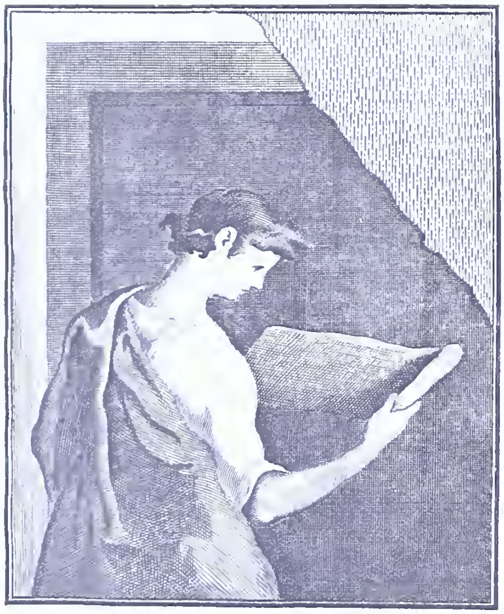
ELSEVIER'S

JAARGANG XV
DEEL XXIX
MCMV

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

REDACTIE: HERMAN ROBBERS EN PH. ZILCKEN.

JAARGANG XV JANUARI-JUNI
DEEL XXIX * * MCMV * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMV * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

GETTY CENTER LIBRARY

Inhoud van Deel XXIX.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

PLATEN BUITEN DEN TEKST.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/elseviersgeillus29unse

DE NIEUWE BEURS TE AMSTERDAM
GEZIEN VAN HET CENTRAAL STATION KOMEND

H. P. BERLAGE EN ZIJN STAF OP DE STEIGERS VAN DE BEURS

HENDRIK PETRUS BERLAGE Nz. DOOR K. SLUYTERMAN.

Genoegelijk doken wij in de rieten stoelen op het gazon van „Buitenrust".

Arti's tentoonstelling bracht ons gesprek op onze kunstnijverheid, op den invloed die — hoe vreemd dit ook moge klinken — de Nederlandsche moderne kunst uitoefent op de vreemde.

Berlage was met den bouw van een zijner laatste werken, de kantoren van de „Algemeene" te Leipzig, herhaaldelijk met Duitsche artisten in aanraking gekomen, en bleek daardoor van de moderne beweging in dat land goed op de hoogte.

Menigmaal had hem getroffen, zeide hij, hoe hoog onze nieuwere versieringskunst daar stond aangeschreven en als voorbeeld haalde hij aan, dat men in den laatsten tijd herhaaldelijk zag, dat voor scholen van kunstnijverheid in Duitschland Hollandsche krachten werden gezocht om leeraars-plaatsen te vervullen

Vooral in Westfalen, dat door zijn industrie zoo'n vlucht heeft genomen, uitte zich deze vraag naar artistieke hulp het sterkst en nu Duitschland, èn als militair-staat, èn als industrie-staat, zeer zeker vooraan gaat, nu kan het ook artistiek niet achterblijven, „en in hun artistieke herleving zijn zij nog pas in het begin" voegde Berlage hierbij; levendig, geanimeerd zette hij, met pakkende voorbeelden toegelicht, een heldere beschouwing daarover uiteen, en schetste van het standpunt van den socialist bezien, wat in de toekomst tusschen de *Kunst* en de *Gemeenschap* de verhouding zou zijn.

Het viel mij moeielijk hem te onderbreken, hem aan mijn opdracht te herinneren:

„Elsevier's Maandschrift", begon ik, „heeft mij gevraagd . . . ."

„Daar weet ik iets van", viel Berlage mij

in de rede, „ik vind dat eigenlijk heel vervelend, al dat geschrijf over me; laat me werken en met rust . . . ."

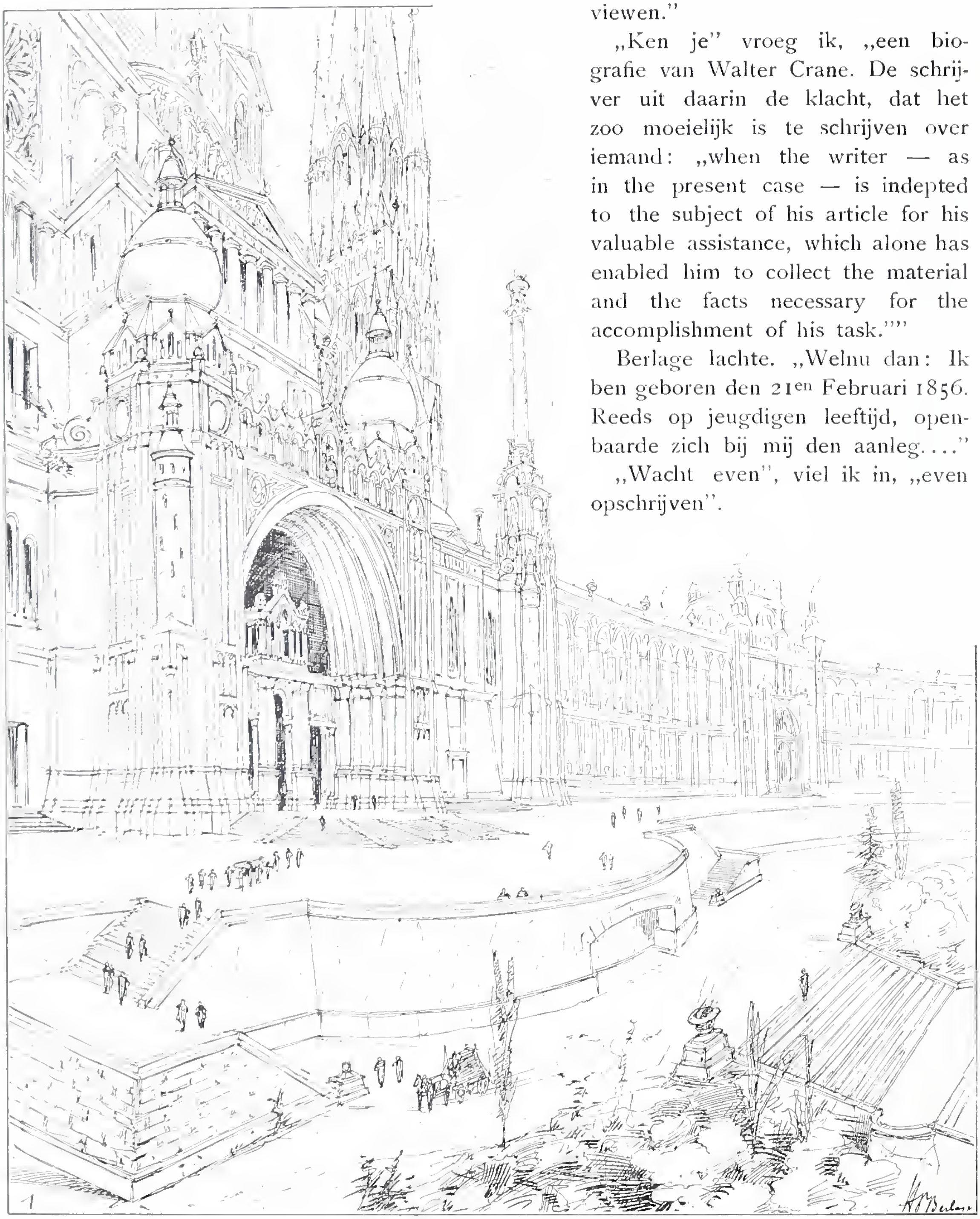
„Maar je hebt beloofd," bracht ik in het midden, „als de Beurs af zou zijn . . . ."

„Zeker, ik had een stille hoop dat ik 't kon uitstellen, verschuiven, dat men mij er niet meer over zou spreken; zie-je, 't is eigenlijk iets tegen mijn zin, je zult me plezier doen den lezers van Elsevier te zeggen dat ik me niet laat interviewen."

„Ken je" vroeg ik, „een biografie van Walter Crane. De schrijver uit daarin de klacht, dat het zoo moeielijk is te schrijven over iemand: „when the writer — as in the present case — is indepted to the subject of his article for his valuable assistance, which alone has enabled him to collect the material and the facts necessary for the accomplishment of his task.""

Berlage lachte. „Welnu dan: Ik ben geboren den 21en Februari 1856. Reeds op jeugdigen leeftijd, openbaarde zich bij mij den aanleg. . . ."

„Wacht even", viel ik in, „even opschrijven".

MIDDENBOUW VAN EEN MAUSOLEUM, PENSCHETS (1889)

.... „Den aanleg voor de teeken-kunst", dreunde Berlage verder.

„Dus 48 jaar oud. — Vroegt. aanl. v. teekenen", schreef ik gauw in mijn boekje, „héél intressant, héél intressant; verder? Je bezocht natuurlijk de H. B. S.?"

„Te Amsterdam, om u te dienen", zei Berlage glimlachend.

„En daarna studeerde je immers te Zurich?"

„Jawel, van '75 tot '78."

„Kostelijk, dit mag natuurlijk in mijn beschrijving niet ontbreken. En daarna een studiereis? Italië?" vroeg ik.

„Zeker, Italië, Duitschland, Oostenrijk.... „Hoor eens", zei Berlage, „kort en goed, kijk mijn *werk* liever eens aan, foto's zal ik je ook graag afstaan, maar laat al die onnoodige bizonderheden over mijn persoon er uit, qu'est-ce-que ça leur fait, qui pour ainsi dire a été ma nourrice"; en spottend vertelde Berlage mij, hoe kort na de voltooiing van de Beurs, een sigarenhandelaar hem gevraagd had zijn portret te mogen reproduceeren op sigarenkistjes. — „Dàt heb ik geweigerd" zeide hij, „ik griezelde bij het idee mijn kop zoo om gevouwen geplakt te zien op één, twee, op honderden sigarenkistjes.... en denk eens zoo'n boog van zulke kistjes opgebouwd!"

Ik begreep den wenk, en drong niet verder aan.

Zijn werk spreekt voor hem.

Van de jongere Hollandsche architecten is er op het oogenblik zeker geen wiens werk een punt is van zóóveel verschil van meeningen.

Hier ergert het, dáár wekt het bewondering. Velen, die tot nu toe met de grootste onverschilligheid architectonische werken voorbij liepen, zijn nu geraakt, ja soms in woede ontstoken bij gebouwen van Berlage, die zij afschuwelijk vinden.... „een schande voor onze mooie steden".... en die goede lieden, die nooit gezien hebben hoe door speculatiebouw hun stadswijken worden ontsierd, die zelfs ternauwernood het mooi van een Hollandsch stadsgezicht hadden opgemerkt, die keeren nu tegen Berlage hun wijze kritieken en.... bevestigen daarmede weer opnieuw den telkens terugkeerenden regel dat een innovator door zijn tijdgenooten nog het allerminst wordt begrepen.

Maar weer anderen zijn vol extase over den durf, den moed, de beginsel-vastheid, het willen, dat uit Berlage's werk forsch tot hen spreekt.

Vakgenooten daarentegen wijzen elkaar wel eens op de technische fouten in zijn werken en aesthetici schudden verontrust het hoofd bij het loslaten van enkele conventioneele formules, die voor hen als de gulden regelen der kunst golden.

Wie zal daartusschen uitmaken welke van al deze opinies de rechte is? Zal de geschiedenis Berlage's werken opteekenen als een begin van kentering in onze Bouwkunst?

Zal in de school van de 20e eeuw Berlage eens een van de leiders zijn geweest?

Open vragen op dit moment. — Maar, wat nù ten minste door hem bereikt is, men heeft gelet op zijn werk; onverschilligheid heeft plaats gemaakt voor ergernis... of bewondering en daarmede is reeds veel bereikt: er is belangstelling ook bij het groote publiek.

De man, die na een betrekkelijk nog korte carrière in Holland, en daarbuiten, een zoo in het oog vallende plaats inneemt moet wèl een buitengewonen aanleg, èn een bizondere werkkracht hebben niet alleen, maar een vast begrip, een vast beginsel dat als, één leidende gedachte en als het uitgangspunt in àl zijn werk tot éénzelfde wèl te herkennen type voert.

Al zijn werk? Maakte Berlage dan niet vroeger werken, die geheel onder invloed van pas gemaakte studie-reizen, bijv. in Renaissance-geest, zijn opgezet en uitgevoerd?

Toonde hij niet fantastische ontwerpen, waarbij het grootsche van de conceptie

nauwelijks rekening hield met het mogelijke van de uitvoerbaarheid?

Zou men bijv. denken dat de rijke, vol speelsche fantasie gesierde gevel voor den Milaanschen Dom en de met bijna ascetische ingetogenheid geteekende façades van lateren tijd van een en denzelfden maker zijn?

Zijn winkelgebouw van Focke & Meltzer te Amsterdam, zijn villa voor den Heer Scheffer te Weesp, dateerende uit den tijd omstreeks '85 (toen Berlage nog met den ingenieur Sanders samenwerkte) geven antwoord op de eerste vraag.

Wie èn de groote teekening voor een Mausoleum kent, die op de Parijsche tentoonstelling van '89 de aandacht trok, èn gezien heeft, hoe Berlage, als antwoord op de prijsvraag voor de nieuwe façade van den Dom te Milaan, een knap ontwerp niet alleen, maar een schitterende waterverfteekening maakte, die zal ook moeten toegeven, dat hij met bizondere gaven als teekenaar toegerust van een eigenaardigen ontwikkelingsgang blijk geeft.

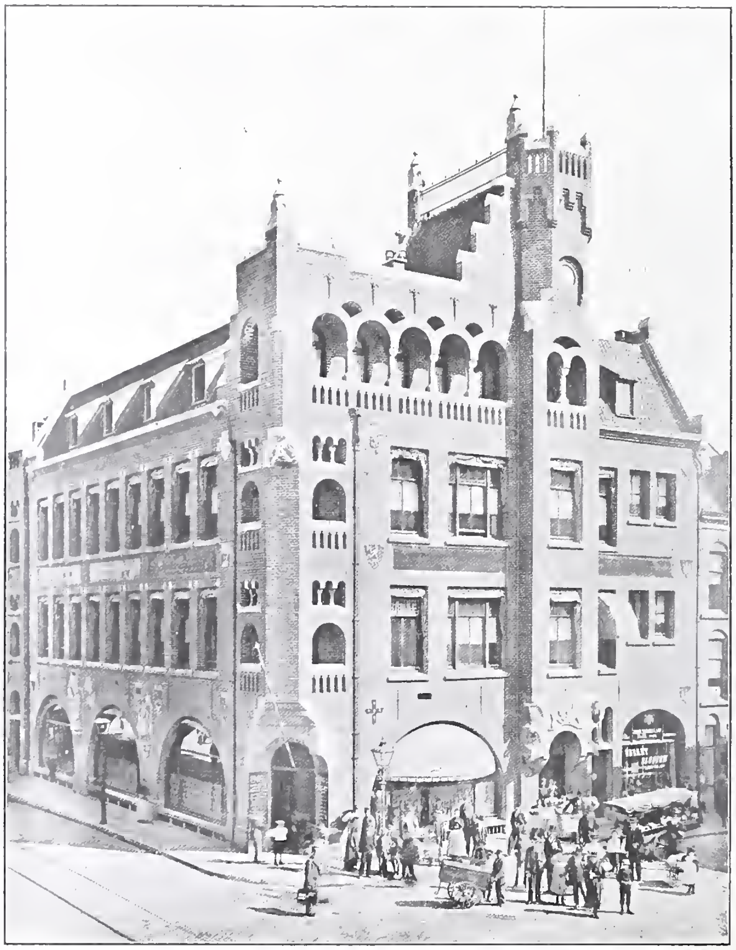
Ja, die teekening voor het Mausoleum was een merkwaardig ding. Op een uitgestrekten heuvelrug, of liever een terrasvormigen bergkam een gebouw, waarvan de middenpartij zich tot op een hoogte van 300 M. verheft en twee vleugels zich over een lengte van ongeveer een mijl uitstrekken!

Van de meest bekende monumenten zijn de gevels tot een ensemble verwerkt, dat van de fantastische middenbouw de façade vormt. Egyptische tempels tot basis, Parthenon en St. Pieter daarop gestapeld tot bekroning!

Het was of Berlage al zijn studie, al zijn kennis van de historie in dit ééne ontwerp wilde laten zien. Was het ernst of kortswijl? vroeg men zich af

Hoe het zij, de toenmalige jury, oordeelende dat dit werk niet van den eersten den besten kon zijn, — daarvoor was het teekenwerk te kranig, getuigden ook de gebruikte motieven van te groote kennis — maar toch zéér zeker als een ongepast gebruik mocht beschouwd worden van de studie der klassieke monumenten.... zij ging voorbij en bekroonde Berlages' arbeid niet.

Wij hebben nooit geweten of dit voor hem een groote teleurstelling is geweest, maar omdat men voornamelijk nà dien tijd Berlage zich ziet loswerken uit de stijlen-conventie, zou men haast geneigd zijn te veronderstellen dat zijn mausoleum-ontwerp bedoeld was als een fantastisch afscheids-auto-da-fé van zijn vormenkennis op het keerpunt van zijn opvattingen.

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN" TE 'S GRAVENHAGE

Als fantast, eenigszins als schilder aangelegd, in de klassieke architectuurleer opgevoed, beginnende werken uit te voeren in een tijd toen de strijd tusschen conventionalisme en rationalisme — laten wij duidelijkheidshalve zeggen: de strijd tusschen de voorstanders van de Renaissance en die van de Gothiek — nog niet geheel uitgestreden was, en dàn zichzelf in een geheel aparte richting te hebben ontwikkeld is, de verdienste van den man, die vóór zijn 50ᵉ levensjaar, en in Holland, dit heeft weten te bereiken.

Maar ook rechtmatige waardeering komt toe aan die enkelen die Berlage in de gelegenheid stelden, in groote en kostbare bouwwerken, zijn opvatting, zóó afwijkende van de gewone, neer te leggen en tot rijpheid te brengen.

En het past hier zeker met waardeering op te teekenen hoe een Gemeenteraad van Amsterdam, zeven jaar lang, afkeurende kritiek en spotternij ten spijt, Berlage rustig liet voortarbeiden aan zijn Beurs, welke, ook al moge zij ten slotte fouten hebben, en voor velen niet het antwoord zijn op de verwachting die men er van koesterde, toch dáár staat als een krachtig-gedurfde poging en als uiting van een beslist artistieke onafhankelijkheid.

Ook in het buitenland bleef deze daad niet onopgemerkt: Engelsche en Duitsche architecten hoorde ik het feit prijzen, dat bij belangrijke opdrachten als deze gebroken was met het systeem om alleen de zoogenaamde „officieele" bouwkunstenaars uit te noodigen, dat men daarentegen aan een jongeren architect een kans had geboden moderne ideeën in toepassing te brengen.

Berlage, die de eerste zal wezen om toe te geven wat aan zijn groote werk te kort komt, is zèlf ook vol lof over die opvatting van het Dagelijksch Bestuur en den steun van die zijde ondervonden.

De groote draad, die door de ontwikkelingsgeschiedenis van Berlage's werken loopt, is het zoeken naar vormen, die met eerbied voor de constructieve en aesthetische schoonheid van vroegere stijlen, toch aan geen bepaald aan te wijzen kunstperiode direct willen doen herinneren; een zoeken om àl wat niet een onvermijdelijk uitvloeisel van een constructieve functie is uit zijn vormen-

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN" TE AMSTERDAM

DETAIL UIT DE BEURS.

spraak te bannen. En Berlage, datzelfde beginsel willende doorvoeren, dat het uitgangspunt was in alle groote stijlen, ontwaart op eens dat zijn werk op Romaansch gelijkt, en dat, zonder het te willen, hij tot een resultaat is gekomen, vóór hem ook al gevonden!

Het verwijt, dat zijn werk op dat van den Amerikaan Richardson gelijkt, daarop geïnspireerd zou zijn, blijft Berlage door de kritiek niet gespaard en „Romaansch onder Amerikaanschen invloed" heetten zijn werken uit dien tijd.

De meening, als zou hij in het *copieeren* van een bepaalden stijl zijn vervallen, mocht hem voor een oogenblik grieven, vooral daar hij van een *beginsel* was uitgegaan en niet als zoovele anderen gemakshalve zijn motieven uit de encyclopaedie geput had, men zal moeten toegeven dat een man als hij, die zóó goed allerlei stijlvormen kende, juist dáárom een oogenschijnlijk copieeren had kunnen ontzeilen. Niettemin bracht hem dit tot het inzicht, dat hij, om tot het gestelde ideaal te komen, nog meer, nòg strenger dan vroeger, zijn vormen aan de zuivere eischen van bestemming en materiaal moest toetsen; nòg meer in zijn versieringen, die allicht wéér herinneringen aan Egyptisch, Assyrisch en Romaansch ornament mochten opwekken, — waar wellicht zijn groot gemak van grafisch-weêrgeven hem tot gebruik van bekende ornamentale vormen mocht verleiden — zich van nu af aan had te beperken.

Die vaardigheid van teekenen, zijn natuurlijke fantasie, zijn temperament dringen hem tot meer dan gewone vindingen in zijn ontwerpen. Hij heeft veel gereisd, bezit een schat van studies en schetsen; rijke origineele oplossingen liggen bij hem dus voor de hand en gaarne zou hij zijn fantasie vrij spel laten, ware het niet dat hij zijn principe scherp heeft gesteld en zich voorgenomen hieraan vast te houden om niet te vervallen in hetgeen hem werd verweten. Hij wil zich dus beheerschen en moet nu met groote ingetogenheid de oplossingen vinden, die in zijn oog eerlijk en zonder omwegen de uitingen van zijn beginsel zijn.

Hier rijst tevens de vraag, of er bij zijn grootere werken overwegingen kunnen zijn van pecuniairen aard, die Berlage soms zoo sterk het intoomen van eigen fantaisie voorschrijven.

Kost het Berlage dan geen moeite, om op gevaar af van àl te veel den asceet te verraden, zich zóó in te houden en vormen te creëeren van zulk een eenvoud vaak, dat zij zelfs op den minder-oppervlakkigen beschouwer den indruk van nuchterheid en kaalheid maken?

Overwegingen van pecuniairen aard, zij waren er zéér zeker, en bij gebouwen, waarvan de strekking hoofdzakelijk utiliteit is, gebiedend; programma en terrein, er was evenzeer rekening mede te houden; maar de vaak te sterk sprekende eenvoud in vele van zijn werken vindt in een serieus-bedoeld beginsel zijn oorsprong.

Gewend als wij zijn aan zooveel schijn in alles, ook in architectuur en versiering, aan surrogaten voor wat vroeger, in groote tijden,

rijkdom was, aan het te pas of te onpas aanbrengen van ornament of het aanwenden van zekere materialen, nòch om aestethische, nòch om constructieve redenen gemotiveerd, wordt gaarne vinding en fantasie genoemd wat inderdaad niet veel meer is dan het handig gebruik maken van afbeelding en geschiedboek.

In die omgeving van schijnweelde is het van den architect deels gemakzucht, deels angst voor het vreemde, nooit geziene, wat hem ervan terughoudt met zekere conventies te breken. Of kan het misschien soms zijn het hooghouden van historische herinneringen, het niet storend willen inwerken op een omgeving vol nationale traditie?

Voor iemand die een ruimer blik heeft, zooals Berlage, is in al dien schijn veel misplaatste opvatting, is het angstvallig herhalen van traditioneele vormen volstrekt niet uit edele bewondering geboren; integendeel, voor wien zijn kunst liefheeft is alle schijn en namaak uit den booze, en voor wien de nationale kunst hoog staat is het napraten daarvan, zonder zin, eerder profanie dan eerbied.

Smakeloosheid, beginselloosheid, die in hun uiterlijkheid en oppervlakkigheid de kern zèlf niet raken van wat juist de historische stijlen groot deed zijn, zijn Berlage een gruwel, en juist *te* groot is zijn eerbied voor wat die stijlen nalieten om hem tot enkele copie daarvan te kunnen vervoeren; hij zoekt dieper en wat door alle kunsttijdperken het groote vormde: de *Stijl*, het groote karakter, het juiste verband tusschen *Waarheid* en *Schoonheid*, dàt zoekt hij in zijn werk op den voorgrond te brengen.

Weg met blind copieeren, maar hooghouden de onveranderlijke wetten van het constructieve beginsel, wordt zijn leus en mèt Ruskin, mèt Viollet-le-Duc, mèt Cuypers, die zich uit datzelfde beginsel hadden gekeerd tegen de decadentie, die architectuur en decoratieve kunst in het midden van de 19de eeuw kenmerkten, acht ook hij de eenige weg om weêr tot een zuiveren *Stijl* te geraken, het wegwerpen van alle mogelijke bij-overwegingen en schijn-theorieën, die niet getoetst zijn aan die éene, die éenige formule, die van elken grooten stijl de quintessence was: *innige harmonie tusschen bestemming en materiaal en de middelen tot uitvoering*.

Dat die middelen den modernen bouwmeester tot stouter, vermeteler concepties in staat stellen dan voorheen, dat de eischen van het moderne leven andere zijn dan vroeger, dit alles gebiedt het zoeken naar nieuwe vormen, vormen die aan die eischen beantwoorden, en het is dus niet in schijn-theorieën, maar in de constructieve wetten, dat de scherpziende architect van de 20ste eeuw zijn vormenspraak vindt en bij gebruik maken van nieuwe materialen is het dikwijls minder de artiest dan wel de wiskunstenaar, die de vormen bepaalt, en betreedt de hedendaagsche architect het terrein van den ingenieur.

Gaat dat vele theoretiseeren niet te vèr?

Zal er geen gevaar zijn dat te veel principes leiden tot Prinzipen-Reiterei, ten koste van dat andere element in de kunst: het

WOONHUIZEN MET WINKELS AAN DE RAADHUISSTRAAT TE AMSTERDAM

gevoel: en is ook in den arbeid van den ingenieur niet een neiging tot louter op mathematische berekening steunende vormen waar te nemen? Zien wij niet nabij, bij onze Duitsche naburen, waar te veel theorie, te weinig gevoel heenvoeren; maar zagen wij ook vroeger niet hoe te véél op sentiment en te weinig op beginsel gebaseerde vormen tot zwakke resultaten leidden? En daarentegen, kunnen niet juist ingenieurswerken, ranke ijzerconstructies, bruggen, machines, schepen, van een zekere aesthetische werking zijn, al staan die vormen vaak lijnrecht tegenover wat ons in oud werk om het pittoreske streelt?

Juist hier geeft Berlage antwoord op een moeielijke vraag: waar de constructeur te veel aan het woord is, waakt bij hem de artiest er voor dat zijn werk niet ontaardt in het koude, gevoellooze; dan is zijn smaak, zijn meestal juist gevoel voor proportie en kleur daar om het evenwicht te bewaren.

En daarin waren Romaansch en Gothiek zijn voorbeelden.

O, gaat Berlage's werken niet in één adem noemen met de Gothieke kathedralen, met die wonderen van bouwkunst, roept men uit, wat een rijkdom van symboliek, wat een vernuft van constructie, wat een schoonheid van lijnen en vormen en wat.... een devotie bovenal.

Hoe ontstonden *die* scheppingen waar honderden geloovigen, bezield door één gedachte, jaren en geslachten aan arbeidden, in nauwe samenwerking, en waar *liefde* was voor het werk.

En nù? Een gegeven programma, een vaak ongeschikt terrein, beperkte bouwsommen, een aanneming en termijn van oplevering — zéér kort genomen in den regel — en de uitvoering.... bij aanbesteding.

Eén man, de architect, moet de leider zijn, zal alle vormen moeten bedenken, teekenen, berekenen, de uitvoering leiden, waarbij zijn directe invloed bij onderdeelen betrekkelijk gering kan zijn, en onder die omstandigheden zou men een vergelijking willen trekken tusschen den kathedraal-bouw van voorheen en het utiliteitswerk van heden!

En dan zal men in zóó'n tijd, zonder eigenlijke monumentale kunst, zonder diep geloof, zonder de liefde van de gemeenschap voor den arbeid, met te beperkte middelen, een architect verwijten dat een beurs of kantoorgebouw in de schaduw wordt gesteld door een gothieken dom!

En als dus één man niet slaagt een *stijl* te vestigen, een stijl die steeds het resultaat was van eeuwen gemeenschappelijk zoeken, dan verwijte men hem toch dáárom niet, dat hij treedt uit het gareel der conventie en een poging waagt zich los te worstelen uit schijn en sleur en daarmede onvermijdelijk zwakke kanten blootgeeft waarin het den kriticus niet moeielijk valt hem te treffen.

Voor tijdgenooten is het zeker niet gemakkelijk het werk van een man te beoordeelen die de grootste hoogte van zijn „kunnen" nog wel niet bereikt zal hebben en wiens werk, hoewel eerlijk in beginsel, voor velen zeker stroef en niet sympathiek is.

Daarbij komt nog dat hij, weliswaar niet geheel begrepen, tal van navolgers vindt, die meenen in eenvoud in hun werk een gelijk succes te vinden, en die dan door het ignoreeren van alle aesthetische regelen, een wegwerpen

van alle stijlvormen, door droogheid en nuchterheid alléén, hem zooveel mogelijk willen nabijkomen, en dan zinledige, oppervlakkige imitaties te voorschijn brengen, waarin alle persoonlijkheid, waarin elke soort van artistieke opvatting ontbreekt.

Die imitaties worden dan hier te lande vaak als „Berlage-stijl" aangeprezen en dragen er niet toe bij om de sympathie voor die richting te vestigen.

Een experiment door Berlage, met een vorm, een nieuw materiaal, een kleurencombinatie, wordt door hen als een groote originaliteit verkeerd toegepast en ontaardt op die wijze in een banale carikatuur.

Ook dàt heeft dus de zoekende naar nieuwe vormen tègen zich.

En Berlage zelf, hoe denkt hij over zijn tijd? Meent hij dat de Idee, die — als weleer het Geloof — zoo velen in vreedzame samenwerking bijeenhouden kan, ook in de moderne samenleving wordt gevonden?

Ja, hij is een idealist en hij gelooft stellig dat het socialisme ons zal moeten brengen tot den idealen toestand, waarin *velen* samenwerken voor *één* begrip. Hij is overtuigd, dat weliswaar na jaren en jaren, het socialisme zal geven een samenwerken met *liefde* voor één groot doel: *de Gemeenschap.*

Dàn zullen de helpers gevonden worden, werkende met liefde voor de kunst; en daar de gelden, benoodigd voor de monumentale bouwwerken, door de gemeenschap en meer vrijwillig zullen worden geofferd, zal de band tusschen werkgever en werkman vriendschappelijker kunnen zijn.

Dan zal ook door algemeen verbeterd onderricht de werkman èn technisch èn artistiek beter onderlegd zijn, moreel en intellectueel hooger staan en dus zal door het eendrachtig samenwerken van zoo velen de arbeid tot een hooger peil stijgen en zal de kunst minder iets abstracts zijn, maar meer volkskunst, de wijding dragen van de ééne groote idee: de Gemeenschap.

Van dien toestand zijn wij nog verre, zal de scepticus schouderophalend antwoorden, maar hij zal niettemin moeten toegeven dat het enthousiast vooropstellen van een ideaal in zijn werken den maker als kunstenaar verheft en dat den waren kunstenaar het recht toekomt, zich om zijn ideaal uit de sfeer van zijn tijdgenooten los te maken.

Berlage's verschillende werken na te gaan is hem volgen in zijn ontwikkelingsgang en zien hoe zijn bedrijvige persoonlijkheid gaandeweg zijn invloed doet gelden op onze bouwkunst en gebruikskunst van den laatsten tijd.

Het is hier het bestek niet, lezer, u als met een katalogus in de hand stuk voor stuk langs al Berlage's gebouwen te voeren, u al zijn teekeningen voor te leggen, u in alle door hem ontworpen intérieurs op te houden, noch u op al zijn stoelen te laten zitten; want zijn arbeid bepaalt zich niet alleen tot architectuur; hij ontwierp ook gebruiksdingen: koper- en ijzerwerk, glaswerk, meubels, en is een vaardig versierder van boekband en omslag.

En ook hiertoe beperkt zich zijn veelzijdig zoeken niet, in woord en schrift komt hij voor zijn denkbeelden uit. Hij is voorzitter

VILLA TE BUSSUM

van de vereeniging Architectura et Amicitiae; en had hij het hem aangeboden professoraat te Delft indertijd aangenomen, dan hadden wij hem ook op onderwijsgebied zijn ideeën zien verbreiden.

Ware Delft een centrum geweest als bijv. Amsterdam, waarin Berlage *bij* zijn lessen *ook* zijn praktijk had kunnen houden, zijn leerlingen met praktische voorbeelden — onder handen zijnde werken — had kunnen vormen, dan had hij zeer zeker het voor hem hoogst eervol aanbod aanvaard; de vrees zich in een kleine stad te vestigen, zich daarmede de kans op mogelijke nieuwe werken te ontnemen, heeft hem teruggehouden. Zijn enthousiasme is nog te groot, zijn ideaal is nog *bouwende* zich verder te ontwikkelen; het lesgeven, waar het hoofdzakelijk om het oplossen van fictieve opgaven gaat en waar men leerlingen den weg wijst, ten koste van eigen praktijk, zou hem niet bevredigen.

Maar ik kan niet bij al zijn werk stil staan, nòch te veel in details daarbij afdalen, en om u van kritiek daarbij te dienen, ik voel er mij evenmin toe bevoegd.

Voor àl zijn werk heb ik geenszins onverdeelde bewondering, maar ik acht hem zéér hoog om zijn geest, zijn onbuigzame werkkracht, om zijn eerlijk streven, om zijn karakter. Bij al zijn succes is hij van een beminnelijken eenvoud, van een groote bescheidenheid. *) Uit hij zich in zijn werk forsch en soms wat hard en wat stug, zijn persoon daarentegen is eerder meegaand en vatbaar voor indrukken, wat bij zijn groote capaciteiten zijn omgang zoo aantrekkelijk maakt.

En daar hij zelf juist zoo uitdrukkelijk

*) Dit is ook de reden waarom ik er niet achter kwam welke al zijn onderscheidingen zijn. Behalve eenige medailles van de Maatschappij van Bouwkunst weet ik echter dat hij ook te Turijn in 1902 het groote eere-diploma ontving.

HOOFDINGANG VAN DE BEURS

is tegen elke beschrijving van meer intiemen persoonlijken aard, mag ik niet anders dan hier en daar voor u een greep doen uit het meeste saillante van zijn wordingsperiode als architect en slechts met enkele sprongen en groote hiaten zijn loopbaan lang nà zijn Zürichschen tijd nagaan, of liever gezegd dáár beginnen u iets van zijn werk te laten zien, waar Berlage alléén, zelfstandig begint te werken.

Het mag echter hier vermeld dat hij nog tijdens zijn bovengenoemde associatie met den heer Sanders in het concours voor de nieuwe Beurs, waarin Cordonnier den palm wegdroeg, met den 4[en] prijs werd bekroond.

KIJKJE IN DE BEURS

Zijn eigenlijk eerste werk is de verbouwing van de kantoren van de firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam.

Een reeks van werken volgden hierop: voor Frederik van Eeden te Bussum een villa; in 1891 de kantoren van de Algemeene op het Damrak, de gebouwen voor de Nederlanden te Amsterdam en in den Haag, en het huis voor den heer Henny aan den Ouden Scheveningschen Weg *).

Te Groningen bouwde Berlage een huis voor professor Heymans en te Noordwijk, prachtig gelegen op de duinen, een vriendelijke villa voor mevrouw Van Vloten.

Het was in 1896 eindelijk dat Berlage zijn groote opdracht ontving: den bouw van een nieuwe Koopmansbeurs te Amsterdam.

Hoeveel jaren had niet deze zaak de gemoederen in beweging gehouden: de internationale prijsvraag daarvoor in 1885 en een geschrijf en gewrijf over de al of niet geschiktheid van het terrein; dan over al de eischen aan een Beurs te stellen, totdat eindelijk de Raad in zijn zitting van 7 October 1896 den knoop doorhakte en besloten werd aan den architect H. P. Berlage de moeielijke, maar hoogst eervolle taak op te dragen voor Amsterdam een nieuwe beurs te bouwen.

Het geschrijf begon weêr opnieuw en toen eindelijk Berlage met zijn voorloopige ontwerpen gereed zijnde een model ter bezichtiging voor den Raad had opgesteld en zijn plannen en model nog niet voor het groote publiek te zien waren, toen stak in technische kringen en daarbuiten een waar gehuil op en nog vóór zelfs de halfrijpe projekten te zien waren geweest, werden deze door allerlei kritieken al à priori veroordeeld.

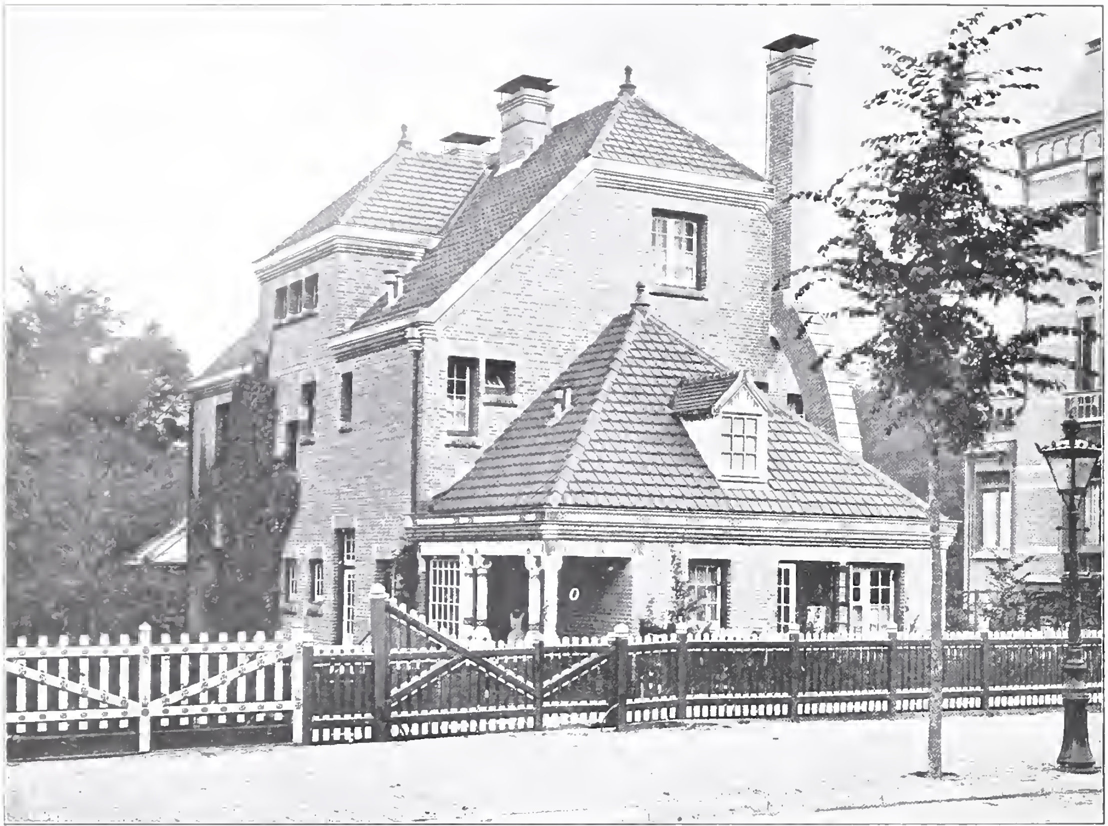
Maar Berlage's naam was op aller lippen.

Zeven jaar later op 28 Mei 1903 werd de beurs geopend met groote plechtigheid. Zij kwam er dus toch.

Vakgenooten boden hem uit sympathie een feestmaal aan en niemand minder dan Dr. Cuypers stelde daarbij de groote verdienste van zijn jongeren vakgenoot in het licht.

Ik wil u hier niet meer aankomen met bizonderheden over de Beurs; reeds elders

*) Zie voor goede afbeeldingen hiervan: Deel II van „Decorative Kunst" 1898, over: „Holländische Baukunst" ook: „Deutsche Kunst und Decoration" Sept. 1899.

„PARKWIJCK"

werd deze bij herhaling beschreven en afgebeeld. *)

Een curieuse foto vinde hier echter een plaats: Berlage met zijn staf van teekenaars, zijn trouwe helpers, op de steigers, terwijl men aan het stellen is van de eerste granieten zuilen van de groote zaal. Een kijkje binnen de geheimzinnige schutting dus, die zooveel jaren lang den voortgang van dit omvangrijke werk aan de nieuwsgierige blikken onttrokken hield.

En gelijktijdig met de beurs voerde Berlage nog verschillende werken uit: villa's te Noordwijk, te Hilversum en bij Nijmegen.

Van een zijner meest bekende, „Parkwijck", verscheen in „Onze Kunst" van 1903 afl. 5 een behrijving door J. E. van der Pek met afbeeldingen waarnaar ik verwijs.

Hij bouwde tegelijk het Wisselkantoor van de Amsterdamsche Bank op het Damrak en maakte voor de firma Lucas Bols verschillende interieurs te Berlijn, te Hamburg, te Bremen

*) Men vindt o. a. beschrijving en afbeeldingen in: „Decorative Kunst", VI. II. Aug. 1903. H. P. Berlage's Neubau der Amsterdammer Börse von Willem Vogelsang. Verder in: „Innen-decoration" 1903. VII. 4. H. P. Berlages' Neue-Borse in Amsterdam von Rudolf Neter.

en in Parijs, Brussel en Antwerpen, lokaaltjes, die door een welbegrepen bepaald Hollandsch karakter bij vreemdelingen terecht zeer de aandacht trekken.

Intusschen verleende Berlage zijn steun bij de oprichting van het „Binnenhuis", waar de ontwerpen van tal van meubels, stoffen, verlichtings-apparaten en enkele compleete vertrekken van zijn hand zijn.

Ook in Duitschland viel op hem het oog toen hij te Leipzig zijn gebouw voor de Levensverzekering-maatschappij „de Nederlanden" had voltooid.

Het bestuur van het Krefeldsche museum noodde hem dáár om in voordrachten wat van zijn werk en zijn beginselen te komen mededeelen en men moet hem zelf eens hooren vertellen hoe hij daarbij de Duitschers ontsteld deed zijn van zijn geavanceerde politieke ideëen met de kunst in verband gebracht.

„Wat gij zegt, *denken* wij maar durven dat *niet te uiten*," werd hem daar toegevoegd.

Berlage kreeg het intusschen drukker en drukker en is op het oogenblik nog bezig aan een groote uitbreiding van de „Algemeene".

Hield de Beurs hem soms binnen zekere enge grenzen, hier bij de vergrooting van dit gebouw kon hij onbekrompen te werk gaan en met de hem eigen fantasie een rijk werk scheppen, waar hij èn als stout constructeur èn als smaakvol versierder tegelijk zich in volle kracht kon uitspreken.

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN" TE LEIPZIG

Waar hij aldus, zijn beginsel getrouw, aan grooten eenvoud zoo'n krachtige expressie weet te geven, daar komt hier de man van fijnen kunstsmaak uiterst tot zijn recht, wijl hij weerstand biedend aan de verleiding der rijkere materialen om daarmede te pronken, zijn werk een groote distinctie weet te doen behouden.

Zijn interieurs, zij ademen niet dat stemmige, dat mystiek-gezellige dat van de oud-Hollandsche binnenhuisjes van de 17de eeuw zoo'n geheel bizondere aantrekkelijkheid was, noch hebben zij met het eenigszins pompeus-deftige van de 18de eeuwsche kamers iets gemeen, zijn binnenkamers en zalen hebben echter iets geheel aparts.

Waar hij hoofdzakelijk zijn kleuren in de gebruikte materialen zelven vindt: houtsoorten, marmers, metalen, daar draagt alles het stempel van groote harmonie; en zelfs wanneer men uit afbeeldingen zou afleiden dat de gevoegde steenen muren die hij soms in binnenkamers gebruikt, erg kil, erg onhuiselijk zouden staan, wordt men er in werkelijkheid juist door getroffen hoe hij door een uiterst zorgzame keuze van die materialen een effect heeft bereikt dat andere wandbekleedingen overtreft.

Maar soms is zijn kleurenkeus niet door materialen gebonden, is hij in de combinaties

vrij, zooals in stoffen, tapijten, gekleurd glas en ornamentale beschilderingen en dan .... zijn de samenstellingen voor een aan Holland's fijne tonen subtiel gewend oog wel eens wat schril en bont.

Zijn kleuren zijn bij voorkeur primaire, blauw, geel, rood, ook groen en fel violet, die bij de groote oprechtheid waarmede hij zijn vertrekken verlicht in het minst niet worden gebroken.

Maar daarin is Berlage weer geheel persoonlijk en zeer modern. Evenmin als in zijn vormen copieert hij het oude in zijn kleuren, hij neemt zijn combinaties niet van het oude stemmige stadsbeeld over, maar sluit zich eerder aan bij hetgeen het modern druk gewoel de straten met hun geklingel en gerinkel tot een vroolijken kaleidoskoop maakt.

En dat zelfde ziet men ook in zijn buitenwerk; samenvoegingen van natuurlijke materialen, granieten, hardsteen, zandsteen, hout, baksteenen, hebben altijd in zijn werk een groote fijnheid van kleur, terwijl weer zijn verfwerk: blauw- of paarschgeschilderde kozijnen en gootlijsten, bontkleurig ijzerwerk, stemmiger gehouden, wellicht gelukkiger van effect zou kunnen zijn.

Maar Berlage's kracht is dáár, waar hij zijn constructie tot een decoratief geheel kan verwerken. Daartoe bood de aanbouw van „de Algemeene" hem de gelegenheid.

Aan het reeds vroeger door hem gemaakte gebouw moesten twee vleugels aangebouwd worden, terwijl dit blok aan het Damrak in verbinding moest gebracht met reeds eerder door hem aan den Nieuwendijk gebouwde perceelen.

De steeg aan het oorspronkelijke gebouw grenzend moest behouden blijven als verbindingsweg.

En Berlage vond voor deze interessante opgaaf een knappe oplossing.

DIRECTIEKAMER VAN DEN EFFECTENHANDEL IN DE BEURS

Hij verbreedde de vroegere steeg tot een passage van vijf meter breedte, als een ruime tunnel opgevat en met een tongewelf van flink licht doorlatende glassteenen gedekt — een nieuw materiaal dat uit met facetten geslepen prisma's bestaat — die met cement worden aaneengevoegd.

Zijn vroeger in de steeg uitkomende zijgevel verving hij door hardsteenen zuilen en vond zoo de gelegenheid de winkelpui ook in de passage te doen uitkomen.

Daar de as van de steeg een kronkelende lijn was en dus de passage evenmin een rechte maar een gebroken lijn is, deden zich hier tal van constructieve moeielijkheden voor, die Berlage zeer vernuftig tot een aesthetisch werkend geheel wist op te lossen, en daar de stad tevens onder de passage het maken van een tunnel voor kabels, buizen enz. had tot eisch gesteld, zal het ieder die weet welke moeilijkheden het bouwen in

VERGADERZAAL IN „DE ALGEMEENE" TE AMSTERDAM

Amsterdam's slappen modderbodem meêbrengt, duidelijk zijn dat de architect zich hier vóór hij aan het artistieke uiterlijk van zijn bouw kon denken met allerlei vraagstukken van technischen aard had op te houden.

De rechtervleugel van „de Algemeene" aan het Damrak is thans voltooid. De gevel is hoofdzakelijk een voortzetting van het bestaande gedeelte; een winkelpui met de bekende zware hardsteenen pijlers en daarboven van zandsteen opgetrokken.

Van de zijde van den Dam komende zal men er allicht door getroffen worden dat de hoektoren aan die zijde en de gevel, waarin eenige vergulde ornamenten in „modern-style", met de zooeven genoemde façade geen organisch geheel maken. Men bedenke dat deze gevel, wel is waar in materialen daarop gelijkende, van een anderen architect is die evenwel de goede gedachte had in Berlage's geest te werken en daarbij zeker het spreekwoord van „een goede buur enz." in het oog wilde houden.

Binnen den nieuwen vleugel maakt Berlage een imposante hal. Van het trapbordes op de 1ste verdieping van het oude gebouw komt men thans in die vierkante ruimte, welke door vier forsche bogen op granieten pijlers wordt gevormd en waarop in achthoekigen vorm de galerijen van de hooger gelegen étages rusten.

Een vermetele constructie, en die Berlage door zijn juiste kennis van zijn materialen, en door zijn practische ondervinding gesteund, tot een goed resultaat bracht, daarbij evenzeer met zijn smaak en zijn juist gevoel voor verhoudingen, als met de graphostatica te rade gaande.

De koepel werd een gewelf van straks genoemde glas-steenen.

Grijs graniet- en zandsteen zijn in hoofdzaak de materialen, terwijl in het midden van den koepel een groote gesmeed-koperen electrische kroon afhangt.

Machtig is de werking van deze vernuftige constructie, door wèl-aangebracht ornamentaal beeldhouwwerk van Zijl logisch gesierd; aesthetisch de kleurwerking van het gepolijst en dof graniet, bestraald door het uit den hoogen koepel invallend zacht-kleurig licht!

Hier leverde Berlage een meesterstukje van binnenbouw en is er in geslaagd in zijn vormenspraak geheel persoonlijk en oorspronkelijk te zijn.

De vergaderzaal in dit gebouw was voor hem nogmaals een gelegenheid zich als sierkunstenaar te uiten. Hij ontwierp betimmering en meubels, de glasruiten in lood, de tapijten, de lusters, en hij wijdde zijn artistieke krachten aan een groote marmeren schouw, prachtig van materiaal, forsch van verhouding, maar daarmede jammer genoeg het onnoozele van het verwarmingsapparaat doende uitkomen, waarvan deze monumentale versiering de omlijsting vormt — hoewel hij er elders in slaagde door de gedeeltelijke ommanteling met geelkoperen buizen zoo'n ding tot iets dragelijks te hervormen.

Bij het sculpturale gedeelte had hij de hulp van Mendes, die ook in het Beursgebouw veel van het beeldhouwwerk en de bronzen versieringen uitvoerde en die er in zijn actiefwerkend (soms nog ietwat te naturalistisch) ornament in slaagde zich ongezocht aan Berlage's constructie aan te passen.

Het schijnt evenwel dat het moeilijk is geweest die kunstenaars te vinden, die èn het beeldhouwwerk èn het decoratief tegelwerk geheel naar de eischen van de architectuur konden uitvoeren. In de Beurszaal is bijv. een terra-cotta fries van Zijl, de Beschaving voorstellende, zoo schetsmatig en vluchtig, dat het als versiering volkomen doel mist; zoo vatte Toorop in het ontwerp van de drie groote tegeltableaux in den ingang zijn taak evenmin zoo ernstig op als hij dat èn aan zijn reputatie èn aan Berlage's werk verplicht was, een waarlijk dankbare wandversiering tot een carikatuur makend.

Een van Berlage's merkwaardigste werken is het Vereenigingsgebouw van den Amsterdamschen Diamantbewerkers-Bond.

Hierin juist vond hij een werk, waaraan hij een symbolische uitdrukking kon geven; hier vond hij een opgaaf, waarvan het doel zijn geestdrift opwekte, een opgaaf die hem zóó aantrok, dat naar zijn eigen oordeel dit zijn beste werk werd.

Trouwens, zooals dat gebouw daar staat, eenigszins terug achter de boomen, goed te overzien maakt het een sprekenden indruk.

De situatie was den architect hier gunstig: de huizen van de Fransche laan, — nog een van die gedeelten van Amsterdam die een ietwat buitenachtig karakter hebben, — liggen eenigszins terug; daar vóór zijn tuintjes.

Berlage bracht zijn gebouw in de rooilijn van de huizen en hield op die wijze een voorplein over, en daar de benedenverdieping (gedeeltelijk sousterrain) een drukkerij moest bevatten met afzonderlijken ingang, benutte hij het voorplein voor den aanleg van een kloeke trap die van de straat direct naar den hooger gelegen ingang voert, terwijl zoodoende de ingang van de drukkerij onder de trap kon komen te liggen.

Zware, paarsgewijs gekoppelde pilaren van hardsteen omsluiten het overblijvende van het pleintje.

De ingang, waarvan de scherpe kanten alleen wat zijn afgerond, is met een zwaren boog van natuursteen zonder proflelen of versieringen hoegenaamd overdekt, terwijl verder de gevel behalve een enkel eenvoudig gesmeed muuranker, geen andere opluistering draagt als de letters A. N. D. B., de initialen van de vereeniging.

Een korte forsche toren met hardsteenen top, waarin één enkel rond venster, in den vorm van een diamant, 's avonds licht uitstralende, voltooit den gevel boven den ingang, terwijl het lagere gedeelte kanteelvormig eindigt; zware zandsteenen latijen dekken de vier rijen vensters.

Het muurwerk is van Limburgschen baksteen, de reuzenmoppen van de oude ge-

VEREENIGINGSGEBOUW VAN DEN AMSTERDAMSCHEN DIAMANTWERKERS-BOND.

bouwen, van een bizonder mooi vaalrood, en waarmede de nadruk is gelegd op de stoerheid, de gespierdheid die het geheele gebouw kenmerkt als een beeld van sobere, welbewuste kracht.

En hier was Berlage in zijn element. Had hij zijn bouwsom anders willen besteden, hij had voor dat geld — een tachtigduizend gulden — gemakkelijk een pronkerig, schijnrijk geheel kunnen maken, maar hij zocht

daarentegen juist in hoogst eenvoudige vormen van duurzaam materiaal een symbolische uitdrukking te geven aan de kracht die van het Vereenigingsleven uitgaat en in de toekomst nog meer zal uitgaan.

Hier was voor hem gelegenheid uiting te geven aan zijn ideaal: een monument voor het Volk en door het Volk gesticht, niet een utiliteitsgebouw alleen dus, beurs, bank of kantoor, maar een werk tevens van meer geestelijke beteekenis.

„Welke kunnen nu nog de gebouwen zijn, die een geestelijke uitdrukking hebben, die een idee symboliseeren?" vraagt Berlage. „Station? Museum? School of raadhuis? die eenige geestdrift wekken?

Neen! Dat kunnen in de toekomst nog alleen de volksgebouwen zijn, die van het volk tot het volk spreken!"

Echte Volkskunst dus eindelijk.

„Burcht van den Arbeid" werd Berlage's vereenigingsgebouw genoemd in een der volksorganen en hij hecht aan deze beoordeeling als aan een groote onderscheiding, omdat hij juist dàt denkbeeld in zijn werk heeft willen doen uitkomen.

En ook het inwendige van het gebouw maakt den indruk van waardigen eenvoud, van rustige veiligheid.

In een vierkante hal, gemetseld van geel en blauw verglaasde steen, voert een zware trap — Berlage zette de massieve steenen balusters hier direct op de hardsteenen treden — naar de galerijen, waarop de verschillende gangen en kantoren uitkomen.

„Proletariërs van alle landen vereenigt u" is het devies, dat op een tegelfries langs de galerij loopend uw oog bij het bestijgen van de trap treft.

Aanvankelijk was het groote vereenigingslokaal op de eerste verdieping gedacht, ruim, de breedte van het geheele gebouw beslaande. Met het oog op brandgevaar besliste de Amsterdamsche bouwpolitie anders: het vereenigingslokaal zou beneden komen.

Ook in deze zaal is het denkbeeld van eenvoud streng volgehouden. Tot schouderhoogte verglaasde steen van brons-groene kleuren. Vlakke muren. IJzeren zolderbinten, die op den wand aansluiten met een omloopend fries, door een gemetselden band aangegeven. Houten zoldering. Gekleurd glas in lood in het eenige breede raam aan de tuinzijde. Boven de ingangen gemetselde togen, die sopra-porten vrijlaten, voor latere beschildering bestemd.

Enkele electrische lampen en kronen van gesmeed geel koper, ziedaar deze vergaderzaal, streng, degelijk, kloek van verhouding.

De versiering? Langs de binten enkele spreuken die nu tijdelijk door het overschilderen onzichtbaar waren. Roland-Holst was er bezig kleurenproeven te maken en zal de beschildering van de wanden ondernemen, die de zaal decoratief zullen voltooien en op de beteekenis van de bijeenkomsten symbolisch nadruk zullen leggen.

Nergens, in geen van zijn werken, treft zóó Berlage's eigenaardige persoonlijkheid, nergens komt zóó uit

hoe hij, wars van schijn en valschen pronk, enkel door het logisch doorvoeren van de idee, die hem boven alles lief is, tot iets waarlijk grootsch is weten te komen.

Mijn schets van Berlage geeft u, lezer, slechts een incompleet denkbeeld van zijn streven. Uit den aard der zaak is een periode van meer dan twintig jaren werken niet in enkele bladzijden te beschrijven.

Voor den bouwkunstenaar is het een moeilijke tijd, waarin wij leven: Een monumentale, alles beheerschende stijl ontbreekt nog, of is althans nog niet met voldoende objectiviteit waar te nemen. De resultaten van het kunstonderwijs — een dertig jaar geleden naar men meende in de goede baan gestuurd — wijzen nog op een zekere onbestemdheid van beginselen. Allerlei tijdschriften en litteratuur, die het volgen van den strijd om de kunstbeginselen onder ieders oog brengen, werken mede om de verwarring te vergrooten.

„Na de orden — de Dorische, de Ionische, de Korinthische orden — kwam de wan-orde", hoorde ik eens een geestig architect zeer ad rem uitroepen. Mode, reclame, speculatie op den slechten smaak spelen hun rollen; grillen als art-nouveau, modern-style, brengen den publieken smaak van de wijs. Overproductie en snel, snel bouwen maken een ernstig zoeken naar verbetering moeilijk, kortom, de bouwkunst is in een fase van overgang.

Die onbestemdheid uit zich hier in een pieus herstellen van oude fragmenten, dáár in een angstvallig copieeren, ginds in een grillig gewirwar van dol-dwaas lijnengekronkel, elders in het overdreven wiskunstig berekenen der vormen; doch alles wijst op een zoeken . . . .

Maar betere ideeën ontspringen. Eerst hier en daar verspreid, vereenigen zij zich, vormen dra een krachtigen stroom die zich onstuimig een weg zoekt te banen.

Wie dezen tegen wil houden met conventioneele begrippen ziet die als strootjes wegdrijven, en wie meent zich blindelings aan dien stroom te kunnen toevertrouwen verdwijnt.

Dien wassenden stroom van nieuwe ideeën verstandig waar te nemen, te helpen afbakenen, te helpen leiden, is slechts aan zéér enkelen gegeven: aan de krachtige talenten alléén.

Onder dezen behoort Berlage *).

October 1904.

---

*) Ook door geschriften — de heer Sluijterman merkte 't reeds op — „helpt" Berlage „leiden". Juist dezer dagen verscheen van zijn hand, bij den uitgever A. B. Soep te Amsterdam, een nuttig boek: „Over Stijl in Bouw en Meubelkunst". Voorin vinden wij de volgende, bescheiden woorden: „Dit „boekje is niet geschreven voor vakgenooten, „maar voor hen, die bij de stijgende belang- „stelling in bouw- en meubelkunst een aan- „wijzing tot de kennis van stijl en zijn „ontwikkeling wenschelijk achten". Nu, wij behooren tot hen die zulk een aanwijzing inderdaad zéér wenschelijk achten, wij lazen het „boekje" met genoegen en profijt, en bevelen het onzen mede-leeken aan. De bruikbaarheid wordt verhoogd door de illustraties, penteekeningen (door den schrijver?), niet afbeeldend bestaande gebouwen en voorwerpen, doch de kenschetsende vormen der verschillende historische stijlen door duidelijke voorbeelden aantoonend. Het zij ons vergund een enkelen volzin, als karakteriseerend den schrijver, hier over te nemen. Op blz. 30 lezen wij: „Het is alsof met nieuwe inzichten, „gevolg van „er zijn" en de daarop nood- „zakelijk volgende weelderige verweekelijking, „de zin voor het eenvoudig kinderlijke, ge- „paard aan strenge tucht, als terugwerking „tegen hetgeen was, weer zóó sterk wordt, „dat een bijna overdreven strengheid en „soberheid nagenoeg onvermijdelijk zijn. Dat „dan een dergelijke kunstuiting voor nuchter „wordt gehouden, kan zeer zeker niet al te „zeer verbazen, gewend als wij zijn aan rijkdom „van vorm; terwijl het vermogen ontbreekt „om te onderscheiden, dat die overlading „was van de ergerlijkste soort, en in dit af- „zonderlijk geval bij gebrek van eenig rede- „gevend beginsel, van het meest bedenkelijk „kunstgehalte".

Het boek is netjes uitgegeven, doch had wel wat zorgvuldiger gecorrigeerd mogen worden.

RED.

IN PROVENCE.
DOOR PH. ZILCKEN.

Vele jaren geleden had ik eenige dagen in de Rhône-delta vertoefd, en vandaar, vooral van Arles, een indruk meëgenomen, heel sterk nog steeds, na al dien tijd, van kalmte, licht en distinctie van kleur.

Steeds groeide de lust weêr aan, nog eens, en nu grondiger, het land van Mistral, door de lectuur van Mireille opnieuw geëvoceerd, te gaan doorkruisen en bestudeeren.

Wel ken ik „het Zuiden" vrij goed, van de omstreken van Marseille, tot Bogliasco, een dorpje even voorbij Genua, maar nooit bleef ik lang aan die onvergelijkelijke strook kust, waar de dofploffende golfslag der Middellandsche Zee de minuten scandeert, waar alles baadt in een zacht blank blauwe atmospheer.

Nu verlangde ik méér naar Provence, dat rijke bouwland, met donkere rijen rijzige cypressen en hoog hengelriet, die het grijs-groene landschap vrij regelmatig verdeelen, terwijl hier en daar telkens het flauw oranje-rood der daken en de hel-witte of geelachtige muren der „*mas*" (hoeven) een vroolijken toon geven aan de zacht-blonde algemeene harmonie.

In de eerste plaats echter trok mij aan de mysterieuse ruïnen-stad Les Baux, die in het

BOGLIASCO, NAAR EEN AQUAREL.

land zelf vrij wel bekend is, er buiten zoo goed als niet, en in welker omgeving het mooie gedicht van Mistral grootendeels speelt. Maar Mireille en Vincent leven meer in de velden er omheen, dan in de ruïnes zelf. De „magnanarelles" bewegen zich in die heerlijke valleien, die Les Baux omgeven als een weelderigen, Oosterschen tuin vol geuren, waar olijfboomen groeien in menigte en de amandel- en moerbeziën-boom .... Dezen laatsten vindt men er nu niet meer.

Les Baux, beschreven met vurig enthousiasme door Provençaalsche schrijvers wier Graven Prinsen van Oranje waren, Les Baux, de stad die eenmaal vijftienduizend inwoners telde, doch die thans bijna niets anders toont dan fantastische stapels groote steenblokken, waarnaast fragmenten van prachtige architectuur in Romaanschen, Gothischen en Renaissance stijl, te midden waarvan, gelijk distels in de voegen der muren, een kleine honderd menschen zoo kalm en primitief en eentonig, — máár gelukkig — wonen.... Les Baux was het eigenlijke doel van onze reis.

Spoedig waren wij klaar om te vertrekken, op een fijn-zonnigen Septemberochtend. Een dunne, licht paarse nevel hing over stad en land; de bleek gouden glans van het zachte zonlicht transponeerde het landschap in een teêr ensemble van zilverig goud. De rauwste kleuren, de nieuwste planken en daken werden door dat heerlijke licht als geglaceerd met goudstof, en alles harmonieerde. Hier en daar fonkelden aan een twijg of een vooruitspringend punt, dauwdruppels, die den fijnen toon van het geheel accentueerden.

Waarlijk, men behoeft Nederland niet te verlaten om het schoone te vinden! Geen land misschien ter wereld is zoo rijk aan schoonheid als Nederland! Ik herinner mij altijd, hoe Jozef Israëls, na zijn reis door Spanje, zoo blij was weêr in Holland te zijn, en, zooals hij zeide, weêr die „*mooie* leelijke menschen" te kunnen schilderen, na de pracht genoten te hebben van het land, waar bijna alles even „schilderachtig" is.

Spoedig begint, de grens voorbij, het groote internationale verkeer der „Rapides", de luxesneltreinen, die overal identiek zijn, en door Frankrijk, Turkije of Rusland de reizigers vervoeren op onvergelijkelijk aangename wijze. Die doorloopende treinen doen mij steeds denken aan een lang uitgerekt schip, uit talrijke geledingen bestaande, dat, slingerend en stampend, zeeën van land doorkruist; dan gelijken de verre heuvelrijen op reusachtige golven en het schommelen van den trein wordt een zachte deining....

Maar daar is Saint-Denis, de banlieue van Parijs, en — wij stappen uit. Hier, alvorens door te reizen, spoedig eenige introducties gehaald voor menschen in het Zuiden.

Allereerst een bezoek aan Madame Cladel, de vrouw van den grooten, bij ons te weinig bekenden, en in 't algemeen te weinig gewaardeerden schrijver van het Zuiden. Mistral is de dichter van Provence, Cladel de groote prozaïst van Gascogne, maar zijn typen zouden evengoed in het Rhône-dal kunnen voorkomen als ten Noorden van de Pyreneeën.

Daudet heeft in zijn *Lettres de mon Moulin* o. a. aardige, ietwat Bakkerkorf-achtige typen van „Méridionaux" geteekend. Cladel heeft hen getypeerd, en zijn talrijke boeken geven het Leven, den Mensch van het Zuiden, zooals Zola en de Goncourt het Leven van Parijs hebben gegeven.

Camille Lemonnier heeft van Cladel gezegd: „Poète, non point selon le sens traditionnel, car il rima peu et seulement par boutade, mais dans l'acception d'un organisme intuitif, ouvert aux splendeurs de la nature et apte à les réverbérer dans le miroir du style, bien peu, autant que lui, ont su magnifier les gloires de la création et les rendre sensibles dans les magies de la transcription."

Léon Cladel is vroeg gestorven; zijn dochter Judith, te onzent een weinig bekend door de smaakvolle causerie, welke zij hield als openingsrede voor de Rodin-tentoonstellingen te Amsterdam en 's Gravenhage, is ook een schrijfster van ongemeen talent; haar boek over den genialen beeldhouwer is een zeer merkwaardig werk betreffende een groot kunstenaar, — buiten eenigen twijfel een boek der toekomst.

Mevrouw Cladel woonde in de Marais, die echt intiem-Parijsche buurt, heel aan het einde van de Rue de Rivoli, door vreemdelingen

LES BEAUX
NAAR EEN PHOTO

nooit bezocht, en vrij wel onbekend, behalve aan lezers van Balzac.

Het is daar stil en donker; men zou zich eerder in een provinciestad denken dan in de hoofdstad van Frankrijk. De Rue Pavée is een der stilste straten van deze wijk. Daar verrijst nog statig het Hôtel Lamoignon, een groot, imposant hoofdgebouw, met twee vleugels, die een plein omgeven, terwijl een groote poort aan de straat in vroegere eeuwen de toegang was voor de karossen.

De opulente zeventiende-eeuwsche woning is, door den langzamen ondergang der buurt, een gewoon „*maison de rapport*" geworden, en wordt stuksgewijze aan zeer verschillende menschen verhuurd. Hier is het o. a. dat Alphonse Daudet zijn *Fromont jeune et Risler aîné* heeft geschreven: „Fromont fut fait ainsi dans un des plus vieux Hôtels du Marais" *(Trente ans de Paris)* en mevrouw Cladel bewoonde hetzelfde appartement, waar de groote schrijver, meer dan dertig jaren geleden, zijn eerste successen had verkregen.

Een bezoek bij de familie Cladel is een der aangenaamste rustpunten te Parijs. Het interieur is zoo eigenaardig, zoo innig gastvrij en huiselijk, — misschien omdat mevrouw Cladel een Hollandsche van afkomst is, hoewel zij, na haar eerste levensjaren, Holland nooit weder terugzag.

De eenvoudige vertrekken zijn vol kunstwerken, waaronder het beroemde portret van Léon Cladel, een ets, door Bracquemond, hoog ernstig en eenigszins droevig, dat aan den wand op een eereplaats hangt. Daar komen al zijn dochters binnen, Eve, Aurore, Esther, Judith, ook zijn zoon, die leerling-beeldhouwer is, en het is een vroolijk leven als in een volière....

Maar wij moeten verder; wij moeten ook nog een aanbeveling voor den dichter van Mireille gaan halen, en de tijd is kort!

Dáár is weer de Gare Paris-Lyon-Méditerraneé. Daar zijn weer de eenvoudige, maar zoo praktische wagens dier mooie treinen, die den afstand tusschen het Noorden en de Middellandsche Zee herleiden tot een aantal uren rust. Die treinen rollen zóó gestadig kalm door, slechts om de twee uren, even stoppend, zonder ooit een schok of een oponthoud, dat die 800 mijlen gemakkelijker afgelegd worden dan een tochtje van den Haag naar een der Zuid-Hollandsche dorpen.

In het station zijn verscheiden boekenstalletjes, rijk voorzien van reisgidsen voor de streek, die door deze spoorweg wordt doorsneden.

Wij vragen naar het handige boekske. *Arles et Les Baux*, maar *dit* is daar niet aanwezig. Iets verder antwoordt men ons, naief: *c'est si loin!* Er was alleen maar een reisgidsje voor Provence, uitgegeven door de vereeniging ter bevordering van het vreemdelingen-verkeer in het Zuiden, maar . . .dit was achter slot en grendel, in een vitrine! Wel een bewijs hoe weinig reizigers de Rhône-delta bezoeken, te meer daar gidsen voor Nice, Cannes of Monte-Carlo voor 't grijpen liggen. Eerst te Lyon kon ik het begeerde deeltje machtig worden.

De laatste keer, dat ik mij op deze lijn bevond, kwamen wij terug van Turijn, Karel Sluyterman en ik, met Walter Crane. Deze groote kunstenaar is een uiterst gedistingeerde oude „gentleman," wat zeer wel samengaat met socialistische overtuigingen, en onze reis was buitengewoon aangenaam. Het toeval wilde, dat mij 's nachts een plaats te beurt viel voor één persoon. Naast mij had Walter Crane een ruimte voor twee, en hij had zich daar zoo gemakkelijk mogelijk genesteld.

Daarom was het grappig hem 's morgens te hooren vragen, „why did'nt *you* stretch out your legs here?" wijzende op de ruimte die hij zelf had ingenomen!

Toen, en ook nu weer trof ons de bijna totale afwezigheid van vogels in Frankrijk Slechts zeer zelden ziet men er een enkelen vliegen; het is alleen de ekster, die zich vertoont. Ook meer zuidelijk is dit opmerkelijk. Terwijl bij ons buiten, in de lente, het gekweel der zangertjes in het groen bijna luidruchtig is, hoort men langs de Middellandsche Zee bijna geen vogels. De zwaluw ziet men er wel eens vliegen, maar deze wordt, althans in Noord-Italië, op wreede wijze door jongens gevangen, met een stok, voorzien van een losse lus van ijzerdraad, waarmede zij trachten de vogeltjes in hun strijkende vlucht langs tuinmuren te stroppen, en zij

slagen daarin maar al te dikwijls. Dit zag ik ten minste in de omstreken van Genua herhaaldelijk.

Tusschen Parijs en Lyon is het landschap fraai, het weer superbe. Aldoor die zelfde rust en kalmte: geen blad beweegt; de najaarszon schijnt zacht; het is inderdaad bladstil.

Een pracht, hier en daar, die gouden bladeren der populieren tegen de zacht blauwe lucht, in dit stervende zonlicht. Tusschen het nog steeds frissche en kleurige groen vertoonen de reeds purperen wijngaardranken diep blauwe druiventrossen en de wijngaardeniers zijn druk aan 't werk. Wij naderen het land van den wijn al meer en meer.

Bij Lyon, in den avondnevel, de grootsche schemering de kleine hotel-omnibus-paardjes, op de puntige kiezelsteenen uit de Rhône, die, overeind in den grond geplaatst, bijna pijnlijk zijn om te begaan. Maar wanneer het het regent zijn zij werkelijk practisch, want het water stroomt er omheen, en de puntige rolsteentjes zijn zoo spits, dat de zolen der schoenen zoo goed als droog blijven!

Prettig, door de tegenstelling zeker, doet het eigenaardige accent weer aan. Dat scandeerend accentueeren der lettergrepen is niet zonder charme en doet sommige woorden zóó op zijn Hollandsch uitspreken, dat ik mij eens omkeerde toen ik een kind hoorde zeggen, „tante. . . .”

Naast uitmuntende musea en hoogst merk-

VILLENEUVE LÈS AVIGNON, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN COROT (MUSEUM MESDAG).

silhouetten en uitgerekte perspectieven van de bergen der Côte d'Or, in paars-grijze kleuren tegen het schitterende avondlicht.

Hier hadden wij een tegenvaller: ons plan was de Rhône af te zakken in een der stoombooten, die tweemaal per week van deze stad tot Avignon gaan. De langdurige werkstaking van Marseille was echter ook naar hier overgewaaid, en de booten voeren niet. Dan maar per spoor in ééns door, naar de oude Pausen-stad, naar het volstrekt niet onaangename en zoo belangwekkende Avignon!

Avignon! Daar stopt de trein om enkele reizigers uit te laten. Daar staan weer in de

waardige gebouwen der Middeleeuwen heeft Avignon een intens modern leven, voortreffelijke café's en restaurants.

De groote straten, pleinen, boulevards, cafés zijn overvol met militairen. Overal zitten „pioupious” absinth of koffie te drinken. Er is hier een zeer groot garnizoen, dat, helaas, in het oude Pauselijke paleis wordt gehuisvest.

Over dit paleis, zeker het machtigste monument der middeleeuwen, dat bestaan bleef, werd in 1903, in dit Maandschrift, een uitvoerige studie gegeven, zoodat ik er niet over zal uitwijden. Voornaam, grootsch, deftig en statig in hooge mate, staan daar die muren

DE BRUG VAN AVIGNON, NAAR EEN OLIEVERFSTUDIE VAN DEN SCHRIJVER.

weer voor ons, getuigenis afleggend van den smaak en het juiste architectonisch begrip hunner ontwerpers.

Avignon heeft een verleden als weinig steden. In de oudheid reeds was Avenio een hoofdplaats; in de elfde eeuw was het de hoofdstad van het Marquisat de Provence.

Paus Clemens de Vijfde vond het wenschelijk, tengevolge van de oorlogen, die Italië in vuur en vlam zetten, den zetel van het Pausdom naar Avignon te verplaatsen, wat in 1305 geschiedde. Een aantal jaren later werd de stad door Jeanne de Naples, Comtesse de Provence, aan Paus Clemens den Zesden verkocht voor 80 duizend florijnen.

Toen brak een tijd van grooten bloei en ongemeenen luister aan voor deze stad, waar zeven pausen elkander opvolgden binnen ongeveer een eeuw. In 1368 werden de bolwerken voltooid, die thans nog bijna onveranderd betaan.

Er waren destijds in Avignon zooveel kerken, kloosters en kapellen, dat Rabelais haar om het onophoudelijk klokkengelui, *la ville sonnante* noemde!

Froissart, de kroniekschrijver, zeide van haar Pausen-Paleis, *c'était bien la plus belle et la*

SANCTA HELENA VAN DONATELLO, MUSEUM VAN AVIGNON (PHOTO).

LAURE DE NOVES.
NAAR PHOTO VAN EEN OUD SCHILDERIJ.

plus forte maison du monde, en hoe rijk die Pausen waren, blijkt uit het feit, dat, toen Jan XXII stierf, men in zijn schatkamers een waarde vond van 1½ milliard francs. Avignon is al bizonder mooi gelegen aan de Rhône, en van verschillende punten er omheen is het uitzicht op de stad verrukkelijk. Fransche schilders zijn dan ook meermalen hier aan 't werk geweest; Corot's doek o. a., van het Museum-Mesdag, mooier dan zijn schilderij in het museum van Avignon, is zeer poëtisch van opvatting.

Aan de overzijde van de Rhône ligt Villeneuve-lès-Avignon, met de stad verbonden door een merkwaardige hangbrug van staaldraad, die de oudtijds beroemde Brug van Avignon, de Pont Saint Benezet, vervangt.

Het is deze brug die het, ook in 't Hollandsch algemeen bekende versje, deed ontstaan:

> Sur le pont d'Avignon,
> L'on y danse, l'on y danse;
> Sur le pont d'Avignon,
> L'on y danse, tout en rond.

Van de Pont d'Avignon, in de veertiende eeuw uit achttien bogen bestaande, in 't geheel ongeveer 900 meters lang, zijn thans nog slechts een drietal bogen over, niets meer dan een ruïne, die men, gelukkig, gespaard heeft. Gelukkig, want het wandalisme heeft hier nog onlangs gewoed. Zoo werden eenige jaren geleden o.a. het klooster en de kerk der Cordeliers zonder noodzaak vernield, hoewel deze gebouwen onder Napoleon III gerestaureerd waren geworden! Toch was hier, naast de vele overblijfselen van den weelderigen Pausentijd, o.a. het graf van Laure de Noves, de vriendin van Petrarca, welk graf o.a. bezocht en bezongen werd door niemand minder dan François I!

De herinneringszuil, door een Engelschman in die kerk geplaatst, ter eere van Laura, is thans in den tuin van het Musée-Calvet.

Wanneer men naar Villeneuve gaat, komt men langs een zeldzaam goedbewaard gebleven middeleeuwsch gebouw, de Toren van Philippe le Bel (XIVe eeuw), indrukwekkend door den eenvoud der lijnen en door de fiere grootheid, evenals het Fort Saint-André. Eerbied- en ontzagwekkend zijn deze kolossen van steen en men begrijpt, dat de inwoners dezer kasteelen en vestingen zich al zeer goed beveiligd moesten denken tegen de aanvallen der Mooren.

Avignon vertoont wel een buitengewone mengeling van modern leven en statige oudheid! Naast het Paleis is de Place de l'hôtel de ville, met haar bijna onafgebroken militaire muziek, steeds vol en druk, waarop de hoofdader der nieuwe stad uitkomt. Een paar minuten gaans van deze akelig roezige Rue de la République, in een stil achterstraatje, verrijst het elegante „Hôtel" van den Marquis de Villeneuve-Martignon,

DE HANGBRUG VAN STAALDRAAD TE AVIGNON, NAAR EEN PHOTO.

HET KASTEEL VAN LES BAUX, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN DEN SCHRIJVER.

waarin de collecties van dr. Calvet en vele andere kunstschatten sedert ongeveer een eeuw geherbergd worden, welke verzamelingen bekend zijn onder den naam van Musée-Calvet.

Dit museum alléén zou de reis naar Avignon reeds waard zijn, daar de collectie schilderijen en beeldhouwwerken uit de Middeleeuwen een aantal beslist uitmuntende werken telt, en er onder de Romeinsche antiquiteiten unieke series zijn.

Om te beginnen met dezen, de mozaïken van Orange, o.a. die, voorstellende Romeinsche vestingwerken eener stad, zijn ongemeen fraai van sobere, deftige kleur. Niet minder mooi zijn een aantal kleine Romeinsche sarcophagen, van keurig gebeeldhouwden steen. De verzameling glazen en flesschen uit denzelfden tijd, alle opgegraven in de omstreken van Avignon en Orange is misschien eenig in haar soort, zooals de conservator ons mededeelde. Zeker is deze collectie van het grootste belang door de uitgebreidheid, de kleuren, de fraaie vormen der stukken, en niet het minst door het enorme aantal. Het is een waar genot, de sierlijke lijnen en bochten, de harmonie der verhoudingen, de teere ombuigingen van het glas te bewonderen.

Een unicum moet ook zijn de zoo belangrijke verzameling Romeinsch keukengereedschap, uit vele fraaie stukken bestaande, van gedreven en gesmeed koper.

Naast deze bizondere nummers zijn er nog vele, en zeer goede, Egyptische, Grieksche en andere antiquiteiten.

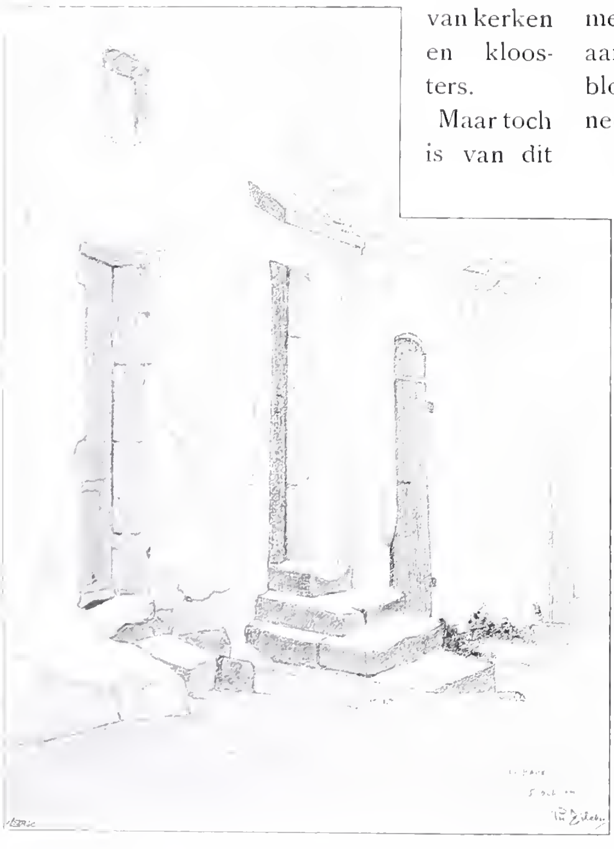
Maar in de eerste plaats trof mij de collectie Middeleeuwsche beeldhouwwerken, waarvan de meeste den pauselijken tijd in al zijn pracht en praal evoceeren. Zoo is er de sarcophaag van Urbanus V, een van den Cardinaal de Lagrange (1402), een ander van den Cardinaal de Brancas (einde XIVe eeuw) en een heele reeks koppen van hoog gemijterde bisschoppen, uit denzelfden tijd, waarvan sommige van zeer délicate sculptuur zijn. (bijna allen tusschen 1300 en 1400 vervaardigd).

Zeer merkwaardig zijn ook de St. Lazare en St. Marthe, van steen, (einde XIVe eeuw), niet lang geleden gereproduceerd in de Revue de l'Art.

Een marmer, toegeschreven aan Donatello, (Sancta Helena), een teer, jeugdig vrouwenprofiel, toont al de qualiteiten van een zeldzamen meester. Ook houten Gothische beelden, in aantal, verdienen alle aandacht, maar bizonder trof mij een steenen Triboulet, een nar van Avignon, (XVe eeuw), grotesk in hooge mate, sarcastisch, satanisch bijna, en tevens van een fijnheid en strakheid van expressie, die aan de meest bijtende karikaturisten, als Goija of Daumier, doen denken.

Vele steenen kruisen, afkomstig van pleinen en kerken, waaronder een, waarop men aan de eene zijde Christus, en aan de andere Maria ziet afgebeeld, zijn treffend door de gevoelige, stijlvolle behandeling. Natuurlijk zijn er vele schachten en kapiteelen van kolommen, fragmenten van allerlei aard, dit alles overblijfselen van kerken en kloosters.

Maar toch is van dit alles betrekkelijk zoo weinig over! De storm der Revolutie heeft veel, zeer veel vernield; dikwijls zijn uit baldadigheid de gezichten van heiligenkoppen met den beitel weggehakt!

DEURTJES VAN LES BAUX,
NAAR EEN KRIJTTEEKENING VAN DEN SCHRIJVER.

Een ethnografische afdeeling bevat een aantal Japansche aardewerken, en ook interessante Perzische aquarellen.

Maar het is de kunst der Primitieven, met die der Romeinen, die hier in de eerste plaats den bezoeker in verrukking brengt. Onder de schilderijen, waarvan velen zeer de aandacht trokken op de tentoonstelling van Fransche Primitieven, in 1904 te Parijs voor het eerst bijeengebracht, zijn tal van ware juweelen.

Niet een der fraaisten, doch wel een der meest curieuse is het portret van de Nostradamus, door zijn zoon César.

Al de eigenschappen van die pieuze, voor de natuur zoo eerbiedige meesters, bezitten de werken der Middeleeuwsche Fransche en speciaal Avignonneesche schilders. Sommigen dezer zijn onbekend. Zoo is er een zeer merkwaardige „*Fontaine de Sang*," Christus aan het kruis boven een fontein, waarin de bloeddroppels, die uit zijn wonden vloeien, neersijpelen.

Links staat St. Maria Magdalena, en rechts, St. Maria Gipciaca, (sic.) deze geheel gekleed in rijk-golvende en meters lange haren. . . .

De naïeve kunstenaar, die zich de Egyptische vrouw wellicht zal hebben voorgesteld als een Afrikaansche wilde, dus volkomen ongekleed, schilderde haar zóó, en wist geen beter middel om haar naaktheid te verbergen dan heur haar als bedekking te gebruiken.

Een St. Michel, den draak doodend, is mooier van uitvoering en doet aan Carpaccio denken. Dit doek is van Nicolas Froment van Avignon.

Een Aanbidding, met de portretten van schenkster en schenker, vroeger toegeschreven aan Gerard van Haarlem, moet bepaald behooren tot de school van Provence. Maar er is veel meer nog: een heilige en een bisschop op gouden achtergrond, en, *last not least*, een superbe klein portretje; teer, teer ge-

schilderd, eigenlijk geteekend met een beetje verf, zooals Mauve placht te zeggen, „*met veel gevoel en weinig verf*", inderdaad een juweeltje, voorstellende Cardinaal Bembo, door Corneille de Lyon, en verder nog talrijke andere werken.

Over de 17e en 18e eeuwsche schilders, Philippe de Champaigne, Mignard, Coypel, Parrocel. van Loo, Vien, Greuze, e. a. zal ik niet uitwijden. Alleen wil ik nog even vermelden twee zeer mooie portretten, door Lenain, het eene een jongmensch en het andere een oude dame voorstellende. Onder de modernen noem ik terloops op: Corot, Chassériau, Rapin, Paul Huet, Géricault, Français, deze met een voor hem ongemeen onderwerp, een avondgezicht op den Mont-Cervin, en... een gezicht op Dordrecht, door Stengelin, den Franschen schilder, die de helft van het jaar in ons land doorbrengt.

Dit alles geeft slechts een klein overzicht van dit alleszins merkwaardige museum, waarnaast ook de kostbare Bibliotheek gevestigd is, die bijna vierduizend oude manuscripten en 900 incunabelen bezit. Vele dagen zouden noodig zijn om deze kunstschatten behoorlijk te bestudeeren.

Zooals men begrijpen kan, is dit museum een langdurig bezoek waard, niet alleen om de lokale kunst te leeren kennen, maar óók om de kunst in 't algemeen.

Maar nu naar Arles en van daar naar Les Baux.

Van Arles gaat een spoorlijntje, niet tot de P. L. M. behoorende, oostwaarts, naar de Alpines, langs Paradou - Les Baux.

Tegen den avond stapten wij in den kleinen trein, uit een drietal waggons bestaande, die ons in een uur ongeveer naar Paradou zou brengen. In onze coupé zat, met haar man, een alleraardigste Arlésienne, een der zeer weinigen die nog het zuiver Grieksche type vertoonen. Weldra was de kennismaking tot stand gekomen; het toeval wilde, dat wij te doen hadden met een zeer intelligent ambtenaar der spoorwegen te Arles, die gehuwd was met een volbloed inboorlinge, evenals zoovelen zijner ambtgenooten — waardoor, helaas! het ras achteruitgaat.

Als knaap had hij veel gespeeld in Les Baux; de eigenaar van het hôtelletje, monsieur Pinet, was een neef van hem, en samen hadden zij, vóórdat de ruïne-stad onder Staatstoezicht kwam, daar heel wat uitgespookt. Zoo vertelde hij o. a. hoe zij in sommige, sinds eeuwen gesloten nissen van het Château, die zij ontdekten, meermalen geraamten hadden gevonden van ongelukkigen, die daar in gevangenschap gestorven waren; de ijzeren ringen en kettingen waren nog om armen en beenen!

Veel vertelde hij van de exploitatie der steengroeven, de nijverheid, die in deze geheele streek tamelijk veel voorspoed brengt.

Zijne vrouw had donker haar, zooals bijna alle Arlésiennes; haar profiel was zoo zuiver Grieksch als dat van de Venus van Milo,

HET FORT ST. ANDRÉ, VILLENEUVE LÈS AVIGNON, PHOTO.

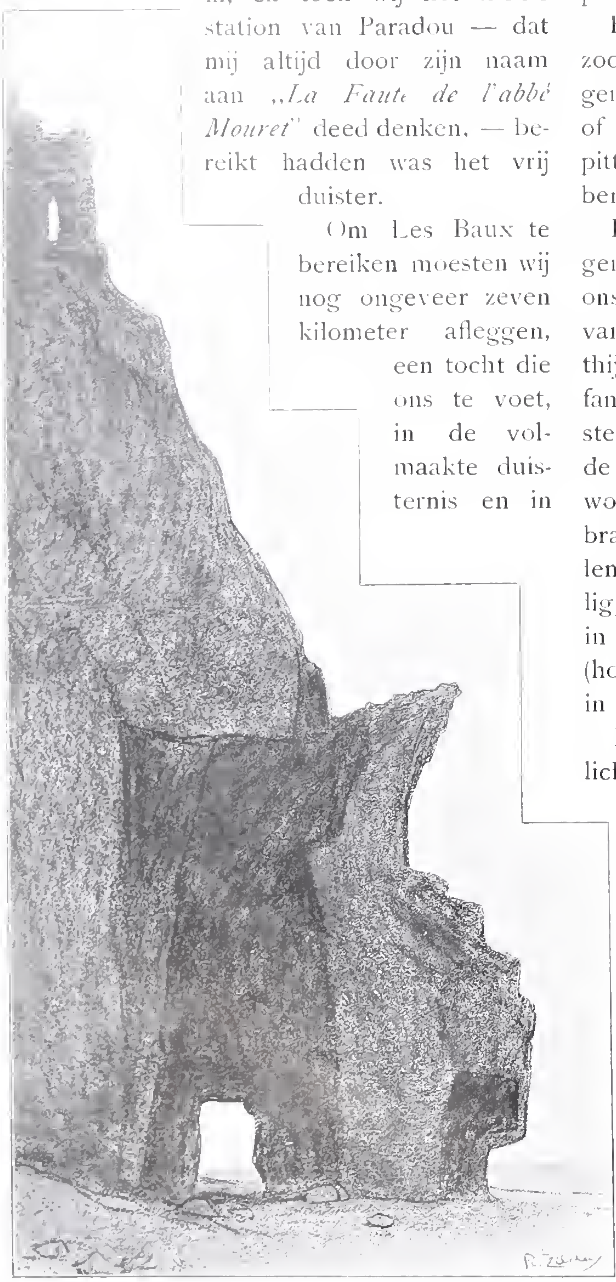
maar teërder. De bijna rechte lijn van de neus met het voorhoofd was niet onderbroken, en de boogvormige mond, en de kin waren zoo klassiek mogelijk. Het was tevens een allerliefst vrouwtje, dat ons ook vele bizonderheden meedeelde omtrent het dagelijksche leven van de bewoners der stad en der omgeving. Zeer betreurenswaardig is het, dat de „beschaving", die naast veel goeds, zoo schrikbarend veel kwaads aanricht, ook hier het primitieve, zoo mooie ras langzamerhand doet verdwijnen; sedert een veertig jaren nl. zijn te Arles zeer aanzienlijke werkplaatsen van de Compagnie Paris-Lyon-Méditerrannée opgericht, waar een enorm aantal werklieden, uit alle oorden van Frankrijk afkomstig, arbeiden. Deze huwden, en huwen

steeds met bekoorlijke Arlesiennes, tengevolge waarvan het zuivere ras ontaardt, verdwijnt....

De trein gaat langs de trotsche overblijfselen der groote Abdij van Montmajor, die uit Arles nogal veel bezocht worden. Statig teekenden deze voorname, hooge muren zich af tegen de lucht, goudglanzend in de avondstemming.

Langzaam viel de nacht in, en toen wij het kleine station van Paradou — dat mij altijd door zijn naam aan „*La Faute de l'abbé Mouret*" deed denken, — bereikt hadden was het vrij duister.

Om Les Baux te bereiken moesten wij nog ongeveer zeven kilometer afleggen, een tocht die ons te voet, in de volmaakte duisternis en in een onbekende streek, niet zeer aantrok.

ZUIDELIJK UITEINDE VAN HET KASTEEL VAN LES BAUX, KRIJTTEEKENING VAN DEN SCHRIJVER.

Gelukkig zeide de stationschef, na geruimen tijd nagedacht te hebben, dat de melkboer, die eenmaal per dag naar Les Baux gaat, nog komen moest, en ons zou kunnen meevoeren. Inderdaad kwam deze weldra aan, en tusschen zijn melkkannen in werd onze bagage gezet, terwijl wij plaats namen op de banken, waarop hij welwillend wollen paardendekens uitspreidde.

En de tocht ving aan in de „*jardinière*", zooals hier de tweewielige, lichte wagentjes genoemd worden, die, getrokken door een of twee provençaalsche paardjes, nerveus, pittig en krachtig, zeer gemakkelijk berg op, berg af gaan.

De avond was kalm, en, wat wij nog nergens hadden ontmoet, de zoele wind bracht ons telkens heerlijke geurige uitwasemingen van wild-groeiende welriekende planten, als thijm, lavendel, rosmarijn. Het was een fantastische tocht, eerst horizontaal, toen steeds meer stijgend, en langzamerhand kwam de volslagen duisternis; de steeds steiler wordende wegen, zig-zags gewijze opgaande, brachten ons naar boven, tusschen overhellende rotswanden, langs de steeds dieper liggende vallei, waar hier en daar een lichtje in de verte de aanwezigheid van een *mas* (hoeve) verried. Dan klonk soms ook, heel in de verte, het geblaf van een hond.

Eindelijk werd het geflikker van spaarzame lichtjes, heel in de hoogte, merkbaar.

Dat was Les Baux, *het* doel van onze tocht! Hondengeblaf kondigde wêer leven aan, de gladde weg ging over in zeer ongelijke, groote keien, en plotseling rammelend en ratelend kwamen wij op het pleintje, dat, evenals het geheele stadje, in volslagen duisternis lag. Hier was onze herberg. Een deur ging open, en een vrouw verscheen, in het mooie zwart-en-witte costuum, met een ouderwetsche, koperen lantaarn in de hand, en hief die op om ons te onderscheiden. De spookachtige lichtstralen en de in het donker verdwijnende schaduwen, deden ons aan een ets van Rembrandt denken....

Het was overigens volkomen stil in Les

OVERBLIJFSELEN VAN EEN IN DEN ROTS UITGEHOUWEN WONING, PHOTO.

Baux; een stilte, waaraan wij spoedig met genoegen gewenden, een heerlijke stilte, die ons herhaaldelijk aan Maeterlinck's „*Le Silence*" zou herinneren.

Spoedig waren wij in de eenvoudige gelagkamer van het *Hôtel de Montecarlo* *), pompeuze naam voor een herbergje, zoo klein dat logeerkamers daar . . . niet aanwezig waren, maar zich in het huis van den eigenaar-bakker, schuin tegenover, bevonden, bij M. Pinet, die onlangs het Hôtel verhuurd had om zich uit de zaken terug te trekken. Een enorme, van kalksteen gebouwde schouw vulde bijna geheel den wand; aan de overzijde bevond zich de lange eettafel, waarboven, als hoofd-ornament, een zeer groote opgezetten Oehoe of groote hoornuil, die de vlerken half uitgeslagen had. Om en naast de hartelijke huisvrouw en haar dochter liepen steeds een aantal katten rond, die op en over de tafel sprongen en om de klickjes vochten, terwijl de oude hond, *Pipo*, vadsig en lui, dat leventje met de sereniteit van een wijsgeer aanschouwde.

De eenige „moderne" noot bestond uit een aantal min of meer decorative aanplakbiljetten van de P. L. M. die den toeschouwer moesten uitlokken tot tochten naar den Mont-Cervin, Vittel, enz.

Het voedsel was hier altijd goed; twee zaken waren echter voor Hollanders opmerkelijk schaarsch; boter hebben wij *nooit* gezien, en de aardappelen, hoewel prachtige produkten van het omliggende land, werden slechts af en toe opgedischt, en dan, maar even, in olie bereid, zooals alles trouwens; maar de olie is hier van even uitmuntende qualiteit als de landwijnen, die geurig, naar sherry of madeira riekend, toch licht en zuiver zijn.

Een onzer eerste bezigheden in het Hôtel de Montecarlo was het „album" te doorbladeren. De Goncourt heeft ergens gezegd,

FRÉDÉRIC MISTRAL.

*) Deze weidsche naam wekte onze nieuwsgierigheid op, daar het ons bleek, dat niet lang geleden het hôtel een uithangbord bezat, waarop een rijk golvende goudblonde haarlok was geschilderd en toenmaals heette „*A la Cabeladuro d'or*", (à la chevelure d'or), wat later nader uitgelegd zal worden. De naam van Montecarlo werd gegeven omdat de Prinsen van Monaco, de Grimaldi's, de laatste bezitters van Les Baux zijn geweest.

POORT IN DE RUÏNESTAD, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN DEN SCHRIJVER.

dat het voorwerp waarover het grootst mogelijk aantal dwaasheden wordt gezegd, wel een museum-schilderij is; misschien is er geen boek, waarin zóóveel onzin wordt uitgekraamd, als een hôtel-album! Naast flauwe, dolle en domme uitingen vonden wij toch enkele aardige regels.

Clovis Hugues, de bekende Député schreef in dit boek:

AUX BAUX.

Quelle victoire, les ruines!
Le barde, en visitant Les Baux,
Se sent pris de l'Ame aux racines
Qui se croisent dans les tombeaux.

Tout vit, le passé se réveille,
Les lauriers verts guettent les fronts;
Le bourdonnement de l'abeille
Evoque le chant des clairons.

Le ciel s' étoile d'oriflammes;
C'est le poême des couleurs;
On entend voltiger les Ames
Dans les arbres et dans les fleurs.

Quel envolement par les plaines,
Devant les firmaments rouverts!
Qui n' êtes-vous là Châtelaines?
Vous liriez peut-être ces vers

Et j'aurais, car je suis peu sage
En cette saison des fruits murs,
Vos doux baisers sur mon visage
Plus crevassé que vos vieux murs!

Improvisé, le 3 Août 1895.

Niet onaardig ook, boven een onleesbare handteekening: „Aux Baux je préfère une Belle"!

Het ontwaken in de helderwitte kamer was verrukkelijk; niets verbrak den blanken, koelen, algemeenen toon, dan enkele door de reten der luiken filtreerende stralen goud, het zachte ochtend-zonnelicht, dat ook de bergen in de verte met teer-rose tinten bescheen, waarboven het fijne blauw der lucht glansde als een turkoois.

De goddelijke Provençaalsche zon zou ons geen dag verlaten, die zon waarvan de Provençalen zelf zeggen *„leu soulèu me fai canta"!*

En in den heerlijken zonneschijn een eerste, algemeene omwandeling door Les Baux.

(Slot in de volgende aflevering).

HUGO DE VRIES EN DE MUTATIETHEORIE.

DOOR F. A. F. C. WENT.

Gedurende den afgeloopen zomer heeft het Nederlandsche publiek herhaaldelijk berichten kunnen lezen over den triumftocht van Hugo de Vries in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. De eene Universiteit na de andere rekende het zich tot een eer, wanneer onze beroemde landgenoot er voordrachten wilde houden; verschillende eeredoctoraten werden hem aangeboden, een nieuw laboratorium van de Carnegie-institution werd door hem geopend en ik zou zoo een aantal bewijzen kunnen geven van de groote vereering van Amerika's wetenschappelijke mannen voor den Nederlandschen botanicus. Vergis ik mij niet, dan is ook eigenlijk nu pas aan vele Nederlanders gebleken, welk een groot man hier in hun midden leeft.

Men kende den naam van De Vries zeker wel, wist dat hij een bekwaam plantkundige is, maar toch waren er, geloof ik, maar weinigen, die begrepen, dat De Vries een van die zeldzame genieën is, zooals elk volk er slechts enkele voortbrengt en die geroepen schijnen den naam van hun land nog in verre eeuwen glorie te verschaffen. Dit begint men nu ook buiten de wetenschappelijke kringen te vermoeden, ook daar waar men van het eigenlijke werk van De Vries weinig begrip heeft. Dat dit werk weinig bekend is bij het groote publiek, bleek in den vorigen zomer zeker wel overtuigend door eenige berichten, die daaromtrent in enkele onzer dagbladen werden opgenomen. Het komt mij daarom voor, dat het niet geheel overbodig is, hier nog eens in het kort te wijzen op de beteekenis van de onderzoekingen van De Vries, al hebben ook anderen dit in de laatste jaren uitvoeriger gedaan (ik denk in het bizonder aan het Gids-artikel van mijn collega Hubrecht).

Het is niet mijn bedoeling hier een uitvoerige levensschets van De Vries te geven; ik deed dit vroeger reeds in „ Mannen en Vrouwen van Beteekenis in onze dagen" en kan dus daarheen verwijzen. Ook zou ik hier niet alle wetenschappelijke onderzoekingen van den botanicus willen bespreken, maar wel in enkele woorden wijzen op de beteekenis van het werk, waaraan de laatste 20 jaren van het leven van De Vries gewijd zijn, aan de Mutatietheorie.

Het is van algemeene bekendheid, dat de onderzoekingen van Darwin aanleiding zijn geweest, dat men in de tweede helft van de vorige eeuw het dogma van de onveranderlijkheid der soort heeft laten vallen. Darwin was niet de eerste, die de meening uitgesproken heeft, dat de tegenwoordig levende dieren en planten afstammen van andere, die in vroegere perioden van de aarde leefden, waaruit zij door langzame wijziging zouden ontstaan zijn. Maar terwijl de verdediging van deze stelling door Lamarck en de overige voorgangers van Darwin weinig succes had bij de wetenschappelijke mannen van hun tijd, is de invloed, door Darwin uitgeoefend, zeer groot geweest. Na het verschijnen van zijn „Origin of Species" zijn wel niet dadelijk alle beoefenaars der biologische wetenschappen voorstanders geworden van de afstammingsleer — integendeel een tijd lang is over die leer een felle strijd gevoerd — maar toch heeft deze vrij spoedig zoo algemeen ingang gevonden, dat op het oogenblik zeker wel de natuuronderzoekers, die in de onveranderlijkheid van de soort gelooven, met een lantaarn gezocht moeten worden.

Dat Darwin zooveel meer succes had dan zijn voorgangers, is ten deele te danken geweest aan den anderen tijd, waarin hij leefde; men beschikte over een grootere feitenkennis en was langzamerhand voorbereid voor de nieuwe leer. In veel sterker mate is dit echter een gevolg geweest van het overstelpende bewijsmateriaal, door Darwin bijeengebracht; ten deele door eigen proeven, maar vooral door hetgeen in de praktijk van land- en tuinbouw en veeteelt gebleken was, toonde hij aan, dat soorten niet onveranderlijk zijn. Toch is de hoofdoorzaak van zijn succes in iets anders te zoeken; hij wist namelijk een zeer plausibele verklaring te geven van de doelmatigheid in de natuur: de verschillende planten en dieren voeren met elkaar een strijd om het bestaan, waarin alleen die, welke het doelmatigst ingericht zijn, in leven

blijven, of zich ten minste zoover ontwikkelen, dat zij nakomelingen voortbrengen. Deze nakomelingen zullen in het algemeen de eigenschappen der ouders bezitten en op hun beurt zullen zij in den strijd om het bestaan gedeeltelijk te gronde gaan, terwijl weer de meest geschikten blijven leven. Zoo oefent de natuur a. h. w. een keus uit, die Darwin vergelijkt met de kunstmatige teeltkeus der kweekers; evenals deze tot nieuwe rassen van onze kultuurgewassen en huisdieren voert, zou de natuurkeus aanleiding zijn tot het ontstaan van nieuwe soorten.

Nu is het zeker wel merkwaardig, dat de afstammingsleer op zichzelf meer en meer aanhangers heeft gekregen; een zeer groot aantal feiten kan slechts door haar wetenschappelijk verklaard worden en omgekeerd heeft zij een enormen invloed gehad op de ontwikkeling der natuurwetenschappen in de laatste halve eeuw. Daarentegen is het aantal bestrijders van het Darwinisme in engeren zin, dat oorspronkelijk aanleiding was, dat de afstammingsleer zoo gemakkelijk ingang vond, in de laatste jaren zeer toegenomen. Maar de strijd, die over de waarde van de natuurkeus voor het ontstaan der soorten gevoerd werd, was in hoofdzaak van theoretischen aard. Op het eerste gezicht lijkt het misschien vreemd, dat men het experiment niet te hulp riep, terwijl het toch natuuronderzoekers waren, die den strijd voerden. Bij nader inzien is dit echter wel begrijpelijk; immers, volgens de bovengenoemde voorstelling van Darwin zouden nieuwe soorten uiterst geleidelijk uit oudere ontstaan; dit proces zou zoo langzaam plaats hebben, dat er geen sprake van kon zijn, dat men dit in den loop van een menschenleven zou kunnen waarnemen.

Het was dan ook zeker een daad van moed van De Vries, toen deze een kleine 20 jaar geleden begon met uitvoerige proefnemingen over het ontstaan der soorten.

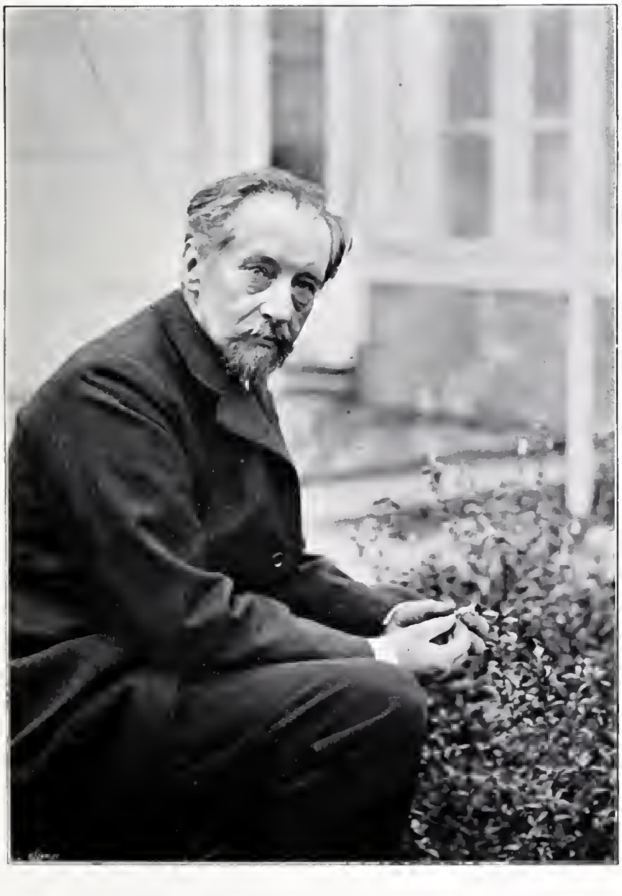
Hoewel De Vries enkele van de meer bijkomende resultaten van zijn proeven reeds vroeger publiceerde, is hij pas met zijn hoofdonderzoek voor den dag gekomen in het groote werk *Die Mutationstheorie*, waarvan de eerste aflevering in November 1900 het licht zag, terwijl het slot een groot jaar geleden verscheen.

De Vries maakt onderscheid tusschen *fluctueerende* (of *schommel-*) *variaties* en *mutaties* (of *sprongvariaties*) Bij de eerste heeft men te doen met het in sterker of minder sterke mate optreden van een eigenschap, die reeds aan de soort eigen was, bij de laatste met het ontstaan van geheel nieuwe eigenschappen. Darwin kende deze ook wel en noemde ze „single variations," maar hij heeft er niet veel acht op geslagen en ze in elk geval in zijn latere werken buiten beschouwing gelaten, daartoe eenigszins gedreven door volgelingen, die Darwinistischer waren dan Darwin zelf, zooals b.v. Wallace. De Vries nu heeft deze single variations op den voorgrond gebracht en daarentegen aangetoond, dat fluctueerende variaties nooit tot de vorming van nieuwe soorten kunnen leiden.

Onderzoekt men de verschillende individuën van één enkele soort, dan ziet men, dat deze onderling kleine verschillen vertoonen; deze zijn reeds zichtbaar bij vergelijking van de nakomelingen van één enkel ouderpaar onderling of met de ouders. Dit verschijnsel wordt bestempeld met den naam fluctueerende variabiliteit. Gaat men hierbij de verschillen van een bepaald kenmerk na, dan kan men de individuën rangschikken naar de grootte van dit kenmerk. Om één voorbeeld te geven: bij een onderzoek van 40000 suikerbieten in de fabriek van de Heeren Kuhn & Co. te Naarden bleek, dat er 340 waren met een suikergehalte van 12 pCt.; 635 van 12.5 pCt.; 1192 van 13 pCt.; 2205 van 13.5 pCt.; 3597 van 14 pCt.; 5561 van 14.5 pCt.; 7178 van 15 pCt.; 7829 van 15.5 pCt.; 6925 van 16 pCt.; 4458 van 16.5 pCt ; 2233 van 17 pCt.; 692 van 17.5 pCt.; 133 van 18 pCt.; 14 van 18.5 pCt. en 5 van 19 pCt. (de individuën met minder dan 12 pCt. suiker zijn in deze lijst niet opgenomen). Men ziet, dat het grootste van deze getallen gevonden werd bij 15.5 pCt. suiker; bij elk ander gehalte was het aantal individuën kleiner. Hoe verder men zich van dit gemiddelde verwijdert, des te geringer wordt het aantal bieten, dat men aantreft. Het zal daarbij opvallen, dat ter weerszijden van 15.5 pCt. de bieten vrij sym-

metrisch verdeeld waren. De eigenschap schommelt hier blijkbaar om een gemiddelde; sommige individuën kunnen zich vrij ver verwijderen van dit gemiddelde, maar er is toch altijd een zekere grens. Dit laatste heeft De Vries wel voldoende aangetoond, maar bovendien door een aantal proeven bewezen, dat deze fluctueerende variabiliteit sterk onder den invloed staat van uitwendige omstandigheden, zoowel die welke op het individu zelf, als die welke op de ouders hebben ingewerkt; deze kan men zoodanig kiezen, dat een eigenschap in één bepaalde richting gedreven wordt, zoodat De Vries dan ook de stelling kon neerschrijven, dat de teeltkeus is de keus van de individuën, die het best gevoed werden. Dan vestigde hij nog de aandacht op een tweede zaak; wanneer men de sterk afwijkende individuën als zaaddragers kiest, kan men een ander gemiddelde krijgen en nu was de vroegere meening — waarop Darwin's theorie gegrond was — dat men in die richting steeds verder kon gaan, dat dan ook steeds de uitersten verder verschoven zouden worden en zoo eigenlijk geen grens aan een dergelijke selectie zou zijn. De Vries heeft nu bewezen, dat men, op die wijze te werk gaande, zich wel een eind van het gemiddelde kan verwijderen, maar dat men ten slotte de soortgrens niet overschrijdt en dat bovendien zulke groepen van individuën alleen dan die eigenschappen in dezelfde mate blijven bezitten, wanneer men steeds een scherpe keus blijft uitoefenen; laat men deze enkele jaren, of zelfs maar één jaar na, dan is men spoedig weer op het gemiddelde van de soort terug. De Vries heeft dit ten deele door eigen proeven aangetoond, maar vooral door een nauwkeurige studie van de praktijk van land- en tuinbouw.

In den landbouw gaat men inderdaad op de hiergenoemde wijze te werk, om goede rassen van landbouwplanten te verkrijgen; de suikerbiet is er een voorbeeld van. Maar De Vries toont juist hier aan, dat men bij het begin van de selectie zich zeer snel van het gemiddelde verwijderde, terwijl dit nu steeds langzamer en langzamer gaat, zoodat er wel al in te zien is, dat men een grens nadert; in de tweede plaats, dat de enkele zeer sterk afwijkende bieten nu geen hooger suikergehalte bezitten dan toen men met de selectie begon en eindelijk, wat reeds lang bekend was, dat men jaarlijks zeer nauwkeurig moet blijven kiezen, wil men niet zeer snel achteruitgang zien.

H. DE VRIES AAN HET WERK IN DEN PROEFTUIN TE AMSTERDAM.

Algemeen werd aangenomen, dat men in den tuinbouw op dezelfde wijze handelde als in den landbouw. De Vries heeft hierover een zeer uitvoerige enquête ingesteld, daarvoor tal van voorname kweekers, zoowel hier te lande als in het buitenland opgezocht en het resultaat van dit onderzoek is geweest, dat hij inzag, dat de algemeen heerschende opvatting onjuist is. Nieuwe rassen worden in den tuinbouw nooit verkregen door langzame ophooping

van kleine afwijkingen gedurende een aantal generaties, maar hetzij door uit te gaan van een zeer sterk van het type der soort afwijkend individu, dat de nieuwe kenmerken van het ras dadelijk reeds volledig vertoont, of door bastaardeering, of door een combinatie van beide bewerkingen. Een dergelijk nieuw opgetreden ras is echter meestal gekruist met gewone individuën en de kweeker moet in den loop van enkele jaren het nieuwe ras reinigen, zoodat de kruising daaruit verwijderd wordt; dit procédé werd aangezien voor identiek met de kunstmatige teeltkeus in den landbouw.

De Vries trachtte nu uit te vorschen, op welke wijze de nieuwe typen in den tuinbouw ontstaan; maar hier had hij bij de kweekers weinig succes. Of men wist het niet, kende de voorgeschiedenis niet voldoende, omdat men geen aanteekeningen maakte — trouwens zeer begrijpelijk, waar het den kweeker niet om wetenschappelijke waarnemingen te doen is — of men had een exemplaar van het nieuwe ras in volledige ontwikkeling ergens aangetroffen buiten de kweekerij, had het gekocht en daarmede bastaardeeringen uitgevoerd. Hij besloot dan ook zelf te gaan zoeken naar zulke afwijkende individuën, zulke mutanten, zooals hij ze nu noemt.

Voordat ik over deze proeven spreek, moet nog een andere opmerking gemaakt worden, De Vries meent, dat waar over het ontstaan van soorten gesproken werd, men tot nu toe te veel het oog gevestigd had op de groote, zoogenaamd Linneaansche soorten, terwijl men juist meer bizonder een studie had behooren te maken van de kleine elementaire soorten. Linneaansche soorten zijn, zooals de naam al aanduidt, de soorten, die door Linnaeus werden aangenomen, of de later beschrevene, die op een soortgelijke wijze omgrensd werden. En deze grenzen nu zijn dikwijls zeer vaag, zoodat de eene natuuronderzoeker de soorten anders begrenst dan de andere. Zoo neemt de een b.v. één soort Primula veris aan, terwijl anderen meenen, dat hieronder verschillende soorten gerekend worden, die zij bestempelen met de namen P. officinalis, P. vulgaris en P. elatior. De zaak is deze, dat niet alle individuën van een Linneaansche soort aan elkaar gelijk zijn, maar dat zij tamelijk groote verschillen kunnen vertoonen; de meest opvallend afwijkende vormen daaronder bestempelt men dan met den naam variëteit.

De ervaring heeft nu geleerd, dat een aantal van die variëteiten inderdaad geheel constante vormen zijn, die bij uitzaaiing niet in andere overgaan. Tot goed begrip moet opgemerkt worden, dat constant hier niet wil zeggen, dat alle individuën geheel aan elkaar gelijk zijn, maar dat de verschillende eigenschappen om een middelwaarde varieeren, zooals dat hierboven aangegeven is. Deze door sommigen genoemde variëteiten nu beschouwt De Vries als de elementaire soorten. Het bekendste voorbeeld daarvan is Draba verna, een klein kruisbloemig plantje, dat ook bij ons in het voorjaar dikwijls bloeiende wordt aangetroffen. Een nauwkeurige studie daarvan had doen zien, dat Draba verna een verzamelbegrip is, dat er in Europa ongeveer 200 verschillende vormen van zijn, die wel maar weinig van elkaar verschillen, maar toch bij uitzaaiing volkomen constant zijn; dit zijn dus de elementaire soorten. Zoo is b.v. ook de gewone paardebloem Taraxacum officinale, een verzameling van een zeker aantal elementaire soorten, die men duidelijk van elkaar onderscheiden kan en die bij uitzaaiing niet in elkaar overgaan.

Het ontstaan nu van die elementaire soorten moet verklaard worden, dat van de Linneaansche grootere volgt dan vanzelf. Immers wanneer thans een zeker aantal elementaire soorten tot een grootere vereenigd worden, geschiedt dit omdat men er een onafgebroken reeks van kan maken, zoodat men met langzame overgangen van de eene uiterste tot de andere uiterste vorm kan komen; wanneer nu tusschenvormen uitsterven, krijgt men zoo vanzelf meer gescheiden groepen. die ieder op zichzelf voor een Linneaansche soort gehouden worden. Opmerking verdient, dat de mogelijkheid, om zulk een doorloopende reeks van vormen binnen een groote soort te maken, door vele natuuronderzoekers bestempeld is met den naam variabiliteit, terwijl toch omtrent die veranderlijkheid alleen proeven ons iets leeren kunnen, niet het naast elkaar

DE PROEFTUIN IN DEN AMSTERDAMSCHEN HORTUS BOTANICUS.

plaatsen van een zeker aantal toevallig in de natuur gevonden individuën.

Ten slotte is door De Vries nog een belangrijke opmerking gemaakt, die hier even vermeld moet worden. Hoe de tegenwoordige soorten ontstaan zijn is een historisch vraagstuk, waarop wij zeker wel nooit een volledig antwoord zullen ontvangen; het eenige, wat wij kunnen doen is te trachten waar te nemen, hoe nieuwe soortskenmerken optreden. Dit nu is door De Vries geschied en met volledig succes.

Het terrein, dat De Vries voor zijn proeven gebruikte, bevond zich eerst in den zoogenaamden overtuin van den Amsterdamschen Hortus Botanicus, later, toen De Vries directeur van deze inrichting geworden was, is er in den Hortus zelf een terrein voor gebezigd, dat echter zoodanig door gebouwen en schuttingen omgeven is, dat geen onbescheiden blikken daarin door kunnen dringen, zoodat De Vries hier rustig experimenteeren kan; nu en dan krijgen enkele bevoorrechten toegang en worden zij door den onderzoeker zelf op al het merkwaardige, dat hier te zien is, gewezen. De bijgaande afbeeldingen geven kijkjes in dezen proeftuin; op het eene ziet men de Vries bezig in de glazen kas, die op een gedeelte van dit terrein gebouwd is, voornamelijk om de planten te kunnen beschutten tegen insecten en tegen regens; deze kas is den hoogleeraar ten geschenke gegeven bij gelegenheid van zijn 25-jarig professoraat. Op het andere is de bedekking met gaas zichtbaar, die aangebracht werd, om de planten tegen vogels te beschermen.

De Vries zaaide een 100-tal verschillende plantensoorten op vrij groote schaal uit. Het bleek hem al spoedig, dat hij met de meeste daarvan niet veel kans op succes had, maar daarentegen is er één plant, die hem vrij snel tot zeer belangrijke conclusiën voerde. Dit is een soort van Teunisbloem, de Oenothera Lamarckiana. Twee soorten van dit geslacht zijn een paar eeuwen geleden uit Noord-Amerika in Europa ingevoerd en deze hebben zich zoo verspreid, dat de eene tot onze algemeene onkruiden behoort op zandige gron-

den, de andere in de duinen zeer veel voorkomt. De hier bedoelde is een derde soort, die door De Vries gezien werd op een verlaten aardappelveld in de nabijheid van Hilversum; de plant was vroeger op een buiten gekweekt geworden en had zich van daaruit in de jaren 1875—1885 verspreid. In 1886 werd deze Oenothera, die zich door de grootte van haar bloemen onderscheidde, door De Vries het eerst opgemerkt en een aantal redenen voerden hem er toe, ze in kultuur te nemen, vooral het voorkomen van eenige sterk afwijkende exemplaren. De plant is in de natuur tweejarig en vormt het eerste jaar een wortelrozet van bladen, het tweede jaar een opgaande stengel, die bloemen en vruchten voortbrengt, in de kultuur kan men haar eenjarig maken. De Vries plantte nu een aantal rozetten in zijn proeftuin uit en zaaide bovendien zaad, dat eveneens op de groeiplaats bij Hilversum gewonnen was. Hij was nu in staat, van deze planten opnieuw zaad te oogsten en daarbij zorg te dragen, dat de bevruchting plaats had met eigen stuifmeel, zoodat het ontstaan van bastaarden buitengesloten was; dit werd bereikt, door de bloemen, voordat zij zich openen, in zakken te binden, zooals op de eene fotografie te zien is. Zoo is Lamarck's Teunisbloem nu een aantal jaren achtereen in den proeftuin van den Amsterdamschen Hortus gekweekt en daarbij doet zich het merkwaardige feit voor, dat telkens

PROF. DE VRIES, COLLEGE GEVENDE AAN DE UNIVERSITEIT VAN CALIFORNIË TE BERKELEY,
IN DE EERSTE RIJ STAAN VAN LINKS NAAR RECHTS: PROF. WICKSON, PROF. LOEB, PROF. HILGARD, ALLEN VAN BERKELEY,
PROF. DE VRIES EN PROF. ARRHENIUS. DE PLANTEN OP DEN VOORGROND ZIJN OENOTHERA'S EN WEL DIE IN
HET MIDDEN MET GROOTE BLOEMEN O. LAMARCKIANA, DE LAGE LINKS DAARVAN O. NANELLA,
NOG MEER LINKS O. LAMARCKIANA CRUCIATA.

en telkens weer individuën optreden met geheel afwijkende eigenschappen, die zich zooveel van de moederplant onderscheiden, dat men ze zeker voor nieuwe elementaire soorten moet aanzien en waarvan de groote meerderheid volkomen zaadvast is, d. w. z., wanneer deze met het eigen stuifmeel, of met dat van een gelijk individu bestoven worden, geeft het zoo ontstane zaad bij kieming de nieuwe soort met al haar eigenschappen terug. De Vries spreekt hier van een *mutatie* en bestempelt de nieuwe soorten ook met namen op dezelfde wijze als dit met soorten geschiedt, die in de natuur in het wild worden aangetroffen. Zoo is er een dwergvorm, die den naam Oenothera nanella gekregen heeft, *) een andere met roode bladnerven en roode strepen op kelk en vruchten, die bestempeld werd met den naam O. rubrinervis. De mutanten vormen altijd maar een kleine minderheid tegenover de oorspronkelijke soort; zoo werden b.v. in een groep van proeven van 1886—1899 ongeveer 50.000 individuën in 7 generaties onderzocht en daarvan waren 800 gemuteerd. Enkele mutaties waren daarbij zeer zeldzaam, b.v. O. gigas, een reuzenvorm, die slechts éénmaal optrad, andere ontstonden daarentegen herhaaldelijk, b.v. O. oblonga ten getale van 350 individuën.

Het zou mij te ver voeren, hier in een kort tijdschriftartikel uiteen te zetten, welke verschillende mutaties waargenomen werden en waardoor deze zich onderscheidden. Alleen verdient vermelding, dat de meeste van deze nieuwe soorten zich in zooverre geheel als echte soorten gedragen, dat zij in tal van eigenschappen afwijken van den stamvorm, vooral in die, welke invloed hebben op het uiterlijk, den habitus van de plant. Men kan ze dan ook meestal niet alleen onderscheiden, wanneer zij bloeien, maar ook voor den bloei en zelfs als kiemplantjes zijn vele al zeer duidelijk kenbaar. Dit laatste is in zooverre voor De Vries van voordeel geweest, dat hij nu niet alle uitgezaaide planten zich tot volwassen individuën behoefde te laten ontwikkelen, maar reeds in de kiembakken kon beoordeelen, wat bewaard zou worden, wat niet. Daardoor kon hij met het betrekkelijk kleine terrein van zijn proeftuin volstaan.

Behalve bij de Teunisbloem heeft De Vries nog in eenige andere gevallen mutaties waargenomen; de zaak is daar echter te ingewikkeld, om dat hier uiteen te zetten. Ik vermeld het alleen, omdat men het van sommige zijden wel eens hoort voorstellen, alsof de Oenothera Lamarckiana de eenige plantensoort is, die men heeft zien muteeren. Trouwens bij een aantal voorbeelden uit de praktijk van den tuinbouw heeft De Vries de waarschijnlijkheid aangetoond, dat men ook daar met mutaties te doen heeft en eindelijk zijn ook al door andere plantkundigen mutaties beschreven, b.v. door Solms-Laubach bij de gewone herderstas, Capsella Bursa Pastoris.

De Vries concludeert nu uit zijn waarnemingen, dat elke planten- (en dier)soort gedurende het grootste deel van haar bestaan onveranderlijk is en dat zij alleen in bepaalde tijden in een zoogenaamde mutatieperiode verkeert, dus muteeren kan. Daarna kan zij weer evenals voorheen onveranderlijk worden. Dat in de natuur mutaties in het wild optreden, heeft De Vries o. a. bij de Oenothera Lamarckiana gezien, maar is ook door anderen waargenomen. De vraag is nu alleen, wat zal het verdere lot van deze mutaties zijn? Wanneer zij eigenschappen bezitten, die voor het individu schadelijk zijn, zullen zij natuurlijk in den strijd om het bestaan te gronde gaan, is de nieuwe eigenschap daarentegen voordeelig, dan zullen zij wellicht de oude soort kunnen verdringen, of zij blijven er naast bestaan. Dit laatste zal ook het geval zijn, wanneer de eigenschap voor den strijd om het bestaan onverschillig is.

Wij krijgen zoo een andere voorstelling van het ontstaan van soorten dan die tot nu toe aangenomen was. Nieuwe soorten ontstaan plotseling met al hun kenmerken, kunnen daarbij naast de oorspronkelijke soort blijven

*) Men ziet op de afbeeldingen een aantal Oenothera's in bloei, o. a. O. nanella naast O. Lamarckiana op de fotografie te Berkeley genomen. Ik vestig nog de aandacht op twee van de personen, die op laatstgenoemde foto te zien zijn, namelijk Prof. Svante Arrhenius uit Stockholm, een van de grondleggers van de nieuwere chemie, die eveneens in den afgeloopen zomer college heeft gegeven te Berkeley en Prof. Jacques Loeb van Berkeley, wiens onderzoekingen omtrent kunstmatige bevruchting bij zeeappels een geheel nieuw veld van onderzoek geopend hebben.

leven (wat volgens de voorstelling van Darwin onmogelijk was) en de strijd om het bestaan werkt niet zoodanig, dat hierdoor nieuwe soorten ontstaan, maar dat uitgemaakt wordt, welke van de nieuwe soorten blijven leven. Binnen de grenzen van de soort kan door natuurkeus invloed uitgeoefend worden op de fluctueerende variabiliteit, maar hierdoor kunnen de individuën zich nooit ver van het type der soort verwijderen; er ontstaan hoogstens onder gewijzigde uitwendige omstandigheden lokale rassen, die bij terugkeer in de vroegere omgeving ook weer hun vroegere eigenschappen terug krijgen.

De Vries heeft zich een theoretische voorstelling gemaakt omtrent het wezen van de erfelijkheid. Hij stelt zich voor, dat men de eigenschappen van een plant ontbinden kan in een zeker aantal elementaire eigenschappen. Nu is het zeker in de meeste gevallen niet gemakkelijk te zeggen, wat een elementaire eigenschap is, maar somtijds heeft men met zulk een eenvoudig kenmerk te doen, dat men dit wel als niet meer splitsbaar kan opvatten, b.v. het optreden van een bepaalde kleurstof in de bloemen van een plant Deze elementaire eigenschappen nu stelt hij zich voor gebonden aan bepaalde dragers, die beneden de grens van het mikroskopische zien liggen en die hij met den naam *pangenen* bestempelt. De Vries meent nu, dat de fluctueerende variabiliteit zou berusten op een afwisseling van het aantal pangenen, zonder dat de kwaliteit hiervan verandert. In het bovengenoemde geval van gekleurde bloemen zou een toename van het aantal pangenen, waaraan die eigenschap gebonden is, de kleur donkerder doen worden en het omgekeerde optreden bij een afnemen van het aantal. Maar een geheel nieuwe kleur zou pas ontstaan, wanneer de aard der pangenen verandert; is dit laatste het geval, dan heeft men een mutatie, waarbij dus nieuwe pangenen optreden, die verschillend zijn van de reeds voorhandene. Opmerking verdient nog, dat een pangeen in een plant aanwezig kan zijn, zonder dat de eigenschap daaraan gebonden, voor den dag treedt; deze kan latent zijn en zoodoende alleen van tijd tot tijd bij enkele individuën zichtbaar worden.

Nu onderscheidt De Vries verschillende wijzen van soortsvorming, namelijk ten eerste door het optreden van nieuwe eigenschappen: *progressieve soortsvorming*. Hiervan hebben wij een voorbeeld gezien bij Oenothera Lamarckiana; elke mutatie zou daar het gevolg zijn van het optreden van één nieuwe eigenschap, die dan echter in alle mogelijke organen van de plant zichtbaar wordt. Ten tweede, door het latent worden van voorhanden eigenschappen: *retrogressieve soortsvorming*. Hierdoor zouden dus bepaalde pangenen zooal niet verdwijnen, dan toch in een zoodanigen vorm overgaan, dat zij geen uitwendig zichtbare eigenschappen van de plant teweegbrengen Zoo zou b.v. de Primula acaulis ontstaan zijn, waar de bloemen niet in schermen staan, zooals bij de overige Primula's, waar dus het vermogen om schermen te vormen verloren is gegaan, of latent is geworden. Ten derde, door het activeeren van latente eigenschappen: *degressieve soortsvorming*. Hiervan ziet men in het plantenrijk vele voorbeelden, waar dezelfde eigenschap bij planten uit zeer verschillende verwantschapsgroepen optreedt; ter illustratie noem ik de bandvormige stengels, zooals iedereen ze b.v. kent bij de hanekammen. Eindelijk kunnen in de vierde plaats nieuwe soorten ontstaan door *bastaardeering*, waarbij de eigenschappen van verschillende soorten in één enkele vereenigd worden. Het zal wel duidelijk zijn, dat de eigenlijke vooruitgang in de organische natuur alleen plaats heeft op de eerstgenoemde manier, door progressieve mutatie.

De bastaardeering is door De Vries aan een uitvoerige studie onderworpen en bijna het geheele tweede deel van zijn werk over de mutatie handelt hierover; daarin zijn de resultaten te vinden van een zeer groot aantal proeven. Zooals bekend is, noemt men bastaarden of hybriden planten, die ontstaan zijn door de kruising van twee verschillende variëteiten of soorten. De Vries meende hierin een uitstekend middel te hebben gevonden, om de verschillende elementaire eigenschappen te leeren kennen, waaruit het soortsbegrip opgebouwd is. In den bastaard toch vindt men deze eigenschappen naast elkaar en kan ze daardoor bestudeeren op dezelfde wijze

als men de eigenschappen der scheikundige elementen uit hun verbindingen leert kennen. Maar daarvoor was het noodig, die bastaarden op een geheel andere wijze te onderzoeken, dan tot nu toe het geval was geweest. Niet de bastaard in zijn geheel moest vergeleken worden met de beide gekruiste vormen, maar elke eigenschap of elk paar eigenschappen moest in het bizonder in het oog gevat worden. Dit was reeds in 1865 geschied door Mendel, maar diens waarnemingen waren niet naar waarde geschat geworden en geheel vergeten, zoodat zij door De Vries eigenlijk weer opnieuw bekend gemaakt moesten worden. Tegenwoordig spreekt men van wetten van Mendel, Mendelsche bastaarden, enz. en na De Vries hebben reeds verschillende onderzoekers, zoowel bij planten als bij dieren, zich met de studie er van beziggehouden.

In korte woorden kunnen de wetten van Mendel aldus worden saamgevat: wanneer men twee variëteiten met elkaar kruist, die slechts in één kenmerk *a* en *b* van elkaar verschillen (b.v. een behaarde en een onbehaarde vorm), dan noemt men die *a* en *b* antagonistische kenmerken en er ontstaat een bastaard, die slechts een van die twee vertoont, zeggen wij hier *a*. Kruist men nu zulke bastaarden met elkaar, dan vindt men in de volgende generatie sommige individuën met het eene *(a)*, andere met het antagonistische kenmerk *(b)*; er heeft een splijting plaats en deze geschiedt volgens zeer bepaalde wetten, zoodat men dikwijls vooruit kan berekenen, hoeveel individuën het kenmerk *a*, hoeveel *b* zullen vertoonen. Sommige van deze blijven nu in volgende generaties constant, andere splijten weer, enz. Indien de vormen, die men kruist, in meer opzichten van elkaar verschillen, gelden deze wetten toch, wanneer men telkens maar één enkel paar antagonistische eigenschappen in het oog houdt.

Nu toont De Vries verder aan, dat deze wetten van Mendel alleen gelden voor die kenmerken, welke retrogressief of degressief ontstaan, maar niet voor de echte progressieve mutaties. Worden deze gekruist, dan ontstaan dadelijk constante bastaardrassen, of tenminste constante bastaardeigenschappen, die in volgende generaties niet splijten. Op deze wijze kunnen dan ook door bastaardeering nieuwe soorten ontstaan.

Het is niet mogelijk in dit korte bestek een voldoend beeld te geven van den rijken inhoud van het groote werk van onzen landgenoot. Alleen hoop ik aan niet-natuuronderzoekers eenig idee te hebben gegeven van de hoofdzaken, waarover het onderzoek van De Vries geloopen heeft, zoodat zij vermoedelijk wel niet in de dwaling zullen vervallen van sommige couranten-berichtgevers, alsof De Vries Darwin's grondstellingen weerlegd zou hebben. Integendeel, de mutatietheorie heft juist een aantal bezwaren op, die tot nu toe tegen de afstammingsleer konden worden aangevoerd en vestigt deze op een vastere basis. Ik wil hier nog eens herhalen, dat het allergrootste belang er van is, dat men hier een experimenteel onderzoek heeft van het ontstaan der soorten, waarop verder voortgebouwd kan worden. Zelfs al bleef er van de geheele mutatietheorie tenslotte niets anders over dan dit eene feit, dat het mogelijk is door het experiment nieuwe soortskenmerken te zien ontstaan, dan reeds zou de winst voor de geheele natuurwetenschap enorm groot zijn. Wij staan hier pas aan den aanvang van een geheel nieuw veld van onderzoek; reeksen van vragen zijn nog onbeantwoord, maar De Vries zelf en een aantal natuuronderzoekers in vele landen houden zich thans met onderzoekingen op dit gebied bezig. Vooreerst zijn dit weer plantkundigen. Planten zijn zooveel gemakkelijker als voorwerp van onderzoek dan dieren en toch twijfelt niemand er aan, dat de conclusies bij planten verkregen, ook op het dierenrijk mogen worden toegepast; trouwens, ook zoölogen zijn met zulke proeven begonnen.

Niet alleen voor de kennis van het ontstaan der tegenwoordig op aarde levende dieren en planten zijn de onderzoekingen van De Vries van groot nut. Ook op praktisch gebied zullen zij toepassing vinden. De nauwkeurige studie van variabiliteit en mutabiliteit, zoowel als van de bastaardleer zal van onberekenbaar nut worden voor den praktischen land- en tuinbouw en voor de veeteelt. In de toekomst kan men zich reeds een tijd denken, waarin men met vrij groote zekerheid

voorspellen kan, in welke richting men een bepaald kultuurgewas of eenig huisdier zal kunnen wijzigen en hoe men daartoe te werk zal moeten gaan. Er zal methode komen in het veredelen van planten en dieren, waar men tot nu toe vrij wel in het duister rondtastte op dit gebied,

„Hero-worship” ligt niet bizonder in den aard van ons volk. Moge De Vries steeds ondervinden, dat dit bij hem anders is en dat alle Nederlanders zich er niet alleen over verheugen, dat het iemand van den Nederlandschen stam is, die het onderzoek der levende natuur in nieuwe banen geleid heeft, maar ook, dat hij zijn vaderland getrouw gebleven is, niettegenstaande herhaaldelijk aanbiedingen uit den vreemde hem van hier hebben trachten te lokken.

EEN TOLLENAAR.

DOOR F. DE SINCLAIR.

EERSTE GEDEELTE.

I.

Zoo'n lentemorgen, als de zon in gouden brand opstijgend vanachter de wazig groene heuvelen, de vogels wekte, de dauw vervluchtigde en van vèr over de bruinroode heide haar stralen schoot tegen de ontkiemende wingerdranken en door de kleine ruiten van 't zolderraampje; zoo'n morgen, was Toon altijd vroeg wakker.

In vroegen ochtendschemer lag hij van uit z'n bed al te kijken en te wachten op dien laaien gloed, die straks ontvlamde aan de verste horizonten.

Dan stak de golvende heuvellijn scherp af, vreemd laag soms onder dien wijden hemel, waar de sterren verbleekten; maar de hooge ronde berg aan 't eind stond altijd forsch, met iets machtigs, als 'n brandende burcht, wanneer de roode vlamluchten achter 't torentje op den top begonnen te gloeien.

Want daar bovenop lag 'n dorp, 'n Duitsch plaatsje, vreemd ver voor Toon en geheimzinnig onbereikbaar, al was de afstand ook maar enkele uren.

Tegen de helling van dien heuvel lagen hoekige vakken, dat waren weilanden en tabaksvelden, altijd veel lichter gekleurd dan 't donkergroen der dennen, dat ze omsloot; soms tegen den avond, met helder weer, kaatsten de zonnestralen tegen een raam van het kerkje; dan scheen het of er brand was, 'n roode felle brand, die langzaam uitgloeide, als de schemer viel.

Zoo'n morgen, als de volle zon 'n groote trillende lichtplek maakte op de ruwe planken voor z'n bed, stond Toon vlug op.

Dan maakte hij dat hij beneden kwam, en buiten in den stillen ochtend, waar geen menschen nog naar 't land gingen, geen karren over den grintweg kraakten, en dan ging hij Grada kloppen.

Grada woonde 'n eindje verder in 't huis met 't hooge roode dak.

Daar groeide huislook op in dikke vreemde pollen; een zoo'n pol groeide bij twee glazen pannen; die waren 't venster van Grada's kamertje.

Zoo'n morgen, dan gooide Toon kleine steentjes tegen die glaspannen om Grada wakker te maken en meestal, als hij even wachtte, werd er van binnen getikt.

Dan kwam er een lach op z'n rond jongensgezicht, hij ging op 'n hek zitten en wachtte; na 'n minuut of vijf ging de deur open en trad 't meisje er uit.

„Ga je mee?”

„Joa.”

Meer spraken ze niet en dan togen ze op weg, de velden in.

Die lagen zoo wijd en stil of 't altijd Zondag was.

De koeien, met hun kleeden nog om, volgden hen met de oogen, de domme loerende oogen, maar traag bleven ze liggen, behalve 'n enkele, die loom en stijf met neergebogen kop 'n paar werktuigelijke stappen deed naar den slootkant.

Uit 't vochtige gras steeg soms 'n leeuwerik op; recht naar boven.

Dan vloog Toon op zoo'n plek toe, in de hoop 't nest te vinden en Grada zocht mee, driftig met haar klompenvoetjes 't gras wegduwend en de klaver, maar ze vonden 't zelden en ze keken naar boven in de blauwe lucht, waar de vogel z'n eindelooze trillers

uitjubelde in hooge onnaspeurbare stijging.

Zoo'n morgen, dan liepen ze de stille heldere slooten langs om naar snoeken te kijken, die heel stil stonden met hun trillende vinnen, en snel als de bliksem wegschoten onder de waterplanten.

Dan vingen ze stekelbaarsjes in Toon's pet of in hun klompen en soms dikkoppen of hagedisjes, die ze met groezelig water in 'n drankjesfleschje mee namen naar huis en uren bekeken en schudden als de dieren dood waren of niet vlug genoeg zwommen.

Of wel, ze sneden stukken van sappig jonge wilgentakken en maakten er fluitjes van, na lang omzichtig kloppen op den weeken bast, tot die eindelijk losschoot en 'n kokertje werd.

Zoo'n lentemorgen, dan zochten ze viooltjes aan den zonnekant der slooten, die soms heel breed waren; dan sprong Toon er over in dapperen overmoed, blij en trotsch op de angst van Grada, die bang was, dat hij er in zou vallen.

Tot Grada eensklaps wees naar den rook, die opsteeg uit den schoorsteen van 't dak met de dikke pollen huislook.

„Me grootmoeder is op. . . .”

Dan keerden ze terug door de weiden.

's Zomers, gingen ze 't bosch in; 't bosch, dat ineens begon tegen de heuvelhelling.

De grintweg rees daar langzaam, beschaduwd door witte berken. Links en rechts bleef het bosch in de diepte, eerst verderop plotseling stijgend met den weg mee.

Uit dien vochtigen warmen grond rezen de varens met tropische weelde, forsche, breedwaaierige takken, grooter dan Grada, die er onder schuilen kon.

De bodem was bedekt met lage, vroolijk groene struikjes, daar waren de boschbessen die in blauw-zwarte trosjes zich schuil hielden onder 't groen, maar Toon en Grada wisten ze wel te vinden en in de broeie zomermorgens gingen ze er op uit met 'n emmer, dien ze vol zochten.

Zwoel en stil was 't bosch in die ochtenduren; grillig gekromd rezen de schilferig roode dennenstammen, waar de gouden harsdruppels glinsterend op versteven; wit en teer rankten de berken omhoog met hun vreemd papierigen bast, die in droge dunne vellen losliet, met iets rozeachtigs, als 'n zachte gloeiing van binnen; met strakgetrokken rimpeling om het rechte hout, stonden de bruine massieve beuken.

En bij 't loopen en bukken en zoeken op dien begroeiden bodem, dan vleiden zich vaak de lange ranken van braamstruiken tegen hun kleeren en lieten zich maar moeilijk losscheuren met hun kleverig zuigende dorens en haren.

Grada was er bang voor, huiverig voor 't kleverig gevoel aan rok en kousen, maar Toon, met een jongensvloek voor z'n minachting, rukte ze weg in z'n vereelde knuistjes.

Ze joegen de eekhoorns op en schudden de boomen, tot het beangstigde dier z'n sprong waagde en als 'n vreemde bruine vogel verdween tusschen 't beukengroen.

Dan loerden ze nog lang naar boven in de dichte stille bladermassa, schreeuwend en jagend, maar de beuk was te dik om te schudden en heel hoog zat de eekhoorn op z'n achterste pooten, de breede pluimstaart sierlijk omhoog, en at beukennootjes; rustig, met iets als 'n spottend lachje in z'n zwarte oogjes, omlaag ziend.

Tot de zon hooger was gestegen en zwoel warme wind de insecten opjoeg uit alle donkere stille schuilhoeken.

Dan zoemde en gonsde 't in die boschlaagte en schuine strepen stofgoud drongen omlaag van tusschen bladeropeningen en in die lichtstrepen trilden de galwespen en vlogen de glinstervliegen.

Dan gingen Grada en Toon naar huis, de emmer bessen tusschen zich in, met ieder 'n stuk van 't hengsel in de paars geplukte hand.

Als 't Herfst was, lagen de verre heuvelen vaag als grijze wolkbanken en 't ranke torentje op den hoogen berg vloeide uit in weeke schaduwlijnen.

Blauw-zwart waren de dennen, vreemd somber om de roodgele najaarstinten, die de beuken en eikenbosschen streepten tegen den glooienden heuvelrand.

Nu lagen de landen vlak en kaal, de weiden verlaten met drassige vochtplekken van regen

en hagel, die in laagten samenvloeiden tot troebele plassen.

De akkers braak, vertrapt na 't oogsten, doorgroefd van wreede wagensporen en paardehoeven; sombere vlakten met zwarte kraaizwermen tegen trieste luchten.

'n Doodsche grauwheid met zware klamme misten.

Maar blinkend geel in al dat grijze, stonden de velden lupine, als frissche trossen gouden regen oprijzend uit groene stengels.

Een westewind er zachtjes over strijkend, 'n bleek zonnetje, het even koesterend met wat flauwe warmte, en het geurde van zoete bloemenlucht, deed vaag herinneren aan zwoele lentemorgens.

Dan zochten Toon en Grada naar de zwarte bramen, die de roode doornstengels omlaag bogen in hun volsappige zwaarte en ze plukten de fel roode bottels van de wilde rozelaar, die glimmend opstaken tusschen kale heggen.

De huislook op het roode dak verbruinde en schrompelde tot draderige wortels; de wingerd vergeelde.

In 't bosch was 't stil.

Klam en natglimmend vloeide 't langs de stammen, de varens stierven weg in bruine rotting.

En als kille koortssidderingen trilden telkens de kruinen en dwarrelden doode blaren omlaag met huiverig geritsel.

Dan bruinde de erica op de verre heide, de zwarte brempeulen scheurden los en lieten de korreltjes vallen.

Grauw en kil trokken de misten aan en hingen zwaar en vochtig in sombere benauwing.

Tot opeens, na 'n grijzen mistdag, de zon 's morgens opdook achter de heuvelen in ijle paarse dampen, waarvan 't violet onmerkbaar uitvloeide in 't diep blauw des hemels.

Dan lag de rijp korrelig wit over de velden en alle boomen waren geworden als witte reuzenkoralen met sprinkelig fijne twijgjes, die wit looverig, ragdun, zich nog eens vertakten als sprieten en voelhoorns van juweelen insecten of als teere donzige krulletjes van struisveeren.

Maar als de zon hooger steeg werd het wit doffer, valer en verdween in vochtige dooiing.

Tegen den avond kwamen de grijze misten terug, zwaar, massaal, als wolkbanken met de gouden golfranden blinkend tegen 't verzwartende azuur, dat ze opstijgend bedekten.

Dan lag den volgenden morgen de blanke ongerepte sneeuw ver en vlak onder de lage grauwe lucht.

Vriezen ging het, dat de sneeuw poeierig verstoof, als zilvervijlsel in 't bleeke zonlicht.

In de bosschen kraakten de blaren, in bundels saamgevroren aan grijs bemoste takjes, die dor knappend braken, zonder buiging, als 'n voet ze vertrad.

Glanszwart lag het ijs in de slooten met de vroolijke witte rondetjes strak gevangen in de snelle verstijving.

Aan de kanten waren de matglazige ijsranden brossig geknapt en als 't water zakte, dan knalde 't ijs en barstte in lange scheuren, waar bruingroene sprieten dadelijk zich uit oprichtten.

In de kale boomen plekten slordig de kraaienesten, grof en klodderig 't ragfijne van de takken verstorend.

De heuvelen lagen wit, scherp ver te zien vaak, als sneeuwbergen, met zachte roode gloeiing, zoo de zon in 't Westen de zware wolken purperde.

's Winters bleven Grada en Toon maar thuis; dan waren de dagen zoo kort en de wegen zoo hard bevroren, dat de voet zwikte op de harde randen der stijf geworden wagengroeven in de landwegen.

Uit de bosschen knalden kort en scherp de schoten der jagers of stroopers en soms steeg dan plotseling kruitdamp omhoog uit 'n boschje als 'n teer wit wolkje, dat zweven bleef tegen de blauwe vrieslucht, tot 't vervaagde.

De vogels zwegen, alleen de kraaien krijschten en fladderden tusschen de kale takken.

Na de heldere vorstdagen kwam weer de sneeuw in zware grauwe banken opzetten uit 't Noordwesten.

Dan volgden hagelbuien tusschen valschen zonneschijn, hagelbuien, die in groengrijze strepen aansnelden over de kale velden met achter en naast zich weer zon.

Tot 't kletterend neerwoei op de pannen, rollend en springend, de suikerglazige stukjes, saamklevend op den grond in papperige massa.

Dan daalden de misten weer neer met klamme verkilling, in doods grijze weening neerdruipend van de natte takken, somber grauw hangend op de kale velden, dagen en dagen.

Tot op 'n morgen de zon stralend opging en straks zwoele zefirs 't eerste leven kusten in de herboren Lente.

II.

Het dorpje, waar Toon en Grada woonden lag aan den voet van een heuvelrij.

Beekloo was 'n arm onaanzienlijk plaatsje en het Duitsch-vuile, dat de meeste boerderijen in die buurt kenmerkte, gaf het, met de onmiddellijke nabijheid van prachtig natuurschoon, zoo iets buitenlandsch, dat in de zomermaanden het gore herbergje aan den grooten rijksweg een bepaald gerenommeerd pension was, geliefkoosd vooral door onderwijzeressen uit groote steden, die er 'n veertien dagen leefden op boeremik, eieren, melk en slecht klaargemaakt middageten, uiterst behelperig sliepen op 'n smoorheet achterkamertje, maar daarvoor dan ook gelegenheid hadden van den vroegen morgen tot den laten avond te dwalen door de dennebosschen of heerlijk te luieren in de zelf geknoopte hangmat, ergens, in 't diepst van 't groen, bevestigd aan 'n paar stevige stammen.

De inwoners van Beekloo waren arm.

De toch al schrale gronden, door roofbouw uitgeput, brachten weinig op.

Boschbessen en bramen zochten de kinderen en enkele vrouwen, maar de vrucht van uren plukken werd gewoonlijk voor enkele stuivers 't eigendom van 'n opkooper.

De armsten maakten heibezems en gingen er mee naar de naastbij gelegen plaatsen, quasi om te verkoopen, maar feitelijk, om gelegenheid te hebben tot ongestraft bedelen.

De mannen stroopten.

Hazen, konijnen, patrijzen, alles kwam daar voor, zelfs reeën en fazanten.

De bosschen hoorden allen aan een Duitschen vorst; er werd zelden gejaagd en de jachtopzieners werden weinig op hun vingers gekeken.

Wat zouden ze zich ook druk maken om wat onnoozele hazen en konijnen; voor de enkele keeren dat „Durchlaucht" zelf kwam, bleef er nog genoeg te schieten over.

Waar Beekloo echter in hoofdzaak van bestond, dat was de smokkelhandel.

Geen plaatsje lag gunstiger voor dat bedrijf. Langs honderd kronkelwegen, door de dichtste bosschen, de onzichtbaarste sluipgangen, kon Pruisen bereikt worden en eenmaal in Beekloo terug, was men veilig, want 't dorp lag over de linie op z.g. vrij terrein.

En die van sparen wisten en 'n klein sommetje konden reserveeren voor bedrijfskapitaal, die ging het wonder goed, alle beginselen der zedeleer en economie ten spijt.

Want deze togen herwaarts met tabak en koffie en keerden terug met suiker en schnaps.

Even over de Pruisische grens kwamen de afnemers op afgesproken plaatsen de menschen van Beekloo tegemoet, ontlastten ze van 't eene en bevrachtten ze met 't andere en zoo ze er niet waren, dan had ieder wel een geheime bergplaats in 'n hollen boom, 'n verlaten vossenhol of onder blaren en struiken.

Gestolen werd het er nooit, want niemand kende die plaatsen dan de smokkelaars en dat zijn eerlijke menschen onder elkaar.

Twee, driemaal op 'n nacht gingen sommigen heen en weer.

Dan slopen telkens eenzame zwarte gedaanten snel en omzichtig langs de maanlichte boschpaden; 'n roep, als die van 'n nachtvogel, 't blaffen van 'n hond, van dichtbij of verder af beantwoord door een soortgelijk geluid, even later 'n fluisterend gehandel van twee of drie gestalten, die plotseling weer uiteengingen met snelle zwenkingen langs kronkelwegen en verdwenen, als losten ze op in zwarte struikschaduwen.

Toon en Grada gingen altijd samen naar school.

Toon was 'n wees en woonde bij z'n oom, 'n daglooner, die 't niet breed had, maar

toch welgestelder was dan de meesten, want hij hield kippen en 'n varken; 't huisje was z'n eigendom en er hoorde 'n kleine lap grond bij, waar aardappels op groeiden en kool. Tegen 't huis stonden goudsbloemen en violieren en over den welput hing 'n prieël van kamperfoelie en klimop.

Grada woonde bij haar grootmoeder, 'n vrome oude vrouw, die veel van haar kleinkind hield en bijna evenveel van Toon, die er dikwijls over den vloer was.

Grada's grootmoeder was arm.

Het huisje werd met planken en stutten overeind gehouden, beesten had ze niet; op 'n heel klein veldje achter de woning groeiden de aardappels, maar als die in natte jaren mislukten, dan gebeurde 't vaak, dat ze 'n heelen dag weg was, om te leuren met heibezems en iedereen in Beekloo wist wel, wat dat beteekende.

Die dagen kwam Grada meestal eten bij Toon en dat vonden ze heel plezierig, want Toon's oom was 'n grappige man, die allerlei beesten kon nadoen, blaffen en hinniken en op z'n vingers fluiten, net of je 'n merel hoorde.

'n School was er niet in Beekloo en daarom gingen de kinderen elken morgen naar 'n dorp, dat 'n uurtje verder aan den anderen kant van de heuvels lag.

Toon haalde Grada en dan stapten ze samen den breeden weg op, die dadelijk steeg waar de bosschen begonnen.

Als 't erg regende of sneeuwde bleven ze thuis; daar zei de meester nooit iets van.

's Zomers, in de vacantie, hielpen ze den oom of de grootmoeder met allerhande dingen. Als ze mee mochten naar de grens waren ze uitgelaten.

Dan kreeg Grada 'n grooten witten zak onder haar rokje, daar zat tabak in; allemaal mooie pakjes in zilverpapier, en Toon, die propte z'n kiel er mee vol, dat hij driemaal dikker leek.

Dan liepen ze eerst met z'n drieën tot ze op 'n bepaald punt kwamen en dan zei Toon's oom, nou mot Grada zoo gaan en Toon zoo, en als ze dat dan deden, kwamen ze 'n klein uurtje later ineens weer bij elkaar.

Dan kregen ze soms ieder 'n cent voor drop, gaven alles wat ze hadden aan den oom die zei, dat ze zonder te praten op dezelfde plek moesten wachten, tot hij terugkwam. Dan waren ze zoo stil, dat de hazen en konijnen vlak langs hen heen sprongen; soms viel Grada in slaap, moe van de lange wandeling, tot oom ineens weer terug was met allerlei pakken en zakken.

Daarvan moest ieder weer 'n deel onder z'n kleeren verstoppen en zoo keerden ze terug.

Kommiezen waren te Beekloo niet gestationneerd; wel in de plaats waar de kinderen school gingen.

Soms kwamen ze er 'n paar tegen met groote jassen en hooge laarzen aan, jonge mannen nog.

Toon en Grada waren er bang van, want de grootmoeder zei, dat 't „tollenaren" waren, slechte menschen; dat stond wel honderdmaal in den Bijbel en als je daar mee omging, kwam je nooit in den hemel.

Toon's oom zei: „'t benne even groote „schooiers as de marresjees, maar an de „marresjees is tenminste nog wat te zien, „maar die kommiezen benne even gemeen „as stille dienders."

Als ze door 't dorp liepen, keken de menschen ze spottend aan, maakten grimassen achter hun rug en opgeschoten jongens gooiden wel eens 'n steen of 'n kluit naar hen toe, maar de kommiezen deden net of ze niemand zagen en liepen rustig door met hun groote wandelstokken.

III.

In 't kleine keukentje, dat gewoonlijk tevens voor woonkamer diende, was Toon bezig de vuile pannen en borden om te wasschen, terwijl hij tegelijkertijd zijn aandacht wijdde aan den ketel op 't petroleumstel, waar 't koffiewater in was, maar dat kookte nog lang niet, bewees alleen door de telkens afgebroken suizingen, dat het heet werd.

't Was 'n zwoel warme zomeravond.

Toon had eerst het raam open gehad maar de motjes en muggen kwamen met zulke zwermen naar binnen, aangelokt door 't licht, dat in minder dan geen tijd op de melk in den aarden pot, die op tafel stond, 'n

laag wriemelende, half zwemmende, half fladderende beestjes zieltoogde.

Met 'n lepeltje had hij ze d'r afgeschept, 'n doek over den pot geworpen en 't raam maar gesloten.

't Was anders om te puffen in huis.

Den heelen dag was 't al zoo heet geweest, geen hitte, zooals 't zijn kan, als de zon in 'n wit-blauwen hemel, kopergloeiend alles verzengt en schroeit, maar 'n drukkend, lam en hangerig-makend weer, met 'n grijze egale lucht, waar de zon dof en broeierig doordringt.

Tegen den avond was 't niet koeler geworden.

Toon had z'n buis maar uitgedaan; z'n blauw boezeroen gaapte voor z'n bloote borst.

Hij had 't druk.

Den boel omwasschen, dan koffiezetten en aardappels schillen voor morgen; allemaal werkjes, die hij geregeld deed, want vrouwelijke hulp was er niet.

Zoo 'es eens in de maand kwam 'n ouwe nicht voor 'n paar dubbeltjes en 'n maal eten de heele zaak 'es flink opredderen en afschrobben, maar in 'n mannenhuishouden had je al die poetserij en dweilerij ook niet noodig.

Als ze maar goed eten en drinken hadden en 'n behoorlijk bed om op te slapen.

Toon plensde het lauwige water over de borden, krabde met z'n handen de aangebakken korsten uit de pannen, terwijl hij telkens met z'n arm 't zweet van z'n voorhoofd wischte, toen de buitendeur openging en Velders, z'n oom, binnentrad.

„Goddorie jò, wat is 't hier heet . . . hè-je alles dicht?"

„D'r komme zooveel beesten in, as 'k 't open zet" antwoordde Toon, 'n pan hooghoudend boven den gootsteen, om haar uit te laten druipen.

„Gooi maar los, dan zàk ze wel wegrooken", beval de ander, 'n pijp uit z'n zak halend. Toon gehoorzaamde, schoof 't raam weer omhoog en zette er 'n pollepel onder om 't neerzakken te beletten.

Velders had inmiddels z'n pijp gestopt, hem aangetrokken boven 't lampje en nu, schrijlings op 'n stoel zittend, blies hij groote dichte rookwolken naar 't open venster, terwijl hij peinzend de bewegingen van z'n neefje volgde, die nu hijgend en puffend den zwaren ketel van 't toestel lichtte en op de koffie in 't ijzeren kannetje goot.

„Mô-je nog eerappels schille?"

Toon knikte, draaide de pitten van 't stel lager en blies ze uit.

„Geef maar op, dan zal ik 't doen."

„'k Kan 't best. . . 'k ben niks moei."

De ander lachte, zag den jongen goedig aan.

„Niks moei, maar warm, watte?"

„Ja. . . dà-wel. . . 't is zoo heet", pufte Toon onwillekeurig op 'n stoel neervallend, terwijl hij met z'n roodkatoenen zakdoek z'n hoofd en hals afveegde.

Velders stond op, ging de deur weer uit, en keerde even later met 'n zak aardappels terug, dien hij op tafel uitstortte.

„Zet nou dààr maar 'n pot water neer, dan gooie we ze d'r zoo in," sprak hij, „maar geef eerst 'n bakje koffie. . . ."

Toen haalde hij 'n mes uit z'n zak, ging weer schrijlings op z'n stoel zitten en begon vlijtig aardappels te jassen.

Toon schonk 'n paar groote kommen vol met koffie, trok de doek van den melkpot, deed voorzichtig in elke kom 'n scheut melk, plaatste de koppen op tafel en hielp, tegenover z'n oom zittend, al gauw aan 't schillen mee.

Velders, rustig en beleidzaam, met z'n forsche behaarde handen, liet de schillen in lange krullen langs z'n mes kronkelen; 'n bizondere kunst, waar Toon altijd veel bewondering voor had; dan, met de punt van 't mes, wroette hij met 'n zachtknarsende draai de oogen er uit, om den vochtig gelen aardappel vervolgens in den pot te werpen, met 'n plons, dat 't water met klokkend geluid omhoog spatte.

Toon, ijverig en haastig, met z'n teere kleine vingers, sneed telkens de schil door, bang als hij was, om ze te dik te maken en dan zag hij tersluiks op naar z'n oom, die hem quasi verontwaardigd aankeek en telkens opmerkingen maakte over de rare hoekige vormen, die Toon's aardappels kregen.

„Dat's net 'n biggekop. . . of 'n klomp. . . 'k weet nie, wat 't wel liekent. . . ."

Dan moest Toon lachen en werd hij zoo zenuwachtig dat hij de aardappels dwars doormidden sneed.

„Maar jij zal al dat grut opvreten...!" dreigde Velders toen, met weergalooze snelheid z'n aardappels in 't water plonsend.

„Allà nou opschiete jò..." beval hij eindelijk ernstig, „ik moet er vanavond nog op uit."

„Naar de grens?" vroeg Toon.

Velders knikte en legde even z'n mes neer om 't zweet van z'n voorhoofd te vegen.

„Donderement, wat is 't toch heet... foei!"

„Mag 'k mee?" vroeg Toon zachtjes.

„Mee? je mot naar bed jochie."

Toon sloeg z'n oogen neer.

„Toe asjeblief oome!"

„Wel nog toe... en je zit nou al te knippen met je oogen."

„Dat's van de warmte" betoogde Toon, wiens hoop herlevendigde.

Velders zweeg even.

„Nou 'k zal es zien... as je goed opschiet.... geef me eerst nog 'n bakje..." en hij wees op z'n kom.

Vlug, met 'n groot vertoon van volstrekt geen slaap hebben, sprong Toon op, schonk opnieuw de koffiekommen vol en begon daarna met 'n ijver aardappels te schillen, dat de groote hoop in korten tijd geheel verdwenen was.

„Stil es..." sprak Velders eensklaps.

„Wat is 't er?" vroeg Toon luisterend

Maar z'n oom was opgestaan en ging naar de deur toe, die hij behoedzaam opende.

Er stond iemand buiten.

„Wie is dat?" vroeg Velders in de duisternis turend.

„Goed volk" sprak 'n stem.

„Hallo Jan, komt er in."

„Nee.... Geert zit te wachten, maar e... luuster es even..." en nu toch z'n hoofd even in den lichtkring van 't lampje brengend vervolgde hij zacht: „Ga je d'r nog op uit strakkies?"

„Ja... wat dan?"

„Ze benne an 't patrouille loopen."

„Hoeveel?"

„Twee."

„Dan zâ 't wel schikken... lust je d'r een."

„Ik wel... maar gauw dan."

De man buiten trad nu in 't vertrek, knikte tegen Toon, die den boel aan 't opredderen was en dronk met één teug 't borreltje leeg, dat Velders hem had ingeschonken.

„Wat 'n warmte hè?"

„'t Is crimineel... maar we krijgen donder."

„Zou 't?"

„Ja... 't weerlicht al... nou... 'n avond samen"

„'n Avond... bedankt hoor!"

De man trad weer naar buiten in de zwoele duisternis, z'n zachte voetstappen stierven weg. Velders sloot de deur.

„Nou hè-je 't gehoord?" sprak hij tegen Toon, „durf je nou nog mee?"

„Waarvoor nie;" antwoordde deze verontwaardigd.

Velders lachte.

„Kom dan maar naar achter, dan maken we de boel klaar. Neem 't lampje mee."

Velders deed het raam neer en volgde z'n neefje naar de schuur.

'n Half uur later verlieten Velders en Toon door de achterdeur het huis. Velders had 'n zak op z'n rug, Toon's boezeroen was volgepropt met pakjes. Ze staken het aardappelenveld over, sprongen over de smalle sloot, die 't land van de heide scheidde en traden snel op de bosschen en heuvels toe, die als 'n zwarte donkere massa opstonden tegen de lucht.

'n Warme zoele boschgeur woei hen tegemoet. Om hen heen lagen de woningen verspreid, flauw waarneembaar, donkerzwarte complexen, heel anders van vorm schijnend dan over dag; hier en daar 'n gelig schijnsel van 'n lamp voor 'n raam, of 'n lange lichtspleet tusschen slecht gesloten luiken.

Geen geluid dan hun eigen ritselende stappen door de droge erica, en 't hooge schelle keffen van 'n hond, ergens vèr weg.

Toon zag om en keek in de duisternis naar Grada's woning.

Daar scheen geen licht meer.

„Grada leit er al in!" merkte hij op, 'n oógenblik 't verbod om te spreken vergetend.

„Ja, dat zà wel... maar nou stil wezen anders mag je niet mee."

Plotseling laaide 'n blauwe gloed van 't weerlicht.

Scherp staken de begroeide heuveltoppen daar tegen af en in de egaal zwarte lucht

rondden, heel even zichtbaar, zware donderkoppen van de nog verre, maar snel naderdrijvende bui.

„Oe . . . wat'n licht ! . . ." ontviel Toon, even opschrikkend en onwilkeurig ging hij dichter naast z'n oom loopen.

Ze waren nu aan den voet van 'n heuvel, dien ze opklommen langs 'n kronkelend voetpad, door lage eikenstruiken.

Velders ging snel vooruit, telkens even stilstaand om 'n overgroeienden tak tegen te houden, die anders terug zou springen tegen Toon.

Achter 't lage hout rees 't dennenbosch zwart omhoog.

De grond, bedekt met dennenaalden, voelde daar mul en zwaar aan en 'n doordringende harsgeur benauwde nog meer de broeierige atmospheer.

Velders had Toon bij de hand genomen en trok hem mee achter zich aan, tusschen de boomen door, zonder aarzeling plotseling van richting veranderend in dat ondoorzichtig zwarte.

Het lichtte nu telkens.

Dan lag de blauwe gloed even over alles heen en zagen ze de dunne boomen in verre vernauwende gangen voor zich uit

Maar na zoo'n lichtstraal, dan lag de duisternis ook weer dikker en zwaarder om hen en greep Toon vaster de groote en sterke hand van z'n oom, terwijl hij 'n beetje schuw z'n voeten neerzette, vreemd als 't hem was in die absolute duisternis te loopen. Plotseling rommelde zwak 'n ver geluid van donder, tegelijk suisde 'n lichte windvlaag door de toppen der boomen en ritselden eenige dorre bladeren omlaag.

Toen was 't weer stil als tevoren.

Opnieuw viel 'n paarsblauwe gloed fel door de boomen, toen Velders eensklaps 'n beweging maakte en staan bleef,

Verwonderd keek Toon omhoog naar 't gezicht van z'n oom, dat hij vaag onderscheiden kon.

't Was van hem afgewend en z'n blikken schenen te spieden, vlak voor hen uit.

Maar bijna onmiddellijk daarop bukte Velders zich, fluisterde schier onhoorbaar, vlak bij bij Toon's oor. „Ga liggen . . . zacht" en gaf op 't zelfde oogenblik 't voorbeeld.

Toon lag doodstil.

Hij had zich plat op z'n buik geworpen en tuurde langs Velders lichaam, dat languit voor hem lag in 't schier ondoordringbaar duister.

Toen lichtte 't weer en zag hij.

'n Honderd meter verder stonden twee gestalten bij 'n grooten zwaren den.

Hij begreep 't.

Dat moesten ambtenaren zijn, die hier loerden op de menschen uit Beekloo.

Z'n hart klopte in z'n keel.

Daar lichtte 't weer en nauwelijks was 't geweest of Velders rees snel op, trok Toon mee en spoedde zich in andere richting 't bosch in, telkens bukkend achter braamstruiken en wilde heesters.

'n Donderslag rolde zacht aan, klom langszaam op met sterker ratelend geluid en stierf weg in doffe korte stooten.

Het bliksemde nu telkens met toenemende felheid, maar Velders zag niet meer rond en schreed rustig voort, steeds Toon bij de hand houdend, die al wende aan 't onweer en telkens voelde of hij de pakjes nog wel in z'n kiel had.

Juist, na 'n zwaren dreunenden slag, hoorde hij de klok van Beekloo slaan, helder en rustig als altijd; dat bekende geluid maakte hem kalm, en onbewust voeld een zag hij de dingen nu veel gewoner na z'n aanvankelijken angst voor al dat spookachtig lichte en donkere.

Eensklaps schoot de wind uit en 'n oogenblik later suisden de regendroppels op het loof der boomen.

„Mooi weertje jò . . . . hè-je die twee kerels gezien?" vroeg Velders vroolijk, zich even omwendend.

„Ja, oome . . . . ware dat kommiezen?" antwoordde Toon, met 'n blij ontspannen gevoel nu hij weer hoorde en mocht praten.

„Wat anders? . . . . Jan Teeuws waarschouwde ommers."

„O . . ja . . . . motte we nog ver?"

„Nou al moei?"

„O jé nog lange nie . . . . 'k vraag 't zoo maar."

„Anders. . . ."

'n Knetterende slag brak z'n woorden af. Snel schreden ze langs de dicht op elkaar

staande stammen, die al bogen en knarsten in den fel opgestoken wind.

De regen ruischte in stroomen en door de blaren en takken heen begon 't te druppen met groote spattende druppels, die neerkletsten op hun hoofd, hun handen, hun rug.

Even later waren ze 't bosch uit.

Ze betraden 'n zandig stuk grond, dat brokkelig intrapte, waar ze hun voeten zetten.

Als 't lichtte zagen ze overal om zich de zwarte bosschen, mooi scherp en kantig soms het silhouet van 'n uitstekenden tak tegen de fel lila lucht.

Hier in dat open vak joeg de storm het regenwater in dichte vlagen op hen aan, zoodat ze voorover moesten loopen, scherp gebogen tegen 't noodweer. De bliksemstralen flitsten hier fel in zigzaggen met vurig sprankelende uitloopers als gloeiende draadwortels.

Dan brak en donderde de slag over hunne hoofden in plotseling uitscheurend geknetter. Tot ineens, net toen ze weer tusschen de boomen zouden dringen, de wind minder werd, de regen rechter omlaag viel.

„'t Mindert al," zei Velders, die even z'n zak neerzette en 't water uit z'n oogen veegde.

„Sjonge, sjonge .... dat's 't weertje hoor!"

„Nou ...." lachte Toon, met 'n erg opgewekt gevoel van veiligheid, nu 't toch ging bedaren. „Waar benne we zoowat?"

„Nou we kommen d'r zoo zoetjes an .... benne je pakken niet nat geworden!"

„'k Hè m'n kiel dichtgehouwe."

„O, dat's goed .... vooruit dan maar weer en stil wezen hoor .... want nou loeren de Pruisen op ons. ..."

Door 't dichte natgeregende hout drongen ze naar binnen; snel als 't opkwam, dreef ook het onweer af, verder weg rolden de donderslagen, soms even nog opratelend tot boven hun hoofd, maar dan wegstervend in zachte knallen.

In 't blauwe licht fonkelde telkens de druppels aan 't natte groen; 'n enkele maal schoot nog even de wind uit, schudde de kruinen, zoodat de druppels kletterend omlaag sloegen.

Toon liep weer vlak achter z'n oom, die takken en braamstruiken wegduwde, maar telkens sprongen toch kleine twijgjes met kletsnatte blaren terug en sprankelden de kille druppels over hem heen.

Ineens, midden in 't bosch, begon 'n pad, dat rechtuit, langs hooge dichte heesters gebaand scheen. Toon voelde 't aan den gelijken bodem onder z'n voeten en als 't lichtte, zag hij 't langs den rug van z'n oom voor zich uit liggen als 'n lange versmallende streep.

Buiten de geregeld over en weer sluipende bewoners van Beekloo, wist niemand, dat dit pad bestond; bij wijze van zwijgende overeenkomst werd er nooit over gesproken en gedeeltelijk door de natuur gevormd, gedeeltelijk ontstaan, zooals de olifantspaden in de Tropen, met dat verschil, dat hier menschen en geen beesten het toevallige werk verricht hadden, vormde het zoo'n veilige, makkelijke overgang van 't eene Rijk naar 't andere, dat 'n onderaardsche verbinding geen betere diensten had kunnen bewijzen.

De regen was nu geheel opgehouden, 'n frissche koele wind, bezwangerd met den geur van vochtig hout en groen, woei hun in 't gelaat.

Aan den Hemel begonnen tusschen de wolkflarden, die snel verdreven, enkele sterren te flikkeren.

Toon keek juist omhoog en stak z'n hand uit, om te voelen of er nog vocht viel, toen Velders plotseling bleef staan. Toon, stelselmatig in gedachten doorloopend, bonsde van achter tegen hem aan en uitte 'n lichten kreet.

Hij voelde, bijna op 't zelfde oogenblik, de hand van Velders, die z'n mond bedekte.

Toen begreep hij.

Doodstil bleef hij staan, terwijl z'n hart weer kloppen ging, al sterker, in de benauwende spanning.

Hij luisterde, boog zich op zij om vooruit te zien.

'n Weifelend licht schaterde nog even over 't lange pad.

Toen had hij 't gezien, er kwamen menschen aan, 'n zwarte massa, twee of drie, dat wist hij niet.

Maar Velders scheen plotseling gerustgesteld. „Vooruit maar ...." sprak hij.

Op dat oogenblik klonk voor hen uit een zacht klagend gefluit als van 'n vogel, die

opgejaagd uit z'n nest, angstig rondfladdert in 't donkere bosch.

Velders bracht 'n hand aan z'n mond en bootste 't geluid na.

Toen werd alles weer stil.

Vijf minuten later zag Toon de gestalten plotseling vlak voor Velders uit de duisternis opdoemen en hoorde hij zacht vragen:

„Wie's dat?"

„Ikke . . ." antwoordde z'n oom en dan herkennend, steeds fluisterend, maar vroolijk: „ha . . . die Gerrit. . . . !"

„Wie's dat?" sprak nu 'n angstige vrouwestem.

„Velders," klonk 't gedempt.

„Nog vrouwvolk bij de weg ook!" schertste deze, „ha, daar zie 'k ze al . . . dikke Trees. . . ."

'n Zacht lachen volgde.

„Veilig overal?" vroeg Velders.

„Niks geen last maat, de kerels zitten half lazarus bij moeke Grethe . . . en an deze kant?. . ."

„D'r liggen d'r twee bij de berken."

„An gunne kant?"

„Ja . . . Friets ook gezien?"

„Wacht op je bij de plek."

„Goeie . . . nou wel thuis. . . ."

„Goeie . . . goeie. . . ."

De gestalten schoven voorbij.

„Dag Treesje! . . ."

Velders deed in 'n donker 'n schertsenden slag naar de vrouw, die achter liep.

Ze sprong op zij, zacht grinnekend.

Toen waren ze verdwenen met zachte snelle passen.

Toon liep weer soezend door achter de breede gestalte van z'n oom.

De sterren schitterden nu aan de lucht en gaven 'n matbleek schijnsel, dat de boomen deed oprijzen als doffe schaduwen.

'n Kwartier later hield 't pad eensklaps weer op.

Velders stond even stil en floot op dezelfde wijze als te voren.

Beiden luisterden.

Zacht ruischten de boomen en heel ver weg in verzwakkende dreuning rommelde nog donder.

Weer floot Velders.

Toen scheen 'n echo 't geluid te weerkaatsen.

Ze liepen voort tusschen de woeste heesters en struiken, nu weer met boven zich de boomkruinen, waartusschen telkens sterren flonkerden.

De zachte vogelroep herhaalde zich.

Velders trad toe op 'n dicht begroeide plek, drumde de takken geruischloos vaneen. Toon volgde.

'n Minuut later waren ze doorgedrongen tot 'n open zandige plek, waar 't schemerig licht was.

Uit het donker van den rand trad plotseling iemand naar voren.

'n Man was 't.

„'n Abend," klonk 't met 'n vreemd onhollandsch stemgeluid.

„Zoo Frietsje, bê-je present?" antwoordde Velders, „mooie geschefte voor je; fijne sagge."

„Wollen 'n mal sehen . . . ach, der kleine auch mit . . . na, ich will vorgehen."

De man drong 't bosch in, Velders en Toon volgden.

Zwijgend daalden ze van 'n steil voetpad.

Daar geheel onderaan stond 'n woning.

De man duwde de deur, die aanstond, open; Velders en Toon traden mee binnen, doorliepen 'n donker vertrek of stal, waar 'n varken ergens reutelend in knorde.

'n Zacht kloppen op 'n deur.

Toen viel plotseling geel lampschijnsel uit 'n vol berookte kamer.

In de deuropening stond 'n vrouw, die hen uitvorschend aanzag.

De drie traden snel binnen, de oogen pijnlijk knippend tegen 't plotselinge licht; achter hen werd de deur gesloten.

'n Uur later verlieten Velders en Toon het huis.

Velders droeg 'n pak onder den arm en 'n gevulden zak over z'n schouder; op Toon's rug bengelden zwaar twee blazen, gevuld met spiritus, beiden aan een touw gebonden en om z'n hals bevestigd.

Zwijgend liepen ze 'n eindweegs voort, nu al dadelijk 'n geheel anderen weg nemend om 't smokkelaarspad te bereiken.

Het gekozen pad steeg snel en telkens stonden ze even stil, om uit te blazen, want de vracht was zwaar.

Dan wendden ze zich even om en keken over de heesters in 't lage land, dat nu zwakjes door de sterren verlicht werd.

Enkele huizen stonden zwart op met losse, vage boomen er om of bij: in de weiden plekten grauw-wit de slapende koeien. Aan den horizon weifelde soms nog even 'n blauwe weerlichtschijn, heel kort, achter zware wolkenbank; dan zagen ze even 'n kerkspitsje of 'n hooiberg vèr weg wonder duidelijk silhouetteeren.

„Kijk es... kijk es!..." riep Toon plotseling zacht, met z'n vinger wijzend.

„Dat's brand!" sprak z'n oom.

„Oe... oe... oe... wadde vlammen!"

Roode wolken stegen daar op uit gele vuurmassa en brachten de lucht er boven in rossige trilling.

Duidelijk zwart stonden nog de muren en 'n hooiberg vlak er bij met rond-spits dak; kleine zwarte gestalten bewogen zich tegen 't rood der vlammen.

'n Windvlaag woei 't klokgeklep naar hen toe, zwak, telkens onderbroken.

„Waar is dat oome?"

„'k Geloof bij Deeles... zeker ingeslagen...
„afijn 't is ver van ons, Toontje... vooruit nou maar weer...."

Ze klommen hooger, Toon telkens omziende naar den rooden gloed in de lucht.

't Was nu 'n koele malsche zomernacht geworden, de grond was nog vochtig van de regen, maar 't groen droogde al.

'n Tamelijk sterke wind woei verfrisschend om hun slapen.

Weldra waren ze weer doorgedrongen tot het rechte verborgen pad.

Velders liep snel vooruit, 'n beetje bukkend onder den last en Toon trippelde hem op 'n telkens onderbroken drafje na, dat 't in de blazen op z'n rug klokte en spatte en de blazen zelf drillig langs z'n lijf bolden.

Toen 't pad was afgeloopen, sloeg Velders weer 'n anderen weg in, die langzaam glooiend omlaag voerde en eensklaps merkte Toon aan 'n boom, dien ze passeerden, dat hij vlak bij huis moest zijn.

Vreemd stil lagen de huizen van 't dorp in diepe roerlooze rust.

Ze slopen zacht langs 't heidepad, sprongen weer over den greppel, staken 't aardappelveld over en stonden even daarna in de schuur.

Velders sloot zacht de deur en grendelde hem. Toen stak hij 't lampje aan.

„Ziezoo jò... nou gauw 'n stukkie eten en dan naar je bed... hang die blazen maar hier op... zoo... netjes."

'n Half uur later waren beiden in diepe rust.

IV.

In de Roode Leeuw te Beekloo was het dien avond vol.

De tabaksrook zweefde in dichte blauwgrijze wolken die bij 't opengaan van de buitendeur telkens kronkelend in beweging kwamen en al maar in breede rijen opstegen naar de groote petroleumlamp, die aan de zoldering hing.

De zware dranklucht proefde wee zoetig aan door dien prikkelenden dwalm. Achter de toonbank stond de herbergier, met z'n armen op de zinken plaat geleund en z'n vrouw naast hem bediende en veegde telkens 't nat, dat van de overloopende glazen vloeide, met 'n goren lap af.

Om de tafel, in 't midden waarop 'n paar kranten kleefden in plasjes bier en jenever, zaten 'n tiental mannen en vrouwen en verspreid aan kleinere tafels waren dergelijke groepen; enkele kinderen met witte slaapgezichtjes en knippende oogen, telkens proevend van hun bier.

„Alla Gerrit, nog 'n moppie... ik geef er een", schreeuwde 'n schrale vrouw, boven 't lacherig gepraat en gejoel uit, tegelijk rondziend of de mannen niet lachten om haar kerelachtig gedoe.

„Och jeses, laat die vent nou niet weer
„op dat ding gaan zanikke..." riep uit 'n hoek 'n mannestem.

„O... is 't weer niet goed?" krijschte de vrouw, dadelijk gebeten, terug, terwijl ze haar hals uitrekte om den ander aan te zien.

„As jij wat te geven heb, geef 't dan an
„je kind..." klonk het ongemakkelijk.

„An me kind?"... bauwde 't wijf, „hè jij
„soms wat met me kind te make...?"

„Goddank niet..."

'n Zacht gegrinnik brak los uit de stilte, die 't schelle gekijf had veroorzaakt.

Een Tollenaar.

De vrouw schoof met 'n ruk haar stoel achter uit en 't geelwitte gezicht verwrongen van woede, trad ze op den man toe, den mageren pezigen arm gestrekt, de vuist ballend, vlak bij z'n gezicht.

„Vuile schooier . . . schooier . , . doe ik jou „wat . . . hè?"

„Ga nou naar huis" sprak de man, met verachting z'n hoofd afwendend.

„Naar huis, naar huis . . ." jankte 't wijf eensklaps schel uit . . . „gannef . . . schooier „je oogen uitkrabbe . . . !"

Met de tanden op elkaar sloeg ze haar geklauwde hand naar z'n gezicht.

Maar hij was er op bedacht, greep op 't zelfde oogenblik haar pols, draaide dien forsch om, dat z'n gil gaf en krimpend tegen den muur sloeg.

Toen barstte ze in gillen uit, al hooger en krijschender schreeuwend.

„Je heit m'n arm gebroken . . . m'n arm gebroken . . . kreng ! . . . kreng . . . !"

„Alla, nou is 't genoeg" mengde zich op dat oogenblik de herbergier er tusschen „kom Mie, geen spektakels hier . . ." en onzacht 't wijf bij den schouder pakkend, duwde hij haar gillend en tierend de deur uit.

„Ziezoo, die benne we goddank weer kwijt"

Maar in den opgewekten toon was toch stoornis gebracht.

Hier en daar leefden wel flauwtjes de gesprekken op en klonk 'n grove lach, maar eenige staken mokkend de hoofden bijeen, half fluisterend met nijdige blikken en gebaren telkens wijzend op den man, die de stoornis had teweeggebracht.

„Velders mot zich altijd bemoeien met 'n „ander z'n zaken," zei eindelijk, uitdagend hardop, de man met de harmonica en loerend keek hij, om de uitwerking van z'n woorden te zien.

Eensklaps werd 't weer stil en alle blikken wendden zich tersluiks naar Velders.

Deze fronste even z'n wenkbrauwen, maar zweeg.

„Ja . . . ik zeg net zoo as 't is", begon de harmonicaspeler weer, maar nu met 'n veel flauwere stem, waar heimelijke angst uit klonk.

Velders wendde zich thans om, en even z'n lichaam naar voren brengend, om tusschen 'n paar manneruggen den ander aan te kunnen zien, zei hij kalm, zonder z'n pijp uit z'n mond te nemen, maar met 'n dreigend flikkeren in z'n donkere oogen:

„Zoek jij soms ruzie?"

„Daar zeg ik het niet om", aarzelde de ander . . . „maar . . ."

„Hou dan je smoel", beet Velders forsch.

„Vooruit jongens, zoek nou geen mot!" riep de herbergier en 't dan op 'n schertsen gooiend:

„Mot ka-je alle dag hebbe . . . wat jij dikke Trees!"

„O zoo . . . hè-je 't ook in de gate!" grinnikte de logge vrouw, die breed-uit gezeten, vlak tegenover den harmonica met onafgebroken giecheling de ruzie had gevolgd.

Maar 't hielp niet.

„'t Wordt mijn hier te lollig", sprak een der mannen aan tafel, „'k wensch jullie goeien avond."

Toen, stil, met iets onaangenaam drukkends, stond de een na den ander op, betaalde, maakte nog 'n gedwongen praatje en verliet dan de herberg.

Velders zat stil aan z'n tafeltje met eenige mannen en 'n paar vrouwen; ontevreden en boos volgde hij met z'n oogen allen, die heengingen.

„Laat ze nou stil schuiven," fluisterde Jan Teeuwse, die naast hem zat, „dan hebben wij 't rijk alleen", en dan zich omwendend, ineens hard: „Trees, kom hier zitte meid . . . en Kees jij ook en de Rooie . . . !"

„Ha . . . die Jantje!" riep de laatst toegeroepene, 'n groote kerel met 'n goedig gezicht en rood haar. „'k ha-je nog niet gezien maat" en z'n glas opnemend trad hij op de tafel toe.

De Roode Leeuw lag zoowat op de grens van Beekloo en Kalder en was nogal eens dikwijls 't tooneel van ruzies en vechtpartijen tusschen de bewoners dier dorpen.

'n Bepaalde veete bestond er niet, maar daarom werd er blijkbaar met des te meer ijver naar 'n aanleiding tot herrie gezocht.

Vooral in den kermistijd kon 'n jongen uit Beekloo zeker zijn dat hij in Kalder en 'n jongen uit Kalder, dat hij in Beekloo op z'n gezicht kreeg.

De bevolkingen hadden trouwens weinig punten van overeenkomst.

Kalder was Roomsch en Beekloo niet, de menschen in Kalder waren veel welgestelder en smokkelden niet en vooral dit laatste maakte 't wantrouwen gaande van de bewoners van Beekloo.

In Kalder waren trouwens 'n drietal kommiezen gestationneerd, die daar op vriendschappelijken voet met de menschen leefden en met 'n paar hulponderwijzers, notarisklerken en schrijvers op 't stadhuis als „heeren" werden beschouwd en gerespecteerd.

Waar de bewoners der beide dorpen elkaar toevallig ontmoetten, was 't al heel mooi, als 't bij 'n ruzie, als de straks beschrevene, bleef, en kwam 't tot een botsing, dan deinsden de lui uit Kalder meestal al heel gauw met blauwe oogen en messteken af.

In de herberg wenschte de laatste bezoeker uit Kalder brommerig goeien avond en verliet de gelagkamer.

„Ziezoo" sprak Jan Teeuwse, „nou zijne we met ons meisjes onder mekaar... goddank dat de koffie nou eindelijk bezonken is."

„Ja... maar wij motte naar huus... 't is al tien uur..." zei zorgelijk Grada's grootmoeder, die ter eere van de kermis met de kinders mee in de herberg was gegaan, „Grada en Toon... die snorken al zoo wat."

„'t Is geen waar!" pruilde Grada met knippende oogjes, „'k mot nog bier."

De mannen lachten.

„Leg nou niet te klessen van weggaan moeder," sprak Teeuwse, „'t is morgen Zondag, dan kunnen ze uutslapen zoo veel as ze wille... wat jij Toontje?"

Toon lachte flauwtjes en zakte soezerig tegen Velders aan, die naast hem zat en liefkoozend met z'n hand over z'n hoofd streek.

Ze hadden nu 'n kring gemaakt, al de mannen en vrouwen, 'n vijftiental en 'n gezelligheidslust gloeide even in de stilte, toen Grada's grootmoeder met 'n gebaar te kennen gaf, dat ze dan nog effen blijven zou.

De herbergier en z'n vrouw redderden vlug den boel op van de weggegane klanten met veel tact om de goeie stemming er maar weer in te krijgen. Toen smoezelde hij even met z'n vrouw, die op den kring toetrad.

„Wat motte jullie drinke, me man geeft 'n rondje...."

'n Gejuich brak los.

„Hei Gerrit, hè-je 'n erfenis gehad?"

„Nou leeft-ie nie lang meer."

„Ik sampanje!" schreeuwde de Rooie, z'n jeneverglaasje toestekend.

„Sampanje op je hoofd" grinnikte de herbergier, druk in de weer en 'n beetje verlegen onder 't succes van z'n gulheid.

„Wat jij Trees?" vroeg z'n vrouw.

„Rood met suiker."

„Goeie, en jij bier," en dan rondwijzend „ook bier... klare... bier... jullie allemaal bier,.. enne," met 'n lachende blik op de slapende kinders, „zullie 'n kogelflessie?"

„Och geef ze maar niks," sprak de grootmoeder met 'n bezorgd gezicht.

„Jawel... jawel..." scheen Toon hardop te droomen... „limmenade..."

„Bê-jij d'r nog op uit geweest?" vroeg Velders aan Teeuwse, toen ze allemaal hun glas hadden.

„Ja — gisteren."

„Goeie gesjefte?"

„Schikkelijk... schikkelijk maat. Friets is vanmiddag bij me thuis geweest."

„Had-ie wat?"

Teeuwse kneep z'n eene oog dicht en knikte lachend gewichtig.

„Of-t-ie wat had!... maar moeilijk werk."

„Wat dan?" vroeg de Rooie nieuwsgierig en begeerig.

„'n Groote bonk suiker" en zwijgend zag hij rond om den indruk van z'n woorden ga te slaan op de luisterende gezichten.

„Hoeveel?" vroeg Velders eindelijk.

„Tien zak" antwoordde Teeuwse.

De Rooie maakte 'n beweging.

„Dat's gekkewerk..." mompelde hij nijdig.

„'k Zou niet weten waarvoor!" sprak Velders.

„Durf jij 't an?" vroeg Teeuwse.

„Ikke wel... maar niet alleenig... allemaal meedoen... dan nemen we 'n handkar... doen?" en hij zag met schitterende oogen in 't rond.

„'k Zou 't maar nie anhaale" sprak Grada's grootmoeder met 'n ongerust gezicht.

„Och, kom toch..." riep Velders uit, „wat

benne jullie nou ineens bang . . . Trees doe je mee?"

„Ikke wel . . ." giechelde de dikke meid.

„Dan zal ik je es zeggen hoe of we doen; Gerrit is de deur dicht?"

„Alles veilig maat," riep de herbergier, zekerheidshalve 't slot omdraaiend.

Scherp in aandacht rukten allen hun stoelen nog wat dichter aaneen, de vrouwen gespannen nieuwsgierig, de mannen half in twijfeling, half in bewondering bij voorbaat al, voor de pittige durfplannen van Velders.

„Nou," begon deze, met even 'n knipping van z'n wijsvinger aan de opgeheven rechterhand, waarmee hij de menschen, die hij noemde, telkens aanwees: „de Rooie . . . en jij Treesje en Jan Teeuwse, die gaan met mij mee. . . . Piet en Dirk jullie motte de heele dag speuren op de kommiezen en ons komme zegge waar of ze zich opschiete, zie je . . . en dan . ." hij dacht even na en vervolgde toen met een knipoogje . . . „Tienus en Flip jullie benne goeie om de kluit te belazere met 'n paar zakkies zand op je ruggen. Dan sluip je maar met 'n bang gezicht, vlak langs ze, dat ze je zien en as ze op je afkomme, dan zet je de spat . . . ze magge toch niet schiete, en as ze 't doen is 't bangmakerij, dan paffe ze in de lucht . . . jullie loope maar zoo hard as je kanne en natuurlijk zorg je, dat die kerels hoe langer hoe verder uit onze buurt raken. En eindelijk as je moei wordt, na 'n half uurtje tikkertje spelen, dan laat je de zakken maar vallen en maakt, dat je uit de voeten komt.

Dan gaan de kommiezen de zakken los peuteren . . . we zulle ze goed dicht maken . . . dat duurt nog 'n minuut of wat en in die tusschentijd zijn wij met kar en al netjes waar we weze motte . . . wie doe-je wat? . . ." en triomphantelijk lachend zag hij rond.

'n Dof koor van instemming brak los.

„Afgesproken... voor morgen?" vroeg Velders.

„Afgesproken . . . goeie . . . ik doe mee . . ." klonk 't door elkaar.

„Jammer dat ouwe Teun d'r niet bij kan wezen," lachte Teeuwse.

„Wie 's dat?" vroegen er 'n paar.

„Die hebbe jullie niet gekend . . . maar weet je, wat die 'm geleverd heit?"

'n Paar wisten 't en knikten grinnikkend, maar anderen zagen vragend den spreker aan.

Toon, vechtend tegen z'n slaap wakkerde weer even op bij 't komende verhaal.

„Wel, die komt op 'n keer met 'n vaatje schnaps op z'n schouder van Pruisen en daar ziet-ie ineens 'n kommies liggen.

't Was winter en gemeen koud . . . 't vroor van belang.

De kommies was maar alleen, wat anders zooals je weet, haast nooit gebeurt, d'r was 't er zeker een ziek, afijn, dat geeft nou niet.

Maar die kerel was in z'n schapenzak gekropen en dat ding had-ie heelemaal over zich heen getrokken, alleen z'n kop stak er uit

Nou Teun, die ziet hem, maar gelukkig is-ie achter hem.

Verdomme, denkt ie . . . as ik doorloop en ie-hoort me, dan ben 'k gesjochte. Wat doet-ie? Hij zet z'n vaatje zachies neer en haalt 'n end touw uit z'n zak, kruipt op handen en voeten naar die kommies toe.

Nou was die kommies per ongeluk in slaap gevallen, dus die hoorde niks.

En daar schiet Teun ineens op hem af en eer-ie goed bij z'n positieven is, trekt Teun hem de schapezak goddorie heelemaal over z'n kop en bindt hem wie de bliksem van boven dicht . . . die kerel schreeuwe . . . ! en spartele . . . ! en over de grond rolle . . . ! en Teun naar z'n vaatje toe en d'r van deur."

Is-tie nog losgekomme?" vroeg Grada's grootmoeder.

„Dat wel, maar-ie was toch amper gestikt, toen ze 'm vonden."

„Net goed!" betoogde de Rooie.

„Och, dà mò-je niet zegge" sprak Teeuwse „zullie doen 't ook om 'n broodje."

„'n Lekker broodje . . . op arme menschen legge loeren . . . 'k hé d'r es met een gevochten, die dreigde met z'n pistool . . . maar 'k had 't hem gauw uit z'n poote geslage . . . o zoo!"

„Och, d'r binne wel goeie ook onder", vond Velders, „en die menschen worden ook al sikkeneurig, as ze zoo nooit es wat snappe; 'n jaar of vijftien terug — dà weet jij nog wel Rooie — toe had-je in Kalder zoo'n kleine zwarte kommies en die had toch zoo de smoor in, dat-ie nooit es wat snappe kon.

Afijn, da's ook al zoo ... as ze nooit niks snorre dan motte ze bij d'r lui baas komme en die geeft ze dan effen voor dertien centen.

Nou, dat zat den dieë dwars en op 'n keer zit ik es hier en daar komt-ie ook.

Nou, 'n beetje gekletst over 't weer en zoo, toe zeit-ie: „Lust jij d'r wel eentje." 'k Zeg, „ik wel twee. Afijn dat ging zoo, hij geeft er een en nog een. Op 't laatst toe zeit-ie zoo in eene: 'k Geloof, dat jij wel es smokkelt hè?" „Smokkelen" zeg ik, „wat bedoelt uwe?" „Nou ja," zeit-ie „là me mekaar nou maar geen Mietje noeme, jij ben 'n gladde vent en as je nou zwijge kan, dan kunne wij samen zaken doen." Afijn zooveel vijven en zessen en toen kwam-ie dan eindelijk met 't zaakie voor den draad. Ik mos met 'n zak zout effetjes van Pruisen komme tippelen en dan zou hij op me loeren en me snappe ... zie-je dan had-ie 'n bekeuring zooas ze dat noeme ... dan kreeg ik 'n gulden, maar 'k most er meteen op rekenen, dat 'k twee dagen de kast in ging."

„Lekker!" lachte Teeuwse.

„Nou en ik wier toch zoo giftig op die kerel. 'k zeg, meneer, zeg ik, jij bent 'n meneer en ik 'n arme bliksem, maar jij bent de grootste gannef, die d'r op twee beenen loopt ... net zoo!"

„Nou, dà was 'n fijn lid" grinnikte Trees.

„Och wat, ze benne door de bank net gelijk ..." beweerde de Rooie.

„Net as die keer met die spiritus", begon Teeuwse, „toe ze ineens ..."

„Sssst", deed eensklaps de herbergier en 'n wenk gevend, trad hij op de buitendeur toe, die hij ontsloot.

Uit de duisternis buiten traden twee jonge mannen in 't licht van de gelagkamer, zagen vluchtig rond, mompelden iets van goeien avond en namen plaats aan 'n tafeltje.

„Twee bier", sprak de eene.

De herbergier, minzaam lachend, herhaalde zoetsappig: „Twee biertjes ... asjeblief heeren!" en zich omwendend gaf hij vluchtig 'n veelbeteekend knipoogje aan de anderen, die tersluiks naar 't tweetal keken en eensklaps allemaal zwegen.

De jonge mannen aan 't tafeltje knoopten hun groote blauwe mantels los, staken 'n sigaar op en begonnen zacht met elkaar te praten, terwijl ze af en toe 't zwijgende gezelschap gade sloegen, waar dan de meeste met stuursche of half verlegen gezichten snel hun hoofd afwendden en met elkaar telkens blikken van verstandhouding wisselden.

„Kom, 't wordt mijn tijd" sprak Velders eensklaps, met harde stem de pijnlijke stilte verbrekend.

Toen schoven allen hun stoelen achteruit en stonden op.

Toon sliep, Grada eveneens.

Velders schudde hen wakker, maar 't lukte niet.

„Rooie", sprak hij, „toe, neem jij de meid dan draag ik de jongen," en de daad bij 't woord voegend, nam hij Toon op en zette hem op z'n schouder, waar 't ventje scheef in slaap zakte tegen 't hoofd van z'n oom.

Toen groetten ze den herbergier en z'n vrouw met 'n hoofdknik en gingen naar de deur, Velders 't laatst.

Bij 't tafeltje van de jonge mannen vestigde hij z'n oogen rustig op 't tweetal en sprak met z'n zware stem.

„Goeien avond heeren!"

„Goeien avond, ---avond", klonk het terug.

Toen verliet Velders de herberg.

Het tweetal aan 't tafeltje zag elkaar aan. De een glimlachte.

„Bizonder vriendelijk. !" ...

„Buitengewoon, buitengewoon!" lachte de ander.

TWEEDE GEDEELTE.

V.

De afdeeling Geerle van den Kommiezenbond hield haar jaarvergadering.

Het zag er uiterst officieel en deftig uit.

Op de bovenzaal van 't café „de Ster" waren 'n zestal kleine tafeltjes met de breede zijden tegen elkaar gezet; daar overheen was 't onmisbare groene laken geworpen, dat 'n klein stukje te kort was, zoodat aan 't andere einde 'n bekringd bruinglanzend stuk tafel bloot lag, maar nu viel het aan de bestuurszijde ook 'n goeie handbreedte over den rand. De voorzitter hield z'n zwarten hamer, die iets had van 'n klein vaatje, met 'n steel in 't spongat, stevig in z'n hand geklemd; de

secretaris, die z'n notulen in 'n blauw schoolcahier hield, zat naast hem rechts, en aan den anderen kant had zich de penningmeester neergevleid met de ledenlijst en 'n kasboekje.

Achtereenvolgens zaten dan de commissarissen, de vice-voorzitter, 2e secretaris, 2e penningmeester, en eindelijk de gewone leden en 't was merkwaardig, dat het parlementaire aanzitten in de richting van de plaats, waar 't groene kleed te kort schoot, geleidelijk minder werd; zoo, dat aan 't ondereinde leden à cheval op hun stoel zaten, sommigen met hun rug naar 't bestuur, één zelfs met z'n hoed op en z'n beenen op 'n andere stoel dan z'n bovenlijf.

Er stonden veel leege bierglazen op 't groene laken; een er van was omgevallen, toen 't nog vol was; dat kwam door 'n onzichtbare richel onder 't laken, op de plaats, waar twee tafeltjes moesten aaneensluiten, maar 't niet deden. Dat gaf 'n vieze bruine plek op 't laken; 'n langzaam vervloeiende plas met kraaltjes en luchtbelletjes er op, die eindelijk afzakte naar den rand en toen liep 't in 'n fijn straaltje d'r af op den grond, met 'n spetterig hoog geluid, dat eindelijk overging in steeds langzamer gedruppeltik, triest naargeestig geluid als van 'n lekke goot in regenbui.

Asch lag er niet op 't laken, want de leden tikten hun sigaren met 'n vingertik af, dat ze op den grond viel, maar de inktkokers lagen vol vochtige, breed uitgebeten eindjes. De tabaksrook kon 't zaaltje niet uit en bleef er daarom hangen, eerst als slangige platte kronkels, die allengs uitdijden en vervaagden tot 'n dikken blauwen mist.

Er was zwaar gedebatteerd.

De afgevaardigde naar de Algemeene Vergadering had 'n breedvoerig verslag van die bijeenkomst gegeven, met zorg opgesteld, keurig geschreven op officiëele vellen formaatpapier, maar voorgelezen op zoo'n dreuntoon, dat het op 't laatst in de ooren der aanwezigen had geklonken als 't gezoem van 'n groote hommel.

En 't was maar blijven duren, slechts onderbroken door hortende pauzen om adem te halen, soms midden in 'n zin of om 'n zin te herzeggen, als de voorlezer zich 'n beetje zenuwachtig vergiste en aan 't stotteren raakte. En als dat gebeurde, brak zachtjes 'n gegichel los van 't ondereind der tafel en half luid werd iets geroepen, maar dan werd er van de bestuurstafel gesist en de voorlezer wierp even 'n verbaasd-nijdigen blik naar de levenmakers en ging voort.

Maar eindelijk was 't toch uit.

Dat gaf ontspanning.

De voeten schuifelden en de kelen schraapten; ingeslikte of half gesmoorde grappen braken los en zacht applaus met voetgetrappel zwol even aan maar verliep.

De voorlezer had 'n kleur en was gaan zitten, 'n beetje schutterig rondkijkend, daarna plotseling erg druk doenerig met z'n vellen formaatpapier, die opgevouwen werden, nog eens en nog eens.

Toen vroeg 'n ander lid 't woord, 'n klein druk mannetje, dat hevig gesticuleerde en allerlei uitheemsche termen uitbraakte, zwaarwichtig betoogde over 'n program van actie en 't urgentie program van actie, de teleurstelling, die 't K. B. Organiek had gebracht, de wenschelijkheid om vooral solidair te blijven, om ten slotte te eindigen met 'n hulde aan den afgevaardigde ter Algemeene Vergadering, die getoond had „the right man on the right place" te zijn.

Toen barstte er 'n soort applaus los, dat echter in z'n geboorte werd gesmoord door den voorzittershamer, waarna de voorzitter zei te gelooven, dat hij de „tolk der vergadering" was, indien hij bij deze hulde bracht aan den afgevaardigde ter Algemeene Vergadering, maar dat tot z'n spijt de geachte vorige spreker hem voor was geweest.

Het drukke kleine mannetje was onuitputtelijk in excuses, maar de geachte voorzitter moest bedenken „de l'abondance du coeur, le bouche parle."

„*La* bouche" riep 'n stem corrigeerend.

„Wat zeg ik dan?" vroeg 't mannetje opstaande met dreigende oogen, terwijl hij den kant uitkeek, waar 't geluid vandaan kwam.

„Je zegt „le" bouche en bouche is vrouwelijk... feminin!" riep het onparlementaire lid, dat met z'n hoed op, twee stoelen tegelijk bezette en 'n groot glas bier in z'n hand wiegde.

„Dat is niet waar!" riep 't mannetje terug.

„Jawel” zei 't onparlementaire lid gedecideerd.

Meneer de Voorzitter . . . ik protesteer!” riep 't mannetje.

„Ik ook . . . de Fransche taal wordt hier verkracht!” schreeuwde 't onparlementaire lid.

De voorzitter beukte geducht op de tafel.

„Meneeren, we hebben hier niets met de Fransche taal te maken. De heeren moeten dat „le” of „la” bouche maar onder elkaar uitmaken. 't Is al 4 uur, we hebben alle punten van de Agenda afgewerkt, als dus geen der leden meer 't woord verlangt, zal ik de Vergadering sluiten” en de voorzitter zag rond.

Maar niemand had meer iets te zeggen behalve 'n lid, dat hulde bracht aan den voorzitter voor de correcte en degelijke leiding der vergadering, 'n hulde, die weer met applaus begroet werd.

Toen viel de voorzittershamer.

Allen stonden op.

De laatste restjes bier werden leeg gedronken, uitgegane sigaren werden op nieuw aangestoken.

'n Paar leden, die haast riepen hard „ajuus heeren!” en stormden de trap af; bij de bestuurstafel vormden zich enkele groepjes, die gewichtig nabetoogden; het drukke mannetje had het nog over „la bouche,” maar niemand luisterde naar hem.

Telkens klonk 'n afscheidsgroet „adieu heeren . . .” en verlieten twee of drie leden de zaal.

„Ga je mee Velders?” riep 'n dandieus gekleede jonge man, die in de deur staande met z'n hoed op, al 'n poos ongeduldig z'n hals had uitgerekt om in de zaal iemand in 't oog te krijgen.

„Ja subiet!” riep 'n stem terug.

„Vooruit schiet dan op!”

„Nou jà , . . hier ben 'k al . . . wat hè-je 'n haast.”

Samen gingen ze de trap af.

„As je zoo talmt krijgt je al de lui aan je been,” expliceerde de fatterige kommies, die Horsting heette. „Gerrit en Donkers zijn al vooruit naar de Zwaan.”

„Ik moest de lui toch goeiendag zeggen” verontschuldigde Velders.

De beide ambtenaren stapten snel voort en traden eenige minuten later het tuintje van 'n koffiehuis in, waar 'n drietal collega's al in 't prieël zaten te bitteren.

„Toontje, je geeft zeker 'n rondje op je mooie detacheering!” riep er een uit de verte.

„An je rondje!” antwoordde de aangesprokene, „schikken jullie 'n beetje op . . . zoo”, en de twee pas aangekomenen namen plaats op de uiteinden van de halve-cirkel-vormige bank, die in 't prieël om de ronde tafel stond.

„Katz. . . klare. . .!” bestelden ze den jongen, die hooren kwam, wat de heeren wouen.

„Vind je 't niet lollig Velders?” vroeg een der aanwezigen.

Toon Velders schudde 't hoofd en keek ontevreden naar buiten.

„'t Is 't er zachts beter dan hier,” opperde 'n ander.

„De plaats is goed genoeg, Kalder is 'n mooi dorp . . .” sprak Toon „maar ik kom uit die buurt vandaan, ik ken zoowat alle menschen uit Beekloo, de helft is familie van me en as-je daar dan komt om op ze te moeten loeren . . . dat's beroerd zie-je . . .”

„Nou ja, maar die famielje van je zal toch wel niet fraudeeren . . .” lachte er een.

Velders zweeg en lichtte z'n bittertje van 't blaadje, dat de jongen juist bracht. Hij kreeg 'n kleur en nam snel 'n grooten slok.

„Had dan intrekking gevraagd”, sprak Horsting, iets vermoedend.

„Dat heb ik gedaan, maar d'ouwe wou d'r niks van hooren. 'k Zeg, meneer, ik zou daar liever niet heengaan, want al de lui daar zijn ouwe schoolkameraden of familie van me en as ik die nou bekeuren mot, dat's natuurlijk onaangenaam voor me. Ja zeit-ie, beste jongen daar kanne me geen rekening mee houen. 't Is wel niet plezierig, maar dan moet je ze maar onder 't oog brengen, dat 't niet te pas komt. Juist omdat jij d'r vandaan komt, zeit-ie, heeft de Directeur je d'r zeker voor voorgedragen, want 't schijnt daar 'n moeilijk terrein te wezen.

En wat nou je familie anbetreft, daar mot je as ambtenaar maar doorheen bijten. We kunnen geen onderscheid des persoons maken. Laatst heb ik nog voor 'n neef van me *f* 25.— boete voorgesteld bij 'n transactie; die was bekeurd, omdat-ie 'n meid te weinig had angegeven.”

„Nou afijn hè... toen ben 'k maar weggegaan, maar 'k gun 't 'n ander!" en Velders zuchtte, terwijl hij somber voor zich uitstaarde.

„Dat zou mij nou niks kunnen bomme" betoogde de kommies, die 't meest naar achter zat.

Velders wierp 'n vluchtigen blik op den spreker. „Zoo... mij dan wel."

„Nee, mij niks" hield de ander vol, prat op 't vermoëdelijke succes van z'n buitengewone meening en hij zag rond.

Maar niemand reageerde nog.

„Nee..." vervolgde hij „dat vin ik nou heel gewoon, je bent kommies en als je als zoodanig ziet, dat er aan 's Rijks rechten... of hoe za'k zegge, afijn, dadde ze smokkelen, dan pak je ze bij de kladden, net as den ouwe zeit zonder onderscheid des persoons."

„Zou jij dan je moeder bekeuren?" beet Velders hem toe.

„M'n moeder is overleden, dus...."

„Nou je vader dan..." schreeuwde Toon.

„M'n vader stierf, toen ik zeven jaar oud was...."

„Nou, dan hê-je geen familie, dus dan kâ-je d'r ook niet over oordeelen..." snauwde Velders driftig.

„Ik kan me toch in zoo'n pesitie indenken" sprak de ander weer op lijzigen betoogtrant.

„Och, verrek vent!" en Velders, z'n bittertje in een teug leeg-drinkend, stond op.

„Kom bê-je gek, ga nou niet weg!" riep Horsting uit, terwijl hij z'n collega aan z'n jas vasthield.

„Ik mot m'n koffer nog pakken," beweerde Velders knorrig, terwijl hij zich loswrong.

„Nou, dan ga 'k zoover met je mee" sprak Horsting eensklaps en hij stond ook op.

„Wanneer ga je weg?" vroeg de man, die z'n familie zou bekeuren.

„Morgen vroeg" antwoordde Velders en dan met 'n glimlach z'n hand toch maar toestekend:

„'k Mag lijen, dat jij je grootmoeder nog es bekeurt."

„M'n grootouders waren al dood voor ik geboren werd", was 't antwoord en hij maakte 'n gebaar of hij zeggen wilde, dat hij 't heusch niet kon helpen.

Allen lachten en schudden Velders de hand tot afscheid.

Eenige oogenblikken later hadden de beide ambtenaren 't prieël verlaten en slenterden ze over den stoffigen grintweg naar Geerle.

„Wat 'n lijshannes is-ie-toch," sprak Horsting

„Net 'n blikken dominé... maar 'k wou dat hij maar in mijn plaats ging" antwoordde Velders met 'n zucht.

'n Eindweegs zwegen beiden.

„Hè-je nou bepaald kans, dat je... op familie van je mot surveilleeren?" vroeg Horsting 'n poos later aarzelend.

Velders knikte bevestigend.

„Dat 's juist 't lamme... ik ben daar opgevoed... god, en ik wist vroeger ook niet beter... 'k heb zelf wel meegedaan...."

„Is 't verdomd?" en Horsting lachte luidop.

„Ja, lach jij maar. Meen je, dat je die lui daar onder 't oog kan brengen, dat ze verkeerd doen? Kà-je begrijpen! Ze leven d'r van, allemaal!"

„'t Is 'n gekke boel!" sprak Horsting z'n hoofd schuddend...." „Je heb daar in Beekloo ook nog zoowat kennis an 'n meisje ook hè?"

Velders fronste z'n wenkbrauwen en knikte. Horsting beet op z'n lippen, terwijl hij met lachende oogen z'n collega van terzijde aanzag.

„Doet die ook al...?"

„Och, wat kan 't jou verd..." snauwde Toon Velders.

Nu lachte de ander helder op.

„Toontje, Toontje, dat's 'n detacheering... neem me niet kwalijk... ha ha ha!... mot-ie z'n heele familie naar de nor brengen... ha, ha, ha!... en hij gearmd met z'n meisje voorop... ha, ha, ha....!

Toon glimlachte door z'n ontevredenheid heen.

„Maar jeses man, as je de lui ziet ankomme, kijk je immers 'n andere kant uit..." betoogde Horsting met nog natte oogen van 't lachen.

„Ja, as je alleen was," antwoordde Velders.

„Dat's waar..." en Horsting keek nu ook iets ernstiger.

„Ken jij Bok, de sectiechef?"

„Nee... wel van hooren zeggen, nogal 'n pestkop geloof ik."

„Als ik geweten had, dat 'k ooit kans zou hebben om in Kalder gestationneerd te worden dan was ik nooit kommies geworden.

„Die kans heit iedereen hè?"

Toon haalde z'n schouders op.

„Wat weet-je daarvan, as je examen doet; ik dacht, dat 'k zoo'n beetje op 't personeel en 't geslacht zou motten surveilleeren, ze hadden mij gezeid, dat ze voor de linie 'n ander soort kommiezen gebruikten."

„Ja," gaf Horsting toe, „de lui, die niet bij de administratie zijn, hebben gewoon geen flauw benul, hoe 't zaakje in mekaar zit. Maar jij bent gesjochte, maat!"

„Afijn, we zullen zien, as 't me te bar gaat loop ik er nog uit," sprak Velders, terwijl hij stil bleef staan voor z'n kamers.

„En wat za je dan beginnen?" vroeg de ander, hem de hand drukkend tot afscheid.

„Dan word ik zelf smokkelaar!"

Lachend liep Horsting door en Toon trad de slagerij binnen, waar hij z'n kamers had.

(Wordt vervolgd).

OVER KUNST EN KUNSTGENIETEN, DOOR H. R.

O, van al de dingen die onder den hemel zijn is de Liefde het al.
JAC. VAN LOOY.

Neen, nogmaals, het is niet waar, kunst moet niet „veredelen," „verheffen," niet „iets hoogers" zijn, iets dat den mensch „uit de sfeer van het dagelijksch leven opheft." Niet veredelen moet kunst, maar u doen voelen, dat ge, heusch niet minder dan een raspaard, edel zijt, gij, de geheele mensch, niet enkel uw „edele deelen," — niet verheffen moet kunst maar u doen mijmeren over het geheimzinnig-verhevene in uw ziel, — niet iets hoogers zijn, want er is, in menschelijke daden, niets „hoogers" dan een mensch, en niet opheffen uit de sfeer van het dagelijksch leven, maar zijn in die sfeer, zón, die in een kamer staat, doorvonkelen die sfeer als een gouden gloed, zoo dat zij mooi en bekorend wordt, weldadig van licht en warmte, goed om in te wonen. Het is onzin te spreken van „iets hoogers." Hooger dan wat? De gedachte en het gevoel van den mensch, dat *is* de mensch.

Kunst is eenvoudig iets zeer goeds, iets heerlijks, wat ge moet leeren in u opnemen, doorvoelen, genieten, dan zult ge door de kunst, van-zelf, telkens weer tot het eigenlijke van 't leven komen, en door haar ook de wereld beter gaan zien, en zoo zult ge ook uw leven en de wereld meer liefhebben, er meer van leeren genieten.

Het kan natuurlijk zijn, dat in kunst een levensbeschouwing geopenbaard wordt, die de uwe niet is; dat moet u nooit afschrikken; die andere levensbeschouwing is allicht de moeite waard er notitie van te nemen; daarmee kunt ge de uwe misschien door vergelijking bevestigen. Schijnt het u, dat een kunstenaar het leven haat, tracht dan dieper door te dringen, want het is niet waar, kunst is uiting van levensliefde, elke kunstenaar houdt van het leven en geniet er van, al wil hij 't somtijds niet weten. Hartstochtlijke liefde lijkt dikwijls op haat, en er is genot in weemoed en melancolie. — Laat ons maar volgen, ieder zijn eigen aard, en, verrijkt met de visies der kunstenaars, trachten hun kunst en ons leven op eigen wijs te genieten.

Is dit „genieten" u soms te ... egoïstisch of te wuft, wilt ge liever van het degelijke „begrijpen" spreken, het is mij wel, wanneer ge dan bij dat „begrijpen" vooral maar niet denkt aan een wiskunstig vraagstuk of aan een zin uit uw belastingbiljet, dien ge niet zonder moeite eindelijk hebt gesnapt, maar, bij voorbeeld, aan het blonde hoofd van uw kind, dat ge zoo dikwijls be-grépen hebt om 't naar u toe te halen en het te zoenen. „Verstaan" is ook een goed woord, wanneer ge dan maar weer niet voor u ziet den ambtenaar, die u dat aanslagbiljet expliceerde, maar, bij voorbeeld, uw moeder, die u, toen ge zelf nog een kind waart, zoo, zonder wat te zeggen, over uw eigen blonde hoofd kon streelen, of uw vriend, die u trachtte te vertellen wat er in hem omgegaan was toen zijn meisje stierf. Ik zeg dit niet om zoomaar wat „liefs" te zeggen, mij nu eens „aardig" of „sympathiek" uit te drukken, maar om vooral duidelijk te doen gevoelen, dat ook bij dit begrijpen de liefde het „al" is.

Kunst liefhebben dus. Maar daartoe is noodig dat ge haar verstaat, haar kent. Zoo draaien we in het rond! Zonder liefde kan men niets kennen, en wat we niet kennen,

daar kunnen we niet van houden, onmogelijk. Daarom is 't dan ook, dat hij, die 't goed met de menschen meent, niet beter kan doen dan met aanhoudenden zachten drang de kunst en den mensch te brengen tot elkaar.

Er was een tijd, zegt men, waarin dat tot elkaar brengen in 't geheel niet noodig was, een tijd, waarin alle menschen lééfden, dagelijks innig verkeerden, met kunst, ja eigenlijk allen in heviger of geringer mate kunstenaars waren: de middeleeuwen. Men wijst op de Gothische kathedralen als op de producten der naamlooze duizenden, die uit instinctieve schoonheidsdorst, uit devote liefde, zonder eenige eerzucht, hun stille talenten wijdden aan die groote „gemeenschapskunst." En men wordt droef te moede, vergelijkend die periode met de tegenwoordige, onzen kil-nuchteren tijd van fabriekmatigheid en per uur betaalden arbeid, nu 't bezit van hersens 't eenige verschil lijkt te zijn tusschen de machine van menschenvleesch en die van staal, nu naar „hart" niet meer wordt gevraagd, nu wel bijna alle werk- en denk- en scheppingskracht tot het uiterste aangezet en geconcentreerd schijnt op dat eene doel: geld verdienen, kapitaal productief maken. Al doller, zoo klaagt men, wordt de jacht naar het geld; wie kan er zich nog zetten tot rustige contemplatie? Men leeft zich niet meer uit, de menschelijke vermogens en talenten geraken niet langer tot bloei en heerlijkheid, ze worden door zorgen verstikt of vermorzeld in de machine; alleen de rijke heeft nog tijd te genieten van wat in ziekelijke overspanning door enkelingen wordt voortgebracht. De kunst is van gemeenschapsdaad tot zuiver individueele uiting geworden en tot een luxe voor de bezitters. De anderen kunnen er niet meer „aan doen." Zij kunnen alleen aan hun zorgen denken of zich „ontspannen" in druk „plezier."

Nu kan men deze beschouwing in haar volle waarde laten, maar er tevens op wijzen dat zij niet meer is dan . . . een beschouwing, van onzen tijd uit. Beschouwing is vergelijking. Het zijn de contrasten, die opvallen, altijd. De middeleeuwsche volken hadden hun groote gemeenschaplijke vijanden: vorsten, andere volken, oorlog, pest, hongersnood; zij hadden één groot gemeenschappelijk belang: zich tegen die vijanden te weren. We hebben dat nog, 't gevaar is niet geheel voorbij, maar 't is enorm verminderd, 't heet nu budget van oorlog en kost geld, dat is al. Doch thans vecht in moordende concurrentie burger tegen burger, en alleen bij de arbeiders wordt gevonden een sterk gemeenschapsgevoel; geen wonder, waar hen inderdaad groote belangen vereenen. . . . In de middeleeuwen één állen verbindende levensonzekerheid, hoop op geluk hiernamaals, dwepende godsdienstzin; daarbij hevige indrukken, verschrikkingen, openbaringen, door allen gelijkelijk ontvangen; weinig verspreiding van kennis. In onze langdurige, veilige vrede: ontspanning dier geestelijke banden en ontzaglijke vorderingen van kennis: wetenschap en techniek, waardoor de individualiteiten naar alle richtingen voortgestuwd worden, steeds verder: duizend-en-één, o, veel meer: millioenen specialiteiten! . . . En tòch . . . behoeft men geen al te diep menschenkenner te zijn om zich te overtuigen, dat er ook vóór 't jaar 1500 groote verscheidenheid was, dat het genus mensch zich in heel wat meer variëteit vertoonde dan wij, op onzen afstand, gewaar kunnen worden, om te vermoeden dat er ook toen geniale persoonlijkheden waren, dat de leidende idee, het eerste ontwerp van een gothische kathedraal wel uit één enkeling zal zijn voortgekomen, dat de tijdgenooten in 't werk der honderden arbeidende kunstenaars tal van karakteristieke verschillen opgemerkt zullen hebben, die ons ontsnappen, en dat het ten slotte toch waarschijnlijk nog maar een kleine minderheid was die 't werk van waarde kon maken.

O natuurlijk, oneindig beter dan nu waren de arbeiders in staat hun gemoed, hun liefde te leggen in den arbeid hunner handen, en, kunstenaars of niet, allen wilden in 't groot hetzelfde; er was één geest, één allesbeheerschend sentiment, dat de kunst dier tijden droeg. Zeer zeker, er was één God en één geest. . . .

Maar — óók een beschouwing! — en laat het maar paradoxaal klinken — zijn er in later eeuwen eigenlijk niet even grootsche en schoone kathedralen gebouwd, al is 't dan niet van hout en steen, maar enkel van

kleuren en woorden? Hebben niet de Hollandsche schilders der zeventiende eeuw, als 't ware, samengewerkt in één geest tot het maken van zulk een prachtig geheel, grootheerlijk en duurzaam monument van Hollandsche kracht in die eeuw van glorie? En de kunstenaars der Renaissance in Italië? Was het toeval dat Shakespeare voorafgegaan werd en verzeld van Engeland's, na hém, grootste drama dichters? Of duidt dit toch ook eenigszins op een merkwaardige overeenkomst van persoonlijkheden, van wil, en op een gedragen worden door der tijdgenooten medegevoel en gelijke gestemdheid? Is niet de Romantische School in Frankrijk een soort kathedraal, zij 't met beelden en versierselen, grotesker nog — en veel minder levensdiep — dan de groote, échte Notre-Dame ze heeft? En later, de naturalisten, die schijnbaar kleine, maar innig verbonden groep, was ook daar niet een soort gemeenschapskunst, die zich noodwendig gesteund gevoeld moet hebben, niet alleen door de onderlinge hoogschatting — die veel beschimpte, toch tot op zekere hoogte zoo noodige admiration mutuelle — maar ook, min of meer, door verwanten, sympathieken geest bij duizenden tijdgenooten. Gij wijst mij op een gedreven deur, het werk van een menschenleven, maar ik heb hier Flaubert's romans, waar hij twaalf, achttien, dertig jaren aan werkte. En de „Haagsche" schilderschool? Verspreid over de wereld! Zeker, doch een geestelijk geheel!

Maar, o wee! ik word aan mijn ooren getrokken! Dát is 't immers juist, het milieu heeft overwegenden invloed, de productiewijze bepaalt de productie ook van de artiesten, geen wonder dus waarachtig als velen, levend in een zelfden tijd en land, in een zelfde stad soms, gelijksoortige kunst voortbrengen? Dát is de kwestie niet! De kwestie is, dat in de middeleeuwen niet maar een kleine groep, gewaardeerd door een grootere, de mooie dingen maakte, maar honderden, duizenden, en gedragen door allen. Inderdaad, door allen? Is dat geconstateerd? Zoodra ge twijfelt, vraag ik of er dan eigenlijk wel iets meer is dan een kwantitatief verschil. En, brutaler nog, ga ik verder — kom van paradox tot paradox — en beweer, dat ook het werk der „tachtigers" in de Nederlandsche litteratuur, in zich-zelf verschillend, uiteenloopend, ja tegenstrijdig, een gemeenschapsdaad te noemen is en onmogelijk zou geweest zijn — krachteloos en als dood-geboren — wanneer niet een echo van duizenden stemmen het nieuwe geluid beantwoord had.... O, ik zie al uw verbaasde gezicht! Ik begrijp er er niets van, ik weet niet wat dat is, gemeenschapskunst, niet waar? Al wat de schrijvers van '80 gaven, 't waren zuiver „ikkige" uitingen van zuiver individueele, egoïstische smart en vreugde, het was op de spits gedreven individualisme, de triomf der „ikheid." Ja, ja, ja, maar welk een gelijkenis in al die „ikheden" en welk een weerklank bij zoovele andere eenlingen, die zich diep geroerd, wonderlijk getroost en blijgemaakt voelden door al dat onmenschelijk egoïsme! O, dat we 't weten konden hoe de volgende eeuwen haar zien zullen, die periode van haast overal tegelijk ontluikend nieuw leven, glanzend frisch uitbottend leven in onze oude litteratuur. *)

Van Hulzen heeft het onlangs te Deventer gezegd: kunstenaars, schrijvers, staan zelden of nooit alleen, zij voeden elkaar op, door voorbeeld, waardeering en kritiek, zij stuwen, ja zweepen elkaar voort. Het is bijkans ondoenlijk, en het wordt met-den-dag moeilijker, in deze tijden van steeds gemaklijker verkeer en verbreiding van ideeën, zich af te zonderen, zich te onttrekken aan invloed van tijdgenooten; 't is of de kranten kruipen door 't sleutelgat, men kan ze niet weren, en de tijdschriften stapelen zich op aan den rand van uw tafel, als kruiend ijs langs de snelle rivieren. Wat de godsdienst

*) Juist dezer dagen kwam uit, bij S. L. van Looy, een nieuwe, de derde druk van „Een Pic-Nic in Proza," oorspronkelijk verschenen met den ondertitel: „Bloemlezing uit de Nieuwe Gids." „Deze werd noodig," schrijft de verzamelaar in zijn „Iets vooraf," „wat een heuchelijk verschijnsel is. En hij is nog weer belangrijk vermeerderd. Meer dan in den tweeden druk zijn er schrijvers in opgenomen, die sedert '85 toonen van dezelfde geaardheid te wezen" Van dezelfde geaardheid! Niet minder dan veertig schrijvers! En „of er van dezen niet meer zijn?" Zeker, gaat de verzamelaar voort en deelt dan mede, dat niet van allen wat was te bekomen. Een nuttig boek, deze twee deelen, een ernstige collectie ondanks den joyeusen titel. Dat wij van enkele schrijvers gaarne iets anders hadden „bekomen," doet er niet toe! Zuiver „ikkigheid" zoo 'n opmerking! Trouwens, misschien had Dr. B. zelf nu en dan wel anders gewild.

der middeleeuwen was als verbindende kracht voor die tijden, 't wordt tot zekeren graad opgewogen door bijna niet meer te ontvlieden kennis, door de verbreiding van wijsgeerige begrippen, economische en kunst-theorieeën. Ja, gelukkig, er zijn nog krachtige persoonlijkheden — al is de klacht over de zeldzaamheid der groote mannen internationaal — maar ongerept? Het is niet mogelijk meer. Het „ten top gevoerd" individualisme, zou 't toch ten slotte meer schijn dan wezen blijken?

Hoe komt 't dat zoovelen van die zeer individualistische kunstenaars socialist zijn geworden? Gaat dat zoo plotseling? Als iets dat „ten top" van 'n toren gevoerd, nóg hooger wil, en.... de hals breekt? Of is 't inderdaad maar een „stap, die burgerlijk scheidt van proletarisch denken." *) Wat is 't geheim toch van het ineenvloeien dezer tegenstrijdigheden?

Als ik raden mocht, ik zou zeggen: het diep en algemeen menschelijke in iedere zuiver persoonlijke uiting. Het blijkt toch altijd weer opnieuw: Wij zijn allen individuen, werelden-in-ons-zelf, o zoo zeer onderscheiden, maar wij zijn allen menschen en in veel, in oneindig veel meer dan we verschillen, zijn we toch eigenlijk wonderlijk eender.

Laat nu niemand die dit leest, gaan denken: die man verbeeldt zich dus dat er geen grooter, algemeener, en blijer gemeenschapskunst zou kunnen bestaan dan de tegenwoordige. Ook ik zie wel verband (wie zou 't nog durven loochenen?) tusschen den bloei van volk en kunst in de 17de eeuw, ook ik verwacht van de komende tijden sterke kunst, voortgekomen uit en gedragen door een nieuwe, bloeiende samenleving, gevoed door groote en diepe gevoelens, de krachtige sentimenten van krachtige menschen, maar nooit zal ik geloven dat de bronaar der kunst ergens is ontdekt dan in de zielen der individuen.

Er *is* niet anders. Ook de massa heeft een ziel, maar de massa kan geen schilderij maken, geen boek. Een man schildert of schrijft.

Ook de kathedralen zijn gebouwd door vele individuen, en er is geen oorspronkelijk verschil tusschen een in hout uitgestoken beeldje op een kerkdeur en een proza-gedicht van Van Deyssel, tusschen een altaarstuk van Van Eyck en een sonnet van mevrouw Roland Holst of de „Nachtcactus" door Van Looy.

En ... och, ik geloof eigenlijk, dat iedereen dat ook wel weet, dat niemand er aan twijfelt in zijn diepste binnenst; schijnt 't soms of 't niet voor elk even duidelijk is, wie zou dat bevreemden in een tijd waarin zoo prachtig hartstochtelijke persoonlijkheden zich gaaf en geestdriftig, in al hun karaktervolle eenzijdigheid uitten. Hoe koel en strak filosofisch de theorieën, de hartstocht vlamde dan over 't papier. Er waren dichters aan 't woord. Als fiere ridders op glanzende rossen draafden ze voort, de strijdbare redeneeringen, maar de levenspraktijk, soldaat te voet, hield ze niet bij. Men bewees in geschriften, schitterend vernuftig en dichterlijk visionair, de benepen burgerlijkheid der bestaande kunstsoorten, men verklaarde ze voor stervende, en de ijverige leerlingen maakten zich gereed over te gaan tot de sexie. Maar daar merkte men dat de doodgewaanden ... zaten te werken, verloren in hun kunst, zonder op iets anders te letten. En men nam den hoed af. Er werd gemompel gehoord van bewondering en genegenheid.

Neen, die burgerlijke schrijvers van 1880 zijn lang nog niet stervend, en men zou zoo zeggen: ze geven wel teeken van welvaren. Kloos begint een nieuwe editie van „Veertien Jaar", den derden vermeerderden druk, de bekende „Kronieken", uitgedijd tot een „Nieuwere Literatuurgeschiedenis in vier deelen". *) Verweij sticht een nieuw tijdschrift. Van Deyssel, als was er van socialisme of altruïsme geen sprake, publiceert, in zijn Zevenden Bundel Verzamelde Opstellen, Heroïesch-individualistische Dagboekbladen, getiteld: „Het Ik." En 'k verzeker u, dat het kostelijke lectuur is, voor wie dat „Ik" weet te doorproeven. Van Jac. van Looy's Proza verscheen een nieuwe druk, eveneens de derde, vermeerderde; de woorden van het straatlied uit „De Nachtcactus," het „wij gaan niet dood" had hij er als motto op kunnen drukken. 'k Heb het pas weer overgelezen, dat heerlijke boek — 'k weet niet voor de hoeveelste maal — en, waarachtig, ik kan u verzekeren, het davert van leven!

*) Mevr. Roland Holst in „De Nieuwe Tijd" van Nov. '04.

*) Amsterdam, S. L. van Looy.

Ja, dat Proza van Jac. van Looy. Het geeft een vreemd gemengde sensatie — vreugde, maar toch ook ook weemoed — te bedenken, dat dit nu de derde druk is, dat de tweede verscheen in 1894, tien jaar geleden . . . en dat de vijf-en-twintigste toch verschijnen zal binnen een halve eeuw, dat men daar misschien een ,,feest," een jubileum van zal maken, dat aan onze kindskinderen de Nederlandsche taal zal onderwezen worden uit de onschoolsche boeken van dezen ongeschoolden kunstenaar. Men kent van Looy nog altijd niet; wat zijn twee edities? Waarom toch misgunt „men" zich dat genot? Wie de boeken niet koopen kan, dat hij ze hure! Ja, ik beken, het bezitten is zalig, maar toch, het kennen is 't voornaamste. 't Is waarlijk of er een besef bestaat, dat het lezen van deze boeken gevaarlijk is, 't is of de menschen er voor worden gewaarschuwd door prulschrijvers en uitgevers van sensatie-romans! Inderdaad, er zou reden voor zijn! Evenals wie zich in 't teekenen oefent de wereld allendag mooier ziet, maar de prenten in de winkelkasten meerendeels niet meer kan uitstaan, zoo leert wie van Looy kan genieten, de diepe schoonheid van 't leven kennen, maar veel van wat hij in boeken vroeger toch „mooi" heeft gevonden, boeiende verhalen van geheimzinnige moorden, diefstallen, echtbreuken, vuige lusten en listen, hij kan 't niet meer lezen. Waarlijk, men bezinne eer men beginne! Men kieze! Het leven of de spannende verhalen, eenige mooie boeken of duizendtallen romans die u ,,rukken uit de sfeer" enz. enz. . . .

Wat mij betreft, er is niets meer aan te bederven, ik heb Van Looy gekozen. Of ik meer houd van den nieuwen bundel Feesten, of van dezen ouderen, 'k weet het niet, feesten zijn zė allemaal voor mij en feesten moeten ze geweest zijn voor den man die ze schreef, feesten voor zijn oogen (als de ,,Tango" was voor den ,,vreemdeling") maar niet minder voor zijn ooren, die de klanken hoorden rijzen in zijn ziel.

Leest ge al niet dadelijk, op blz. 4: ,,Maar op het plein San Marco vierde de sneeuw feest in de groote stilte." En op dien ,,Dag met Sneeuw," volgt ,,Een Mislukte dag" — voor hem en voor ons lang niet mislukt, waarachtig! — luister nu: ,,Toen beheerschte „het geluid van water alles. Het suisde door „de lucht met fijne etherische fluittonen, ,,het klik-klakte op de straat in een opspringend „en huppelend gamma van harde nootjes, het ,,kletterde en plaste uit de dakgoten, los- ,,bandig en woest, met het geraas van een ,,rauw instrument, terwijl het voortvlood in ,,de groeven langs de voetpaden, rommelend ,,en borrelend, met het afdrijvend geluid der ,,trommen van een voorbijgeganen soldaten- ,,troep. En al die geluiden smolten ineen tot ,,éen dronkenmakende muziek, in de weelderige ,,klankenontwikkeling van veel water dat kookt.

,,Regen, regen . . . .

,,De rechte lijnen der waterstralen ver- ,,ruischten weêr, ze vergingen tot een zilver- ,,achtig spinsel dat zweefde tegen den donkeren ,,achtergrond der huizen in een trillende har- ceering".

Zoo ziet en hoort Van Looy, proeft ge 't niet, dat vreugdevolle, intense leven? Des avonds als hij voor zijn schrijftafel zit — want het daglicht is voor het schilderwerk! — dan viert ook hij ,,feest in de groote stilte". En deelt hij er u niet gulweg van mee, hebt ge 'r niets aan voor uw eigen oogen en ooren?

,,Een Zonnige Ochtend" is het lichtfeest. De verrukking van den schilder om het licht en de kleuren. ,,In de koelte dier plant was ,,de deerne gaan zitten met het geschonden ,,gelaat; de breede schaduw die uitging van ,,de dicht ineengewarde blâren viel haar over ,,hoofd en romp tot op de knieën, waar zij ,,uiteenbrokkelde op den grond tot een grillig ,,gewemel van ronde schaduwschijven. Zóó ,,zat ze met de voeten in het licht. In het ,,zwarte haar weêrlichtte het blauw van den ,,hemel, de bruine kop, van onderen besche- ,,nen door de zon op den grond, glom als ,,rood brons, de verslonsde halsdoek herleefde ,,in een gamma van geelachtig groen met ,,doffe kracht in de plooien, en over de knieën ,,lag de oude verfrommelde damesrok in een ,,rust van bleekblauwe schaduwkleuren — Blijf ,,zoo zitten, niña," riep de schilder die de koelte ,,verliet en haastig zijn verfdoos opende".

Maar daar komt de ,,tonto" voorbij, het gekke kind. ,,Voor zijn voeten in de zon ,,schoof een gedrochtelijk, wanstaltig schepsel." En 't is ineens uit met het schildersgeluk.

JAC. VAN LOOY.

en waarvan de schrille werking verzacht had kunnen worden door er die woorden van den „dwaas, die meer wijsheid spreekt . . .," als motto aan toe te voegen.

In „Een Reisindruk" voelt ge zijn kinderliefde. Schijnbaar doet hij niets dan uiterlijk beschrijven het door de sneeuw ter begraafplaats gaan van een kleinen stoet met een kinderlijkje; hij doet het met juistheid, stemmingsgevoelig en suggestief; gij ziet de bewegende menschen, de witte landen, de huizen en boomen. Maar geen oogenblik verlaat hem de gedachte aan wat daar ligt gestrekt in het kleine kistje. En zoo komt het dat hij beschrijft de toppen der fijne winterboompjes: „In een teêr lila maakten zij zich los uit de sneeuw, blank en blond en bleek, rustig en zacht, als kalme, pijnloos gestorven kinderen".

Ook „Een Stierengevecht" is een schildersfeest, een feest van kleuren en licht, van bloedkleur, schel geel en het wit van paardenlijken. Welk een verrukking weer over de schoonheid van dat alles, welk een voordracht vol prachtig bedwongen geestdrift, welk een zwier als van Frascuelo, den matador, den dooder, zelf. En toch ook wat een teer gegevoel voor die arme onbewusten, de stieren en paarden, rauwelijk vermoord ten pleziere van die wreede groote kinderen, de toeschouwers; ondanks zijn eigen liefhebbend zien van de slanke bewegingen der espadas, hoe weet hij die „mooie mannen" te hoonen — haatloos en hoog — door 't eenvoudig beschrijven van een van de stieren, die maar niet dood wil: „Achter zijn wankelen loop „kwamen de toreros allen aansukkelen met „opgeblazen gezichten, rood van warmte en „inspanning, verlegen wachtend tot het beest „het laatste van zijn taaie levenskracht zou „hebben voelen wegvloeien met het leêgloopen „van zijn aderen".... „Eindelijk hield hij stil „voor de deur van den Toril, vleide zich daar

Het gure lachen van den waanzin wringt zich tusschen de gloeiende stroomingen van een menschenziel, in het gouden gemurmel van droomen en begeerten". Want Van Looy is niet alleen de opgewonden genieter van kleuren, licht, lijnen en geluiden, de man die als Don Quichotte „niets gewoon kan zien", het zijn niet alleen „de verrukking en 't gezonde verstand" die in hem belichaamd „dwalende naast elkaar voortgaan", hij is voor alles de diepe mensch die zijn mede-menschen begrijpt en liefheeft, de menschen, de kinderen vooral, maar ook de dieren, ook zijn poes, ook de planten, al wat ziel heeft, al wat lééft. Ook de gekken, ja misschien de gekken wel 't meest. Het is niet alleen medelijden, het is ook neiging, het is dat gevoel van overeenkomst tusschen Don Quyotte, zijn held, „de „dwaas, die meer wijsheid spreekt dan tien „wijzen van den kouwen grond", en de echte waanzinnigen. Het is dat aarzelen van de lijn tusschen verrukt en verrückt, het besef dat de meeste menschen een beetje gek zijn, artiesten wat gekker dan de rest en de arme krankzinnigen nóg wat erger. Ja, Van Looy heeft lief hen die leven in waan, hij heeft hun een afzonderlijk, heel mooi boekje gewijd, „Gekken", titel die afschrikt misschien

„neer tegen de schutting, behoedzaam de „pooten plooiend, zooals een koe zich neêrlaat „in eene grazige wei tot rustig herkauwen" . . . .

Na „Het Einde van een Stierengevecht" verdwijnt voor een wijle het kleurige Zuiden, het felle licht. „De Nachtcactus" bloeit op, in de lage kas van de Hollandsche buitenplaats, onder het „hoog gaasachtig wolken- „licht, dat zwaarmoedig neerzeeg op den „tuin", in de „groote voorname stilte" . . . .

„In de kas hing een warme lucht van „uitzweetende broeiaarde die een aanslag gaf „tegen de ruiten, een benauwde dampkring „vol van den adem der kasplanten; en daar „door heen kwam een zware bloemengeur „dringen van uit den hoek waar de cactus „stond en ging door de geheele ruimte, „krachtig en bedwelmend."

Zoo dringt ook door dit heele verhaal — wonder van woordkunst — krachtig en bedwelmend de zware bloemengeur; zij is er als wierook in een rijk versierde kerk, maar een kerk zoo hoog dat de wolkenhemel haar een dak verstrekt. De stemmingen van de buitenplaats, van het binnenhuis des hoveniers, de droomstemmingen van zijn „gast", en dan later die van het oranjefeest, het avondfeest in de straten van Amsterdam, ze zijn niet maar vagelijk aangeduid, niet benaderd, ze zijn gezegd, zoo vast dat we ze haast als materie voelen, ze staan genoteerd voor nu en altijd in de rustige, klare taal van den meester-schrijver. Het zelfde besef dat den droomer doordrong toen hij „in den ijlen morgen" op den Dam gezien had „die hooge donkere steenheid", het oude stadhuis, 't is ook in ons na de lezing van dit werk en wij prevelen 't na: „Ja, dat was groot, dat was groot, dat stond vast in den dag en in den nacht."

„La Mancha." Wij zijn weer in Spanje, in het land „van dien vernuftigen Hidalgo Don Quijote de la Mancha," en evenals hij zien we de molens als reuzen. Doch wij berijden geen Rossinante, de locomotief gilt, en het duurt niet lang. Weer terug, naar Holland, en gelezen van „De dood van mijn Poes" . . . „Hoorde ik daar niet het miauwen van mijn „poes, kreungeklaag komend van een kind „in koorts . . . .

„Toen naar beneden en rond gaan zien „in den nacht op het pad . . . ."

Gelezen van de poes, hoe zij dan eindelijk terugkomt, een „vreemd beest, een oud beest, „een verloopen beest. Waar waren haar jonge „oogen, haar kleine kinderronde oogen?" En dan van Louis, den straatjongen, het model, wiens „wild dartele oogen blikkeren van genot" als hij brandende petroleum spuugt. Maar dan sterft de poes. „En toen heb ik „haar gedragen naar boven, en stil heb ik een laken genomen . . . ."

Spanje alweer! En een nieuw feest, het feest van den dans, ja het feest van al de kunsten, al de zinnen, van de kleur en de klank en de felle bewegingen die „het begeeren en het lijden der liefde" symboliseeren. „De gasten ijlden losgelaten woorden in de „overspanning van hun bewondering; met „gebaren van slaapwandelende menschen „deden ze; als in een droom zittend sloegen „ze den cadans in hun handen, volgend als „hun rijvoerster Consuela, uit wier zwart-open- „geschreeuwden mond het „olé, olé" durend „gillen bleef, hoog uit, als 't janken van een „hond". . . . En met dat „groeiende kabaal van menschenstemmen" nog in uw hoofd, en „den rooden schemer", den „gouden lampschemer", waar „nog eenmaal ging dat wringende vrouwenlichaam" . . . slaat ge het blad om en ge leest: „Hij stond in zijn eentje te hengelen. Droog, lang, hoekig van magerte" . . . „stond hij te loeren in het natte geklots van het Amstelwater."

„En 't hinderde hem volstrekt niet als de „regen tegen zijn rug aansloeg. . . ."

Met „Een Hengelaar" waren de vorige edities van 't Proza uit. Vijf kleine stukjes zijn er aan toegevoegd in den 3en druk: Brugge, Londen, Een Wandeling, een paar Boekbeoordeelingen. En zij mogen er bij, ze zijn welkom in 't oude gezelschap; wij hadden ze niet gemist, maar ze zijn welkom. Met de namen der steden zijn korte, felle vizioenen genoemd, — Londen is als een droomverschijning zoo vreemd stil-strak ondanks 't hevig menschen- en wielenbeweeg — waarna de „Wandeling" als een koele hand komt stillen uw opgewondenheid. Na

de „metalen gil die schreit door de zwarte nachtwildernis", de wijde stilte van 't voorjaarsland in ontlating. Daarop dan enkel nog de Boekbeoordeelingen, waarbij die van Jacques Perk's gedichten, versierd door T. Nieuwenhuis. Blij, als om alle mooie dingen van de wereld is de artiest Van Looy om dit mooie boek! *) O, dat ik zeggen kon, zoo dichterlijk als hij het deed, hoe blij ik ben met het zijne.

De Zevende Bundel Verzamelde Opstellen van L. van Deyssel heeft tot ondertitel: Nieuwe Kunst en Kritiek. Men zou verkeerd doen door daaruit op te maken dat de hier gegeven nieuwe kritiek geen kunst zou zijn. Men weet trouwens wel beter. Het zijn Van Deyssel's kritieken geweest, veel meer dan zijn romans: Een Liefde, De Kleine Republiek — boeken waarvan het kunstgehalte in geenen deele geringer is; alleen hun schoon is als dat van oud koper enkel door „connoisseurs" te genieten, terwijl vele van de kritieken — de populaire zullen we maar zeggen — als fraai geteekende spotprenten zijn, die de grootere kringen onmiddellijk aanspreken, boeien en doen bewonderen, ook al wordt niet geheel doorproefd het diepere mooi ervan — het zijn, zeg ik, Van Deyssel's kritieken geweest die hem als kunstenaar tot „roem" hebben gebracht.

Nu kan men over kritieken eenige algemeene opmerkingen ten beste geven; men kan, bijv., in dit geval zeggen dat ze zéér geestig zijn en voortreflijk geschreven, met de bekende voorname zekerheid, waar diep onder de hartstocht laait; men kan verzekeren dat ze klaarblijkelijk de streng-juiste weergave zijn van wat de schrijver heeft ondervonden — gevoeld en gedacht — bij 't lezen der boeken. Men kan er ook een uitgebreide studie van maken, vergelijken wat de criticus heeft geschreven met wat anderen meenen over de besproken werken en dan trachten te verklaren overeenkomst en verschil; ook den stijl bestudeeren, nagaan hoe die voortkomt uit des schrijvers geaardheid, blijkend ook uit ander werk, en zoo meer... zoo meer... Maar op andere, beknopte en toch ingaande wijze, zie ik niet in dat men er over kan schrijven, en dus ga ik, na nog een apart saluut aan de „Aeolie door den Gulden Winckel," deze kritieken voorbij en kom tot de Nieuwe Kunst, die blijkt te bestaan uit Proza-Gedichten met de ondertitels „Kind-Leven" en „Het Ik: Heroïesch-individualistische Dagboekbladen."

Kind-Leven. De gevoelens en gedachten van een zeker kind, hoe die geweest zouden zijn wanneer ze tot bewustzijn hadden kunnen komen. Want ze zijn niet, althans niet zóó als ze hier beschreven worden, doch oneindig vager en vlottender bewust geworden, hebben dus feitelijk niet of bijna niet bestaan, — is 't niet zoo? wij plegen alleen dat wat ons bewust wordt als bestaande te erkennen. Door echter later aan de gedachten en gevoelens der kindsheid liefhebbend terug te denken kàn men ze weer in zich opwekken, ze nóg eens voelen en denken, nu veel vaster, bewuster, hetgeen ik voor mij tracht te verklaren aldus: ze zijn eigenlijk nooit weg, ze blijven latent, en ouder wordend ziet men ze telkens even weêr, ook zonder er aan te denken, maar herkent ze dan doorgaans niet; ze schijnen ook niet dezelfde; het is of er scheuten licht op vallen, dan híér, dan dáár, men weet niet recht wáár vandaan.... Van Deyssel nu, strak aandachtig en met diepe, innige liefde, aan zijn jeugd terugdenkend — kwam het door dat hij in andere jeugd er een beeld van zag? — heeft vele dier kind-ondervindingen weer in zich wakker weten te roepen, ze in hun oorspronkelijk, eigen licht vermogen te zetten, en ze nu, volkomen bewust, kunnende beschrijven heeft hij ze opgeteekend. Daarbij heeft hij natuurlijk een keuze gedaan. Het kind-leven nagaand als hij hier doet, zou men over een enkele week wel honderden boekdeelen vol kunnen schrijven. Maar hij wilde dat niet. Hij wilde nu niet — wat hij vroeger bedoelde, in De Kleine Republiek, waar ook Coenen in Kinderleven naar trachtte — de hevige gevoels- en gedachtenstormen, waardoor ieder wel weet

*) Dat was de tweede uitgaaf van Perk. Nu is al de vijfde verschenen. Kostelijk — gelukkig niet kostbaar — klein boekje. Hoe klaar en waar klinken Kloos' woorden (in de nieuwe „voorrede" van den 4en druk): „Want dit werk blijkt nu, door zijn mooie natuurlijkheid, de niet-zoo-gemakkelijk-te-ontroeren Hollanders dieper en echter getroffen te hebben, dan iemand, wie ook, twintig jaar geleden, wel mooglijk had geacht."

bewogen te zijn in z'n jeugd, in den omgang met huisgenooten en vriendjes, op school, bij 't spel: de zalig-warme blijdschap, de helle vreugde, het diepe en — misschien meer dan later — alles vergrauwende verdriet, den van prachtkleuren schitterenden toorn, het ellendig verlammende, vernederende spijtgevoel . . . , neen, het was hem nu enkel te doen om de oogenblikken die zoo niets lijken, en waarin toch zooveel was, om het zachte droomgeluk van den dagelijkschen omgang met de allervertrouwelijkste dingen in huis en even buitenshuis, den omgang ook, maar in de absoluut niet hevig, veeleer vaal en vlak schijnende momenten, met de allervertrouwelijkste menschen thuis.

Het effect is dat de lezer, die natuurlijk ook van deze soort gedachten en gevoelens vele gekend heeft, maar er misschien nooit meer aan denkt, ze dadelijk herkent, nu hij ze zoo precies beschreven vindt en er zich vol innige vreugde in wegdroomt. Hé, zoo denkt ongeveer die lezer, met warme verrassing, heeft hij dat ook zoo gevoeld, ja, zoo was het, juist, wat kon je in je jeugd toch met weinig gelukkig zijn, wat is dat mooi, mooi, mooi . . . , je wou wel altijd zoo blijven, maar och ja hè?, later heb-je zaken en zorgen en allerlei zwaarwichtigheden waar je ook altijd-en-eeuwig aan denken moet. . . . Toch, ja toch kon je misschien . . . , als je je best nu eens deed heel rustig te zijn en niet weinig tevreden . . . , nog wel eens zoo genieten. . . .

Wie zóó mijmert heeft weer iets heel belangrijks over het leven leeren verstaan en hij moet, zou ik zeggen, den schrijver wel dankbaar zijn, die hem een nieuwen — of liever heel ouden, lang verlorenen, weg naar een zacht, stil, innig geluk, deed hervinden.

De stukjes, genaamd „Kind-Leven," worden wel, door menschen die ik ken, met zekeren glimlach de „Adriaantjes" genoemd. Dat deze naam eenigszins spottend klinkt en het feit van den glimlach meen ik aldus te kunnen verklaren:

1° door den stijl, die een, zonder eenige opwinding, eenvoudig aanwijzende mededeelingstijl is, constateerend op bijna drogen, schijnbaar emotieloozen toon. Dit, in verband met den naam van het jongetje, doet denken aan het oude kinderdeuntje, dat begint: Dit is het huis van Adriaan, daar dat deuntje ook in zoo'n stijl van kalm-maar-beslist aanwijzende mededeeling is gedicht.

2° door wat m.i. van deze mooie stukjes de zwakke zij genoemd zou kunnen worden, dit n.l., dat niet álles wat de schrijver geeft aandoeningen of gedachten van het jongetje inhoudt, of beschrijving van de dingen zooals Adriaan ze ziet, maar soms niets dan de nauwkeurige beschrijving van de dingen zooals ze niet alleen door het jongetje, maar waarschijnlijk ook door ieder ander gezien werden — daar ze misschien zoo en niet anders waren te zien; en dan vooral ook dit, dat die emotielooze beschrijvingen of mededeelingen somtijds niet geheel noodig schijnen en doen denken aan de notities van een geleerden natuuronderzoeker, die eenvoudig opteekent wat hij vindt, ook de gewoonste dingen, als een baksteen of een knoop, en die uit gewoonte van verklaren ook verklaart wat iedereen duidelijk is, zich b.v. uitdrukt als zekere professor die gewichtig en niet zonder vertoon van diepzinnige geleerdheid tot zijn hoorders sprak van de vischvangst, mijne heeren, ik bedoel hiermede de vangst van visch.

Om een voorbeeld te geven van de nauwkeurige beschrijving zonder meer verwijs ik naar I. 2. Het Ledikant: „Zijn ledikant was „van donker geverfd hout en smal. Een „vierkante stok stond, er aan vast-geschroefd, „midden aan de achterzijde opwaarts en „vormde daar een driehoek met een korteren „stok, die hoog boven het bed in de lucht „lag, met een ronden glimmenden bruinig „zwarten bal tot uit-einde in de kamer."

En een voorbeeld van wat ik bedoel met dergelijke, niet noodig of onvolledig schijnende, mededeelingen vindt men in III. 9., waar van het aan tafel gezeten jongetje gezegd wordt: „Adriaans beenen waren onder de tafel." Ah zoo!, is men even geneigd op te merken, dus ze waren niet boven óp de tafel, maar netjes er onder . . . Naar mijne meening zou de schrijver, in beide gevallen, langer — met zijn liefdevolle aandacht — starend op zijn herinneringsbeeld meer inspiratie gevonden hebben. Dan zou er in de ledikantbeschrijving wel iets zijn gekomen van het vreemde, geheimzinnige dat álle dingen

krijgen wanneer men er lang naar kijkt, en ook van de beenen was hij zich wel iets gaan herinneren, b. v. dat Adriaan over de tafel kijkend wel eens even dacht aan de beenen, die daar onder de tafel nu een afgezonderd leven leidden, alsof ze niet hoorden bij hem, en dat hij ze dan wel even zachtjes tegen elkaar aan wreef om zich te vergewissen dat hij ze nog heelemaal had en voelde. Ik zeg dit alleen om mijne bedoeling duidelijk te maken, vooral niet omdat ik mij verbeelden zou 't Van Deyssel te kunnen verbeteren. Trouwens iets verderop heeft hij al wat gevonden dat ook nog op de beenen slaan kan, waar hij zegt: „Wat onder de tafel is en zoo, zie je bijna nooit, maar 't is of je toch wel weet dat het er is".

Dit alles maar om te verklaren het ietwat spottende in toon en glimlach van hen die van de „Adriaantjes" spraken. Ietwat spottend — het was nooit hevige, hatende, altijd liefhebbende, enkel zacht plagende spot. 't Waren menschen die van litteratuur plegen te genieten, en die wel heel goed voelen wat er moois, innig moois in deze stukjes is.

Ja, veel innig moois. Overal waar het kind wordt voorgesteld, zich fantasieën makende over 't geen 't ziet (De Kam, De Trap), overal waar Adriaan zijn ouders ziet, vooral waar hij hen aanraakt, is diepe, innige kunst ontstaan, een bezitting voor wie 't genoten heeft. Iets als dit: „Adriaan kwam gauw bij „hen en hij zoende zijn moeder beneden aan „haar voorhoofd, tusschen den wenkbrauw en „de bocht van het haar, terwijl zijn oogen „toen van zelf zonder blik werden.

„Toen scheen hij, met een klein, nauwe-„lijks merkbaar, rukje door zijn leden, iets „beters, lievers nog te weten, en van zijn „hoofd- en borst-buiging, waaronder zijn „lichaam verder recht-op had gestaan, van „eerst, zonk hij tot bijna in zit-houding, met „zijn armen over haar borst en rug, de handen „op haar anderen schouder samen, zooals een „jongen zinkt die aan een kleineren moeder-„lijk iets in de verte wil laten zien, en alsof „hij haar een klein en blij geheim wilde ver-„zekeren, zoende hij haar op haar wang".

In „Het Ik" verhaalt een twintig-jarige jonge dandy zijn „lotgevallen" in de stad Parijs, waar hij — voor 't eerst — eenige dagen is komen doorbrengen, vergezeld door een wat ouderen vriend. Deze dagen vallen juist in de levensperiode van dezen jongen man, waarin hij bezig is, inderdaad voortdurend bezig, zich-zelf te ontdekken, en — van zich-zelf uit — de hem omringende wereld. Ofschoon hij zeer innig verlangd heeft naar Parijs en zich, in zijn door lectuur geëxalteerde verbeelding, Parijs droomt als de stad der geraffineerde voornaamheid, der grootst mogelijke uiterlijke distinctie — ook iedere bewoner dezer stad is voor hem een „meerder wezen", iets „puiks" — zoo ziet hij er toch eigenlijk weinig van en noemt als een der oorzaken waardoor hij zoo weinig ziet: dat hij zoo „vervuld is van zich zelf alleen". En dat weinige ziet hij nog grootendeels onjuist, vermooid door de kracht van zijn fantasie, die „alles naar willekeur wijzigt", zóó sterk, dat er voor hem twee werkelijkheden bestaan, de gewone, nuchtere, en die der verbeelding of droom, aan de andere volkomen evenwaardig op het moment van haar bestaan.

Dit vermogen van zijn fantasie, waarvan hij zich volkomen bewust is, en het besef te Parijs te zijn, die toovermacht te kunnen aanwenden op een hem in werkelijkheid omringend Parijs, het heerlijk weten dat het voortdurend *zoo is*, dat hij niet, bij voorbeeld, straks kan wakker worden in zijn bed te Amsterdam, brengt hem in een toestand van ten alleruiterste verhoogd individueel leven, een roes, een aanhoudende digestie-koorts. „Op hooge levensgolven" voelt hij zich, gaande „door helle en starre levenslente". Daar hij merkt alleen zich-zelf te weten en van al het omringende 't bestaan enkel gewaar te worden, zonder op eenige andere wijze te kunnen constateeren dat het er is, vaagt er een twijfel in hem, of 't misschien ook niet zoo zou kunnen zijn, dat hij, de oogen opslaande, schept wat hij ziet. Die goddelijkste aller droomen: „Het Ik, schepper der wereld," laat hem niet met rust.

Ik kan 't niet helpen, ik vind hem allerbeminnelijkst dezen over zich-zelf zoo helgeestdriftigen jongen man. Een bewusten dandy noemt hij zich, en, zegt hij, deze „over-

„treft den wijsgeer in volledigheid, daar hij „is de gedachte en daarvan de uiterlijke ver-„schijning tevens, en den kunstenaar in zoo-„verre als hij werkt met levende zelfstandig-„heid en in het omgevende leven zelf." Een dandy, maar een „geestelijke dandy", lid van een monniken-societeit, als die bestaan zou; ofschoon hij zich ook dandylike kleedt, mist hij toch »den echten smaak, den snellen, zekeren kijk der verfijnde kleedermakers en zinnelijke dandys..." „Mijn gedachte heeft daarvoor geen tijd, ik vraag maar naar het bonte, opzichtige voor overdag en naar het algemeen aanzienlijke voor 's avonds" . . . „Ik wil verwonderen . . . ."

In de heerlijke dronkenschap van zijn zelfontdekkingen bespeurt hij in zich een latent „alvermogen", waarvan hij wel weet dat het zich nooit openbaren zal — „want", zegt hij, „zoodra het een daad geldt, misluk ik zonderling „reeds in de geringste dingen." Toch leeft hij in de stage verwachting van groote gebeurtenissen, overtuigd dat het gróóte juist is in die verwachting. Het spreekt van zelf dat in zulk een geestestoestand alle moraal wordt ontkend; er is enkel kwestie van houding, lichamelijk zoowel als geestelijk.

Meen nu vooral niet dat dit alles ook maar een oogenblik volkomen ernst wordt, dan zou 't immers niet langer dandylike, maar hoog tragisch zijn. Dan zou zoo'n mislukking „in de geringste dingen", dan zou een gedachte als deze: „Mijn ziele-aard zal mis-„schien maar een ledige kappers-opgewonden-„heid zijn. Wat weet ik van mijn ziele-aard, „hoe kom ik aan mijn zekerheid? Nergens „heb ik iets grooters ontmoet dan mijn ge-„dachte, maar hoe weet ik, dat dat niet kwam „door mijn onvermogen om elders het grootere te zien", dan zou zulk een gedachte diep lijden veroorzaken, en daarvan wordt nergens eenig blijk gegeven; integendeel, van de plaats waar hij deze gedachte had, bewaart het jongemensch den indruk dat het „begin van een geluk er was, dat onmetelijk zijn zou." Het is alles een spel, een farce, maar een subliem spel, een hooge farce.

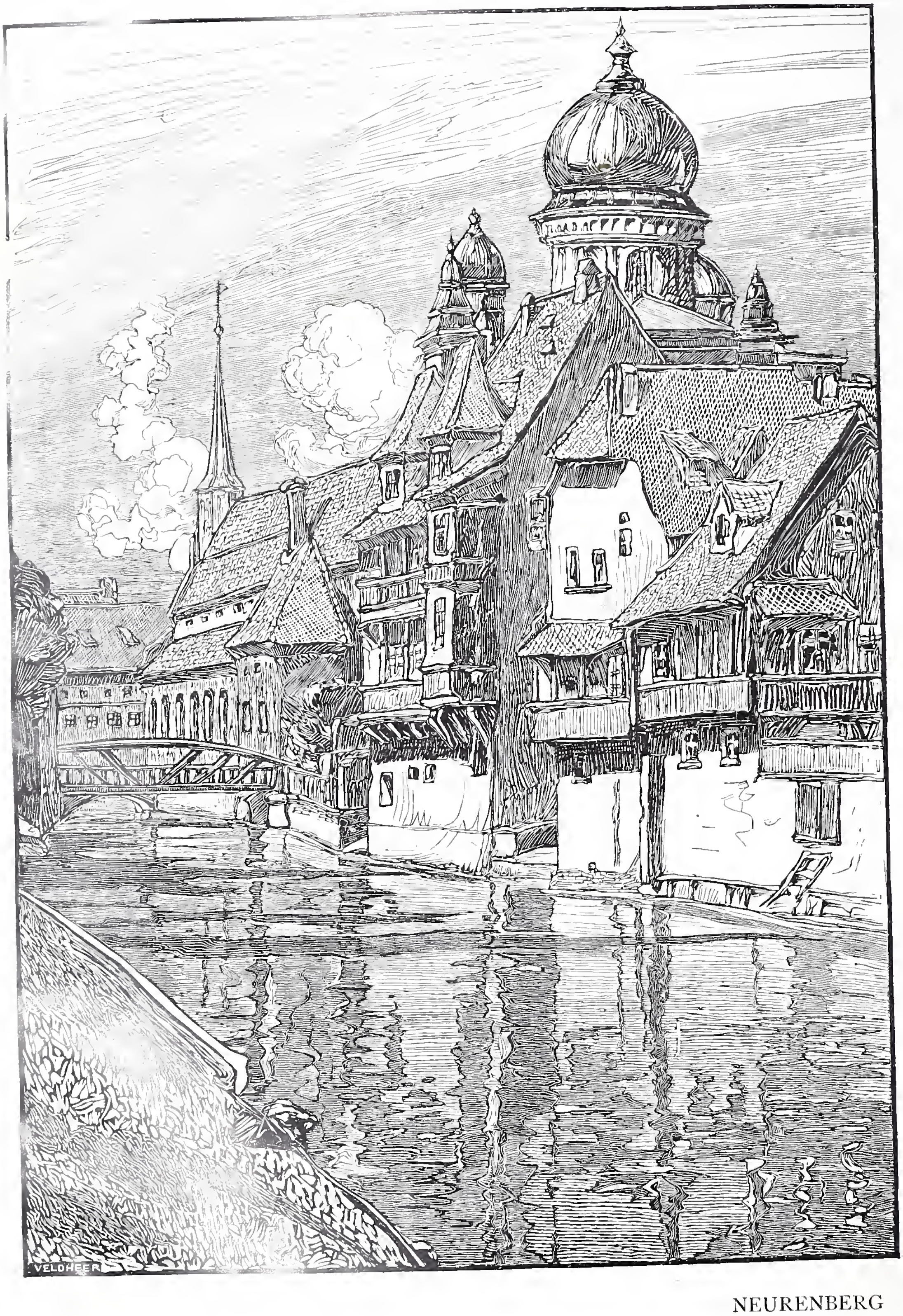
Toch snerpt een enkele maal door de zelfopenbaringen van den „alvermogende" een toon van smart, dien wij moeten verdenken van al te meesterlijk gespeeld, van écht te zijn. De lach strakt weg van ons gelaat waar wij lezen dat het jongemensch niet nalaten kan te bedenken met welke gelaatsuitdrukking hij een hotelzaal binnengaan zal:

„Ach," zegt hij tot zichzelf, „daar moet je „niet aan denken, ga binnen met je gezicht „zooals het van zelf staat. — Dat kon ik „alleen zoo ik niet van zelf alles wist wat „ik doe, zoo ik niet wist dat het tegenwoordige „oogenblik alles is en ik van dat oogenblik „kan maken wat ik wil" O! de straf van een pijnlijke zelfbewustheid als deze, wij doorproeven haar met diep medelijden. En als een volzin begint: „Ik, die een zeer onge-„lukkige, waanzinnige ben", als wij lezen: „boven alles heen is het gejaagde van mijn „geestes-strekking naar een onmetelijk doel", dan stokt ons even de adem in de keel.

Er is een groote, smartlijke figuur, die wij vaag voelden staan terzij van dit spel. Hij werd het duidelijkst toen wij lazen: „Iedereen „wil vooruitkomen in de wereld, dat is de „groei zelve van het leven Ik alleen kan dat „niet". Toen hoorden wij die figuur zeggen, tot Rosenkrantz, zijn vroegeren vriend en makker: Sir, I lack advancement.

Dit werk van Van Deyssel is onweersprekelijk allerzuiverst individualistische kunst, op de spits gedreven ikkigheid. En toch — ik geloof dat er zooveel algemeen en diep menschelijks in is, dat zelfs de geestdriftigste socialist, lezende, nu en dan voelen moet wat v. D. de „vereenzelviging" noemt, de áánraking en daarop onmiddellijk volgende inéénvloeiing van eigen sentiment met dat vreemde, en genot daarvan, dat ook dadelijk warmer doet waardeeren de wijze waarop zich dat sentiment heeft geuit.

Wie sterk staat in zijn levensbeschouwing, die zal er door kunst niet worden uitgestooten, en wie niet sterk staat — nu, hij moet er door vergelijking komen. Over blijven zij die 't nog niet tot een levensbeschouwing hebben gebracht. Ja, met hen moet men voorzichtig zijn; . . . . Maar, niet waar, dit is een kwestie van opvoeding, niet van kunst. Laat ons het geniale eeren, laat ons kunst liefhebben, altijd en overal.

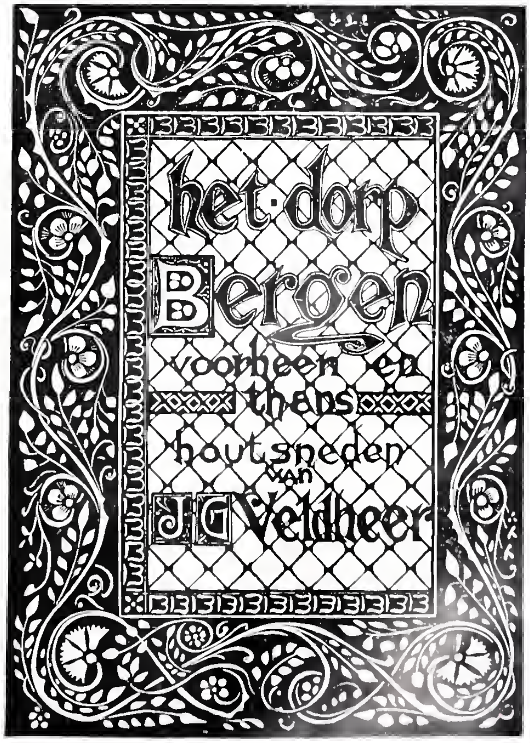
NEURENBERG
HOUTSNEDE

J. G. VELDHEER.
DOOR JAN STUIJT.

Wanneer een schilder, iemand die zijn werkersleven begonnen is met de geestdriftige bedoeling, eenmaal van het zoo intens geziene en beleefde mooi der dingen om hem heen een terugblik te geven in reeksen prachtige schilderijen — wanneer zoo een ten slotte er toe komt, ondanks de charme van zulk een in uiterste subjectiviteit doorleefd bestaan, zich bloot te stellen aan de veelvuldige verdrietelijkheden, die het werken voor een zoo in de war geraakte gemeenschap als de onze, onontkoombaar, met zich brengt — dan moet er wel een strijd gestreden zijn, dan moet er veel zijn omgegaan in hoofd en hart van hem die dit stout stuk durft bestaan.

Want behoort er eenerzijds moed toe, zoo dierbare illusies vaarwel te zeggen, van den anderen kant is het een daad van zelfopoffering in den vreemden tijd dien wij beleven aan gemeenschapskunst te willen doen. Want, de goeden niet te na gesproken, het blijft

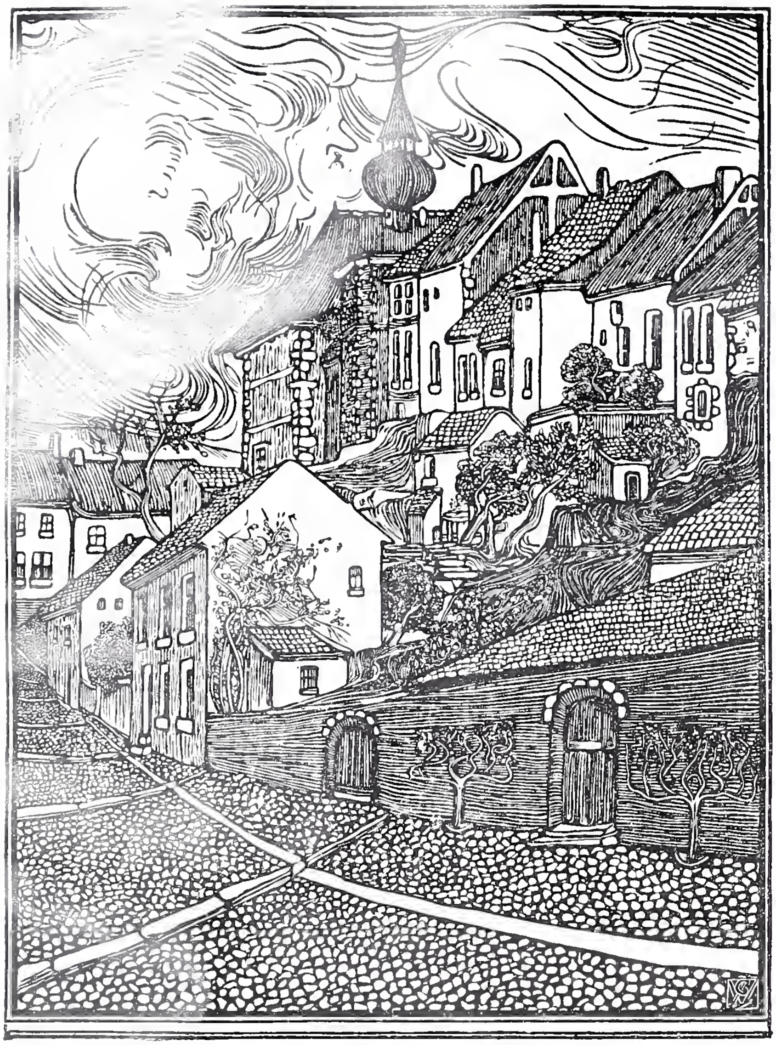

TITELBLAD HOUTSNEDE

een kiezen tusschen bête onverschilligheid eenerzijds en applaudiseerend snobisme anderzijds, en moeielijk is het te zeggen wat voor den kunstenaar ten slotte nog het meest hinderlijk is.

De schilder, die zich aan de peinture de chevalet overgeeft, heeft heden ten dage geen slechte kansen — de algemeene opinie ziet in het schilderij nog altijd het compendium van alle schilderkunst — de tallooze exposities hebben nog altijd hun publiek. Heel anders staat het met den kunstenaar geschapen die zijn talenten stelt ten dienste der gebruikskunst. Behalve een publiek dat zijn bedoelingen miskent, vindt hij tegenover zich œconomische en commercieele verhoudingen van zoo perversen aard, dat het op het eerste gezicht schier onmogelijk lijkt, wil men zich oprecht en met geheel den ziel den opgenomen taak wijden, iets tot stand te brengen. Ons lief klein land, waar eenmaal het ambacht op zóó eminente wijze wierd bedreven, dat de nagelaten specimen thans nog heel de wereld in verrukking brengen, is geïnfecteerd door wanproducten uit het buitenland welker eenige kwaliteit ten slotte de goedkoopte blijkt te zijn.

Er wordt een taaie energie vereischt in den man, die, in welke lijn dan ook, den ouden roem van het Hollandsche handwerk te handhaven tracht. Met deze hebbelijkheid nu is toegerust Jacobus Gerardus Veldheer, de houtsnijder, boekverluchter en plaatdrukker, door Jan Veth

VISÉ HOUTSNEDE

EX LIBRIS HOUTSNEDE

EX LIBRIS HOUTSNEDE

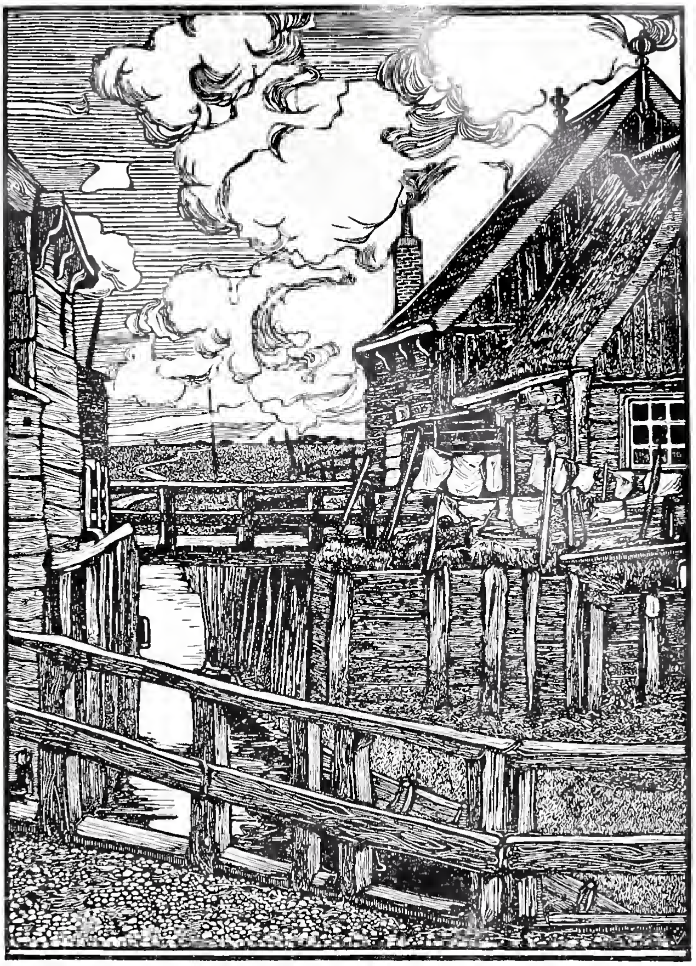
eenmaal met zoo juist gekozen term den hardnekkigen kunstenaar genoemd.

* * *

Het is reeds eenige jaren her dat ik Veldheer voor 't eerst ontmoette — hij was pas kortelings aangevangen in hout te snijden en raakte niet uitgepraat over de heerlijkheid van het métier — dat taaie en toch volgzame hout, die heerlijke kracht waarvan elke lijn getuigen ging, de op geen andere wijs zoo intens te bereiken waarden van zwart en wit! Toch sierden nog de wanden van zijn gezellig atelier verscheiden studies in olieverf — herinneringen aan het pas afgesloten tijdperk van zijn schildersbestaan!

Maar hoezeer ook schilder in zijn hart, zijn positieve geest, zijn sterk ontwikkelde zin voor architectuur en constructie dreven hem op andere banen dan waarop de schilderijenmaker zich pleegt te bewegen. Was hij eenerzijds geestdriftig bewonderaar van het buiten, van de pracht der zonbeschenen velden en wegen, anderzijds was er een kunst en handwerk tevens waaraan op bijzondere wijze hij zijn hart had verpand. Het boek was zijn charme. Hij had destijds reeds een aardige collectie oude en nieuwe, geïllusteerde en onversierde, Hollandsche en Engelsche en ook een enkel Fransch boek bijeengebracht. Enthousiast kon hij die verzameling toonen en reeds de wijze waarop hij 't boek tusschen de vingers nam toonde metéén van hoe groote beteekenis hem de waarde van een mooi boek ten slotte was. Waren zijn eerste houtsneden dan ook al bedoeld als op zichzelf staande prenten, alras kon hij zijn bedoelingen consequent doorvoeren en werden de houtsneden boekillustraties totdat hij ten laatste bereikte, wat van den beginne zijn streven was geweest, de algeheele verzorging van *het* boek.

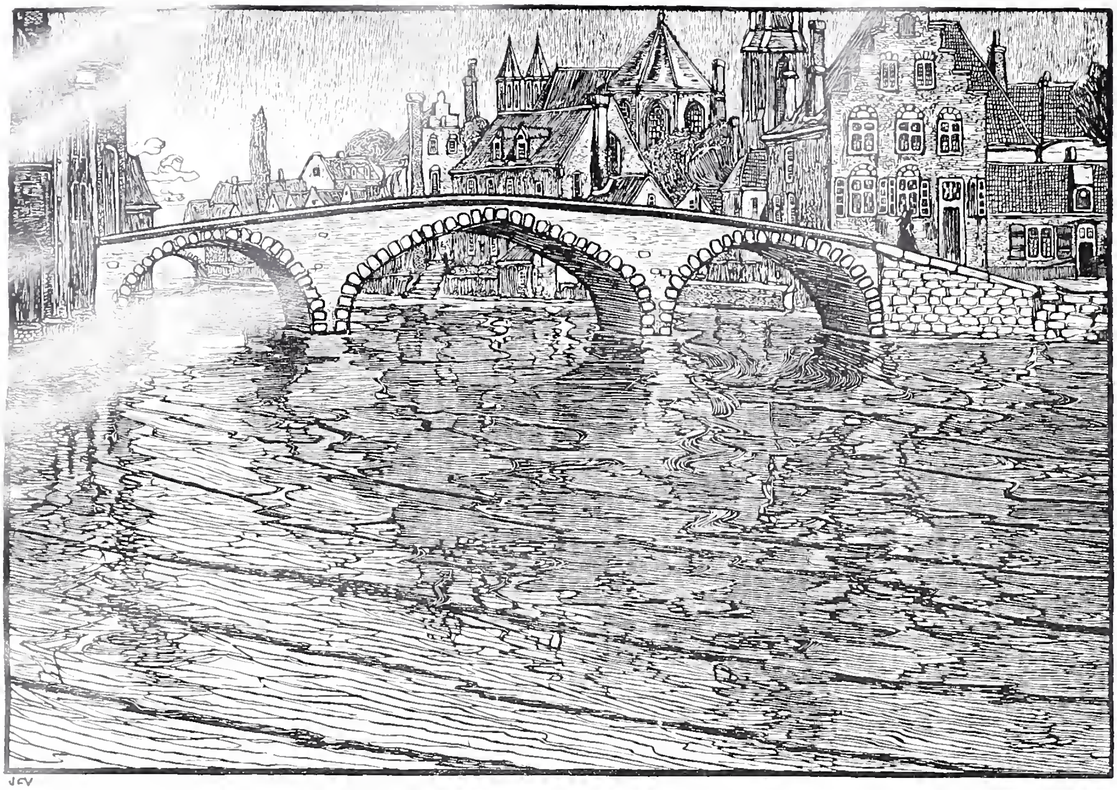
* * *

MARKEN — HOUTSNEDE

De eerste houtsnee die Veldheer maakte was het gezicht op Visé. Van een zomervacantie aan de pittoreske Maasboorden waren tallooze schetsen en teekeningen meegebracht, maar juist deze werd in 't blok gesneden, en hiermee ons een kijk gegund op des kunstenaars zeer bijzondere liefde voor het architectonisch mooi. Die liefde is hem altijd bijgebleven en zou in zijn latere werken immer volkomener tot uiting worden gebracht. Is er in 't gezicht op Visé nog een zekere ijlheid, een warrige wildheid die storend werkt, men heeft deze prent maar eens te leggen naast het gezicht op Nieuwendam, om te erkennen hoezeer in later periode aan diepte, kracht en rust de arbeid winnen zou.

Het werd Veldheer, na de eerste drukken van de plaat van Visé, spoedig duidelijk dat hij eerst dàn zou kunnen geven wat hij te

JGV
BRUGGE HOUTSNEDE

DE KUIPERSPOORT PENTEEKENING

geven had, wanneer met eigen pers hijzelf ook drukker werd — wanneer conceptie en uitvoering niet alleen van eenen geest bezield zijn zouden, maar metterdaad ook hand in hand gaan.

Zoo werd dus op het atelier een plaats ingeruimd aan de pers.

Adreskaartjes, monogrammen en exlibris waren de eerstelingen in deze nieuwe lijn en met grooten ijver werden in dien tijd verschillende specimen afgedrukt.

* * *

Het duurde nu niet lang of een werk van grooter importantie zou aan breeder kringen Veldheer's talenten kennen doen; in samenwerking met den heer Nieuwenkamp werd hem de illustratie opgedragen van de Oud-Hollandsche Steden aan de Zuiderzee. Wij allen kennen de pittige soms hier en daar nog wat wilde prenten — wij allen herinneren ons nog de groote

vreugde in dit boek weer eens een werk te vinden waar èn druk èn versiering, in nauw verband tot elkander staande, het geheel maakten tot een boekwerk van de goede oude, helaas veel te lang vergeten soort.

Het om zoo te zeggen constructief talent van Veldheer kwam hier op bijzondere

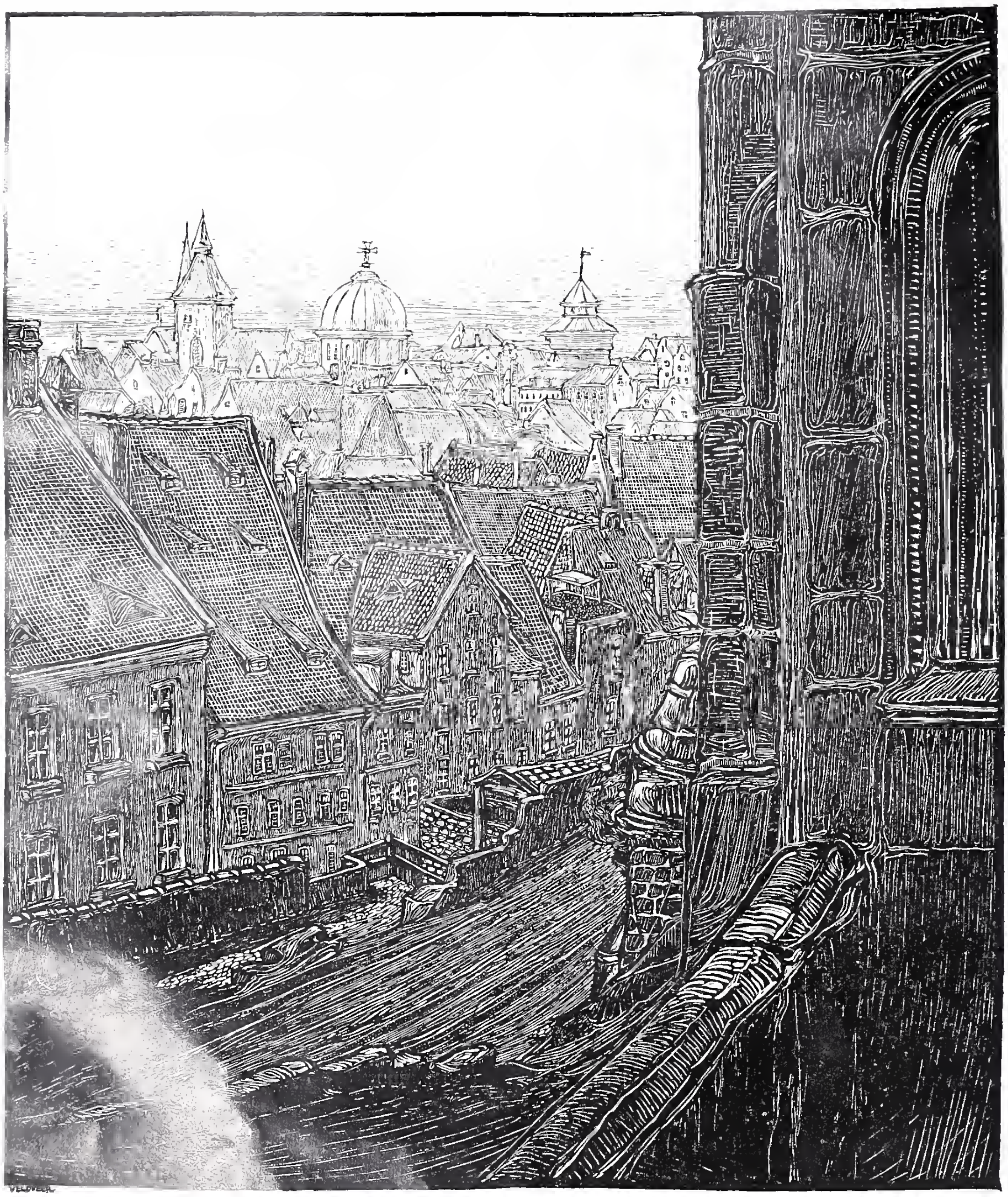

DURGERDAM HOUTSNEDE

wijze uit in omslag, titel en initialen die in artistieke kwaliteiten de eigenlijke illustraties toch wel overtreffen. Trouwens hier kon de houtsnijder zich weer geven.

In *Woord en Beeld* en *Eigen Haard* verschenen nu reeksen van die prettige penteekeningen, waaruit weer blijkt hoe mooie kijk onze kunstenaar op het knusse, typische mooi van Hollandsche steden en dorpen heeft niet alleen, maar ook hoe hij in de genoegelijke manier van teekenen toch immer het illustratief karakter zijner prenten te behouden wist.

Eerst in het ten jare 1900 uitgegeven boek Oude Hollandsche Dorpen aan de Zuiderzee vinden we Veldheer in zijn volle kracht. Hier zijn niet alleen de illustraties, het titelblad en de initialen van zijn hand, maar werd het boek ook ganschelijk naar zijn aanwijzingen gedrukt, ja zelfs, was niet het artikel over Volendam van een specialiteit in deze, geheel het werk ware de arbeid van één man, want Veldheer bezorgde hier ook zelf den text. Het is een verheuging in onze dagen op zulk nobel streven, op zoo edel bedrijf met nadruk de aandacht te kunnen vestigen. Hier, in de prachtige houtsneden, komt eerst recht uit hoe oneindig beter dan de zinco's van het eerste boek zich deze werkwijze leent tot boekversiering. Veldheer, die met vermijding van alle goedkoop effectbejag, met zorgvuldig ontgaan der ontaarde houtsnijtrucs van de vorige eeuw, eerlijk en oprecht ons geeft maar ook, waar 't pas geeft, weet te onthouden, dat wat door den aard van 't werk als vanzelve geboden of verboden wordt, heeft door zijn onversaagde werkmanier ons een groote schrede nader gebracht tot het wel waardeeren van het ambacht, wat toch immers in vroeger en betere tijden met kunst door een en denzelfden naam werd aangeduid. De opmerking is gemaakt en wellicht terecht, dat hij zich, door zijn den aard van de houtsnee zoo juist uitsprekende wit in zwarteffecten, soms parten heeft gespeeld en met name zijn zwaarbelijnde luchten schade deden aan de voorstelling. Het wil mij voorkomen, dat onze zoo gewetensvolle werker de juistheid der bewering erkennende, met behoud

NEURENBERG
HOUTSNEDE

NEURENBERG HOUTSNEDE

van zijn eenmaal aangenomen juist princiep, de middelen heeft weten te vinden om aan dit euvel tegemoet te komen. Er is namelijk in het hieronder breeder te bespreken werk over Neurenberg een plaat van wondere waarde — van bizarre visie en superbe weergave. We zijn op een torenomgang en in de donkere boogopening staat als in monumentale omlijsting een stuk Neurenberg in vogelvlucht. Daken van huizen, burchten en kerken in vreemde volte op en door en tusschen elkander, maar wèlke daken; daken met de zwierige elegante courbe der laatgothiek, daken met coquette dakvensters, met kleine klokketorentjes als uit een droomgezicht, en het al domineert een hoogstijgend ranke kerktorenspits. Maar met een voortreffelijk kunnen is dit alles weggemaaid in nevelig verschiet van groote geheimzinnigheid en wonderbaarlijke charme. Boven deze sprookjesstad nu kronkelt zich een wolkenlucht zoo teer en fijn, dat het is of Veldheer hiermee voor altijd zijn vroegere soms wat harde luchteffecten wil doen vergeten, maar tevens toch wil blijken doen, dat wit-in-zwart nog juist niet alleen tot hardheid voeren zou.

* * *

Alvorens echter het Neurenberg prachtwerk hier nader besproken word, dient gewezen op een serie houtsneden uit Brugge, die op bijzondere wijze het bouwkundig karakter van Veldheer's-kunst tot uiting brengen en die aanleiding geven aandacht te vestigen op nog een anderen kant van des kunstenaars aard. Die zin voor 't constructieve, voor bouwkunst enfin, verloochent zich niet in zijn dagelijksch leven. Zijn huis en tuin zijn gewoonweg voorbeeldig. Dicht bij Holland's schoonste duinenrij heeft hij door zijn vriend, den architect-ingenieur van der Steur uit Haarlem, zich een huis doen bouwen waar met de meeste zorg elke vorm overwogen, elke kleur is vastgesteld en dat dan ook zoowel in inrichting en stoffcering als in tuinaanleg er voor en er omheen, een harmonieuse schoonheid biedt die zelden zoo door en door compleet betracht gevonden wordt.

* * *

BRUGGE
ETS

WONING VAN DEN KUNSTENAAR TE BERGEN

Het meest grootsche werk totnogtoe Veldheer toevertrouwd is wel de in bewerking zijnde folio prachtuitgave over Neurenberg *) waar, bij de text van den stadsarchivaris Reiche, Veldheer een serie houtsneden maakt, die hem een bijzondere plaats in de geschiedenis der moderne kunst zullen aanwijzen. Hier is in zooverre verschil met de Oud-Hollandsche Steden en Dorpen dat van een eigenlijk boek geen sprake is — de houtsneden zijn alle als losse platen in portefeuille bijeengevoegd, de text afzonderlijk er bij gegeven. Maar elke houtsnee is hier dan ook een geval van beteekenis, de technische gedragenheid is hier van groote kracht, de uitvoering allervoortreffelijkst, terwijl de opvatting blijk geeft van een zin voor 't romantische zooals we dien nog niet in het werk van Veldheer mochten ontmoeten. Ja, wel is zij romantisch die oeroude sprookjesstad van eene voor onze moderne oogen ongeloofelijke schilderachtigheid — zie hoe die boogbruggen zich spannen over het wiemelende water, hoe ze verdwijnen tusschen de huizen, bebouwd soms tot duistere tunnelgangen, welker kleine vervallen raampjes ternauwernood de donkerte daar binnen zullen kunnen wegnemen. Of klim weer op den een of anderen gothischen toren en zie op dien kaduken huizenhoop neder, maar zie dan tevens in die ordelooze dakenmassa de wondere bekoorlijkheid die Veldheer's oog daarin voor ons heeft ontdekt. Bij de tot heden afgedrukte platen is ook een gekleurde houtsnede. Om meer dan een reden zijn de zwarte mij liever, 'k ben namelijk eenigszins in twijfel of hier niet met twee stelsels wordt gewerkt, of hier geen trachten is om zwarte lijnendruk met kleur te overtijgen — zou men, aangenomen dat men nu eenmaal in kleur wil drukken, het resultaat ook niet uitsluitend en alleen met kleur moeten trachten te bereiken? 't Is maar een vraag; wie

*) Dr. Emil Reiche — J. G. Veldheer — Nürnberg. S. L. van Looy, Amsterdam.

NEURENBERG HOUTSNEDE

weet wat Veldheer in de toekomst ons nog bieden zal.

Afgezien daarvan echter, stemt wat deze kunstenaar ons nu reeds bood, tot groote dankbaarheid, en, is zijn ernstige onverdroten arbeid een verheuging voor het heden, het is een belofte voor de toekomst tevens, een belofte welker eerlijke vervulling wij met vertrouwen dezen nauwgezetten kunstenaar kunnen overlaten.

IN PROVENCE. DOOR PH. ZILCKEN.

(Slot).

Schuins tegenover het hôtelletje is een pleintje, *het* plein van de stad, waar zich een pomp bevindt; hier heerscht een voortdurende beweging, daar alle inwoners, in de eerste plaats de vrouwen, er water komen halen.

Van dit pleintje, waar de Mairie verrijst, een geheel nieuw opgebouwd, eenvoudig huisje, voorzien van klok en brievenbus, heeft men een gezicht over het geheele Val d'Enfer, en heel in de verte ontwaart men een wazig blauwe strook, de vlakte der Crau. De ongelijk stijgende weg kan men hier uren ver volgen, en dit pleintje is dan ook de observatiepost, waar enkele oude mannen den geheelen dag doorbrengen, uitkijkende naar een „jardinière" met aankomende vreemdelingen, evenals oude visschers het leven op zee van uit hun dorp bespieden.

Naast dit pleintje begint de smalle, stijgende straat, die het leven van Les Baux concentreert; hier wonen de meeste menschen, te midden van ruïnes, hoog opgestapelde rotsblokken en stukken bouwsteen, in huizen, gedeeltelijk bestaande uit vertrekken van vroeger tijden, soms nog mooi versierd, met zeer fijn beeldhouwwerk en gedeeltelijk met fragmenten der ruïnes bijgebouwd.

Een groote eigenaardigheid van deze plaats is, dat van de ongelijkvormige en vrij zachte kalksteen, waaruit de bergen bestaan, altijd kamers en zalen en kelders eerst in de rots werden uitgehakt, daarna bij- en opgebouwd, en later afgewerkt en bekleed met gaaf behandelde steenen en steensnijwerk.

HET KASTEEL VAN LES BAUX, TEGEN DEN AVOND, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN DEN SCHRIJVER.

Prosper Mérimée, de schrijver van Carmen, zegt daaromtrent: „La mollesse et la compacité du calcaire sur laquelle la ville est construite, ont donné sans doute aux premiers habitants du bourg l'idée de se tailler une ville dans le roc vif; . . . l'ancien château est en grande partie travaillé de cette manière. Des tours ont été faites en évident de grands carrés de roc; les murailles sont des tranches de pierres d'un seul morceau, coupé à même dans le roc que l'on a déblayé à l'intérieur. Un grand nombre de chambres et de maisons ont été pratiquées de la même manière."

Een enkel maal ziet men tusschen die ruïnes, op een binnenpleintje, met wat groen, een wijngaard, of een paar convolvulus, en langs

[illegible] met geranium en andere bloemen; want aarde is er zoo goed als niet; alleens hier en daar is een spleet, waarin zeer taaie wortels een weinig voedsel kunnen vinden.

Zoo ziet men midden in de ruïnes, naast de onvermijdelijke klimop en clematis, vele vijgenboomen, soms rijk beladen met vruchten, en, een enkele maal, het schitterende, felle rood van een [illegible]bloem. Het straatje, eigenlijk [illegible] heet niet zonder pretentie, de Grande Rue.

Zeer spoedig staat men voor een groot gebouw, van historische beteekenis, gedeeltelijk nog goed bewaard, het Hôtel de Manville, in 't begin van de 16de eeuw gebouwd. Binnen zijn nog overblijfselen van een mooie steenen schouw aanwezig; bovenaan een medaillon, waarin 1529 T. M. Een gedeelte van deze woning werd door Claude II de Manville tot tempel ingericht voor de Gereformeerden. Boven een zeer fraai Renaissance kruisraam kan men nog ontcijferen: POST TENEBRIS LUX 1571.

Toen in 1537 François I van Italië naar Spanje trok, logeerde hij in dit aanzienlijk heerenhuis. Architektonisch interessante details zijn ook hier te vinden, zooals hoekornamenten in den vorm van gestyleerde vleermuizen, en schelpen. Iets hooger op werd het Hôtel des Porcelets, Markiezen van Maillane, met ramen Henri II, een weinig gerestaureerd en tot gemeente-school ingericht. Dan komt de kerk, bestaande uit drie achtereenvolgens gebouwde „schepen", in Romaanschen, (Karolingischen tijd), Gothischen en Renaissance stijl.

In deze kerk werd, eenige jaren geleden, in een grafkelder, een merkwaardig lange, goudblonde haarlok gevonden, het laatste overblijfsel van een schoone Princesse des Baux, die bezongen werd door de troubadours en op zeer jeugdigen leeftijd gestorven is.

Deze „capeladuro d'or" rust nu, door de goede zorgen van Mistral, in het door hem gestichte Musée Arlaten, te Arles, waar alles, wat gevonden werd in de ruïnen-stad, thans zorgvuldig en eerbiedig opgeborgen is.

Het pleintje voor de kerk heet de Place des Micocouliers; daar omvat de blik het Val d'Enfer, een dal met de grilligste, meest fantastische rotsblokken, die men bedenken kan. Tengevolge van de langzame schuring en verwering, vertoonen deze soms de vreemdste gedaanten van sphinxen, monsters, ondieren, twintig à dertig meters groot.

Jules Canonge, een autoriteit van Provence, zegt van dit dal: „nulle part je n'ai vu de roches aussi étrangement tourmentées; elles se dressent, se creusent, se prolongent sur le vide en gigantesques entablements, jardins aériens qui soutiennent des végétations échevelées."

Dante, die eenige jaren in Arles vertoefde, zou aldaar zijn droomen gedroomd hebben, en de traditie wil, dat hij er zijn *Inferno* ontwierp. Zelfs wordt beweerd, dat in de valleien, die Les Baux omgeven, de grootste lijnen van de *Citta Dolente* door hem zijn gevonden.

Vóór zich, bijna aan den voet van den overhellenden rotswand, ziet men tusschen boomen en heesters, het gewelfde dak van een rijk en uiterst smaakvol geciseleerd steenen koepeltje, verlaten staande in een veld, naast een boerderij, daar, waar zich vroeger een vorstelijk slot verhief. Het wordt genoemd: Le Pavillon de la Reine Jeanne, en is een juweeltje van Renaissancekunst.

Van hier ook kan men het smalle paadje bespeuren, dat leidt tot de Grotte des Fées, eveneens in het Val d'Enfer gelegen, waar heen Mireille haar doodelijk gewonde Vincent door vier makkers laat dragen, omdat Taven, de heks, die in deze spelonken woont, Vincent genezen zal, die *zwaar* gewond is.

„Au Trau di Fado, au Trau die Fado pourtas-lou!
Tan mai la plago es dangeirouso,
Tan mai la masco es pouderouso!"

Terecht zegt Robida in zijn *Vieille Provence*, naar aanleiding van de poëtische herinneringen aan Les Baux verbonden: „Puissance de l'idée! Que nous diraient à l'esprit les villes neuves des Amériques! Toutes ces villes nous émotionneraient moins assurément tel site aujourd'hui dévasté ou désert, mais ennobli par l'histoire et frôlé un jour par les ailes de la fiction!"

En voort gaat het weer tusschen en over de opeengestapelde steenmassa's, langs de

steenen banken, die aan den voet der huizen staan. Telkens ontwaart men tot zijne verbazing te midden der wildernis heerlijk teêr Romaansch of Gothisch beeldhouwwerk en bogen en gewelven, die volkomen goed bewaard gebleven zijn.

Merkwaardig zijn hier de overblijfselen van de „Salle des Fêtes" van het kasteel, uitwendig Romaansch, van binnen Gothisch, over het geheel nog vrij compleet. Hier vindt men, evenals op een sluitstuk in de kerk, het blazoen van Baux, de Ster met zestien stralen. De graven van Baux beweerden n.l. als voorvader te hebben gehad een der drie Wijzen, die naar Bethlehem togen op aanwijzing der Ster.

Steeds klimmende nadert men het arendsnest; achter zich latende den Sarraceenschen toren en de kapel aan St. Blaise gewijd (Xde eeuw). Naast deze kapel stond het vroegere hospitaal, dat, toen pest en lepra deze stad teisterden, naar het lage dal verplaatst werd.

Daar staat het fiere en stoute kasteel, maar op een afstand nog, daar men zich hier bevindt op de uitgestrekte terrassen, vanwaar men een panorama genieten kan, zooals in de wereld niet vele zijn.

Dit ruime „plateau", ongeveer driehonderd meters boven de vlakte gelegen, wordt aan de Zuidzijde begrensd door natuurlijke steenen leuningen, aan de andere zijden door metselwerk.

Aan de zijde van Bellevue leiden eenige groote treden in de steile helling tot een grot, een natuurlijk overdekt „balcon", vanwaar men de helft van de zichtbare wereld overziet, van Nimes tot aan Marseille. Hier moeten de Châtelaines dikwijls op den uitkijk hebben gezeten, denkende aan hun kruisridders, die zich heel, heel in de verte, te Aigues-Mortes, hadden ingescheept voor het Heilige Land. Hier hebben zij zeker ook wel eens verlangd naar de komst van een gevierden troubadour....

Links ziet men de laatste bergrijen der Alpines, in blauwe nevelen gehuld, langzaam overgaan in heuvels, beplant met olijfboomen, die, wat verder, de vlakte geheel bedekken. Als een smal wit lintje, grillig omgebogen, is de weg, die leidt naar verscheiden dorpen in den omtrek, Paradou, Maussane, enz. Daar

DE TERRASSEN VAN HET KASTEEL, NAAR EEN OLIEVERFSTUDIE VAN DEN SCHRIJVER.

achter, in e[illegible] waas, een zee van land, die zich zeer ver uitstrekt, acht mijlen minstens, overgaande in groenblauwe en blauwgroene strepen, de Crau en de Camargue, waarachter aan den horizon, een zilveren bandje de blauwe ruimte omzoomt, — de Middellandsche Zee!

RUÏNES VAN HET KASTEEL, NAAR EEN OLIEVERFSTUDIE VAN DEN SCHRIJVER.

Van dit punt konden de machtige Comtes des Baux, bij buitengewoon helder weer, twee en zeventig versterkte plaatsen, hun eigendom, zien liggen!

Overweldigend is de indruk van die eindelooze ruimte, in de verte volkomen een zee gelijk.

Keert men zich naar het Oosten, dan profileert zich de fiere burcht tegen de lucht, voornaam en trotsch nog, ondanks zijn verlatenheid. Heel hoog er boven zweven soms statig Gypaëten en Vulturs.

Van het eigenlijke kasteel staan nog groote brokken overeind. Hoe groot en ruim het geheel is geweest blijkt uit het feit, dat het gebouw met zijn onmiddelijke dependenties, een uitgestrektheid beslaat van een half uur gaans in omtrek. Trappen, bijna geheel in de rots gehouwen, leiden tot bovenverdiepingen; de hoofdhal vertoont nog enkele fraaie kapiteelen; heel in de hoogte een St. Georges te paard, en in een anderen hoek een Luipaard. Telkens ziet men fijne bogen, in zuivere bochten opgaan. Overal half verwoeste zalen en vertrekken, kelders, waterputten met de diepe voren, door het touw in den steen gegroefd, „silo's" om koren te bewaren, wapenborden en overblijfselen van zuilen, gangen en trappen.

Zeldzaam fantastisch is dit geheel en van een wilde grootschheid tevens, die allertreffendst is.

Trouwens de heele stad, die langzaam doch gestadig is ten onder gegaan, gelijkt op de puinhoopen van een door een kataclysme vernielde plaats, of op, tengevolge van een aardbeving, in puin gevallen huizen.

Langzaam verspreidt zich een weinig aarde op die kolossale hoopen steen; een weelderige groei van allerlei distels, de een fijner van kleur en van vorm dan de andere, bedekt steeds meer de neêrgevallen blokken, „*l'herbe cache et la pluie efface*" ....

Aan den voet der Zuidelijke helling van den berg, langs den weg, bevinden zich twee veel besproken basreliefs, op één zijde van groote rotsblokken gehakt. De eene,

in de streek bekend onder den naam van *„les Trémaïé"* (les trois Marie), stelt drie personen voor, die beurtelings heetten te zijn: de veldheer Marius met zijn vrouw Julia en een prophetes, Martha, of wel Lazarus, die, met Martha en Maria geland is, waar later de stad Les Saintes-Marie werd gebouwd, om het Christendom te prediken in Provence.

Hoe dit ook zij, dit basrelief is van een mooi karakter, van niet alledaagsche sculptuur. Het andere, de „Gaïé", is bijna weggesleten.

Wij brachten hier vele dagen door, maar nooit waren wij uitgekeken of uitgeput: steeds boeide ons het belangwekkend mooie, dat hier zoo veelvuldig voorkomt.

Daar de lezer, wien de geschiedenis van Les Baux wel tamelijk onbekend zal zijn, enkele historische bizonderheden zal wenschen te vernemen, laat ik deze hier volgen, voornamelijk, omdat de Comtes des Baux verwant waren aan de Prinsen van Oranje.

Reeds de Romeinen gebruikten deze geweldige hooge rotsmassa's voor versterkte kampen. De naam Baux schijnt, nogal logisch, te komen van het Provencaalsch *bal* of *baou*, dat in het Ligurisch „steile hoogte" beteekent.

De eerste bekende graaf des Baux was Leibulfe, die op het einde van 700 leefde. Wanneer het fiere slot gebouwd is geworden, weet men niet.

Van 981 af kan men dit geslacht volgen, dat eeuwen lang het machtigste van Provence, en aan vele Vorstelijke Huizen verwant, was, o. a. aan dat van Oranje en van Nassau *).

Gedurende een eeuw trotseerden de Comtes des Baux de aanvallen der Catalaansche vorsten en die van Karel van Anjou.

HET „PAVILLON DE LA REINE JEANNE", NAAR EEN PHOTO.

*) „Guillaume au Cornés" of au Cornet werd in 793 erfelijk begiftigd door Karel den Grooten met het prinsdom Oranje, als belooning voor zijn diensten, bewezen bij de verdrijving der Saracenen.

Bertrand I de Baux huwde de dochter van Raimbaud III Pr. v. O. Bij den dood van hun zoon Raimbaud IV, in 1177 kinderloos gestorven, ging het Prinsdom von Oranje over in de linie der graven van Baux, uit welk geslacht 9 vorsten elkaar opvolgden, totdat Raimond V, gehuwd met Johanna, erfdochter van Genève, in 1393 stierf zonder mannelijke nakomelingen. Zijn dochter Maria bracht het prinsdom over in het geslacht van haar echtgenoot Jan of Johan IV van Châlon. Bij het sneuvelen van Philibert, laatsten prins uit deze linie (1530) testeerde hij Oranje aan zijn zuster Claude, gehuwd met Hendrik III van Nassau, onder substitutie op haar zoon René. Deze sneuvelde in 1544 en liet, na een kinderloos huwelijk met Anna van Lotharingen het prinsdom aan zijn germain neef, Willem (genaamd de Zwijger).

IN DE NATUURLIJKE GROT VAN HET KASTEEL, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN DEN SCHRIJVER.

Maar dit oudste en edelste feodale geslacht van Zuid-Frankrijk verloor zijn autonomie in 1427 en zijn bezittingen werden geannexeerd bij het markiezaat van Provence.

Van toen af, geleidelijk, het verval. De stad, die in den Hugenotentijd nog ongeveer vijftien duizend inwoners telde, werd, ten gevolge van een opstand op last van Lodewijk XIII ontmanteld.

Hij gaf ze toen, in 1643, aan een Grimaldi, Vorst van Monaco, ten geschenke. Aan dit geslacht bleven Les Baux behooren tot aan de Fransche Revolutie.

Zoo verdwenen steeds verder in het verleden de roemvolle dagen van weleer, en de huizen en het slot vielen voortdurend méér in puin . . . .

Heel mooi heeft Mistral in Mireille zijn enthousiasme voor Les Baux geuit, waar hij de heldin laat zeggen: „Si quelque roi, par hasard, de moi devenait amoureux . . . dès qu'il m'aurait mise impératrice et souveraine, avec un manteau magnifique, à ramages d'orfroi, et qu'il aurait ceint ma tête ardente d'une couronne qui éblouit, rien que de perles et d'émeraudes, je m'en viendrais, moi, la reine, aux Baux, mon pauvre pays . . . et j'en ferais ma capitale! Sur le rocher où il rampe aujourd'hui, je rebâtirais notre vieux château en ruines; j'y ajouterais une tourelle qui, de la pointe blanche, atteignît les étoiles!"

Het tegenwoordige? In plaats van vele duizenden menschen, vorsten, châtelaines, troubadours, magistraten, lijfeigenen en burgers, in plaats van heel dat intense leven van vele en zeer verschillende eeuwen, — niets meer dan puin, dan hoopen steen, met hier en daar een teeken nog van vroegere grootheid, van hooge beschaving, van kunst; niet meer dan een kleine honderd inwoners, die zeer regelmatig hun eentonig leventje leven.

De mannen verdienen een behoorlijk loon in de steengroeven, die in den omtrek talrijk zijn. De kalksteen is uitmuntend en wordt overal heengezonden. Ook de mijnen van *Bauxite* (een aluminium-houdend erts) leveren

veel op. De vrouwen doen het huishouden, dat zeer eenvoudig is, maar niet armoedig.

Hoe eerlijk die bevolking is werd ons getoond op eigenaardige wijze: toen wij ons ter ruste begaven bij Monsieur Pinet, aan den overkant van het pleintje vóór het Hôtel, bemerkten wij dat de straatdeuren geen sleutels hadden! Nacht en dag kan men de deuren openen, door een eenvoudig klinkje op te lichten. Maar hier is ook niets te stelen, en dus, waartoe grendels en sloten...? Toch is deze bizonderheid wel kenschetsend.

M. Pinet, die 's avonds het brood bakt voor de inwoners, het 's morgens verkoopt aan de vrouwen, die het bij hem komen halen en 's middags niets te doen heeft, is een lokaal type, en een philosoof.

Hij is „Adjoint au Maire" geweest, en een man van beschaving. Hij noemt zich een „vriend" van Mistral, maar iedereen is hier in 't land min of meer een vriend van den dichter. Toch heeft deze M. Pinet vereerd met een oude editie van Mireille, die hij met rechtmatigen trots laat zien. In zijn zoo eenvoudige kamer, staan, op een tafeltje gestapeld, een klein aantal boeken, zijn geheele bibliotheek: Victor Hugo compleet, en een paar schrijvers van het einde der negentiende eeuw.

IN HET VAL D'ENFER,
SCHETS VAN DEN SCHRIJVER.

'S Middags, als hij niets te doen heeft, gaat M. Pinet op jacht. Hij roept zijn twee mooie jachthonden, die meestal luieren op de steenen trap, warm door de hitte van den oven, neemt zijn geweer, en trekt de bergen in. Veel wild is er niet, soms een patrijs, maar meestal schiet hij niets; soms is het een „petit oiseau", een kwartel, vink, of „becfigue". Veel

IN HET VAL D'ENFER,
SCHETS VAN DEN SCHRIJVER.

van die jagers ziet men hier, en als men belangstellend vraagt naar hunne vangst, dan antwoorden zij altijd 't zelfde: „il y a trop de chasseurs!"

Dán denkt men onwillekeurig aan „Tartarin" van Daudet, dat boek, dat hatelijk overdreven is, en den schrijver dan ook heel wat onaangenaamheden heeft bezorgd.

M. Pinet is een enthousiast, een man met ruimen blik. Hij heeft veel gedaan voor Les Baux: groote regenputten laten maken, en de pomp op het pleintje doen plaatsen.

Hij heeft nog een idée, een groot en niet onbelangrijk idéaal, waarover hij met vuur en geestdrift spreekt. Op de groote terrassen van het Château, dáár, waar men dat onvergelijkelijk uitzicht heeft over de Crau tot aan de Middellandsche Zee, waar eenmaal ook het gasthuis stond, — een Sanatorium op te richten, niet voor zieken, maar voor menschen die rust noodig hebben.

En wat zou meer rust en kalmte kunnen geven dan deze volkomen geluidlooze omgeving, die heldere, kalme, koesterende zon,

dat uitzicht dat altijd droomen doet, die wereld die men overziet, maar die zoo verre ligt.... Men voelt zich hier zóó ver van alles dat 't soms lijkt alsof men op een eiland is! De rots waarop Les Baux gebouwd werd, is eigenlijk ook een eiland, te midden van een zee van grijzig groen.... Mistral, over dit plan gepolst, antwoordde: „moi, poète, je „ne verrais pas sans répugnance une garnison „de neurasthéniques et de gâteux venir grouil- „ler dans la légende épique des princes „Sarrazins."

„Qu'un hôtelier intelligent établit là des „chambres convenables pour les artistes, les „écrivains et les rêveurs qui voudraient y „venir passer une saison, très bien."

Helaas, er kwam „een tijd van gaan," en wij moesten Les Baux verlaten.

Wij gingen van Les Baux te voet naar Saint-Remy, eerst door de meest fantastische dalen, die men zich denken kan, later door een ruim, vlak landschap, waar kabbelende stroompjes frisch groen en vruchtbaarheid gaven. In de wazige atmospheer waren de donkere cypressen heerlijk van kleur, te midden van het aldoor even frissche groen der olijf- en amandel-boomen. Overal wuifde ook het sierlijke hengelriet, dat als natuurlijke grens tusschen de verschillende velden wordt geplant, gedeeltelijk ook om, zooals te onzent de rietmatten, de kracht van den wind te breken. Soms zag men ook het vroolijke rose van oleanders.

De zon verzilvert en vergult alles; de wittige steen der „mas" wordt goud- en koperkleurig en harmonieert op wonderlijke wijze met het zachte licht-paars der lavendel- en absinthbloemen, met het zachte dof-grijs-groen der dorre, kleine plantjes, die den bodem als met een zacht fluweel bedekken.

Van Saint-Remy, een aardig, lachend plaatsje, brengt een echt Provençaalsche omnibus, door drie vurige Camargue-paardjes getrokken, ons binnen een paar uur naar Avignon terug.

Van hier uit wilde ik aan Mistral een bezoek brengen, omdat ik door het lezen van „Mireille", zooals ik reeds zeide, vele jaren geleden, en nu weer, er toe gekomen was, zijn zoo hartstochtelijk geliefd land te gaan zien.

Een gemeenschappelijk vriend, de kapitein van de Genie G. L., bekend als schrijver onder den naam van Pierre Devoluy, en „*Capoulié de Félibrige*", dus in dit land iemand van beteekenis op letterkundig gebied, had Mistral van mijn bezoek verwittigd en ik had een introductie-kaart van mijn vriend Pinet, den bakker van les Baux, waarop hij had geschreven: „a moun ami Mistraou de Maïane". Alles was dus goed geprepareerd.

Daarom nam ik dan ook den trein naar Graveson, van waar Maillane, het dorpje waar Mistral woont, slechts een driekwartier gaans verwijderd is. Doch, in het station van Avignon bemerkte ik, schuin tegenover mij, in een coupé van den sneltrein naar Arles, wachtende op het moment van vertrek, een forsch en krachtig man, van grootere lengte dan de meeste inwoners hier, met hooggewelfden kalen schedel, omkransd door schaarse lange witte haren; zijn zuiver, edel profiel, met een romantisch sikje, deed mij onmiddellijk aan de jeugd-portretten van den dichter denken. Ik vermoedde sterk, dat dit inderdaad Mistral was — dien ik nu dus zou misloopen — te meer daar de schrandere, doordringende oogen al dadelijk een ongemeene persoonlijkheid verrieden.

Maar beide treinen floten en vertrokken in tegenovergestelde richting. Weldra was ik te Graveson, waar een omnibusje aan het station stond, klein, laag van verdieping, stoffig, rammelend, maar zindelijk zoo als ik alles hier overal aantrof, zelfs in de kleinste gehuchten. Na een twintig minuten langzaam rijden, stapte ik af voor de Mairie van Maillane. Een boer, aan wien ik den weg naar de woning van Mistral vroeg, antwoordde: „*le poète?*", waarop hij mij een eenvoudige, ruime villa aanwees, geheel omgeven door vroolijk, nog altijd frischgroen geboomte.

Ik opende het ijzeren hek van den voortuin, en wilde aanbellen, maar er was geen bel...

Twee fraaie, waakzame jachthonden kwamen echter aanhollen en op hun geblaf werd al spoedig de deur van binnen ontsloten.

Een, zooals alle menschen in dit land, allervriendelijkst vrouwtje, in het nationale kostuum, zwart en wit, heel eenvoudig, maar steeds mooi en gedistingeerd, dat mij vertelde, reeds meer dan twintig jaren hier in dienst te zijn, deelde mij op allerhuiselijkste wijze mede, hoe haar meester naar Arles had moeten gaan, en „morgen" thuis zou zijn. In 't Provençaalsch had zij mij eerst gevraagd, of ik die taal ook sprak.

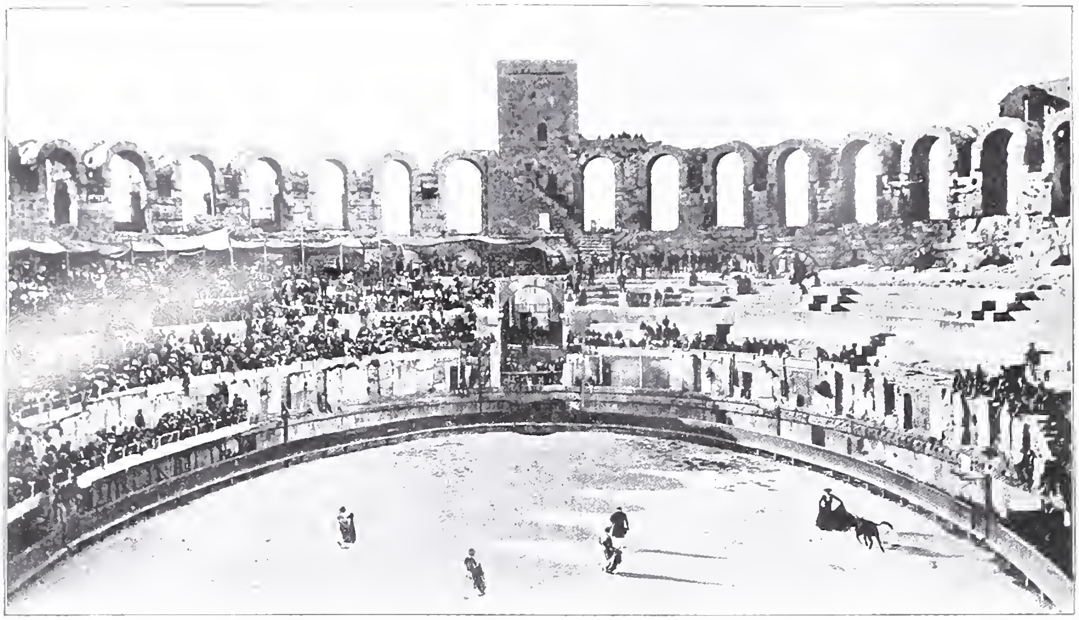
Mistral *was* dus uit; het bleek ten duidelijkste, dat het inderdaad de dichter was geweest, dien ik te Avignon had gezien.

Het was wel jammer, omdat hij mij veel persoonlijk-enthousiaste indrukken zou hebben medegedeeld, van les Baux, van Arles, die stad waar hij, terecht, mee dweept, en zooveel méér nog, maar, — zonder hem te hebben gesproken, had ik hem toch gezien!

Ik gaf mijn kaartje af, en wandelde terug, den, zooals alle wegen hier, uitmuntend onderhouden, maar fel wit-stoffigen landweg op. Hoewel het reeds half October was, en de herfst merkbaar naderde, wat de gouden platanen toonden door één voor één, heel stil hun droge bladeren te laten vallen met

NOORDELIJK UITEINDE VAN HET KASTEEL, MET IN DEN ROTS UITGEHAKTE DUIVENHOKKEN, NAAR EEN PHOTO.

STIERENGEVECHT TE ARLES, NAAR EEN PHOTO.

een zacht geluid, als zware regendruppels op een zinken dak, — was toch de lucht nog brandend heet.

Zoo aangenaam was daarom het ruischen van twee smalle beekjes, die langs den weg krabbelden, en levendig aan Holland deden denken, omdat vele zware knotwilgen en iepen aan hun oevers groeiden, — hoewel daarnaast het eenige meters hooge hengelriet, de purperen wijnstokken, en, niet het minst, de statige rijen eeuwenoude cypressen, wier „*ombre épaisse et charmante*" (Jean Aicard) zich bijna blauw op den grond afteekent, wel duidelijk deden zien dat men zich tamelijk ver van het vaderland bevond.

Niet weinig werd ik verrast, een paar dagen na dit uitstapje, in mijn hôtel een vriendelijk briefje te vinden, met het bekende portret van Mistral, door Hébert, de schilder bij wien Jacob Maris in de leer is geweest, zoo romantisch en Byron-esk geëtst in 1864, waarbij de oude dichter o.m. had geschreven: „*voici du moins le portrait du poète provençal qui vous salue de bon coeur*" . . .

Mistral is in zijn land al ongemeen populair. Telkens leest men „Avenue Mireille", „Villa Magali" en worden er kinderen gedoopt naar de heldinnen zijner gedichten.

Hij werd in 1837 nabij Saint-Rémy geboren, uit gegoede ouders, en studeerde voor advocaat, maar Roumanille, een schoolmeestertje, dat hem had leeren lezen, wees hem later op zijn aanleg voor de dichtkunst. Deze Roumanille, zelf dichter, was een der „félibres", die, met Mistrals, het Middeleeuwsche Provençaalsch wedcrom in eere herstelden. Met *Mireille* en *Calendal* had Mistral spoedig veel succes, en zijn naam was gevestigd.

Den volgenden dag kwam Arles aan de beurt. Langs klinkende, en aan Daudet herinnerende namen stoomt de trein; na Barbentane en Tarascon bereikt men spoedig de stad, bekend o.a. door de schoonheid harer vrouwen, hetgeen echter, zooals ik reeds zeide, toch niet meer zoo gerechtvaardigd is als eenige tientallen jaren geleden.

Zoo druk als Avignon is, zoo kalm en stil is Arles, in de week. 's Zondags is er een eigenaardige, lokale levendigheid; dan hebben daar stierengevechten plaats in de oude arena's, maar geen bloedige, geen *corrida's à muerte*, zooals in Nîmes, die de bevolking steeds met dezelfde belangstelling vervullen.

Te Nîmes gaat het volkomen Spaansch toe; daar komen zelfs beroemdheden als de

toreador Lagartigo. Maar te Arles is het een alleraardigst schouwspel, de forsche, kleine, zwarte stiertjes, afkomstig van de *manades* der Camargue te zien springen en hollen, vervolgd door de lenige Provençaalsche jongens, die ze meer plagen met banderilla's dan pijn doen. Dan zijn de arena's bijna geheel gevuld met menschen uit Arles en den geheelen omtrek, die met Zuidelijk enthousiasme het vlugge behendigheidsspel volgen.

Anders is Arles heel stil. Rustig bewegen zich de inwoners, vooral de vrouwen, in de smalle, aan het Oosten herinnerende straatjes, of staan en zitten zij naast de smalle huisdeur, die altijd voorzien is van een „portière", tegen de vliegen en het stof.

Die straatjes zijn zeldzaam schilderachtig in hun eenvoudige, teer fijn-grijze tinten. De muren zijn bijna allen gelig wit, of gewitkalkt, zoodat de enkele zonnestralen, die hier en daar een plek beschijnen, de schaduwpartijen in een zacht blonden, uiterst gedistingeerden toon verlichten. Daarboven, altijd het turkooize blauw der lucht, zoo zuiver harmonieerend met den bleek-gouden toon der muren.

DE POORT VAN ST. TROPHIME, NAAR EEN PHOTO.

En in die zachte symphonie, zonder ooit een dissonant, de zwarte vlek der Arlesiaansche vrouwtjes, gelijk in de grachtjes van Venetië, de zwarte vlek der gondels. Arles doet mij sterk denken aan Venetië, méér dan eenige mij bekende andere plaats. Het is er even rustig en stil; de distinctie van kleur en toon zijn in beide steden analoog; beide hebben in hun achterbuurten hetzelfde kalme leven, en beide een merkwaardig historisch verleden.

Het eenvoudige, smaakvolle en stemmige costuum der Arlésiennes is meestal zwart en wit; het bestaat uit een gewonen rok en een laag uitgesneden lijfje; de borst is bedekt met meer of minder kostbare kant of neteldoek, en om 't haar, naar achteren gestreken, saamgebonden tot een kleinen „chignon", wordt een donker fluweelen band gehecht, met daarvoor speciaal bestemde kammen. Het geheel heeft veel van onze ouderwetsche weezen-kleeding. Een enkele maal, en dit staat zeer coquet, is het costuum in plaats van zwart, licht blauw. Maar zóó zag ik het slechts ééns, in de omstreken van Maillane. De Romeinsche antiquiteiten van Arles zijn terecht beroemd. De ruïnen van het theater, met enkele nog staande zuilen, zijn zeer mooi, en de arena's zijn prachtig, in vele opzichten completer dan het coliseum te Rome.

Geweldig is de indruk, dien deze ruimte maakt, gebouwd voor zes-en-twintig duizend toeschouwers, die op veertig rijen zetels plaats konden nemen; ook hier weer verguldt de zon den steen, die heerlijk uitkomt tegen het blauw der lucht. Uren lang kan men hier vertoeven en droomen en zich de Romeinsche verfijnde beschaving indenken, ja leven in dat antieke Arles, van Gallo-Griekschen oorsprong (Arelate), waar 46 jaren voor Christus een Romeinsche bezetting werd gevestigd. De Imperatoren Constantinus en Theodosius zagen het belang in van Arles, en verbleven er dikwijls. Toen was Arles het schitterende centrum van het Romeinsche Rijk in Zuid-Gallië, maar een vierhonderd jaren later verdween de luister dezer groote stad voor goed onder de herhaalde invallen der barbaren: Visigothen, Franken e.a., en zij telt nu niet meer dan vijftig duizend inwoners. Als station

ORANGE IN DEN 17EN EEUW.

zonder er ons op te houden, was 't doel van een volgend uitstapje. De naam alléén interesseert ons, Nederlanders, reeds, en men weet dat Prins Maurits in 1622 om deze plaats vestingwerken liet bouwen die voor die dagen hoogst merkwaardig waren.

Maar van het historische verleden is hier zoo goed als niets meer over. Het stadje is dor en tamelijk doodsch, en mist de intieme charme van Provence. De groote Romeinsche poort is als geheel, niet van belang ontbloot, maar al te erg zijn nu de bas-reliefs beschadigd, wellicht doordat Raymond des Baux in de Middeleeuwen van dit gebouw een versterkt kasteel heeft gemaakt.

van den P. L. M. is Arles tegenwoordig van groot belang, maar modern leven zoo als in Avignon vindt men er niet. Men kan hier alleen komen met het doel om te genieten van het Romeinsch of Middeleeuwsch verleden, of om het zoo aantrekkelijk mooie der stille buurtjes te bewonderen.

Naast de arena's, het theater en de beroemde Aliscamps, deze Via Appia van Arles, monumenten, werkelijk van zéér groot belang, komen de musea, en de kerk van St. Trophino. Het Musée Arlaten, op initiatief van Mistral gesticht, is al zeer aantrekkelijk. Hier vind men, naast de besproken „capeladura d'oro", van 1471, vele banieren, muziekinstrumenten, talrijke documenten, in een woord alles wat het Provence van den laatsten tijd betreft *).

Het Musée Lapidaire bevat, evenals dat te Avignon, zeer vele merkwaardige beeldhouwwerken, afkomstig van verdwenen kloosters en kerken, of ook wel in den grond gevonden. De hoofdkerk, Saint-Trophime, is een der fraaiste Romaansche cathedralen van Provence; zij dagteekent uit de XIIe eeuw. Het aangrenzende klooster, met zijn prachtige gaanderijen, zeer rijk met Romaansch en Gothisch beeldhouwwerk versierd, bevat talijke beelden, kapiteelen, wapenborden, meestal van Byzantijnsch karakter.

Orange, waarlangs wij gespoord waren,

Het theater, een kolossale steenklomp, moet al bizonder goed van acoustiek zijn, maar biedt ook, als gebouw, op verre na niet zooveel moois als Arles en Avignon.

Terwijl te Orange de „mistral" nogal onaangenaam woei, hoewel niet bepaald hinderlijk, had hij den volgenden dag zijn maximum bereikt.

Provence, vlak land, gelegen tusschen verschillende bergruggen, heeft af en toe last van dien plaag, de *mistral*.

Het weer is helder en rustig. Plotseling komt er een trilling door de atmospheer. Op de witte wegen stuiven stofwolkjes op, die even ronddraaien en weer neervallen. Dit is het begin. Weldra komen er meer van die stofwolkjes, en zij worden grooter. De wind begint te waaien, neemt steeds in hevigheid toe, en houdt dan meestal drie of vier dagen achtereen, onafgebroken, aan.

De lucht blijft gelijkmatig helder; door de ruiten heen lijkt alles even rustig, want boomen en planten worden regelmatig in éénzelfde richting omgebogen, schijnen volkomen onbewegelijk in den gelijken stroom.

De zon schijnt met alle kracht; de hemel is strak hard-blauw. Daarom is 't buiten den wind, in de zon, heel warm.

Overal hoort men de houten luikjes tikken en klepperen, de roestige scharnieren waaraan zij hangen, piepen en knarsen.

*) Men zegt dat de enthousiaste dichter de helft van zijn Nobelprijs aan dit museum ten geschenke heeft gegeven.

Door alle kieren en reten zuigt en huilt de mistral, die onuitstaanbaar wordt.

Dan waaien buiten de stofwolken huizenhoog op; de vrouwen dragen haar hoed in de hand, de automobilisten zijn in dikke vachten gewikkeld. De takken der boomen worden verwrongen als touwen en rekken zich uit in wilde draaiïngen als wanhopig; honderden bladeren worden meegesleurd en fladderen hoog boven de daken, weggeslingerd door de krachtige zuiging.

De mistral doet in Provence meer stof opstuiven dan de slepen der dames-japonnen bij ons, maar toch klaagt men daar niet over, want men zegt, dat de wind telkens als hij waait, de geheele streek zuivert van microben.

Niettemin was hij dien dag al zeer onhebbelijk, en daar niets ons verplichtte langer in Avignon te vertoeven, besloten wij eenige uren verder te sporen en een schuilplaats te zoeken aan de Riviera, in het liefelijke plaatsje Saint-Raphaël, rustig aan een baai gelegen, dichtbij, en toch zóó ver, van Nice en Cannes.

Sedert mijn eerste reis naar het Zuiden, heb ik verscheiden malen de vlakte van Crau en den vrij langen tunnel doorgespoord, die het eigenlijke Zuiden daar van Midden-Europa scheidt, maar nooit zal ik vergeten de indrukwekkende wijze waarop ik dit voor de eerste keer deed.

DE OUDE POORT VAN LES BAUX, NAAR EEN PHOTO.

Het was in Februari, en Holland lag gehuld in zware nevelen. Parijs was glimmend en glibberig van slijk. Te Lyon regende het, en de regen nam toe, zóó zelfs, dat voorbij Arles, van de Crau bijna niets te onderscheiden was, als vlak langs de rails het zand met de ronde kiezelsteenen, waartusschen schrale spichtige grassprietjes.

Het weer werd ijzingwekkend: hagel, bliksem en storm vereenigden zich met den stortregen, en in deze geweldige samenwerking van elementen, in een duisternis, even groot als die van den tunnel, stoomden wij dezen binnen. . . .

Hier was rust en kalmte.

Even daarna, die tegenstelling!

Onafzienbaar welfde zich een helder blauwe lucht, met blanke, kalme wolkjes hier en daar, en de zilveren zon bescheen verkwikkend het ruime landschap, de Etangs de Berre, met in de verte Martigues, en heel, heel ver het diepe blauw der Middellandsche Zee, waar enkele zeiltjes dreven, als duivenvleugelen, terwijl overal frisch en jeugdig, sappig groen ontsproot, met bloemen, rose en wit....

En zóó verschilt ook het sombere Noorden van het lichtende Zuiden, waar, aan den voet van de uitloopers der Alpen, die de steden en dorpen beschutten voor het afwisselende klimaat van Midden-Europa, een bijna voortdurende lente heerscht.

Saint-Raphaël, met hare witte villa's, half verborgen in denneboschjes, is een kalm stadje, nabij Fréjus gelegen, in de nabijheid van het stroompje l'Argens, en der Montagnes der Maures, een prachtige en te weinig bekende streek der Rivièra, waar wij nog verrukkelijker uren doorbrachten in zoele, blanke atmospheer.

Telkens dacht ik toen aan het genot dat onze Hollandsche jongens en meisjes zouden hebben in het botaniseeren hier! De smakelijke stukjes van „de Natuur" kwamen mij telkens voor den geest, wanneer ik de geologische- en plantenweelde hier aanschouwde; vooral de laatste moet een der merkwaardigste van Europa zijn.

Ten Noorden van Parijs hing, over de uitgestrekte landerijen, een dunne vale nevel, die langzamerhand in fijnen motregen overging, toen men de Belgische grens naderde.

Dit was wel het gewenschte weer om de indrukken van het brillante Zuiden te bewaren, ja zelfs te versterken „te kristalliseeren" als het ware in het geheugen, zoodat een vrij duurzaam en tamelijk onbedorven visioen van helder blank licht ons geruimen tijd zou bijblijven, als een droombeeld, sterk ingeprent.

Maar, helaas, aan de grenzen van het dierbare Vaderland werd dit beeld op meedoogenlooze wijze uitgewischt: de stiptheid der douanen was zoo groot, dat onze trein bijna zonder ons vertrok! Ten einde toch maar iets te ontdekken, dat cijnsbaar wezen kon, snuffelden deze verdienstelijke ambtenaren zóó lang en zóó uitvoerig, dat wij onze koffers geheel opnieuw moesten pakken. En ik had heel wat moeite om aan deze plagen der toeristen, die mij, wel ietwat pijnlijk, aan het nationaal plichtbesef (?) herinnerden, aan het verstand te brengen, dat verf van Claus en Fritz wel degelijk uit Amsterdam komt, en niet belastingplichtig is!

Tóch doemde het droombeeld soms weêr op, *later*, in het lage polderland; dan verschenen, als vage spookgestalten uit een andere wereld, de heen en weer trekkende vrouwtjes van Les Baux, de kronkelende witstoffige wegen en paadjes, die naar de stoute burcht leiden, de heerlijke vallei en in den omtrek, zoo geurig riekend naar lavendel, thijm en rosmarijn, in gulden Provençaalschen zonnegloed.

DE EGYPTISCHE KUNST IN HET LEIDSCHE MUSEUM VAN OUDHEDEN.

DOOR J. H. HOLWERDA.

Gelijk men weet heeft de Egyptische kunst in het Leidsche Museum in beter verlichte, nieuw ingerichte zalen een meer waardig onderkomen gevonden. Een catalogus van de hand van den onderdirecteur Dr. P. A. A. Boeser, wijst thans den bezoeker den weg en geeft hem de zoo noodige inlichtingen, die alleen de Egyptoloog vermag te geven. Wat echter niet in een catalogus thuis behoort en wat meer op onzen weg ligt is het beschaafde Nederlandsche publiek een blik te doen slaan in die schatten eener zoo eigenaardige kunst, zooals ze daar thans in het eenigszins gedempte licht, dat haar eigen karakter vereischt, zoo wonder bekorend werkt. Het behoeft niet gezegd, dat wij daarbij van Dr. Boesers werk een dankbaar gebruik zullen maken.

Wij behooren niet tot die moderne menschen, die in de werken der Egyptische kunst het hoogste zien wat in de Oudheid bereikt is. We kunnen telkens hooren en lezen hoe Egypte's kunst en speciaal Egypte's reliefkunst feitelijk veel hooger te schatten is dan die der latere sculptuurproducten in Griekenland en deze vooropgezette meening geeft o.i. dikwijls tot onjuiste appreciatie van die Egyptische sculptuur aanleiding. Ook lijkt mij de oorzaak voor het ontstaan dier meening niet ver te zoeken, ze ligt in den aard van onze eigen moderne kunstrichting. De kunst, die in onzen tijd met haar groote scheppingen alles beheerscht, is de teeken- en schilderkunst; ook bij onze moderne beeldhouwwerken vindt men geen ideaal vormenschoon, gelijk de Grieken ons dat hebben gegeven, doch met verwaarloozing van vormen, ja zelfs vaak van de gewone proporties schildert en teekent men als het ware met zijn klei, marmer of metaal. Zoo bereikt bij ons ook maar zeer zelden de beeldhouwkunst de sereene hoogte van eene ideale kunst op zichzelf te zijn, en iemand, in zulk een kunstperiode opgegroeid stelt vanzelf ook aan andere kunstuitingen zijne eigen vaak onbewuste eischen. Het is dus zeer begrijpelijk, dat wie niet getracht heeft, zich in het plastische schoon der Grieksche beeldhouwkunst in te leven, zich meer voelt aangetrokken tot de aan eigen voelen vaak nader staande Egyptische kunst. Haar echter daarom aan de spits te stellen van de geheele Oudheid, Griekenlands groote kunstontdekkingen, waarvan ook wij nog altijd afhankelijk zijn te negeeren door Egypte's gebreken niet te willen zien of te verkleinen, gaat daarom nog maar niet aan. En wanneer men eerlijk het gegevene bewondert, doch

niet blind is voor de tekortkomingen, dan ligt ook juist in die tekortkomingen zelf een eigenaardig charme, dat wij niet gaarne zouden missen. Dubbel groot wordt dan onze bewondering voor de fijne lijnen, de prachtige omtrekken en de zucht naar realisme, die vooral in de kunst van het Oude Rijk zijn waar te nemen.

Aan die zoo hoog staande Oude-Rijkskunst is een vóór-periode voorafgegaan, lang voor het jaar 3000 v. Chr. van welke enkele in het museum aanwezige zittende beelden getuigen, dat zij op dat gebied nog lang niet het hoogste had bereikt. Typisch is bij deze figuren de rondheid der vormen en het bolle der gezichten; ze bewijzen hoeveel moeite de bewerking van den harden steen den kunstenaar nog kostte.

In deze periode, die, blijkens vele vuursteenen instrumenten, niet zoo heel ver nog van een eigenlijken steentijd was verwijderd, is het echter vooral het vaatwerk, door eene mooie collectie in het museum vertegenwoordigd, dat o.i. eene zeer voorname plaats in de kunstgeschiedenis behoort in te nemen. Het gebruik van eene draaischijf is den Egyptenaar van dezen tijd nog onbekend geweest, zijn producten zijn waarschijnlijk met gebruik van vormen met de hand gemaakt, zoowel de merkwaardige effen roodbruin geschilderde stukken al of niet met sterk zwartverbrande randen, of de ongekleurde cylinders van terra-cotta als het met figuren beschilderde vaatwerk, dat wij boven bedoelden. Immers daarop zien we langzamerhand een ornamentiek geboren worden, deels verklaarbaar uit den aard van het voorwerp zelf, deels aan de natuur ontleend, welker vormen, gedeeltelijk zelfs lang na het verval van Egypte zelve, nog bleven voortbestaan. Het oudste vaatwerk van deze soort vertoont n.l. vaak eenvoudige verfvlekken, welke zonder twijfel zijn aangebracht om de materie van den pot op gevlekten steen te doen gelijken; ook werkelijk steenen potterie is niet zeldzaam. Nu komt in Egypte zeer veelvuldig een steensoort voor, zg. nummulieten, waarin spiraalvormige fossielen van weekdieren. Door ook deze steenen na te bootsen werd het spiraalornament geschapen, dat dus feitelijk in den grond een natuurornament blijkt te zijn. Wij geven toe dat het ontstaan van dit ornament elders mogelijk anders zal te verklaren zijn; waar we het echter in Egypte zoo voor onze oogen zien worden lijkt me bovenstaande verklaring voor de van dat land direct of indirect afhankelijke kunstperioden voor de hand liggend. Verder zien we op de jongere soorten van het vaatwerk, dat ook om zijn verschillende techniek zoo belangrijk is, allerlei vormen aan de natuur ontleend optreden, welke we in de latere Mykeensche Grieksche kunst weervinden, waaruit ze weer in latere scholen zijn overgegaan. We zien er gestyleerde planten als de aloë en boomen, verder een aantal dieren in rijen naast elkaar, als 't ware het prototype van de dierfriezen der Grieksche kunst, bokjes en vogels en ook menschenfiguren. Merkwaardig is ook in het land van de Nijl de gestyleerde schuit.

Dat alles is op den pot aangebracht in een eigenaardig matte paarsroode verf nadat eerst haar uit ruwe klei gevormde wanden, hetzij met gebruik van fijnere aarde, hetzij zonder dat eenigszins glad zijn gemaakt. Een zeer interessante techniek is nog die, bij welke

FIG. 1. DE GRAFKAPEL VAN ACHET-HETEP-HER.

FIG. 2. LINKERWAND DER GRAFKAPEL

het vaasoppervlak met een zwak roodgekleurd kleimengsel is bestreken, waarop dan de figuren met eene verdikking van datzelfde mengsel aangebracht er eenigszins in relief opliggen.

Gaan we thans naar de tijden van het eigenlijke Oude Rijk over, dan treft het ons hoe de vondsten uit deze periode getuigen van de grootste kunstontwikkeling. Merkwaardig is zeker het feit, dat de tijden der groote pyramidenkoningen, de oudste periode dus, ons plotseling reeds die hoog ontwikkelde Egyptische kunst toonen, die latere Egyptenaren slechts konden nabootsen zonder er nieuwe elementen aan toe te voegen. Juist omdat dit dus de hooge bloeitijd is van de Egyptische kunst, willen we de monumenten in het Museum uit deze periode uitvoeriger behandelen.

In de eerste plaats dan is het Museum eerst voor een paar jaar door eene schenking van Mr. Goekoop in den Haag verrijkt met een kolossaal stuk, waarop we de heerlijke reliefkunst der oude Egyptenaren in al haar realiteit en leven, in haar eenvoud en kinderlijk naïeve gebreken ten volle kunnen genieten, de grafkapel van Achet-Hetep-Her. Deze kapel, gebroken uit een der mastabas te Sakkara, de kolossale steenklompen rondom de pyramiden gelegen, onder welke de rijksgrooten der koningen, die zelf in de pyramiden zijn bijgezet, begraven lagen, moet dus als voornaam type dier kunst, die zoovele eeuwen van later Egyptisch kunstleven tot voorbeeld strekte, ook in onze beschrijving eene eereplaats innemen.

Reeds de aanblik van de buitenzijde is zeer leerrijk (fig. 1). Tusschen zware pylonenvormige deurposten, welke de bovenpost dragen, loopt een zeer nauwe gang door, die verderop aan de bovenzijde door een trommel wordt afgesloten. Zonder twijfel zien we hier de vormen van de Egyptische houten deur in steen overgebracht; in den houtbouw toch diende de trommel in werkelijkheid als rol voor een gordijn, dat de deuropening moest afsluiten. Op dezelfde wijze zullen we ook straks nog tal van houtvormen in steen zien geïmiteerd en in ornament omgezet. Ook de teekeningen, die we aan de buitenzijde aantreffen, zoowel de hiëroglyphenteekens als de figuren, verhalen ons reeds veel omtrent het kunstkarakter dier oude tijden. In tegenstelling met de figuren op de wanden binnenin, die gelijk we zullen zien in gewoon laag relief zijn aangebracht, zijn die der buitenzijde en creux gewerkt, de figuur in omtrek in de steen getrokken is daarna zelve uitgediept en het zoo eenigszins dieper ingelegen achtervlak der figuren vertoont slechts zeer zachte welvingen, waar deze door het aangeven der muskulatuur worden vereischt. Het spreekt van zelf, dat bij dezen reliefvorm, meer nog dan bij dien, welken we straks zullen zien, de omtrekteekening geheel de hoofdzaak is. We mogen hier, naast minder gelukkig geslaagde partijen eene enkele fijngevoelde juist aangebrachte spierwelving opmerken, wat hier vooral zoozeer onze bewondering wekt is de scherpe, vaste, zuivergetrokken omtreklijn, die de zachte brosse steen zijn leven geeft. Constateeren we dadelijk bij onze figuren aan de buitenzijde nog eene andere merkwaardigheid, eene eigenaardig werkende naïveteit van den ouden Egyptischen kunstenaar, die al zijn nakomelingen, terwijl ze in zijn werk als 't ware hun voorbeelden zochten, hebben nagevolgd. We aanschouwen daar in die groote figuren den doode zelf; gelaat, beenen en voeten staan geheel in profiel; doch niettegenstaande dat zien we toch zijn beide schouders, die van ons af is gewend evengoed als de andere. Op diezelfde wijze nu zien we, door de geheele Egyptische kunst heen, bijna alle figuren optreden. Hoe is dit te verklaren? Waarom deed de Egyptische kunstenaar dat, hoewel hij daardoor tot eene draaiing van het lichaam genoodzaakt werd, die hij toch niet zuiver kon aanbrengen, — waarover straks nog meer zal te zeggen zijn? Waar het naar achter gelegene, volkomen in dezelfde maten in hetzelfde vlak gebracht is als wat zich er feitelijk een eind voor bevindt, daar constateeren we dus een volkomen gemis aan perspectief. Hierover nu straks meer; juist echter in dit gemis aan perspectief, hetgeen onmacht meebrengt om ten volle weer te geven wat men ziet, voorziet ten deele eene andere naïeve behoefte van den kunstenaar, die aan de Egyptische

FIG. 3. EZELRELIEF.

kunst eene eigenaardige eigenschap verleent, welke een der grondtonen is van haar karakter. Half bewust misschien van niet precies te kunnen geven wat men ziet gaat men méér geven dan men ziet, men gaat als 't ware verhalen wat er alzoo te zien is, de schouder, die feitelijk achter het lichaam verdwijnt, wordt naar voren gebracht om getoond te worden en zoo komt dus bij de figuur in profiel het bovenlijf en face, of ook wel de naar voren gebrachte schouder wordt als 't ware rechthoekig op de andere geteekend. Een dergelijk verschijnsel zien we ook in het oog, dat bij eene positie in profiel feitelijk in perspectief en slechts ten deele zichtbaar zou zijn, doch nu eenvoudig in het in profiel geteekende gelaat zelf en face wordt geplaatst; zoo gesteld kan het ook beter worden uitgewerkt, de details komen alle tot hun recht.

Fijne detailleering vloeit immers natuurlijk ook uit dezelfde bron voort, we zagen haar in de figuren afzonderlijk, we merken haar straks ook op in de voorstelllingen en niet het minst treft ze ons in die prachtig subtiele hiëroglyphenfiguurtjes, die overal de voorstellingen der monumenten vergezellen.

Dezelfde verschijnselen, die we aan de enkele figuur opmerkten, zien we natuurlijk nog in veel grooter mate in de reliefs op de binnenzijde van de kapel' optreden, waar bepaalde voorstellingen in hun geheel zijn afgebeeld, scènes uit het landleven, de jacht, de visscherij, alles in volle actie onder de oogen van den eveneens afgebeelden doode, die daar in zijn graf als 't ware in steen meekrijgt alles, wat hem bij zijn leven had bezighouden, of wel voorstellingen van den cultus der dooden, het bereiden van den offerdrank, het vervoer van het beeld naar het graf of de aanvoer der offerdieren naar de plaats, waar zij worden geslacht en den doode aangeboden.

FIG. 4. SARCOPHAAG.

Uit deze voorstellingen zelf kan men reeds hun karakter en het doel van den schilder-beeldhouwer opmaken. Geen

FIG. 5. PORTRET VAN MERT-TEFS EN ZITTEND BEELD.

binnenteekening, waar, door enkele in de figuren aangebrachte lijnen, zonder hooger relief, armen b.v. en andere in het veld der figuur gelegen lichaamsdeelen zijn aangegeven, terwijl toch eene zachte uitdieping van het vlak der figuren zelf langs die lijnen en de daardoor ontstane lichte schaduwing de er in geteekende ledematen doen uitspringen.

Gelijk we reeds terloops opmerkten vinden we in dergelijke relieftechniek voorstellingen van allerlei aard op de wanden afgebeeld; zoo het vervoer van het doodenbeeld aan de beide wanden van den nauwen ingang en op die van den daarop volgenden wijderen gang den aanvoer van offers en offerdieren op schuiten en het bereiden van den offerdrank. Zijn al deze voorstellingen door hare fijnheid van teekening alleen reeds bijzonder merkwaardig, vooral de eerste heeft groote kunsthistorische beteekenis, omdat ze ons met enkele dergelijke afbeeldingen in eenige andere graven een antwoord geeft op de vraag hoe toch in Egypte die groote monumenten zijn uitgevoerd, over welke krachten men toch te beschikken had. We zien hoe de hulpmiddelen van het allereenvoudigste soort zijn, de beelden zijn op eenvoudige sleeën neergezet en worden door mensch en dier voortgesleept. Dat bij al deze figuren en hunne groepeering weer precies dezelfde verschijnselen zijn op te merken, die we reeds boven beschreven, behoeft nauwelijks gezegd. Uit dit oogpunt zijn echter het leerrijkst de beide groote zijwanden van de eigenlijke kamer, waar we, behalve de offerscènes beneden, den doode zien, aanschouwend het werk in zijne landerijen. Juist die menschen in hun dagelijkschen arbeid afgebeeld tintelen van leven, en de teekeningen zelf, in minutieuse kleinigheden uitgewerkt, bieden telkens nieuwe verrassingen. Zoo zien we op den linkerwand (fig. 2) bovenaan de vogeljacht in het moeras; daaronder eene rivier, waarop kleine bootjes varen, terwijl mannen in levendige beweging de vaartuigjes afduwen of van het een op het

eenvoudige decoratie was zijn hoofddoel, het is geen decoratiekunst, die hij ons te zien geeft, doch een levend doodengeloof eischt van hem in de eerste plaats den afgestorvene te dienen door zijne beeltenis aan te brengen op de muren van deze kapel, opdat ook die portretten tot rustplaats kunnen dienen voor zijn omzwervenden geest en hem door getrouwe schilderingen in het werkelijke leven van vroeger verplaatsen. Door dit te vergeten en de Egyptische kunst van dezen tijd als decoratiekunst op te vatten doet men haar onrecht en begrijpt men haar wezen niet. Immers juist ook uit haar bovenbeschreven doel en karakter vloeit dat sprekende realisme voort, dat ons in haar voorstellingen o.a. die onzer grafkapel zoo treft. Voor we echter tot eene nadere beschouwing hiervan overgaan eerst nog een enkel woord over de tweede soort relieftechniek, waarin ze zijn bewerkt.

Weer zien we hierbij in de eerste plaats de fijne, scherpe lijnen, waarmee de omtrekken der figuren getrokken zijn. Nu is echter niet de figuur zelf, doch de geheele omgeving ervan vlak uitgediept, zoo, dat de figuren in zeer laag vlak relief uit den grond uitsteken. Zelfs zijn ze daarop met sterke effen kleuren beschilderd, en slechts zeer gering is de welving, waarmee de lichaamsvormen b.v. zijn aangegeven. Merkwaardig is vooral ook de

ander overs[illegible]en. Treffend is vooral de daaronder [illegible] scène, waar we verschillende [illegible] [illegible]eekend zien, die in drukke bewe[illegible] [illegible]net uit het water halen, waarin tal van [illegible]schen zijn gevangen: water en land, visschers en visschen alles is geteekend in hetzelfde vlak, alles op zich zelf even fijn en gedetailleerd; wat gemis van perspectief en de daarvoor in de plaats tredende verhalende kunst der Egyptenaren is, kan men nergens be[illegible]. Sprekender misschien nog is [illegible] [illegible]lle blauwe strook beneden, door Nijldieren als rivier gekwalificeerd, waarop in een klein schuitje de groote figuur van den doode; hij heeft een stok met punt in de hand, waaraan hij visschen priemt, die hij uit een meertje heeft opgehaald; aan den oever van dat meertje groeit papyrusriet, waarin vogels hun nestje bouwden; de jonge vogels in het nest worden bedreigd door een dier, dat tegen den papyrusstengel opklimt en woedend fladderen de oude vogels om hunne bedreigde woning. Waar vindt men meer fijne waarneming, meer liefde voor de natuur, meer subtiele teekening? Doch alles ligt in één vlak, het meer staat als 't ware overeind, niets wijkt of springt naar voren. De onbekendheid met het perspectief stelt paal en perk aan verdere ontwikkeling, wat daarbinnen bereikt kon worden zien we hier bereikt.

Links beneden op dezen wand zien we dezelfde Nijlrivier, waaruit badende runderen te voorschijn komen, een deel van de prachtig geteekende, brutaal realistische scène van de veeteelt, wier fijn waargenomen, door enkele lijnen weergegeven diervormen ons treffen, waar we den stier de koe zien bespringen, waar de gehurkte boer de koe melkt.

Afgescheiden van de scènes er boven, zien we, geheel beneden, de voorstelling der offeranden aan den doode voorgezet, we bewonderen er de prachtig geteekende dieren, we zien ze op den rug geworpen en geslacht terwijl verderop typisch fijn gedetailleerd geteekende stukken van het offerdier gedragen worden naar de doodenstèle, die den achterwand van de kapel uitmaakte, en voor welke ook in werkelijkheid de offers op eene offertafel werden neergelegd.

Offerscènes zien we ook op den anderen grooten wand beneden een dergelijke scène van

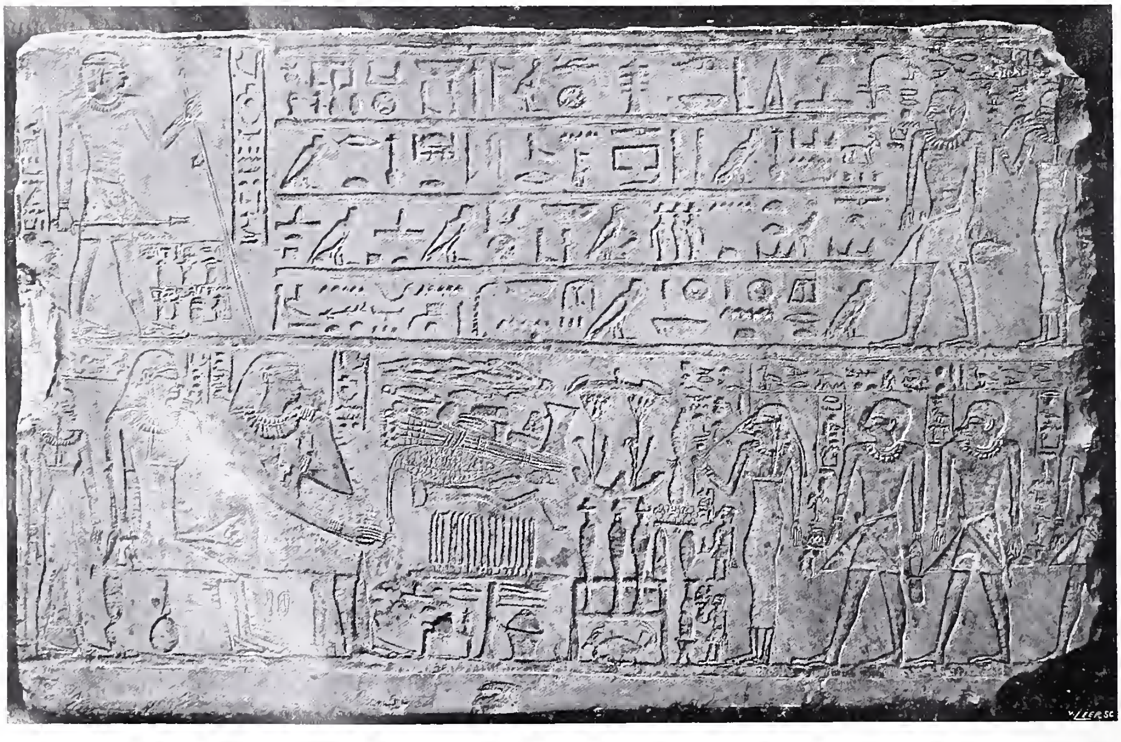

FIG. 6. GRAFWAND VAN UPUAT-NECHT.

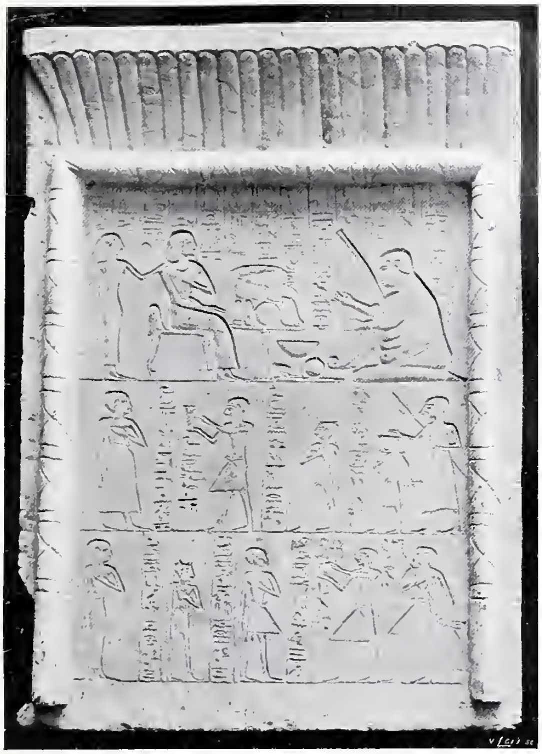

FIG. 7. STÈLE VAN AKA.

geslachte offerdieren, thans antilopen, boven den doode, offers in ontvangst nemende, die op eene tafel zijn neergelegd, terwijl muzikanten zijn ooren streelen met hunne muziek. Juist ook weer die tafel met hare offers is eene typisch Egyptische, in latere tijden telkens weer terugkeerende teekening. Op de tafel opgestapeld liggen daar de lotusbloemen, de vruchten, de kleine dieren en de stukken van het offerdier. Maar in plaats dat die voorwerpen, zooals in werkelijkheid, te zamen een geheel vormen, een hoop offers, waarvan het een het ander neerdrukt en ten deele bedekt, verhaalt ons onze teekening slechts tot in 't kleine detail hoe elk voorwerp er op zichzelf uitziet. Onderlinge proporties doen er dus absoluut niet toe; elk voorwerp is even duidelijk te zien als 't andere; hoe een lotus, een vogel of eene vrucht er uit ziet wordt ons geteekend, niet de aanblik van het geheel uit die deelen gevormd. Daar de offeranden eene zoo groote plaats op de monumenten van Egypte innemen, kunnen we dergelijke merkwaardige teekeningen door de geheele Egyptische oudheid heen waarnemen; telkens komen ze weer terug, wat we hier zeiden geldt voor allen (men vergelijke figuur 8, 9, 10).

Het volle leven bewonderen we weer in de voorstellingen beneden, daar zien we het landbouwbedrijf in zijn vollen gang; er wordt geploegd en gemaaid, het koren wordt op een hoop geworpen en de vermoeide arbeider verfrischt zich met een dronk. Dan worden kudden ezels voortgedreven; het blijkbaar in Egypte zoo veel voorkomende dier, dat zoo prachtig is waargenomen en zoo vaak is afgebeeld. Op een ander klein reliefje in het museum, de beroemde „Leidsche Ezeltjes" eveneens uit deze tijden uit eene dergelijke grafkapel gebroken is de waarneming nog fijner, nog scherper, elke typische beweging van het beest is hier in deze kudde vertegenwoordigd, we zien het snuivend den kop opheffen, of langzaam voortschrijden (fig. 3). Hoewel iets minder van teekening zijn de ezelkudden ook op onzen grafwand vol leven, zelfs wordt het onwillige dier aan oor en poot voortgetrokken en alleraardigst, niet het minst om zijne typische misteekening ook, is de man, die zijn stok opheft om de dieren te ranselen. Het is eene fijnheid van waarneming en eene actie zooals men zelden ziet.

Doch het wordt tijd dat we deze grafkapel verlaten, vermelden we slechts nog even de zoo realistisch geteekende kudde en de vogeljacht boven de deur, waarbij een net over den boom is geworpen; de gevangen vogels worden gepakt, terwijl de andere wegvliegen; eene mengeling van naïveteit en fijne waarneming. Ten slotte nog een enkel

FIG. 8. STÈLE VAN NEFERHOTEP.

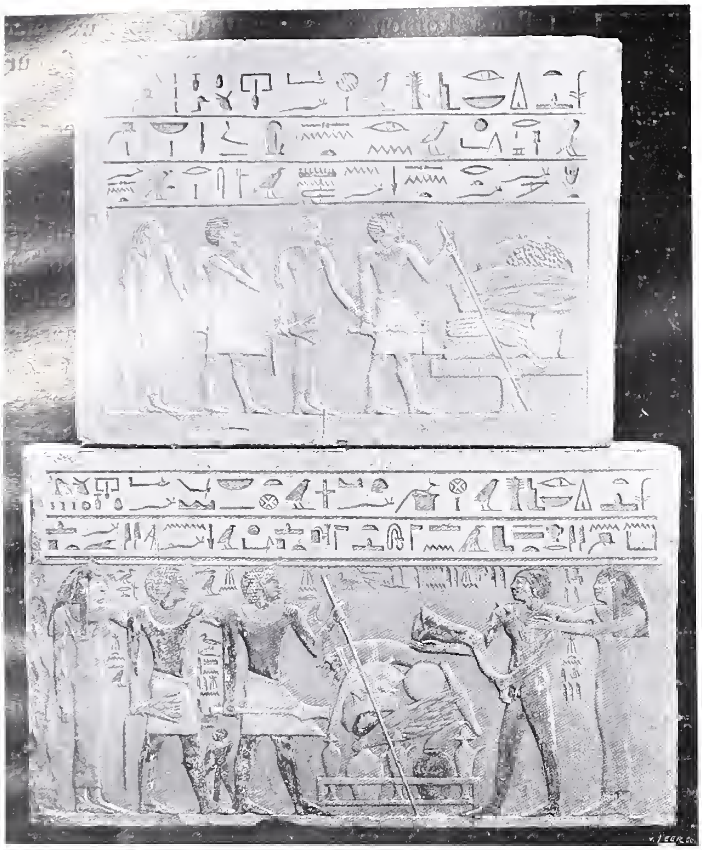

FIG. 9. TWEE RELIEF-STÈLES.

nieten gehurkten schrijver, die aan het beroemde beeld in het Louvre herinnert, maar vooral het dubbele portret van Mert-tefs de vrouw van den ouden pyramidenkoning Snefroe met haar schrijver en het zittende beeld van een man, wiens naam met een gedeelte van de basis is afgebroken (fig. 5).

Merkwaardig is het hoe deze beide beelden, de groep en de enkele man ons juist weer het type bieden van de telkens wederkeerende houdingen, waaraan de Egyptische kunst door alle eeuwen heen voor haar beeldhouwwerken heeft vastgehouden. De staande figuren staan rechtop, de armen langs het lijf, het linkerbeen even vooruitgezet, het andere beeld is zittend, de beide handen rusten op de knieën, de stereotiepe houding ook der latere kolossen. Alle figuren zien recht voor zich uit, zonder eenige afwijking naar rechts of links, zoodat eene rechte verticale lijn het lichaam in twee gelijke helften verdeelt. Ook hierin vinden we eene typische eigenschap weer, niet speciaal van de Egyptische, doch van elke primitieve kunst. De oplossing van het probleem van de draaiing van het lichaam, evenals die van het perspectief en zoovele anderen eerst door de Grieken gevonden, is voor den Egyptenaar eene onmogelijkheid gebleven; vandaar steeds niet slechts die rechte stand der beelden, maar ook, waar een relief bijvoorbeeld eene lichaamsdraaiing eischt, die typische fouten, waarop we ook straks reeds wezen. Zelfs deze hoogste kunst van Egypte vermag zich niet over deze moeielijkheden heen te zetten. Maar het fijne modelé der lichamen, van dat der vrouw vooral in haar fijn strak gespannen kleed, waar de vormen doorschemeren, en de beide gezichten met hun echt persoonlijke trekken en fijne uitdrukking doen hier alle stijfheid van de figuur vergeten, geheel in tegenstelling met de latere tijden van verval, waarin die stijfheid, telkens weder van de

woord over den achterwand, die door de doodenstèle gevormd wordt, op welke we weer de deurvorm in steen zien nagebootst, platte lijsten als posten en bovenpost en bovenaan den ronden trommel voor het gordijn gelijk we dien aan den ingang reeds konden opmerken.

Die zelfde houtstijl zien we ook in de versiering van de groote granieten sarcophaag (fig. 4), een der kolossaalste stukken van het museum met zijn gewicht van pl. m. 6500 kilo.

Deze doodkist is geheel in den vorm van een huis geornamenteerd. Vandaar dat we op hare wanden, slechts bij bepaalden lichtval duidelijk zichtbaar, zeer oppervlakkig in den steen ingehouwen rondom de bouwvormen kunnen waarnemen; we zien er de vlakke posten, deuren en ramen omsluitend en boven aan de deuren de ronde gordijnrollen.

Niet alleen de reliefkunst, ook de beeldhouwwerken van Egypte staan in deze periode het hoogst. Ook hiervan bezit het museum eenige prachtige stukken als den kleinen gra-

werken van het voorgeslacht gecopieerd, bepaald doodend wordt voor het kunstgenot.

We verlaten thans de afdeeling van het Oude Rijk.

Waren we hier vrij uitvoerig in onze beschrijving, over het Middenrijk plm. 2200—1800 vóór Chr., dat door eene korte periode van het Oude gescheiden wordt, uit welke een paar stèles in het museum aanwezig geen verdere bespreking verdienen, kunnen we korter zijn; het is grootendeels een tijdperk van decadence.

Om zich hiervan te overtuigen behoeft men slechts het fragment van den grafwand van Upuat—Necht te beschouwen (fig. 6) en het in

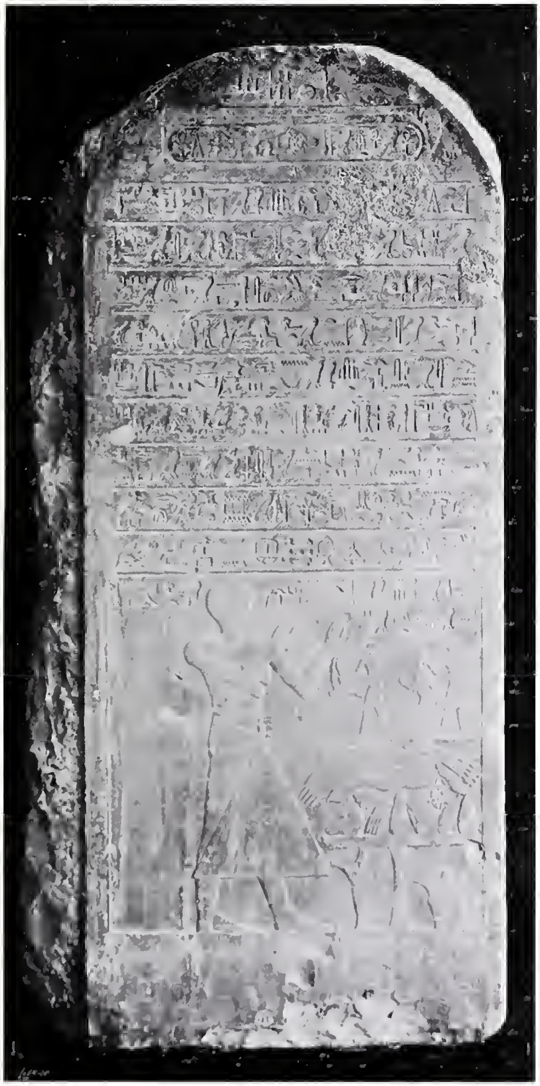

FIG. 11. STÈLE VAN MHAT.

gedachte met de groote graf kapel uit het Oude Rijk te vergelijken. We zien hier den doode afgebeeld, bovenaan in gezelschap van zijn zoon en dochter, beneden met zijne vrouw voor eene offertafel gezeten. Verwante voorstellingen dus, waarbij zich de boven beschrevene eigenaardige karaktertrekken der Egyptische kunst weder laten opmerken; doch welk een slordigheid in teekening, wat ruwe omtrekken en welk eene onvastheid in de binnenteekening; ook de overblijfsels van kleuren zijn hier vaal en leelijk. De geheele bewerking bestond hier slechts in krassen in den steen, die daarna hier en daar ruw bijgeslepen is. Zien we hier dus een treffend voorbeeld van achteruitgang in deze tijden, toch heeft natuurlijk de periode, die wij het Middenrijk noemen en die toch zeker ruim 400 jaren geduurd heeft, vooral in haar aanvang ook nog veel beter werk geleverd. Een beeld van de verschillende soort arbeid in dezen tijd wordt ons geleverd door het 50-tal grafsteenen of stèles, die we in onze verzameling bijeen vinden.

Voor we ze nader gaan beschouwen eene enkele opmerking nog over eene eigenaardigheid der Egyptische reliefkunst, die we reeds boven konden waarnemen, doch die ons onze grafsteenen, althans velen er van, nog meer uitgebreid te zien geven. We zagen reeds in het Oude Rijk hoe vormen van den houtbouw in steen werden overgezet. Onze stèles nu geven ons zeer vaak een deur te aanschouwen, symbolisch den ingang tot het doodenrijk, en aan die deur kunnen we weer zeer eigenaardig eenige zeer typische houtvormen in steen omgezet waarnemen. Iedere timmerman bij ons kent de bolle lijst, de lijst of post, die bol geschaafd uit het vlak van den wand uitsteekt. Ook de holle lijst is nog een zeer welbekende vorm; hoe vaak zien we niet een deurpost bv., waarvan de buitenrand verder uitsteekt dan de binnenrand, terwijl het vlak, dat tusschen beiden ligt, hol uitgeschaafd is. Beide vormen nu, zooals we zelf ook thans nog kunnen waarnemen aan den houtstijl ontleend, zien we in den steen der Egyptische grafstèles in deurvorm optreden, meestal gecombineerd, zóó, dat de holle lijst als bekroning op de

bolle gezet is, die zelf het geheele voorvlak van de stèle omgeeft (vgl. fig. 7 en 8).

De meesten onzer grafsteenen, welke steeds bijna dezelfde voorstellingen dragen, den doode al of niet van zijn vrouw en familie vergezeld, offeranden van verwanten in ontvangst nemend of zelf in aanbidding voor de godheid, geven ons in hunne afbeeldingen een dergelijken ruwen arbeid te zien, vaak slechts bestaande uit krassen in den steen, als de grafwanden dien we boven bezagen. We willen ze dan ook niet alle bespreken, doch slechts eenige, waarbij iets bizonders valt op te merken, of die door hun bewerking zich bizonder gunstig van de anderen onderscheiden, nader beschouwen Want gelukkig is ook het aantal der beteren te groot dan dat hunne afzonderlijke behandeling hier haar plaats zou kunnen vinden. Als bewijs dat het realisme nog niet geheel is verdwenen, noemen we de beide kleine stèles, waarvan de eene ons den overleden opperpriester Aka en zijne familie vertoont, voor wien de zanger Neferhotep de harp bespeelt (fig. 7). De andere stèle, door groot toeval eveneens bewaard, is die van den zanger Neferhotep zelf (fig. 8) en beschouwen we nu eens op beide de plompe figuur van den dikken muzikant.

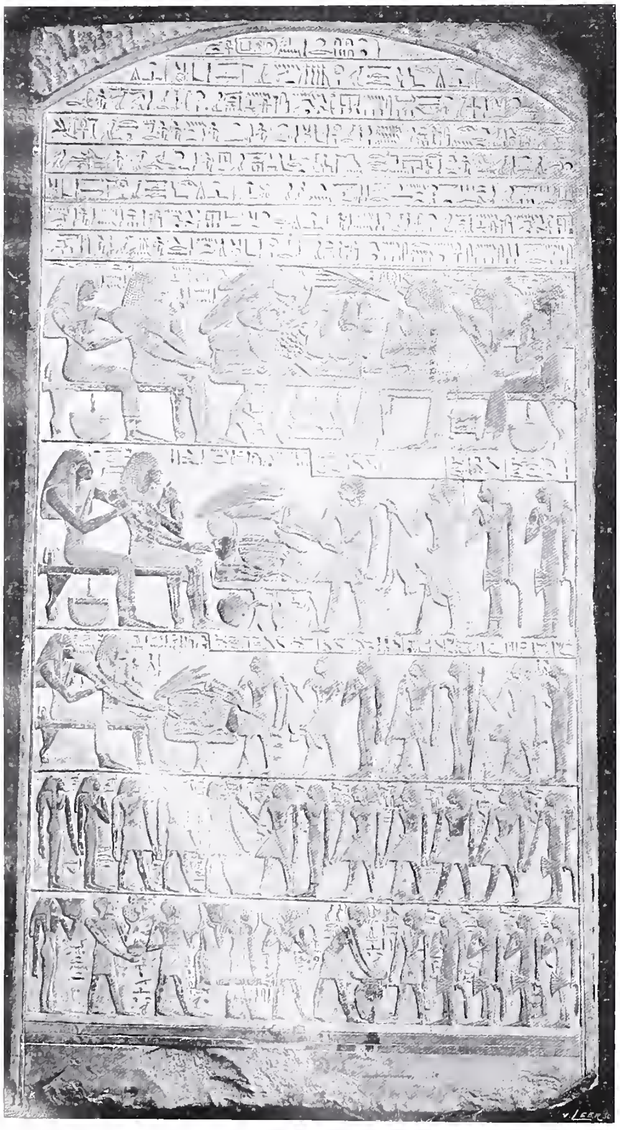

FIG. 10. STÈLE VAN ANTEF-AKER.

Beide grafsteenen zijn vrij ruw bewerkt, maar welk eene realiteit ligt er in die dikke figuren, waarin men zonder moeite dezelfde persoon met zijn plomp gezicht en dikken gerimpelden buik herkent. Bovendien toont ons de laatste figuur eene eigenaardigheid in de bewerking die we op verscheidene reliefs in deze periode kunnen waarnemen; we zouden haast van een overgang tot een derde soort relief-techniek kunnen spreken. Het relief is nl. vrij wat hooger dan we bij vroegere stukken zagen, waarmee tevens eene geringe bewerking ook van de zijvlakken der figuren en eene zekere bolheid van de relieffiguur gepaard gaat. Voor wie boven onze redeneering over de eigenaardige gebreken der Egyptische kunst volgde, zal het duidelijk zijn dat de teekening door eene dergelijke verandering niet wint; de scherpte van de omtreklijn gaat eenigszins verloren en van perspectief is toch geen sprake.

Ditzelfde, hoewel in mindere mate, zouden we ook op kunnen merken bij twee reliefjes, die overigens ware juweeltjes zijn van teekening (fig. 9). De voorstelling van beide is weer eene zeer eenvoudige, we zien er den doode met offerende verwanten. Het is bijna of we hier weder de scherpe omtreklijn van het Oude Rijk terug zien, de detailteekening is weer uiterst fijn, men zie b.v. het haar der figuren of den fijnen lotos in de hand van

FIG. 12. HOUTEN BEELDJE.

een hunner. Daarbij komen nog de uiterst zachte kleuren, die zich natuurlijk niet op eene afbeelding laten weergeven,doch die de verschillende figuren in matte tinten fijn op den achtergrond doen uitkomen. Toch zien we ook hier iets van het bolle van het relief. Hindelijker is dit en bepaald meer schadend aan de teekening op een der kolossale grafsteenen, die echter overigens vooral ook aan zijn zachte roze, gele en groene kleuren groote bekoring ontleent. Wij bedoelen de bijna anderhalve meter hooge grafsteen van Antef-aker (fig. 10), waarop in zes rijen boven elkaar verschillende offerscènes met tal van personen zijn voorgesteld. Zeker zijn ook hier de omtrekken minder scherp doch prachtig is weer de detailteekening zoowel bij de personen als vooral van de offers op de verschillende tafels. Hiervoor geldt weer hetzelfde wat we bij de offertafels op de wanden van de groote Ouderijkskapel opmerkten: elk stuk is afzonderlijk met groote liefde en fijnheid geteekend.

Zeer bizonder is ook een andere kolossale stèle van den schatmeester Mhat, belangrijk niet alleen om het mooi geteekende maar vrij bolle relief, dat den doode in aanbidding voorstelt, maar om zijn grooten hiëroglyphentext, die naar ontcijfering van Dr. B. een typisch voorbeeld levert van de gewoonte, den doode spijzen, dranken en allerlei heerlijkheden toe te bidden, 't geen voor hem op hetzelfde neerkwam als of hij ze werkelijk als offeranden ontving.

Hebben we hiermede over onze grafsteenen genoeg gezegd, dan is tevens ook wel het belangrijkste deel van de voorwerpen uit het Middenrijk besproken. We noemen slechts in het voorbijgaan eenige kleinere beelden van kalksteen en graniet, eenige offertafels van welke een viertal in terra cotta ons eene voorstelling geven van eene Egyptische woning met erf en een kolossaal granieten bergaltaar, dat meer door zijn zwaarte (het weegt pl.m. 4600) dan door fijne bewerking onze bewondering verdient.

Groote kunstwaarde vinden we eindelijk nog in een der twee houten beeldjes (fig. 12), die het museum uit deze periode bezit, eene staande vrouwenfiguur in de gewone houding, de armen langs het lijf, het linkerbeen vooruit en op het hoofd eene kolossale losse pruik, eveneens van hout; duidelijk is te zien hoe onder deze pruik nog eene tweede moet hebben gezeten. De figuur is gekleed in een zeer nauwsluitend, strak getrokken kleed en prachtig schemeren daardoor de vormen van buik en buste heen; ook het gelaat met zijn ingelegde oogen en zijne sprekende uitdrukking getuigt van veel gevoel en groote kunstvaardigheid. Overigens zijn de producten van houtsculptuur van weinig eigenlijke kunstwaarde. Schepen met hunne bemanning en offers die ze voeren, alles tot in details uit hout gesneden, doen eer aan kinderspeelgoed dan aan kunstvoorwerpen denken; ze zijn dan ook meer belangrijk om het naïeve geloof, dat er uit spreekt. Zulke schepen toch werden den doode in het graf medegeven om er mede naar de onderwereld te varen of om ze in de onderwereld zelve of op de wateren bij de sterren aan den hemel te gebruiken.

Eindelijk mogen we niet vergeten eene houten lijkvazenkist te vermelden, uitstekend bewaard, waarop zoowel aan buiten- als aan binnenzijde de verschillende teekeningen in kleuren nog bijna geheel gaaf te zien zijn.

(Slot volgt).

SPEELSCHE WIJSJES.

DOOR

W. F. GOUWE.

I.

DORPS-KINDER-DANS.

Hoe wiegen de kopjes in zonneglans, zonneglans,
loeren die vogelkens blij,
wat gaan er de voetjes in maatgedans, maatgedans,
kweelen die mondjes derbij, derbij,
wat kweelen die mondjes derbij.

Dat gaat op de maat om den lindeboom, lindeboom,
geen mist zijn pasjen of zwikt;
de grijze pastoor met zijn oogen vroom, oogen vroom
toeft er een wijlken en knikt, en knikt,
die toeft er een wijlken en knikt.

Zijn keffertje keft er de voetjes aan, voetjes aan,
danst met den kringelrei rond,
het bijt naar de rokskens die ommeslaan, ommeslaan,
duikelt in 't stof op den grond, den grond,
en duikelt in 't stof op den grond.

II.

DERTEL DEUNKE.

Liefst een dertel hert begeeret
wat het moeizaam vangen moet,
die 't nog niet en wist die leere 't
hoe dat moeite 't zoet verzoet.

't Kind mag liever zich onthalen
waar hem 't plukken wierd ontzeid,
dan hij graait van volle schalen
keurigst ooft hem toebereid.

Kostte uw handje te bemachten
in een oogwenk onbespied
meer geduld dan 'k ooit betrachtte
'k en beklaag dit wachten niet.

't Heimlijkst lachjen op te vangen
dat me uw lonkjes niet ontvloôn,
spiedde ik àl uw doen en gangen, —
last won lust, mijn lieven 't loon.

Zoetst der kussen zoet genuchte
wen bij naadrend voetgeluid
ijlings mond van mond moest vluchten
als een roover van zijn buit!

't „Heimlijk" is de room der kanne,
't blosje van het lief gelaat; —
schoonst hoort die de snaar moest spannen:
moeite is honig aan de raat!

'k Zou, als gene knaap, niet geren
blijven bij bereiden disch
en den bongerd noô ontberen
waar de pluk verboden is!

III.

HET ZANDWEGJE.

Een wegelke mul
van zon en zand,
tusschen bestoven zoden,
en daarin vlamden
t' allen kant
klaprozen purperroode, —
ze wiegelden wat en ze leken
een vlinderzwerm,
die spelende over den berm
neer was gestreken.

En links en rechts
in 't koren blond
veel blauwe bloemen fleurden,
als elven-oogen
gluurden ze rond
wat of er op 't wegje gebeurde...
Twee kwamen mekanderen tegen —
hij riep een groet —
wat lachten heur lipjens hem zoet,
schoon ze nog zwegen!...

Hij wist er niet meer
van klaproos-vlam,
noch blauwe elven-kijkers,
doch 't blauw dat tusschen
haar wimpers kwam,
en 'r mondje rood als 'n meikers!...
En wat er toen nog geschiedde
eer 't hem ontvloog....
ai! klap niet, elvenoog,
wat ge bespiedde!...

EEN TOLLENAAR.
DOOR F. DE SINCLAIR.

VI.

Het was Toon Velders zeker niet aan z'n wieg gezongen, dat hij eenmaal deel uit zou maken van het corps ambtenaren, die Grada's grootmoeder tollenaren noemde en die in de oogen van z'n oom even gemeen waren als stille dienders en erger dan „marresjees", omdat je ze niet aan 'n blinkend uniform kon herkennen.

En toch was 't zoo geleidelijk gegaan, zoo vanzelf sprekend en voortvloeiend uit 'n gewonen loop van zaken, dat Toon 't heelemaal niets vreemd vond, toen hij na 'n met gunstig gevolg afgelegd examen z'n aanstelling als kommies 4e klasse kreeg „met verbod om eenig ander bedrijf of beroep waar te nemen," zooals er stond.

Toen Toon 'n jaar of dertien was en weldra de lagere school zou moeten verlaten, kreeg z'n oom op 'n goeien dag bezoek van den hoofdonderwijzer, die aanried, dat Toon zou probeeren op de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te komen. Nu, schoolmeester vond Velders 'n heel mooi vak en hij was er trotsch op, dat Toon in staat geacht werd ooit zoo iets te kunnen bereiken.

't Duurde dan nog wel 'n poosje voor Toon zichzelf bedruipen kon, maar in Godsnaam, boerenknecht worden was voor Toontje toch niet geschikt en van de smokkel leven, dat ging ook maar net zoo lang goed.... tot 't 'es mis liep.

Toon zelf vond 't heel gewichtig; bizonder veel ambitie had hij niet, maar hij was vlug genoeg om met 'n beetje moeite te komen, waar hij zijn moest.

Grada was van school af en hielp haar grootmoeder in 't huishouden.

'n Goed jaar later deed Toon z'n toelatings-examen en slaagde.

Zoo verliet hij Beekloo, om er alleen gedurende de vacantie terug te keeren.

De vriendschap tusschen de kinderen verflauwde.

Toon kreeg „verbeelding," beweerde Grada en ze lachte hem in z'n gezicht uit, toen hij eens tegen Kerstmis thuis kwam met 'n zwart fantasiehoedje, in plaats van 'n gewone pet.

Toon raakte langzaam onder den invloed van z'n toekomstig ambt. Hij werd pedanterig en behandelde soms met 'n winderige minachting z'n ouwe schoolvrinden uit Beekloo. Hij geurde graag met z'n beetje wetenschap tegen z'n eenvoudige familieleden. Z'n oom vond het knap, maar Grada en haar grootmoeder zeien dat 't allemaal flauwe kul was en Toon niet meer de Toon van vroeger.

't Leven in Beekloo ging voort als altijd; de menschen werden niet armer en niet rijker, de smokkelhandel bleef op z'n zelfde hoogtepunt.

Toen Toon na vijf jaar z'n hulpacte zou halen, zakte hij en tegelijkertijd viel hij in de loting.

Dat maakte voor goed 'n eind aan de onderwijs-plannen; wel niet dadelijk, maar toch al heel spoedig.

Met behulp van z'n schoolvakken was hij in korten tijd milicien-sergeant en 't leventje in de kazerne, speciaal op de onderofficieren-chambrée, met al z'n would-be studentikozerigheid beviel hem opperbest.

Pronkend met 'n verlakten koppel en 'n degen voor „meester op alle wapens," joeg hij heel wat dienstmeisjes 't hoofd op hol.

Hij teekende bij toen z'n diensttijd om was, en scheen Beekloo te vergeten; 'n enkele maal zocht hij de menschen daar eens op, maar al 't geschitter en gegeur met buitenmodelpakjes maakte geen indruk op de ruwe eenvoudige menschen en Toon voelde er zich niet meer thuis. Zijn oom was kwaad, dat hij had bijgeteekend, hij moest niks van die militairen hebben en had veel liever gezien, dat Toon nog maar eens 'n keer dat examen voor schoolmeester had geprobeerd.

Grada's grootmoeder schudde 't hoofd; zij vond soldaat 't minste vak, dat er bestond.

Grada zelf behandelde Toon koel en op 'n afstand en dat hinderde hem meer, dan hij zich wilde bekennen.

't Laatste was trouwens de voornaamste reden, dat hij zoo zelden meer naar Beekloo ging.

De vriendschap uit hun jeugd was verkoeld,

de oude, hartelijke, naïve omgang bestond al jaren niet meer. Maar bij Toon was van lieverlede 'n ander gevoel ontwaakt. Hij had Grada lief gekregen. Door op zijn manier „schneidig" te zijn, trachtte hij indruk te maken, maar z'n galanteriën noemde Grada flauwe kunsten; dat ontstemde Toon, dan werd hij nijdig, schold op 't dorp, op de stomme boerenkaffers, die niks van de wereld gezien hadden, waarop Grada vinnig antwoordde, dat zij dan maar liever met kaffers te doen had, dan met dat stadsvolk en militairen met al hun kouë druktes.

Zoo scheidden ze dan en zagen elkaar vaak in geen maanden terug.

Eindelijk had Toon genoeg van de kazerne, hij snakte naar 'n burgerbaantje.

Toen ried 'n kennis hem aan kommies te worden.

Toon herinnerde zich wel zooiets van ambtenaren op de grenzen, maar de kommiezen in z'n garnizoensplaats waren heel andere lui, nette heeren, die soms met 'n bruin doosje of 'n tang onder hun arm liepen en dan 'n herberg of 'n slagerij binnen gingen, maar die je toch meestal met 'n sigaar in hun mond over de straat zag slenteren, zonder dat ze klaarblijkelijk iets te doen hadden.

Iedereen zei, dat 't nog zoo slecht niet was; as je wou, kon je vooruitkomen en later had je pensioen ook.

Toon deed examen en kwam er glansrijk door.

Zes weken later was hij sergeant-af en zat hij, tot z'n eigen verbazing, in 'n suikerfabriek de zakken te tellen, die ze uit 'n pakhuis haalden.

Hij had 'n brief naar z'n oom geschreven en ook een naar Grada, maar van geen van beiden had hij antwoord gekregen.

Na de campagne in de suikerfabriek kwam hij te Geerle, waar hij 'n beteren blik op z'n werkkring kreeg, 'n goed leven had met kameraadschappelijke collega's en chefs.

Hij had juist eens met verlof naar Beekloo willen gaan, toen de detacheering naar Kalder afkwam.

„Ten einde paal en perk te stellen aan de toenemende suiker- en spiritus-fraude" stond er, had de Minister 't wenschelijk geacht het toezicht op de Pruisische grens, vooral in de sectie Kalder, te verscherpen en waren er 'n zestal kommiezen uit andere plaatsen voor onbepaalden tijd gedetacheerd.

Zoo zou Toon Velders, na in jaren z'n geboorteplaats slechts enkele malen gezien te hebben, er thans voor langen tijd terugkeeren.

Maar hij huiverde als hij aan 't komende dacht, want hij keerde er weer als 'n verrader.

VII.

Het nog nieuwe station van Geerle lag heet en kaal in de brandende zon.

Naast 't perron, in 't verlengde ervan eigenlijk, was 't tuintje van den chef, nieuw in aanleg.

Twee ronde perkjes; geraniums, vuilrood verschrompeld in de hitte, maandroosjes, die niet wouen, beiden afgezet met kale, hoekig gevoegde grasranden en 'n omrastering van deukig kippengaas, op scheefgezakte stokken, dat je blik schemerig maakte, als je er 'n poosje op keek.

Tusschen die perkjes was 't onevenredig wijde pad, dik bestrooid met witte kiezeltjes, die, scherp knarsend, pijnlijk de voeten knelden, als je er even instapte.

Tegen den muur stonden de goudsbloemen, wel vroolijk met hun hard oranje tegen de wituitgeslagen steenen en aan dien muur waren ijzerdraadjes gespannen, waar wilde wingerd langs omhoog moest kruipen; maar 't wilde daar niet groeien in 't dorre witte zand en de dooie ranken, nog met raffia-eindjes opgebonden, bengelden slap en verschrompeld in de lussen.

Uit de deuren en kozijnen braaiden de harsdruppels door de opbladderende verf en waren traag naar beneden gevloeid, tot ze geel glazig versteven onder 'n glinsterende streep, als 't slijmspoor van 'n slak.

Op 't perron was de klinkerbestrating verzakt met ongelijke putten, waarin 't dorre heizand poeierig lag opgehoopt, telkens bij tochttrekking opdwarrelend in kleine hoosjes, die neersloegen en verstoven in de wachtkamer en 't kaartjesbureau, waarvan de deuren openstonden.

Een Tollenaar.

De rails lagen hard-glanzend uit over 't schoongewiede terrein.

'n Beetje verder was 't onkruid opgeschoten; klaprozen, felrood en zonderling frisch glanzend tegen 'n dooden grinthoop, groene hooge struiken zonder bloemen, doffe harige brandnetelbosschen met roomwitte bloesems; zoo hier en daar stond 'n eenzame wigge steil overend en kroop 'n convulvulus met z'n rose kelken over zwarte sintellagen.

De spoorlijn was diep ingegraven tusschen de zandige heuvelen, lag rechtuit in toespitsende vernauwing in de eene richting, maar boog zich dadelijk om in de andere.

't Station rees als 'n massief blok ineens uit 't perron, 'n kap was er niet. Door 'n glazen deur kwam je in 't vierkante wachtkamertje, waar vaste banken tegen de muren stonden, en verder niets was dan 'n roestige potkachel zonder pijp, leelijk zwart ding tegen den hel witten schoorsteen.

Aan de wanden hingen reclames van stoombootmaatschappijen, woeste rooie luchten boven de groen-blauwe zeeën met mooie witte krulgolfjes voor den boeg van 't schip; menschen er op met kleurige jassen en shawls.

De dienstregelingen, groote witte vellen met de duidelijke zwarte letters en 't kriebelige kaartje met rooie streepjes in 't midden erin, waren vastgedrukt met spijkers door kurkschijven. Over den schoorsteen was 't loket met 'n scheefgezakt vuil kartonnetje ervoor, waarop „gesloten."

In 't kaartjesbureau, waar niemand was, tikte 't telegraaftoestel eenzaam, vèrweg hoorbaar geluid in de wijde stilte.

Velders en Horsting kwamen aan door den mullen zandweg, die van Geerle naar 't station leidde en zacht glooiend opliep naar 't emplacement.

Tusschen zich in droegen ze 't grijze valies van Toon, propvol gepakt, met knooperige touwtjes nog 'n beetje versterkt, want 't blikken slot was afgeknapt.

Toch puilde nog 'n witte goedbobbel door de gapende spleet, waarover 'n paraplu en 'n stok gebonden waren.

Ieder hadden ze 'n leeren hengsel vast, dat dreigde in te scheuren door de groote zwaarte, die er aan hing.

,,'t Lijkt wel of d'er keien in zitten", zuchtte Horsting, even stilstaande, om 't zweet van z'n hoofd te vegen, „laat mij nou es an den anderen kant."

Ze verwisselden van plaats, hieven 't valies op en sjouwden verder door de poeierig drooge zandgolven.

„We bennen d'r zoo", vergoelijkte Toon en dan na 'n oogenblik zwijgens op z'n laarzen wijzend: „Die had ik nou zoo netjes gepoetst.... 't lijkene wel witte."

Horsting glimlachte, zeulde verder, moe en warm, met weinig lust om te praten, verlangend naar 't einde van den tocht.

„Nou is 't zoo geleje", sprak Velders weer 'n eindje verder, toen ze den kiezelweg betraden, die 'n honderd meter voor 't station begon.

'n Oogenblik later duwde ze de deur van 't wachtkamertje open en lieten 't valies met 'n smak vallen op den houten vloer.

„Hè, hè" sprak Horsting rekkend, terwijl hij zich even op de bank liet neerkomen, „daar zou je moe van worden."

„Je word bedankt voor 't helpen man, wi-je nou es opsteken van me?"

Beiden gingen rooken.

„D'r schijnt nog geen mensch in te zijn", sprak Velders, die eerst al eens tegen 't loketje getikt had en nu 'n poging deed om door 'n kier naar binnen te zien.

„Tijd zat", sprak Horsting lakoniek en dan z'n collega 'n oogenblik spottend aanziende, „Hoe voel-ie je nou Toontje?"

„O zoo lekker", antwoordde de aangesprokene met 'n zuurzoet lachje. „Wat 'n kale zandboel is dat hier toch....!" en hij keek door de glazen deur op 't perron.

„Je schrijft toch zeker wel es?" vroeg Horsting nu hartelijk.

Toon knikte. „Je kan d'r op an, maar 'k mot er eerst 'n beetje gewend zijn."

„Natuurlijk."

Ze zwegen.

Buiten klonken voetstappen over 't grint, vervolgens werd er 'n sleutel in 't slot gestoken, 'n deur piepte, toen kwam er blijkbaar iemand in 't kaartjesbureau.

„Nou is 't er toch een in," sprak Toon, die luisterde.

„Tik dan nog es", zei Horsting.

Toon trachtte weer naar binnen te zien langs den scheeven bovenkant van 't kartonnetje met „gesloten."

Hij tikte.

Uit 't kaartjesbureau klonk 'n knarsend geluid, toen 'n belletje, daarna 't getik van 't toestel.

„Ze telegrafeeren zeker", zei Horsting.

„'k Zà maar effen wachten", sprak Toon en hij ging ook zitten met 'n beetje 'n gaperig gevoel in z'n kaken, zenuwachtig als hij was voor de komende dingen.

Geen van beiden spraken ze; ze lieten hun blikken werktuigelijk gaan langs de reclameplaten, de annonces en de vreemde Engelsche woorden, lezend en nog eens lezend.

„Van den Berg Ltd.", zei eindelijk Toon hardop, „wat zou dat toch wezen „Ltd"?

„Lucaszoon of zoowat", meende Horsting.

„D'r staat geen Zn. maar td.", merkte de ander op.

„Ja", peinsde Horsting, nu ook lezend, „dat weet ik ook niet, maar je ziet 't dikwijls."

„O... daar doet-ie 't papiertje weg", riep Velders opstaande en hij trad op 't loket toe, waarvoor hij 'n arm zag bewegen, terwijl, toen hij tikte, 'n hand 't plotseling opentrok.

„'n Kaartje naar Arnhem meneer."

„Welke klas?"

„Derde klas."

„Retour?"

„Wat zeit u?"

„Retour!?"

„O... nee, geen retour, enkele reis."

De beambte in 't kaartjesbureau noemde 't bedrag, Toon betaalde, keerde met z'n kaartje terug en zag op z'n horloge.

„Konnen wel op 't perron gaan hè?"

Dat deden ze.

Alles bleef nog stil als tevoren; in 't bureau zagen ze den chef met z'n rooie pet op in z'n hemdsmouwen telegrafeeren; hij zag even opzij toen ze voorbij slenterden, tikte vluchtig aan z'n pet.

Van den overkant der spoorbaan kwam 'n man aan, 'n spoorarbeider; traag stapte hij 't hooge perron op, ging 't bureau binnen, scharrelde wat met papieren, verdween, kwam weer terug en praatte tegen den chef.

Toen ging er eensklaps 'n belletje.

De arbeider trad naar buiten, liep naar den rand van 't perron, keek den lijn langs, daarna ging hij terug, bleef in de deuropening van 't bureau staan.

„Maar veilig geven?"

„Toe maar."

De man haalde 'n kruk over, die uit den grond stak; 'n eind verder rees 'n signaalarm omhoog.

„Nou zal-ie d'r zoo zijn", veronderstelde Toon, die al de bewegingen gevolgd had.

„Hoe laat bè-je d'r nou?" vroeg z'n collega.

„Om 'n uur of twee... ja 't is 'n heele reis."

„Daar is-ie..."

De chef, die z'n jas had aangeschoten, trad naar buiten, 'n beetje gewichtig doenerig en keek naar 't lokaaltreintje, dat scheef overhellend juist de bocht omkwam en met 'n schel geluidje floot.

De arbeider gooide de wachtkamerdeur open, rammelde 'n serie namen op en trad toen op de beide kommiezen toe.

„Gaat u mee heeren?"

„Ja, ik," zei Toon.

„Bagage meneer?"

„Nee... of ja. Zet jij 't valies van me d'r maar es in", en hij tastte in z'n zak naar 'n dubbeltje.

„Nou Toon, ouwe jongen, je houd je maar goed hoor", en Horsting drukte z'n collega de hand.

„'t Beste", antwoordde deze „en nog bedankt voor je hulp."

Toen stapte hij in, en bukte zich op 't balcon om 't valies aan te pakken van den arbeider. Zich langs 't deurtje, dat veel te groot was voor 't kleine balcon, wringend, trad hij in den wagen, zette z'n valies op 'n bank, liet 't raampje zakken en leunde er uit.

„Doe de groeten aan de lui, zeg."

„'k Zal nie mankeeren."

Toen zagen ze elkaar glimlachend en zacht knikkend aan, niet meer wetend, wat nu nog op te merken.

De stationschef keek op z'n horloge en wenkte met de hand.

Een Tollenaar.

De locomotief floot en 't treintje schokte knarsend in beweging.

„Nou..." sprak Horsting, nog eens z'n hand uitstekend, terwijl hij 'n paar passen meeliep.

„Nou..." antwoordde Toon... „ajuus hoor!"

Hij liet de hand los, bleef nog even uit 't raampje hangen.

„Salu!", riep Horsting nog eens, z'n hand omhoog stekend.

Toon wuifde.

Toen trok hij z'n hoofd terug, zag even om zich in de leege coupé en ging zitten tegenover z'n valies.

't Was warm in den trein, de coupé had zeker in de zon gestaan; Toon sloeg de stoffige blauwe gordijntjes terug en keek naar buiten.

Kijk, daar had je de molen. Breeman, de molenaar, keek net uit 't raampje. Zou-ie es wuiven? Och 't gaf toch niet. Molenaar, dat was nog zoo slecht niet.

Jonge, jonge, wat zou-d-ie nou gaan ondervinden. In Geerle had-ie zoo'n best leven. Niet te veel dienst, genoeg fraude, om de ambitie d'r 'n beetje in te houden en plezierige kameraden. Goeie vent die Horsting, 'n beetje stil, maar je kon op 'm an.

Kijk nou kon-ie 't heele dorp weer zien liggen, zoo'n bocht maakte 't treintje; 't torentje, de Roomsche kerk, 't hooge rooie dak van de Ster, daar hadden ze nog vergaderd verleje week, en daar had je de molen ook weer.

Nou draaide 't heele zaakje weg.

Hij boog zich voorover om nog te blijven zien, tot 't dorp achter de boomen verdween.

Salut Geerle! Dat hê-me ook alweer gehad.

Toon zuchtte, viel terug op de bank, grabbelde in z'n zak naar lucifers.

Hij deed 'n paar trekken aan z'n sigaar en zag toen weer rond zich in den wagen.

Andere passagiers waren d'r niet en te lezen had-ie ook niks. Even staarde hij op 'n bordje waar „Noodrem" bovenstond. „Langs de buitenzijde van iederen wagen..." hij las 't heele berichtje, scherp turend op de kleine lettertjes, want 't hing 'n eind van hem af en ze hadden d'r door gekrast met potlood.

Ineens ging de deur van de middengang open. 't Was de conducteur. 'n Klein rood kereltje met 'n bont uniform, die 'n beetje waggelend door 't schokkerige rijden, op hem toetrad.

Toon gaf z'n kaartje.

De man bekeek het, knipte, gaf 't weerom, keerde weer terug, sloot met 'n smak 't bruine deurtje achter zich.

Die zeit ook niet veel, allemaal fooitjesjagers die kerels, dan konnen ze wel beleefd zijn en staan buigen.

Hij stond even op, om zich uit te rekken, terwijl hij zich vast hield aan 't bagagenet.

Wat zouen ze kijken in Beekloo, as hij daar an kwam. Direct zou-ie maar es even anloopen bij z'n oom en bij Grada. Dat was 't beste, dan was-t-ie er ineens door. Als-ie geschreven had dat-ie kwam, dan waren ze onder mekaar aan 't klessen gegaan, jawel, en dan vond-ie geen mensch thuis. Hoe Grada d'r nou wel uit zou zien, ... hoe lang was dat nou geleden dat-ie 'r voor 't laatst zag...? 's Kijken, ja, al over de twee jaar. Toen hadden ze nog zoo'n ruzie gehad, och maar dat kwam ook door d'r grootmoeder met d'r onverstand, om altijd op militairen te schelden.

Afijn, burger stond hem in alle geval beter, dan zou-ie dat bruine pak es andoen en dat hooge boord.

Och Grada zou 't nog wel niet met 'n ander houwen. D'r waren geen jongens voor haar in Beekloo.

As ze nou maar niet naar de grens ging en oome ook niet.

Afijn, hij zou ze waarschuwen, es met ze praten d'r over. Of dat helpen zou...?

't Was toch ook 'n miserabele boel, dat ze nou juist hem namen.

Mistroostig zag Velders naar buiten, naar de hei en de jonge dennenaanplant, waar hij langs spoorde.

Kijk daar liepen konijnen. Daar zat zeker ook 'n hoop wild. Net as in Beekloo.

Had-ie dikwijls strikken gezet met z'n oom en ook wel es geschoten met dat geweer van de Rooie... hoe was die z'n naam ook?

'n Sterke kerel was dat.

Ineens dacht hij met 'n huivering aan de

mogelijkheid, dat hij op de Rooie zou liggen loeren.

Enfin, hij had z'n revolver, maar toch....

't Treintje floot en remde dadelijk daarop met 'n knarsend geluid, hobbelde nog 'n eindje door, stond eindelijk stil met 'n terugschok.

Daar had je 't station, dat was nog kleiner dan Geerle. Waar was-ie nou? O, jawel Uchgel, ook niet veel plaats zeker.

Kijk die chef es 'n gezicht zetten. Daar stapten waarachtig nog menschen uit ook. Dat was zeker 'n notaris of zoo, die met z'n witte vest, kijk de chef es buigen. „Jawel meneer", zeit-ie, „daar ginds heen." Nee stommert, je mot dat hek door, zie-je dat niet. O, gelukkig, daar krijgt de chef 't in de gaten. Kijk ze nou lachen alle twee.... O, nou gaan we weer, gelukkig.

't Stationnetje schoof voorbij.

Toon, slaperig van 't vroege opstaan en de broeie warmte in den trein, leunde even achterover, sloot z'n oogen.

Hij dommelde in, na 'n telkens verplaatsen van z'n hoofd tegen den harden wand, omdat 't zoo schokte en dreunde.

Bij 'n station, dan schrok hij wakker door den terugschok van 't stilstaan, keek even uit van achter de gordijntjes, die hij toch maar dichtgeschoven had, omdat de zon zoo was gaan branden aan dien kant, en leunde dan weer achterover, telkens spijtig, omdat hij dan niet meer zoo lekker kwam te liggen als eerst. Maar toch soesde hij dan weer in.

Eindelijk schrok hij wakker door 'n gehots over wissels; hij schoof 'n gordijntje weg.

Dat zou Arnhem zeker wel zijn.

't Leek of hij in 'n diepen put reed; aan weerskanten zag hij tegen hooge dijken op, slordig begroeid met allerlei onkruid, hier en daar plekken zwart geschroeid door brandstichtende vonken uit de treinen.

Bovenop zag hij de huizen.

Hola, wat 'n gier nam hij daar! Hij bonsde met z'n hoofd tegen 'n raamstijl.

Dat maakte hem ineens weer helder. Hij stond op; z'n eene been sliep, prikte met 'n wee gevoel, toen hij z'n voet neerzette. O, gelukkig, 't ging al over, met 'n felle tinteling, die doortrok tot in z'n heup.

Hij schopte even heen en weer, wreef; nou moest 't maar.

Langs 't raampje schoven de eerste pilaren van 't perron; hij zag 't laatste, ineens veel hooger dan al die rails met 't gele zand, die langs z'n oogen hadden geschemerd even te voren. Kijk wat 'n menschen!

Stopte-ie nou nog niet?

Ho, daar begon 't te minderen; knarsen, knarsen, knarsen....

De trein stond.

Toon nam z'n zwaar valies op, verliet de waggon, stond ineens in de herrie.

'n Oogenblik was hij beduusd van de drukte, 't geblaas en gegil van de locomotieven, 't geratel van de bagagekarren, 't zenuwachtig gedoe van menschen op reis, 't vreemd geweldige van den donkeren ijzeren hemel boven hem.

Hij liep de andere passagiers maar na, de trappen af, door 't donkere viaduct, waar 't gas brandde, trappen weer op.

Zoo, nou had-ie tijd genoeg om eens op z'n gemak uit te kijken.

Hij zette z'n valies even neer op den houten vloer, zag om zich heen om de wachtkamer te zoeken.

Hij stond er vlak voor, trad binnen en vroeg aan den portier om inlichtingen.

Twintig minuten had-ie nog, zei de man. Kon-ie wel wat eten.

Hij bestelde 'n kop koffie en 'n broodje met vleesch, begon vlug te eten met veel graagte, roerde in z'n koffie, die 'n beetje lauw was. Dat smaakte toch heel anders dan wat je zoo thuis kreeg.

In de wachtkamer was 't vol; er hing 'n dikke tabaksrook; 't was zeker markt geweest. Boeren en boerinnen, die allemaal bier of borreltjes zaten te drinken, de manden met de rood-geruite doeken er over heen geknoopt, op tafel voor zich

Daar riep de portier wat af. Toon verstond hem niet, ging naar hem toe, vroeg of 't zijn trein was.

Nee, hij had nog tijd genoeg, zou hem wel waarschuwen.

Toon ging weer aan z'n tafeltje zitten, keek naar de menschen, die voor den uitgang drongen en hun kaartje moesten laten knippen.

Meteen rolde er alweer 'n trein binnen, vlak aan 't perron, waar hij op keek.

'n Kelner haalde z'n leeg bord weg; Toon rekende af. Op 't zelfde oogenblik wenkte de portier, en riep 'n serie namen.

„Dat 's uw trein, hier op 't eerste perron."

Toon dankte, snelde met z'n valies langs de open coupé's allemaal I^e^ of IIe klas.

Hij toonde z'n kaartje aan 'n conducteur.

„Derde klas, achteran," zei de man.

Toen ging hij verder, zag eindelijk de bruin-gele cijfers III op de portieren staan, en stapte in.

Santwegen was 't station, waar Toon moest uitstappen. De trein ging wel verder in Duitsche richting, maar van Santwegen naar Kalder moest hij loopen.

Nu stond hij daar in de blakende zon op 't perron, terwijl de trein alweer verder reed.

Z'n valies meenemen, dat ging niet, daar was de afstand te ver voor.

Hij zag rond, de chef kwam naar hem toe, vroeg z'n kaartje.

„Is hier geen vrachtrijder op Kalder?"

„Jawel meneer, net hier tegenover 't station, in die herberg."

„Dank u."

Hij ging 't hek door, kwam in de gelagkamer van de herberg, waar 't heel koel was en waar allemaal kringen van wit zand op den vloer waren gemaakt.

Hij zette z'n valies neer, ging even zitten, riep: „Volk!"

Toen verscheen er 'n meid, die 't valies in ontvangst nam en hem 'n glas bier inschonk, dat hij besteld had. Ze bleef nog even achter den toog, scheen 'n praatje te willen maken, maar ergens in 't huis riep plotseling iemand:

„Geerte... Geerte!"

„Joe...!"

Toen verdween ze.

Toon zag even rond.

'n Proper herbergje was dat hier. 'n Groot biljart met hardgroen laken, zeker pas opnieuw overtrokken. Tegen den muur stond 't queuenrek met de spelregels en 'n plaatje met allemaal biljartende heeren in 't midden. Vond je bijna overal waar 'n biljart stond, maar je las 't nooit. Wat 't eigenlijk zijn zou? Toon stond op om te lezen; z'n oog viel op 'n verkoopannonce.

„De notaris Geelsmans te Kalder zal op Donderdag..."

„Geelmans, hè ja, die naam kende-n-ie nog wel, schoot hem ineens weer te binnen. Die woonde daar onder Kalder, in zoo'n groot huis, waar hij vroeger altijd langs moest als hij naar school ging met Grada. Daar zaten altijd zooveel kleine meisjes voor 't raam en die knikten dan....

Hij peinsde even, voelde 'n langzaam opkomende beklemming voor de komende dingen.

Over 'n uur, dan was hij in Beekloo, stond hij voor Grada's huis.

Hoe ze hem zou ontvangen en z'n oom en de andere menschen?

Hij zou nu maar doorgaan, niet langer talmen, want 't was te warm om hard te loopen.

't Was toch misschien maar beter geweest als hij geschreven had. Dan zat ze nu al naar hem uit te zien. Jawel... of ze liep expres 't huis uit tegen dat-ie kwam.

Ineens schokte hij bij de gedachte, dat ze wel getrouwd kon zijn. Wel ja, in die twee jaar en nooit meer iets van ze gehoord.

Afijn, als dàt 't geval was... kon hem niks verdomme....

Hij slikte iets weg in z'n keel, staarde even voor zich uit.

Nu zou hij maar gaan. Die meid kwam niet weerom zeker. Als-ie nou wou liep-ie weg zonder betalen.

Hij telde vijf cent uit op de toonbank, trok z'n wandelstok van boven z'n valies uit en verliet de herberg.

Santwegen begon 'n honderd meter van 't station.

'n Stadachtig dorp was 't met groote vervallen huizen en verwaarloosde tuinen, smerige muurbrokken met 'n latijnsche inscriptie boven 'n verzakkend poortje.

Toon passeerde 'n groot monumentaal huis waar 't pleister in groote stukken was afgebrokkeld, de rooie steen er onder als rauwe wondplekken in 'n gore huid.

'n Vervallen muur stutte 'n scheefgezakte loods.

Dan verbreedde de straat zich tot 'n marktje, dat gloeiend en doodsch uitlag in de felle zon.

'n Paar honden scharrelden op de stoep van 'n slagerswinkel.

Uit 'n huis kwam 'n oude politieagent, moeielijk loopend met gebogen rug, steunend op z'n stok.

„De weg naar Beekloo?" informeerde Toon.

„Daar op den hoek rechtsaf", zei de man.

Toon liep door, sloeg de zijstraat in, waar de oude leelijke huisjes scheef en Duitschachtig vuil tegen elkaar leunden en zag toen ineens 't vrije veld.

Vroolijk rood-wit-en-blauw rees even verder 'n handwijzer van de A. N. W. B., juist op 'n kruispunt van wegen omhoog.

Hij las de verschillende plaatsnamen.

„Beekloo 6.3 K.M."

Fel wit lag de weg voor hem in de zon; rechts belegd met groote stukken hout om de karren te dwingen links te houden; van afstand tot afstand blauwden hoopen geklopte steen voor 't macadam, wachtend op uitstrooiing over de stuk gereden einden.

'n Poeierige stoflaag mulde over den harden raspigen ondergrond.

Toon bleef opzij van den weg in 't dorre gras loopen.

Dat-ie nou straks in Beekloo zou komen... 't was niet te gelooven!

Hier op dezen weg was hij nooit zoover geweest, voor zoover hij zich herinnerde.

Hij zag om, keek naar 't ranke torentje van Santwegen.

Kijk, nu lag 't dorp ineens dààr, zoo was hij gedraaid.

Toch dadelijk hier alweer dien eigenaardigen lucht van vroeger; wat 't eigenlijk was, zou hij niet kunnen zeggen, maar hij rook dat hij terug was in den Achterhoek.

Voor hem uit liepen 'n paar kinderen, 'n kleine jongen voorop, die spoortje spelend stofwolken opschuifelde; ze zakten traag neer, in grijze bestuiving. Twee kleine meisjes gearmd achter hem. Die waren zeker naar school geweest in Santwegen.

'n Eind verder stonden twee armelijke huisjes dicht bij elkaar; daar schenen ze te wonen.

De jongen holde naar binnen, 't eene meisje volgde, na 'n afscheidspraatje met 't andere, dat nu vlak voor Toon 'n beetje sneller doorliep en den weg overstak naar 't andere huisje. Daar stond 'n vrouw in de deuropening, met de hand boven de oogen voor de zon, den weg af te zien.

„Hanneke woar bies de zoo lange west?"

Ze riep 't al van verre, verwijtend maar toch verheugd.

't Meisje zette 't op 'n draf, riep iets terug, verdween met de vrouw in huis.

Toon glimlachte bij zich zelven.

Dat was weer 't oude dialect, dat ze hem hadden afgeleerd, eerst op de Kweek en toen in de kazerne, maar 't trof hem toch als 'n klank uit verre kinderjaren en hij herhaalde de woorden, trachtend naar dezelfde intonatie als die vrouwestem.

Zoo sprak Grada ook, zoo spraken alle menschen hier, maar je wist 't niet, als je er niet zoo lang was uitgeweest.

Dit waren de laatste huisjes van Santwegen, nu liep de weg langs vlakke weiden met grazend vee, gele korenvelden, bloeiend boekweit en roode klaver.

Vèr weg donkerden wat boomgroepen en lage boschjes, en voor hem, ja dat herkende hij dadelijk en z'n hart bonsde, dat waren de blauwe heuvels achter Beekloo en kijk, daar aan 't eind, waar ze ophielden, daar rees 't torentje van dat Duitsche plaatsje boven op den laatsten heuvel scherp omhoog en de zon blikkerde daar ergens, net als vroeger zoo dikwijls, op 'n raam, zoo fel, dat je er evenmin naar kijken kon als in de zon zelf.

Hij bleef even staan.

Wonderlijk, wonderlijk, dat hij terug was, dat hij liep hier in deze streken, dat hij 'n uur later thuis zou zijn, in dat oude bekende huisje, waar z'n slaapkamertje in was en de keuken, waarin hij aardappels schilde en de schuur, waar ze alles borgen... voor de grens.

O, God, daar had je 't weer, die beroerde gedachte, die zich maar altijd weer opdrong, nuchter en klaar als de zaak was, hoe 'n moeite hij ook deed 't zich zelf telkens te verbloemen.

Nee, nee, hij zou er nu es gewoon over denken. Hij kwam daar als kommies, goed, dan most-ie natuurlijk surveilleeren, ook goed.

Wie smokkelde daar? Al de menschen uit Beekloo; twee jaar geleje was 't nog zoo en nou was 't nog net eender. O, hij kon ze allemaal opnoemen, Jan Teeuws, en de Rooie, en dikke Trees en Kees . . . en z'n oom Velders en Grada.

Maar goeie God, wat moet-ie dan doen tegen die menschen?

„Dan moet je maar es met die luitjes praten!"

Hij imiteerde hardop en nijdig de stem van den Inspecteur in Geerle.

Zoo'n lamstraal! Met die menschen praten. Zeker theorie houen met de Rooie en met z'n oom over „verboden nederlagen!"

Hij lachte schamper, liep weer door, met z'n stok 'n rond steentje telkens verder slaande, tot 't de sloot invloog, met 'n plonsje.

Op 't verre rechte eind weg voor hem bewoog zich niets.

De lucht trilde in zonnewarmte, 't vee lag traag aan de slootkanten, de korenaren wuifden niet, hingen stil neer in volle zaadzwaarte.

En alles om hem wekte herinneringen op, meer en anders dan vroeger, 'n paar jaar terug, toen hij zoo af en toe als sergeant eens over kwam.

Dan ontstemde hem alles, vond hij 't buiten boersch en stil, gedrukt en ontstemd als hij altijd was over 't stugge en plagerige van Grada, 't afkeurende van d'r grootmoeder, de stille ontevredenheid van z'n oom.

Maar nu, nu zwol 'n week gevoel langzaam in hem op, 'n zacht-weemoedig terugverlangen naar z'n jeugd; 'n telkens schokkend-blije herkenning van dingen in deze streek, huizen, daken, 'n hek; dingen, die hij vroeger onverschillig voorbij liep, maar na 't blije kwam onmiddellijk 't nuchter-klare inzicht in de werkelijkheid.

Dan klopte z'n hart in z'n keel en met pijnlijke ontzetting herkende hij hetgeen dan weer volgde.

Eindelijk kwam er in de verte toch iemand aan. Toon zag 't eerst toen de man vlak bij was.

Hij herkende hem, welzeker, Gerrit Beens was 't, die woonde daar 'n endje van Grada af.

Toon zag den man, 'n sjofelen boerenknecht, in spanning aan, half glimlachend, 'n uitroep van plotselinge verbazing verwachtend.

De man was nu vlak bij, keek hem aan, nam z'n pet af, passeerde.

„'t Was hem toch", mompelde Toon nog even omziende, maar de ander stapte op z'n klompen langs den slootkant verder, blijkbaar onbewust.

Nu ineens, bij 'n tweesprong, waar 'n handwijzer wees naar Kalder, zag hij Beekloo vlak voor zich liggen.

Z'n eigen huis, 't hooge roode dak van Grada, ja, daar was 't weer, al de verspreide huisjes en 't kleine kerkje tegen den voet van de heuvels.

't Dorp leek uitgestorven in die middaghitte; wat kippen scharrelden over den weg, 'n witte kat sloop in den schaduwkant van 'n woning.

Toon was blijven staan in stille weemoedige beschouwing, even leunend tegen den paal van den handwijzer.

Als hij nu doorliep, 'n honderd, twee honderd schreden . . . dan stond hij voor Grada's woning. Ze zou binnen zitten bij d'r grootmoeder, kousenstoppen of iets dergelijks. Dan deed hij de deur open, trad ineens midden in hun huiselijkheid.

Zoover was 't mooi en goed, maar dan zouden de vragen komen: hoe lang hij bleef, hoe hij zoo plotseling kwam of hij z'n oom al gezien had. . . . ?

En daarop . . . moest-ie antwoorden, dat-ie kwam als kommies . . . als kommies, om te gaan loeren op de menschen uit Beekloo . . . op al de ouwe vrinden . . . op z'n oom ook . . . en op Grada. . . .

In vertwijfeling snikte hij 't eensklaps uit, maar dadelijk slikte hij z'n opwellende snikken terug, schuw rondziend of er niemand in de buurt was.

Dan plotseling, met 'n binnensmondsche vloek, begon hij gejaagd voort te stappen.

Maar hij was den weg ingeslagen naar Kalder.

VIII.

Dien Zondag had Toon besloten in godsnaam maar eens naar Beekloo te gaan.

Tot dusverre had hij 't niet moeilijk gehad.

Hij was nu 'n kleine week in Kalder, deed velddienst en nog eens velddienst, maar altijd

moest hij surveilleeren of in embuscade liggen op plaatsen, waar hij zeker wist, dat de menschen uit Beekloo nooit passeerden.

Bok, de hoofdcommies, kende het terrein maar half en Toon hield zich van den domme. Daar kwam bij dat Bok veel te eigenwijs en verwaand was om raad te vragen van of overleg te plegen met 'n ondergeschikte.

„Je komt hier uit de buurt vandaan?" had hij gevraagd.

„Jawel", antwoordde Toon.

„Dan zà-je de streek wel kennen."

„Zoo'n beetje wel, . . . maar 'k ben d'r al zoo lang uit", weifelde Toon.

„Afijn dat's niks . . . as jij je maar houd aan 't dienstboek. . . ."

En dat had Toon gedaan, zoo trouw mogelijk.

De boschweg, dat rechte eind, waar al de smokkelaars langs trokken, dat kende Bok niet, dat had Toon al wel gemerkt en 't dienstboek eens doorbladerend had hij gezien, dat hij zelfs 't bestaan er van niet vermoedde.

Dat stelde hem 'n beetje gerust en gaf hem tevens moed om zich nu maar eens te vertoonen.

't Was al avond toen hij op pad ging, den vlakken grintweg naar Beekloo.

De lucht zag rood in 't Westen, 'n gouden rand lag op de nevelbank, waarachter de zon verdwenen was. Als 'n reuzenwaaier stegen de breede rose lichtbundels omhoog.

De velden lagen wijd en eenzaam.

Boven de donkere heuvels in 't Oosten begonnen de sterren te fonkelen.

't Was doodstil; alleen drensde van verre uit 'n huisje 'n harmonika z'n nasale accoorden.

Toon schreed langzaam voort met 'n fel kloppend hart, 'n zenuwachtig branderig gevoel in z'n keel en z'n maag.

Nou ging-ie er dan toch heen, nou moest 't maar. Wouen ze hem niet meer kennen, afijn, dan ging-ie weer terug. Zoo verstoppertje blijven spelen kon-ie niet volhouden en hij wou Grada zien, dat was 't vooral.

Hij durfde nu niet te denken aan allerlei mogelijkheden, dat ze dood was of getrouwd, of weg, 't dorp uit.

Hoe meer hij Beekloo naderde, des te langzamer liep hij.

Kijk, daar had je de „Roode Leeuw".

'n Beetje schuw ging hij er voorbij, toch alles opnemend met 'n vreemd blij gevoel van herkenning. De luiken waren dicht, 'n lichtstreep drong door 'n spleet naar buiten. Voor de deur stonden de paardebakken, net als vroeger, over een ervan hing 'n halster.

Toon liep door.

't Was nu al tamelijk donker, maar toch zag hij van ver al den witten handwijzer op den driesprong, waar hij eenige dagen geleden zoo besluiteloos en treurig gestaard had op Beekloo.

Nu was hij er weer.

Daar lag het dorp, vreemd en onduidelijk in 't zwakke schemerlicht.

Maar 't hooge groote dak van Grada's woning zag hij scherp en dreigend zwart opstaan tegen de lucht.

Toen kwam de angstige beklemming in hevigheid terug.

Hij stond weer stil, voelde 't bonzen van z'n hoofd pijnlijk in z'n slapen.

Hij slikte moeielijk, trachtte met halfluide vloeken z'n kalmte terug te krijgen.

Vooruit . . . geen gedonderjaag . . . hij moest en hij zou.

Vreemd liepen z'n voeten over dien bekenden weg; daar had je oom Velders z'n huis, . . . de pomp . . . de heg . . . de pereboom. . . .

Hij sloop er langs, voelde zich als 'n dief, had wel schuw willen bukken achter de heg, maar in 't huisje was geen licht.

Nu kwam het, 't onafwendbaar dreigende, 't huis van Grada.

Ineens stond hij er voor.

De luiken waren dicht, maar 'n geel schijnsel sijpelde door 'n spleet.

Toon zag 't met 'n schrikschok. Even had hij nog gehoopt, dat er niemand thuis zou zijn. Dan was hij weer teruggegaan naar Kalder.

Plotseling hoorde hij daar binnen praten, 'n mannestem.

Hij fronsde z'n wenkbrauwen, sloot z'n tanden op elkaar en stiet de deur open.

Dadelijk stond hij in de lamplichte kamer.

„Goeien avond!"

Om de tafel zaten z'n oom, Grada en de grootmoeder, die hem aanstaarden met open mond.

„Toon!"

't Was Grada's stem met blij verraste klank; ze vloog op van haar stoel en viel hem om z'n hals.

„Is dat Toon?" sprak in uiterste verbazing de grootmoeder, kippig toekijkend met haar oude oogen.

„Dat's ook onverwacht" zei Velders en ruw hartelijk z'n hand toestekend, „hoe is 't er mee?"

Toon slikte z'n tranen weg in blije ontroering over Grada's omhelzing.

't Meisje was nu teruggetreden; 'n beetje bleek zag ze en met vreemde ongeruste oogen bleef ze Toon aan staan kijken.

„Dag oome", sprak Toon heesch, „dag grootmoeder... allemaal nog gezond, zie ik," en als iedereen zweeg, nog te verbaasd over z'n plotseling verschijnen „jà... daar staan jullie van te kijken hé.., dà'k zoo in eens..."

„As 'k nou toch wist, wie d'r zoo in eene binnenkwam" zei de grootmoeder en dan scherp toekijkend, „je ziet er best uit."

„Och ja... goed eten en niet veel te doen."

„Bè-je nog kommies?" vroeg Velders droogjes.

Toon knikte, voelde dat 't bloed naar z'n hoofd vloog.

„Ja, nog altijd."

„O, ie heit z'n baard laten staan", riep Grada ineens lachend, want ze had al 'n poos staan peinzen wàt er toch aan hem veranderd was.

Toon streek met z'n hand langs z'n sik.

„Nou is 't niet goed?"

„Mijn 'n zorg", plaagde Grada.

„Bè-je nog bij mij an geweest?" vroeg Velders.

„'k Zag, dat er geen licht brandde en toen begreep ik wel, dat u hier zou wezen."

„Net as van ouds hè?" sprak de grootmoeder.

„Blijf je lang?" vroeg Grada eensklaps.

Toon deed of hij 't niet hoorde, begon te informeeren naar oude kennissen, veinsde groote belangstelling in allerlei nietige bizonderheden, praatte, zoodra de andere zwegen, weer dadelijk door, doodsbenauwd voor 'n stokking in 't gesprek, waarna plotseling vragen zouden gedaan worden, die hij maar steeds wilde vermijden, al begreep hij heel goed, dat hij ten slotte toch tot 'n verklaring moest komen.

En 't kwam.

Van de ouwe kennissen had hij 't gesprek geleid naar den oogst en naar 't weer en ineens sprak de grootmoeder van de Kaldersche kermis, die aanstaande was..

Bê-jè dan nog hier?" vroeg Grada.

„'k Denk 't wel", zei Toon, ontwijkend.

„Waar bê-je nou vandaan gekommen?" vervoegde ze belangstellend.

„Hoe bedoel je dat?" vroeg Toon, verward en zinnend op 'n uitweg.

„Stil es..." riep Velders eensklaps.

Er werd op 't raam getikt.

„Dat benne de jonges," sprak hij op staande „die zoue nog effen an komme..." en hij trad naar de deur.

Maar eensklaps wendde hij zich om.

„Denk er om Toon, ze hoeven niet te weten dat jij kommies bent... wij hebben 't natuurlijk nooit verteld" en hij fronste ontevreden z'n voorhoofd.

Toon knikte, weinig op z'n gemak voor de komende dingen.

Even later traden uit 't halfdonker 'n drietal personen; de oude bekenden waren 't.

Dikke Trees, 'n beetje minder dik dan vroeger, de Rooie, nog heelemaal onveranderd, en Jan Teeuwse, die grijs was geworden.

„Ik wensch jullie 'n goeien avond," sprak de laatste en dan verbaasd naar Toon kijkend met 'n knik „O... mencer!"

„Kà-je hem niet meer?" lachte Grada.

„Ikke wel, Jeses nog toe, dat's Toon!" riep dikke Trees.

„Allemachtig ja, nou zie'k 't... hoe staat 't leven?" en alle drie schudden ze Toon hartelijk de hand.

„Over komme waaien?" vroeg de Rooie, toen ze allemaal om de tafel zaten.

„Ja... och je mot de familie toch weer es op zoeken hè?" sprak Toon, geforceerd luchtig.

„Zeker, zeker", en zich dan tot Velders wendend zei de Rooie:

„Niks te mazzelen?"

Velders schudde 't hoofd.

'k Heb Friets in geen eeuwigheid gezien... benne jullie d'r nog uit geweest?"

„Vannacht", antwoordde Teeuwse.

„Motte jullie bier?" vroeg Grada.

Ja dat wouen ze wel.

Grada ging de kamer uit en kwam even later terug met 'n armvol beugelfleschjes.

„Wat bezonders?" informeerde Velders verder.

„'n Paar zakkies suiker, maar morgen is 't er misschien 'n mooi gesjeft."

„Mot je nog niet es mee naar de grens, Toontje?" grinnikte Trees.

Toon kleurde.

„Nee... daar komt niet van..." stotterde hij, snel 'n slok van z'n bier nemend.

„'k Wist niet, dat je uit de dienst was", sprak Teeuwse, „wat doe je nou?"

Velders hoestte hard, wendde zich plotseling tot Teeuwse.

„Nou, je had 't over Friets."

„O ja... wel Friets die heit morgen 'n veertig liter schnaps voor ons..."

„Konne me doen", sprak de Rooie, z'n uitgegane pijp boven de lamp aan trekkend.

„'n Vaatje?" informeerde Velders.

„Nee, allemaal blazen."

„Verrek... wat's dat nou voor 'n werk?"

„Nou, met vier man, doe je heel wat", suste de Rooie... „wat jij Grada?" en met 'n hoofdbeweging naar haar wijzend, zei hij tegen Toon: „Die is laatst met acht blazen van de grens gekomme."

Toon glimlachte flauwtjes, zag even schuw naar Grada.

„Maar dat's ook eens maar nooit weer, 'k voel 't nog in m'n rug", sprak 't meisje, „'k draag net zoo lief 'n zak suiker op m'n nek."

„'t Is 'n heele vracht", zei Toon met 'n poging om iets van bewondering in z'n stem te leggen, en onrustig schoof hij heen en weer op z'n stoel:

„Nou lâ-me zeggen, morgenavond om half elf langs den gewonen weg", klonk Teeuwse's stem en dan rondziende, „goeie?"

„Ik ga mee," sprak Velders.

„De kommiezen die benne in de weer... och och..." en Trees schudde quasi meewarig 't hoofd... „je mot d'r meelij mee krijgen."

Ze sprak tegen 't heele gezelschap, maar 't leek 'n oogenblik of ze 't tegen Toon alleen had.

Deze sloeg z'n oogen neer, zocht naar 'n opmerking over die mededeeling, maar hij wist niets en zenuwachtig zette hij z'n leeg glas aan z'n mond.

„Hè-je ze gezien?" vroeg Velders.

„Ikke niet, maar jij hé Rooie!"

„Zes tegelijk liefst en 'n drukte dat ze hadden, maar wat of ze zochten weet ik niet..."

„Boekennootjes", grinnikte Trees.

„'t Benne toch eigenlijk sufters", betoogde Teeuwse „dadde ze nou nooit es op de gedachte komme van de boschweg...."

„Nou, as ze die in de gaten krijgen, kunne wij wel thuisblijven", riep Trees uit.

„Dat zit nog", sprak Velders.

De Rooie schudde bedenkelijk z'n hoofd.

„Ik ga d'r vandoor", sprak Teeuwse opstaande, „me wijf zit te wachten."

„Nou ho effen, 'k mot me bier nog leegdrinken, we gaan mee, waar Trees?" riep de Rooie.

Toen stonden ze op.

„Wel te rusten allemaal!"

„Goeien avond... goeien avond."

Ze waren de deur uit; 't geluid van hun voetstappen en pratende stemmen stierf weg.

In de kamer heerschte 'n benauwende stilte.

Grada zat van opzij naar Toon te kijken; de grootmoeder knipoogde slaperig tegen 't licht, Velders peuterde met 'n lucifer in z'n pijp.

„Teeuwse is oud geworden", begon Toon eindelijk; Velders knikte.

„Dat is-ie...."

„Waar ben je nou vandaan gekomme Toon?" vroeg Grada eensklaps.

Toon schrok op; dat was de vraag, waar hij den heelen avond al bang voor geweest was, maar die steeds uitbleef, martelend lang.

Hij aarzelde even.

„Waarom wou je dat weten?"

Hij zag haar aan, met iets van achterdocht, maar haar blik drukte alleen verbazing uit over zijn wedervraag.

„Waarom? Nou zoo maar."

Nu moest hij 't zeggen.

„Van Kalder."

„Van Kalder?" herhaalde ze, nog niets begrijpend.

Toon knikte, zag schuw naar z'n oom, die eensklaps ophield met in z'n pijp te peuteren en hem oplettend aanzag.

„Ja . . . daar woon ik."

„Wonen?"

Vaag ongerust zag ze hem aan.

„Ja . . ." en hij poogde te glimlachen „daar woon ik . . . daar ben 'k naar toe verplaatst."

Z'n stem klonk flauw, onnatuurlijk hoog en benepen.

Er volgde 'n lange drukkende stilte op die woorden. Toen boog zich de grootmoeder over de tafel, langzaam haar gezicht bij 't zijne brengend om scherper te kunnen zien, de tandelooze mond lang vooruit open, om te gaan spreken.

„Bê-jij dan . . . bê-jij dan . . . kommies . . . kommies in Kalder?"

Haar stem trilde.

„Ja grootmoeder . . . ja", sprak Toon zacht „wat geeft dat dan? . . . wat zou dat dan?"

De oude vrouw viel terug in haar stoel.

„God in den hemel! . . . God in den hemel! . . ."

Velders, in uiterste verbazing, gooide de pijp van zich af.

„Is 't verdomd?" vroeg hij met heesche stem.

„Ja . . . zeker is 't waar", antwoordde Toon flauwtjes.

Woedende vuistslag van Velders op de tafel deed de glazen opspringen. Hij schoof met 'n ruk z'n stoel achteruit, trad toe op de buitendeur, maar hij scheen zich plotseling te bedenken, wendde zich om, ging vlak voor Toon staan.

„Wat mot je van ons?"

Toon zweeg, zocht verwilderd om zich heen naar Grada.

„Wat mot je van ons?" herhaalde Velders luider.

„Ik . . . ik wou jullie toch terugzien . . . en . . ." stotterde Toon.

„Terugzien?" schreeuwde Velders, nu ineens uitbarstend in z'n woede . . . „terugzien en de boel afluisteren en ons verraaien, je eigen familie en je ouwe vrinden . . . valsche gemeene judas. . . .!"

„Stil oome, stil", smeekte Grada met bevende stem.

„Nee, nie stil!", schreeuwde Velders en dan Toon bij de arm grijpend „alla de deur uit jij . . . gauw, of 'k trap je d'r uit, schooier. . . ! en dàt zeg ik je . . . en dàt zeg ik je . . . as ik van daar gunter kom . . . en je snapt me. . . ."

Toon was van z'n stoel opgerezen, balde z'n vuisten tezamen.

„Stil nou oome, stil", schreide Grada „d'r staan d'r buiten te luisteren. . . ."

„Laat me uit door de achterdeur", sprak Toon, die doodsbleek geworden was, met gesmoorde stem.

Buiten werd opnieuw tegen de luiken getikt.

„Dat benne de jonges . . ." sprak Velders.

„O God! o God!" zuchtte de grootmoeder.

Velders ging naar de buitendeur.

Toon was weggeslopen naar 't achterhuis, waarheen Grada hem al was voorgegaan.

„Gauw," sprak ze zacht, de deur ontsluitend.

Hij wilde iets zeggen, maar z'n keel was als dichtgeschroefd.

In 't duister zocht hij haar hand, die hij drukte. Die hand was klam en beantwoordde den druk niet.

Toen wrong hij de woorden uit z'n keel.

„Grada . . . jij. . . . ?"

Maar ze had hem al naar buiten geduwd en de deur achter hem gesloten.

In 't zwarte nachtduister stond hij alleen, versuft, vaag denkend, dat hij droomde.

'n Koele avondwind woei tegen z'n gezicht, achter hem in 't huis klonken luide stemmen.

Toen herstelde hij zich en op z'n teenen sluipend liep hij 't huis om, kwam op den weg en vluchtte als 'n krankzinnige naar Kalder.

XI.

Juist toen de klok van de Roomsche kerk tien sloeg, kwam Toon uit 't huis van den bakker, waar hij in den kost lag.

De dorpsstraat van Kalder was niet verlicht, uit enkele ramen viel 'n strook geel schijnsel op de blauwe steenen en onder 'n stilstaande vrachtkar voor de herberg, walmde 'n langzaam stervende lantaarn, die ze vergeten hadden bij te vullen, met rossen gloed.

Bij de pomp stond iemand.

't Was Breel, z'n collega, waarmee hij nachtdienst moest gaan doen.

„Besjoer!"

„'n Avond", antwoordde Toon.

Zwijgend begonnen ze den tocht.

„Jullie motte niet loopen kletsen in dienst", had Bok nog kort geleden gezegd, toen hij uit 'n boschje springend, waarin hij zich verdekt had opgesteld, Toon en z'n collega, die druk liepen te redeneeren over promotiekansen, plotseling in den weg trad.

Daar hielden ze zich nou maar aan, vooral Breel, die 'n echte dienstklopper was.

De nacht was koel en stil.

Langzaám dreef 'n ragfijn maansikkeltje in oneindige driften schaapwolkjes, zwak verlicht in de randen, die donkere luchtopeningen omsloten, waar telkens sterren doorheen schoven in verrassende flonkering.

Massaal en zwart stonden de heuvelen tegen die lucht.

„Goed weer", mompelde Toon om toch iets te zeggen.

Maar Breel gaf geen antwoord.

„Durf je niet te praten?" begon Toon opnieuw.

„Ik hou me an de voorschriften", klonk 't fluisterend.

Toon lachte.

„Jeses, wat 'n vent bè-jij toch . . . Bok zal je niet snappen, 'k heb hem nog geen uur geleden zien thuis komme en naar bed zien gaan ook".

„Naar bed zien gaan?" herhaalde Breel ongeloovig.

„Ja, dat kan 'k zien aan de schaduw op „z'n gordijn, net over me".

„Zoo . . ."

Breel scheen 'n beetje gerustgesteld en wel geneigd om zich uit z'n stilzwijgendheid 'n beetje los te wikkelen.

„Zoo precies is 't ook niet bedoeld", betoogde hij nu.

„Wel nee . . ."

Beetje vlugger stapten ze door.

Na dien Zondagavond was Toon niet meer in Beekloo geweest.

Schaamte, woede en verdriet hadden hem 's nachts eerst beurtelings wakker gehouden, maar van lieverlede was hij toch tot rust gekomen.

Hij suggereerde zichzelf, dat 't hem allemaal niets kon schelen en op 'n cynischen onverschilligen toon voerde hij hardop allerlei gesprekken met z'n oom en met Grada en de anderen, als hij wakker te bed lag of op en neer liep in z'n kamer, wachtend tot 't uur zou slaan, waarop hij uit moest trekken.

Vooral tegen z'n oom was hij dan ijselijk koud en schamper.

„Zoo . . . vind u dat gemeen . . . nou vind dat dan maar hoor . . . dat geleuter van jullie verveelt me al lang. . . .

„Ja . . . wat ik vroeger zelf gedaan heb, dat kan niet verdomme . . . ik ben nu Rijksambtenaar en als zoodanig zal ik zorgen dat aan dat geknoei 'n einde komt . . . nee Teeuwse . . . of je nou praat of niet . . . 't màg niet . . . 't màg niet . . . en daarmee basta . . . !"

En dan tegen Grada, heel gemoedelijk en vaderlijk met 'n onderwijzerachtige vermaanstem:

„Kijk es hier beste meid . . . dat gaat toch „zoo niet . . . dat begrijp je zelf wel . . . nee „je hoeft daar nou niet om te huilen . . . maar „je ziet toch zelf wel in. . . ."

Maar na zoo'n gesprek in z'n eentje, dan beving hem soms plots 't verlangen om toch nog eens naar Beekloo te gaan.

Eens was hij den weg er heen weer opgeloopen tot even voor den handwijzer.

Daar bleef hij staan kijken naar Grada's huis, maar niemand verscheen, dan achter, even uit de deur, de grootmoeder, die 'n emmer uitgooide in de goot, hem omgekeerd tegen den muur zette en toen weer verdween.

Grada vertoonde zich niet.

Hij keerde terug, voelde zich hangerig en moe, met telkens aanvechtingen om te gaan huilen.

Zoover kwam 't niet.

Hij fantaseerde maar weer gesprekken, schold z'n oom uit, tot die in z'n schulp kroop en Grada, die beloofde, dat ze nooit meer naar de grens zou gaan en de grootmoeder lei hun handen in elkaar. . . .

Toen was hij zelf in den lach geschoten.

Gelukkig bleef 't op de linie kalm.

D'r gaat niks om", zei Bok, maar de kommiezen moesten toch dienst doen, of er elken avond 'n honderd man fraudeurs verwacht werden.

Toon lachte soms in stilte om de onmogelijke plaatsen, waar ze moesten surveilleeren, maar hoe onwaarschijnlijker de kans op 'n bekeuring was, des te opgewekter deed hij dienst.

Met z'n collega's schoot hij goed op, hoewel hij aan geen hunner iets vertelde betreffende z'n relaties met de menschen in Beekloo.

Ze wisten, dat hij in deze buurt vroeger had gewoond, en dus vrij goed bekend was, maar daarbij bleef het.

„'t Zal weer niet veel uithalen vanavond", veronderstelde Breel, die z'n praatlust, nu hij zich veilig wist, in 't geheel niet kon bedwingen.

„Wel nee", antwoordde Toon en dan naar boven ziende „je zou zeggen, zoo'n klein stukje maar, dat dat nog zooveel licht geeft".

„De sterren geven ook licht", sprak Breel, eveneens omhoog ziende.

„Toch niet veel", meende Toon.

„Kijk wat hè-me daar?" sprak Breel.

Voor hen op den weg zagen ze de lantaarns van 'n rijtuig, dat snel naderde.

„Zullen we 't es anhouen? Dan hebben we meteen es wat in 't dienstboek te melden", vroeg Toon.

„Goeie", antwoordde Breel lakoniek.

't Rijtuig was nu vlak bijgekomen, 't licht uit de lantaarns verblindde hen.

„Ho . . . ho koetsier!" riep Toon, 't licht met z'n hand onderscheppend om iets te kunnen zien.

„Rijksamtenaren!" schreeuwde Breel.

De koetsier hield z'n paarden in.

„Benne jullie kommiezen?"

„Ja . . . wat hè-je daar naast je in die zak?" vroeg Toon, al tastend met z'n voet op de tree.

Op dat oogenblik ging 'n raampje van 't rijtuig omlaag, 'n hoofd verscheen en 'n mannestem vroeg verbaasd en knorrig:

„Wat is dat nou koetsier . . . waarom hou-je op?"

„Rijksambtenaren meneer!" sprak Breel, naar 't raampje gaande.

„O . . . we hebben niets bij ons . . . ik ben „dokter Geerlings uit Kalder . . . houd u me „asjeblieft niet op . . . ik heb 'n ernstige „patient. . . ."

„O, dan zal 't wel in orde zijn", sprak Breel.

't Raampje ging dicht,

„Vooruit maar!" riep Toon den koetsier toe, „vooruit . . .!"

De koetsier klakte met z'n tong, de paarden zetten aan, 't rijtuig reed door.

„*Bijna* 'n mooie bekeuring!" grinnikte Toon.

„Hij was nog nijdig ook," zei Breel.

„Stil nijdig late wezen."

De beide ambtenaren vervolgden hun weg en sloegen weldra een dwarswegje in, waarlangs ze eenige minuten verder den voet van de heuvels bereikten.

't Pad, dat ze naar boven klimmend volgden, liep tusschen lage eikenstruiken, waar ze makkelijk op en over heen zagen.

't Maanlicht lag daar grauwig wit over het bladervlak, 'n enkele tak met 'n verdord blad aan 't uiteinde wiegelend, stak er grillig en zwart omhoog.

Even verder hielden de struiken op en betraden hun voeten 'n mosvlakte, die bultig en onregelmatig was, vol konijnenputten en kale zandplekken; 'n witte damp hing er boven. Daar achter begonnen, zwart en hoog, de dennen.

„Wat is die grond hier nat," mompelde Breel, zich bukkend en op 't mos voelend.

Toon zweeg.

Hij kwam weer in zulke bekende gedeelten van 't bosch en dat maakte hem dadelijk stil en angstig.

'n Oogenblik voelde hij lust om Breel eens alles te vertellen, maar hij bedacht zich; hij kende hem te weinig en bovendien zou dat niets aan z'n scheeve positie veranderen ook.

Ze liepen zwijgend door en waren weldra in 't bosch, waar maar 'n heel zwak schijnsel tusschen de boomen doordrong.

„Nou, hier mot ik blijven", sprak Breel na verloop van eenigen tijd, toen ze op 'n punt gekomen waren, waar 'n breede weg, midden door 't bosch, zich in tweeën splitste, en hij wierp z'n nachtmantel en veldstoeltje op den grond.

„Ik wensch je wel te rusten", sprak Toon, die doorliep.

„Tot strak", antwoordde z'n collega.

Toon vervolgde peinzend z'n weg.

Hij was weldra 't dennenbosch uit en sloeg 'n mullen zandweg in, aan weerszijden ingesloten door eikenhakhout.

't Was daar tamelijk licht en hij zag al van verre den witten handwijzer bij 'n zijweg staan. Dat was tevens 't punt, waar hij 'n paar uur in observatie moest gaan liggen.

Hij kende dien weg goed; vroeger jaren was hij er herhaaldelijk langs naar de grens gegaan; dat deden ze haast allemaal, omdat 't zoo toestak, maar terug, dan kozen ze 't verborgen boschpad, tenzij ze erge haast hadden.

Hij ging op 't mos zitten tegen den berm van den weg in de schaduw van 'n paar braamstruiken, zoo dat hij 't gezicht had op beide wegen.

't Was toch raar geloopen; twaalf jaar geleden zwierf hij hier ook door de bosschen met z'n oom. Ineens herinnerde hij zich 'n nacht, 'n zomernacht, toen 't zulk zwaar weer werd; toen waren ze bijna op 'n paar kommiezen gestuit, hij zag 't nog voor zich, 't bosch, telkens in blauwen gloed van de bliksem; hij, al maar loopend achter z'n oom, die zich ineens plat neer liet vallen en hem beduidde 't zelfde te doen en toen, terwijl hij daar lag, keek hij voorzichtig op en daar voor hem, geen vijftig meter verder, daar zag hij onder de boomen twee mannen... dat waren nou kommiezen, zei z'n oom, toen ze 'n eind verder waren.

Hij glimlachte.

Wat 'n rare voorstelling had hij zich toen van dat alles gemaakt. Dat die kommiezen ambtenaren waren, die waken moesten tegen de frauduleuse practijken van z'n oom en de andere menschen uit Beekloo, hoe zou hij toen ter tijd opgekeken hebben, als hem dat was uitgelegd. Kommiezen, dat waren immers gemeene valsche schooiers van kerels, die loerden op de arme menschen, die probeerden met goed van de grens te halen, 'n armzalig stukje brood te verdienen.

Zoo dachten ze in Beekloo d'r allemaal over, dat wist hij wel.

En nou was hij zelf zoo'n kommies en nou lag hij ook te loeren op die menschen.

„Ja, zoo is 't," zuchtte hij hardop en 'n beetje ongerust keek hij de twee wegen af, waar geen levende ziel zich op vertoonde.

Als hij Grada es 'n brief schreef? Maar 't was waar, Grada's lezen en schrijven was nogal gebrekkig; aan d'r brieven had hij vroeger ook nooit iets gehad, hoe goed ze ook soms bedoeld waren.

„Geachte Antoon", stond er altijd boven en daarmee was al 'n half zijdje vol.

Nee, hij moest ze zien te spreken, want ondanks de gebeurtenissen op dien laatsten Zondagavond, had hij toen toch meteen gemerkt, hoe allemachtig veel hij nog altijd van haar hield. Ze was hem om z'n hals gevlogen en ze had hem gekust... maar later bij dat beroerde weggaan... ja dat was waar... toen was ze zoo kortaf geweest en zoo raar. 't Was nou wel geen geschikt oogenblik ook... toen bij de achterdeur... maar toch... Z'n oom... nou ja, die wist niet beter... als-ie die in godsnaam maar nooit te pakken kreeg... en Trees en de Rooie... och lieve God, dat die menschen nou ook niet es wat anders bij de hand namen; ze konden toch... nee, nou beloog hij zich zelf, ze konden niks... ze moesten armoe lijen of smokkelen.

Was dat nou ook eigenlijk zoo erg?... ze smokkelden toch overal... op z'n vorige standplaats, daar moest-ie surveilleeren op paarden en dienstboden en haardsteden, die ze niet aan hadden gegeven... schreef-ie z'n vingers blauw aan processen-verbaal en as 't op boete betalen kwam... dan kwamen de lui d'r met 'n snar'tje af, terwijl hier op de linie die arme tobbers altijd 't volle pond betalen moesten of in 't cachot konden zuchten en d'r boeltje, suiker of jenever, dat waren ze kwijt ook.

Afijn, dat zei-ie maar nooit hardop, want dan gingen ze vertellen, dat-ie socialist was en als dat op je signalementstaat kwam... Hij had anders maling an de politiek... 'n minister die 't meeste tractement gaf, was de beste... o, zoo...

Ineens schrok hij op... daar ritselde iets... frrrt... o, 'n konijn was 't... nog een, midden op den weg... Kijk, die witte staartjes...!

Wacht, hij zou ze es laten schrikken.

Hij schudde den braamstruik, waar hij achter lag.

De dieren spitsten even hun ooren, sprongen dan weg, ineens verdwijnend in den donkeren schaduwkant van den weg.

Toon vloekte binnensmonds en schudde z'n hand; hij had in de dorens gegrepen. Toch deed die pijn hem ineens weer terugdenken aan de nazomers, waarin hij met Grada 't bosch introk om bramen te zoeken.

Ja, dan lieten ze zich afglijden in de half droge slooten, waar de braamstruiken over heen groeiden en als ze daaronder stonden en ze keken op, dan bengelden en hingen de trossen zwarte vruchten bij massa's tusschen de bruine stekelige stengels en van overrijpheid vielen ze zoo in je hand, als je ze even aanraakte.

Dan had hij ook wat dikwijls z'n handen bezeerd, maar z'n jongensknuisten waren zoo vereeld, dat hij er nauw op lette.

Hij zag Grada weer, zooals ze daar staan kon, reikend naar groote vruchten, die bijna boven haar bereik hingen.

Toen waren ze net als broer en zuster... nu niet meer...

't Was toch misschien maar 't beste, als hij eens aan haar schreef.

Toon ging even verzitten en zag tevens de beide wegen eens af.

Daar bleef het stil.

De boomen en struiken stonden roerloos.

De schapenwolkjes schenen in elkaar gesmolten te zijn en trokken nu als 'n grijze nevel langs de maan, die er bleekgeel, met uitgevloeide omtrek door scheen.

Toon tastte juist met z'n hand in z'n zak om z'n boterhammen er uit te halen, toen hij plotseling iets meende te zien bewegen op den weg, waarop hij toevallig z'n blik had gevestigd.

Hij tuurde scherper; er was geen twijfel aan... langs den donkeren kant naderde iemand.

Z'n hart begon te bonzen.

Och 't was misschien niks... 'n boschwachter wellicht... iedereen, die hier langs kwam, was daarom toch geen smokkelaar... maar als 't er een uit Beekloo was...?

Daar passeerde de gestalte 'n plek, waar geen schaduw viel... 'n vijf en twintig meter van hem af... nu was ze weer in 't donker.

„O God... o God...!"

'n Floers kwam voor Toon's oogen; hij had gezien en herkend met 'n onfeilbare zekerheid, z'n keel klemde dicht, 'n kil zweet brak uit op z'n voorhoofd en z'n slapen.

Nu was de gestalte vlak bij, tegenover hem.

„Grada!"

Hij herkende z'n eigen stem niet; heesch als 'n koortskreet had hij geroepen.

De gestalte schokte op, stond stil.

Toon was uit z'n schuilhoek getreden.

„Grada... bè-jij 't?" Z'n stem beefde.

'n Vrouwengestalte trad uit de duisternis naar voren.

„Toon!"

Ze waren op elkaar toegetreden, stonden even zwijgend stil.

„Hoe kom je zoo hier?" vroeg Toon schor.

„Van de grens", antwoordde ze zacht, den zak die ze op den rug droeg afzettend, voor zich op den grond.

„Is dat...?" en hij zag haar angstig aan.

Ze knikte.

„Dat's suiker..."

„Maar dan mag ik je niet doorlaten."

„Waarvoor niet?"

„Dat weet-je wel Grada."

Ze haalde haar schouders op met 'n poging om onverschillig te schijnen, doch haar neergeslagen oogen verrieden het tegendeel.

„Wat dan nou?" vroeg ze 'n beetje heesch.

Hij aarzelde, beet zich op de lippen.

„As ik er mee terug ga?" sprak 't meisje snel.

Toon zag rond, dacht even na, dan schudde hij krachtig z'n hoofd.

„Nee... nee... dat màg niet, dat kàn niet", en dan ineens uitbarstend in wanhopig verwijt:

„Waarom ga jij nou nog, als je weet, dat ik er op moet surveilleeren... dat weet je toch... dat weet je..."

Ze zag hem verschrikt aan met haar eerlijke blauwe oogen.

„Grootmoeder is ziek... ze mot vleesch hebben... en d'r was maar twaalf centen meer."

Hij zuchtte, telkens angstig omziende of Breel niet zou opdagen.

Plotseling viel hem iets in.

„Ga daar staan", sprak hij, 't meisje zacht naar 'n donker gedeelte van den weg voerend, „daar ginds zit 'n kameraad van me, die elk oogenblik kan komen."

„Toe laat me nou maar door ... grootmoeder is alleenig ... geen mensch weet 't toch ..." Ze begon zacht te huilen.

Toon kampte tegen z'n eigen tranen.

„Wat kost je die suiker", vroeg hij eensklaps.

Ze begreep hem niet.

„Kosten?"

„Ja, wat hè-je d'r voor betaald?"

„Nog niks ... dat zou 'k doen as 'k weerom kwam ... 't is van Friets ... lâ-me nou gaan Toon ..." en ze greep den zak weer aan.

Maar met zachten dwang hield hij haar tegen.

„Wat moet je hem betalen? ..."

„Vijf gulden ..."

„Hier dan!"

Hij had z'n beurs uitgehaald en er drie rijksdaalders uitgenomen, die hij haar toereikte.

„Nee ..." ze deed 'n stap achteruit in starre verwondering.

„Toe asjeblieft nou, neem 't en ga dan gauw weg ... als ze ons hier snappen ... bè jij d'r bij en je suiker kwijt bovendien ... toe nou Grada ... toe nou ..."

Ze aarzelde nog met 'n vreemden angst, dat geld aan te raken.

„Toe nou Grada ... gauw nou ..." 'n snik brak z'n woorden af.

„Nee ...!"

Ze hijgde 't nauw hoorbaar uit, weerde de toegestoken hand af, wendde zich om snelde heen in de duisternis.

„Grada!"

Hij vloog haar achterna.

Maar ze was al verdwenen.

Met 'n hopeloos gevoel van zelfverachting ging hij terug.

De grauwe zak suiker lag daar midden op den weg.

Hij tilde haar even op, voelde nog Grada's handwarmte aan het saamgeknepen boveneind. Dan liet hij zich aan den kant van den weg neer en snikte als 'n kind.

„Halò, Velders slaap je?"

't Was Breel, die 't lange wachten moe maar eens kwam kijken, waar Toon toch bleef.

Hij vond hem liggen, voorover, met z'n gezicht op z'n handen.

Toon schrok op, vloog overeind.

„O... jij Breel... wat is 't?"

„Waar blijf je?" en dan met z'n voet tegen den zak stootend. ... „Goddorie! hè-je beet?" en hij bukte zich om hem aan te vatten.

„Blijf af!"

Toon was ineens opgesprongen, had den zak genomen en hem over z'n rug geslingerd.

„Nou ... hou je gemak ... 'k zal 'm niet opvreten."

„Ik zei 't maar voor de mop," sprak Toon met bevende stem en hij vervolgde: „'t Was 'n kerel ... 'k kende hem niet ... hij gooide 'm af ... en ging an de loop."

„Dat's niks ... hij is binnen," lachte Breel, „je boft. ..."

Toon antwoordde even niet, dan sprak hij zenuwachtig.

„Wil jij 'm hebben ... aangehaald op 'n onbekende?"

„Wat 's dat nou? Geef jij zoo je bekeuringen weg?"

Toon maakte 'n ongeduldig gebaar.

„Wil je 'm?"

„Nou, as 't meenens is ... waarachtig wel ... geef maar op ... maar je praat er tegen geen mensch over ... want ik mot liegen *op den eed bij den aanvang mijner bediening aan den* ..."

„Och wat ... je benadeelt immers geen mensch. ..."

„Vooruit ... geef op de zak ..."

„Ik zal hem wel dragen," mompelde Toon met vreemde stem.

Breel schudde z'n hoofd.

„Wat ben jij 'n rare."

De beide ambtenaren liepen zwijgend terug door den koelen nacht.

'n Recht pad voerde dadelijk op den grooten weg naar Kalder.

'n Half uur later echoden hun voetstappen hol in de stille straat.

„'k Zal effen licht maken," sprak Breel,

die bij den kommies-ontvanger inwoonde en hij trad naar binnen, kwam even later terug met 'n lamp, ging Toon voor naar 't kantoor. „Zoo, geef nou 't zaakje maar hier" en hij hief de lamp omhoog.

Toon zette zwijgend den zak op den vloer, ontweek schuw den blik van Breel, die hem verbaasd aanstaarde, zei binnensmonds iets van „goeien avond" en verliet het vertrek. Breel, met de lamp nog in de hand, bleef even verwonderd staan.

„Die kerel heeft gehuild ..." mompelde hij ... „nou begrijp ik er geen ..." en al peinzend z'n hoofd schuddend, ging hij naar voren om de deur te sluiten.

X.

Er waren eenige dagen verloopen na den nacht, waarin Toon Grada op zoo'n pijnlijke manier had teruggezien, toen Breel op 'n middag plotseling Toon's kamer binnenstapte.

Toon zat stil de courant te lezen met de hoop z'n gedachten eens af te zullen leiden van die zich altijd weer aan z'n geest opdringende gebeurtenissen, maar telkens midden in 'n berichtje werd hij afgetrokken, de krant zakte op z'n knieën en hij staarde peinzend voor zich uit.

Toen Breel binnenkwam schrok hij op.

De nieuw aangekomene sloot de deur achter zich, maakte 'n geheimzinnige beweging met z'n hand en sprak fluisterend:

„Verdomme zeg ... groot nieuws!"

„Zoo? ..." vroeg Toon met vage belangstelling.

„Bok is wat op 't spoor gekomme ... 'n heel complot."

Toon voelde 't bloed plotseling naar z'n hoofd stijgen; hij stond snel op, ging naar de kast om sigaren te zoeken, talmde lang, eer hij ze vond.

„Hoe weet-je 't?" vroeg hij, terwijl hij op z'n hand wat losse sigaren presenteerde aan Breel.

„Dat zàk je zeggen," sprak deze, met 'n afgebeten sigarenpuntje in z'n hand de kamer rond loopend op de zoek naar 'n aschbakje.

„Hier," wees Toon, die zelf ook 'n sigaar genomen had en hij reikte hem 'n schoteltje toe. Breel ging zitten; Toon leunde tegen de vensterbank, zenuwachtig druk trekkend aan z'n sigaar.

„Nee, 'k zà-je zegge ... 'k kwam net Piet Jansen tegen en die zei, dat 'k jou effen zou waarschuwen. ..."

„Waarschuwen?" Toon maakte 'n onrustige beweging.

„Ja we motten over 'n kwartier allemaal bij Bok komme ... de heele santepetie."

„Om wat te doen?" vroeg Toon heesch.

Breel haalde z'n schouders op.

„Hij zal zeker 'n heel gevechtsplan hebben opgemaakt ... generaal Bok ... nou mijn 'n zorg."

„Van wie zou hij wat weten ... je zei 'n heel complot. ... ?"

„Ja, dat zei Piet Jansen ... maar die kletst misschien ook maar zoo wat ... hè-je nog wat in de flesch?"

Toon schudde ontkennend z'n hoofd.

Als ze nou toch waarachtig es wat wisten ... 't Boschpad ... dan was 't verraden, daar was geen twijfel aan, maar wie zou dat doen, ... och, maar 't was misschien maar 'n valsch alarm ... 'n anonieme brief met allerlei onthullingen en aanwijzingen, ... dat gebeurde zoo vaak ... en d'r kwam nooit iets van uit.

Die gedachtegang maakte hem kalmer en zich tot Breel wendend, die in 'n stuk krant verdiept was geraakt:

„Vannacht nog wat bizonders?"

„Hè ... watte? O vannacht ... nee ... niks ... of ... ja toch ..."

„Nou zeg ..." lachte Toon.

„Ja dat komt, ik lees daar wat ... vannacht Bok gehad met de ouwe in eigen persoon."

„Alles kits?"

Breel lachte.

„Mô-je begrijpe, ik leg daar bij paal 83 met Jansen ... toen zie 'k die twee daar an komme tippelen ... heel stiekum ... telkens effen achter 'n boom schuilend ... nou Piet Jansen die snorkte ... 'k maak hem wakker ... maar 'k zeg, hou-je stil ... net doen of je niks ziet ..."

Bok, die sloop en de Inspecteur net as 'n hondje d'r vlak achter ... 'k denk, 'k zal 'n mop hebben ... de ouwe die vraagt altijd hoe laat 't is, om te zien of je niet geslapen heb ... nou, 'k kijk stiekum op m'n horloge, precies

kwart over twee ... 'k zeg 't zachies tegen Jansen ... daar kwamen ze an, wij lagen in de schaduw ... verroerden ons niet. Vijf pas van ons af bleven ze staan.

„Ze slapen weer die beroerde kerels", zeit de ouwe.

„'k Geloof 't ook meneer," zeit Bok.

„Roep ze es voorzichtig."

Nou hà-je Bok motte hooren. „Breel ..." zeit-ie, maar zoo zachies, dat 'k 't amper verstond, „Breel!"

„Jawel meneer!" roep ik terug.

Toen kwamen ze bij ons.

„Jullie sliepen geloof ik, hè?" zeit de ouwe.

„Pardon meneer, we waren klaar wakker," zeg ik.

„Zoo ... hoe laat is 't dan?"

„Zeventien minuten over twee, Inspecteur," zeg ik er direct bovenop en daar schiet me Piet Jansen ineens in de lach ...

„Waarom lach jij?" schreeuwde Bok, want die was giftig, dat-ie ons niks kon maken, hè?

„Zacht Bok ... ssst ...!" zeit de ouwe, die op z'n horloge had gekeken ... „Nou, ze sliepen niet hoor, we zullen verder gaan ... goeien avond ...."

Daar gingen ze. Bok met 'n smoel as 'n oorwurm ... 't is toch zoo'n valsch stuk venijn ...."

„Och, hij mot de lui opsnorren, daar is-ie hoofd-kommies voor, hè ..." sprak Toon, die glimlachend 't verhaal had aangehoord.

Breel was opgestaan, slenterde de kamer rond, keek naar de plaatjes aan den wand en toen op den nikkelen wekker, die midden op den schoorsteenmantel 'n beetje achterover tegen den spiegellijst stond.

„We motten weg, zeg."

„'k Ga mee," sprak Toon.

De hoofdkommies woonde tegenover Toon. De beide ambtenaren staken de breede straat over, duwde de deur open van Bok's woning, bleven in 't gangetje staan.

„Kommen jullie maar achter", riep 'n stem.

In de woonkamer van Bok waren de overige kommiezen van den post al present; ze stonden zacht met elkaar te praten voor 't raam, dat op 'n slecht onderhouden moestuintje uitzicht gaf.

Bok zelf zat in 'n verschoten fauteuil, waar 'n gehaakt anti-maccassertje op kleefde, aan tafel te schrijven. Hij knikte stuursch goeden dag, toen Breel en Toon binnentraden, die met zachte binnensmondsche begroetingen en grappen door de anderen verwelkomd werden.

„Nou zijn we d'r allemaal, geloof ik hè?" sprak Bok en hij streek even met z'n hand over z'n langen zwarten baard, terwijl hij met 'n nijdigen trek op z'n doggengezicht de aanwezigen even monsterde.

Z'n blik bleef rusten op Jansen, die 'n kleur kreeg en verlegen poogde terug te kijken.

„Wèl, wèl ... wat most jij vannacht toch lachen, hè Jansen?" klonk 't smalend.

Jansen glimlachte verlegen voor zich heen en zweeg.

„Die Breel is ook zoo komiek, hè?" ging 't op denzelfden toon voort.

„Ben ik komiek?" vroeg Breel.

Bok wierp hem 'n vernietigenden blik toe en zich dan weer tot Jansen wendend:

„'k Zal jou in de gaten houen, vrind ... pas op ... anders zou ik je dat lachen wel es voor 'n heelen tijd kunnen verleeren."

Jansen bleef zwijgen, keek nu ernstig voor zich.

Bok, ondanks z'n voorgewende kalmte, erg zenuwachtig, stond op, ging even de kamer uit, om te kalmeeren.

Allen wendden zich tot Jansen met lachend vragende gezichten.

„Wat is dat?"

„Och ... flauwe kul," fluisterde Jansen met 'n bangen blik naar de deur.

Bok kwam weer binnen. ging weer in z'n stoel zitten.

„Ik heb jullie hier laten komen, omdat ik geloof, dat er vannacht 'n goeie slag te slaan is. D'r is iemand bij me geweest en die beweerde, dat ze van uit Beekloo met 'n man of zes 'n groote partij suiker gaan halen. Dat zouen ze doen langs 'n pad, dat wij denkelijk wel geen van allen kenden."

Toon voelde 'n schok door z'n lichaam gaan; nu kon 't niet anders ... nu was alles verloren ....

„Ze heit 't me gewezen," vervolgde Bok, „en ik mot eerlijk zeggen, dat 'k niet wist dat 't bestond, 't begint ineens in 't bosch en aan den Pruisischen kant houdt 't ook midden in 'n bosch op."

„Wie heeft 't verrajen?" vroeg Toon eensklaps met heesche stem.

Bok zag verbaasd op en de andere kommiezen keken hem verwonderd aan.

„Verrajen?" vroeg Bok.

„Ja . . . wie heeft dat verteld. . . . wie was dat?" stamelde Toon verward.

„Waarom?"

„Zoo maar . . ."

„Dat doet er niks toe," sprak Bok koel, „als ik het zeg, is 't voor jou voldoende" en dan na even 'n trekking met z'n mond voortgaande, op 'n drogen diensttoon: „De dienst, die voor vandaag was voorgeschreven, wordt dus niet verricht. Als jullie nou maar zorgen, van avond om half acht allemaal thuis te wezen, dan zal ik nou verder met den dienstgeleider de zaak wel in mekaar zetten . . . dus dan kunnen jullie nou wel gaan . . . Zijlstra jij blijft dan hé?"

Zijlstra, de dienstgeleider, trad naar voren.

„Jawel meneer."

De andere kommiezen verlieten 't vertrek, waren weldra weer op straat.

„Wou jij weten, wie 't hem gezeit had?" vroeg Jansen aan Toon, die stil en bleek voortliep.

„Ja . . . weet jij 't?" antwoordde hij levendig en in spanning.

„Dat smerige wijf met die dochter, die daar 'n eindje voorbij de Roode Leeuw woont . . ."

„Mie?" vroeg Toon.

„Ja, hoe ze heet weet ik niet . . . nou besjoer."

Allen gingen naar huis.

Toon zocht werktuigelijk z'n kamer weer op, wierp zich gekleed en wel op z'n bed en staarde naar den zolder.

„Dus Mie . . . dat dronken vuile wijf, dat altijd ruzie zocht met de menschen uit Beekloo . . . die had 't verraje . . . ja en zij wist 't wel . . . vroeger ging ze ook dikwijls mee, en dan gebeurde 't soms, dat ze zelf de jenever opdronk en dan wou Friets d'r niks meer meegeven . . . tot ze huilend en klagend bij de anderen kwam om geld te leenen. . . . ha . . . en nou had ze zeker ruzie gehad . . . wouen ze d'r niet meer helpen en nou had ze 't verraje. . . ."

Hij sloot z'n oogen, zag den Boschweg voor zich met Velders . . . de Rooie . . . Teeuwse . . . Trees . . . Grada, ja Grada ook . . . stil achter mekaar loopend met elk 'n zak op den rug en ineens . . . daar schoten de kommiezen uit. . . .

Als hij ze es waarschuwde . . . even naar Beekloo ging . . . ?

Hij sloot z'n tanden op elkaar.

Nee . . . nee . . . dat mocht niet . . . dat kón niet!

Wat klopte z'n hoofd . . . als hij nou maar ziek werd . . . maar dan kregen ze misschien achterdocht . . . en ze hadden hem al zoo aangekeken, toen hij vroeg wie 't gezegd had . . . maar wat dan . . . och goeie goeie God . . . wat dan . . . wat dan . . . ?

Langs verschillende wegen hadden ze twee aan twee het opgegeven punt van samenkomst bereikt.

Bok stond daar al met den dienstgeleider en gelastte fluisterend maar barsch, dat niemand 'n woord zou spreken of onnoodig leven maken.

Toen wenkte hij, dat ze hem zouden volgen.

't Was 'n donkere nacht; af en toe woei de motregen. door 'n bolle wind opgejaagd, als 'n vochtigen damp in hun gezicht, maakte hun kleeren nat, dat 't klammig koud aanvoelde, zoo hun handen gleden langs hun jas in tast naar de zakken.

Niemand zag verder dan z'n voorman, zoo slopen ze stil met hun achten in lange rij door 't vochtige hout.

Toon tuurde en tuurde in de duisternis; eerst had hij nog gedacht, dat ze toch 't rechte pad niet gingen bezetten, maar Bok was plotseling van richting veranderd en nu gingen ze er heen, er was geen twijfel aan.

Daar liepen ze al onder de dennen, hij rook het aan de harslucht en voelde 't aan den zachten bodem van naalden, waar de voet zoo makkelijk op uitgleed.

En toen ineens drukten z'n voeten 't zand van 't Boschpad, dat voor hen lag als 'n even waarneembare zwaklichte streep tusschen de zwarte struiken.

Bok bleef staan.

„Ga mee", beval hij tot de twee kommiezen, die 't dichtst bij hem stonden; de anderen bleven achter.

De hoofdkommies liep 'n honderd meter verder door, wees aan den eenen ambtenaar 'n plaats links van 't pad, aan den anderen een rechts van 't pad. „Jullie laten alles passeeren, maar as ik fluit kom je as de weerga helpen ... en stil hoor!"

De beide kommiezen doken weg achter de vochtige eikentakken.

'n Eind terug werden er twee op dezelfde manier in hinderlaag gelegd, 't waren Toon en Breel, en daarachter nog twee.

Bok en de dienstgeleider gingen languit voorover liggen; zóó, dat ze net even uit 'n struikopening 't volle gezicht op 't pad hadden.

'n Diepe stilte heerschte in 't rond.

Toon, languit liggend op den vochtigen met blaren bedekten grond, steunde met z'n handen z'n gloeiend kloppend hoofd.

Telkens trok 'n koude rilling langs z'n rug, deed hem klappertanden, of hij de koorts had.

Hij staarde voor zich uit langs de knoestige struikstammetjes, die duidelijk zwart opstonden tegen 't lichtere pad.

Tegenover hem kraakte iets in 't hout.

't Was Breel zeker, die ging verliggen, die kerel kon zich nooit stil houden, op de kritiekste momenten kreeg hij 'n steek in z'n been of kramp in z'n arm en dan bewoog hij zich, al maakte hij dan ook 'n leven dat je 't op 50 pas afstand kon hooren. Als-ie 't nou maar deed ... straks als er wat an kwam ... dan sloeg de heele troep misschien nog net bijtijds op de vlucht.

Hij voelde naar z'n revolver.

Thuis had hij hem geladen met losse patronen ... je kon nooit es weten, hoe ver 't kwam ... en als hij dan schoot ... in godsnaam ... maar 'n ongeluk zou hij dan ten minste niet aanrichten.

Ineens greep hem 'n gedachte aan.

Als hij nu nog eens heel snel en onhoorbaar door de struiken ze tegemoet liep, langs de andere kommiezen om, en ze waarschuwde ...?

Hij hijgde, z'n hart bonsde.

't Kon best ... 't kon best.... Bok bleef nou toch liggen, waar hij was....

Hij zag achter zich, trachtte in de duisternis wat te onderscheiden.

Achteruit, op den buik zou hij terug moeten schuiven ... 'n honderd ... twee honderd meter misschien ... dan kon hij wel opstaan en voorzichtig loopen....

Plotseling kwam 't over hem, dat hij 't *moest* doen.... Ze zouen daar aankomen onbewust, net als hijzelf vroeger zoo dikwijls achter z'n oom met Teeuwse voorop en de Rooie of Trees er achter.... 't Boschpad, o, daar hadden ze nooit wat te vreezen ... dat had onze lieven Heer gemaakt voor de menschen uit Beekloo, zei Grada's grootmoeder ... en nou lag hij hier in hinderlaag ... moest ze stil laten passeeren en dan, als Bok zou fluiten, ineens verraderlijk voor den dag komen ... om ze vast te houden ... als ze wouen vluchten ... half verwilderd en lam van schrik door 't onverwachte....

„Nooit ... nooit ..." prevelde hij binnensmonds, hij zou ze waarschuwen....

Voorzichtig werkte hij zich achteruit, z'n teenen drongen in den zachten bodem; z'n handen drukten in de kille bladermassa ... maar 't ging ... 't ging, zonder dat ook maar 'n blad ritselde.

Nu stootten z'n voeten tegen 'n stam ... de struiken stonden daar dichter ... hij tastte ... tastte ... daar was weer 'n ruimte ... stil...!

Hij bleef even bewegingloos, tuurde naar 't pad, dat hij al bijna niet meer zien kon.

't Was Breel zeker weer ... vooruit dan ... geen tijd verliezen....

Hij streek even met z'n hand langs z'n voorhoofd, waar 't zweet op parelde; 'n straaltje ervan liep scherp bijtend in z'n oog.

Zoo ... nu schoot hij ineens 'n eind op ... nog 'n paar struiken voor hem en dan kon hij....

Ineens trilde hij van hoofd tot voeten ... 'n kreet van wanhoop ontsnapte hem....

Hij had den roep gehoord van 'n vogel, 'n angstigen korten roep.

Ze kwamen.

Nog hing 'n doodsche stilte dreigend over de omgeving.

Toon durfde zich niet meer te verroeren, hij staarde voor zich uit, 't schemerde voor z'n oogen en overal schenen zwarte schaduwen te glijden door en langs de struiken om hem heen.

Maar voor hem . . . voor hem. . . .

Hoor, daar kwamen de voetstappen in gedempte dreuning . . . God, God . . . hoeveel wel en wie waren het . . . ?

Toen ineens door de struiken heen zag hij ze . . . 'n stille zwarte massa . . . mannen, vlak achter elkaar loopend met snellen gelijken pas . . . nog een . . . nog een. . . .

Hij sloot z'n oogen, begon in verbijstering te bidden . . . hopend op 'n wonder . . . 'n plotseling ontwaken uit 'n bangen droom. . . .

Schel scheurde ineens 'n scherp gefluit de zwarte stilte.

„Halt rijksambtenaren! . . . help jonges! . . . hier heen! . . . toe dan! . . . help . . . !"

'n Verward tumult volgde, takken kraakten, overal vlogen zwarte gestalten, 'n geschreeuw en gevloek, 't geluid van 'n worsteling . . . ineens 'n knal van 'n revolverschot . . . 'n woedende gil. . . .

Toon was opgevlogen, werkte zich door de struiken heen.

Iemand vloog op hem af.

Instinctmatig strekte hij z'n armen uit om hem terug te dringen, greep 'm in de borst.

„Halt . . . blijf staan . . . of ik schiet . . . hulp! . . ."

Dan herkende hij Velders.

„Toon . . . Judas! . . . Godverdomme!"

Hij hoorde 't nauw; 'n vuistslag dreunde tegen z'n voorhoofd . . . zwarte gestalten vlogen op hem aan. . . .

Toen draaide alles voor z'n oogen en zeeg hij bewusteloos op den grond.

XI.

'n Maand ongeveer na de gebeurtenissen, in 't vorige hoofdstuk beschreven, lag Toon op 'n morgen uit z'n bed naar 't raam te kijken.

Er was 'n kapel door 't raamkiertje gekomen en die fladderde over de geraniums in 't kozijn.

Buiten scheen de zon en 'n lichte stralenbundel viel in door de ruiten op 't zeil, dat den kamervloer bedekte.

Als de kapel in die lichtstreep kwam, dan gloeiden de kleuren op haar vleugels en scheen ze wel bepoeierd met stofgoud, maar dan plotseling fladderde ze 't licht weer uit en zette zich op de roode geraniumbloemen, de vlerkjes toegeslagen, 'n teer grauwbruin blaadje ineens.

Toon voelde zich veel beter, hij kon weer kalm en helder denken en hij verlangde naar buiten, naar de zon en de groene boomen.

Dien nacht hadden ze hem naar huis gedragen, vier collega's; 'n mooie slag hadden ze geslagen, over de honderd kilo's suiker was er ingepikt, maar de smokkelaars hadden ze niet te pakken kunnen krijgen en niemand had er een herkend.

In 't Weekblad stond het heele relaas; Toon's naam, als slachtoffer van z'n dienstijver nog wel, voluit.

Maar die slag tegen z'n hoofd was zoo erg niet geweest; hij had kou gevat of z'n zenuwen waren in de war, de dokter zou 't wel weten.

Raar en vaag lagen die weken achter hem, vreemde droomen en visioenen had hij gehad; aldoor maar lag hij op natte blaren te loeren op de menschen uit Beekloo en die kwamen in heele drommen lachend en sarrend op hem afhollen met de handen vooruit om hem te grijpen; dan schreeuwde hij en dan kwam juffrouw Reeders, z'n hospita, en die bracht hem tot bedaren, liet hem drinken, schudde z'n kussen op, gaf hem z'n drankje in, z'n drankje, dat nou nog op tafel stond op 'n bord met 'n lepel d'r naast.

Eens, toen hij weer dacht, dat 't de juffrouw was, zag hij ineens Grada's gezicht boven 't zijne.

„Nou droom ik nog" dacht hij, maar toen hoorde hij zacht „Toon" zeggen.

Ze was het, ze was het waarachtig; hij staarde haar 'n heelen tijd aan en toen was hij gaan huilen, gaan snikken, z'n hoofd in z'n kussen verbergend.

En Grada was stil bij z'n bed blijven zitten, toen kalmeerde hij van lieverlede en eindelijk had hij ineens gezegd: „Bè jij 't waarachtig?"

Ze had zwijgend d'r armen om z'n hals geslagen en hem gekust . . . gekust. . . .

Toen vertelde ze, dat ze al eens meer was wezen kijken, want ze wist alles van Velders en ze was zoo ongerust geweest, dat-ie hem zou doodgeslagen hebben en Velders zelf kwam telkens bij haar hooren, hoe 't nou met Toon was. Zelf was ze er dien nacht niet

bij geweest. ze durfde niet meer na die ontmoeting met Toon.

En Toon had haar ook alles verteld, wie 't verraden had en wat hij nog had willen doen en dat de Inspecteur nog op z'n ziekekamer was geweest om te vragen of hij ook iemand herkend had, of ten minste den persoon, die hem neer had geslagen, maar hij had zich van den domme gehouden.

Na dien dag kwam Grada telkens weer en dan praatten ze en maakten plannen voor de toekomst.

Weg zou hij en moest hij en de dokter, die zou hem helpen.

Hij had hem alles opgebiecht, en de dokter had hem beloofd, dat hij een attest zou krijgen, dat hij zoo spoedig mogelijk naar den zeekant moest.

„Dat kan 'k je gerust geven, want als je hier blijft, zou je zeker ziek worden . . ." had hij gezegd.

Eenige dagen later kwam z'n verplaatsing al af naar Zeeland, op de Belgische grens.

Breel kwam met 't nieuws 't eerste bij hem en die mededeeling had meer gedaan dan alle drankjes met elkaar.

En na Breel kwam Jansen en toen Zijlstra en eindelijk stond zoowat de heele post voor z'n bedstee en er werd zoo luidruchtig gepraat en gelachen en ze plaagden hem zoo met dat meisje, dat zoo dikwijls bij hem kwam, dat juffrouw Reeders hoofdschuddend naar binnen kwam loopen en zei, dat de heeren d'r een beetje om moesten denken, dat ze bij een zieke waren.

Toen hadden ze allemaal 'n sigaar gekregen van Toon en waren ze vertrokken.

Bok was zelf ook nog eens geweest, wel erg deftig en gewichtigdoenerig, maar toch met 'n vaderlijke vriendelijkheid, die Toon prettig had aangedaan.

Nu vandaag mocht hij op en eens naar buiten gaan.

De dokter was voor 't laatst geweest.

Vreemd en duizelig stond hij ineens op z'n voeten in de kamer; dat viel nog niet mee, maar 't zou wel wennen.

In Kalder hoefde hij geen dienst meer te doen.

Gisteren was Grada nog geweest en ze had gevraagd of hij nog eens aankwam, voor hij wegging, want grootmoeder wou toch afscheid van hem nemen. Ze had ook met Velders gesproken, maar die had norsch gezegd: „'k Wensch hem niks kwaads toe, maar 'k wil hem nooit weer zien" en daar bleef hij bij.

„Enfin" zuchtte Toon, terwijl hij zich langszaam aankleedden met 'n gelukkig gevoel z'n gewone kleeren weer uit de kast kreeg, „d'r moet altijd wat te wenschen overblijven en 't voornaamste heb ik toch... Grada en m'n verplaatsing."

In 't Oosten trilde 'n zwakke schemering, toen Toon 'n week later de reis naar z'n nieuwe standplaats aanvaardde.

't Was nog heel vroeg, alles in Kalder lag in diepe rust.

De torenklok sloeg vijf uur.

'n Bekende klank, waar hij zoo vaak naar had liggen luisteren, de lange stille nachten als hij in de bosschen lag, 'n slapende collega naast hem; hijzelf altijd klaar wakker, in eeuwige angst en agitatie, dat er es iemand zou komen.

Nou was 't geleden,

De heuvels, de bosschen, hij kon er nu naar kijken met 'n rustig gevoel, wat daar gebeurde ging hem niet meer aan.

Wat liep hij vlug en veerkrachtig en wat was de morgen koel en verfrisschend.

Bij den handwijzer zou Grada op hem wachten om afscheid te nemen.

Hij zag haar al staan, dacht hij... nee ze kwam hem tegemoet... 'n doek had ze over haar hoofd... 't was zoo koud 's morgens.

Heel langzaam, arm in arm, liepen ze door, zacht pratend en belovend, telkens stilstaand voor 'n lange innige omhelzing.

Tot ze eindelijk terug moest naar huis. Want Toon moest harder aanstappen, wilde hij den trein nog halen.

Nog een lange lange omarming, toen scheidden ze.

Hij liep door, telkens nog omziend om te wuiven naar 't meisje, dat met haar doek zwaaide... zwaaide... eindelijk verdween om de bocht van den weg.

Toen Toon Beekloo verlaten had, ging de zon op. Achter de groene heuvelen steeg het

gouden licht in stralenbundels omhoog, verguldde de donkere nevels, die wegdreven voor den frisschen morgenwind van den herboren dag en zoo vluchtend waziger werden, teerder, tot de zon ze oploste in blauwroode ijlheid.

De leeuwrikken stegen jubelend op uit de vochte weiden, die, glinsterend van dauw, uitlagen om het slapende vee.

Toon wendde zich nog eenmaal om en keek naar Beekloo.

Z'n hart klopte sneller, z'n borst zwol in blijde ontroering.

Hij kon al niets meer zien dan 't spitse torentje; de haan blonk als goud in de eerste zonnestralen.

Daarachter waasden groen de bosschen en links, nog in grauwe schaduw, stond de oude lompe toren van Kalder.

Goddank... goddank... het was voorbij! Nog enkele maanden, dan kwam hij nog eenmaal hier terug om Grada te halen en haar mee te voeren door heel z'n volgend leven.

't Werd nu Herfst, de bladeren moesten eerst nog gelen en van de boomen vallen, de Winter moest nog over deze velden gieren met z'n kille noordewinden.

Maar dan... maar dan... als 't Lente werd!

Hij zwaaide met z'n stok in de lucht, als 'n afscheidsgroet aan heel de omgeving en stapte fluitend voort in den stralenden morgen.

Zevenaar, Aug.-Sept. '04.

DE BERNER CONVENTIE. DOOR H. R.

Het is nu al meer dan achttien jaar geleden, het was op den 9den September 1886, dat door de afgevaardigden der volgende staten: Duitschland, Frankrijk, Engeland, België, Spanje, Italië, Zwitserland, Haïti, Liberia en Tunis, daartoe vergaderd te Bern, een verdrag werd gesloten waarvan de voornaamste bepalingen luidden:

„Art. 1. De contracteerende landen vormen een Verbond tot bescherming van de rechten der auteurs op hunne letter- en kunstwerken.

Art. 2. (1ste alinea). De tot een der landen van het Verbond behoorende auteurs, of hunne rechtverkrijgenden, genieten in de andere landen voor hunne werken, hetzij in een dezer landen gepubliceerd, hetzij niet gepubliceerd, de rechten, welke de respectieve wetten den inlandschen auteurs thans verleenen of in 't vervolg verleenen zullen.

Art. 5. (1ste alinea). De tot een der landen van het Verbond behoorende auteurs, of hunne rechtverkrijgenden, genieten in de andere landen het uitsluitend recht vertalingen hunner werken uit te geven of toestemming tot de uitgave ervan te verleenen, tot na verloop van tien jaren, te rekenen van het tijdstip der uitgave van 't oorspronkelijk werk in een der landen van het Verbond."

Sindsdien traden ook de Skandinavische en nog een paar kleinere staten toe. Rusland beloofde aansluiting. Doch Nederland onthield zich. De regeeringen van dit land volgden elkander op, doch geen harer scheen zich, ook maar een oogenblik, om de rechten der auteurs te bekommeren. En de „volks vertegenwoordigers" zwegen, althans in het Parlement. Tot nu onlangs het kamerlid Van der Vlugt, zich wendend tot onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, vroeg of 't nu niet meer dan tijd was, ook voor Nederland, toe te treden tot het Verbond. Het antwoord bevatte — behalve eenige opmerkingen waarvan het verband tot deze vraag in het duister bleef — eindelijk de mededeeling, dat de minister de zaak ter hand nemen zou, zoodra hem iets was gebleken van een *communis opinio* (een algemeen gevoelen) daaromtrent.

Nu weet ik niet hoe wijd zijn Excellentie zich het begrip communis opinio wel heeft gedacht bij dit minzaam antwoord. Of hij verwacht dat school-, dans- en catechiseermeesters, koristen en boekbindersjongens, kortom dat ieder die wel eens een boekje, tractaatje of blaadje muziek heeft ingekeken, zich uitspreken zal over de „droits d'auteurs" der voortbrengers van binnen- en buitenlandsche litteraire en andere kunst. Is dit het geval dan moet ik vreezen dat van een „algemeene opinie" in de eerste weken nog niets zal blijken. Doch meent de Minister dat men gerechtigd is in deze van een „communis opinio" te spreken wanneer zich de

groote meerderheid van hen, die in kunsten en wetenschappen diepgaand belang stellen, met beslistheid ten gunste der zaak heeft verklaard, dan zou men zijn aandacht wel willen verzoeken voor 't feit dat reeds zes jaar geleden, dat in 1898, in Nederland is opgericht de „Berner-Conventiebond," een vereeniging die zich ten doel stelt Nederlands toetreden op alle wettelijke wijzen te bevorderen, dat aanstonds meer dan 300 kunstenaars (schilders, beeldhouwers, schrijvers, musici), geleerden, journalisten, uitgevers, boekhandelaars zich als lid van dien Bond hebben aangemeld, benevens de volgende vereenigingen: „Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, Maatschappij tot Bevordering van Toonkunst, Nederlandsch Tooneelverbond, Kon. Ver. Het Nederlandsch Tooneel, Pulchri Studio, Haagsche Kunstkring." Vervolgens zou men zijn Excellentie mee kunnen deelen, dat weliswaar in datzelfde jaar 1898 en reeds vier jaren vroeger, voorstellen ten gunste der Unie in de vergaderingen der „Vereeniging tot Bevordering van de Belangen des Boekhandels" schipbreuk geleden hadden, doch dat de verwerpende meerderheid in die vergaderingen grootendeels bestond uit: 1°. kleinhandelaren in schrijfbehoeften, die ook nú en dan eens een boekje slijten; 2°. drukkertjes en papierfabrikanten, die, — schoon het meeste krantenpapier uit het buitenland komt — bij overproductie van „letterwerk" alleen kunnen profiteeren; 3°. uitgevers van onbeduidende blaadjes, gesteld op de sjofele weelde van onbetaalde feuilletons. Om te zwijgen van hen die den nadruk om nog meer begrijplijke reden beminnen. En men zou den Minister kunnen stellen voor de vraag of waarlijk de meening van deze goe-lieden en niet die der intellectueelen in deze van invloed mag zijn. En zoo hij misschien, op historische gronden, negotie vooropstelt, of dan de meening dier handelaartjes niet op wordt gewogen door die van den Uitgeversbond, de vereeniging waartoe verweg de meeste Nederlandsche uitgevers van eenige beteekenis, maar ook vele „kleinere," lid zijn. Welnu, ook deze vereeniging is al sinds eenige jaren tot den Berner-Conventiebond toegetreden.

Welke stemmen verlangt de minister nog meer te vernemen? Die der juffrouwen uit de kiosken, die der aankomende drukkersmaatjes, belast met de reiniging der persen, die der commis-voyageurs in „ansichtskarten?"

Of is zijn Excellentie 't soms eens met die kleine fractie der socialisten, die in blijde verwachting van komende tijden, waarin geen eigendomsrecht meer bestaan zal, aan schrijvers, schilders en musici willen onthouden wat zij gedwongen zijn toe te kennen aan de brave speculanten in binnen- en buitenland, die den prijs van hun daaglijksch voedsel bepalen, wat zij dulden, erkennen, eerbiedigen moeten in ervende neefjes, in lieve zoontjes van rijke pa's, en nog beminlijker beursdobbelaars, trustkoningen enz. enz. Ik twijfel er aan. Want schrijvers en schilders zij wel niet altijd van de allerbraafsten, maar burgers zijn ze toch even goed. Onthoudt men hun iets voorbedachtelijk, dan moet men hun toch die schade vergoeden. En 't is mij nog niet ter oore gekomen, dat een van hen, in plaats van zwarte belastingbiljetten, goud uit 's lands schatkist in huis heeft gekregen.

Doch er is nog een andere mogelijkheid. Toen minister Van Lynden van een communis opinio sprak kan hij gedacht hebben aan hen, wien de zaak in de eerste plaats aangaat en die er 't best over oordeelen kunnen. Hij kan de meening zijn toegedaan van Mr. L. J. Plemp van Duiveland, die in zijn uitstekend Gids-artikel, getiteld Nederland en de Berner Conventie (1896) den uitroep neerschreef: „Aan de letterkundigen behoort de beslissing! De auteurs zijn het, die den Hoogen Raad van letterkunde moeten vormen. Aan hen staat het te beslechten of hun land zich vernedert, door hun broeders in den vreemde vogelvrij te laten waar het hen zelven beschermt — en of zij hun kunst nog langer mogen laten bedelven onder dien verstikkenden berg van vertaald ontuig, dat, als het niet door speculanten om niet van overal uit den vreemde naar hier kon worden gesleept, van zelf van onze markt zou verdwijnen."

Welnu, als 't daarom gaat, ook bij den minister, dan zal aan zijn wenschen worden voldaan. Wij lazen het al in de kranten, een vereeniging van schrijvers is in staat van wording. En

haar eerste uiting zal stellig zijn een luide roep om het recht dat bruggen slaat over de zee en geen rekening houdt met die bevend angstvallige kronkellijn die 's rijks grenzen heet.

Evenals de Amsterdamsche weeskinderen van het gereformeerde geloof, die langs 's Heeren wegen loopen te vlaggen, evenals iedere andere rechtgeaarde kwestie trouwens, heeft ook deze Conventie-vraag twee „zijden" van differente kleur, en we zullen maar bij de „conventie" blijven en spreken van den ‚moreelen" en den „materieelen" kant.

Geld is de ziel van de negotie, zegt een oud-vaderlandsch spreekwoord. Laat ons dan eerst die ziel eens besnuffelen.

Wat zijn van de heeren tegenstanders de sombere bezwaren?

Er zullen minder vertalingen verschijnen, minder feuilletons, minder novelletjes „voor de coupé" .... Ja, waarachtig, het is geen droom, er zijn lieden, die bang zijn, dat er behoefte aan boeken zal komen! Wèl zijn de goederen — niet enkel aardsche — ongelijk verdeeld: er zijn er ook, die nooit een vertaling lezen, maar van al wat ze wel zouden willen kennen komt nog geen duizendste part aan de beurt! .... Hm! Ik zou zeggen, als we nu toegetreden zijn tot de Berner-Conventie, en er ontstaat een groote sterfte onder de Nederlandsche schrijvers, zoodat er een mooien morgen, . . geen nieuwe boeken meer zijn, laten we dan een afdoenden maatregel nemen en weer beginnen van voren af aan. Met den Bijbel, Homerus, Confucius. Een tweede keer komt er dan geen gebrek, ik durf 't u beloven!

Já, er zullen minder vertalingen verschijnen, zoo vreest men, en dat zal schade doen aan de volksontwikkeling. Ik zou willen vragen: sinds wanneer is deze ontwikkeling meer gebaat door kwantiteit dan door kwaliteit? Verhoogt men 't geestelijk pijl van een volk met massa's van álle soorten romans, slonzig bepeuterd door onbevoegden, of met het allerbeste alleen, zorgvuldig bewerkt door wie daartoe door den maker zelven is aangewezen?

Edoch — zál er wel waarlijk erg veel minder verschijnen? Ik durf het bijna niet hopen. De buitenlandsche schrijvers en uitgevers, vreest men, vragen te veel; ze zijn zoo gewoon aan lange getallen in 't eigen gebied. Lieve vrienden, ik ken dat zoo'n beetje, de buitenlandsche, zoo goed als de inlandsche schrijvers en uitgevers, ze hebben allen de vreemde gewoonte: te nemen dat wat ze krijgen kunnen. Geeft gij geen duizend gulden, ze vragen vijfhonderd, en kunt ge ook dat niet besteden, ze zijn ten slotte met vijftig tevreden wanneer er geen andere keus is dan tusschen die som en . . . de keizer z'n baard!

Jawel, roepen angstig de winkeliers, die ook wel eens een vertaald romannetje willen doen drukken, maar al dat loven en bieden! En dan, wie zullen het meeste geven? De groote uitgevers, kapitalisten!

Zeer waarschijnlijk, mijn waarde heer, maar gebeurt het dan nu ook al niet (met Hall Caine bijvoorbeeld), dat een vertalingsrecht wordt gekocht, wanneer 't nog te koop is, t. w. vóór de verschijning van het oorspronkelijk boek, zoodat origineel en vertaling gelijktijdig het licht kunnen zien? Dan moet ge er ook wel afblijven, niet? En wie bakt u de poets? De man van 't geld, die 't meest kan wagen!

Zoo gaat het nu eenmaal, verzet er u niet te hard tegen, de moeite mocht ereis vruchteloos blijken! Of wilt ge verzet, vereenigt u, handelt gezamenlijk ... Maar, mag 'k u voorloopig een vriendlijken raad geven: blijft in uw winkels! De klanten zien graag den patroon. Vulpenhouders moeten zoo'n goed artikel zijn tegenwoordig. Werpt u er op! En gij, uitgevers-nieuwsverspreiders in stad en land, zoekt naar nieuws, altijd nieuws, en is er dan waarlijk heelemaal niets meer, wilt ge met alle geweld een bladvulling die ge niet hoeft te betalen: de wereldlitteratuur van Hesiodus tot het jaar 1895 zal vermoedelijk kunnen voorzien in die diep gevoelde behoefte. De Berner Conventie beschermt voorloopig 't vertalingsrecht nog maar tien volle jaren. Toch zou 'k u wel vriendelijk willen verzoeken: als ge niet meer kunt geven dan *f* 2.50 per 16 blz. voor uw vertalingen, laat dan maar onvermeld den naam van den origineelen auteur. Wat kan 't u schelen! Uw lezers letten er toch niet op. Zij slaan amper acht

op den titel, weten den naam van den schrijver nooit. En — 't is waarachtig niet kwalijk te nemen, maar zijn baksel geeft ge ook eigenlijk niet, hoogstens een kleffe pudding met krenten uit zijn provisie!

Ik vrees lezer, dat mijn beschouwing der materieele zij van 't geval u eenigszins degouteeren zal. Ik zal haar maar staken. Ge begrijpt mij ten slotte wel als ik zeg, kort samenvattend de kwestie: Zooals de zaken nu staan hebben Nederlandsche auteurs te concurreeren tegen vertalers à *f* 2.50 (iets meer soms; *f* 5 à *f* 6 hoogstens) de zestien bladzijden druks. Ik zeg niet dat zij niet beter betaald worden — er zijn gelukkig nog velen die willen: Hollandsche kunst — maar hun rijk is zoo klein; waar vooral op het geld wordt gelet zijn zij „hors concours," hoogstens „membre du jury," een mager baantje dat ook al!

De moreele kant! Mr. J. D. Veegens, de om zijn scherpzinnigheid veel geprezen juridische tegenstander van Nederlands lang vertraagde toetreding tot de Conventie van Bern, begon zijn artikel, geplaatst in *De Gids*, vlak achter dat van den voorstander Plemp, met een beschouwing over den aard van het litterair eigendomsrecht „Er bestaat," zoo zegt hij, „geen intellectueele eigendom. De gedachte, die het voorwerp van dien eigendom zou moeten zijn, wordt eenmaal geuit gemeen goed. Gedachten zijn tolvrij, ook in dezen zin. Men ontkomt hier niet aan, door als voorwerp van intellectueelen eigendom alleen den vorm, waarin de gedachte gehuld is, aan te nemen."

Ik weet niet of men gerechtigd is hier van een kunstopvatting te spreken. Heeft Mr. Veegens wel inderdaad aan litteratuur gedacht, of soms alleen aan uitvindingen en ontdekkingen openbaar gemaakt in een boek of tijdschriftartikel? Toen Dr. Röntgen zijn vondst betreffende X-stralen meegedeeld had, wist 's anderen daags de heele wereld daarvan. 't Was er mee als met de bekende vaas uit de Duizend-en-ééne-Nacht, waar de geest uit vlood die zich uitzette, groeide, in een oogenblik stond tot den hemel op. Niemand was er in staat die „gedachte" weer op te bergen.

Maar litteratuur? Leeft er dan inderdaad tegenwoordig nog iemand die een gedicht, een roman, een tooneelspel houdt voor „gedachten gehuld in een vorm"? WelEdelGestrenge heer Veegens, zijt ge soms zelf een gedachte, in vorm van meneer? Hebt ge geen vleesch en bloed, een lijf met een hart er in? Ge zijt zeker met alle recht gesteld op het praedicaat van „weldenkend", maar „wandelende gedachte" wordt toch wel niemand gaarne genoemd. Nu, zóó ongeveer als uw béste gedachte — b.v. die over de wenschelijkheid van liberale aaneensluiting — staat tot uw gansche wereldsche zijn, lichaam en ziel, zoo verhoudt zich ook in een werk van kunst de gedachte tot het geheel. Uw meeningen, over 't auteursrecht, b.v., heer Veegens, gij zegt het terecht, ze zijn gemeen goed, doch laat ge deswege uw veege lijf gansch straffeloos schenden? Of eischt ge bescherming, justitie, politie, bescherming ook tegen laster, beleediging?

Welnu, edelgestrenge, wij worden beleedigd, belasterd en meer dan dat: mishandeld, verminkt, aan de kaak gesteld, ten spot en hoon onzer evennaasten. In wreede handen van onbevoegden wordt het beste van ons verhanseld, verknoeid; onverchillig scheurt men er stukken uit, legt een lap op de wonden. Men maakt lompe poppen van leem en stroo, behangt en kleedt ze met bonte vodden, zet ze op de markt, onze namen erop. Is dat geen laster, geen hoon?

Gij, die geen litterair eigendom kent, zijt ge toch eigenlijk niet van meening, dat men bij 't boeken-vertalen, bij het vertoonen van een tooneelstuk, het uitvoeren van een concert, rekening hoort te houden met wenschen, met aanwijzigingen, met de liefde van hem die dat kunstwerk eens heeft gedragen en smartelijk gebaard, die er de vader en de moeder tegelijk, die meer dan dat alles, die er de ziel en het vleesch zelve van is?

Ziedaar de moreele zijde, lezer! Wat dunkt u, zoo ge eens meehielpt versterken de „algemeene opinie", waarvan de minister van Lijnden nog altijd niets heeft bespeurd? Zoo ge u eens aanmelden zoudt als lid van de Berner Conventiebond? Mij kunt ge uw namen

opgeven. De kosten zijn hoogstens twee kwartjes per jaar — tótdat het doel is bereikt. En wij hebben weer moed!

BOEKBESPREKING: CONTRASTEN, DOOR H. R.

Over het Leed van den Hartstocht, door J. de Meester, Bussum, C. A. J. van Dishoeck 1904. *)

„Deze bundel", zegt de schrijver in een korte voorrede, „kan worden beschouwd als een vervolg op de, in 1899 verschenen, Zeven Vertellingen. Ook die vormden een geheel — wat Kloos in zijn vriendelijke beoordeeling nadrukkelijke verklaring waard heeft geacht. Zij waren een samenhangend resultaat van pessimistische overlegging over den hartstocht, den procreatiedrang: de wording van leven; waardoor, in vier stukken, gemengd was het meelij met de vrucht van dien drang, het kind. Geen andere liefde was daar dan meelij. In de eerste der nu aangeboden schetsen vindt men den opstand tegen het leven terug. De laatste uiten berusting uit liefde".

Er is misschien iets voor te zeggen op deze wijze den lezers een soort handleiding bij hun lectuur te verschaffen. De schrijver heeft dan gedaan wat hij kon, zijn schuld is 't niet als men nog niet begrijpt wat hij werkend bedoeld heeft. Alleen, voor de lezers die zelf graag ontdekken, proeven 't gevoel dat uiting zocht in een vertelling, voor hen is er iets désillusioneerends, even iets hinderlijks in: men wordt wel gaarne voor „vol" aangezien. Maar, 't is waar, als de Meester begint te vertellen, kost het geen moeite zich desgewenscht dat redetje uit het hoofd te zetten. Men wordt aanstonds zoo stevig gepakt door het levendige, persoonlijke, ontroerd en geboeid door het sterke gevoel, dat men 't zich mogelijk pas weer herinnert als 't boekje uit is. En dán kan het toch eigenlijk niemand

kwaad de voorrede weer eens op te slaan, even na te mijmeren nog over den „opstand tegen het leven" die tusschen titel en achterplat van zoo'n boek zonder schokken is overgegaan in „berusting uit liefde". Zonder omwentelingen ten minste, met volkomen behoud van persoonlijkheid.

Zes nieuwe schetsen: De Wielrijder en het Meisje, Zondagmorgen, Heer-der-Schepping, Petite Reine, Winternamiddag en De Monoloog van den Molenaar. Ik voor mij geef besliste voorkeur aan de tweede en de vierde. Wat is die morgen in zijn gezin van den afgejakkerden, overprikkelden journalist glaszuiver en pijnlijk raak, en het „Maupassantje": Petite Reine, wat is het geestig, hoe fijntjes, luchtigjes neergetoetst.

De zegging is smaakvol, gedistingeerd. Maar stijl ontbreekt, bij dit zenuw-vlugge, praatsgewijze, rustelooze vertellen.*) Die zucht tot pratend vertellen heeft „Heer-der-Schepping" tot een („niet voor de planken geschreven") tooneelstuk gemaakt en 't levensverhaal van den molenaar tot een monoloog. Een aanmerking zonder recht van bestaan, zult gij zeggen, de schrijver spreekt zelf van zijn

---

*) Niet uit onverdeelde bewondering, maar om de curiositeit werd een afbeelding van den omslag van de Meester's boek hier afgedrukt. Het is geteekend door Herman Teirlinck, den knappen schrijver.

*) „Men zou bijna kunnen zeggen, dat de beide woorden stijl en rust synoniem zijn; dat dus rust „stijl" en stijl „rust" is" (H. P. Berlage's Beschouwingen over Stijl, zie „De Beweging" no. 1.)

„schetsen", en wat doet een schetsende schilder anders dan met zijn vlugge, nerveuse krassen notities maken van wat hij gezien heeft. Heel goed; maar in dien zin schetsmatig zijn overigens toch de vertellingen niet. Elk is voltooid van gevoel en gedachte, elk is, als zielsuiting, af.

Ik geloof eenvoudig dat, méér bezonken, daardoor van zelf al meer gestileerd — al zouden we 'r ook iets van de pakkende levendigheid om moeten missen — zulk werk mooier zou kunnen zijn, en wat mooier kán wenscht men ook zoo. Neem b.v. een zin als deze (bl. 136/137): „Door als aan een ander toe te geven, dat zijn leven vreugdeloos voortliep, had hij een behoefte bevredigd, de eerste jaren in Indië, toen hij als een verdwaalde zich voelde in de smoor-verveling-met-herrie, de zorg en onrust bij moordend-triest niets-wezenlijks-zelf-doen van zijn opzichterschap op de plantage, alleen met een onverschillige njaai, naar hij dacht gehaat uit vrees, zelf méér vreezend, zelf ook hatend, niet nog menschen, naar den toestand: — hatend zijn verantwoordelijkheid bij volslagen gemis van gezag, voelend zich een zondenbok, op wien elk oogenblik schuld kon vallen, die hij voorzien kon noch ontgaan." Door in nerveus zichzelven telkens interrumpeeren, wéér een paar (raakslaande) woorden er aan, er óver, te plakken deed de schrijver een zin ontstaan, die... geen zin meer is. Er zijn er niet vele zoo leelijk, 't is waar! En — litterair blijft dit werk toch altijd, door de absoluut eerlijke woordenkeus, het zuivere detail, de scherpte van zegging. Hoe warm en ontroerend is dikwijls die opene, bijkans naieve onmiddellijkheid van gevoel. Als we die voor meer stijl zouden moeten missen, als dit temperament deze uiting vereischt — dan weg met de stijl, hoezeer 't ons aan 't hart gaat.

'k Herinner me ééne blz., die moet ik u afschrijven hier. 't Is uit „Winternamiddag" Bogaard gaat er op uit om zijn jongen te zoeken. „Het huilde in hem; hij liep verlaten, tusschen onverschillige menschen, onverschillig om zijn angst. Nu was de kou geheel als vroeger, als toen hij, kind, in den nacht ontwaakte, huiverde tegen den dag om de kou, diep zich onder de dekens begroef, bang voor den dag als het eind van den nacht, vol meelij denkend aan den melkboer, van wien hij wist dat die 's nachts al uit moest, met de kar op weg naar de stad... In deze ijzigheid doolde zijn kind! Henk, dien hij zich had gezworen, met verzorging te zullen omringen; — hij had hem wat vrijheid willen laten, zoo'n jongen voelt zich zoo gauw in een kooi; maar een kind moet je tegen zichzelf beschermen, tegen overmoed uit gebrek aan ervaring. Dit was geen tijd dat Henk op het ijs kon, alleen op het ijs, m'en god, m'en god, een mist om te snijden en dan op het ijs... waar!?... een kind van nog geen twaalf....

„Daar stapte schuins vóór hem een jongen van het trottoir en stak de straat over, in zijn richting. Henk?!... Neen. De jongen was kleiner. — 't Was een seconde van overstelpende geruststelling geweest, doch de teleurstelling werd nu getemperd door het voorkomen en het doen van den knaap, die, de winterjas scheef met één knoop dicht, kalm-vroolijk fluitend Bogaard voorbij slenterde, onvatbaar voor de alles doorsplijtende kou."

Bezorgdheid, meelij, angst, overstelpende geruststelling, teleurstelling daarna, tempering weer van die teleurstelling, dat alles in minder dan een minuut! Zoo is ons gejaagde leven!... De Meester heeft het doorproefd, doorleden.

Liefde, door M. Constant, Amsterdam, Van Holkema en Warendorf, zonder jaartal.

Nu dit boekje, vlak achter de Meesters-schetsen, om het contrast. Hier ook levendigheid, maar zij is uiterlijk, laat ons onbewogen, hier stijl — maar deze, neen, dank u, mevrouw; wat zegt u?, toch uit die bekende winkel? ja, ja, wij kennen 't adres, heel mooie modellen, maar ziet u, wij houden eigenlijk meer van iets eigens, al is het dan niet zoo glad en modieus.... Hier ook liefde, ja, en die hartstocht schijnt, en die leed veroorzaakt, maar och!, wat blijkt het ten slotte te zijn? Opwinding, niet veel meer! Zinnelijkheid van verwende meisjes, hysterisch gedoe van brutaal vrije diertjes met pose van hevig artiste zijn! — O! vooral in 't begin, zijn ze aardig in scène gezet, de schrijfster van Lotos verstaat dat, daar is vrij wat talent en veel handigheid in die hoofdstukjes, afwisselend,

vlug, als „dissolving-views" op een soireetje, dat gepraat is wel echt onuitstaanbaar Haagsch, die meisjes zijn ... (hm!) meisjes. Maar de mannen zijn niets, zijn totaal mislukt, moderne salon-roman-helden, gejaste poppen met mekaniekjes.

Voor iemand die vrij veel leest, den tijd heeft en — ook een beetje talent van arrangeeren, moet het zoo moeilijk niet zijn een boekje als dit te schrijven.

In Hooge Regionen, door G. van Hulzen, 2 dln, C. A. J. van Dishoeck, Bussum 1904.

Het is een genot, een verademing, plotseling uit de zacht-zwoele parfum-atmosfeer der Constantsche salon-ateliers te stijgen tot G. van Hulzen's koel-zuivere Hooge Regionen — niet omdat die in werkelijkheid een paar honderden meters boven A. P., in de Alpen, blijken te liggen — ook aan de Hollandsche zee, op een duin, ja zelfs in een Haagsche klinkertjes-straat, zou men den frisschen wind kunnen voelen die u dit prettige, pittig-droge, gezond-goede boek om de ooren doet waaien. 't Milieu werkt mee, maar de hoofdzaak is toch maar 't gevoel van den schrijver, en de wijze waarop hij het uwe bij 't lezen weet aan te vatten. Dat is een verschil als bij 't drukken van handen.

Een aangenaam boek, dit „In Hooge Regionen." Heel diep graaft het niet, maar het spit toch en woelt, het dwingt tot belangstellen, filosofeeren, en als ge de twee deelen uit hebt en nog eens terugdenkt, aan 't vele wat er in omgehaald is, bepraat en bekeken, dan voelt ge bewondering voor den artiest die al die portretjes, die aardige kiekjes, al die losse gedachten, gevoelens en woorden, toch tot een geheel van niet kwade proporties wist samen te voegen.

Opmerkelijk is het, in dezen tijd van specialiseering op ieder gebied, van gansche levens gewijd aan de studie van onderdeelen, ja deeltjes van deelen, van wetenschappen, dat er nog altijd, naar 't schijnt, geen specialiteiten genoeg zijn! Het publiek wil er meer. Zoodra men u meent te hebben ontdekt, als bekwaam en geschikt, liefst voor een zuiver omlijnde taak, dan hebt ge u daartoe voortaan te bepalen op straffe van onwil. Hebt ge u als oogarts gevestigd, pas op dan dat ge geen wijsheid verkoopt over buikchirurgie. En hebt ge met eenig succes over „zwervers" en „machteloozen" geschreven, wacht u dan wel de publieke aandacht te vragen voor een stel heeren en dames samengebracht in een Zwitsersch pension. Ja, 'k las het al weer in verscheiden recensies. 't Is of men boekdeelen zwervers besteld en vooruitbetaald had, zoo moppert men dat men wat anders krijgt.

Dwaas en onbillijk! Waarom toch zou iemand, die geenszins uit filantropie, die uit zin voor het zuivere, karakteristieke, ontooneelmatige, zijn eerste liefde aan bedelaars schonk, waarom zou zoo iemand, die toch eigenlijk éene behoefte maar kent: het leven begrijpen, de wereld, de menschen, en dan zijn begrippen te uiten in kunst, morgen geen dames en heeren beminnen?

Van Hulzen stoort zich wijslijk niet aan de specialiteit, die hem op wordt gedrongen. Zeker, een andermaal neemt hij u stellig weer mee naar den „Zelfkant der Samenleving," maar nu brengt hij u in een Zwitsersch hotelletje, o luxueus is het niet, maar de gasten hebben er godsterwereld niets anders te doen dan met elkaar wat te wandelen, praten, musiceeren of ... eten!

Hij vertelt van zoo'n juffrouw daar, een Russische — mooi, bij de hand, toch gevoelig, kunstlievend — dat ze verliefd wordt op een meneer, architect uit Holland — vierkant, blond, met blauwe oogen, een gullen lach — en dat hij, in 't eerst . . . nu ja, zich niet te veel ernst uit dat zaakje maakt, maar er ten slotte veel verder in vliegt dan hij van plan is geweest, verder ook wel dan het dametje zelf. Een roman van hotelflirtation en kwasi diep ernstig gepraat. Zij krijgen elkander volstrekt niet. Ze praten te veel, zijn niet jong genoeg meer, en voelen 't zelf ook wel: diepe liefde onstaat alleen waar de ernst van het leven zich opdringt, een relatie begonnen uit coquetterie, halve verveling, emotie verlangen, uit behoefte ook aan een verstandig woord in het indolente vacantiebestaan, wordt zoo maar niet tot iets moois en groots, in staat het leven te dragen van twee die wat meer willen dat het gewone, het materieele. Vacantieverliefdheid. O natuurlijk zien ze 't

er zelf niet voor aan! Anna Paulowna zal nooit ofte nimmer een ander meer liefhebben. Ook van Reelen neemt zich ten slotte al heel geducht au sérieux, wat trouwens wel zeer in zijn aard ligt. Het „Lebemann" zijn gaat hem erg slecht af. Een echte Hollander, vroolijk, trouwhartig, naïef haast, ... ontzettend zwaar-op-de-hand! Stelt u voor dat hij zich verbeeldt „vrouwen" te bewonderen als „samengaand, deeluitmakend détail (twee dubbele porte-brisée deuren! H. R.) van de algeheele schoonheid." Later staat het er nog fraaier (bl. 217.). „Hij beschouwde toch 't begrip vrouw als 'n warm-levend, opbloeiend détail van de algeheele schoonheid, elke vrouw 'n deel van dat ruimere begrip vrouwenwezen dat voor hem ziel beteekende, terwijl 't mannenwezen 't positieve, de materie weergaf." Hoe vindt ge zoo'n „noordelijke" behoefte aan theorie? Om zulke goedige filosofietjes schaterlacht immers het lieve leven! Maar dan volgt dit „Reikte hij dan niet bij haar ziel, begreep hij haar niet, bleef hij op een afstand van haar fijnere aanvoelingen? 't Scheen wel zoo, want al een paar keer verweet ze hem zijn grofheid, zijn gemis aan takt en beschavingsvormen. En toch gloeide er in hem een ziel, wat minder week en niet zoo verfijnd, maar toch eerlijk en daardoor mogelijk wat heftiger." Niet zoo verfijnd, maar tóch eerlijk! Dit is de echte, natuurlijke noot. De trouwhartigheid brengt u de tranen in de oogen.

Hij had korter en krachtiger kunnen zijn, deze „roman in twee deelen." Er wordt wel wat al te veel in gepraat, zoowel door de menschen in 't boek als door den auteur. Vele bladzijden missen substantie. Maar de psychologie schijnt mij leukweg raak. Niet alleen die van de hoofdpersonen, ook van de anderen, mede-logées in 't kleine hotel; het heilsarmeepaar (heel goed, Anna Paulowna's eerste bezoek aan die twee op hun kamer!), Van Schoorle en de Amerikaansche, de zuster uit Zürich, ja eigenlijk allemaal zijn ze prompt herkenbaar, pootig-vlug neergezet. Van Hulzin's bekende, soms wat vale, dikwijls leuknuchtere, Hollandsch-vaste manier van beschrijven: menschen in hun doen, hun bewegen en praten. Dit b.v.: „De Berlijner, een geboren grootspreker, schetterde ook nu weer, kakelde druk over Lucern en Zurich, over Berlijn als Grossstadt waar je van alles 't eerste en 't beste hebt, beweerde dat in Deutschland 't niet kan voorkomen, zooals hier, waar je (dat je, H. R.) uren rondloopt zonder een Erfrischung te kunnen krijgen. De etherisch-irenische Noorsche dame, die bij elke zinswending, van 't geheimzinnig Hooger Wezen en van reine kulturen gewaagde als overgang tot hooger leven, meende dat eenzaamheid de bekoring der bergen uitmaakte. In Noorwegen, zei ze, bestond dat in nog hooger mate, zoodat men zich daar één voelde met zijn schepper, wat de andere lacherig, snor-brommend toestemde, mits een frissche dronk niet ontbrak" Heel goed! ... Toestemde! ...

In de taal is zijn kracht nog altijd niet. Veel germanismen (woorden als „zakuur"), veel stijlfouten, dingen als dit: „Nog geheel in ekstase, die haar al 't onaangename van straks deed vergeten, verflauwde al weer het helle, het ongerepte gezicht" (I. bl. 14). Zij lachen enz. „als menschen die vormen niet zoo veel kunnen schelen" (I. bl. 133).

Aan zulke abuizen kan haastigheid schuld zijn. En haastigheid is wel niet goed, maar soms uiterst begrijplijk. Toch weet ik niet of van Hulzen's taal bij wat minder haast wel zoo bizonder veel winnen zou. Ook bij hem, als bij De Meester, schijnt het gooien met woorden kwestie van temperament. Hij durft en doet. Maar zijn hand is zoo vast niet; of weifelt zijn blik soms? Hij gooit lang niet zoo dikwijls pal-raak, schijnt minder taalgevoel rijk te zijn. Ook zijn logica is niet zoo fijn ontwikkeld.

Dit met voorbeelden aantoonen, 't gaat hier niet. Men kan trouwens alles betwisten. 't Schijnt onvruchtbaar over dit soort van kwesties veel woorden te spillen. 'n Schrijver als dezen — zoo weinig „lettré" maar zoo bruisend van leven — neemt men het best zoo hij eenmaal is, dankbaar voor 't vele dat hij al gaf, in gulle verwachting voor 't geen nog kan komen.

„In Hooge Regionen" is niet klassiek. Maar 't is toch wel litterair genoeg. En 't is aangenaam, in den besten zin.

TH. ALEXANDRE STEINLEN. DOOR CORNELIS VETH.

Er is dit bizondere, dit zeldzame in de verhouding, waarin de schrijver over Steinlen tegenover het lezerspubliek komt te staan: het weet niet alleen van Steinlen, het heeft ook een meening over hem. Voor wie slechts meeleeft en meevoelt met onzen tijd en zijn wederwaardigheden, is het bijna een onmogelijkheid nooit over Steinlen na te denken. Het werk van Steinlen is een persoonlijkheid, niet alleen in de hedendaagsche kunst, maar ook in het hedendaagsche leven.

Een persoonlijkheid, waarover te praten valt — die ons gelegenheid genoeg gaf om kennis te maken. Als men eenige honderden teekeningen van een kunstenaar heeft mogen zien, verscheidene daarvan in den oorspronkelijken vorm, uit zeer verschillende perioden, met zeer verschillende onderwerpen; als men zulk een omvangrijken, veelzijdigen arbeid als dien wij dezen winter in Suasso hebben kunnen bewonderen, op zich heeft doen inwerken, dan komt het vertrouwen, dat men nu of nooit een begrip van het werk als gebeurtenis heeft gekregen. De kunst van Steinlen is een opzichzelf staand geheel; ze is in haar eigenaardige richting en in haar schoon bereiken zonder andere dan inférieure mededinging gebleven; ze is niet *direct* ontstaan uit een andere, hetzij machtiger, hetzij zwakkere kunst. Dit verschijnsel had de gelukkigste en meest belovende reden van bestaan die een verschijnsel hebben kan: het kwam voort uit den tijdgeest. Ja, het was onze tijd, onze tijd van opkomenden gemeenschapszin, onze tijd van openbaarheid, onze tijd met zijn belangstelling voor het nederige, het geringe, het verwaarloosde, onze tijd met zijn smaak voor het abnormale, het pathologische en het érge — onze tijd die de eerste is geweest om de meeste aandacht te schenken, niet aan de schitterende, opvallende hoofdpersonen wier avontuurlijk bewegen het wereldtooneel schijnt te beheerschen, maar aan den onrustigen, somberen, eeuwig wisselenden achtergrond van onophoudelijk levensgebeuren, — onze tijd was het, die een teekenaarstalent als dat van Steinlen den weg wees, en die in dit werk, nu het eens bestaat, een welhaast volkomen uitspraak van zichzelf kan zien.

Als men dit heeft erkend, dan heeft men meteen de oorzaak ontdekt voor het misverstand, dat heerscht en dat door besprekingen over 's mans werk te zeer wordt aangemoedigd, of althans te weinig wordt weg-

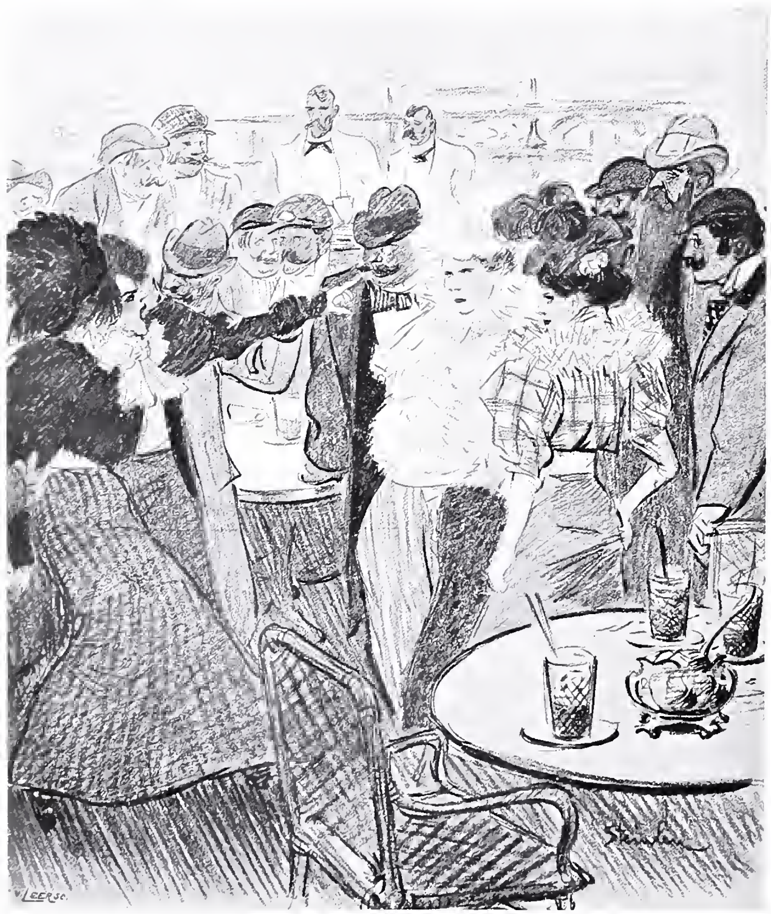

TH. ALEXANDRE STEINLEN. NAAR DE GRAVURE VAN PROF. P. DUPONT.

genomen, het zotte misverstand alsof deze teekenaar, wiens sentiment den weg heeft gevonden tot de genegenheden van voor kunst overigens min gevoeligen, alsof deze teekenaar met zijn gaven, met zijn voorkeur, uit de lucht was komen vallen! Alsof deze bekendste meester in zijn genre tevens de uitvinder, de schepper van dat genre ware, alsof niet vóór hem, met hem, naast hem een schoone Fransche prentenkunst had gebloeid! Evenmin als een profeet, geroepen tot het verkondigen van een hem in het bizonder geopenbaard geloof is deze kunstenaar een Grootmeester der Fransche prentkunst in de negentiende eeuw, een chef d'école, een „primus inter pares," maar de dramatische kracht in zijn werk doet ons somtijds werkelijk gelooven, dat hij ons wenscht of behoeft te bekeeren, terwijl de groote menschelijkheid van zijn denken velen verleidt om zijn machtige voorgangers en zijn sterke tijdgenooten te onderschatten.

Het is volstrekt noodig, dat men zich eenigszins met de overige Fransche prentkunst vertrouwd maakt, wanneer men Steinlen wil begrijpen. Niet slechts om zijn plaats te midden der school, zijn verhouding tot die school te kennen, maar ook juist om zijn eigenaardige verdiensten te waardeeren.

Er is een lange tijd geweest, in alle beschaafde rijken, maar vooral in Frankrijk, dat de gewone dagelijksche, om de menschen heen gebeurende dingen, het leven van hun tijdgenooten en hen zelf, het gedoe op de straten, het volksbestaan, al de zaken waar men in thuis was, waardoor men in beroering werd gebracht, waarom men zich verblijdde of wel treurde, gerekend werden tot een gebied van mindersoortige onderwerpen, waarover de kunst zich niet had uit te laten. De kunst moest verheven zijn, ze moest zich slechts ophouden met goden en godinnen, met klassieke helden, met arkadische herders en herderinnen, met hoofdfiguren en scènes uit Grieksche of Romeinsche treurspelen. De zedeschildering van het tijdperk zelf waarin men leefde, was in handen gelaten van zeer middelmatige of minderwaardige graveurs, de kunstenaars van aanzien schilderden den dood van Brutus of de Horatii. De zedeprenten, de modekarikaturen, de politieke spotprenten in het tijdperk om en bij de Fransche revolutie, kunnen nauwelijks gerekend worden tot de schoone kunst. Wulpsche en kokette voorstellingen als die van Fragonard, zoo wèl passend in het rococo-achtige kader van cynische, elegante verdorvenheid hadden het markiezendom vóór de omwenteling vermaakt, maar geen mannen van groot talent hebben deze periode of de volgende eerlijk uitgebeeld. Debucourt, Boilly, Carle Vernet waren kunstenaars die,

AFFICHE.

maar in eenigszins maskerade-achtigen trant, met weinig van het gevoel voor het natuurlijke, voor het ware, realistische, hun eigen tijd gingen teekenen.

Het gedurfde realisme, zooals het toen in Engeland reeds sinds Hogarth weer had bestaan, moest voor hem, die aan de voorstellingen van klassieke en volmaakte helden slechts gewend was, iets schrikwekkends zijn; zoo iets als zijn eigen fotografisch beeld in het oog van een wildeman. Het portret van de samenleving dier dagen zooals deze mannen het gaven, was dan ook een nog steeds geflatteerd portret. Tot lieden als Pigal, en de zeeschilder Isabey, gezelschapskarikaturen gingen maken; tot, erger nog, Henri Monnier, Traviès, Daumier de wereld om hen met onmeedoogend-scherpe blikken begonnen aan te zien. En, arme menschheid, arme middenstand, toen in al de glorie van zijn opkomende macht, zoodra die kunstenaars juist gaan zien, gaan zij oordeelen. . . .

Monnier bespotte de brave burgerij, hij legde hun domme en meesterachtige gezegden in den mond, hij teekende hen als een arrogant en ongepolijst geslacht.

Gavarni nam de zaken luchtiger op; hij hield zich aan zijn omgeving, die der artiesten, studenten, grisettes, maar ook zijn humeur werd er niet beter op, naarmate hij rondzag. Traviès was grof, Daumier toornde. En toch hadden die allen nog met welwillendheid geoordeeld, zooals later is bewezen. Hun geest werd nog omhoog gehouden door geloof aan iets, zij hadden idealen, zij keken over de allerergste narigheden heen.

Het is of het tweede keizerrijk aan alle naieveteit een einde heeft moeten maken. Was het vertrouwen weg, het vertrouwen dat voor den mensch, met al zijn zonden een hooger wezen dan de dieren, een gelouterd bestaan ééns beginnen zou? Het naturalisme kwam, met al zijn schoone verschrikkingen.

Wij kunnen het nu weten: het Parijs van Debucourt en zijn gracelijke theaterfiguren, van Pigal en Isabey met hun groteske dandies, van Monnier en zijn domme potentaten, van Gavarni en zijn verwijfde studenten en los-

zinnige schoonheden, van Daumier en zijn belangwekkende monsters, dat Parijs is een Hel, een hel van losbandigheid, slechtheid, gemeenheid. En het waren geen fantasten, geen droomers, geen geestdrijvers, die dit het eerste zagen, maar de realisten, de mannen die dag aan dag hun ervaringen opteekenden, wier vonnis niet is neergelegd in één grootsch, geweldig levenswerk, waar al de bitterheid van hun opmerking, vergroot en verergerd tot iets enorms, tot één jammergedicht werd en moest worden, maar in losse aanteekeningen, in korte memoranda. Guys was de eerste, die niet verdichtte, maar opschreef en in hem vond Parijs den eersten onbevooroordeelden portretteur. Nu werd het leven van de straat en op de pleinen, in de theaters, de café-chantants, de danshuizen, de bordeelen, gegeven voor wat het was. Geen periode werd ooit zoo volledig, zoo zonder terughouding in literatuur en beeldende kunst beschreven als die der laatste twintig jaren.

Er kwam een groep van fijne kunstenaars, die, tegelijk hartstochtelijk en cynisch, onbarmhartig en geestdriftig, hunne gruwzame bevindingen over de plezierstad mededeelden. De waarheid, waarvan men eens zoo weinig gediend was, daar ze niet vleiend en geruststellend kon zijn, die waarheid werd nu de kroon waarnaar de kunstenaar haakte en voor de schitterendste paarlen in die kroon werden nu gehouden die vondsten van bizonderheden in de grimmige werkelijkheid die men vroeger voor afstootelijk en vijandig aan de muze zou hebben verklaard. De nijpendste ellende der armen, de hinderlijkste tirannie der rijken, de ziekelijkste ontaardingen, de meest ontstellende verdorvenheden, de vreeselijkste kwalen van die betooverende oude zondares, Parijs, werden in het licht gesteld door de schare van bohémiens, die zich rondom den fantastischen letterkundigen charlatan en impressario Rodolphe Salis groepeerde. En zie, men vond pracht in die aspecten der bittere werkelijkheid, men bezielde zich over die ruïne der menschheid, men bedronk zich aan dien poel der ongerechtigheden als ware het de wijn der verheven geestverrukking.

Adolphe Willette, de dwaze, talentvolle Pierrot, dien men nooit te zeer au serieux mag nemen, maar moet bewonderen om de mooie lithografieën, die hij eens maakte en om de groote frischheid die hij, arme leverancier van schuine prenten en prentjes, zoo lang heeft behouden, Willette zag alles nog in een wonderlijk, half teeder, half kinderachtig waas van fantastische grappigheid en hij was wel vreemd terecht gekomen tusschen die felle inquisiteurs, hij de verwante aan Fragonard, aan Watteau zelfs — alle pogingen om forsch en hevig en scherp te zijn, mislukten hem en in zijn beste kunst vond men iets charmants, onechts en ridicuuls als in vaag-erotische verwachtingen van een halfgroeinen schoolknaap.

Maar Forain! Al wat daar leelijks, gemeens en geniepigs school in het schijn-fatsoen, al wat er rampzaligs, ledigs en afschuwelijks was in wat vermaak heette, al de innerlijke bedorvenheid van wereldsche vrouwen, al de koude berekening, de onderdrukte haat en de onbeholpen hypocrisie der sletten, al de

stiekeme, lafhartige begeerte der oude mannen, al de vroege verloopenheid, al de arrogante misanthropie der jongelingen stelde hij ten toon. En niet met een hoopvolle verontwaardiging, niet als een schrikwekkende tegenstelling met iets beters in het verleden of in de toekomst, maar met een sarkastische voldoening of een hooghartige berusting.

Geraffineerd als de karakteristiek was, ze bepaalde zich tot het kenschetsen van een oogenblik, de psychologie was geen bespiegelende, maar een impressionistische en ze bediende zich van de taal van het impressionisme; de teekenaar was verdiept in het moment, dat hij gaf, niet in de individueele geschiedenis der menschen, niet in elks geest, maar in hun aller passies.

Deze kunst, schoon in haar scherpte en fijne, losse beknoptheid, was geen belangstellende, geen wijsgeerige, geen aandachtige kunst, ze gaf het teekenachtige op prachtige wijze weer, maar wekte niet de minste menschelijke opmerkzaamheid voor het eeuwig menschelijke. Ze werd genoten als een pikant commentaar op het leven in de wereldstad, maar ze was een laatste diagnose, die den dood constateerde van het geluk, de deugd, het geloof, de liefde.

Nog moesten het verval, de doodstrijd, het einde van alle schoone en begeerlijke zaken een verheerlijker vinden. De mismaakte misanthroop Henri de Toulouze Lautrec, geniaal decadent, pervers lofdichter der perversiteit, maakte de abjectste tafreelen door zijn tot het uiterste doorgevoerde schitterend-kleurige verergeringen tot iets groots en schoons. . . .

Was het gedaan met het menschengeslacht op die plaatsen waar het het langst en het zwaarste had geleefd, was al wat het leven der stervelingen draaglijk maakte, dan werkelijk geweest?

De drenkeling klampt zich vast aan een strohalm, de mensch wanhoopt niet, zoolang een onbestemd geloof in hem kan zijn. Op het wanhopige cynisme der achttiende eeuw was een grillige maar oprecht-vrome Romantiek gevolgd, het moedelooze naturalisme der laat-negentiende eeuwsche Fransche teekenaars zag de hoopvolle, gelukkige kunst van Steinlen naast zich geboren worden. De veerkrachtige natuur in de menschen, die geen kamp geeft aan vertwijfeling, had het christelijk humanisme gewekt in Goethe en Carlyle, die zelfde aanleg hield in Steinlen levendig een volkomen heidensch geloof in een verborgen goedheid bij de schijnbaar meest verdorven schepselen. De krampachtige afkeer om te desespereeren aan een latente zielegrootheid in de ellendigsten, de minsten der menschen, deed Dickens gelooven aan de beminnelijkheid van huisgekjes, verzoende Thomas Hood met de zelfmoordenaars, verteederde Hugo voor de zakkenrollers, Bret Harte voor de woeste goudzoekers en spelers van Californië, dezelfde tegenzin verhinderde Steinlen om alle vertrouwen prijs te geven in die veile deerne Parijs. Hij had weer de kracht opgedaan, die verloren scheen, om opstandig te zijn tegen maatschappelijk onrecht, om deernis te hebben met de slachtoffers daarvan. Hij, die even scherp en even véél zag als de anderen, zag met verontwaardiging en met barmhartigheid wat zij zich hadden geleerd met hardvochtig kunstenaarsegoïsme te beschouwen als slechts voedsel voor hun gretige uitbeeldingszucht.

Zijn karakteristiek werd een karakteristiek van belangstellende liefde voor zijn sujetten, hun geschiedenis, hun hartstochten, hun geluk en hun ellenden. Hij ontdekte, dat in de somberste holen van verziekelijkt leven, in de meest dégoutante wereld der oververzadiging, te midden van de schrilste ontaardingen, nog onschuld, teederheid, goedheid voortleefden. Hij vond weer terug, in dat leven vol opgeschroefdheid en valschheid, de liefde zelf, de liefde als natuurdrift, als

gezonden drang, den onverholen hartstocht van man tot vrouw, van moeder tot kind. Hij zelf heeft lief, hij haat, hij lacht en weent, hij heeft hart. . . .

En het Parijs, zooals hij het wist te zien, is niet geheel en al een hel. Deze Zwitser, te Lausanne geboren en eerst als jongmensch te Parijs gekomen, heeft meer dan één zijner Fransche tijdgenooten de poëzie van het groote stadsleven begrepen, deze zoon van het land heeft de stemmingen ontdekt, de mysterieuse stille stemmingen in den woest levenden metropolis.

Door zijn fijn sentiment geleid, kon hij in de somberste hoeken van de straten bij nacht of op de stille wegen langs de rivier, in de naargeestigste achterbuurten, die schoone gebeurtenissen speuren, die hij eens met elkaar „les idylles" heeft genoemd. Tusschen grauwe huizenblokken, in den karigen gelen lichtschijn van enkele lantarens die fantastisch een treurigen spookachtigen nacht verdeelden in vlakken van fijn grijs en diep zwart, heeft hij dan de geliefden zien loopen en zijn hart is met hen geweest, met deze menschen van vleesch en bloed, deze menschen van alle dagen, terwijl zij hunne schaarsche oogenblikken van zaligheid beleefden. Eenvoudig en gevoelig heeft hij ze geteekend, in hun omgeving, altijd in hun omgeving; de stukken stad nooit zonder menschen, de menschen nooit alléén. En met een enkele kleur werden deze teekeningen, in vet, zacht, zwart krijt gemaakt tot zulke bekoorlijke prenten als hij alleen ze maken kan. Want hij doet wonderen met wat rood en soms iets blauw; er gaat een zinnelijke doch zuivere charme uit van de besten der prenten, een bekoring die geheel voortkomt uit de stemmingsvolle tonaliteit. De paren, meestal lieden uit het volk, waarin toch immers de menschelijkheid zooveel meer onvervalscht te herkennen is, jonge werklieden, sterk en goed, de meisjes, gracieus, verleidelijk en lief, de van elkaar vervulde paren loopen langs de donkere rivier die door de witte stad wordt ingesloten, of op verlaten pleinen, verlaten door ieder behalve enkele sinistere meiden van plezier en haar aanhang, of ze zonderen zich af van de dansende groepen bij de openbare bals met hun vreemd gemengd publiek. Het quartier latin biedt hem vele van zulke tafereelen en in plaats van de minnarijen der volksmenschen ziet men dan de subtieler

amours van zwierige bohémiens en pikante grisettes.

Maar niet alleen in de romantische, en zelfs barokke milieu's van de hoofdstad, doch ook op het land brengt Steinlen ons en ook daar heeft hij te midden van waarlijk prachtige stukken van het rijke, afwisselende Fransche landschap, vrijende menschen geteekend, typen van een stoerder, simpeler ras, lompe boerenknechts soms en grove boerenmeiden, voor het oogenblik tot iets liefs en schoons geworden door de innige vervoering van hun passie.

MODEL.

Deze idyllen, waar de natuur zelf zich schijnt op te lossen in verteederende aanschouwing, waar de groote, eeuwige hartstochten worden verheerlijkt als het ware in een krachtig, vurig minnelied, zijn het gelukkigste deel van Steinlen's werk. Zij zijn ook het meest van hem zelf en van hem alléén. De menschen van Forain, die cynische, glurende, zieke, droeve demonen, kennen slechts den wellust, bruut of pervers, apert of verholen, maar Steinlen heeft in de zelfde geslachten en dezelfde groepen nog de liefde, de oude onsterfelijke liefde gezocht en gevonden. Welk ander aanzien heeft zijn wereld, waarin veel wordt geleden maar ook veel wordt bemind, dan die der anderen waar slechts bedrog, haat, verleiding en zonde heerschen. De naturalisten vonden bij hun met kunstenaarsscherpzinnigheid gedane onderzoek niet dan schrijnende onnatuur, deze romantiker heeft bij intuïtie een betere waarheid ontdekt.

Intusschen, Steinlen is er niet blind voor, dat om hem heen de werkelijkheid van het leven hard en onverbiddelijk is. Ook hij kent het vreeselijk verdorvene, de walgelijke leelijkheid, het wreede van die onmenschen, die de buitenwijken tot tooneelen van roof en moord maken, de

diepst gevallen prostituées en die abjectste van alle schepselen, haar mannelijke medeplichtigen. Hij kent de gemeene kroegbazen, sterke, vuile kerels, met opgestroopte hemdsmouwen en afzichtelijke buiken, gastheer, afzetter en als het noodig is, uitsmijter van hun woeste bezoekers, de barbaarsche wijven die handel drijven met haar eigen dochters, de akelige opgeschroefde vroolijkheid der lugubere matrozenmeiden en straatmadelieven, de laffe willoosheid van haar ellendige klanten; hij kent het gevaarlijkst en hatelijkst gespuis. En hij teekent ze, natuurgetrouw, hij maakt mooie prenten, die hun leven en daden uitstekend karakteriseeren. Uitstekend, maar misschien wat hartstochteloos; dezelfde mooie kleuren, dezelfde breede lijnen gebruikende als elders; te veel het typische, bijna het grappige, te weinig het geweldige, ontstellende gevende van deze menschensoort. Zijn houding tegenover deze toestanden heeft iets onbeslists, men zou iets van de grand-seigneur-verachting willen zien, waar Forain de laagheid hoont of iets van den mephistofelischen smaak van Lautrec in die tastbare schrikbeelden. Hij kan die lieden niet liefhebben en toch ook niet genoegzaam haten, hij kan zich zelf niet zijn, de heethoofdige, romantische, sentimenteele Steinlen die zich in zijn beste werk gegeven heeft.

Die Steinlen op zijn schoonst is niet deze wat vriendelijker gestemde voortzetter van een genre dat Forain creëerde, de minder scherpe, minder straffe realist, de teekenaar die met iets meer middelen toch iets minder bereikt, een ronder, goedaardiger beminlijker Forain; hij is ook niet de rethorische wereldhervormer met het teekenkrijt van elders, die felle tegenstellingen, patserige bourgeois en verdrukte werklui naast elkaar zet of bloederige fantasieën over den oorlog en zijn gruwelen verzint; hij is vooral niet de grappenmaker dien men juist in zijn slechtste dingen, zijn broodwerk durf ik vermoeden, ontmoet, die kwasterige en banale typen en komische situaties geeft, maar een bezielde menschenvriend, een beminnaar van de lijdende schepselen, de verworpelingen, de zwakken, de vermoeiden, de zondaars. De pathetische pleitbezorger der gevallen vrouwen, de meewarige bewonderaar van hardnekkige stakers, de vaderlijke, verteederde aanschouwer der proletariërs-kinderen, de amoureuze vriend der malicieuze, lieftallige loopjufjes en fabrieksmeisjes, de avontuurlijkbewogen sympathiseerder met de dolende landloopers, de broeder van vagebonden en boeven; de don Quichotte, afkeerig van de voldaanheid, de verzadiging, het burgerlijke, praktische sleurleven, geestdriftiglijk opmerkzaam van al wat daarbuiten staat, is opgegaan in een schoon kunstenaar, met een open oog voor de werkelijkheid en een sterke neiging naar het fantastische, die prenten heeft gemaakt, welke naar den uiterlijken vorm op die werkelijkheid geleken, doch die in wezen

O MA CHÈRE ÉPATANT! C'EST UN NOBLE

niet daardoor maar door zijn hart waren ingegeven.

Of heeft zijn hart, zijn goedgeloovig, warm hart, niet in de arme courtisanes, droevig opgesmukt, met niets natuurlijks meer aan zich, schaamteloos en schijnbaar onverschillig, toch nog het echt vrouwelijke, het zwakke, het liefderijke begrepen? Noch in haar ellendige triomfen, noch bij haar parades, haar ontmoetingen met mannen, haar slemppartijen, heeft hij ze het liefst en het best geteekend, maar in de schaarsche oogenblikken van zelfinkeer en wanhoop, van groote verheffende smart. Dan is het schoon, te zien hoe de dramatische kracht van den man boven komt, hoe hij zijn medevoelen legt in de lijnen, in de kleuren, in de compositie. Ontzettend, zoo lief en zoo smartelijk, zoo gedwee, zoo weerloos staat een nog heel jong, rank meisje zich te kleeden, en vraagt den ouden, grijnzenden, smokenden liefhebber: „Quand est-ce qu'il faudra que je revienne?" Gelaten armoede die zich laat vermoorden voor een handjevol geld — hij heeft er niets van het onwaardige doch slechts de zachtheid en de ontroerende zwakte van willen zien.

UNE AUDITION.
„JE SAIS M'Y PRENDRE AVEC CES COQUINS D'HOMMES,
„JE SAIS M'Y PRENDRE AVEC CES CO . . . QUINS LA!"

Twee vrouwen, vroegere vriendinnen, vinden elkaar weer in een bordeel en de droefheid, de schaamte, de wanhoop van beider val doet haar weenend in elkanders armen vallen, hoeveel erbarmelijk wee is er in de krampachtige omhelzing van die ongelukkigen. Half ontkleed, met haar tooi om zich heen, zijn zij noch verleidelijk, noch dwaas; het zijn *bedroefde vrouwen* en haar smart adelt geheel haar vrouwelijkheid.

Door de sneeuw, in jammerlijke scharen, gaan de werkeloozen, mannen, vrouwen en kinderen, stug zwijgend, hongerig en vermoeid. Eenzaam en somber gaat een oude bedelaar op een nieuw dorp toe, dat hem slechts een herhaling zal bieden van vroegere vervolgingen en vernederingen. Door een duistere steeg komen geslopen hand aan hand, de magere en slecht gekleede kinderen der misère. Onschuldige, aanvallige meisjes ziet men aanspreken door een opgedirkt wijf. Armelijke straatzangers vermaken een gretig publiek. Kokette trottins, half kind, half juffertje, kortgerokt, pikant, gracieus, lezen minnebrieven of laten zich volgen door bekoorde slenteraars. Een oud, gebrekkig man deelt zijn brood met zijn hond, zijn laatsten metgezel in het leven. Vroolijke rapins, zonder geld, tuk op avonturen, flaneeren door de drukke boulevards. Een heel jong meisje, een wijzig kind, onnoozel en toch geslepen, hoekig, met dunne stakerige armen en beenen, een half volwassen lijf en een blonde vlecht, tegelijk naief en pervers, zingt een ondeugend lied, op proef voor een leege zaal en de dikke verlepte

LES JOIES DE L'ÉTÉ.
„VOICI, ENFIN, LA SAISON OÙ JE POURRAI ÉCONOMISER TROIS HEURES DE PÉTROLE PAR JOUR."

moeder accompagneert. Een groote, fiere, onverschillige lichtekooi, een moderne Cleopatra, stijgt trotsch en koel in den gevangeniswagen.

Het heeft alles gediend tot illustratie van grootendeels obscene novellen op den achterkant der eerste bladzijden van *Gil Blas*, maar op zichzelf gezien is het illustratie van het leven van Parijs, zooals het zich afspeelt op de straten en pleinen, in de café's, de tingeltangels, de publieke danshuizen en de bordeelen; van het leven in de provincie, in de oude dorpjes, op de landwegen, op de velden. Een illustratie, die niet slechts vertelt en verduidelijkt, maar die verheerlijkt of veroordeelt. De straat met al de prachtig geobserveerde en mooi neergezette eigenaardigheden en levende détails, omnibussen, cabriolets, handkarren, komende en gaande menschen, de theaters, de huizen, zijn toch slechts de plaatsen van handeling. Om die handeling is het hem te doen, en wel om de *sensatie* die ze hem doet ondergaan.

Zijn kloeke, breede, sobere teekentrant, zijn schoon kleurgevoel, zijn decoratieve kwaliteiten maken de prenten tot een bekoring voor de oogen, maar met zijn subjectief beschouwen en zijn sentimentvol weergeven heeft hij ze tot zoo iets levends, zoo iets persoonlijks gemaakt. Wil hij ons bekeeren tot zijn eigen gevoel voor de massa der zwakkeren? Misschien, maar wat komt het er ten slotte op aan.

De waarheid, waarnaar wij te zoeken hebben is de waarheid aangaande hem zelf en zijn sentiment, dat hij zoo openhartig uitspreekt en dat hem zoo bekend en bemind heeft gemaakt boven zijn tijdgenooten; en, laat ons het erkennen, zijn leermeesters.

Representant van een weder geloovende, weder bezielde, weder jonge kunst, éénige idealist te midden der bittere satiristen, is hij in werkelijkheid nauw aan hen verwant.

De teekenaar Steinlen, de lijnenkunstenaar, is bij den zwierigen, scherpen Forain in de leer gegaan.

Zijn kunst is rijker, veelzijdiger, maar minder volmaakt, minder beknopt en toch minder verfijnd; Toulouze Lautrec heeft een soort van extatische krasheid, die deze beiden achter zich laat. Maar naar den geest is Steinlen wel weer de meest ontvankelijke, het breedst in zijn open aandacht.

Er is in de kunst van die anderen toch iets zonderlings. Zij is geen kunst die bekoren wil en zij is toch schoon. Zij is een fel-uitgesproken karakteristiek van het afgrijselijke en zij is fraai, zij teekent het verachtelijke en zij is hautain. Steinlen is gemoedelijker, begrijpelijker, gewoner.

Begon hij als teekenaar van katten en met

bewondering voor haar gratie en élégance, hij bleef ook altijd een aanbidder van het rechtuit-bekoorlijke, het sensueel verleidelijke.

Bohème in zijn genegenheden, gevoelde hij steeds voor de wetteloozen, de avonturiers, de wilden.

Buitenkind als hij geweest is, heeft hij de provincie en haar schoon landschap met breede, voor den zwakke en den zondaar toch juister ziet dan alle cynisme? Wie zal het zeggen?

Evenals die der dieren, verdrijft de samenleving der menschen maar al te dikwijls met mishandeling hare zieke en gewonde leden. Hem wien het leven kwetsuren heeft geslagen, maakt dan de massa zijner soortgenooten koelbloedig af; hij is onnut en zijn kwalen zijn besmettelijk.

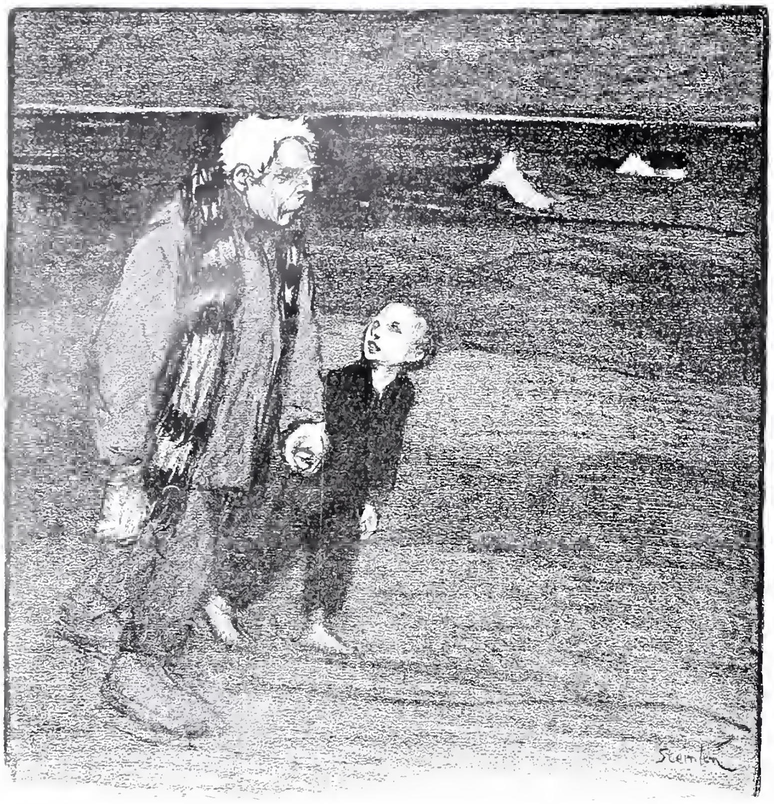

FÊTE NATIONALE! BEAUCOUP DE LAMPIONS MAIS PERSONNE N'ÉCLAIRE!

gevoelige hand geschetst. Natuurkenner van jongsaf, zocht hij de natuur der menschen weder in haar eigen gestalte terug te zien, zelfs waar hij ze vergroeid zag tot iets gedrochtelijks en onherkenbaars. Tegenover de onnatuur schijnt hij een minder scherpziend fysionomist dan Forain. Maar of hier zijn liefde

Laten wij zulke menschen echter de besten noemen, die zoozeer van de dieren verschillen, dat zij juist dien kranken soortgenoot het meeste liefhebben.

Een bespreking van één kunstenaar mag niet gemakshalve zich houden alsof op dit

van het leven afkeerde, maar laat ons niet vervallen in een ander uiterste en meenen dat een uitteraard onvolledige afbeelding van voorbijgaande uiterlijkheden van het menschenbestaan er meer om waard is wanneer ze ook door onbevredigende en vluchtige samenstelling oppervlakkig reëel is. Steinlen's eigenaardige gemakkelijkheid om het leven op de straat, het voorbijsnellende, afwisselende leven te geven, heeft er tegelijk wel eenigszins aanleiding toe gegeven dat de groote kwaliteiten, die een prent tot een volkomen uitgegroeide, innerlijk evenwichtige compositie maken, in de zijne misschien toch zelden geheel tot ontwikkeling zijn gekomen. In zijn zegging, waar hij zoozeer zijn élan en zijn improvisatietalent tentoonspreidt, pronkt dan een schijn-forschheid, een rederijkersovermoed. Zijn beelding mist aan schoon gerichte nervositeit, wat ze aan kloeke welsprekendheid te veel heeft.

oogenblik niets anders bestond dan het werk van dezen man, haar onderwerp. De plaats in de kunst van zijn land en tijd, die dat werk inneemt, moet worden aangegeven.

Welnu, ik zeide het reeds, Steinlen's kunst behoort in onzen tijd. Zij is, met al haar sentiment, met al haar romantiek, naar den vorm een opteekenende, neerschrijvende, kunst, zij bestaat uit studies naar de natuur en met schilderstudies heeft zij het fragmentarische, het schets-matige gemeen. Als een reeks van knappe, onderling onsamenhangende realistische schetsen staat tot een klassieken roman, zoo staat zijn oeuvre tegenover dat van Daumier of de groote Engelschen. Noem het geen journalistieke kunst, wanneer die naam u kleineerend voorkomt te zijn, maar noem het de kunst van een haastig levenden, overspannen. rusteloozen tijd. Dat zijn schilderijen minderwaardig zijn, is een vrij algemeen erkend feit, maar is er niet in een groot deel van zijn teekeningen iets van datzelfde evenwichtslooze, het weinig gedragene, het weinig gebondene. Wij zijn in onze dagen ontgroeid aan een leugenachtige schijnkunst, die zich

Boven den kattenteekenaar van geest en charme, den affichemaker met zijn picturale kwaliteiten, den realist met zijn waarheidsgetrouwe beelding, staat Steinlen de stemmingskunstenaar, wiens uitingen juist zoo harmonieus en zoo innig-zuiver kunnen zijn. Waar een liefderijke belangstelling zijn prenten tot zoovele stemmingsvolle romances heeft gemaakt, of waar de ernstige, kunstzinnige smaak voor het felle, het sensationeele hem inspireert, daar is zijn werk schoon. De toch volkomen verzinnelijkte zielsontroering, die de eeuwig menschelijke verschijnselen van smart en jammer hem schenken; de grootsche bevliegingen van zijn op den achtergrond toch zeer wezenlijken haat tegenover den pralenden voorspoed; het bijna verhevene, het warmteedere opgaan in de kortstondige geluksvervoeringen der lijdende en strijdende sterve-

lingen, die stemmingen brachten zijn schoonste kunst voort. Die eerlijke kunst is wel van onzen tijd, en heeft ze er sommige gebreken van, zij bezit ook zijn beste deugden. Laat ons dan de laatsten liefhebben.

December 1904.

DE EGYPTISCHE KUNST IN HET LEIDSCHE MUSEUM VAN OUDHEDEN.

DOOR J. H. HOLWERDA.

(Slot.)

Ook voorwerpen van kleinkunst zijn in betrekkelijk grooten getale uit deze periode in het museum aanwezig. We noemen slechts naast vele scarabaeën, zegelsteenen, onder welke eenige echte konings zegels, en eenige andere sieraden, de kroon van koning Antef uit het begin van het Middenrijk (11e Dyn.); het is een dunne zilveren band, boven en beneden met rijen kralen afgezet, terwijl blauwe druppelvormige ornamenten over den band heenhangen. Aan dezen band is aan de voorzijde de gouden Uraeusslang, het teeken der koninklijke waardigheid bevestigd en van achteren eindigt hij in een groote strik van zilverband, afgezet met blauwe lotosbloemen van ingelegde lazuursteen.

Gaan we thans over naar de tijden van het Nieuwe Rijk en verplaatsen we ons naar die groote zaal, met Egyptische decoraties aan de wanden, waar in zacht gedempt licht die schat van steenmonumenten uit deze periode zoo prachtig uitkomt.

De Egyptische kunst is in de periode van het Nieuwe Rijk (1600—1100) toen de groote heerschers van Egypte hun macht over een groot deel van het Oosten hadden uitgebreid en weer thuis gekomen eigen grootheid eerden door kolossale tempels voor hun goden of paleizen voor zich zelf op te richten, wier wanden en monumentale versiering spraken van de groote daden hunner stichters, in de eerste plaats decoratiekunst geworden; thans gold het vooral de grootsche gebouwen in groote pracht te doen schitteren en onder den invloed hiervan zien we natuurlijk nieuw leven komen in de kunst.

Doch aan den anderen kant brengt het karakter en het doel der groote kunstwerken mede dat de zucht naar realisme, die we in het Oude Rijk vonden, verdwijnt, dat men zich

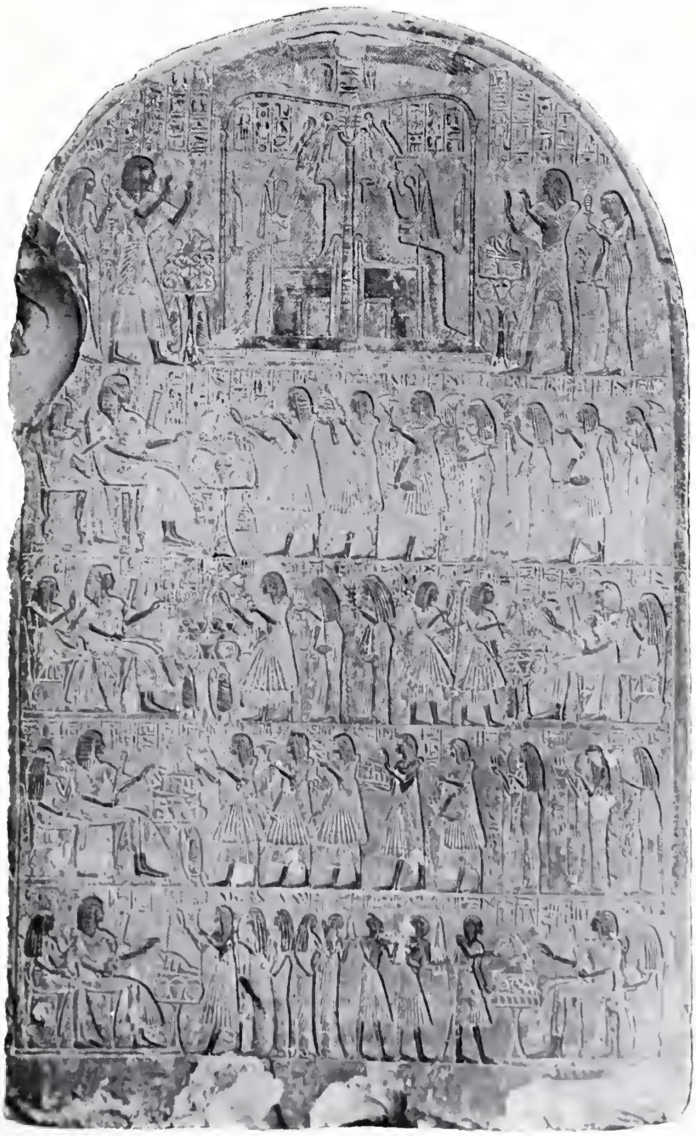

FIG. 13. STÈLE VAN HUI.

tevreden stelt de voorbeelden van vroeger te herhalen, dat het leven en de fijnheid van vroeger verloren gaat, dat ook de minutieuse zorgvuldigheid, die groote charme van de Ouderijkskunst, hier niet te vinden is.

Zoo zien we wel een opleven van de kunst in deze eeuwen, doch, al mogen we soms nog mooi werk bewonderen, de hoogte van vroeger wordt niet bereikt.

FIG. 14. GEËMAILLEERDE STÈLE.

En dan volgt in den vervaltijd van Egyptes macht eene periode van volkomen kunstverval slechts afgebroken door eene korte herleving in den Saïtischen tijd, het restauratietijdperk van 700—526. Daarna echter wordt Egypte een van anderen afhankelijke staat; de achteruitgang duurt voort en slechts buitenlandsche invloed als van Grieken en Romeinen brengt zoo nu en dan eenige afwisseling.

Wanneer een chronologische classificatie van het 75 tal grafstèles, dat uit deze periode in het museum aanwezig is, mogelijk ware, zouden we ongetwijfeld het bovengeteekende beeld van den gang van Egypte's kunstontwikkeling ook van hun reliefs als het ware kunnen aflezen. We zien er toch meestal vrij ruw geteekende stukken, eene omtrekteekening in den steen uitgediept en wat daar binnen ligt eenigszins bol gewerkt, vrij grof zonder eigenlijke kunstwaarde; het zijn weer dezelfde voorstellingen die terugkeeren, de doode in aanbidding, meestal voor den god Osiris of zelf offers ontvangende, zoowel in onderwerp dus als in uitvoering slechts copie van vroegeren arbeid.

Eenige stukken d. e. t. maken eene gunstige uitzondering, zooals de prachtig gekleurde stèle van Hui met haar vijf rijen van offerscènes boven elkaar (fig. 13) of de vooral om haar materie zoo merkwaardige steen met haar in twee tinten blauw geëmailleerde reliefvoorstelling (fig. 14).

Merkwaardig is verder nog, dat eenige stukken alleen schildering vertoonen; de steen zelf is daar onbewerkt gebleven, doch de

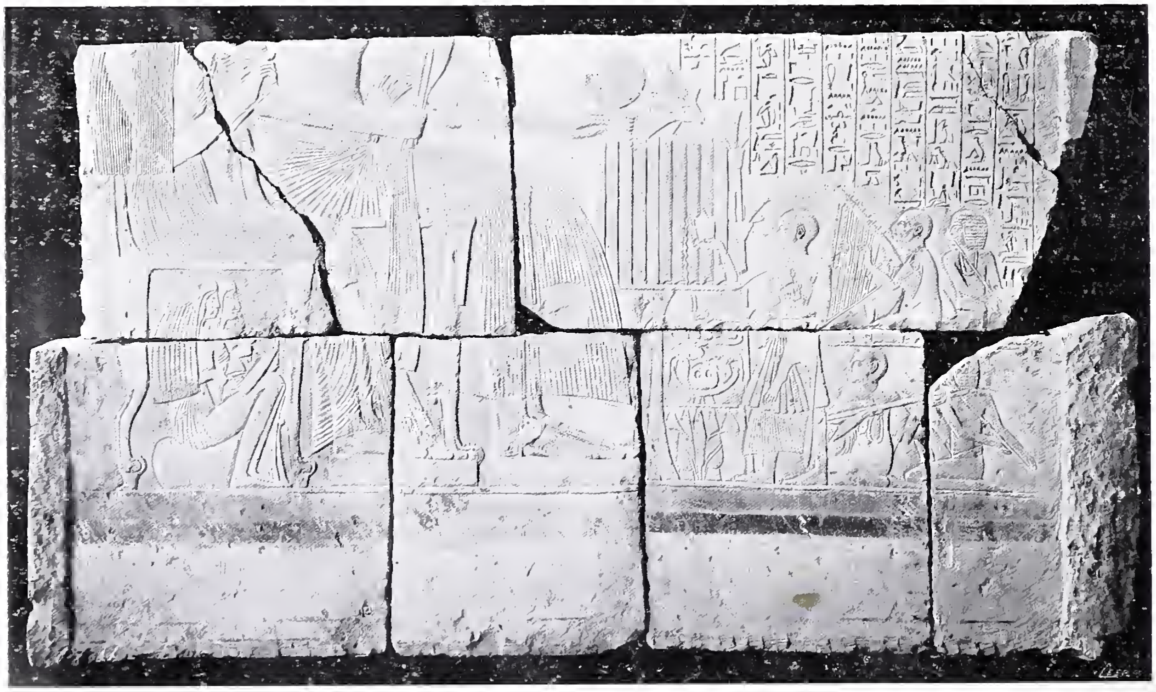

FIG. 15. WAND VAN HET GRAF VAN PA-ATEN-EMHEB.

figuren zijn er slechts in kleuren opgebracht.

Overigens willen we van onze stèles afstappen; vermelden we slechts nog even den zeer interessanten steen in wiens hard graniet we weer de vormen eener houten deurconstructie zien uitgehouwen, gelijk we het in het oude rijk reeds zagen.

Veel grooter waarde dan de grafstèles bezitten de prachtige overblijfselen van graven uit deze periode in het museum aanwezig. Behalve verschillende andere stukken van grafwanden toch bezit het museum een mooi en betrekkelijk zeer gaaf exemplaar van elk bestond dan uit een voorhof, kamers, met reliefs aan de wanden en daarachter een gang, waar in eene nis de beelden van den overledene stonden.

Het graf van Pa-aten-emheb nu in het museum is een mooi voorbeeld van zulk een losstaand graf; natuurlijk is het pyramidedak er afgebroken en daarmee ook het bovengedeelte der wanden met de reliefs, die ze droegen. Voor den ingang echter staan nog de lotosknopzuilen, gelijk ze waarschijnlijk ook vroeger hebben gestaan, en zij doen ons althans eenig gegeven aan de hand om de werkelijke

FIG. 16. ROTSGRAF VAN PTAHMES MET DE ERIN BEHOORENDE BEELDEN (BOVEN TEGEN DEN MUUR HANGT EEN TEEKENING DER RECONSTRUCTIE).

van beide soorten van graven, die in de tijden van het Nieuwe Rijk in gebruik zijn geweest. Men bouwde toen n. l. of zijn graf in de vlakte als losstaand gebouwtje of men hieuw het uit in de rotsen. De eerste soort graven waren vierkante gebouwtjes, met een kleinen gang als ingang, vaak door zuilen geflankeerd, terwijl het geheel door een pyramidevormig dak werd gedekt. De rotsgraven waren eenvoudige grotten in de rots, wier ingang werd gevormd door meest monolithe, vierkante zuilen, die een architraaf droegen; de grot hoogte van het gebouwtje te bepalen. De reliefs op de binnenwanden vertoonen weder voornamelijk de steeds gebruikelijke voorstellingen, variaties op het thema „de doode in gezelschap van zijn vrouw, offers ontvangende of zelf den god Osiris aanbiddende". Ook de offertafel met zijn fijn gedetailleerde offers zien we hier weer terug.

Op één uitzondering na, welke we straks zullen bespreken, zijn de reliefs van deze wanden weer bewerkt in wat we reeds boven de bolle techniek noemden (fig. 15). De figuur van

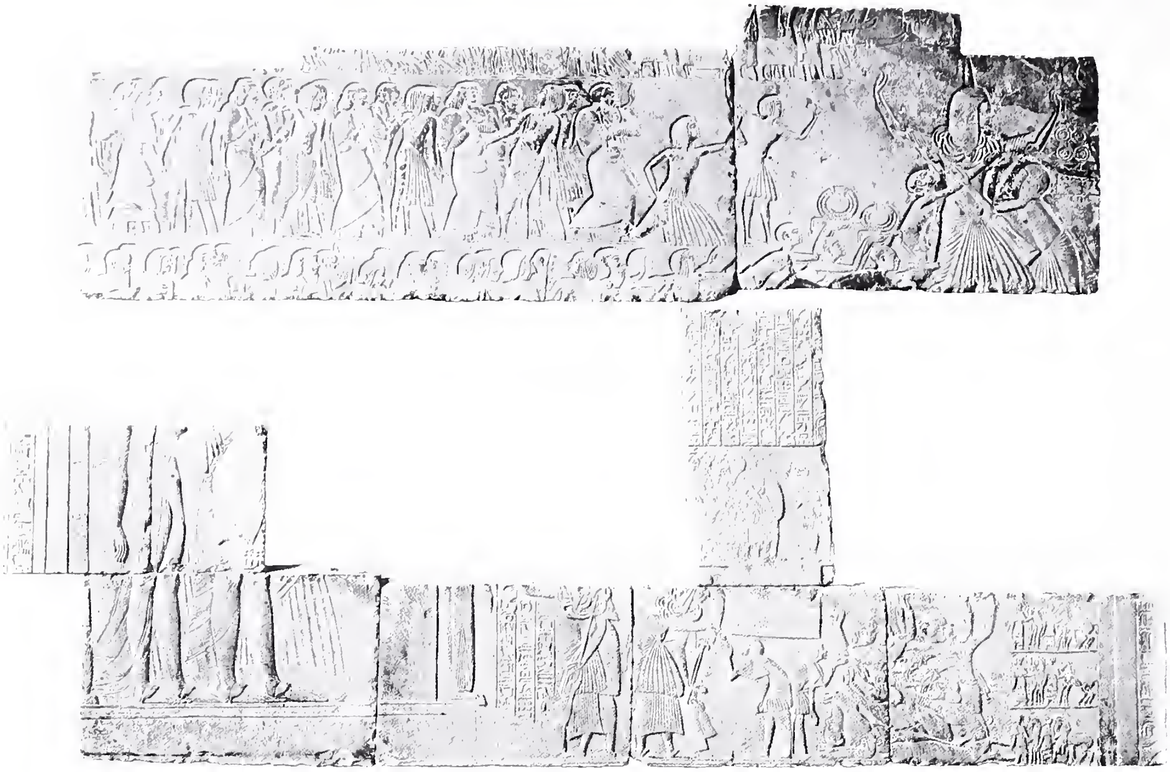

FIG. 17. GRAFWAND VAN HOREMHEB.

den doode en zijne zuster zijn kolossaal groot in vergelijking met die der andere afgebeelde personen. De omtreklijnen zijn vast getrokken, maar, juist waar hetgeen binnen den omtrek ligt bij deze figuren een grooter oppervlak beslaat, is het modelé niet zoo fijn en springen de eigenaardige gebreken der Egyptische kunst, die we reeds vroeger trachtten te beschrijven, hier meer in het oog. Fijner zijn uit den aard der zaak de kleinere figuren als b.v. de groep der muzikanten, die den doode het in hiëroglyphen boven hun hoofden geschrevene lied voordragen, en we behoeven hier slechts den naam van den „Leidschen harpenaar" te noemen om bij velen de herinnering op te wekken aan dien karakteristieken kop, die met zijn gladden kalen schedel en sprekende gelaatstrekken een waar meesterstuk is van waarneming en uitvoering. Geven ons dus ook de andere reliefs reeds veel schoons te zien, op één wand is het bijna of de kunst van het oude rijk herboren is. Daar zien we in zeer laag vlakrelief weder voorstellingen bijna gelijk we ze op de wanden van de grafkapel van Achet-Hetep-Her aanschouwden. We zien er weer landbouwscènes en runderen, den doode varend in een bootje, mogelijk iets minder fijn van omtrek en zeker niet zoo tintelend van leven als we dáár bewonderden, maar toch overigens prachtig van teekening en bijna eene herhaling van vroeger. Toch is ook de beteekenis dier voorstellingen hier eene andere. Was op de wanden van de grafkapel de doode als 't ware in het werkelijke leven teruggeplaatst, dit relief toont ons de velden der gelukzaligen met hun prachtige runderen en welige akkers, op wier stroomen de doode rondvaart.

Niet zoo mooi, maar toch om zijn aanleg zeker niet minder interessant, is het voorbeeld der andere grafsoort, het rotsgraf van Ptahmes (fig. 16). Op de voorzijde der vier pilaren van de rotsfaçade, op welke eenmaal de architraaf rustte, is telkens in biddende houding de doode afgebeeld, gekleed in sierlijk gewaad. De omtrekteekening is niet zeer vast en het relief is vrij bol; de fijnheid ontbreekt ook vrij wel. Op de zijvlakken der zuilen is in relief met kleuren, welke hier en daar nog goed bewaard zijn, een bepaald soort Egyptische zuil, de

z.g. dedzuil afgebeeld. Wat verder deze zuilen zoo merkwaardig maakt is dat er nog in Egyptischen tijd waarschijnlijk door latere bezoekers van het graf allerlei figuurtjes, o. a. eene menschelijke figuur en een cynocephalus in den steen zijn ingekrast. Men ziet, de gekken en dwazen die hun namen op deuren en glazen schrijven, zijn niet alleen van onzen tijd.

Achter de zuilen ziet men nog een gedeelte van het relief van den grafwand, waar de verschillende figuren in vrij bol relief op eenigszins uitgediepte velden zijn aangebracht. Ook hier is de teekening niet zeer fijn; we zien er weer den overledene, omgeven door zijn familie en in aanbidding voor verschillende godheden, waaronder ook de Koe van Hathor met de zonneschijf tusschen de horens.

Ook de beelden van den overledene, aan weerszijde, welke eenmaal in de nis achter in de grot stonden zijn geen eerste rangswerk, gelijk dadelijk blijkt bij vergelijking met de andere dergelijke kolossen van Maja en Merit, (vgl. fig. 18) die we straks nog zullen bespreken. Ook Ptahmes' beelden hebben de gewone zittende houding, waarover reeds sprake was en die ook thans weder telkens terugkeert.

Behalve deze typen van graven vinden we in onze collectie nog verschillende stukken van grafwanden, die we niet allen zullen behandelen. De grafwand van Horemheb (fig. 17) echter, dien we het groote historiestuk van de verzameling zouden kunnen noemen, verdient wel eene uitvoeriger bespreking, niet zoozeer om de groote kunstwaarde als wel om zijne voorstelling. Vooral Dr. Boeser's in den catalogus kort weergegeven ontdekking, die over dit geheele stuk een zoo eigenaardig licht werpt, verdient hier zeker wel eene herhaling. Horemheb dan was schrijver van koning Amenhotep IV — eene zeer hooge waardigheid — en reeds als zoodanig begon hij, gelijk dat bij de Egyptenaren gewoonte was, met den bouw van zijn eigen graf. Geheel overeenkomstig de gewoonte van deze periode, deed hij op de wanden afbeelden de roemrijkste gebeurtenissen van zijn leven. Zoo had hij o.a. ook — het is de inscriptie op een klein stuk van dezen wand, hetwelk in het museum te Weenen wordt bewaard en waarvan een afgietsel aan ons origineel stuk is toegevoegd, waaraan Dr. B. dit verhaal ontleent — een Aziatischen volkstam in audientie ontvangen, die hem smeekten bij den koning hun voorspraak te zijn, opdat zij uit hun eigen land verjaagd, land in Egypte zouden krijgen. Horemheb ging tot den koning, verkreeg het gevraagde en bracht de blijde boodschap, dat het verzoek was toegestaan, over aan de Aziaten, die hunne blijdschap lucht gaven door zich voor den schrijver ter aarde te werpen en hem hunne hulde te bewijzen. Deze episode nu is op onzen grafwand afgebeeld, welks relief, gedeeltelijk en creux, gedeeltelijk vrij sterk bol opgewerkt, niet bepaald fijn is van omtrekteekening of modelé en door zijn bolle techniek hier en daar zeer sterk de Egyptische eigenaardige gebreken doet uitkomen, maar toch om andere redenen eene zeer groote aantrekkelijkheid bezit. We zien er dan de Aziaten, geboeid door Egyptenaren tot Horemheb gevoerd en treffend is hier het realisme in die koppen van echt Semitiesch type met kromme neuzen en sterke welving in het gelaat; het is weer een sprankje van het oude

FIG. 18. BEELD VAN SEMUT.

vuur. Verder zien we Horemheb zijne boodschap overbrengende aan den koning, wiens groote gestalte we met zijne vrouw in een soort tempeltje zien staan. Deze groote lichamen met hun uit den aard der zaak groot welvingsoppervlak zijn weer het minst geslaagd. Echt Egyptische gebreken zijn hier weer de geheel uit de middellijn naar voren gebrachten navel, de verdraaide vormen van den buik en de misteekende borst der vrouw. Ook het derde deel der episode zien we afgebeeld; de Aziaten, die zich met echt Semitiesche drukte neerwerpen op en over elkaar, zijn weer vol leven en juiste waarneming.

De groote historische waarde waarvan we boven spraken, verkrijgt het stuk echter eigenlijk pas door het volgende feit. Was voor den koningsschrijver Horemheb de gebeurtenis van de komst en de hulde der Aziaten blijkbaar reeds zeer gewichtig, van genoeg beteekenis om op de wanden van zijn graf te worden afgebeeld, voor den ijdelen man zouden nog grooter dagen aanbreken: hij werd zelf koning. Zijn graf met zijn afbeeldingen er op was echter reeds gereed, doch dat hij er als particulier, als gewoon beambte op zou verschijnen was zijne ijdelheid toch wel wat al te kras. Wat deed hij nu? Om het hoofd van zijne figuur, telkens waar hij in de voorstelling voorkwam, liet hij naderhand den diadeem met van voren uitstekende Uraeuslang inhouwen en daar, waar het verdere gedeelte van de voorstelling hiervoor feitelijk geen plaats liet, waar b.v. een gedeelte van een waaier de plek besloeg, waar de slang moest komen te staan, liet hij dat gedeelte eenvoudig wegslijpen om toch vooral niet zonder het teeken van zijne latere grootheid te verschijnen. Zoo geeft ons dus deze omstandigheid een absoluut zekere relatieve dateering van dat stuk aan de hand niet alleen, doch ze verhaalt ons van de macht van den grooten Amenhotep IV, tot wien Aziaten kwamen om land te vragen en ze leert ons, hoe we hier voor ons zien Horemheb den stichter van de 19e Dynastie.

Na vermelding nog slechts van den grafwand van Meri-Meri, waarop in fijn vlak relief talrijke figuren weer de verschillende bekende scènes van aanbidding en offering, van

FIG. 19. GROEP VAN MAJA EN MERIT.

begrafenis, doodencultus, van veldarbeid en runderteelt vormen, gaan we de andere fragmenten van graven stilzwijgend voorbij; volledigheid toch kan hier allerminst het doel zijn onzer beschrijving. Liever houden wij ons nog eenigen tijd op bij het betrekkelijk groot aantal beelden, wier verschillende typen hier wel weer eene nadere bespreking verdienen. In de eerste plaats zien we hier een paar doodenbeelden in den vorm van eene ingepakte mummie alleen met het gelaat gedetailleerd bewerkt. Eene dergelijke globale bewerking van het lichaam slechts met detailleering van het gelaat zien we ook bij de andere soort, gehurkte figuren met sterk opgetrokken knieën, waarboven het gelaat even uitkijkt. Het roode zandsteenen beeld van Semut (fig. 18) is hiervan een mooi exemplaar. We zien hoe het gehurkte blijkbaar in een lang kleed gehulde lichaam met de beenen hoog opgetrokken hier bijna onbewerkt is gebleven, alleen voeten en handen en vooral het gelaat met zijn prachtige individueele uitdrukking zijn verder uitgewerkt. Vooral ook in hard graniet, dioriet en basalt

komen dergelijke beelden voor en het vermoeden ligt voor de hand, dat de hardheid van den steen eene niet geringe reden is voor de weinige bewerking. Hetzelfde geldt in mindere mate ook voor de geknielde beelden, vaak met een tempeltje op den schoot, waarin de een of andere godheid; hiervan bezit het museum verscheidene exemplaren, geen van allen echter van zeer groote kunstwaarde. Eene dergelijke globale bewerking nemen we ten slotte ook waar bij een groen basalten beeld van den god Ptah, uit den Saïtischen tijd waar echter wel de fijne polijsting van den harden steen onze bewondering wekt.

Eenigszins eene tegenstelling hiermede vormen de geheel bewerkte zittende beelden, waarvan de reeds genoemde kolossen van Maja en zijne vrouw Merit en de groep (fig. 19) van deze beiden samen zeker de mooiste voorbeelden zijn. Zoowel de onder het dunne kleed zacht gewelfde lichamen als de met dubbele pruik voorziene koppen, waarop hier en daar nog sporen van kleur zichtbaar zijn, met hun fijne individueele vormen en zachte uitdrukking maken deze beelden tot sieraad der geheele verzameling. Het behoeft overigens nauwelijks gezegd dat we ook bij hen dezelfde typische eigenaardigheden waarnemen, de stereotype houding en den rechten stand zonder eenige afwijking naar een der zijden. Het beeld van Ptah bracht ons reeds in den Saïtischen tijd, de korte periode van herleving, die aan den vervaltijd vooraf ging. Ook uit dezen laatsten tijd bezit het museum vrij wat stukken, grafsteenen, voor een deel zelfs geheel naar Grieksch model vervaardigd, echter van weinig waarde. Enkele stukken evenwel blinken hiertusschen uit. In de eerste plaats noemen we als zoodanig het granieten tempeltje van Amasis (fig. 20) een uit één steen vervaardigd vierkant open kastje met dikke wanden en door eene pyramide gedekt. Het is weer een dier stukken, die meer door kolossaalheid dan door kunstwaarde de aandacht trekken: het geheel is bijna twee meter hoog en weegt plm. 8300 kilo. Op de buitenzijde der wanden, zoowel als op de zijden der pyramide zijn en creux verschillende voorstellingen afgebeeld, echter zoo ondiep dat het onmogelijk bleek het stuk zoo in het licht te plaatsen dat ze goed zichtbaar waren en men er dus eene portefeuille met papierafdrukken der verschillende reliefs naast vindt gezet om het toch mogelijk te maken de figuren nader te beschouwen. Het zijn meest afbeeldingen van goden met verschillende dieren- en menschenkoppen, welke geen nadere vermelding waard zijn; merkwaardig is alleen de figuur van den god Bes omdat wij hier het voor Egypte nog ongewone ver-

FIG. 20. GRAFTEMPELTJE VAN AMASIS.

schijnsel zien, dat het gelaat geheel en face is aangebracht; het schijnt niet te gewaagd te veronderstellen dat zich hier reeds vreemde invloed heeft doen gelden.

Ware prachtstukken zijn verder nog de basalten Sarcophagen uit den Saïtischen tijd vooral die van Uahab-re-em-achu (fig. 21). Ze zijn in mummievorm en dus grootendeels slechts glad gepolijst. Om de schouders echter is een kraag gelegd van een uiterst fijn in den steen ingehouwen ornamentiek, aan beide zijden eindigend in een prachtig geteekenden sperwerkop. Ook het in den harden steen uitgehouwen fijn gewelfde gelaat met zijne echt persoonlijke zacht lachende uitdrukking getuigt van hooge kunstvaardigheid.

Ten slotte noemen we nog slechts een paar andere kalksteenen Sarcophagen, eveneens groote steengevaarten met reliefs versierd doch zonder die kunst, die aan de vorigen hun waarde verleent, uit de Grieksch-Romeinsche periode en een vrij ruw bewerkte sfinx waarschijnlijk uit den tijd der Romeinsche overheersching, om hiermede ons overzicht te sluiten.

Het spreekt van zelf, dat we bij onze wandeling door deze zalen van Egyptische sculptuur veel oversloegen; het is onmogelijk in betrekkelijk kort bestek te streven naar volledigheid, en bovendien brengt het karakter van Egypte's kunst, hoe hoog zij ook stond, mede, dat we ook nu reeds het niet konden ontgaan in herhalingen te vervallen. Ook zal men opmerken dat hier geen sprake was van de voorwerpen van kleinkunst, van houtsculptuur en schilderkunst uit het Nieuwe Rijk. Hiervan bezit het museum een zoo grooten schat, dat ze straks in een vierde zaal afzonderlijk zullen worden tentoongesteld, als eerst Dr. Boeser zijne bewerking ervan ten einde heeft gebracht. Vóór dien tijd is ook eene bespreking ervan in den geest van onze bovengegeven beschrijving niet wel mogelijk. Misschien komen wij er later, als ze eerst door den vakman behandeld zijn, nog nader op terug.

FIG. 21.
SARCOPHAAG VAN UAHAB-RE-EM-ACHU.

Toch hopen wij hiermede ons doel te hebben bereikt in ruimer kring bekend te maken welke schatten van Egyptische kunst ons land in deze verzameling bezit en als 't ware door een proefje te toonen, welk een kunstgenot hier valt te smaken.

Leiden.

NEDERLANDSCHE KERKEN.

DOOR
A. W. WEISSMAN.

II.

DE DOMKERK VAN ST. MAARTEN TE UTRECHT.

Den 22sten November 695 werd Willebrord te Rome tot eersten bisschop van Utrecht gewijd. Waarschijnlijk heeft hij kort daarna de St. Salvatorkerk als zijn kathedraal gebouwd, en zich met zijn gezellen gevestigd in een monasterium of munster, waaraan tegenwoordig nog het Munsterkerkhof de herinnering bewaart.

Die gezellen van Willebrord waren ten deele monniken der orde van den H. Benedictus. De overigen, die geen kloostergelofte

hadden gedaan, volgden toch, voor zoover hun zendingswerk dat toeliet, de voorschriften of canones, die de heilige gegeven had. Daarom noemde men hen kanunniken, die te zamen een kapittel vormden.

In 816 werd door de kerkvergadering te Aken een regel voor zulke kanunniken vastgesteld. Zij moesten wel, als de Benedictijnen, in een afgezonderde ruimte verblijf houden, doch mochten hun eigen woning hebben. De prepositus of proost stond aan het hoofd van het kapittel.

Meer en meer kregen de kapittels een wereldsch karakter. Doch de zeven kanonieke uren moesten zij houden en dan in de kerk de voorgeschreven koordiensten verrichten, door met elkander zekere gebeden, psalmen, lofzangen en gedeelten uit de H. Schrift te lezen en te zingen.

Later bouwde men een tweede kerk, die als kathedraal werd ingericht en aan St. Maarten van Tours gewijd. Ook hieraan werd een kapittel verbonden. Bisschop Bernulf voegde daar, in het begin der elfde eeuw, de kapittels van St. Pieter en St. Jan aan toe, en in het laatst dier eeuw bracht bisschop Koenraad het getal op vijf, door het kapittel van St. Maria in te stellen.

Ieder dezer kapittels bewoonde een groote afgesloten ruimte of immuniteit, waarvan het Oudkerkhof, het Munsterkerkhof, het Pieterskerkhof, het Janskerkhof en de Mariaplaats nog tegenwoordig overblijfselen vormen.

Zulk een immuniteit was in de elfde eeuw door een muur en een gracht omringd. Een brug en een poort gaf toegang tot de afgesloten ruimte. In het midden lag de kerk; daaromheen vond men de woningen der kanunniken, door tuinen en boomgaarden omgeven. Ook koestallen en hooibergen ontbraken niet.

Daar de kerken alleen voor de godsdienstoefeningen der kanunniken dienden, behoefden zij niet groot te zijn. De St. Pieters- en de St. Janskerk, die nog bestaan en door Bernulf gesticht werden, hebben dan ook slechts bescheiden afmetingen. De Domkerk, die aan het tegenwoordig gebouw voorafging, en die in 1168, na een brand herbouwd, door den aartsbisschop van Keulen werd gewijd, was niet grooter dan de andere kerken.

In 1253 werd de St. Maartenskerk andermaal in de asch gelegd. Sommigen meenen, dat bisschop Hendrik van Vianden in 1254 den eersten steen van de tegenwoordige kerk heeft gelegd, doch anderen betwijfelen dit. Vast staat echter, dat Hendrik van paus Clemens IV aflaatbrieven ten behoeve van den bouw der kerk wist te verkrijgen.

Reeds van den aanvang af hadden de bisschoppen groote moeite, om het geld, voor

DE KOORTRANS DER DOMKERK TE UTRECHT.

den bouw hunner kathedraal benoodigd, bijeen te brengen. De burgerij verrichtte hare godsdienstoefeningen in haar eigen parochiekerken, en had geen belang bij de kathedraal, die aan den bisschop en zijn kapittel behoorde. Om aan het geld te komen, dat meestal in de bisschoppelijke kas ontbrak, werden aflaten verleend aan geloovigen, die op zekere feesttijden de Domkerk bezochten en voor de voltooiing offerden. Ook kwamen door het geheele bisdom alle woekergelden, geroofde zaken en giften, wier bestemming niet bekend, was, ten voordeele van den bouw.

De pastoors werden telkens aangemaand om hun kudde tot mildheid jegens de domfabriek op te wekken. Maar dikwijls vernemen wij de klacht dat de gelden, voor het werk bestemd, verduisterd werden.

Zoo laat het zich begrijpen, dat men in de 13e eeuw het werk niet verder kon brengen dan de trans van het koor, die geheel in gehouwen steen werd uitgevoerd.

Voor de nieuwe kathedraal werd de stijl gebezigd, die, in het laatst der 12e eeuw in het noorden van Frankrijk ontstaan, thans Gothische stijl genoemd wordt, ofschoon hij niets met de Gothen uitstaande heeft.

Het voornaamste kenmerk van den Gothischen stijl is de zoogenaamde spitsboog, die veroorloofde, boven ongelijke afstanden bogen van gelijke hoogte te maken, waardoor het mogelijk werd, langwerpige vakken met kruisgewelven te bedekken. Die gewelven werden van ribben voorzien, die in een sluitsteen te zamen komen en die het stevig geraamte vormen, dat de betrekkelijk lichte schilden van het gewelf steunt.

DE KOORTRANS DER DOMKERK TE UTRECHT VAN BINNEN, MET HET HEILIGE GRAF.

Wanneer wij een Gothische kerk van buiten beschouwen vallen ons in de eerste plaats de steunbeeren in het oog, waardoor zij zich van andere bouwwerken onderscheidt. Deze steunbeeren zijn verzwaringen van de muren, aangebracht ter plaatse, waar de ribben der gewelven den zijdelingschen druk overbrengen. Van onderen zijn deze steunbeeren het zwaarst; naar boven worden zij geleidelijk lichter.

Terwijl deze steunbeeren den zijdelingschen druk door de gewelven der zijbeuken uitgeoefend wederstaan, is voor de hooger gelegen gewelven van den middenbeuk een andere constructie noodzakelijk. Zij bestaat daarin, dat de steunbeeren van de zijbeuken hooger zijn opge-

trokken en door halve spitsbogen met de muren van den middenhoek in verbinding zijn gebracht. Deze bogen noemt men luchtbogen.

Ter hoogte van de goten zijn de steunbeeren van waterspuwers voorzien, die meest den vorm van monsterachtige dieren hebben. De steunbeeren eindigen van boven in slanke torentjes, fialen geheeten, die dikwijls tot groepen zijn samengeschikt. De spits dezer fialen is met kleine bladen op de hoeken bezet, en eindigt in een kruisbloem, een piramide met vier of meer bladen er om heen.

De vensters der Gothische kerken zijn groot, en worden door slanke zuiltjes in twee of meer deelen gescheiden. In den spitsboog, die het venster dekt, ziet men meer of minder rijk gecomponeerde figuren, de zoogenaamde traceeringen.

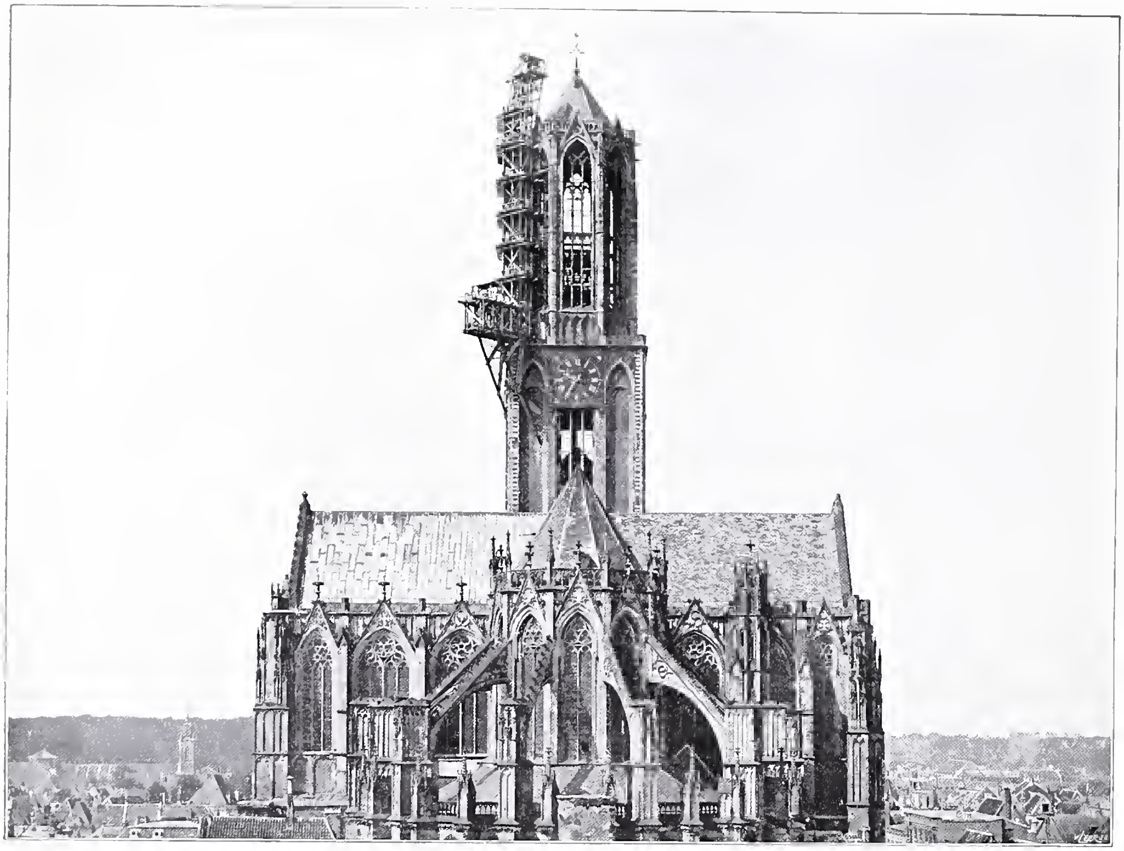
Al deze kenmerken van den Gothischen stijl vindt men aan de Utrechtsche Domkerk. Was het koor der oude kathedraal maar klein geweest, de veranderingen, die de eeredienst sinds de 12e eeuw ondergaan had, maakten grooter afmetingen noodig. Daarom werd het van een trans voorzien, die de beide zijbeuken verbond, en gelegenheid gaf tot het houden van processiën. De kapellen, die zich bij den trans aansluiten, dienden om er altaren, aan verschillende heiligen gewijd, in te plaatsen.

De Fransche kathedralen, waarnaar de Domkerk gevolgd is, hebben meest dubbele zijbeuken en diepe kapellen om den trans. Te Utrecht zijn geen dubbele zijbeuken aanwezig, en werden de kapellen van het koor betrekkelijk ondiep; vermoedelijk heeft gebrek aan ruimte tot deze veranderingen aanleiding gegeven.

In de 14e eeuw werd het bouwen van het koor niet voort gezet, zoodat het zelfs in 1434 nog niet gereed was. Want toen betwistten Rudolf van Diephorst en Zweder van Kuilenburg elkander den bisschoppelijken zetel, en hadden

DE DOMKERK TE UTRECHT VAN HET ZUIDEN GEZIEN.

DE DOMKERK TE UTRECHT VAN HET OOSTEN GEZIEN.

ieder hun aanhangers in het domkapittel. De volgelingen van Rudolf beschuldigden die van Zweder, dat zij gelden, voor het bouwen van het koor bestemd, verduisterd hadden. Zelfs het concilie van Bazel werd in deze zaak gemoeid.

De oude St. Maartenskerk is tot de 15e eeuw in wezen gebleven en pas toen door kruisbeuk en schip vervangen.

In het begin der veertiende eeuw bestond de kathedraal dus uit de Romaansche kerk, waaraan de Gothische koortrans was gebouwd. Zoo bleef de kerk tot 1396, toen met den bouw van het koor begonnen werd, dat echter eerst in 1454 gereed kwam.

Den 22 Maart 1321 legde de deken Jacob van Oudshoorn den eersten steen van den toren, waarvan zekere Meester Jan, uit Henegouwen, de bouwmeester was. Die toren werd in de as der kerk geplaatst, doch op ruim 30 M. afstand van het Romaansche schip. De bedoeling was niet, den toren met de kerk te verbinden, ofschoon men de noodige ruimte overliet om tusschen koor en toren een schip te plaatsen, dat in overeenstemming zou zijn met beiden.

Jan van Diest, die van 1322 tot 1340 het Sticht bestuurde, stak zoo diep in de schuld, dat hij vele der bisschoppelijke goederen moest vervreemden. Zijn opvolger Nicolaas di Caputio hield te Rome verblijf en deed reeds in 1342 afstand van zijn waardigheid. De volgende bisschop, Jan van Arkel, wist wel de geldmiddelen in beteren staat te brengen, doch de talrijke oorlogen, die hij te voeren had, verslonden groote sommen.

Daarom vorderde de toren slechts langzaam en duurde het tot 1381 eer hij voltooid was. Het werk viel volstrekt niet algemeen in den smaak. Velen vonden het een zondige ijdelheid van den bisschop en het domkapittel, zulk een gevaarte te doen oprichten. Niemand minder dan Geert Groote, de stichter der Broederschappen des Gemeenen Levens,

keurde openlijk het bouwen van den toren af.

Toen in 1455 David van Bourgondië den bisschoppelijken stoel beklom, bestond de kathedraal uit het Gothische koor en het daaraan gebouwde veel lagere Romaansche schip, terwijl de toren op een afstand daarvan zich verhief, zoodat het geheel niet ongelijk was aan den tegenwoordigen toestand. David besloot, het gebouw te doen voltooien, en liet zooveel van het Romaansche schip sloopen, dat het koor verlengd en een dwarsbeuk opgetrokken kon worden, welk werk in 1479 gereed kwam.

Toen werd ook het overige der Romaansche kerk afgebroken, zoodat in 1485 met den bouw van een schip, dat den dwarsbeuk en den toren verbond, kon worden begonnen. In 1487 waren de zuilen gesteld en de zijmuren op hoogte, waarover een voorloopige bekapping werd gelegd. In 1492 had ook de middenbeuk zijn volle hoogte bereikt, en deed bisschop David een plechtigen intocht in zijn nu in hoofdzaak voltooide kathedraal.

Het is jammer, dat bisschop Frederik van Baden, die in 1496 David opvolgde, in plaats van de voltooiing der kerk zelve met kracht door te zetten, veel geld uitgaf voor allerlei aanbouwsels en verfraaiingen. Hij liet wel de zijbeuken van het schip in steen overwelven en overkappen, wat in 1499 gereed kwam; hij liet ook in 1512 den middenbeuk overkappen, doch de zoo noodzakelijke steunbeeren en luchtbogen liet hij achterwege, om liever kapellen aan de noord- en zuidzijde van het schip te laten bouwen.

Na 1517 is er niets meer van beteekenis aan de kerk gedaan. De oorlog met den hertog van Gelderland, daarna het verlies van het wereldlijk gezag, brachten het werk tot stilstand.

Een storm deed in 1674 het middenschip instorten; alleen de zuidelijke kapellen, waarvan er nog twee over zijn, bleven gespaard, doch het overige werd een bouwval, die eerst in 1818 is opgeruimd.

In den loop der tijden waren verschillende vertrekken aan het koor toegevoegd. De sacristie, aan de noordzijde gelegen, werd in 1321 voltooid en in 1495 naar de oostzijde uitgebreid. Bisschop Frederik van Zirck bouwde in 1317 een kapel aan de westzijde. Ook uit de 13e eeuw afkomstig zijn de kapellen zuidelijk van het koor gelegen, die naar de bisschoppen Gui van Henegouwen en Jan van Arkel haar naam dragen.

Gaandeweg zien wij het aantal der kapellen toenemen, daar meer en meer vicariën gesticht werden. Dit waren fondsen, waaruit geestelijken bepaalde sommen ontvingen voor het dagelijks, wekelijks, of jaarlijks lezen van missen aan de altaren der kapellen. Zoo vinden wij een kapel van bisschop Rudolf

HET KOOR DER DOMKERK TE UTRECHT, VAN BINNEN.

DE KAPITTELZAAL BIJ DE DOMKERK TE UTRECHT.

nigd, dat men het Utrechtsch kapittel noemde, en dat uit 120 leden bestond. Om zooveel menschen te bergen was een ruime zaal noodig, vooral nadat bisschop Arnold van Hoorne in 1375 ook aan de edelen en steden van het Sticht deel in de regeering gegeven had. Daarom werd in 1396 met de kapittelzaal begonnen die, zuidelijk van de kerk gelegen, in 1400 voltooid was, tegelijk met de oostelijke en zuidelijke vleugels van den kloostergang. De westelijke vleugel is gemaakt na 1460.

Vóór de Hervorming was de domkerk te Utrecht van binnen prachtig versierd. Op feestdagen werd het oxaal, hetwelk de ruimte in het koor, uitsluitend voor de kanunniken bestemd, afsloot, met tapijten behangen. Dit oxaal had geelkoperen deuren, die in 1522 door Jan van den Ende te Mechelen waren gegoten. Naast het hoogaltaar hingen gordijnen. De schilderij op dit altaar geplaatst, „St. Maartens tafel", was reeds in 1412 daar aanwezig.

van Diepholt naast die van Jan van Arkel, een kapel van St. Blasius aan de noordwestzijde van het koor, een kapel van den Domproost, aan de zuidwestzijde van het koor, behalve de reeds vermelde kapellen aan het schip, die als kapellen van Ludolf van Veen, van Zoudenbalch, van Leeuwenberch, van Vecht en van Taets bekend stonden. Bovendien bevond zich nog een Mariakapel boven het noorderportaal van het schip, terwijl boven den doorgang tusschen schip en toren de zoogenaamde Bisschopskapel was aangebracht, en in den toren de St. Michielskapel.

De vijf Utrechtsche kapittels hadden het bestuur over het bisdom, als er geen bisschop was. Zij waren dan tot één lichaam vereenigd, dat men het Utrechtsch kapittel noemde, en dat uit

De kerk bezat altaargereedschap van gedreven goud en zilver, een kostbaar met edelgesteenten versierd kruis, en rijke reliekkassen, waaronder vooral die van St. Odulfus uitmuntte. Bisschop Burchard had aan de kathedraal in 1112 ivoren kandelaars geschonken; de koorlezenaar, die een adelaar voorstelde, was in het begin der zestiende eeuw van geelkoper gegoten.

De banken der kanunniken stonden ter wederszijden van het koor, en moeten, naar een klein fragment te oordeelen, dat er van overbleef, bijzonder fraai gesneden zijn geweest. Ook van een orgel, in 1443 belangrijk hersteld en vergroot, wordt in de stukken gewag gemaakt.

Van die oude pracht is al heel weinig meer over; de beeldenstorm heeft te Utrecht hevig gewoed. En terwijl andere kerken althans nog door de grootschheid van het inwendige indruk maken, is de Domkerk sinds 1818 door een getimmerte ontsierd; dat alle majesteit aan het geheel ontneemt.

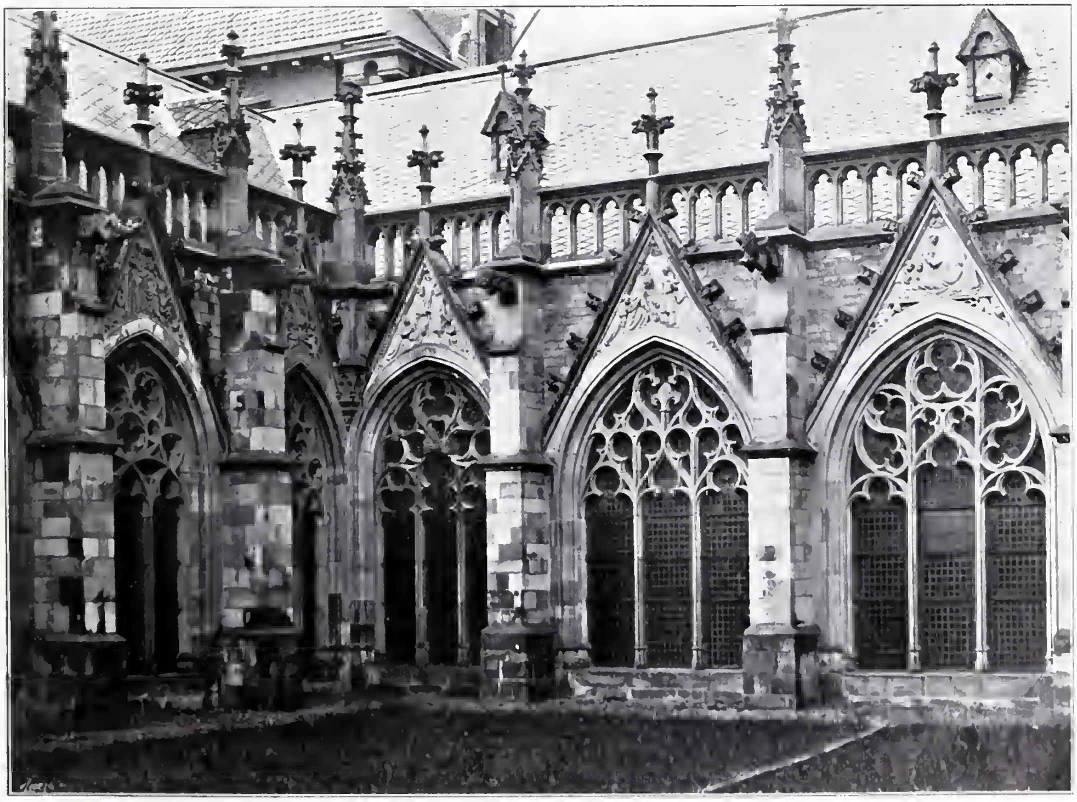
Waar voorheen het hoofdaltaar stond werd in 1676 de graftombe voor den admiraal Van Gent opgericht, een werk van Rombout Verhulst, die sinds 1653 in den regel met het vervaardigen van dergelijke gedenkteekenen belast werd. De tombe te Utrecht is niet in zijn beste manier, het witte marmer vormt met het donkergekleurde een te sterke tegenstelling. Ook het liggende beeld van den admiraal werd minder goed gebeiteld, dan de figuren, die men elders ziet.

Achter het hoofdaltaar bevindt zich nog het Heilige Graf, een in gehouwen steen uitgevoerde tombe met overhuiving uit het begin der 16e eeuw. Ook dit kunstwerk is niet ongeschonden, maar de engelen der kapiteelen, de krijgsknechten in de nissen en het lichaam in de tombe hebben nog genoeg van de oorspronkelijke schoonheid behouden, om den beschouwer de overtuiging te geven, dat hier zeer bekwame meesters aan het werk zijn geweest

Dit Heilige Graf is het eenige, dat nog herinnert aan de luisterrijke wijze, waarop de kerkelijke plechtigheden in de kathedraal werden gevierd. Op Palmzondag prijkte al wat het kapittel aan kostbaarheden bezat in het koor, voor welks trappen palmtakken waren nedergelegd.

Die palmtakken werden gezegend en uitgedeeld, waarop allen in processie naar de kerk van St. Pieter gingen, waar het H. Kruis vereerd werd. In deze processie werd een beeld van Christus op een ezel gezeten, medegevoerd. Als de optocht weer in de kathedraal teruggekeerd was werd de mis van de Passie gevierd.

Den Woensdag voor Paschen noemde men Schortel-Woensdag, omdat dan het luiden der klokken ophield, welke opschorting drie dagen duurde. Op Witten Donderdag had

DE KRUISGANG BIJ DE DOMKERK TE UTRECHT.

een zeer eigenaardige plechtigheid in de kathedraal plaats, namelijk het herstellen in de kerkgemeenschap van boetelingen, die eertijds wegens wangedrag daaruit verstooten waren. Daarna wijdde de bisschop de H. Olie en den H. Balsem, wat onder de mis geschiedde. Des namiddags verrichtte de kerkvorst bij alle kanunniken de voetwassching.

Op den Goeden Vrijdag werd geen mis gevierd, maar bestond de plechtigheid in het bijzetten van een kruis in het H. Graf. Des

DE KRUISGANG BIJ DE DOMKERK TE UTRECHT, VAN BINNEN.

Zaterdags voor Paschen, dus op „Paeschavond" gelijk het toen heette, werden nieuw vuur en licht gezegend, de paaschkaars en het doopwater gewijd.

Bovenal plechtig was de viering van het Paaschfeest. Dan werd het Kruis, op Goeden Vrijdag in het Heilige Graf gelegd, daaruit gebeurd en in processie naar het altaar van St. Jan gebracht. De bijbelplaatsen, op deze feestviering toepasselijk, werden voorgedragen in dramatischen vorm, bij wijze van mysteriespel. Daarna vierde de bisschop de mis en hield hij een sermoen, wat anders niet vaak gebeurde, daar het prediken in de middeleeuwen niet algemeen was. Gewoonlijk waren het monniken, die, van plaats tot plaats trekkend, in den predikdienst voorzagen.

De predikstoel, die de bisschoppen bestegen, is reeds lang verdwenen. Doch de deur naar de sacristie, in 1496 gemaakt, en met fraaie traceeringen en wapenschilden versierd, bestaat nog en kan eenig denkbeeld geven van de pracht die ook die predikstoel zal hebben vertoond.

Zelfs van de graftombes der bisschoppen is maar weinig meer over. Die van Gui van Henegouwen bleef nog het beste bewaard. Het geschonden beeld van den in 1317 overleden kerkvorst ziet men er op uitgestrekt, met een troonhemel boven zijn hoofd, wat, bij de liggende houding van het beeld een ietwat vreemden indruk maakt. Zulke troonhemels komen in de 14e eeuw op gedenkteekenen boven liggende figuren meer voor. Men vindt ze op de tombe der Heeren van Aemstel te IJsselstein en op die van Jan van Polanen te Breda. Evenals bij dit laatste monument komen ook bij de Utrechtsche tombe aan de zijden Gothische nissen voor, die met zeer verminkte beelden zijn gevuld.

Een soortgelijke aanleg vertoont ook wat over is van het gedenkteeken voor Jan van Arkel, waarop echter in het midden der 17e eeuw een kolonnade in Jonischen stijl is geplaatst, die het effect geheel bederft.

Het grafmonument dat Joris van Egmond, de laatste bisschop van Utrecht, in 1549 voor zich liet vervaardigen is, ofschoon van zijn beelden beroofd, nog in hoofdzaak aanwezig. Het bestaat uit een zerk, die door vier pijlers gedragen wordt en waarboven zich een sierlijk bewerkte overhuiving bevindt. Onder de zerk zal, naar het gebruik van dien tijd, een in marmer uitgehouwen lijk, als zinnebeeld der vergankelijkheid, geplaatst geweest zijn. De overhuiving dekte het beeld van den

bisschop, die, met St. Maarten achter zich, voor de Drieëenheid knielde. De tombe van Reinoud van Brederode te Vianen kan eenig denkbeeld geven van de wijze, waarop het nu verdwenen beeldwerk van het Utrechtsch monument behandeld was.

Ook Frederik Schenk van Toutenburg, de eerste en laatste aartsbisschop van Utrecht, die in 1559 Joris van Egmont opvolgde en in 1580 stierf, ligt hier begraven. Uit de 17e eeuw is de tombe met overhuiving, voor gravin Anna van Solms opgericht.

Evenals de meeste andere Gothische kathedralen is die te Utrecht niet naar één plan gebouwd, doch hebben tal van geslachten, ieder op zijne wijze, aan het werk gearbeid. Of reeds in de 13e eeuw iets meer bedoeld is, dan de bestaande Romaansche basiliek van een koortrans te voorzien, schijnt twijfelachtig.

De plattegrond van dien trans komt overeen met het koor der kathedraal te Doornik in Henegouwen, hetwelk, ook aan een Romaansch schip, dat nog bestaat, gebouwd, in 1242 begonnen en in 1325 voltooid werd, en tot de schoonste voortbrengselen der 13^e^ eeuwsche Gothiek wordt gerekend.

Te Utrecht heeft het tot het midden der 15^e^ eeuw geduurd, eer het koor voleindigd was, en daar de Gothiek in de twee honderd jaren, sedert het leggen van den eersten steen verloopen, veel veranderingen had ondergaan, vinden wij aan den Dom niet die eenheid van stijl, welke te Doornik wordt aangetroffen. De tegenstelling tusschen den eenvoud der koorkapellen en den rijkdom van het overige valt aanstonds in het oog.

Daar men, bij het aanleggen van het koor, dat moest passen aan de Romaansche basiliek, door de maten van de bestaande middenbeuk en zijbeuken gebonden was, is dat koor wat smal geworden, een gebrek, dat de bouwmeesters der 15^e^ eeuw, toen zij het schip ontwierpen, door het aanbrengen van dubbele zijbeuken, die echter slechts ten deele tot uitvoering kwamen, poogden te verhelpen.

De toren is niet bedoeld als een onderdeel van de kerk, gelijk de torens der buitenlandsche kathedralen, die, twee in getal, den westelijken gevel flankeeren.

DE TOMBE VOOR DEN ADMIRAAL VAN GENT IN DE DOMKERK TE UTRECHT.

Toen hij gebouwd werd stond hij op zich zelf, gelijk nu. Zulke vrijstaande torens komen in Italië veel voor, doch in het noorden van Europa behooren zij tot de zeldzaamheden.

Door velerlei latere herstellingen is de

HET GRAFMONUMENT VAN BISSCHOP JORIS VAN EGMOND IN DE DOMKERK TE UTRECHT.

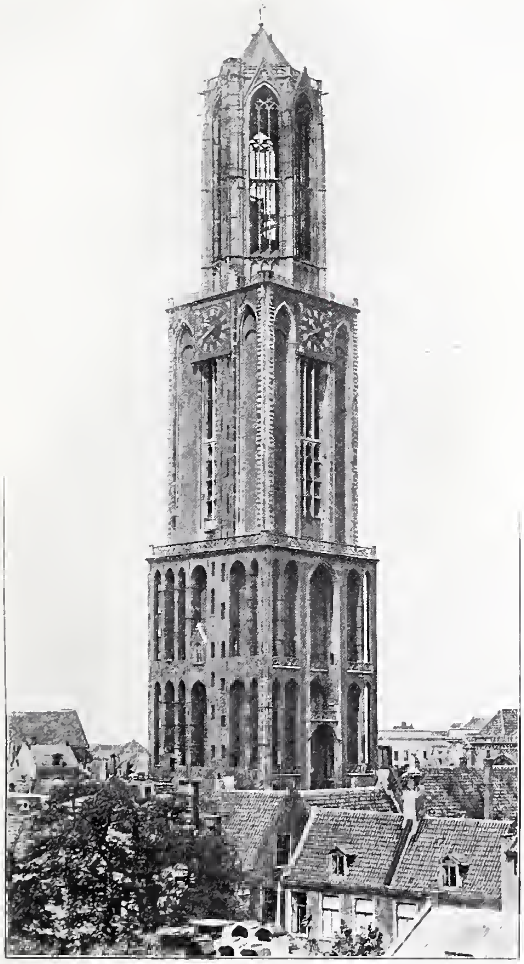
Domtoren ontsierd geworden. In het bijzonder die der 19e eeuw hebben aan het effect van het geheel veel schade gedaan.

Toch is nog te zien dat het bouwwerk, toen het in welstand was, een fraaie schepping geweest moet zijn. Terwijl bij de Gothische torens in het buitenland en ook bij sommige in ons land vooral naar een piramidaal opstijgen van het geheel werd gestreefd, heeft de Utrechtsche bouwmeester de loodlijn laten overheerschen. Wel bestaat het vierkante benedendeel uit twee verdiepingen, waarvan de onderste zwaarder is, dan de bovenste, doch de steunbeeren, die anders gebezigd worden, om een overgang te verkrijgen, ontbreken. Ook bij den achtkanten lantaarn, die het klokkenspel bevat, vindt men ze niet.

De Domtoren heeft overeenkomst met verscheidene der „belfroods" van Vlaanderen, die oudtijds de macht der steden verzinnelijkten. Zulk een symbool was ook de Utrechtsche toren; hij was bestemd, om ver in het Sticht gezien te worden en daar te verkondigen, welk een machtig vorst de bisschop

DE GRAFTOMBE VAN BISSCHOP GUI VAN HENEGOUWEN IN DE DOMKERK TE UTRECHT.

DE DOMTOREN TE UTRECHT, VAN HET ZUIDOOSTEN.

was. Daardoor laat zich de ergernis verklaren, die deze stichting, welke niet met een godsdienstig doel was ondernomen, bij velen wekte.

Jan van Diest en Jan van Arkel, onder wier bewind de toren omhoog rees, zijn de machtigste bisschoppen geweest, die den kromstaf te Utrecht hebben gezwaaid. Doch eer het gevaarte nog voltooid was, moest hun opvolger Arnold van Hoorne zijn zoogenaamden „Landbrief" in 1375 uitvaardigen, en aan de edelen en de steden rechten geven, die zij vroeger niet gehad hadden. Van dien tijd af daalde het aanzien der bisschoppen meer en meer, tot Karel V hen van hun wereldlijke macht beroofde.

Het valt zeker te betreuren, dat het schip der kathedraal in 1674 is ingestort. Toch was het niet het belangrijkste deel van het geheel, daar het slechts aan David van Bourgondië, een bisschop uit den tijd van het verval, herinnerde. Het koor en de toren bewaren de heugenis aan de kerkvorsten, die het Sticht machtig hebben gemaakt. Hopen wij, dat die gedenkteekenen nog eens ontdaan mogen worden van wat de kunstlooze 19e eeuw daaraan heeft toegevoegd.

EEN INDISCH PARADIJS. DOOR VICTOR IDO.

Aan den voet van den berg Salak ligt het stedeke Buitenzorg als een idylle.

Palmen en varens omlijsten, orchideeën en rozen bekransen het als een mooi oostersch meisje, even gebruind door de schitterende Preangerzon.

De nette witte huizen schemeren door het dichte groen, gelijk blanke lotussen in een reuzenbouquet; daartusschen en daaroverheen fladderen gele vlindertjes met stoeiend gekoos.

Aan den rand van den zwijgenden donkeren vijver, op den stengel der vol-opene waterbloemen wiegt een libelle in het warme zonlicht, de groote oogjes strak gericht, de transparante vleugeltjes glinsterend in den hellen ochtendschijn.

Een weelde van tropische vruchten langs rivieren en wegen, een overstelpende veelheid van asters en chrysanten in teêre tinten, als sterren van satijn tusschen de malsche bladeren, een laaiing van kleurgeflonker uit bosschen en tuinen zich opdringend naar buiten, vooraf aangekondigd door een bedwelmende aanzweving van zoete aroomen.

En overal het rijpend ooft, dat in volle, bijna barstende vormen lokkend gluurt als in smeeking om geplukt te worden, eer het ongenoten afvalt en vergaat in de fertiele aarde, die zich voedt met haar eigen kinderen . . .

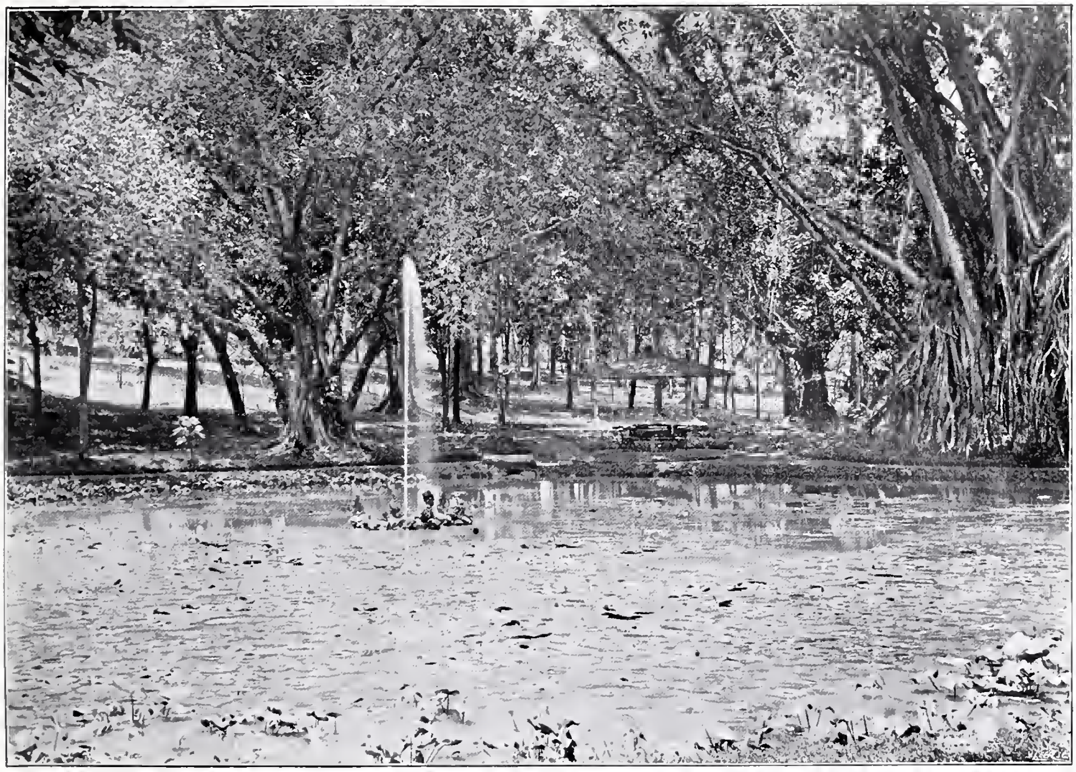
Het geheele landschap is één grootsche gedachte van Liefde, die het aanschijn geeft aan telkens nieuwe geboorten; het is een onverdelgbare allesoverheerschende groeikracht van het eeuwige plantenleven; het is een wereldsymbool van de onsterfelijkheid der natuur.

Te midden van haar enorme bladeren, die roerloos drijven op het water om het eilandje der roodstammige palmen, waarvan de gele bloemtrossen neêrhangen als reusachtige kwasten, droomt de puurwitte *Victoria Regia* haar koninklijken droom . . . .

Langs de wegen gaat stil en vreedzaam de Soendaneesche bevolking: koelies in tragen slentergang, onbezorgd voor den dag van morgen; venters van fruit, van groenten, van snoeperij; wandelende gaarkeukens; hier en daar inlandsche ambtenaren en dessahoofden, kenbaar aan hun statig zwartgejast postuur, waarvan de stemmig-getinte *kaïn pandjang* als een keurige lendendraperie neêrhangt tot aan hun blooten fijngevormden voet, de kris met zilveren greep achter op den rug even uitstekend boven den buikband. Jonge vrouwen en meisjes, een licht blosje op de bruingele ronde wangen — frissche kinderen der bergen — het weelderige blauwzwarte haar losjes in een wrong geknoopt, het ranke lijf met de mooi-zacht belijnde vormen gehuld in korte kleurige kabaja's en sarong's, komen zwijgzaam het gebergte afloopen in groepjes, een mand waschgoed op het hoofd of onder den arm, en dalen den rotsachtigen ravijnwand af, naar omlaag, waar het melancholisch gezang der doorzichtige heldere rivier opklinkt uit de diepte, harmonisch begeleid door het geheimzinnig ruischen van het dichte bamboeloover, breedaanzwellend soms door den wind, als het innig gestrijk van snaarinstrumenten in een vol orkest. Overal heerschen vrede en rust, niettegenstaande de drukte der begane en bereden hoofdwegen, geen wanklank verscheurt de stille roerlooze lucht boven het stadje, of het zou moeten zijn het schel gefluit van den Preangertrein, die op bepaalde uren dagelijks zijn weg vervolgt uit Batavia dwars door Buitenzorg naar de koude nevelige hoogvlakten van Bandoeng en Garoet. Maar dan nog is die periodieke verstoring der plaatselijke rust een korte en weinig merkbare. De vrede die waart over de sluimerende huizen en de droomende parken lijkt onverstoorbaar. Het groene stedeke is als

PANORAMA VAN BUITENZORG.

VIJVER IN DEN PLANTENTUIN.

de schoone slaapster in het bosch, niets en niemand denkt er aan, heur slaap te ontwijden door ruwen klank of luid gedruisch, als bang om den tooverban te verbreken, waarin de ziel van dit paradijs sedert eeuwen schijnt te zijn vastgelegd.

Het is er heerlijk wonen in volmaakte rust, heerlijk om er zichzelf terug te vinden, om er zichzelf weder te zijn en om er zichzelf weder het *sursum corda!* toe te roepen, na den kleinzieligen strijd over louter materieele belangen daar beneden aan de kust, onder ijdele naijverige en winstjagende menschen.

Buitenzorg's atmosfeer is ijler, reiner dan die te Batavia, waarvan het slechts een uur sporens verwijderd ligt, maar toch verhoogt ze de levenskracht van het lichaam en voert ze den geest dichter bij den hemel.

Hooge, oude boomen, door lianen omslingerd van wortel tot kruin, beschermen Buitenzorg met een koelend dak van tamarinde- en damarloover, welks schaduw tempert het verblindend daglicht en weert de verzengende hitte. Daaronder grazen de tamme damherten veeltallig, onbeweeglijk in hun heerlijke rust, soms de vriendelijke snuitjes vreezeloos toestekend aan den eenzamen wandelaar, die zijn schreden richt naar het dal achter den grooten postweg.

In de kanarielaan van den plantentuin is het heilig stil als onder kathedraalgewelven. De fontein sijpelt treuzelig, met melancholisch geluid als van een klok die aanwijst het verre Verleden.

Onder het vochtig duister der oude boomen is het vredig zich te herinneren dat verre Verleden, vervaagd en verdroomd, als de verbleekende silhouetten der blauwe bergen aan den overkant des ravijns.

Dichterbij, de bekroesde groenende heuvelen van het hoogland, in stille wildernis oprijzend als een keten van natuur-borstwering om het stedeke heen. Langs sawah's en kampongs, overal is het zacht gemurmel hoorbaar van kleine beekjes, vallend trapsgewijs over hoogten van rotssteenen neêr in zilverwitte water-

EEN HOEKJE VAN DEN PLANTENTUIN.

storting, voortvloeiend tusschen dammen van keiblokken, als miniatuur-cascaden.

Op den achtergrond het gouverneurspaleis, machtig òpblokkend te midden van den paradisialen tuin, den voorbijganger vervullend met eerbied voor den heerscher dezer schoone landen. Het is als woont er een vorst uit 't Tooverrijk, geheimzinnig, onzichtbaar. De gansche omgeving gelijkt een sprookje.

De bloemen, de vijver, de blanke stervormige waterleliën, de lange gepluimde stengels van het zachtbewogen oeverriet, de boschstilte, de droomende bergen aan den teêrlichtenden horizon, de eenzaamheid warend tusschen het lommerrijk geboomte, het gegorgel der beekjes, de stemming der wandelaarsziel.

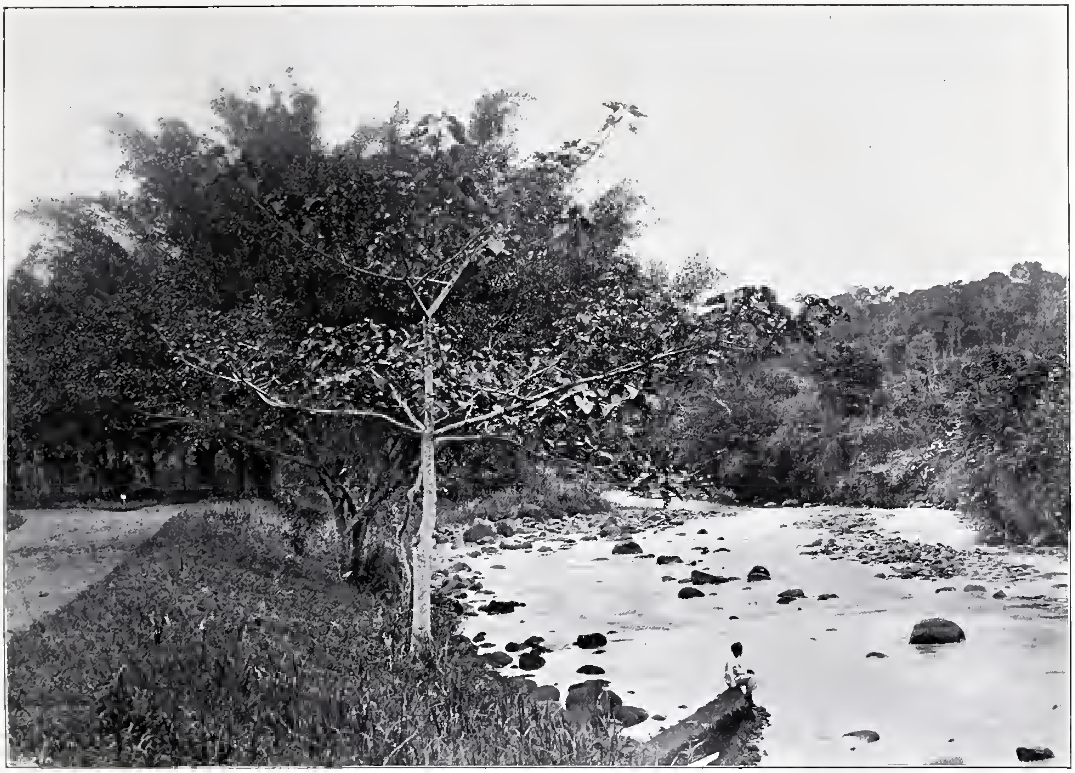
Zelfs als het regent en de vergezichten verdoezeld worden door een watersluier, de wolken boven de bergen vaneen scheuren als vulkanische rookkolommen en de wind suist als een krijgszang over de gouden rijstvelden, dan trilt er schoonheid door het landschap.

In den schemerigen vuurgloed der zinkende avondzon, goudrood getint, cirkelt om den zwaren bergkolos de landstreek wijd-uit als in een legende....

Na den regen, wanneer alles weder rustig is, moe van den hevigen elementenstrijd die den grond doorweekt en de boomen benat heeft, zoodat van de sappige bladeren de droppels in traagheid nog lang daarna neêrsijpelen, dan treedt het ontzaglijke Salakgevaarte door de loodkleurige atmosfeer langzamerhand te voorschijn in zijn prachtigste violette kleedij. Dan verdrijft de koelte de grauwe nevelen van de lucht, die opklaart, helder als het azuur van een atlantischen zomeravond.

Een frissche geurige bries stroomt door de verschoonde wegen, de gazons glanzen met nieuwe kleuren en in de bedroppelde struweelen tjilpen de vogels en krieken de insecten.

En wanneer de nacht daalt als een donkere mantel over het hoogland, over de bloeiende koffieplantages, vullend de ravijnen met helsche

DE RIVIER TJIDANI.

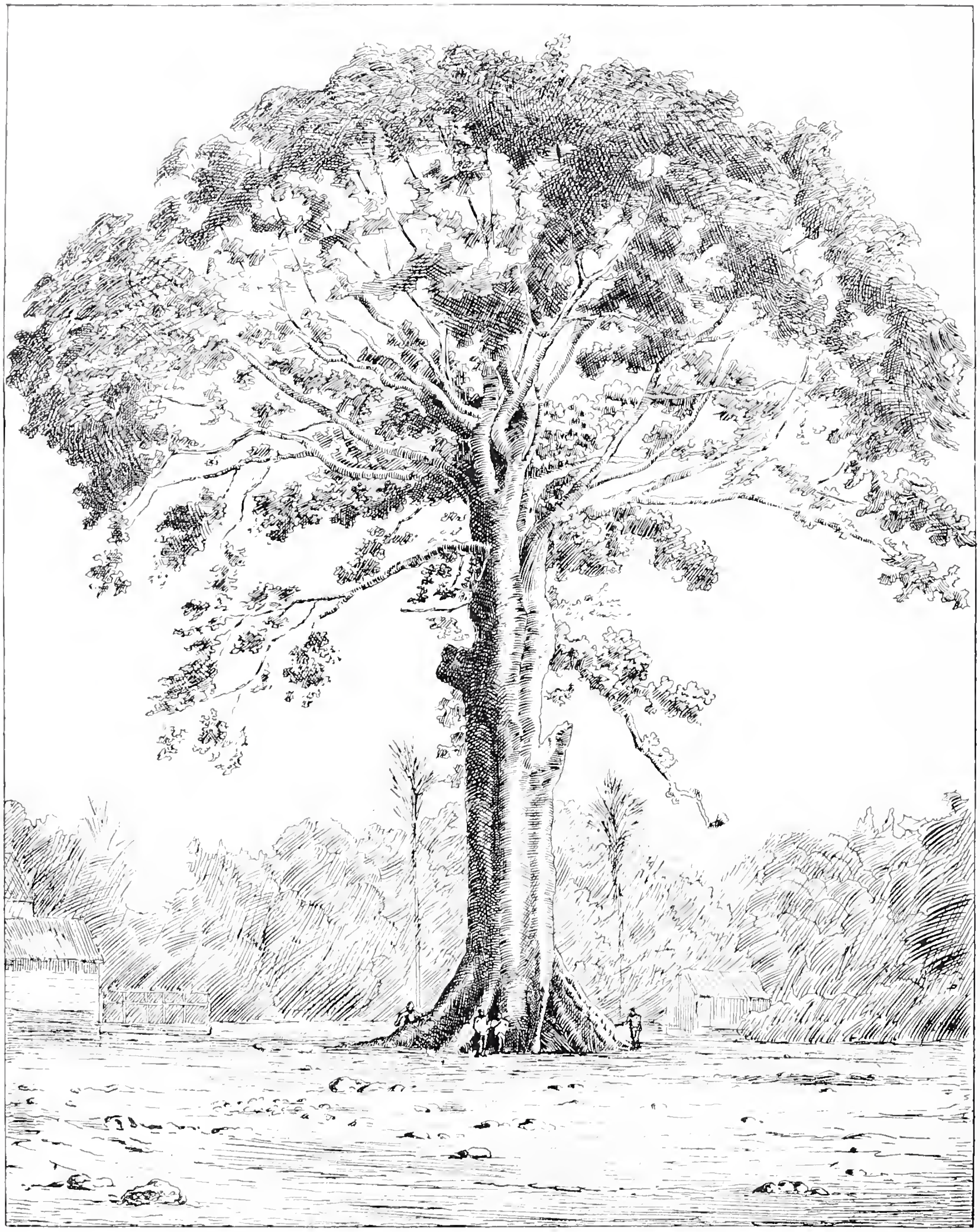
zwartheid, waaruit het woeste geluid van den bruisenden bergstroom *Tjidani* opklinkt, dan komt de reine wind uit hoogere streken over het stedeke en op de maat van het watergeruisch neuriet hij de menschen en de natuur in slaap — buiten zorg!

DE KANKANTRIE, DE BOSCHGOUVERNEUR VAN DEN SURINAAMSCHEN NEGER. DOOR DR. H. VAN CAPPELLE.

Een der belangwekkendste verschijningen, die bij het opvaren der Surinamerivier tot Paramaribo de grootschheid en pracht der weelderige tropennatuur voor oogen voeren, is wel de Kankantrie der Plantage Jagtlust. De Kankantrie (Bombax ceiba, Eriodendron anfractuosum), in het engelsch cottontree, in het fransch fromager genoemd, is een tot de Bombaceeën, een onderfamilie der Malvaceeën, behoorende boom, die een wit, zacht en los hout bezit, dat geen waarde heeft. Zijn vrucht is een doosvrucht, die met 5—6 kleppen openspringt en inwendig gevuld is met een fijn wollig of katoenachtig pluis (plantenzijde) dat de zaden omgeeft en gebruikt kan worden om matrassen en kussens op te vullen.

Reeds lang voordat men Jagtlust voorbij stoomt, wordt men zijn statige koepelvormige kroon hoog boven het achterliggende woud gewaar, dat bijna overal in de kolonie, waar geen rivier of kreek den plantengroei terughoudt, de terreinvormen aan het oog onttrekt.

Had de bewondering van het tropenlandschap langs de oevers den reiziger, die dagen achtereen slechts lucht en water had mogen aanschouwen, reeds ruimschoots vergoeding geschonken, en had hij reeds volop mogen genieten van den liefelijken aanblik der te midden van heerlijke Palmen, Amandelboomen en Pisangs verrijzende helderwit geschilderde gebouwen der langs de rivier gelegen plantages, de machtige woudreus, dien hij eindelijk op korten afstand vóór zich ziet en die hem reeds aan de trotsche wouden van de eindelooze wildernissen der kolonie doet denken, brengt hem nog meer in verrukking.

DE KANKANTRIE.

Hoe, vraagt hij zich onwillekeurig af, die eenzame reus te midden van dien weelderigen overvloed van boomvormen te verklaren, die, hoewel van veel bescheidener grootte, hem toch de buitengewone kracht van den tropischen plantengroei te aanschouwen geven, dien de gematigde luchtstreek nergens oplevert? Wanneer hij buiten de onmiddellijke omgeving van Paramaribo een kijkje gaat nemen en gewoon is zijn oogen goed den kost te geven, zal hij het antwoord op deze vraag spoedig gevonden hebben, want het zal hem spoedig opvallen, dat het in de bewoonde deelen der kolonie slechts de Kankantrie is, die er nog in reusachtige exemplaren optreedt.

Als hij niet zooals velen, die het waagden dieper landwaarts door te dringen, zich in een geriefelijke stoombarkas een der Surinaamsche benedenrivieren een eindweegs laat opbrengen, doch zich in een klein vaartuigje door spraakzame negers langs den grootschen boschrand laat opbrengen, zal hij door hen hier en daar op een forschen kankantrie, hun boesiegramman of boschgouverneur, opmerkzaam gemaakt worden, aan welks voet eenige flesschen verspreid staan of welks stam nabij den bodem met lappen omhangen is — de offers, aan den heiligen boom gebracht.

Meermalen had ik op mijn tochten in de kolonie gelegenheid aan de uitmonding of langs den oever eener geheimzinnige kreek in de donkere schaduw van het overhangend geboomte de vreemdsoortige offeranden op te merken.

De eerste maal, toen ik mij van deze gewoonte van den neger met eigen oogen overtuigde, maakten deze voorwerpen wegens de omstandigheid, waaronder zij er waren neêrgezet, een diepen indruk op mij. Het was in het donkere woud aan de Tawiarikreek, een zijkreek van de Wanica, waar ik met mijn gastheer, die er een buitenverblijf — zijn droge-tijdsverblijf — had, in een kleine corjaal doorvoer.

Den vorigen avond had zijn bediende ons in kleuren en geuren het verhaal gedaan van de wanhoops- en jammerkreten van den boschneger, die 23 jaar op het terrein gewoond had en er jaar in jaar uit bewoners uit de stad had ontvangen, ten einde afgoderij te plegen.

Doch de tegenwoordige eigenaar verkoos dit niet langer en had hem bevel doen geven, te vertrekken, waartoe hij slechts met moeite te bewegen was geweest. Een ganschen avond had hij, zoo vernamen wij, bij zijn heiligen boom jammerend en weeklagend doorgebracht, zijn offers bereidend, die hij in flesschen bij den boom had achtergelaten.

Het vaste geloof van den heidenschen boschneger, dat allerlei booze geesten op de aarde ronddwalen, om kwaad te stichten, dat zij de oorzaak zijn van alle ziekten, en dat sommige dezer booze geesten in den kankantrie verblijf houden, heeft den oorsprong geschonken aan dit vreemde gebruik, waardoor hij de booze geesten hoopt te verzoenen en van ziekten bevrijd te worden. Aftreksels van allerlei kruiden, ja zelfs bier, cognac, jenever, plaatst de neger daartoe in flesschen aan den voet van den machtigen stam, ja zelfs zet hij bij het ontstaan van ernstige ziekte een grooten voorraad spijzen en dranken bij den boom neêr, opdat de geesten maar gunstig gestemd mogen worden en maar eten en drinken zullen.

Mag deze gewoonte, om aan den heiligen boom te offeren, bij den stadsneger gaandeweg verloren zijn gegaan, toch zal ook hij er niet licht toe overgaan, de schendende hand naar den woudreus uit te strekken. „Ik mag een kankantrie niet storen," zal hij u zeggen, „want zoo ik dit doe, zal ik den boom niet lang overleven."

Wanneer de neger het bosch voor de cultuur geveld heeft, blijft de woudkolos daar als een verheven monument staan en strekt zijne enorme takken wijd in het rond.

Een vrijstaande kankantrie vereenigt in zich schoonheid van vorm, statigheid en kracht, en overtreft door deze eigenschappen alle boomsoorten der Surinaamsche wildernissen.

De kankantrie der plantage Jagtlust is een dier indrukwekkende exemplaren, die ik in de kolonie aanschouwde. De trotsche eik uit onze wouden, die, wanneer hij een hoogte van 15 M. bereikt, reeds een reus genoemd wordt, zou bij dezen kolos slechts een dwerg schijnen, want bij een hoogte van 45 M. heeft zijn grondvlak, als men zijn rondom den stamvoet geplaatste, groote nisvormige ruimten in sluitende, plaatvormige steunsels (zg. tafelwortels) mederekent, een middellijn van 12 M.

Doch nog reusachtiger scheen mij een prachtexemplaar toe, dat ik in het binnenland aan den rechteroever der Fallawatra, zijstroom der Nickerierivier, mocht aanschouwen. De statige woudreus verhief zich aan den zoom van het machtige woud, dat een rotsachtig, verwijd riviergedeelte, door schuimende wateraderen doorsneden, en met sierlijke boomgroepen bedekt, insloot. Naast den stam rezen tot aan zijn reusachtig bladerdak eenige slanke Pinapalmen omhoog, wier lichtgroene bladveêren bij de minste luchtbeweging in trilling raakten, en van zijne wijd in het rond verspreide takken, die overdekt waren met een dicht bekleedsel van de schoonste Orchideeën, Bromeliaceeën en andere epiphyten, hingen in sierlijke bochten tal van lianen af, die ik nu eens bij een der naburige stammen steun zag zoeken, dan weêr tusschen het lagere struikgewas zag verdwijnen.

Te midden van dezen overweldigenden plantengroei troonde deze kankantrie met zijn geweldigen bladerkoepel en zijn machtig voetstuk van 9 M. hooge plaatvormige steunsels, die als gothische schoorpilaren uit den stam vooruitsprongen, als de woudkolos boven zijne onderdanen.

Het surawerk *) werd hier een oogenblik gestaakt en juist toen ik mijne aanteekeningen, betreffende den kankantrie raadpleegde en las dat een Indiaansche legende beweert, dat zijne wortels het aanzien hebben geschonken aan de oorspronkelijke bewoners van Zuid-Amerika, zeide mij een mijner roeiers, die mede in verrukking was gebracht door dezen koning van het woud: „mag het u nu nog verwonderen, dat deze boom door ons boesi granman †) wordt genoemd en afgodisch vereerd wordt?" „Doch nu staat hij daar op zijn reusachtige schragen", zoo ging hij voort, mij scherp aanziend, „doch hebt u wel eens hooren vertellen, dat die reus daar vreemde gewoonten heeft, en in het midden van den nacht zijn plaats heimelijk verlaat, en er op uittrekt, ja soms zelfs de rivier doorwaadt, om tegen het aanbreken van den dag zijn standplaats weêr op te zoeken?"

Ik glimlachte en toen hij mijn ongeloof van mijn gezicht las, haastte hij zich er bij te voegen: „ik weet niet, men vertelt zoo" — en als om aan zijne woorden meer klank bij te zetten, herhaalde hij eenige malen in zijn moedertaal: „taki so."

*) Surawerk noemen de negers den moeielijken arbeid, dien zij bij het overtrekken der watervallen en stroomversnellingen hebben te verrichten (Sura = waterval).

†) Boschgouverneur.

BIJ VREEMDE MENSCHEN. DOOR HENRI VAN BOOVEN.

I. UIT HUIS.

Uit dien tijd, hij was toen pas acht jaar geworden, herinnerde Thomas zich dat hij voor het eerst zijn oom Johan bij zijne moeder zag.

Zij woonden in den Haag, in een stille straat, dicht bij het Prins-Hendrik-plein. Hij kwam van „'t Nut" tegen half vijf, hij had natuurlijk weer gevochten, ditmaal voor de „Koningsstallen", met een jongen die Kluiver heette en voor wie hij een innige verachting voelde; die naam Kluiver hinderde hem zoo, deed hem zoo denken aan een vette mond en vette vingers die een zware karbonade betastten en behapten; onwelvoeglijkheid die hij gaarne bedreef wanneer er thuis karbonade werd gegeten en waarom zijne moeder hem hevig beknorde.

Kluiver en hij hadden beurtelings „onder" gelegen. Tegen instinkt in, was er ditmaal op de keien gebakkeleit en niet op de kleine steentjes waar het veiliger was, buiten gevaar voor de rijtuigen.

Thomas zag er verschrikkelijk smerig uit. Hij had een bloedneus, zijn handen waren ontoonbaar en zijn lange, dikke jas zat vol modder en paardenvuil. Op linkerknie was broek en kous gescheurd, zijn knie zelf was wat gezwollen en voelde onbehaaglijk aan. Een aanhechtsel voor de riemen van zijn boekentasch die hij gewoonlijk op den rug droeg, was afgeknapt, hij hield die tasch nu aan één riem in de hand en dacht dat het niet onaardig zou zijn „hem" voortaan zóó mee te nemen, vervelend dat ding altijd op je rug.

Toen hij thuis kwam, in het nauwe vesti-

buletje, kwamen hem als gewoonlijk de hongerig makende spijsgeuren tegen. De meid merkte op dat zijn kleêren zoo vies waren.

„Hou je bek", zeide Thomas, „daar heb *jij* niks mee te maken".

In het kleine, lage voorkamertje, waar de tafel al gedekt was, stond hij opeens tegenover zijne moeder en oom Johan.

Thomas had hem nooit gezien, maar omdat zijne moeder er hem van gesproken had dat zijn oom misschien komen zou, begreep hij onmiddellijk, dit moest oom Johan zijn, maar hij durfde niet „oom" zeggen, hij zeide de hand uitstekend:

„Dag meneer. Dag mama".

Zijne moeder en oom Johan keken hem ontevreden aan een oogenblik en antwoordden niets.

„Ga je eerst wasschen en kammen en kom direct terug" zeide zijn moeder kwaad.

Hij voelde terwijl hij de trap opliep naar zijn kamertje dat hem iets boven het hoofd hing. Hij vond nu zelf ook dat zijn handen vies roken. In den spiegel zag hij zijn morsigen neus, hij schrok een beetje, was 't zóó! Hij zeepte zich zoo ijverig in dat de vlokken schuim overal rond poeften, over het waschtafeltje, tegen den spiegel, op zijn pak en op het kleedje over den vloer. Toen kamde hij zijn haar met een scheiding in het midden, plakte met de handpalmen het haar stijf tegen zijn hoofd, totdat het leek alsof het glimmend vastgelijmd zat. Denkend aan oom Johan, veegde hij met zijn handdoek het schuim van den grond, van zijn waschtafeltje en van den spiegel weg. Hij bekeek zich toen nog even in dien spiegel en vond dat hij verschrikkelijk leek op Blombergen die aardrijkskunde gaf.

Hoe zag oom er eigenlijk uit? Hij had een grijzen baard geloofde hij, 't was zoo donker in de eetkamer.

Vóór hij van de voorkamer de deur opendeed keek hij daar wat tegen, hij pakte toen de kruk en draaide er onnoodig lang aan, om te doen vermoeden dat het niet makkelijk ging binnen te komen. Hij had ergen angst, er ging iets benauwends gebeuren.

Door de reten van de deur bovenaan zag hij dat het licht aangestoken was.

„Rammel niet zoo aan de deur jongen, kom direct binnen!" riep zijne moeder.

Binnen stond zij nog bij oom Johan.

„Dag Thomas", zeide zij, hem ernstig aankijkend, „zeg je oom Johan goeien dag".

„Dag oom", schuchterde Thomas.

Oom Johan bromde: „Bonjour jongen" en nam zijn hand even.

Zijne moeder en oom keken hem zwijgend aan. Thomas werd verlegen. Oom vond hij verschrikkelijk. Angstig, angstig, die baard en dat roze, lange, breeë voorhoofd, zijn snor was wittig met wat bruin aan de randen, vreemd, en zijn oogen.... God! Wat een akelige oogen, zeer heldere, blauwe, die heel zelden even op de zijne aankeken, maar dàn was 't ook ontzettend.

Thomas werd ijselijk bang en stil, vooral omdat er geen gerucht in de kamer kwam. Hij wilde juist zeggen dat Kluiver „begonnen" was, toen oom Johan aanving weg te gaan. Hij bukte zich om een hoogen hoed op te rapen die naast een leunstoel omgekeerd op den grond stond, pakte met de middelste vingers van zijn rechter hand over den rand van zijn jasmouw, strakte, zijn hand achterover buigend, mouweind over handpalm, en aaide toen met die strakkende mouwstof zijn hoogen hoed.

Thomas vond dit een verbazend deftige beweging, iets waardoor de groote menschen zich van kinderen moesten onderscheiden. Toen hij een jaar later zijn eerste vilten hoedje kreeg bestreek hij het op gelijke wijs.

Thomas voelde nu het spoedige heengaan van oom als een plezierige en geruststellende gebeurtenis, het was alsof het kamertje ging springen van de massa's ernst en gewichtigheid en knapheid; met ooms verdwijnen moest dat alles ook wel weg-trekken.

Zijne moeder schelde en zuchtte, zij had tranen in de oogen bemerkte hij.

Oom zeide opeens heel flink en krachtig:

„Zoo is 't dan maar 't beste hè Antoinette, zeg 't hem maar dadelijk, tot Donderdag. Adieu!...."

Sprekend ging oom de donkere gang door, zijn laarzen kraakten.

„Nu heeft ze 't licht ook nog niet opgestoken", klaagde zijne moeder.

„Cornelie! Cornelie!...."

Oom liep tastend door de gang tot aan de voordeur die hij opentrok.

„Adieu!" zeide hij nog eens.

Cornelie kwam uit de keuken.

„Tot ziens Johan", klaagde zijne moeder, en tegen de meid: „Alweer te laat, en alles nog donker, blijf maar".

Oom draaide de deur met een slag achter zich dicht.

De keukendeur piepte toe.

Binnen in de kamer weer ging zijne moeder op de kanapé zitten en zij begon hevig te snikken.

„Wat is er dan ma?" vraagde Thomas enkele malen, zonder dat zij antwoordde. Hij kreeg medelijden en kroop ook op de kanapé en kuste haar: „Zeg dan maatje". Zij snikte maar door en weerde hem af.

„Ach kind, waarom ben je ook zoo ondeugend... Nauw moet je weg, ik... kan 't niet houden... Donderdag ga je na Leiden, nauw moet je weg... Bij vreemde mensehen...

„Moet ik weg", schrikte Thomas. Hij bleef sprakeloos een tijdje. Voor het eerst in zijn leven in die stil-lamplicht-verlichte kamer kreeg hij dat rare, fijn-krampende, hulpelooze, stille gevoel waarom hij huilen moest en dat hij later zoo dikwijls heeft terug gekregen, maar nu huilde hij niet, al kokte 't naar z'n keel, hij dacht ontsteld aan z'n jas, als mama dàt zag, dan zou ze nog veel meer bedroefd zijn.

Zijne moeder bleef huilen.

Thomas sloop de kamer uit. In de gang brandde nu het licht op die eerste, dikke paal, aan 't einde, in de omkrul van de trapleuning. Op zijn teenen liep hij door de gang naar de keukendeur, deed die open, weinig, net genoeg om er door te schuren, even piepte 't door de gang.

Cornelie lei blinde vinken op een witte, ovalen sehotel.

„Zeg Cornelie".

„Wat mot je".

„Ik ben gevallen van middag, m'n jas is met modder, wil je 'm afborstelen, maar je mot 't niet aan ma laten merken".

„Emme-dan-nog-us late uitsehelde hè".

„Toe nauw Cornelie, doe 't nauw maar, ik zal je heusch niet meer uitsehelden.... Toe nauw Cornelie.... Zeg.... Gauw toe dan Cornelie doe 't nauw maar, anders is ma weer boos.... Ze huilt".

„Mèn 'n zorrug, 'k La-me nie uitschelde keukepiet, wijje weg gaan, verrèk maar hoor!...

„Stik dan", schold Thomas, sehuurde weg zooals hij gekomen was, nam in de gang z'n jas van de kleerhanger, wipte er geruehtloos mee de trap op, wat spijtig dat hij niet in 't gas nog wat knoeien kon, 't gas, dat zoo angstig zich aanblaasde; eerst onderaan dat doorschijnende, zwarte driehoekje geen-vlam met de op en uitliehtende, naar platte vlamboog vlug uitglijdende vonkjes, dan de welvlam, alles bij elkaar, net als een kapel of zoo iets.

In het half duister op zijn kamertje begon hij zijn jas af te borstelen, die was nog nat! Jezus! z'n jas stonk ook al.... Als 't er maar afging... der-most lieht zijn Hij kroop de trap wat neer om bij 't lieht van de gang te zien. Hij voelde de warmte van 't gas hem in 't gezieht walmen. God, wat 'n vuil en 't ging er in vast zitten.... Zijne moeder kwam de eetkamer uit om naar de keuken te gaan.

Thomas, om niet gezien te worden, wilde vlug de bovenste trap-treden weer op, maar hij struikelde en zijne moeder zag hem.

„Wat doe je dáár nu weer.... Kom eens hier... wat heb je daar?"

„Ik ben gevallen daarnet op straat, mijn jas is een beetje vuil geworden...."

„Kom gauw naar beneden!"

In de gang, bij dat vlinder-licht, waar Thomas toen niet náar keek, onderzocht ze zijn jas. Thomas zag naar haar gezieht en hij geloofde dat Cornelie nu wel zou moeten ranselen, maar er gebeurde veel erger. Zijne moeder begon hevig te snikken:

„Kind, kind... wat doe je me toeh een verdriet...." Zij leunde met haar handen voor de oogen tegen de trapleuning, haar liehaam sehokte, de jas was op den grond gevallen.... Toen, zonder meer te zeggen liep zij de keuken in met zijn jas.

Thomas bleef sprakeloos, dat ellendige gevoel veel heviger, stekender in zich, hij keek weer even in die vlam, maar hij vond het

nu niet meer om naar te kijken, hij wilde er nu maar liever heelemaal niets van zien.

In de kamer ging hij stil en rechtop op de kanapé zitten met zijn hand over het gat in zijn kous, zijn knie gloeide nu.

Aan tafel vertelde zijne moeder het hem. Oom Johan en zij zouden hem wegbrengen naar Leiden bij de familie De Hond op de Mare, in de kost moest hij daar, met de vacanties alleen mocht hij thuis komen.

Thomas hoorde 't aan, stil en netjes zittend, rechtop en hij zei geen woord.

Met Pieter en zijn broers op één kamer en ontbijten.

II.

Wat voor weder het was, of 't zomerde of winterde, dat wist hij niet meer, maar 't moest wel winter geweest zijn, want dan wilde zijne moeder, hem altijd dikke, zwartwollen kousen laten dragen die hij des Zondagsmorgens met hevigen weerzin aantrok omdat ze zoo moeilijk aangingen, zoo grof strakten en kietelden. Den tweeden dag werd de jeuk altijd minder maar des Zondagsmorgens in de kerk was het 't ergst en dan kon hij zich juist niet krabben want hij ging graag voor een nette en aandachtige jongen door.

't Moest wel winter geweest zijn, maar van den aftocht naar 't station en van de reis wist hij niets meer. Vaag stond hem voor, dat ze met hun vieren langs een koeienmarkt naar de Mare waren geloopen. Zijne moeder, tante Jeanne en oom waren er bij. Zijn kousen jeukten om zijn kuiten. Van het huis op de Mare kon hij zich goed nog voorstellen: De deur, die donker geschilderd was, het kleine kamertje vóór aan de straat waar een zwart rookstel stond en waar het naar groene zeep rook en des Zondags, als hij met Pieter van de wandeling kwam tegen etenstijd, naar sigarendamp en port, in de witte vensterbank stonden dan drie, kleine, leege glaasjes met nog een beetje port onderin; dan: de vestibule met, op gewitte muren, een bruine barometer, als een muziekinstrument, een houten bank en glas boven de voordeur, dan een heel lange gang, aan het einde van die gang een donker trapje en naast dat trapje een deur waardoor hij kwam in een groote kamer. Van de meubels in die kamer wist hij niets meer, behalve dat er naast den ingang een piano stond en tegen den wand, over de ramen, een buffet, met ergens op een plank een leeg en doorzichtig inktkokertje.

Het licht in het vertrek beviel hem, dat kwam van links door twee groote ramen die op een ruimen tuin kijk gaven en op de koepel van de Mare-kerk.

Mevrouw riep hare dochters in de kamer, de oudste Rika en de jongste Leonie. Thomas vond Leonie het aardigst, zij had een breed blauw lint om haar hals en licht-gele haren die hem deden denken aan iets goudigs, óók haar, op een plaatje in een prentenboek. Hij had Leonie graag willen zoenen en hij ging naast haar staan om te kijken wie grooter was; zij was grooter maar ook ouder en wilde niets van hem weten, wat hij heel vreemd vond. Leonie moest toen opeens voor de piano zitten en gaan spelen. Hoewel zij niets van hem had willen weten vond hij het toch prettig naar haar te kijken, hij zag toen ook dat ze verschrikkelijk zindelijk op haar kleeren was. Zij had eigenlijk wel gelijk met van hem af te schuiven vond hij.

Bij het afscheid stond Thomas met zijn rug naar den tuin, zonlicht viel door de ramen, zijn moeder huilde heel erg en oom Johan stond hoog en verschrikkelijk, tante Jeanne zeide: „Kom Antoinette, je ziet 'm toch terug, zóó erg is 't niet."

Zijne moeder kuste hem, hare wangen waren gloeiend en haar tranen maakten zijn wangen nat.

„Kom dan maar", zeide oom. Hij boog zich toen opeens laag over Thomas en fluisterde heesch: „En jij werkt nu maar goed hè, je zorgt voor goeie rapporten. Pas op dat je rapporten goed zijn."

Thomas, doodsbang voor de heldere, stekende, dicht-bij-blauwe-oogen antwoordde:

„Ja oom." Hij zeide het zacht want hij durfde niet hard te spreken.

Toen allen weg waren huilde hij woest tot hij een dikke pijnlijke keel van 't hijgend op-snikken kreeg.

Later, tegen den avond, maakte hij kennis met Pieter en zijn twee oudere broers.

Even voor hij Pieter zag, had hij al van hem gehoord. Hij dacht dat zijn speelkameraad, want daarvoor zou Pieter moeten doorgaan, niets geen aardige jongen zou zijn. Zijn naam alleen. Met den naam Pieter had hij al niet veel op; daar zat iets piepends in die naam, iets benauwds en duf-riekends, iets-om-miezerigheid-afstootends, iets gierigs en iets bedriegerigs, iets sulligs, iets magers en ziekelijks.

Toen hij zijn nieuwen vriend zag, verwonderde hij er zich heelemaal niet over dat hij er net zoo uitzag als hij hem zich had voorgesteld. Pieter was langer dan hij. Hij had een bruin pak aan met een te wijde broek, recht, pijpachtig over zijn knieën, tot halverwege zijn kuiten die er niet waren. Van die stijve broekpijpranden tot het bovenste van zijn hoog-opgeregen zwarte, niet glimmende rijgschoenen, kwam een stukje witte kous te zien, hij had manchetten aan en een klein, staand boordje, dat even boven het bruine van zijn jas uit-kwam

Pieter had een langen nek, een lang hoofd dat naar boven breed opliep, wijd van zijn hoofd afstaande, kleine ooren, korte, blonde. piekerig overeind-geborstelde haren en een spitse kin die aan een muizensnuit deed denken, onder aan zijn kin had hij een litteeken.

Toen Thomas hem een hand gaf voelde hij Pieters hand koud en zweeterig en slap.

Pieter zag er bijna net zoo netjes en zindelijk en recht-onverkreukt in de kleeren uit als Leonie, maar Thomas vond hem toch naar en vies om zijn koude handen, die aanvoelden zooals pieren of wurmen ongeveer. Hij haatte Pieter met een stille, heel diepe haat, maar hij liet er niets van merken, vreezend dat hij het aan zijne moeder verklikken zou of aan Leonie, of aan zijn oudere broers.

Er werd gegeten dien middag: koud vleesch. groenten en aardappels met zjuu, rijst met bessensap na en kleine, zure appeltjes. Aan tafel voelde hij zich koud en huiverig. Zij zaten met hun negenen en niemand sprak met hem, behalve Pieter die hem vertelde van een prettig school, waarheen hij den volgenden morgen zou gebracht worden en waar Pieter ook op ging,

Thomas vraagde: „Zit jij hoog?"

„Ik zit in de hoogste".

Thomas vond het ontzaglijk, maar hij kon het toch niet velen van zoo'n mispunt, zoo'n magere piet, met zweeterige vingers.

Om naar bed te gaan moest er in de gang naast de keuken een deur open gemaakt worden; achter die deur stak een nauw trapje met moeielijke, stijle, smalle treden waar Thomas alleen de voorste helft van zijn voet op neerzetten kon en dan stootte hij zijn teenen nog. Boven aan de trap was een klein portaaltje, en het kamertje waar hij met Pieter en zijn broers moest slapen.

„Kijk", zeide Pieter onderwijzend, hier slapen we. Jij daar in den hoek bij het raam in dat bed met de gordijnen".

„En waar slaapt Leonie?" vraagde Thomas.

„Dat gaat je niet aan".

„Slaapt ze vannacht nu met dat blauwe lint?"

„Weet ik-ut".

Zij zwegen een tijdje.

„Zeg Piet weet je wat mispunt beteekent?"

„Neê".

„Jij bent een mispunt".

„Zoo", zeide Pieter die al half uitgekleed was.... „Je mag wel voortmaken je heb nog niks uit. Wie d'r 't eerst in ligt hoeft de kaars niet uit te blazen".

Thomas wilde nog inhalen, rukte in de haast een knoop van zijn gulp, maar hij was toch veel te laat.

Pieter schoot al onder de dekens toen Thomas de pot nam.

„Doe jij niks voor je der-in gaat?"

„Neê".

„Jezzus!"

Toen zij in het donker lagen begon Pieter:

„Wat moet jij worden?"

„Ik?... Adelborst. En jij?"

„Hulponderwijzer".

„Wat is dat? Is dat net als gewoon, meester of zoo?"

„Hulponderwijzer. Net als Nol en Teun."

„Wie zijn dat?"

„M'n broers".

„Maar dan kan je nooit varen!"

„Dàt kan mij niet schelen...."

„Zeg Piet... hou-je van bramen?"

„Die verkoopen ze hier niet".

„Kan je tollen?"

„Neê..."

„Hoepelen?"

„Neê...."

„Knikkeren?... Zeg?... Kan je knikkeren Piet?"

„Pieter draaide zich om in zijn bed met veel gerucht en zeide ongeduldig: „Zeg, pas op, we moeten slapen als Nol en Teun boven komen, hou-je nauw maar stil, ze kunnen 't an je zien als je zoo lang wakker ligt...."

„Bè-je gek!"...

„Nauw, goeie nacht."

„Nacht...."

Thomas luisterde, maar geen geluid hoorde hij. Er kwam door de ramen waar de gordijnen niet neergelaten waren, licht, als van uit een ander huis, van een lamp die rood en laag brandde. Hij zag dat licht tegen de gordijnen van zijn bed, die in een punt naar boven bolden, en daar vast zaten aan een ovale plank die op de een of andere manier werd opgehouden. De bed-gordijnen waren wit met roode bloemetjes of vruchtentakjes, .trossen besjes bedekt. Toen zijn kijken aan de schemering gewend geraakt was, begon hij ook zwakjes het bedhout te ontwaren en de dekens en de lakens. Hij kon niet slapen, keek en luisterde maar. Soms kwam er even geloop in de gang beneden en er sloegen dof deuren dicht. Thomas had nog wel lust wat met Pieter te praten maar hij durfde niet en hij kon toch al niet in slaap komen, dat was niet in orde.

Toen, opeens, kraakte Pieters ledikant. Thomas hoorde hem zijn dekens afgooien en de pot over den grond naar zich toe trekken en heffen bij zich in bed. Heel voorzichtig deed Pieter wat, zette de pot weer behoedzaam op den grond en schikte zich opnieuw onder de dekens....

Om zeven uur werden zij gewekt door de oudere broers.

Thomas staarde op het omhangsel van zijn ledikant. Het was gelig met hier en daar een nog geler vlek, de figuurtjes waren vruchtjes, besjes met lange steeltjes, in de onbefiguurde gedeelten lichte kringetjes zooals watermerk in postzegels, heel zonderling.

Toen begon hij de ovale, bovenste plank te bekijken.

„Sta je op Thomas!" hoorde hij Pieter roepen.

Thomas wipte uit bed en werkte zich in zijn kousen, die hij zooals Pieter dat deed voor zijn bed had neergelegd. Pieter goot al water in zijn waschkom, staarde voor zijn waschtafel naar beneden op zijn witte teenen. Pieters broers trokken op de randen van de bedstee zittend heel-dikke, roodbruine onderbroeken en sokken aan. Teun was donker met een zwart baardje en schriklijk veel zwart haar op zijn beenen, maar Nol was blond net als Pieter, met een hangend kneveltje, slaapoogen, heel blanke, lange, slappe beenen, over 't algemeen een erg lange en uitgerekte vent.

„Weet je wie je naar school brengt", vraagde Pieter, zijn gezicht afdroogend.

„Wie dan?"

„Vader".

„Is 't ver, 't school?"

„Tien minuten.... Maak maar voort".

„We hoeven d'r nauw toch nog niet na-toe?"

„Nêe, maar je moet nog eten en d'r moeten nog schoolbehoeften gekocht worden en dan wor-je ingeschreven".

Pieters broers spraken geen woord tegen hem, zij waren heel gauw klaar en hij zag den geheelen dag niets meer van hen.

Thomas ging voor zijn waschtafeltje staan, dat was van stroogeel geverfd hout met een kommetje in het midden en daarin een kan met water. De kan was veel kleiner dan die hij thuis gebruikte.

Thuis had hij een hooge kan met een rond oor en blauwe figuren, zooals op porceleinen borden, en deze kan was geheel wit met een oor gebogen als een menschen-oor-rand en een lange tuit.

Hij bleef weer wat leunen, met zijn armen steunend op de waschtafelkanten, kijkend tegen de witte gordijnen die voor de vensters neergelaten waren. Hij voelde zich huiverig en heel onaangenaam en verlaten.

Toen begon hij water in de kom te schenken en stak zijn hoofd er heelemaal in zooals hij dat gewoon was, waarbij hij thuis het water wel eens over den rand liet loopen. Ook nu gebeurde dat.

„Zeg! Wat doe je daar?!" Schreeuwde Pieter verschrikt, „je morst".

„Dat beetje water?"

„Je waschtafel drijft Jòh".

„Och laat dà-maar, dà geeft niks".

„Of dà geeft. Moe zal d'r wel wat van zeggen".

„Moe? Zeg jij „moe" tegen je ma?"

„Wat zeg jij dan?"

„Nouw, ma of mama, moe zeggen de straatjongens".

„Zeg dat maar eens tegen Nol en Teun, zijn dat ook straatjongens? Ik wed dat je dat niet aan hun vragen durft of ze moe tegen moe zeggen . . . dat durf je niet".

„Niet durven? Buh! 'k Durf 't best".

„Nouw, doe 't dan maar us", zeide Pieter wat plagerig en uitdagend, heel zeker van z'n zaak. Hij deed toen juist zijn lage, staande boordje om, dat van voren met een wit beenen knoopje vastgemaakt moest worden.

„Je schoenen staan beneden aan de trap," onderwees hij nog".

Thomas zich afdrogend, schoof met een hand 't gordijn weg van voor 't venster om eens naar buiten te kijken.

„Pas op, laat dat gordijn hangen, je mag daar nooit an komen, anders valt 't af, moe heeft 't verboden", waarschuwde Pieter.

„Je mag hier niks", merkte Thomas op, nog nieuwsgierig.

Wat een mispunt was die Piet, 'n echte pieter, 'n akelige vitter, 'n echte lammeling met z'n witte gezicht en z'n witte kousen en z'n zweeterige handen. Hij zou zich toch maar wat in acht nemen en maar niets zeggen van dat „moe" an Nol en Teun of aan hun moeder, die lui waren allemaal zoo stil, óók maar niet meer an dat gordijn kommen, waarom mocht-i daar nu ook al niet aan. Hij kreeg vaag besef dat-i in een streng huis was en dat oom Johan achter alles zat.

Pieter was al klaar, en ging naar beneden.

„Maak maar voort", vitte hij nog even met zijn hoofd alleen in de kamer en de rest op de trap.

„Hou-toch je bek-us", drifte Thomas.

„Netjes, meneer „bek"", treiterde Pieter veilig op de trap, haastig naar beneden loopend, bang misschien".

Zij kibbelden iederen dag, zoodra en waar ze bij elkander kwamen.

Pieter bleef altijd even bleek, droeg geregeld een bruin pak, Zondags een blauw, maar met de witte kousen. Hij deed niets aan knikkeren, niets aan tollen en hoepelen, aan „kloven" met priktollen ook niet, en ook niets aan „harddraven" of aan rijden op een driewieler wat toen gebruikelijk onder de jongens werd „die d'r een hadden". Op school, hoorde Thomas wel eens, moest Pieter verschrikkelijk knap zijn, hij was nu knapper dan De Bruin die altijd nummer één in de hoogste zat, dat ging rond door 't heele school, ook in de lagere klassen, als iets ontzaglijks. Ontelbare malen had Thomas lust om Pieter eens goed op zijn kop te slaan, 't was toch zoo'n lamme knul. Hij deed 't niet, bang voor Pieters broers en zijn moe en pa.

Zij konden niets van elkander verdragen. Om hem meer te kunnen trijteren nam Pieter Leonie altijd aan zijn zijde en „stookte haar op", dacht Thomas. 't Was toch jammer, hij had beter van Leonie gedacht, 't viel 'm erg van haar tegen, ze zag er altijd nog even lief uit met d'r blauwe lint en dat aardige haar, 't maakte hem soms droevig, heel even maar. Eindelijk begon hij Leonie net zoo hard te haten als Pieter, erger haast, want haar broer was wel eens aardig soms, maar Leonie nooit. Meisjes waren niet zoo inschikkelijk als jongens.

Des morgens, als Thomas in de eetkamer kwam, stond daar voor twee gedekt Op de tafel lag een stroop-kleurig, glimmend zijl, waaraan hij altijd pulkte onderaan; het zijl was aan den anderen kant zacht en pluizig. Naast ieder der witte borden stond een glas melk, waar bovenop altijd een beetje room lag, en op de room, zwarte, fijne stofjes. De meid kwam meestal binnen als zij bezig waren de melk te drinken. Pieter sopte later zijn brood er in; de meid legde dan in ieder bord drie dikke, dun met boter besmeerde versche boterhammen en één klein stukje koek, of

janhagel of kaas. Thuis had hij altijd veel meer gegeten, daar kreeg hij iederen morgen een geklutst ei, als 't koud was wel eens met een scheutje cognac er door, en zooveel boterhammen als hij maar wilde, niet zoo dik als bij de Honden en veel meer boter er op. Er stond thuis bovendien rookvleesch en beschuit en gelei en appelstroop en tweeërlei soort kaas met een rasp op de tafel, ook nog zoet roggebrood. 't Viel hem bij de Honden erg tegen, vooral dat bruine zijl, dat was zoo koud en de melk was ook ijskoud en de kachel brandde nog niet, die werd terwijl zij aten aangemaakt, zoodat er rook in de kamer kwam.

Eens toen hij klaar was met eten, had hij nog trek en hij vraagde Pieter:

„Zeg Piet heb jij ook nog zoo'n honger?"

„Wat honger? Ik niet. Heb jij nog honger?"

„Ja zeker".

Leonie kwam binnen.

„Zeg Leonie", zeide Pieter. „Thomas heeft nog zoo'n honger en hij heeft pas alle drie z'n boterhammen op, ik kan ze bijna nooit allemaal op".

Thomas wilde wat zeggen voor Leonie begon, want hij wist dat die altijd zoo nijdig kon zijn:

„At jij je boterhammen maar allemaal op, daarom zie je zoo bleek".

Broer en zuster keken elkander aan. Leonie venijnigde:

„Je bent een veelvraat".

„En jullie, jullie zijn . . . jullie zijn vitters!"

Broer en zuster giegelden: „Hi-hi, hi-hi..." een heelen tijd lang, om hem te pesten.

Thomas zeide niets meer, schopte tegen de tafelpooten.

„Wil je wel eens niet tegen de tafel trappen", vinnigde Leonie en ze verschoof haar lint aan haar hals wat.

Thomas trapte harder.

„Wil je uitscheiden!" Schreeuwden ze allebei.

Thomas schopte gestadig door.

„Je schopt de heele tafel stuk, we zullen het aan moe zeggen".

„Zeg maar raak hoor, en vraag dan meteen nog een boterham voor me".

„Je krijgt toch niet meer".

„Best", zeide Thomas opstaand, om voor 't raam te kijken, waar de musschen altijd kwamen pikken aan korstjes brood die de meid buiten neergooide iederen morgen, „maar 'k zal 't aan ma schrijven".

In den tuin zag hij rondom overal oude huismuren staan, roode daken, frisch-roode dakpannen die alle pas afgeschuurd leken, de dikke koepel van de Mare-kerk, wat bladlooze heeschters, een enkele hooge boom en daarboven en daarom, aanvullend, een heldere, blauwe lucht, een strak, mooi en tot veel bekijken lokkend, koel blauw.

Thomas vond al die dingen bij elkaar zoo boeiend dat hij onmiddellijk zijn twist met Pieter en Leonie vergat en er aan begon te denken om, wanneer hij eens vrij had, den kerkkoepel te teekenen en met gekleurde potlooden te kleuren.

Toen Pieter een poosje later hem weer begon te hinderen met plagerig gezeur, hoorde Thomas hem bijna niet, maar keek nog altijd, innig belangstellend, naar de kleuren en omtrekken van de om-staande gebouwen en van de heerlijke lucht, waaruit het licht kwam.

HAAR KIND.
DOOR KAREL VAN MILLEM.

Lena was hard ziek.

Gisteravond was de dokter weer geweest en die had erg bedenkelijk gekeken en gezegd, dat de ziekte een ernstige wending had genomen. Dan had hij haar gevraagd, of hij haar iemand sturen zou om vannacht te waken, want dat het voor haar te kras werd en zij om zichzelf moest denken. Maar zij had gemeend, dat het nog wel ging. Zij bleef liever alleen met haar kind.

Zij was nu in de keuken aan het werk. Ze moest toch verdienen en kon dus het werk niet geheel laten loopen, maar zooveel mogelijk was zij bij haar kind aan het bed.

Nu had ze de deur der kamer open gelaten om dadelijk te kunnen hooren, als Lena riep.

Ze voelde zich erg vermoeid. Misschien was het toch beter geweest, als ze het aanbod van den dokter had aangenomen. Al twee

nachten achtereen had ze gewaakt en ook de vorige nachten had ze weinig en onrustig geslapen, telkens wakker geschrokken door een vraag of een beweging maar van de zieke. En overdag was ze altijd druk bezig. Dat was ook niet vol te houden.

„Moeder", klonk het plotseling zacht uit de kamer.

Dadelijk was zij bij de bedstee.

„Wat is er Lena?"

„Hoorde je me niet, moeder? Ik heb zoo'n dorst".

Zij nam een glas melk van tafel en liet haar kind drinken.

„Niet te veel Lena, dat is niet goed".

Het kind dronk gulzig.

„Nu straks nog wat, niet zooveel ineens", zei ze bezorgd, het glas aanvattend.

Het kind liet het glas los.

En toen zij daarna het kussen wat opschudde en terecht legde, trok het haar hoofd naar zich toe en kuste haar. Dan, zich weer neerleggend, glimlachte het even, vriendelijk.

Zij lachte terug, het toeknikkend, en ging dan terug naar de keuken.

Om een uur of elf kwam de dokter.

Zijn gezicht stond ernstig-bezorgd, toen hij zich van het bed afwendde. Zij had in onrustige spanning staan toekijken, wachtend op zijn woorden. Nu begreep ze al.

„Is het erger", dokter?"

„Ze heeft zware koorts op 't oogenblik", antwoordde hij, ontwijkend.

„Wat denkt u ervan?" hield ze aan.

Ja, het was ernstig, maar verder kon hij met zekerheid nu niet veel zeggen. Straks om een uur of vijf zou hij nog eens terugkomen, als hij z'n patienten buiten bezocht had.

Zij was aan tafel gaan zitten, het hoofd leunend in de hand.

Hij keek naar haar, uitvorschend.

„Je moest zelf wat rust nemen", zei hij dan. „Je kunt dat niet uithouden".

„Laat de knecht even terugrijden naar 't dorp om vrouw Tervaart te halen, dan kan je nu wat gaan slapen".

Maar zij wou niet. Zij kon vandaag best opblijven, zei ze, vanavond kon er dan wel iemand komen voor een paar uur.

Hij schudde het hoofd.

„Je zult je zelf ook ziek maken, moeder. Dat mag je niet doen".

Zij glimlachte even, opkijkend, met droevig-gelaten gezicht.

„Zoo erg zal het niet loopen dokter".

Hij schudde nog eens het hoofd, bezorgd.

„Nu tot vanmiddag dan. Maar dan moet er iemand komen hoor!" riep hij nog bij de deur.

Zij bleef nu in de kamer en nam wat naaiwerk. De woorden en de houding van den dokter hadden haar angstig gemaakt; ze wilde nu dicht bij haar kind blijven.

Als Lena eens sterven ging.... Zij kon daaraan niet denken. Het kind was het eenige, wat zij nog had. Zou zij dat dan ook nog moeten missen. Frits was nu al ruim twee jaar weg. Het eerste jaar had zij nog geregeld bericht van hem gekregen, toen was het al minder geworden, met grooter tusschenpoozen telkens, en nu had zij al meer dan een half jaar niets van hem gehoord. Hij had haar vergeten, zoo gauw al.

Maar Lena scheen begrepen te hebben, wat hij bij het weggaan had gezegd, „dat zij nu altijd lief en goed voor haar moeder moest wezen, omdat die zoo alleen bleef." Met een wondere teederheid had het kind zijn liefde getoond, en hare wenschen voorkomen, doende, wat zij graag had, zonder dat zij behoefde te vragen. Telkens 's zomersmiddags kwam het thuis met een handvol eenvoudige bloemen, die het, uit school komend, langs den wegkant geplukt had voor moeder. En 's avonds, als zij dikwijls droef-peinzend te zwijgen zat had het met z'n kinderlijke gesprekken haar willen vervroolijken, en zoo vaak was het naast haar komen zitten, haar liefkozend dan en streelend, pratend van later, als zij nog zouden gaan naar hem toe. En wanneer zij dan was beginnen te glimlachen bij die gedachte, had het de armpjes geslagen om haar hals, en lachende had het gevraagd, of moeder dan niet blij zou zijn en hoe heerlijk dat zou wezen.

Ja, het kind was als een voortdurende vertroosting in haar droef-verlaten leven geweest. En zou zij het dan nu moeten missen? Nee, dat kon niet, dat mocht niet. Dat zou God nooit doen. En zij veegde een traan weg,

die langzaam neerdruppelde langs haar wang.

Maar de dokter had immers ook niet gezegd, dat het zoo erg al was. Straks zou hij weer komen. Dan zou zij het weten.

Het kind in de bedstee begon nu zachtjes te kreunen.

Zij schrok op.

„Wat is er, lieveling, wat is er?" vroeg ze bij komend.

Het kind lag met gesloten oogen, hief nu zwaar de oogleden even op.

„Ik heb 't zoo benauwd, moeder, zoo benauwd," kreunde het. En het trachtte het dek van zich af te schuiven.

„Stil, Lena, stil blijven liggen. Wil je nog wat drinken?"

Het kind knikte.

Toen ze het wat te drinken gegeven had, keek het haar even aan, en een glimlach helderde over het magere gezichtje.

„Moeder," lispelde het.

Zij kuste het overbuigend.

„Zal je nu stil blijven liggen, Lena?" vroeg ze, zich oprichtend. Dan ging zij weer aan tafel zitten, dicht bij het raam, dat tusschen de boomen door een uitzicht liet over het vlakke weiland en verder nog over een gedeelte van den weg, die daar zijwaarts omhoog. Zij staarde stil naar buiten.

Het was een mooie lentedag in 't laatst van Mei. De zachte zonneschijn guldde de kleine blaadjes der lage struiken en scheen groote lichtplekken op het jonge gras en de paden. Aan de lucht hoog boven de zonnige groen- en geelkleurige weien dreven enkele witte wolkjes, brandende in den middaggloed. In huis en rondom was het stil. Alleen de spreeuwen sjilpten nog op het dak en in de boomen.

Wat had het nu mooi kunnen zijn als alles gebleven was zooals vroeger, dacht ze, als nu Frits bij haar was en haar kind gezond. Hoe heerlijk zou haar dan deze dag schijnen. En ze zag nog weer die eerste lente, toen ze hem had lief gekregen, lang geleden.

Het kind begon nu telkens zachtjes te kreunen, woelde ook gedurig in het bed. Bijna onafgebroken stond ze erbij, zich overbuigend, en met haar hand het kleine voorhoofd koelend. Een enkele maal gaf ze het nog wat te drinken. Dan opende het soms even de oogen en keek haar aan, een nauw-merkbare opglanzing als van dankbaarheid in de donkere pupillen. Eindelijk scheen het wat rustiger te worden. Zij verlangde intusschen vol ongeduld naar de komst van den dokter. 't Was al over 4 en telkens luisterde ze of ze nog niet 't rijtuig hoorde aankomen en keek dan weer uit door het raam, of ze het ginder niet zag op den weg.

Toen hij kwam lag het kind weer stil te kreunen, klagend, dat het zoo benauwd was en pijn had. Hij trad dadelijk op het bed toe, lei de thermometer aan, bleef dan nog lang toekijken.

De vrouw, bij hem staande, volgde al z'n bewegingen.

„Hoe is het dokter?" vroeg ze dadelijk.

Hij stapte weg van het bed. Dan bij de tafel keek hij haar aan, medelijdend.

„Veel verergerd", zei hij langzaam. „Veel verergerd."

De tranen sprongen haar in de oogen.

„Je moet je goed houden, vrouw Terlinde" troostte hij dan. „Alles kan nog gebeuren".

En na een poos zwijgens:

„Maar ik zou me toch op het ergste voorbereiden. Je kind zou wel kunnen sterven".

Zij bracht de hand aan de oogen, snikte zacht.

„Kom, moeder", zei hij, „moed houden nog". Dan ging hij weer naar het bed.

Het kind lag nu met gesloten oogen, roerde zich niet. Hij onderzocht nog eens.

De vrouw was op een stoel neergezonken, zat nu stil te huilen, nu en dan haar tranen drogend met haar zakdoek.

Hij kwam weer bij haar staan.

„Moed houden nog vrouw Terlinde", herhaalde hij nog eens. „Je kind kan nog genezen".

Zij keek op, hem aan, hopend weer.

Een pijnlijke trek gleed over zijn ernstig bezorgd gelaat.

„Veel hoop is er niet" zei hij zacht. En dan, zachter nog, als in zich zelven: „Als het sterker was . . . misschien. . . ."

„Maar ik zal vanavond nog eens terugkomen" vervolgde hij dan luider. „En ik

zal je wat laten brengen en iemand sturen om je te helpen".

Zij ging bij het bed zitten. Het kind lag onbewegelijk, als bewusteloos.

Maar een goed half uur, nadat de dokter vertrokken was, begon het te ijlen, praatte verward nu van de school en van andere kinderen, dan weer van later, als het met moeder weg zou gaan, ver weg. De vrouw hevig geschrokken, trachtte het te sussen en toen het woeliger begon te worden, steunde zij, bij het bed staande, het in haar arm.

Het kind scheen nu en dan een oogenblik weer te begrijpen. Dan kuste het haar plotseling en liefkoosde haar betraand gelaat.

Moeder mocht niet huilen, praatte het dan zacht. Zij zou wel beter worden.

Maar dan ineens sloeg het weer over in verward gepraat over later en over moeder, die weg zou gaan met haar.

De vrouw, radeloos, stond maar stil bij het bed, met moeite haar snikken inhoudende.

Toen de vrouw kwam, die de dokter gestuurd had, liet ze die dadelijk weer om hem gaan. Ze moest zeggen, dat Lena veel erger geworden was en dat zij hem vroeg dadelijk nog eens te komen. Het kind werd al onrustiger en met moeite kon zij het stil houden in haar arm. Het praatte onophoudelijk verward dooreen en klaagde soms over pijn en benauwdheid. Maar langzamerhand werd het weer kalmer, zei nog slechts een enkel woord nu en dan. En toen eindelijk de dokter kwam, lag het stil in haar arm, als uitgeput.

Zij keek hem aan met wanhopig-vragende oogen, toen hij bij het bed trad. Hij zag het dadelijk. Het kind ademde hoorbaar. Dan voelde hij de pols, luisterde naar den hartklop. Toen hij opkeek in het gelaat der vrouw, sprak hij niet.

„Wat is er dokter?" vroeg ze.

Hij keek haar aan, zei niets nog. Dan wenkte hij haar weg van het bed.

„Het is heel erg, vrouw Terlinde", begon hij zacht, „heel erg". „Ik had gehoopt, dat het nog gaan zou, maar" ....

„Wat dokter?" kreunde ze.

„Je moet kalm blijven, vrouw Terlinde, maar ik vrees... ik vrees, dat je kind stervende is".

Zij had geluisterd met angstige oogen.

„O God" kreet zij nu, neerzakkend op een stoel. „O God, God". Dan begon zij luid te snikken, het gelaat in de handen. Hij lei, als berustigend, zijn hand op haar schouder.

„Stil, moeder", zei hij, „stil, je kind".

Zij keek even op en begreep hem. En met uiterste inspanning in haar zakdoek haar snikken smorend, stond zij op en ging naar het bed.

Het kind lag nog altijd bewegeloos. Zij boog zich stil over, kuste het. Maar het verroerde niet.

Nu bleef zij staan, het kleine handje in haar hand. De dokter tegenover haar zag stil toe. Dan eindelijk boog hij zich over het kind, luisterend.

Zij keek naar hem, met doffe oogen, in afwachting, maar hij zei niets.

Dan boog hij zich nog eens, langen tijd luisterend, en zich oprichtend weer, nam hij haar arm en trok haar zacht weg van het bed. Zij volgde willoos.

„Ik zou maar hier gaan zitten, vrouw Terlinde", zei hij.

Zij gehoorzaamde.

Dan ging hij even nog naar het bed. Toen hij terugkwam, keek zij hem aan, met strakke oogen, vragend. Hij knikte.

„Is het dood, dokter?"

Hij knikte nog eens.

Zij bleef hem stil aankijken, met haar vreemde oogen, terwijl hij zwijgend tegenover haar zat.

„Probeer nu zelf wat rust te nemen, vrouw Terlinde", zei hij eindelijk, opstaande „Het is zoo noodig".

Zij antwoordde niet, knikte even.

Dan liet ze hem uit.

En terugkomend in de kamer, zette zij zich neer aan het bed, stil zwijgend, en bleef als wezenloos voor zich uitstaren.

De lage zon lag ginds op de verre kim en brandde nog zijn laatste rood door haar ramen. Een vogel zong luid-op in den vredigen avond, dicht bij het huis. Over den straatweg was nu en dan geraas van wagens. En om haar stond de stille, verlaten kamer met het doode kind, zon-doorgloeid.

ZONNELIED.

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

Glanswitte vreugd maakt al mijn dagen zoet
als honig en mijn dade' als droomen licht....
Ik wandel in den gouden zonnegloed
met jublend hert en stralend aangezicht,

blijde als een kind vol speelschen overmoed,
voor wien de bleeke smart, glim-lachend, zwicht....
O zon, die trouw mijn nieuwe wegen richt,
kus wild en woest mij, tot mijn rood-warm bloed

stroomt door mijn aadren als een zee van vuur,
die brandt in de oogen, 't hert doorgloeit en blaakt
in ziel en zinnen zonder rust noch duur,

en mij, arm mensch in droefheids schamel kleed,
weer tot wild-dwepend kind des levens maakt,
dat, schoonheidsdronken, eigen leed vergeet!

ZONNEFEEST.

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

Met zachte vlei-handjes van speelziek kind
streelt zoete luwte mijn lachend gelaat.
Ik ben als een, die liefde- en lustgezind,
rijk als een koning door droomlanden gaat

en nieuwe vreugd bij iedre schrede vindt. . . .
Met zilvren zonne-tapijten ligt straat
bij straat glanzend beleid en 'k zie de wind
lieflijk er over wandle' en elk huis staat

met fijne kanten gordijnen van licht
naar strak-blauwe luchten fier opgericht,
waar Zon, die met gloeiende keetnen aard

aan hemel staalvast bindt, trotsch, onvervaard,
— almachtge Werelden-Gebiedster, — smeedt
uit vlammende peerlen haar vorstlijk kleed. . . .

STROEBER'S TRAGÉDIE.
DOOR L. KLAVER.

Droevig waasde somberte van naherfst gansch den dag boven 't doode geluidlooze heideveld en breeden zoom van laag geboomte, leege uitgebuite akkers en povere hoevekes; triestig hing ze boven de drassige weien langs 't gezwollen beekje, vinnig kronkelend tusschen de hoogere zanden.

Wijd-open lag er de naakte boschage, als afgestroopt de bruin-zwarte stammetjes, recht en strak, als bangelijk wachtend op den kommer van komende dagen; — aan breeden gezichtskring lange wallen grauw van geboomte, hoeven en gehuchten, — donker bruin de hei met wazige dampen er boven.

Zwaar hing vochte lucht in loome stilte, weeëg lauw na kittelend frissche aroom' van eerste herfstdagen. Eentonig dofte wolkenlaag van horizon tot horizon, één reuzige koepelwelving van enorme spanning, dreigend plots te barsten en neer te storten over 't somber veld met d'armelijke gehuchten, die er lagen in benauwend zwijgen als van afwachting.

Nu, bij 't grauwen van den avond onder mieserige lucht, donkerde al meer het roerloos kreupelbosch en akkermaalshout tot klompen zwart: de hoevekes hier en ginds, de breede grintweg, heel de wijde streek vergaan in valen schemer.

Dan begon er plots in 't stille donker een suizelen en ruischen van sprietsenden regen, allengs met zwaardere droppels, tot het werd een kletsen op daken en struiken en heesters, een gudsen met dichte stralen, een plassen op wegen en hei, op zand en weien, een dof gonzen van neerstroomend water, hardnekkig aanhoudend, stadig heftiger en voller.

Soezend zaten ze om krimpend houtvuur onder den breeden schouw: boer Stroeber, met starre oogen starend in wegterende vlammetjes, — Rinke, zijn oudste, slaapdommelend tegen stoelleuning, — Sjoert, de jongste met blozend bolle wangen, een blijen trek van levenslust om mond en kin, peuterend aan een halsband voor den hond, — dicht onder mat lamplicht ouwe Femme, jaren al meid op de hoeve, 't verweerd rimpelig hoofd gebogen, schillend der aardappels met ijverig beweeg van der handen.

Zwijgend zaten ze, gespannen hoorend den gonzenden regen, stijf-roerloos de lichamen, dan plots schokte op de oude, grijpend een bundel berkentwijgen, ze werpend met een smak op smeulend vuur: knetterend vonkten en spatten de droge rijzen, glansgloed gleed over de smoezelige vuurtegels en koortsigheete gezichten van Stroeber en Sjoert, beiden opschrikkend van omhoogkronkelende vlammen, met een' snellen blik mekaar ziende in de oogen.

De oude voelde het: Komen zou van avond het vragen van Sjoert om zijn geld, 't erfdeel van zijn moeder. Vier weken was ze dood, nog hadden de jongens nergens om gevraagd, hij had er nou al vast op vertrouwd, dat ze alles zoo zou-en laten, maar nou had ie gemerkt 't verlegen doen van Sjoert, zijn bangelijk praten, zijn schuw opkijken, wist dan, dat er wat broeide in Sjoert en dat het niet anders kon wezen, dan een denken aan zijn geld, omdat ie trouwen wou die bleeke, slappe Lien Hummer. Wat mos dat geven? Hummer had zijn boeltje laten verloopen en opgemaakt, al tien jaar geleden, nou doodarm en as nou Sjoert zijn deel vroeg, zou hij motten geven een kwart van zijn boel en de Hummers zou-en Sjoert wel plukken en afhelpen van zijn centen. O! O!

De oude hoestte, balde zijn vingers tot vuist, dan glurend ter sluiks naar Sjoert, die er zat, als niet wetend, hoe te beginnen.

Nou zou het komen!

Sjoert kuchte, dan verlegen knippend met de oogen, probeerend te glimlachen met zenuwachtigen trek om den mond:

'k Was er bij Lien van middag, vader.

Zoo! Hm., hm.!

'k Heb er ook 'esproken met Hummer.

Hallo! 't Zel mij niet hindere.

We wou-e nou maar niet zoolang meer wachte met trouwe, zei ie, verlegen schrapend de keel.

Papperlepap! lachte Stroeber. Je mot maar durve. En-ne, waar motte jullie van ete? Zel hij er jullie in 't leve hou-e, d'ouwe Hummer? Hoe zel ie dat anlegge? Die het

zelf niet, je zel er same kenne gape van de honger. Wat zeg jij Rinke?

Maar Rinke, als een, wien 't niet aanging:

Dat mot ie zelf wete, 't benne mijn zake niet.

Voor geen van beiden voelde ie, voor Sjoert, zoomin als voor zijn vader; en er flitste in hem op herinnering aan wat ie lij-en moest van hem, den ouwe, die hem sjouwen liet, hem altijd aangezwiept had als een werkbeest; Sjoert verwend door moeder en Femme, Sjoert, de lollige leuke Sjoert, die moest worden ontzien om zijn zwakte; hij, de stijve, stugge Rinke, kon alles op zijn nek nemen, kon sjouwen voor twee, werd opgesloten in de schuur bij de varkens, als ie zijn kop er tegen inzette, hij kon er het loodje leggen, hij kreeg ransel voor twee, omdat de ouwe Sjoert niet ranselen dorst om moeder; Sjoert en hij, de kaalhannesen onder de jongens, nooit centen om eens met de anderen mee te kunnen doen.

Zoo was in hem gekomen dat doffe, 't schuw berustende, 't botte zwijgen, 't onverschillig gelatene met tij-en van 't woestkitteloorige, dat in hem opbruiste, maar dat er nooit uitkwam, omdat ook nog altijd in hem was het bange, dat ie voor den ouwe had als jongen, 't bange voor zijn razen, 't woeste van zijn drift, dat er nog niet uit was en waarom ie zoo vaak in zijn eigen vloekte.

't Ken mij niet schele, mompelde ie nog eens na, dat mot ie maar met zijn eigen uitmake.

't Zel wel gaan, kuchte Sjoert, as je mij nou maar geve wou mijn deel van moeder.

Hè, daar hadt je het.

Stroeber vloog op.

Mot jij je deel? Hallo! Nou zelle we 't hebbe. Zel jij er nou de boel uit mekaar trekke vóór mijn dood. 'k Had al spul genog met je moeder, die er niet met geld wist om te gaan. 't Was er wat een toer, om de boel heel te hou-e. En nou kom jij? Wat hei jij gedaan voor dat deel van jou? Niks. Verwend ben je door je moeder. Dit kon je niet en dat mocht je niet, jij lolde maar, jij ging er luiwamesen, as 't maar effen ging. Dat wil er me op eigen beene staan? Hallo! je zel es zien, hoe gauw je valle zel. Trouwe? Jij? As een ander je de cente geeft, zelvers ken jij je brood niet winne. Binne 't jaar is er jou geld naar de weerlich, een kwart van mijn boel. O! O!

Bevend hoorde Sjoert aan met afwerende armbeweging.

Maar Stroeber raasde voort:

Je wil er me uitklee-je voor mijn dood? Hallo! Je zel het hebbe, al je geld tot op een cent, dan ken je 'r trouwe, mag je met 'r hokke bij der volk, maar van mij krijg je niks meer; nou benne de andere twee duzend voor jou . . . phut . . . Daar weet ik raad op. En nou mot je maar oprukke ook, deruit maar, overmorge, morge, direk maar, 'k wil je niet langer onder mijn ooge hebbe.

Trillend van toorn, strompelde de ouwe naar de deel.

Rinke zat er onbeweeglijk, in spanning, hoe het nou gaan zou.

Buiten gonsde maar door de regen.

Femme keek benauwd angstig naar Sjoert, die er stond onder den schouw, in-bleek, en ze voelde, hoeveel ze ophad met Sjoert, hoe weinig ze gaf om de andere twee, ze voelde, dat ze altijd gek was geweest met den jongen al de jaren dat ze hier diende op de hoeve, voelde, dat ze met de vrouw meegedaan had in 't verwennen van dien goeien joligen Sjoert.

Sjoert! Sjoert! zuchtte ze met angstoogen. O Sjoert! Wat zel dat geven?

Maar dan schudde Sjoert driftig 't hoofd.

Wat dat geven zel? Dat zel geven, dat 'k er van door ga, direct.

En Femme weer:

Dat zel je toch niet doen? Waar mot je naar toe?

'k Ken er wel terecht bij de Hummers en dan gaan we maar trouwe, zoo gauw as 't ken.

En dan hartstochtelijk ging ie voort:

Wat zel 'k hier langer doen? 'k Ben blij, dat er een end an komt. 'k Deug immers toch niet, 'k ben zooveul anders dan zij, de ouwe en Rinke? 'k Ken er niet heel den dag sjouwe en 's avonds hange op een stoel, snorke en slape, 'k ken er niet zitte suffe en knieze as zij, 'k mot er ook eens kenne lache, 'k ken het niet harde, as 't hier zoon beroerd

saaie boel is, 'k ken er geen stijve hark weze, 'k zou der stikke. Nou moeder dood is, zit je hier, of je uit begrave bent, de lucht benauwt er me hier, 'k ken het niet langer hou-e, 'k mot eruit. Direkt, zegt de ouwe, goed 'k zel gaan direkt.

Met groote oogen zag Rinke naar Sjoert. die zijn kop der tegen inzette en zoo dorst, maar een gek ding zou ie doen, 't verwende jong, 't zou er in de armoed' komme, dat was vast.

Trouwe? Zoo gauw as 't ken? Je bent gek. 't Zel toch sukkele en armoed geve met Lien, die d'halve tijd ziek leit.

Dat benne mijn zake.

Dat benne het, knikte Rinke.

'k Wil Lien en geen ander en 'k zel ze hebbe, al ginge jullie allemaal op je kop staan.

Jij doe maar! Mijn een zorg! De mijne zou ze niet weze.

Jij zel niet met 'r noodig hebbe.

Adjus! 'k Ga er vandoor.

Maar Femme greep hem bij den arm.

't Zel niet Sjoert! Je mot blijve tot je trouwe, zoo mag je niet gaan.

La los nou Femme. 'k Zel er wèl gaan, 'k wil er niet langer blijve, geen minuut. Zorg jij maar, dat 'k mijn goed krijg bij de Hummers.

Zuchtend liet Femme los, knikte met tranen in der oogen, kon niks zeggen. De jongens mochten den ouwe niet en nou de vrouw er niet meer was, begon de herrie, brak de bom los.

Nou! 'k Zel je groete. Adjus.

Sjoert! riep ze hem na. Sjoert! Sjoert!

Zwak windje gleed door de beverige teerzilverige berkjes, suizelde door de kaal-glimmende en zuchtende elzen en glanzende twijgen der knotwilgen op de vochte beekoevers, streek over 't verwaterd moerasland en grauwe hei, die stillekens lag met velerlei tint in 't matte licht van ondergaande zon.

Luid gronzelde de snelstroomende beek, dof klankte een schel geroep en hondegeblaf van verre hoeve, wielengeknars op den grintweg, een vogelschreeuw uit dichtbij kreupelhout, schrille geluiden in doodsche leege stilte als van uitgestorven streek.

Hol klonk de plompe stap van Stroeber en Rinke, één geluid het grintgeknerp door 't stadig voortgaan in gelijken pas. In wijden binnenzak van Stroeber's bombazijnen wambuis bungelde zwaar de buidel zilver, op 't dorp ontvangen voor afgeleverde schapen.

Een maand gelejen waren ze bij den notaris geweest, Sjoert en hij. Sjoert had het goedgevonden, dat er niks verkocht wier, negentien honderd hypotheek had ie motten nemen, d'andere week mos ie Sjoerd uitkeeren twee duzend zes en twintig gulden, zeventig cent. O! O!

Nou stak het aldoor in zijn kop, 't kwijtraken van zooveel geld, den grooten hap uit zijn boel door dat verwende jong, hij zou nou niet meer wezen de eerste uit de streek en nou zou het gaan naar de kale Hummers, die er mooi weer van zou-en spelen, hoe kaler, hoe royaler. Naar de weerlich, een kwart van zijn boel. O! O!

Zwaar ploften zijn grove schoenen op den weg, dan voelde ie een prikkelende hitte in zijn bloed, een koortsig kloppen aan de slapen, een tinteling in zijn handen, nou ze dichterbij kwamen het armelijk hoeveke van Hummer, midden in 't elzenhout. Nu ze waren bij de laatste wegkromming drong in zijn ooren geluid van een harmonica en ruw schreeuwerig zingen. Met een schok bleef ie staan, ging dan met ingehouden tred tot aan het hekje van Hummer's erf. Hallo! Rinke, hoor je 't. Lang zelle ze leve. Dat benne zij, Sjoert en Lien, verleje Maandag angeteekend en nou benne ze an 't pretmake; 't kan nou lije, Sjoert krijgt de andere week toch zijn twee duzend zes en twintig. Daar zel je 't hebbe, nou kenne ze lolle en zinge, 't ken niet op denke ze, ze benne nou al bezig der an te knabbele. De ouwe kaalhannes van een Hummer zel der wel weg mee wete, die wordt er nog mal, as ie zooveel geld ziet, twee kinder bij mekaar, Sjoert en hij, ze zelle de duite late rolle.

Luider klonk een schor gejoel. Rinke leunde zwijgend tegen den hekpost, Stroeber stond met rooden kop op 't klinkerstraatje.

Ze motte bruiloft hou-e, wel ja, Sjoert het de cente vast motten leene, maar dat het geen nood, de andere week zel ie ze roijaal weerom geve. Hallo! Hoor je ze Rinke, de

Blinkerd en manke Wimpie, dat benne neve van de Hummers en Toon, die met de hondekar rijdt op Gunteren, ook nog familie van ze; gister lag ie dronke in 't elzenhout en der benne ook vrouw-lui bij, hoor ze gille de wijve, die benne nog het ergst. Daar hei je 't nou. Nou ken je zien, hoe goed ie op eigen beene staan ken. De Hummers en de heele troep benne al bezig hem de dubbeltjes uit de zak te halen, nog voor ie ze het.

Dan kwamen naar buiten Hummer, klein oud kereltje met glundere oogjes en De Knorre, zijn overbuur, met mekaar monkelend, rood de gezichten van den drank, gewichtig doende in der praten.

Plots drifte het op in Stroeber, zijn vingers kromden zich tot vuist, hij schokte naar voren.

Hallo! Daar hei je de kale Hummer. Wat hei jij der meegegeve, jou Lien? Niks hé? 't Hindert niet, de andere week komme de cente, kaalhannes, de cente van Sjoert, twee duzend zes en twintig, daar ken je van zuipe, je zel de jongen wel van zijn duite arhelpe hè; arm as een luis ben je, lekker as je zoo lolle ken van een andermans cente.

De anderen kwamen nu ook naar buiten, Sjoert met holle oogen, zijn pet scheef op 't hoofd, 't gezicht rood en bezweet, Lien, bleek-bevend, zacht-goedig der gezicht, bang voor ruzie en dan ook familie en buren van de Hummers.

Hummer, haastig komend naar Stroeber, pakte hem bij den arm, fluisterend en monkelend:

Kom nou, wees er nou redelijk, — niet kwaad weze.

Dan hem zachtjes aanstootend, wijsgeerig hem aanziende met berustende handbeweging:

Wat is er nou an te doen? As ze mekaar nou wille! La ze nou gaan! Sjoert doet er toch geen kwaad?

Dan kwam ook Sjoert naar Stroeber, verlegen-oolijk lachend:

Kom nou ouwe, wees er nou niet meer nijdig, laat het nou weer goed weze; — kom nou met ons mee, wees nou geen dwarskop en jij ook Rinke, kom nou.

Maar Stroeber ging voort met razen.

Aanvankelijk stonden de anderen hem bot aan te gapen, verrast-zwijgend om zijn driftwoede, tot de verbijstering week, een van hen met een grap het zwijgen brak. Ze kwamen nu om hem heen staan, probeerden hem zachtjes naar het erf te dringen.

Vooruit! Mot jij je nijdig make op je eigen jonge?

Kom nou!

Hallo! Lien, neem je je schoonvader maar mee naar binne.

Rinke stond er 't geroezemoes aan te kijken, zei niks.

Stroeber raasde maar voort.

En onder de lui begon nu een mompelen over dien koppigen ouwe, over zijn drift tegen zijn eigen jonge, die toch in zijn recht was. En dat had er Sjoert maar buiten de deur gezet, toen ie vroeg, wat er hem eerlijk toekwam? Zoo'n kopstuk! Was dat niet genog? Mos ie nou nog staan raze en schreeuwe?

En dichter drongen ze om hem heen.

Dan zwaaide Sjoert met bei zijn armen, maakte kluchtige sprongen, wierp zijn pet in de hoogte.

La loope maar, hij wil toch niet.

Toen keerde de vroolijkheid onder de anderen.

Lang zelle ze leve! Sjoert en Lien.

En ze begonnen om Stroeber te dansen, hand in hand.

Stroeber stikte bijkans in zijn woede.

Vort! La me door! 'k Zel er nog eer me levend laten ville dan er hier een voet over den drempel zette, 'k zel er nog eer mijn geld in de beek smijte, dan er Sjoert een cent van laten erve! La me door!

Dan had Rinke plots hem bij den arm gegrepen, hem uit den kring getrokken, duwde hem nu voort over 't straatje, den weg op, Stroeber nog telkens omziend, ballend de vuist, bevend van opwinding. Dan ging ie naast Rinke, het hoofd gebogen, moehijgend van drift.

En Rinke bitste hem toe: Ben je niet wijs? Mot je make, dat de mensche schande over je spreke.

Je heb het kennen hoore, ze beginnen er al over te prate, dat er Sjoert in zijn recht was, dat jij niet eerlijk dee. Wat zel er

nou je herrie geve? 't Benne toch zijn cente, die mot je misse, der is niks aan te doen. Wat scheelt het jou, wat ie met zijn duite doet?

'tBenne toch de zijne. En as ie trouwe wil, zel jij 't niet kennen tegen hou-e, al schreeuw je de heele buurt bij mekaar. Drukte voor niks, ze zulle je er nog om voor de gek houe. En as ie nou Lien wil, zel je 't al weinig geve, of je 't niet goedvindt.

„Maar zijn geld zel er naar de weerlich gaan, een kwart van mijn boel O! O!"

Zwijgend gingen ze nu voort, Rinke tersluiks glurend naar Stroeber.

Nou Sjoert eruit was, hem niet meer in den weg liep en vast in de armoed kommen zou, nou ze allemaal Sjoert gelijk gaven, ging weg al zijn kitteloorigheid tegen hem, niet tegen den ouwe. Wat die helsch wier', nou ie niet hou-en kon, wat hem niet meer toekwam; dat ging er zich anstellen als een malle, stond er te schreeuwen als een gek; morgen zou-en ze het weten in heel de buurt, zou-en hém er om uitlachen. Beroerde boel! Maar nou had ie er ook genoeg van gezien. De ouwe kon razen, maar al die drift en dat gebulder, waar ie vroeger zoo bang voor was, het had niks te bedui-en.

En Rinke begreep niet, hoe ie vroeger zoo suf bang had kunnen wezen voor den ouwe, begreep niet, dat het durven van Sjoert was noodig geweest om hem wakker te maken.

Maar nou zou hem al dat geschreeuw niet meer hinderen, 't bange suffen was over; nou voelde ie nog veel meer, wat hij had motten lij-en van den ouwe, maar nou ..... nou zou misschien zijn beurt ook eens kommen.

Dicht lag de sneeuw over hobbelige hei, één onafzienbaar bochtig vlak van egaal wit onder hoogen blauwen hemel, schuinsche stralen van matgele zon schoten door droge koude lucht, priemden de fijne kristallen, deden ze flonkeren hier en ginds met glinsterende strepen en punten.

't Brak de stilte van Zondagmorgen, 't bracht leven van lichtgeschitter en geglans van lichtklaarte boven 't sneeuwdons, ver weg in 't ronde, te loor gaand in wazige horizonsdiepte. Zilverig glansden de takken en twijgen, — wollig wit met vagen vorm door de volte van sneeuw, hingen de rieten daken van hoeven en hutten tusschen de donkerte van sparren en grijs gestreep van elzen en berkenstammetjes.

Op wegen en voetpaden door hei en kreupelhout kwamen van allen kant boeren en boerinnen in witgeschuurde klompen en geoliede plompe schoenen. De eeltige groezelige werkhanden gestoken in de wijde zakken van pilowbroek en duffelsch buis, met strakernstigen trek van zondagsstemming, togen ze naar de godsdienstoefening in de ruime buurtschool, waar een oefenaar elken Zondag sprak, er den bijbel las en ze kwamen van dichtbij en veraf door wind en regen, brandende zon of felle kou met nimmer verslappende volharding. Over kronkelend voetpad langs de beek gingen Stroeber en Femme; triestig stond het gezicht van den ouwe.

In Stroeber drensde nog na zijn nijdig harrewarren dien morgen met Rinke. Wat die jongen een noten op zijn zang kreeg, een gemopper en gekommandeer van belang. Alles kwam er op zijn nek? Hallo! Sjouwde hij niet heel den dag? En zunig mos ie toch wezen! Dat mos! De rente van zijn hypotheek had ie te betalen en Femme mos der loon en hooi mos ie bijkoopen voor den winter en met den bouw en den bongerd was het niet ree gegaan en 't voorjaar mos er de pacht wezen voor de wei aan de beek. Wou Rinke hem ringelooren, wou ie de baas spelen, nou zijn deel in de boel zat? Om de weerlich niet.

Een roode blos kwam over zijn wangen, zijn vingers klemden zich tot vuist.

Femme hoorend zijn mompelen en ziende zijn driftblos, zag naar hem op met een glimlachje op der ouwelijk gezicht.

Hei je nou ruzie met je eigen, baas?

Hè? schrok Stroeber, Wat wou je?

Niks! 'k Wou niks.

Wat mot je dan lache? Om mij?

Wat zou 'k nou lache om jou, 'k verleer het lache, nou Sjoert der niet meer is.

Dan een oogenblik zwijgen.

Je mot er niet meer prate over Sjoert. Die is deruit. Je zanikt er me te veul over de jonge, je ken er je mond over hem hou-e, as

ik dat nou wil. Mot jij dat jong nog de hand boven 't hoofd hou-e, jij hebt er ook al mee je best gedaan, hem te bederve. Jij bent er de schuld, dat ie naar zijn duite verlangde en niet wachten kon tot zijn vader in 't graf lei, hij had 't me kennen late hou-e, as Rinke.

Dat mot nog baas! Rinke vrijt.

Vrijt ie? Vrijt Rinke?

Wel ja! Al een maand! Maar die doet het stiekem, Rinke doet alles stiekem en as ie 't nou in zijn hoofd krijgt om te trouwe, zel ie vast ook om zijn cente komme.

Dat zel ie niet doen!

Dat zel ie wel doen. Hij vrijt er naar Kris uit de Sparreboom, de herberg halfweg Gunteren. 't Is er een ka, net as der moeder. Met der beien benne ze wat mans en Rinke vrijt Kris om de cente, die der moeder het, de herberg en der beide stukken land en Kris neemt hem, ook al om de duite, die ie van jou hebbe zal. En let er nou maar op, wat ik je zeg, as ie trouwe wil, zelle de wijve hem drijve om zijn deel te vrage, ze zelle hem niet wille of zijn cente motte er bijkomme. En nou zou ik niet moge prate over Sjoert? 'k Zel over hem prate zooveul ik wil. Sjoert dee goed, nam er Lien, zoo arm as ze was, omdat ie van der hield en jou lieve Rinke neemt Kris om der cente, maar Sjoert ken er geen goed bij je doen, nou ie vroeg, wat er hem eerlijk toekwam. Dat mos ie wel doen, omdat Lien niks meebracht en van de wind ken er geen mensch leve. En nou zel jij er hem om vervloeke? Jij, zijn eige vader. Dat is gemeen van jou. Daar! ik zel het je zegge al wier' je er zoo nijdig en dwars om as de duvel. Wat jij doet baas? Jij mot er straks maar bidde om vergeving en je mot er de Heere maar vrage, om verzachting van je hart.

Stroeber wenkte met driftig armbewegen, dat ze zwijgen zou.

Ze waren nu gekomen op 't erf van de school; stuursch en mokkend ging Femme naar binnen, bevend der handen, rood der gezicht van opwinding.

Voor het gebouw warrelden dooreen boeren en boerinnen, stonden er in groepjes bijeen, bespraken de nieuwtjes tot de oefenaar gekomen zou zijn. Een groepje boeren wenkte Stroeber.

Hè Stroeber, weet je het van jou Sjoert?

Wat is er met Sjoert?

De hoeve van Geerke het ie onderhands gekocht met zes bunder hei.

Hè! kreet Stroeber, die ouwe karkas en die hei? Niks as zand en steene. Gek is ie? Wat zel ie 'r meedoen?

Lachend trokken de boeren met hun schouders.

Veertien honderd zel ie er voor geve.

Stroeber weer: Een gek is ie.

't Belletje ging, de oefenaar was gekomen.

Onder de oefening was Stroeber er niet met zijn gedachten bij. Aldoor warrelde het in zijn hersens dooreen, die dorre hei, de ouwe hoeve, die gekkenstreek van Sjoert. Daar ging het, al zijn goeie geld. Grootdoenerij! Nou zou ie boer wezen, zou zitten op een hoeve met zes bunder hei, waar ie niks uit halen kon. O! O! Wat een stomme boel!

Doodstil was het in het ruime lokaal; de boeren zaten boven op de tafels, de vrouwen in de laagte op de banken, tegen den muur een hooge losstaande katheder met den oefenaar, een boer uit de buurt. Zalvend-lijzerig kwamen de woorden over zijn lippen, hooglaag zijn teemende stem, vol eigenwaan zijn verklaringen en uitlegging als van een wetende, een bekeerde, drager der genade Gods. Onderdanig-eerbiedig zagen naar hem op de stugge koppen der boeren, dan weer hingen de stijve hoofden, barstens vol van eigenzinnigheid ootmoedig gedwee omlaag, gebogen onder geheimzinnig vreezegevoel.

Ruw-schreeuwerig klonk het psalmgezang. Stroeber zat er, het hoofd gebogen, — zong niet mee.

Bij 't naar huis gaan, vertelde hij Femme van Sjoert's dolle streek.

Nou ken je zien, hoe goed ie op zijn eige kan staan. Hij ligt er nou al tegen de grond met bei zijn beene in de hoogte. Hallo! Je zel zien, dat ie er niet meer van opstaan zel. Zeg jij nou, had ik gelijk of niet?

Maar Femme keerde der verstandige oogen naar Stroeber.

Nee! Gelijk had je niet. As jij wist, dat ie in 't ongeluk zou kòmme, hadt jij hem niet buite de deur motten zette, dan hadt je hem bij je motte hou-e, omdat jij zijn vader bent.

Dat jij hem de bons gaf, je eigen kind, vindt iedereen slecht van je, dat zel je nog wel eens ondervinde. 't Is jou schuld, dat ie nou tegen de grond leit. Jij hebt er te lang over jou jongens de baas gespeuld, jij hebt ze te lang wille vasthou-e baas en nou ze vrij benne door 't geld van de vrouw, nou gaan ze de verkeerde kant uit. Jou schuld! En nou zel jij er hem motten ophelpe, as ie valt, omdat jij zijn vader bent.

Dat nooit! drifte Stroeber, dat in der eeuwigheid niet!

Vinnige jacht van fijne sneeuw ging over de bevrozen hei; ijzig-snerpende Noord-Oostenwind klompte saàm het grijs-grauwe zand; verwaaid stonden er de struiken en heesters, slap-neerhangend, als dood, de grillige takslierten van de eenzame jeneverbes.

Verstijfd stond het akkermaalshout te ritselbeven onder grimmige windscherpte; zwijgend de beek onder staalblauwe ijslaag, vaal van opgejaagd en neergestoven zandstof. Grauwe loodkleurige wolkbanken hingen laag boven d' opene horizon, bloedrood dook de zon beneden 't onafzienbaar vlak van kilverstorven hei, met vlekjes wit van teerfijne sneeuw tegen de krimpende belten en helling der lage zandkuilen, star-weemoedig, bar-eentonig. Nu lag heel de verre streek zonder eenig leven van mensch of dier, bloot de menigte van ruw-armelijke hutten en hoevekes, alleen of ordeloos bijeen gegroept in kleine en grootere gehuchten, ver-weg een reuzige wal van donkerte met wazige spits er bovenuit: het dorp met hoogen strak-rechten kerktoren.

Toen kwam over de streek de vale schemer, als opstijgend uit grauwen bodem, zich allengs verdichtend tot een starre, zwarte duisternis, hutten en hoeven in zich opslorpend, hei en geboomte; maar in 't gure donker bleef er de snerpende wind met klagend suizen langs de daken, een melancholisch zuchten in velerlei toonnuance.

De handen gevouwen tusschen de knieën, de voeten warmend op d' ijzeren haardplaat, voorover gebogen naar 't helbrandend turfvuur, zat Stroeber op zijn gewone plekje, onder den schouw, moe-starend in 't blauwe gevlam en rooden hittegloed; aan d'andere zij Rinke, turend in 't weekblad voor Gunteren. Doodsche stilte in 't hol vertrek met alleen maar 't kraken van courantbewegen, 't zwak getik van d'oude staartklok, daar buiten 't geluid van guren vinnigen wind.

Triestig doolde Stroebers denken door 't traag-verloop van voorbije dagen.

Ginder op de hoeve van Geerke zaten nou Sjoert met Lien en Hummer. 't Leek er heel wat, boer op eigen goed, maar haal der nou eens brood uit zand en steenen.

Veertienhonderd! Zou er nog geen zeshonderd hypotheek op willen geven. Hummer, eerst zijn eigen tegen den grond gewerkt, zel er nou Sjoert naar de kelder helpen.

O! O! Niks te beginnen met dat zand. Verlejen week was ie er stilletjes vroeg in den morgen naar wezen kijken, een rotzooi, een ouwe kraak van een hoeve, dak en muren wrak, land, waar niks van te maken viel. En nou zou ie er zich nog wat van motten aantrekken, als ze hem in de buurt er zwart om aankeken, dat ie nijdig wier' op Sjoert. Een kwart van zijn boel naar de weerlich! O! O! Dat zijn nou je kinder! Eerst Sjoert en nou Rinke. Hallo! Zel ie zich dan op de kop laten zitten?

Dat in der eeuwigheid niet. Hij zel er het roer hou-en, dat zel er hem geen mensch uit de handen nemen, strakjes zou ie ook nog over de dubbeltjes willen gaan.

Wel ja! Dan was ie heelemaal achter de bank. 't Mot nou ophouden ook, dat aldoor vragen van Rinke om centen voor dit en centen voor dat; hij kreeg toch zijn weekgeld, was dat nou niet genog meer? Dat had er me eergister maar zoo twee gulden uit het kabinet genomen zonder te vragen en dat wou er nou maar niet zeggen, waarvoor dat wezen mos. Maar nou was 't uit, den sleutel droeg ie nou in 't binnenzakje van zijn vest.

Onrustig zat Stroeber met schitterglanzende oogen en hij maakte er zich benauwd over, dat Rinke zich niet meer door hem gezeggen liet; — had een gevoel, of ie Rinke niet meer in stuur kon hou-en, of ie hem niet meer de baas was.

En dan kwam zijn denken op Femme.

Hoe was dat nou gekommen, der pruttelen, als ie wat van 'r gedaan wou hebben; wat mos dat beteekenen het stiemsch rondloopen zoon heelen morgen. Om den anderen dag was die duvelsche meid uit der hum, smeet met de deuren of ze kapot mosten, zei dan geen boe of ba.

Hallo! Wat bezielde dat schepsel? Maar hij bedacht dan, dat het hem toch hard spijten zou, als ze 't in haar kop kreeg weg te gaan; twintig jaar al op de hoeve. alles meegemaakt, wist op een prik, wat er gedaan mos worden, 't kwam alles van zelf bij der terecht.

Wrevelig porde ie in het haardvuur.

Waar bleef ze nou? Al twee uur weg en dat om even dat zakje aardappels naar De Koele te brengen. Zat er vast weer bij Sjoert. O, hij wist het al lang, dat ze er kwam, had 'r gezeid, dat ie 't niet hebben wou.

't Geet je niet an, zei zoo'n brutale ka, 'k zel loope, waar ik wil. Almachtig, ze de-en maar, wat ze goed dochten, zij en Rinke.

Een blos steeg Stroeber naar de wangen, zenuwachtig wriemelde ie aan den zoom van zijn buis, keek dan ter sluiks naar Rinke.

Wat was er nou waar van dat gescharrel met Kris. Vrijde is naar der of niet? Hij zou er toch wel eens over praten, als 't waar was, zijne ouwe diende er toch wat van te weten. Mos ie het dan eerst van anderen hooren?

't Had hem al dagen door den kop gespookt. Als het nou eens waar was, als ie nou eens gauw trouwen ging.

Doch luid gekraak van toegevouwen courant, 't werpen van het blad op tafel, geknerp van verzette stoel op de haardplaat, een geeuw, een vadsig uitrekken van Renke, deed Stroeber opschrikken uit zijn suffig soezen.

Zoo! Dat benne der weer drie, die gaan trouwe, 't steet in de courant: Krelis van Doorn, Piet Koers en Sjouke de Lange. Nou mot je niet schrikke, ouwe, lachte ie. We zelle 't nou ook maar doen, Kris en ikke, 'k zel er haar maar niet langer om laten zanike.

He! Toch zoo! Jij en Kris? Uit de sparreboom stotterde Stroeber.

Nou, is 't niet goed?

Wel ja! Maar daar hadt je toch wel eens wat van kenne zegge. Tel ik niks meer voor m'n kinder.

'k Had je motte vrage zeker of ik vrije mag met Kris, hè ouwe, dat meen je? Sjoert het je van te vore gezeid, dat ie Lien wou, toen ben je vinnig geworde, je heb er om gezanikt, dat ie 'r zou laten loope, nou, hij was er zoo wijs om maar zijn eige gang te gaan. 'k Heb er jou zanike niet willen hoore, 't ken me geen snars schele of je Kris goedvindt of niet, 'k heb er nou lang genoeg aan 't handje geloope, zou ik zegge, je heb er me nou lang genog klein gehou-e. Maar nou is 't uit, hoor je, 'k heb er een hoop van je motten drage, dat zel je wel wete, je heb me genegerd, tot ik op 't lest te suf was, om er nog geluid te geve; toen kwam er Sjoert zijn cente vrage en jij zette hem in je nijdigheid pardoes buite de deur. Op die avond ben ik wakker geworde.

'k Wist nou, wat ik doen mos, om uit je gezicht te komme. Trouwen! Alla! 'k Ben er an 't scharrele gekomme met Kris. Dat was er eentje met cente; 'k dee een beetje wijzer dan Sjoert. 'k Zel je nog meer zegge en dan mot je strakjes maar niet beginnen te raze, 'k geef er toch niks om. Je zel het nog wel wete, hoeveul je me hebt doen lij-e.

Rinke! kreet Stroeber. Er lag angst in zijn oogen om 't vreemd-woeste in Rinke's gezicht, angst om wat er nou nog kommen zou.

Jij ouwe bent er de schuld van, dat er mijn kop zoo hard is geworde, dat ik voor niemand wat voel, voor jou niet, voor Sjoert niet, voor geen sterveling, — jou schuld is 't, dat ik er ging suffe en soeze, dat er alle fut uitging, dat ik onverschillig wier' voor alles, dat ik alle menschen wantrouwde, dat ik niet omkeek naar de meisjes, maar nou ben ik wakker, de oogen ginge me open op de avond, dat Sjoert er uitging. Jou schuld, dat het zoolang het geduurd, jou schuld, door je drijve, of ik een beest was, — de schuld van jou, die me liet sjouwe, meer dan ik kon, die er nooit vroeg, wat ik zelf eens graag zou wille. En nou zel je wel begrijpe, dat ik jou niet vrage zel, of je Kris goed vindt of niet.

Nee, nee! viel Stroeber uit. 'k Ben er al an gewend, dat mijn eige kinder me in een hoekje douwe. 't Zel jou niet hindere of ik er kwaad van zei. O! O! Wat benne tegenwoordig de kinder!

Dat zou ik nou maar late, dat onwijze zaniken. Wees jij nou maar blij ouwe, dat ik er eentje krijg met cente, je gaf toch altijd zooveel om de duite. 'k Ga er nou waard worde in de Sparreboom, je zel van me afweze, as je nou maar mijn deel geeft as Sjoert, evenveel mot ik hebbe as hij, dan ben ik al tevreên, je het er niks om te verkoope.

Hè! Je deel? Jij ook? Kris en der moeder hebbe toch niks minder dan ik.

Leg er nou niet te zammelen, ouwe. 't Benne jou cente tòch niet, ze benne van moeder. 'k Zel bij Kris niet met leege hande komme, 'k mot ze hebbe en daar is het mee uit.

O! O! Dat benne nou je kinder. Het zel ze niet hindere, of der vader de armoed' ingaat, of ie krimpen mot, nou ie oud wordt.

Nu kon Stroeber niet meer spreken. Over zijn heele lichaam begon ie te beven, zijn trillende vingers klemden zich om den stoelrand.

'k Zou er me nou maar niet nijdig om make, bitste Rinke, 'k ben niet meer bang voor je, al zit je me ook nog met zulke kwaje ooge an te kijke.

Maar Stroeber hoorde niet meer, schokte plots op, strompelde dan naar de deel met wanhopige handbeweging.

Rinke ging zijn voeten warmen bij 't haardvuur. Dan kwam Femme, wit-bestoven van sneeuw, der ouwelijke gezicht rood van 't harde sjouwen tegen wind en sneeuw in.

Rinke zag om.

Naar Sjoert ben jij geweest.

Dat ben ik, zei ze.

En de ouwe wil niet, dat je er komt, lachte ie. Dat zel je toch wete?

't Zel mij een zorg weze.

En mij nog minder, grinnikte Rinke.

't Wordt tijd, dat jij en de ouwe er ook eens naar toe gaan. 't Staat er beroerd bij met Sjoert en Lien.

Wat is er met ze?

Lien het weer bloed opgegeve. Ze is er naar aan toe? De dokter van Gunteren is er nou bij. Die zegt, dat ze tering het. As ze nog een maand of vier leven blijft zel 't mooi weze. Sjoert is er kapot van!

Als van verre uit onbekende oorden aan wijden diepen horizon kwam aanzweven de zacht-teere lentelucht, die wekte de slapende hei.

Nu werd het een geschitter en geflikker van jeugdige zon, getril en gegolf van zoetgeurige lucht, gestraal van warmte uit 't helgele zand van heikuil en heuveling, 't werd er een gevloei van velerlei tinten, een vluchtig glijden van wolkschaduw, 't verre verschiet één mengeling van paars en rose.

De hei, vol van bloeiende gagel en kleurige mossen, grijs-rossig, geel en oranje, ontluikende wolfsklauw en zonnedauw, heel de boschage onder groenig waas van bottende knoppen, de zilverige berkestammetjes al vol van geurend teer bladweefsel, de groepjes sparren hier en ginds met kleurgetoover in heldere zon, overweldigend de pracht van zoovele donkergroene takken, zwaarhangend omlaag met duizenden karmozijnen knopjes en licht-groene kegeltjes aan 't takkenend.

't Was allengs een groeien en bloeien, een geuren en kleuren, een koesteren en streelen van warme lucht, een drenken van rollende en glijdende nevels te avond en morgen, een zee van aroom' in heel de wijde streek, een treffend schoon bij komen en gaan van nog zoo bedeesde zon aan verren gezichtskring, die er lag met breed-golvenden boord van ineenvloeiende tinten, rood, geel, groen en paars, al de heuvelingen met kleurige lijst in 't weeke stralen van jeugdig licht.

Een stroom van bedrijvigheid kwam nu over wachtenden heizoom, een geurige wasem van pas omgedolven aard hing boven de scherpomlijnde akkertjes, dreef tot over 't frischgroene grasland langs de klaterende beek; 't werd een levendig gewriemel, een blij gezwoeg van zoo velerlei werkmenschen: stoere, grove mannen en jongens, kromgebogen oudjes en vrouwen en joelende vroolijke kinderen en kleuters met zoo wijze gezichtjes, snuivend en inzwelgend de opwekkende lentelucht.

Ting.... tang.... ting.... tang....

Zachtjes zweefde door de warme lenteatmosfeer 't gelui van de bel op 't kerkhof achter de buurtschool.

Ting.... tang.... ting....

Ting.... tang....

Lien was dood, lag nu al ginds, dicht onder

bloeiende doornhaag. Over den zandweg midden door 't lage groenende hout van sparren en elzen, knerste de leege lijkwagen, daarachter te voet gingen Sjoert, in-bleek met holle oogen, de ouwe Hummer met diepgebogen hoofd, dan Rinke en Kniert, de jonge getrouwde broer van Hummer, die woonde in 't Veen en nog een paar familieleden en dan ook Femme met natbeschreide oogen.

Ting.... tang.... ting.... ting....

Aldoor ging de kerkhofbel.

Meezen en kwikstaarten schetterden en kwetterden in de boschjes.

Droevig het zwart van rouwkleeren, de strak-ernstige gezichten in 't kleurige geurige hout.

Droevig 't trage zwijgende gaan langs den weg naar de hoeve van Sjoert, droevig dat trieste bij al dien vroolijken werklust, den blijden klank van stemmen, de opgewekte haast en prettige ijver op akkers en weien.

En straks op 't middaguur, als ze bijeenzaten. Sjoert en Hummer, Femme en Kniert, brak er Kniert het doodsche zwijgen. Broer mos nou maar met hem gaan naar 't Veen; bij zijn vrouw en kinder zou ie toch meer vertier hebben, dan zoo alleen met Sjoert. Hummer knikte, dat ie ook maar liever in 't veen was bij Kniert, en Sjoert knikte: 't was hem goed, as vader liever naar Oom Kniert wou. Maar toen ze een uurtje later alleen waren, Sjoert en Femme, borst Sjoert uit in krampachtig snikken.

Nou is ze weg. Nou zelle we der nooit weerzien. 'k Hield er toch zoo almachtig veel van ze. Nou ben ik zoo bang, Femme, dat ik 't niet zal kennen drage, 'k ben nou bang, dat het verkeerd met me zel gaan, nou ik ze heelemaal kwijt ben. As 'k nou maar niet mijn nek breek, want nou zel er de beroerdigheid komme, 'k zel niet kenne werke, omdat ik aldoor zal motten denke aan Lien en dan zel het vast worden een doezele en suffe, waar 'k niet uit kan komme. Nou kon ie wel eens gelijk krijge, de ouwe, dat er mijn boeltje naar de weerlich gaat en ik in de armoede kom. 'k Ben lam geslage. Voor wie, voor wat, zel ik nou nog werke, voor wie zel 'k nog de duite beware, die er overbenne? 'k Zal hier toch alleen motten rond scharrele, stomp-alleen.

Ontroerd stond er Femme bij de heftige smart van Sjoert, maar dan, als ie andermaal uitborst in snikken, kwam ze dicht bij hem staan, boog der ouwe gezicht naar hem toe:

Maar dat zel niet Sjoert, dan zel ìk komme. Twintig jaar was ik ginder, alles heb 'k er meegemaakt, 't zel er een zwaar schei-en voor me geven en voor de ouwe zel het ook een zwaar ding weze, maar 't ken me niet schele, 'k zel nou tegen hèm weze, as hij was tegen jou. Wij zelle samen blijven Sjoert, jij en ik . . . .
. . . .

Stroeber stond in den laten middag te zwoegen op omgedolven aard, duwend en uithalend de poothark, traag gevolgd door schamelen heijongen met ruw-blooten haarbos, al maar bukkend en kruipend voor de weinige centen, die de baas hem te avond geven zal.

't Werk wou niet vlotten; de poothark gleed hem een paar keer uit de vingers, hij stond er dan soezend te kijken, tot ie weer opschrikte door 't strakke kijken en 't kuchen van den jongen.

Sjoert! Dagen had ie aan hem gedacht, begonnen al na 't ruzie-en met Rinke. Hard voor zijn jongens?

Hij? Hallo! Kinder motten naar der ouders hooren, dat stond vast, en Rinke was er altijd een duvel geweest. Ja, ja. Met straffe hand had ie zijn jongens geleerd naar der ouders op te zien, had ze leeren werken en zunig wezen. 't Wou er met Sjoert niet lukken, dat was zijn schuld niet. De vrouw en Femme hadden hem verwend, daar kon ie niet tegen op, maar Rinke, die had ie er onder gehou-en en goed ook. Erg noodig, dat was nou gebleken. Dat vroeg toch zijn deel en Kris en der moeder hadden nog meer dan hij. En van Sjoert had ie 't al zoo erg gevonden, Sjoert, die een vrouw kreeg met heelemaal niks, Sjoert die zijn centen al zoo goed als allemaal kwijt was, en nou Lien ook dood, zoo maar in eens, vliegende tering.

Nou zel ze al wel begraven wezen. En hem hadden ze niet gevraagd, hem hadden ze maar thuis gelaten. O! O! Wat wou dan

Sjoert, dat hij, de ouwe was gekommen om er een handje te geven, hij, die ze kaal geplukt hadden, gedouwd en geslagen?

Hallo! As de kinder de ou-ers niet aankijken, mot het dan altijd maar, dat de ou-ers de kinder na liepen? Dat in der eeuwigheid niet. Was 't niet hùn schuld, dat ie nou dag an dag mos sjouwen met enkel de hulp van zoon kleuter, dat ie al in de vroegte met stijve knieën op den akker stond te spitten en te zaaien heel den dag tot zonsondergang toe; en dan bekaf op zijn bed viel, den anderen dag alles weer van voren af? En niemand had meelij met hem, geen uit de buurt, die naar hem omkeek, die vroeg, hoe 't hem ging. Geen sterveling dan Femme wist het, hoe ie nou krom lei dag aan dag, hoe ie zunigen en schrapen mos om bij mekaar te krijgen de rente van zijn hypotheek; wat een toer het was de boel heel te hou-en. 't Was nou al weer een keer klaargekommen, notaris had ie 't gebracht, in 't reine tot op een halve cent, en ie kon er nou nog over monkelen dat zijn spul nog heel was, dat er niemand wist of er hypotheek op zijn nek lei en hoeveel. Hij was nou nog de ouwe Stroeber, maar hoe zel ie 't verder bij mekaar krijgen met overleggen en schrapen, nou ie heel wat werk, waar verdienste aan zat, moest laten schieten, omdat ie er alleen voor stond.

Hoe zel ie 't nou verder klaarspelen met zoon blok aan 't been?

Dan weer riep de jongen hem uit zijn soezen.

De gate benne niet diep genog, baas.

Hè? Wat is er? De gate? Ja, ja.

Het de geheurd, baas, strakkies, 't ting-tang van de kerkhofbel. Was er dat voor 't wijf van Sjoert?

Jou moer is er een wijf! drifte Stroeber.

Jawel, knikte de jonge verschrikt.

Hallo! Dan ken je nou verder je snater wel hou-en, druk jij maar je aardappels in de gate, rakkerd.

De jongen, bedeesd van den harden snauw, keek gauw naar den grond, kroop en bukte met overdreven haastig beweeg van zijn dunne schrale vingers.

Dan kwam Femme, driftig gaande over den zandweg. Haastig wierp Stroeber de poothark neer, ging dan gauw naar binnen, begeerig wat te hooren over de begrafenis.

Nou, vroeg ie, toen ze binnenkwam met rooden blos van 't vlugge loopen. Hoe was het er?

Hoe 't er was? Dat ken je wel denke, Sjoert is er kapot van. Nou leit ze al ginder. Je zel nou geen last meer van der hebbe. Je hebt nou je zin, 't gaat nou beroerd met Sjoert en 't zel nog wel beroerder gaan. Nou ken je monkele in je zelf, maar jij ook alleen, de heele buurt het zoo machtig met hem te doen en der zel er geen weze, die met jou zel meelache.

Lache? Ik lache om Sjoert?

Maar Femme hoorde niet eens, ging dan voort:

Maar dat zeg ik jou: Nou Sjoert ginder alleen zel weze, zijn eige vader niet naar hem omkijkt, nou zel ik naar hem toekomme. Hij zel ginder niet alleen weze. Zoek jij nou maar een ander, die jou boel bereddert. Mij zel je d' andere week hier niet meer zien.

Met ontstelde oogen zag Stroeber naar Femme.

Wou jij weggaan? Wou je mij alleen late? Jij ook?

Nu was de zomer in hoogste kracht en kwamen er vele dagen van schroeiende hitte en blakende zon aan staalblauwen wolkeloozen hemel. Flikkerend schoot het felle licht op 't witte grint en 't grijze stof van weg en paden; trillende lucht hing boven de sparregroepjes, 't akkermaalshout, de lage heuvelingen en bruine met geel gespikkelde hei, — de zandige plekken als in hellen vuurgloed. Van 't vlijmend zonneflitsen al den dag verfletste wijd en zijd het welig sappig groen, verdofte geur en kleur, vertraagde 't rap beweeg, het vroolijk schetteren van den vogelzwerm in 't dichte hout.

Maar geen vertraging, geen verslapping hier en ginder bij de menigt', die zwoegde vroeg en laat; ze bleef in staâge haastige jacht en opgewonden drift met strakken ernstigen blik door zwaren druk van heete loome lucht.

Nu bij 't dalen van den schemer stond Stroeber nog te zwoegen op het veld, de oogen moe van 't turen naar dien grauwen grond,

het bonkig-breede lijf één zwarte vlek op 't valig grijs van 't schemerend ruim, maar die er staag bewoog, zich kromde, strekte als een schaduwbeeld.

Dat zwoegen ging zoo dag aan dag, van zonsopkomst af tot den donker, — als Stroeber afgebeuld, de armen pijnlijk van 't gesjouw, de beenen zwaar, de knieën stijf van d' akker keerde naar zijn hoeve, waar hij dan den avond zat in 't starre zwijgen van het hol vertrek. Dan stak hem in zijn kop, dat nu ook Femme was gegaan en hij, om uit te winnen op het loon een meid van de hei had motten nemen, een ka, die hem bestal, den boel vervuilen liet, zijn goed verruïneerde hem zoo geniepig sarren kon, of wel hij zat stillekens te soezen over Sjoert. O! O!

Die had zijn hei met zware kosten afgestoken, er steen gerooid en dure mest dooreengemengd, maar weggesmeten geld en werk voor niks, er wou niet wassen op dat schrale zand. Hallo! In één jaar naar de weerlich en ginder in den sparreboom zat Rinke; — kon er ook 't pleizier wel op, de wijven speelden er den baas, hij kon niet tegen twee van zulke kanjers. Nou had ie centen, maar de wijven hielden er den sleutel van het kabinet. Hallo! Met Rinke had ie niet te doen. Maar Sjoert! O! O! Die zat er in het ongeluk. Dat stak hem in zijn kop; de armoe, die er voor hem kommen zou, een Stroeber, die straks misschien voor geld bij anderen sjouwen zou. O! O!

En al maar wroette hij voort. Nou deze voren nog.

Een starre stilte lag nu over heel de streek, de akkers leeg, het volk al lange thuis, van 't zware werken moe en mat van broeiende hitte heel den dag.

Een vleermuis gleed hem voorbij in schuwe vlucht, een snuffende egel trappelde rakelings langs zijn voet, de krekels knerpten in de struiken langs het pad en ver in 't rond in lucht en loover geluid als van geheimzinnig prevelen en dichter nog de schemer tusschen al die groepen donker roerloos houtgewas. En al maar zwoegde hij voort. Dat strookje nog en dan toch zou ie er maar een end aan maken.

Dan plots begon het hem te duizelen, voelde ie in zijn rug in druppels 't koude zweet, en heel zijn lijf begon te beven, klappertandend stond ie stijf in koele avondlucht met bange schrik, niet wetend, hoe dat zoo op eens maar komen kon, de spa hem glijdend uit de vingers.

Jezus! Wat nou? Wat zel dat wezen? O! O!

En strompelend over de kluiten, zoo haastte hij zich naar huis en 't donkerde voor zijn oogen stadig meer, hij dreigde neer te storten, maar hield zich overend, tot op het erf, waar ie stond, zich grijpend aan den hekkepost.

Jezus! Wat zel dat wezen?

En bang wreef hij zich het klamme hoofd.

Geerte! Geert!

't Was als een kreet om hulp.

Hallo dan! Kom dan meid. Ik ken niet meer. Ik zal der vallen. O! O!

Ontsteld kwam Geert naar buiten.

Hallo dan! Geerte hier!

En haastig kwam ze dichterbij.

Wat is er nou? Wat hei je baas?

Hallo! Kom hier nou, gauw. Hou vast, 'k zel anders vallen, ik ken niet langer gaan.

Bevend strompelend, lukte het Stroeber voort te schokken naar de deel, haastte ie, zich met hulp van Geert naar bed.

(*Slot volgt*).

NAPOLEON IN NEDERLAND. DOOR H. R.

Zou wellicht het verschijnen van 's heeren Hodenpijl's *) eerlijk-historisch en gedocumenteerd boek in vroeger dagen een min of meer pijnlijken indruk gemaakt hebben op de aan 't Oranjehuis zoo duurzaam verknochte Nederlanders, de tijd schijnt nu wel gekomen, waarin wij de nederig vleiende toespraken gericht tot den vreemden tiran met een ironisch — misschien nu en dan ietwat cynisch — lachje, maar zonder diepere ergernis, te genieten vermogen. Wij begrijpen het nu wel; die heeren, of zoontjes van heeren, uit den

*) „Napoleon in Nederland", door G. F. Gijsberti Hodenpijl, met 27 platen en portretten, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1904. De bij het artikel gevoegde illustraties zijn uit dit werk overgenomen.

genottelijken pruikentijd waren, nu ja altijd Nederlanders, dat zijn Bataven, dat zijn land-aan-de-zee-ontwoekeraars, geuzen, wier vaderen tachtig jaar voor de dierbare vrijheid enz. enz... ja, maar ze waren er in de laatste honderd jaren, wat dapperheid en... karakter aangaat, nu juist niet op vooruitgegaan, ze waren een beetje te rijk geweest en verlekkerd op hun leventje van zorgen vrij aan de vreedzame Vecht. O! ze hadden 't zoo goed gehad! Als ze ten slotte in de oppositie waren gegaan, dan kon men daar gerustelijk de nijdige broodkruimels schuld van geven, die immers zoo onverwacht en zoo valsch kunnen steken, en prikkelen tot verzet. Maar, wij weten het ook wel, dat allemaal is, zoo al niet ver van hier, dan toch heel lang geleden; thans zou zoo iets niet meer mogelijk zijn, nu juicht het Neêrlandsche volk alleen zijn — men mag wel zeggen: bloed-eigen vorsten uit 't huis van Oranje met geestdrift toe, en de heeren en dames buigen, omdat het nu eenmaal zoo hoort, nietwaar, enkel uit vriendelijke hoofschheid, welwillende bonhomie. Van overdreven vleiende toespraken hoort men niet meer, om te zwijgen van eerepoorten... met Latijnsche opschriften!

Dat was dan anders, een eeuw geleden — is 't al honderd jaar? Niet precies, maar „een eeuw geleden", dat klinkt, niet waar; een eeuw heeft iets eeuwigs — en 't boek van Gijsberti Hodenpijl geeft er bewijzen van dat het toen anders was. Dit boek dan schijnt inderdaad, voor zoover ook een niet-geschiedkundige oordeelen kan, gewetensvol nauwgezet en haast overvolledig. Van dag tot dag heeft hij Napoleon en Marie Louise gevolgd op hun triomftocht van Zeeland uit, over Dordt en Gorcum en Utrecht naar Amsterdam, vandaar naar Haarlem, Leiden, den Haag, Rotterdam, weer op Utrecht terug en het laatst naar Zwol, geen bloemrijke, fraaie, fransche welkomst-begroeting of andere toespraak, van maire, prefect, hoogheemraad of dominé liet hij ontglippen — vele gaf hij in volle maat! — en ik telde ze niet, maar 't zijn er zoo enige! — feestelijkheden, versieringen, legerinspecties, hij geeft er verslag van, zoo trouw als de beste reporter, betreurt alleen, dat hij niet alle gegalonneerde pracht-uniformen der eerewachten even nauwkeurig afgebeeld of beschreven kon vinden. En ik bid u, schat deze volledigheid, dit degelijk afdoen vooral niet gering, voor de cultuurhistorie van Nederland is 't stellig van nut, afgezien nog van de zede- en opvoedkundige waarde eens zondenregisters. Maar, aantrekkelijkheid helaas!, is iets anders dan nut, iets anders ook vaak dan opvoedkundige waarde. De waarlijk groote aantrekkelijkheid van dit boek is voor mij, en wellicht ook voor anderen, minder gelegen in de open monden, de kromme ruggen en vettige grijnzen dier prijzenswaardige vaderlanders, dan wel in die ééne, vreemde figuur, wat kort van stof en wat klein van stuk, een weinig gezet, maar die gaarne stond en ging met de armen gestrekt op den rug, nog liever te paard, dán altijd in een forschen galop, ja „met ongelooflijke snelheid", zooals onze dappere graaf, Dirk van Hogendorp, wel eenigszins naievelijk meedeelt. Die man met de „arendsblikken," die in de week-of-wat van zijn feestrumoerig verblijf hier te lande zoo wonder precies had gezien, wat hier noodig of nuttig zou zijn — voor zijn eigen bedoelingen dan vooral — en daarvan soliede blijken gaf in de doortastende, scherp gestelde decreten, uitgevaardigd terstond na zijn thuiskomst — wanneer men bij hem van een thuis mag spreken. Er bleef heel wat van over, tot dezen tijd, veel wel-overwogens. Hij, de geboren leider, organiseerder, de ongewoon scherpziende vorst. die de mannen van de daad zoo keurig netjes wist uit te pikken, die de mannen van karakter, hen juist die hem rondweg ongelijk gaven, bij wijze van liefkoozing schalks in de ooren kneep, om straks van hun ongegeneerde adviezen schrander gebruik te maken, zijn eigen oordeel naar 't hunne te regelen, de scherts-gevoelige, bij al zijn rustlooze werkzaamheid in den regel opgeruimd-wakkere, altijd gevatte heerscher-door-zijn-geest, hij, altijd hij, en ook wel het kinderlijk-luimige, twintigjarige keizerskind, dat meer een jeugdig pupilletje scheen dan de vrouw van den usurpator, Marie Louise, met haar roode wangen en blond krulhaar, het tegenbeeld van Josephine, de donkere Creoolsche. Die twee, en dan nog een paar ouderwetsche Hollander-typen, de kranige

KEIZERIN MARIE LOUISE 1791—1847.

generaal Kraijenhoff, de vrijmoedig-vroolijke admiraal Johan Willem de Winter, en.... een aschman in Amsterdam, die niet uit den weg wou gaan met zijn kar voor den stoet van den keizer — voor een dokterskoets dadelijk! —, ziedaar de figuren waaraan dit boek, zoo niet zijn beteekenis voor de historie, dan toch zijn charme ontleent.

Napoleon begon zijn bezoek aan de „Zeven departementen" met een inspectiereis naar de Zeeuwsche forten, bij Kadzand en Breskens. Marie Louise ging daarheen niet mee, zij sloot zich eerst later aan bij haar heer gemaal. „Na deze inspectie", verhaalt de heer Hodenpijl, „begaf de keizer zich per sloep naar de vloot, die nabij Vlissingen, ter reede van de Boogplaat, in een zeer uitgestrekte linie ten anker lag". Maar op die vloot, aan boord van het linieschip Charlemagne werd hij door „noodweer" overvallen en gedwongen er zestig uren lang rustig te blijven. Maar „ook aan boord week Napoleon van zijne gewoonte, om des ochtends te zes ure op te staan, niet af. Men kon hem, kort daarop, in het salon van het Admiraalschip zien zitten, te midden van een aantal kaarten en portefeuilles, werkend met de Ministers van Marine en van Binnenlandsche Zaken, de graven Decrès en de Montalivet. Op laatstgenoemde was de keizer zeer gesteld en dat wel omdat deze Minister niet slechts was een man van groote bekwaamheid, maar tevens iemand van hoogst beschaafde vormen. Want al was de keizer zelf dikwerf grof in zijn manieren, toch waardeerde hij het, wanneer iemand wellevendheid bezat, en stelde hij zulks vooral bij personen uit zijne onmiddellijke omgeving ten zeerste op prijs".

„Van zeeziekte had de keizer hoegenaamd geen last; wel ging hij aan over het slingeren van het schip, zoo dikwijls dat hem het werken belette. Doch dit nam niet weg dat hij zich op het oorlogschip volkomen te huis gevoelde en er zich zeer goed wist te schikken, zooals blijkt uit het volgend briefje:

„*Au Prince Cambacérès!*
Archichancelier de l'Empire à Paris,
à bord du „Charlemagne" en rade de Flessingue,
25 Septembre 1811.

Mon cousin. Je suis depuis deux jours à bord du Charlemagne. Nous avons été trente-six heures sans communiquer avec la terre parce qu'un coup de vent de l'équinoxe s'est fait sentir. Cela ne m'a pas empêché de bien manger et de bien dormir. La mer était forte et houleuse; cependant la rade est fort bonne. Le temps devenant meilleur, je compte demain faire manoeuvrer l'escadre.

Faites mettre la note ci-jointe dans le *Moniteur*.
NAPOLEON."

Maar van die manoeuvres kon niets inkomen; zoodra het weer iets gunstiger werd, verliet de keizer (27 Sept. 1811) de Charlemagne in een jacht dat hem naar Vlissingen bracht. Hij had het op de Zeeuwen niet erg begrepen, verdacht hen van in verstandhouding te staan met de Engelschen, was ook ontevreden over de politie die eenige smokkelaars had laten loopen. Later schreef hij aan zijn minister Savary: „Non seulement mon intention n'est pas que le nommé Udemans (die was toen commissaris van politie te Vlissingen) retourne à Flessingue, mais je désire que cet individu et tous ceux que j'ai fait arrêter dans mon premier voyage à Flessingue comme ayant servi les Anglais, aient ordre de vendre les propriétés qu'ils ont dans l'île et dans le pays, et qu'ils soient tenus d'en convertir le produit en achat de propriétés en Bourgogne et d'élire leur domicile dans

cette province". Een niet al te wreed-hardhandige, maar toch, men zou nu zeggen, Russische manier om verdachten onschadelijk te maken! Maar wellicht geloofde Napoleon dat iedereen, zooals hij, zich thuis voelen kon waar hij neergewaaid was! En wie weet, hebben die Zeeuwen zich niet kunnen troosten daar in Bourgogne! De blauwe knoop, meen ik, was nog niet uitgevonden in 1811. En „Bourgogne" pleegt wel is waar koppig te zijn, maar.... Zeeuwen des te meegaander.

Van Napoleon's gevatheid, zijn slag om met de lui om te springen en zich, ook in gesprekken, niet in 't nauw te laten brengen, vind ik een vermakelijk staaltje op blz 57. 't Is te Utrecht, de keizer geeft audientie aan eenige commissies en namens die van de Lekkerdijk hield de heer Pronckert een aanspraak, waarna de keizer tot dezen de vraag richtte: of die posten van dijkgraaf en heemraden nog al lucratief waren! „Vergeef mij, Sire!" antwoordde de heer P., „dat zijn meest posten van eer. De geringe emolumenten, die wij ervan genieten, bestaan grootendeels in een vriendschappelijken maaltijd."

„Oho!" antwoordde Napoleon, „dan zijn de leden dier waterbesturen vermoedelijk rijk van zichzelven".

„Ja, Sire — antwoordde de heer P., — dat waren wij te voren, maar sedert het ongelukkig tiërceeren hebben velen onzer moeite genoeg, om zich staande te houden in den kring en stand, waarin wij zijn opgevoed".

„Oho — hernam Napoleon — de Hollandsche kooplieden en renteniers zijn goede financiers; die plaatsen hun fortuin niet op één punt. Gij zult ook wel andere effecten hebben dan Hollandsche? 't Is waar, Sire! — hervatte de heer P. — ik heb ook Engelsche dividenden die niet betaald worden en Oostenrijkers, die zeer laag staan! Die moet u behouden, mijnheer, was het gevatte antwoord van Napoleon, die zullen goed worden.

„En dit gesprek willende afbreken vestigde de keizer op eenmaal zijn adelaarsblik op een hoogheemraad, die met open mond naar zijne woorden stond te luisteren. Met een

DE BEIDE KANONNEN VAN HET STAPELMAGAZIJN TE DELFT, OP LAST VAN NAPOLEON NAAR PARIJS GEVOERD.
(GRAVURE VAN BLOOTELINGH NAAR EENE TEEKENING VAN A. V. D. VELDE).

spotachtigen glimlach op het gelaat hem strak aanziende, richtte hij zich plotseling tot dezen met de vraag: Et vous, monsieur! vous êtes aussi bien riche, n'est-ce pas? Deze, door die onverhoedsche vraag in verwarring gebracht, antwoordde: Oui Sire! De keizer begon te lachen; velen volgden zijn voorbeeld".

Bl. 66, waar sprake is van een revue op de Utrechtsche Maliebaan — „tijdens dit militaire schouwspel bood de Mameluk Roestan den keizer af en toe een glas wijn aan, nadat hij vooraf hetzelfde glas had ingeschonken en leeggedronken" — daar lezen wij o. a.: „Terwijl de keizer met den generaal Tindal in gesprek was, keerde deze zich eensklaps om en vroeg vol toorn aan zijn adjudant: „Wat bliksem, wat is dat voor een manoeuvre?" Aan een ander vroeg de keizer toen: „Wat zegt hij?" Toen hierop het antwoord luidde: „Tindal vloekte, van wege een verkeerde manoeuvre," tikte de keizer Tindal op zijn schouder met de woorden: „Bravo! altijd opmerkzaam; dat mag ik graag!"

Intusschen, dat takt en gevatheid geen uitsluitend keizerlijke deugden zijn blijkt uit het volgende: „Bij het langzaam passeeren der troepen lette de keizer op alle kleinigheden. Ook liet hij een soldaat uit het gelid treden en zijn ransel voor hem uitpakken. Onder dat bedrijf vielen er twee brieven uit. „Wat zijn dat voor brieven?" vroeg de keizer. „Van mijn meisje, Sire", was het antwoord. „Wat meisje", hernam de keizer. „Ja, Sire", was het antwoord, „zonder mijn keizer en zonder mijn meisje kan ik niet leven".

Een vrijmoedig antwoord verdroeg Napoleon waarlijk met gratie. „Ach, Sire", antwoordde hem eens admiraal De Winter, „praat maar niet over uw vloot, het beste zou zijn haar te verbranden".

„Hij zat naast den keizer, die hem half boos, half lachend in 't oor kneep en zei: „Ah coquin!" en toen weer vriendelijk met hem doorsprak."

Doch in dit opzicht teekent hem 't best het gebeurde met generaal Kraijenhoff. Deze had in het vorige jaar Amsterdam tegen Napoleon willen verdedigen. Hij begreep dus, dat een ontmoeting pijnlijk zijn zou maar kon er zich toch niet aan onttrekken ter audientie te verschijnen.

„Eindelijk", lezen wij, „kwam Napoleon voor Kraijenhoff te staan; eerst nam de keizer hem van 't hoofd tot de voeten op, daarna sprak hij barsch: En gij zijt dus de man die mijn troepen te Bergen-op-Zoom en Breda zulk een strafbaar affront hebt aangedaan, en Amsterdam *sous mes fenêtres* hebt willen verdedigen! Maar Kraijenhoff was de man niet om zich van zijn stuk te laten brengen en antwoordde hierop met groote kalmte: „Ja, Sire, ik heb een souverein gediend, door uwe Majesteit als onafhankelijk vorst verklaard en wiens bevelen ik stipt heb opgevolgd". „Gij zijt het, viel de keizer weder in, die mijn broeder verkeerde raadgevingen hebt gegeven. Gij alleen hadt daarvan de gevolgen moeten voorzien. Uw plicht ware geweest om hem van zijn buitensporigheden af te brengen!" „Sire", was het waardige antwoord van den generaal, „ten aanzien mijner raadgevingen is uwe Majesteit verkeerd onderricht, de koning heeft niet anders gedaan dan elk onafhankelijk souverein kan en mag doen. Wat de uitvoering van 's-Konings bevelen betreft, deze heb ik zelfs in zooverre voorzien, dat ik eenmaal daarvan het slachtoffer wezen moest. Ik reken mij tegenover u geen verantwoording schuldig dan van den tijd af toen ik uw onderdaan ben geworden".

GENERAAL C. R. T. KRAIJENHOFF
1758—1840.

Napoleon keerde den generaal driftig den rug toe, vertelt de heer Hodenpeil, maar den 21en Oct. kwam een adjudant van het Paleis Kraijenhoff kennisgeven van 's Keizers voornemen om Muiden en Naarden, met een gedeelte der liniën van Amsterdam, te gaan bezichtigen, hem tevens den last overbren-

gende Napoleon daarbij te vergezellen. Op deze inspectiereis behandelde de keizer den generaal „op een onderscheidende wijze en vriendelijk", en even voor of gedurende de terugreis zou, volgens de eigen mededeeling van den generaal aan predikant Nieuwenhuis, de keizer aan Kraijenhoff gevraagd hebben of hij hem met dezelfde getrouwheid wilde dienen, als waarmee hij zijn broeder had terzijde gestaan, waarop de generaal zou geantwoord hebben: „Vergeef mij, Sire, nu ik geen vaderland meer heb, leg ik mijn degen af".

Napoleon in Nederland, de woorden werken op onze verbeelding, wij denken hem nú, in onzen tijd, stappend langs de grachten, door onze Leidschestraat, in 't middaguur, in onzen schouwburg; onze autoriteiten zien wij grijnzend buigen voor de korte grijze gestalte; Napoleon in Nederland, 't moge in 1811 als een „Hannibal ante portas!" geklonken hebben, wij van 1905, al verlangen we niet terug naar den tijd toen „een vierde van de toen tot circa 190,000 zielen geslonken bevolking van Amsterdam, leefde van liefdadige inrichtingen en nog een ander vierde door die inrichtingen bedeeld werd", al hebben wij ook onze kunstschatten te lief om ze te zien „wegvoeren" naar Parijs, wij zouden er toch een lief ding voor geven om hem gezien te hebben, Napoleon, in Nederland.

ZWERVERSVERHALEN. DOOR H. R.

Een Zwerver Verliefd, door ARTHUR VAN SCHENDEL. Amsterdam, W. Versluijs, 1904.

„Tot laat in den nacht zat Rogier, in mantels gehuld, dicht bij de klare vlammen met den monnik te praten. Hij vroeg telkenmale bijzonderheden omtrent Lugina en staarde dan een poos in het vuur, terwijl de ander met zachten, dartelen klank aldoor sprak en aanmoedigenden raad gaf; er was een wonderlijk vloeiende maat in zijn woorden van liefde en vrouwen en de geheimenissen van het hart, een maat die telkens wederkeerde en Rogier's gedachten van zoete levendigheid bewoog."

De „wonderlijk vloeiende maat," die Rogier zóó ontroerde, dat hij „onverwachts" sprak, met een stem, bevende van ernst, ook wij kennen haar, want in dit boekje is zij op iedere bladzij; bij 't lezen worden ook onze gedachten van „zoete levendigheid" bewogen; als schaduwkoel murmelend, lichtjes sprankelend watervlieten, uit groenig metalen muil in verweerd steenen bekken, zoo vielen de zinnen en vulden ons stil aandachtige wezen van langzaam genot en weemoedige peinzing.

Historische roman? Men kan het bezwaarlijk zoo heeten, dit lieve boekje van liefde-onrust en zwerversgedroom. Het eenige jaartal, dat er in voorkomt, is dat van de uitgaaf, voor, op het titelblad. Wij vernemen, dat er een keizer is, die krijg voert tegen den paus, wij zijn te Pisa of in de kampen van Rogier, die met zijn Italianen en Saracenen den keizer dient, maar wij zien van die schoone streken heel weinig, en bijna niets van den oorlog, niets dan een snel-gesmoord marktgevecht, de soms strak-visioenende krijgersfiguren, van Walid, den somberen Oosterschen hoofdman, van ouden Carolus, den brigadier, — „hij had een onverschillige minachting voor vrouwen" — en die van den keizer — lezende in een „zeer groot boek." 't Is niet te doen om den oorlog, noch om de historie. Maar om Tamalone en zijn zwerversnatuur, om dien dichter-fantast in de pij van een monnik, die ook al niet „in de wereld vooruit komt" anders dan op de oorspronkelijkste wijze, n.l. te voet, van den een die hem brood naar den ander die nachtverblijf wil verstrekken in ruil voor zijn dolle verzinsels, Tamalone, die „met diepe vroomheid berust in wat de tijd hem geven zoude", en in die berusting zijn kracht vindt. „Wel slopen bedrieglijk gedachten uit sluwe ondervinding gesproten, dat hij die zich tot wanhoop veroordeeld weet en die niets te verliezen heeft dan 't licht der zon, de macht heeft vele menschen te dwingen ten eigen baat, immers wie sterven wil kan beschikken over het leven van den koning; dat hij zich zelven niet begrijpende ook zijn lot niet kennen kon, — en dat er velen gelukkig werden die sterk genoeg waren

om waarlijk te lijden en met daden te streven naar wat zij begeerden. Doch zijn hart bleef koel in de onwrikbare zekerheid, dat slechts het onverwachte schoon is en het ontvangen waard." (Bl. 98). Uit liefde tot liefde, en romantisch avontuur, heeft hij een meisje geschaakt voor zijn „vriend," den hoofdman Rogier. Ongelukkig verlieft hij nu zelf op dat meisje. Maar hij heeft geen behoefte haar dat te bekennen. „De slapende vrouw daar ginder beminde hem niet; hij had genoeg beleefd van vrouwen, die hij met opzet tot liefde behaagd had. Hij verkoos zijn hart onuitgesproken te laten met de dwalende hoop, dat het toeval, het heerlijk toeval, dat hij aanbad, Mevena's gelaat met lieven glans tot hem mocht keeren."

En later wenscht hij ook dat toch eigenlijk niet meer. „Zou hij niet gelukkiger zijn zoo hij slechts aan haar denken kon," zoo peinst hij, terwijl blijdschap hem sneller doet gaan. „Hij had de heerlijke doellooze vrijheid weder van te zwerven onder vreemde menschen." (Bl. 131).

En (blz. 133) „op zijn bed in den deken gewikkeld voelde Tamalone zijn voeten nog prikkelen van het loopen en voor hij zijn gedachten in behaaglijken slaap verloor rees er onverwacht ééne nog in verschietende klaarheid: hij had haar lief, zoo zéér dat haar wederliefde hem niet gelukkig zou maken."

Maar de tijd wilde anders dan Tamalone.... De keizer verbiedt Rogier Mevena te huwen; zij is een dochter van Lugina, zijn vijand. En Rogier... gehoorzaamt. Zoo komt het dat Tamalone zijn „vriend" Rogier moet dooden, dat ook Mevena sterven moet en dat de monnik zijn zwerverspad vervolgt met haar kindje op zijn arm.

Dat was dus het onverwachte dat hem de tijd had gebracht....

Er is een oude toon in deze vertelling, een toon soms als van een Middeleeuwsche kroniek, de toon van iemand die bij den schijn van een vlammend vuur in den nacht een verhaal doet, bij wijlen lustig, bij wijlen somber of weemoedig. De stemming is als die van Simon en Josse: (blz. 128). „De broeders besloten te wachten tot hij kwam en zaten ter wederzijden van het vuur over Mevena te praten. De ruitjes klepperden grillig in 't raam door de vlagen van den wind; achter het huis sloeg de torenklok dreunend het uur van den nacht, die stiller werd naarmate de mannen langer wachtten."

Nu en dan wordt men bij 't langzame lezen door woorden en woordverbindingen, door beelden en vergelijkingen plotseling aan een gansch andere soort moderne litteratuur herinnerd; dan flakkert even de stille vlam, beseft men, dat toch geen „croniqueur" maar een man van nu den roman heeft geschreven en — zij 't kiescher verborgen dan vaak in een realistisch verhaal — eigen droomen en denken, zwerverslust en zwerversleed heeft geuit.

En een enkele maal gaat de fraaie klare en toch gedempte toon van verhalen even verloren, krijgt men een impressionisme dat ganschelijk niet middeleeuwsch is. Zoo dit bv.: „en de kreten der soldaten krioelden door het rookende plein, ontzaglijk als een zwarte roofvogelzwerm." De vergelijking doet het alleen eenigszins door den klank van den zin en doordat men bij „krioelen" en „roofvogelzwerm" denkt aan de soldaten en niet zoozeer aan de kreten.

Het is jammer dat de heer Arthur van Schendel zoo heel weinig schrijft. Maar als hij door meer te gaan schrijven anders zou schrijven, zullen wij toch maar geduldig wachten en niet murmureeren....

Op den Zoom, door G. SIMONS, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1904.

Op welken zoom, is men geneigd te vragen. Dit wordt niet recht duidelijk. Maar 't is van weinig belang. De titel zegt wel niet veel, maar dat hoefde ook niet, en dat wou hij waarschijnlijk ook niet, deze jonge, frissche, krachtige schrijver. Waartoe pocherij, hij kon zich de weelde veroorloven uiterlijk stil en bescheiden te zijn, overtuigd dat zijn werk voor hem spreken zal, zijn kleurig beeldende taal, zijn franke en scherp-juiste zegging.

Een belangwekkende persoonlijkheid ook deze auteur, complex van persoonlijkheden zou men haast zeggen. Zijn boekje bestaat uit zes opstellen — om maar een algemeene bena-

ming te kiezen; schets, novelle, verhaal, niets anders is er dat hier voldoet. — In de eerste vijf meent men terug te vinden het Vlaamsche schrijverskarakter: een jonger broertje van Streuvels, familie van Buijsse. Datzelfde forsche en kleurige, levendige je laten-zien en de waarheid zeggen, afgewisseld door romantiek, fantasieën, niet altijd substantieel, wel eens neigende naar het moorderige, het bloederig melo-dramatische, waartoe de Vlamingen, voor ons verwonderlijk, veelal te vervallen plegen. Voor ons verwonderlijk, tot we gaan denken over den aard van hun realisme en er meer liefde in vinden tot al wat daar klinkt, kleurt en geurt, boeit en schakeert, dan innig begeeren om door te dringen tot op den onderstroom, kern der kleurige dingen, drukke gebeurlijkheden. 't Zijn meer schilders dan filosofen, maar altijd dichters, zoo peinst men. Heerlijke jonge vreugd om het schoon van de wereld, kinderlijke ontzetting en schrik voor het donkere onheil door passies gesticht, weinig diepte van aandacht, ernst van droom-stille stemming....

Een soortgelijken indruk maakt Simons, ik zei het al, in die eerste vijf opstellen. 't Zesde: „Aan Boord en aan Wal," het laatste en langste, is van gansch ander kaliber, is echt Hollandsch werk, zwaarmoedig, stemmingsvol en van een overgevoeligheid voor omgeving waarvan wij in Hollandsche boeken de stille sensaties zoo dikwijls al mochten doorproeven. Het doet somtijds denken aan Coenen, speciaal aan de „Reisindrukken" door dien nerveusen noteerder van 't leven geplaatst in zijn laatste bundel: „Vluchtige Verschijningen." Ook Simons geeft hier zijn indrukken weer van een bootreis naar Londen en de eerste dagen daar doorgebracht. Eerst het vertrek, het smartelijk afscheid van 't eigen land, van de eigen woning, die leeg-geruimd nu, planknaakt en hol om hem heen staat en waar hij alleen is

„Nu eindelijk dan alléén, niet wegschuilend voor de zielsgierige wantrouwenden, niet schuwend de vragende blikken van de beangste goeden — nu vrij en alleen met zijn smart in het kille, leege huis, waarin het verdriet ommewaart als een droef-klagende vrouwe in rouwe. Alléén thans in het dood-stille huis waar geen geur van huiselijke gezelligheid meer streel-zweeft, geen helder geluid van gullen lach, geen zang van kinderlijke vreugd."

„Zijn stap alleen op de houten trap, schrik aanjagend vreemd op de onbedekte treden, en kil de koude portalen holklinkend en echoënd elk klein geluid, angstwekkend de leege kamers met de door zon verschoten behangsels waar geen plaatje meer de gewone stemming opwekt. Geen huiselijke schemer ruizelt meer door de eens gezellige vertrekken als zachte stemmen van goede vrinden. Het kille licht schamper grinnikt door de nooit vermoede hooge vensters, tegen de houten planken, vloeren vreemd wit als van een ziekenhuis. De schoorsteenen koud, elke weldoende warmte verre, staan doelloos brutaal te wachten."

„Hier op het balcon staande en wetend achter hem dit levenlooze huis waarin al verdriet en alle vreugde verteerd is, krampt de ellende nogmaals hevig in hem op, toewringend zijn keel als een leste langzame worging."

Vreemd, of misschien juist niet vreemd, typeerend, dat de schrijver na deze intens waargenomen, fel gegrepen stemming, toch nog behoefte gevoelde aan verheviging van buiten-af en er op volgen laat:

„Zijn heldere oogblik verduistert — hamerend slaat de hagelstorm tegen de ruiten, wind giert en fluit, en rammelt snokkend aan vensters en deuren."

Maar dit is ook de laatste maal dat zijn „heldere oogblik" verduisterde; verder heeft hij den hagelstorm niet noodig gehad om het lijden van dezen zielsmoede onder den druk der omgeving te uiten.

Voor hij zich te kooi begeeft is de nachtreiziger nog even aan dek gekomen:

„En het wanhopig kleine lichtje daar boven in den mast, weifelschijnend op het leege dek."

„Alleenig nu als voortgedragen door het onmetelijke, doelloos schijnbaar, zwevend tusschen water en lucht, voort de eeuwigheid in, zwart ondoorgrondelijk, staat de eenzame mensch zwaar van zwaarmoedig peinzen."

„Het is 't geluid der machine vlak voor de rookkamer bovendeks dat hem tot de werkelijkheid terugroept. Klinkhamerend als vele woedend ijverende smeden, boks-stompend,

spier-rekkend, springend en wringend, elbooghoekend, arm-strekkend gaan de zuigstangen heen en weer, óp en neêr."

„De eenzaamheid treurt om hem."

„Er zijn geen lichtsignalen meer van het goede bekende land, er gluipen geen bloedkollende oogen meer spiedend door den zwarten nacht . . . maar slapen gaan . . . maar slapen gaan . . . de rust in met die doodmoede gedachten . . . rusten . . . rusten . . . en niet meer hooren die weenende stemme, snikkend en verstikkend elke blije hoopvolle herleving."

„De trap af. Onwillekeurig het zien naar 'n portret, tegen de houten beschutting, van den Duitschen keizer . . . witte reddings-boeien waarop zwarte letters: Vienna . . . 'n glimlach over het koele strak-bleeke gezicht van den eenzame — flauw de visie — met zoo'n bandje om het naar rust langende lijf . . . in zee . . . in zee. . . ."

Dat iemand als deze zwerver-tegen-wil-en-dank, die zich telkens met innig heimwee herinnert de „jubelende velden" in het „vlakke land," dat zoo een zich in Londen onthuis en gedrukt voelen moet is duidelijk. Toch is hier zijn visie nergens al te zeer verhevigd, wij voelen voortdurend grond in deze gemoedsuitingen en wij vinden haar wel zeer Londensch een impressie als deze van den „underground" en de stad daarboven.

„Een vreemde droefenis overhuiverde hem, en bijna angstig staarden zijn oogen naar al die onbekenden, stom en zwijgend voor hem. Diaboliek in deze afgrond-somberte doken de koppen op, weifelende omtrekken waarin alléen de levende oogen glansden straf zichtbaar. En hij voelde zich ver van het straatbeukende bussengeweld, ver van het donderende beweeg daarboven, als een slaaf van ontzachelijke zwarte machten, die hem vasthielden hier in deze afschuwelijke mijnen, wier vunze vuilheid hem besmette met roetzwart en grijs pulverend stof. De verstikkende tabakslucht vulde zijn naar adem hijgende longen. . ."

„Stop!"

„Met plotse onverwachte nijdige schokken, vóór- en achteruit, nog eens en nog eens weer stonden de om-olie-krijschende wielen eindelijk stil."

„Er uit, er uit! . . . en snel de trappen op, naar buiten. . . stond hij daar als verdwaasd voor een enorm groot grasveld."

Nog iets over de eerste vijf . . . opstellen. Panharingvisschen is als een levendige schets-in-waterverf, lekker nat en waaierig frisch. Maar — wel heel erg jóng nog. Als wij lezen dat de jongelui, na vroolijken visch-tocht, na 't schransen en drinken, in 't roefje, door 't monotone watergekabbel tegen de kiel van den schokker in een droefgeestige stemming geraken, zóó zelfs dat „tranen welden in de oogen van de vrienden, om lang vergeten verdriet" dan denken wij glimlachend aan menigen sentimenteelen dronk dien wij . . . (hm!) bijgewoond hebben.

„De Antiquaars" vind ik 't best in dit eerste gedeelte van 't boekje. Een paar kostlijke typen, die beide gochemers, en niet minder de pastoor, die hun de prachtige oude triptiek verkocht om er fonkelnieuwe vergulden dingen voor in plaats te kunnen krijgen, versiering voor zijn kerk. Een vertelling vol leven en kleur. De scène met de lamp bij de kist vol kostbare spullen, daar zit niet alleen couleur local, daar zit warm coloriet in.

Maar in „Van de zeven geitjes" (Maan-Idylle) en in „Lijkie-Spelen" is Simons, voor mijn gevoel, van de wijs geraakt. Dit fantastische, spokig-romantische, 't is zoo'n verleidelijk genre, 't lijkt gauw heel wat, maar 't is zoo bedrieglijk. En 't lugubere is ook voor dit talent te goedkoop een effect. „Op schobber-de-bonk" is alweer reëeler, hoewel ook die oude wijfjes mij al te bloedeloos-heksig zijn, te prenterig-perkamenterig, te verfantaseerd.

Nog eens, dit is een frisch-jong talent, waar we veel van mogen verwachten. Levendigheid en kleur, daar kunnen we nooit genoeg van krijgen. Fantasie — als 't u blieft! Mits er diepte zij tevens. Een typisch woord van Simons: „teem-grijzend". Toch, niet altijd teemt, ook voor hem, de grauwe wereld, hij vond er ook wel nuances in en . . . . schoonheid. Stemmingen, die aan de vreemde verlangens van 't menschengemoed zoo wonderwel kunnen voldoen.

HET EENIG BEKENDE STUK VAN
REMBRANDT'S EERSTEN LEERMEESTER

JACOB VAN SWANENBURCH
PROCESSIE OP HET ST. PIETERSPLEIN TE ROME

HET KONINKLIJK MUSEUM VAN SCHILDERIJEN TE KOPENHAGEN. [1]

DOOR A. BREDIUS.

De verzameling van oude schilderijen te Kopenhagen bevat hoofdzakelijk oud-hollandsche kunst, en een nieuwe catalogus dier belangrijke collectie is dus voor ons van groot belang. Vooral nu die op aardige wijze tusschen den tekst door rijk geïllustreerd is, en die tekst afkomstig is van de kundige hand van Karl Madsen. Men ziet dadelijk aan de korte biographische gegevens, dat deze verdienstelijke kunsthistoricus geheel op de hoogte is met al wat in den laatsten tijd aan het licht gebracht werd over onze oude schilderschool; het boekje is up to date! Zelfs boeken als Ter Gouw's „Oude tijd" en Hoet en Terwesten worden geciteerd, en bij de korte opmerkingen over de schilderijen blijkt de schrijver op de hoogte te zijn van haast alle publieke en particuliere verzamelingen in Europa. Met een juist oordeel wordt hier en daar in netelige kwestie's eene opinie uitgesproken, zoo bij den te Brugge veel genoemden linkervleugel van een XVe eeuwsche triptiek, voorstellende een geestelijke met zijn patroon, den H. Antonius (no. 63). James Weale meende hierin, op niet zeer stevige gronden, een authentiek werk van Hubert van Eyck te herkennen. Madsen zegt terecht dat het bewijs nog niet voldoende geleverd is en de stijl van het werk veel meer aan Petrus Cristus herinnert.

[1] Fortegnelse over den Kgl. Malerisamlings Billeder af Aeldre Malere ved Karl Madsen, 1904.

PETRUS CRISTUS

Met zeer veel zorg is de herkomst der meeste schilderijen opgespoord en ook wanneer en voor hoeveel geld de stukken gerestaureerd werden. Dit is wat nieuws en soms zeer interessant. Bij een groot stuk van Bol (de drie Maria's aan het graf van Jezus), 1644 gedateerd, lezen wij dat het in 1819 door P. Moeller voor 1400 Rigsdaler gerestaureerd werd.

Bij andere stukken zien wij wat er voor betaald werd. Zoo werd Rembrandt's heerlijke „Emmausgangers", niet veel minder dan het vroeger geschilderde dergelijke werk in het Louvre, voor 75 Rigsdalers in 1759 te Amsterdam gekocht.

Bij no. 279 *a* en *b*, twee studiekoppen van Rembrandt uit diens eersten tijd (1628—30) vernemen wij tot onze verbazing dat die tot

1900 als waardeloos in het depôt hebben gehangen. No. 279*a* is naar Rembrandt's vader geschilderd, en geen heel aangenaam stuk, maar 279*b*, de studiekop van een oud, gebaard man, naar beneden ziende, is reeds vol uitdrukking en breed, meesterlijk getoetst.

Behalve deze drie stukken bezit het Museum van Rembrandt nog een portret van een jonge vrouw, die de trekken vertoont van Hendrickje Stoffels, 1656 gedateerd, en een portret van een jongeling met lang blond haar en een met parelsnoeren versierde baret, ongedateerd. Het vrouwenportret is vooral zeer mooi; de voorgestelde houdt in de (prachtige) linker hand een anjelier. Jammer dat het doek alles behalve gaaf bewaard is.

REMBRANDT

Laat ons den Catalogus vlug doorloopen, om een beeld te verkrijgen van de belangrijkheid dezer verzameling.

No. 1, Willem van Aelst, 1651, fraai stilleven met glaswerk en gedreven zilveren kan, merkwaardig voor het vroege jaartal; het is als of de schilder werk van Kalf heeft gezien.

Bakhuizen. Twee bizonder goede kalme zeeën, niet zoo zwart als gewoonlijk, en een eigenaardig winterlandschap.

A. Beerstraeten. Een winter, zooals wij die in 's-Rijks Museum kunnen zien; en een kerk-interieur, bij hem eene uitzondering. Madsen noemt hem nog Anthonie Beerstraaten. Het is nu uitgemaakt dat wij wel degelijk twee A. Beerstraeten's moeten onderscheiden; en dat de betere der twee Abraham heette (zie eene aanteekening op een teekening in het Museum Fodor) en een voluit Abraham Beerstraeten gemerkt stuk bij den Marquis of Landsdowne te Bowood.

De stukken, in de veiling Snouck van Loosen te Enkhuizen aanwezig en voluit Anthonie Beerstraten 1664 gemerkt, waren van een zoo veel minder allooi, dat het niet aan te nemen is, dat zij van dezelfde hand zijn als het eveneens 1664 gedateerde stuk te Kopenhagen.

Twee Begeyn's, een goed vischstuk van Van Beijeren. No. 31 een vroege Berchem, twee paarden, waarbij een schimmel, onder Potter's invloed. Ook een laat (1679 ged.) werk van Berchem.

Een aardige Gerrit Berck—Heyde: gezicht op Heidelberg, een herinnering aan zijn reis.

Een goede kerk (1661) van den niet veel voorkomenden Middelburg'schen schilder D. de Blieck.

Evenzoo een stilleven van Boelema (1642) die ook wel M. B. de Stomme merkt.

No. 47. De drie Maria's aan het graf van den Zaligmaker, waarop een groote engel staat die ze toespreekt, is een belangrijke F. Bol 1644. Zeer Rembrandtiek in compositie (zoo de groep verbaasde vrouwen, waarvan er éénc op de knieën ligt, de gevouwen handen op den grond), en kleur, maar toch iets mats, geesteloos, zonder het geniale van den Meester. Nog een fraai vrouwenportret (1656) en een der vele De Ruyter-portretten, dit tweemalen gemerkt en 1668 en 1669 gedateerd.

Drie portretten van Ter Borch, waarbij een mooi damesportret.

Gemerkt en 1618 gedateerd bloemstuk van' Ambrosius Bosschaert.

Bij no. 58 staat: Toegeschreven aan B. Breenborch: en dat het onduidelijk gemerkt is en een betere hand dan die van Breenberch verraadt. Het is een landschap met ruïnes.

Een ander stuk, dat duidelijk B. Breenborch 1645 gemerkt was, onaangenaam van kleur, een Elias offerende bij koning Achab voorstellende, wordt niet meer in dezen catalogus genoemd. Ik zag het nog 1888 in de Verzameling.

Goede werken van J. Both, studiekoppen van den ouden Pieter Brueghel, een goede stal van Govert Camphuijsen, de reeds hierboven genoemde Petrus Cristus, altaarvleugel met St. Antonius en een Donator volgen. Pieter Codde 1645, een goed Corps-de-garde.

REMBRANDT

Een aardig riviergezicht van den Haarlemmer Van Goyen'achtigen J. Coelembier.

Op de aan Jacob Cornelisz. van Oostsanen toegeschreven ontmoeting van David met Abigaël staan ergens de letters C. B. Moet hier ook aan Cornelis Buys gedacht worden?

Cranach is hier sterk en goed vertegenwoordigd door 9 schilderijen.

No. 81 is een niet heel bijzondere Albert Cuyp, paarden, honden, — uittocht ter jacht. Heeft ook nog al erg geleden. No. 82 is een zeer ongewone Cornelis Decker. Maar gemerkt C. D. 1666. Het meest lijkt dit goede landschap op Jacob Salomonsz Ruysdael; de boomstammen op den grond, het bruingele gebladerte, de koeien — het is weêr een les hoe uiterst voorzichtig men met attributies moet zijn.

Van den 1677 te Kopenhagen overleden Henderich Dittmars, van wien het Mauritshuis een goed mansportret bezit, hier een Hieronymus.

Een goed exemplaar van Gerard Dou: een jong doctor een urinaal bekijkend.

Luisterrijk is Hendrick Dubbels hier aanwezig. Het groote stuk (no. 94, ruim twee meter breed!) stelt een kalme zee voor, rechts een groot oorlogsschip. Het doet iets aan Jacob van Ruisdael's zeeën denken, en is in een fijne zilvergrijze toon geschilderd, met een prachtige lucht, fraai van samenstelling.

H. DUBBELS

Het galante paar van Willem Duyster dat in een tweede, even goed exemplaar in de Verzameling Schloss te Parijs te vinden is, behoort tot de gedistingeerdste werken van dit genre; het staat hooger dan bijna alle dergelijke stukken van Codde, Palamedes e tutti quanti.

Een wonderlijk stuk is no. 96, gemerkt D. V.B. Het stelt een vermakelijkheid van negers in Brazilie voor. In het midden der XVIIe eeuw geschilderd, zal het wel niet van den veel zwakkeren en lateren Dionisius Verburgh zijn aan wien het toegeschreven is. De figuren, negers en honden zijn veel beter geteekend dan de slappe figuurtjes op Verburgh's dozijnlandschappen.

No. 96*a*: Een aardig muziekgezelschap van Gerbrand van den Eeckhout (1655). Het lijkt op een dergelijk stuk dat laatst te Parijs in den handel voorkwam en op een stuk in de bekende coll. van den Marquis of Bute.

Drie portretten, aan Nicolaes Elias toegeschreven; heetten natuurlijk vroeger Mierevelt.

Niet minder dan vijf Everdingen's, waarvan de afgebeelde, een zijner naar Zweedsche studies geschilderde natuurtafreelen, een bizonder aantrekkelijk specimen is.

Een portret van Jacoba van Beijeren, door Madsen gehouden voor een copie van Jan Mostaert naar Jan van Eyck.

Van Bernaert Fabritius: een goede, 1668 ged. voorstelling in den tempel.

Twee onbelangrijke Aert de Gelder's, en een goed stilleven van den zeldzamen Nicolaes van Gelder (1672) wiens beste schilderij toch wel in 's-Rijks Museum hangt. Deze Leidsche schilder heeft omstreeks 1661 een tijd lang te Stockholm gewoond.

Een goed Rhyngezicht van Van Goyen 1646, en twee goede Hackaerts.

Niet minder dan vijf landschappen van Joris van der Hagen, een schilder, die zeer verschillend werkte, maar soms werkelijk zeer goede dingen gemaakt heeft. No. 125 stelt een waterval voor met ruïnes, heel ongewoon voor hem, met een stoffage die (waarom?) aan J. le Ducq wordt toegekend. De stoffage op no. 127 is volgens traditie van Pieter de Hoogh (?) Een vroolijk gezelschap van Dirck Hals draagt het jaartal 1622; een tweede, minder, is van 1647.

GERBRAND VAN DEN EECKHOUT

A. VAN EVERDINGEN

De groote De Hooch schittert hier met drie werken, waarbij twee gemerkte. Hoe jammer, dat het importantste, no. 150, ook al wêer door onhandige restauratie geleden heeft. Het stelt een deftig vertrek voor; het licht valt links door een venster en verlicht op den tweeden grond een gezelschap aan en bij een tafel gezeten. Op den voorgrond staat een jong paar in elegant costuum een menuet te dansen. Het is een werk omstreeks 1660 geschilderd. Van lateren datum zal no. 151 zijn, een musiceerend gezelschap, op den voorgrond een dame die op een violoncel speelt, links zit eene andere schoone uit een boek te zingen. Op die twee figuren valt het licht; rechts een heer en dame in de schaduw, ook zingend en in den rechter achterhoek een diepe inkijk door twee vertrekken, het achterste door de zon helder verlicht. Het derde stuk, een laat en zwak werk, stelt een moeder met een dochtertje voor.

Een bizonder stilleven van J. D. de Heem vertoont ons sperzie en vruchten; een tweede, meer in zijn gewonen trant is van 1652.

Zeldzaam, maar niet zeer fraai zijn de vijf wijze en vijf dwazè maagden door Lucas de Heere (1570).

Twee mansportretten van B. van der Helst, het eene van 1651, een kniestuk, in de linker hand handschoenen, de rechter een beetje gemaniereerd voor de borst, maar een goede kop.

Op een landschap (no. 146) met een vaart en oude huizen, aardige figuurtjes, is de handteekening J. K. te lezen. Ik weet niet of men hierbij aan Jacob Koningh moet denken, aan wiens zeldzame werk het wel iets herinnert?

Een vogelstuk van Gijsbert d'Hondecoeter is van 1631.

Van den Utrecht'schen Horatius de Hooch, van wien ik laatst te Parijs bij Kleinberger een werkelijk verdienstelijk landschap zag, en die thans ook in het Utrechtsch Museum vertegenwoordigd is, hier een zwak landschap met ruïnes (1652).

Van den zeldzamen Isaac Isaacs hangt hier zijn beste stuk, blijkens inschrift 1622 te Antwerpen geschilderd. Later woonde hij geregeld te Amsterdam waar hij ook de door S. Savry in prent gebrachte teekeningen maakte voor de 1648 op de Amsterdamsche Schouburgh vertoonde voorstellingen ter viering van den vrede van Munster. Bij deze schilderij die hij, pas 23 jaren oud maakte, zou men zeggen dat hij op zijn Italiaansche reis sterk naar Paolo Veronese gekeken heeft. Links staat een aanzienlijk heer naast twee groote kolommen, rechts op den tweeden grond zit een bruidspaar onder roode baldakijn aan tafel. Op den voorgrond rechts een tafel vol goud en zilverwerk; in het midden op den achtergrond muzikanten. Vooraan, in het midden een groote man die een gouden schotel

J. VAN GOYEN

puzzle. Het lijkt op De Keyser, maar is toch van een andere hand. Het dichtst komt deze meester bij G. Donck (zie zijne stukken in de National Gallery, bij den Vorst von Liechtenstein en te Brussel).

Twee Knupfer's: Jupiter, Mercurius en Paulus voor Festus, waarop Knupfer's eigen portret (als hellebardier).

Aan Johannes Leemans wordt toegeschreven een vreeselijke vechtpartij met een niet zeer duidelijke handteekening en het jaartal 1661. Het is een onderwerp à la J. M. Molenaer, kleurig, krachtig en warm van toon, een beetje ruw, de figuren met uitpuilende oogen, grappig van compositie (een vrouw neemt een kind op om er iemand mee te ranselen!!) en het lijkt heelemaal niet op Leemans en zijne stillevens. Ik lees ook Coeman op het stuk, en vond te Amsterdam 16 Juli 1655 een schilder Jacob Coeman, die op de Bloemgracht woonde en zijne handteekening bijna precies zoo plaatst als de schilder van no. 180 te Kopenhagen.

Een studiekop van Jan Lievens; een Dirck van der Lisse.

Dan volgt een hoogst curieus en zeer goed stuk van Jacob van Loo: een kijkje in een glasfabriek. Te Amsterdam werkte in zijn tijd een Italiaansche glasfabriek en waarschijnlijk is het deze die door hem voor zijne schilderij gebruikt werd. Op den voorgrond twee groote figuren (het is een zeer groot doek) denkelijk de direc-

met suikerwerk op den schoot heeft. Het stuk is $2^1/_2$ meter hoog en ruim 3 meter breed. Op Kronborg, Helsingör, moet nog een groot stuk van Isaac Isaacs zijn, voorstellende een Allegorie op de Sont, met een hoorn van overvloed. Levensgroote figuren, echter zonder artistieke waarde.

Een wildezwijnen-jacht (1677) van Juriaen Jacobs; Italianiseerende stukken van den weinig voorkomenden Haarlemmer Frans de Jongh. Vier kapitale werken van Jordaens, die hem eer aandoen, zouden op de aanstaande Jordaens-tentoonstelling te Antwerpen moeten worden ingezonden, vooral het groote stuk met Hercules, Dejanira en de Nymfen met den hoorn van overvloed. Goed ook het bijna even groote stuk waar Jezus de kinderkens tot hem laat komen, al is de compositie hier minder gelukkig (Jezus in de schaduw op den achtergrond).

Twee stillevens van Kalf (1662 en 1678) beiden niet van den eersten rang.

No. 172, een zeer aardig echtpaar, staande in een Van Goyen'achtig landschap, blijft steeds een

P. DE HOOGH

G. DONCK(?)

king, merkwaardig van teekening, het stuk heeft helaas veel door verknoeiing geleden.

Van Miereveld een der vele portretten van P. C. Hooft. Van den ouden Frans van Mieris een prachtig, aantrekkelijk schilderijtje: een oude vrouw, die groente schoon maakt, terwijl zij haar voor haar staand zoontje om bier uitstuurt. Het licht van links vallend, verlicht het vertrek met groote fijnheid van toon. Achter beiden de lachende vader. Terecht zegt de catalogus dat dit een zijner meesterstukjes is. Van denzelfden schilder nog een uitnemend mansportretje (van 1662) en nog een paar portretten, die men vermoedt Eglon van der Neer en zijn vrouw voor te stellen.

teur en een arbeider die in een metalen pot roert, links zit een mooi geschilderd knap jong man (portret?) blijkbaar kralen te snijden. Het stuk verraadt in de verlichting Rembrandt's invloed en is een der beste werken van Van Loo, wiens portret eener oude vrouw in het Mauritshuis ook zulke goede kwaliteiten heeft.

No. 187 en 188: twee bijzonder goede en groote landschappen van Jan Looten (1656).

Interessant is ook het portretje van Willem van Mieris, door zijn zoon, den jongen Frans in 1737 geschilderd.

No. 195 en 196: een mans- en een vrouwenkop, heel breed en Rembrandtiek gesmeerd, in den trant van Benjamin Cuyp, maar gemerkt K. v. Mander 1639. Dit is de *derde* Karel van Mander; zijn vader kwam naar Denemarken en ontwierp er de helaas later met Frederiksborg verbrande wandtapijten, waarover ik eens in Oud-Holland een en ander mededeelde.

Andrea Mantegna's Christus als de lijdende Verzoener is aangrijpend van uitdruk-

J. VAN LOO

Jan Mijtens is door een mansportret, 1650 gedateerd, vertegenwoordigd. Vier Jan Miense Molenaer's volgen. Op no. 218 las ik het jaartal 1658 (niet 50) en het versje:

> Vint ick u hier, ghy vuilen boer
> Hoe sal ick u dat hooft noch kloven
> Daer ghy 't verteert met schoone vrouwen
> En daer ick 't thuys so noot behoef.

Frans de Momper, de half Hollandsche zoon van Joos, wiens twee goede schilderijen in het Haagsche Gemeente Museum en het mooie wintergezicht in de Coll. Dahl te Dusseldorf hem tot een verdienstelijk landschapschilder van zijn tijd stempelen, blijkt ook in Italië geweest te zijn. Hier hangt een F. de Momper gemerkt gezicht op het Campo Vaccino te Rome, en nog twee stukken, waaronder één gezicht op den Haag bij winter.

Van Joos niet minder dan vijf landschappen. Een stukje dat tot 1892 een valsche handteekening van Ruisdael droeg, blijkt na een schoonmaak J. van Mosscher gemerkt te zijn. Men kent slechts een paar landschappen van dien zeldzamen maar knappen schilder, die omstreeks 1640—50 te Haarlem werkzaam was.

No. 233 is een kolossaal berglandschap met zeer vele figuren, door Gerbrand van den Eeckhout er in geschilderd. Het landschap is volgens oude traditie door Herman Naiwincx of Nauwincx geschilderd. Deze schilder-etser is toch wel zeker de Herman Nauwincx, die 16 Mei 1650 te Amsterdam verklaart „omtrent 26 jaren oud" te zijn. 1628 komt te Amsterdam voor Anthony Nauwincx, wonende te Schoonhoven, en volgens traditie werd de schilder dààr geboren. 1648 woonde hij „in de Calverstraet in de Calckoen." Hij wordt herhaaldelijk Coopman genoemd. Even als Jacob Esselens, schijnt hij het penseel slechts tot verpoozing gebruikt te hebben; vandaar de zeldzaamheid zijner werken. Het laatst vond ik hem 1650 te Amsterdam vermeld; hij moet een jaar later te Hamburg, waar hij denkelijk voor zaken vertoefde, overleden zijn.

Dr. Friedländer schrijft no. 236, een interessant Oud-Hollandsche opwekking van Lazarus, omstreeks 1520 geschilderd en in 1708 voor 40 gulden!! te Amsterdam gekocht, toe aan den „Meister der Magdalena Legenden." Ook een goed mansportret van Memlinc bezit deze rijke verzameling; helaas is het wat verknoeid.

Belangrijke portretten van Mabuse en Jan Mostaert (of den meester dien Glück zoo gedoopt heeft) volgen.

Dan een paar goede Eglon van der Neer's en een heel mooie brand van den grooten Vader, Aert, van wien nog 3 stukken het Museum sieren, o. a. een mooi brandje van een boerderij in een winternacht (zie de afbeeldingen)

Twee kerkstukken van Isaak van Nikkelen, van 1681 en 1695. Het is aardig zoovele gedateerde schilderijen dit Museum bevat.

De Adriaen van Nieulandt, Jezus' intocht in Jerusalem, is van 1655, een Willem van Nieulandt, het Campo Vaccino te Rome is 1609 gejaarmerkt; een Pieter Nolpe (?) 1636, *) een Ochtervelt 1663, de Maria van Oosterwyck 1685.

Een niet dikwijls in het buitenland gezien meester, Aert Pietersz, vindt men hier met een goed, gemerkt en 1573 gedateerd mansportret. Het verraadt den invloed van Moro, en is zeer uitvoerig gedaan. Een eigenaardige Willem de Poorter van 1643 stelt de zegeningen des vredes voor Pieter Potter's stukje met 4 ruiters die drinken is reeds van 1629. De Paulus Potter, twee koeien, met bijna geen landschap, is van 1648.

Men kan hier ook werk van Jan van Ravesteijn met dat van zijn broeder Anthony vergelijken.

---

[1]) Een vondst van Dr. Hofstede de Groot maakt het waarschijnlijk dat de geschilderde landschappen gem. P N en aan Nolpe toegeschreven, van Pieter Pietersz de Neyn, den Leidschen navolger van Eraias van de Velde zijn.

A. VAN DER NEER

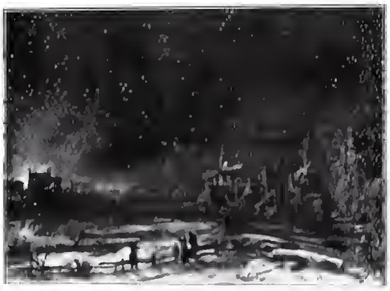
meling is Rubens' portret van Mattheus IJrsselius, abt van de St. Michielskerk te Antwerpen. Prachtig detacheert zich de roodgekleurde, mooie kop van den hoogrooden achtergrond die heerlijk doet met het warme wit van 's mans gewaad, het schitterende goud van zijn bisschopsstaf en al de kleuren van zijn myter. Voor mij behoort dit werk tot het volkomenste wat Rubens als portretschilder gewrocht heeft. Van den grooten Vlaam is hier ook nog een omvangrijk doek met de voorstelling van Salomo's eerste recht. Het was oorspronkelijk bestemd voor het Stadhuis van Brussel en is zeer dikwijls gecopieerd.

De portretten van Anthony, die men ook te Brunswijk en te Gotha vindt, zijn droger geschilderd dan Jan's beeldtenissen; het is eigenaardig dat al Anthony's bekende werk vóór 1630 gedateerd is, terwijl hij eerst in 1669 overleed. Bij zijn portret van een 19-jarige jongeling uit het geslacht Stalpert van der Wiele heeft de Catalogus vergeten het Monogram AVR (aanéén) af te beelden dat er op te vinden is, en bij een portret van Cornelis Bosch, onlangs aangekocht en 1660 gedateerd, vergeet Madsen dat Jan van Ravesteijn toen reeds tien jaren dood was, zoo dat dit portret het werk is van Arnold van Ravesteijn. Als zoodanig hebben mijn vriend Moes en ik het ook reeds 1892 in Oud-Holland beschreven.

De dichterlijke Jacob van Ruisdael is de schepper van drie stukken in dit Museum. Uit zijn vroegeren tijd is no. 301, kalm water waarin zich rechts een groote boom, links een lage struik spiegelen; een heerlijk schilderijtje vol innige liefde voor deze stille, eenzame plek, vol echt Ruisdael'sche intimiteit. Behalve een andere waterval is er een fraai gecomponeerd, grootsch half Noorsch landschap, met een ruïne op een rotstop, en een landelijk bruggetje over een bruischenden bergstroom met zijne bekende rotsblokken en omgevallen half meegesleurde boomstammen, een der gelukkigste werken in dit genre, dat m. i. altijd achter staat bij de reeks vroege werken die steeds dichter bij de geziene natuur staan.

Niet alledaagsch is het fraaie en gemerkte, 1540? gedateerde stuk met geldwisselaars van Marinus van Roemerswale; het is een der beste exemplaren van dezen eigenaardigen navolger van Quinten Massys.

Een der grootste meesterwerken van deze verza

A. VAN DER NEER

Raadselachtig blijft een aardig gezicht op een deftig buiten, naar het leven geschilderd, duidelijk I.V.R. 1652 gemerkt. Ik weet geen naam [voor dien meester; het stuk blijkt in sommige

details een weinig op het werk van Jacob van Ruisdael Salomonsz., maar wijkt in vele anderen geheel van hem af.

't Is een mooie buitenplaats, een soort kasteel in rooden baksteen, een waterpartij met een Neptunusbeeld op den voorgrond, aardige figuurtjes, o. a. een rood mannetje in een schuit (aan Gael toegekend). Goed verlicht, effectvolle lucht, in de struiken Ruisdael'achtige oranje grashalmen.

Jacob van Ruisdael schilderde ook het wat donkere landschap om eenige duiven van Jacomo Fictors (door beiden gemerkt).

Drie Salomon van Ruysdael's, waaronder een van 1659, pas dit jaar aangekocht voor 5000 kronen, een stuk met een veerpont; een ander is van 1652. Herman Saftleven schijnt hier zeer gezocht geweest te zijn,

MARINUS V. ROEMERSWALEN

ten minste men vindt 5 stukken van hem hier, waarvan een gezicht op Utrecht wel het aardigste is.

Van Roeland Savery een goed bloemstuk in zijn ouderwetschen trant (1620).

RUBENS

Een rariteit is de Siberechts van 1671 (fecit a Anvers) omdat het in plaats van zijne door het water wadende boerinnetjes een binnenhuis met een moeder met kinderen is dat vaag aan Pieter de Hoogh doet denken. Een man aan een tafel gezeten waarop een à la Dou geschilderd open boek, globe, muziekinstrument, bleek-rood tafelkleed, horloge, boven hem een doodshoofd, van Slabbaert.

Er volgen twee zeer goede stillevens van Snijders, vooral het in den Catalogus afgebeelde doek met een overvloed van vruchten, een ware weelde voor het oog, vooral de prachtige mand met druiven.

Paulus van Somer is de schilder van een levens-

JAC. VAN RUISDAEL

groot portret, ten voete uit, van Karel I van Engeland. Men vindt buiten Engeland slechts zelden werk van dezen 1621 te Londen overleden schilder, wiens verdienstelijke portretten voor die van zijn tijdgenoot, Daniel Mijtens Senior niet onderdoen.

De groote bloem- en vruchtenkransen van Joris van Son (1665) zijn voortreffelijk en zoo mooi van kleur en schildering als de fraaiste de Heem's, waarop zij bedriegelijk lijken.

Aan Jacobus van Spreeuwen wordt een zeer Dou'achtige heremiet toegekend met eene onduidelijke handteekening en het jaartal 1635. Van dien zeldzamen Leydenaar hebben we tenminste een goed werk in 't Rijks Museum.

De twee Jan Steen's zijn prachtige stalen van dien veelzijdigen kunstenaar. Een klein schilderijtje, het fijnste, stelt een gierigaard voor die zijn geld telt, terwijl de dood door het venster ziet. Jan Steen moraliseert hier al weer, terwijl het een juweeltje van toon en schildering is. Het invallend licht is zoo zuiver doorgevoerd als een Ostade het maar in zijn beste dingen gaf. Het andere stuk, een zijner groote schilderijen — het is meer dan 1½ meter breed — laat ons de ontmoeting van David met Saul's dochter Michal zien. Links is een aardige groep van uitbundig vroolijke jongelieden, terwijl op den voorgrond een jongetje bezig is den afgehouwen kop van Goliath te be.... zoedelen, zooals de Catalogus het kiesch uitdrukt. Op den achtergrond ruiters, door jonge maagden vroolijk begroet. Het stuk is acht jaren voor J Steen's dood geschilderd (1671).

Een zeer fraaie Dirck Stoop is uit zijn vroegeren tijd (1643) en van Maerten Stoop is hier een zeer karakteristieke plundering. Een zeer goed werk van dien meester bezit het Berlijnsch Museum in zijn Depot. Zijn meesterstuk zagen wij indertijd op een Haagsche tentoonstelling en bevindt zich nu in de verzameling Gijsberti Hodenpijl. Hij teekent zijn figuren meesterlijk en heeft een groote frischheid in zijn lichte, transparante kleuren.

JAC. VAN RUISDAEL

Het eenig bekende stuk van Rembrandt's eersten leermeester, gem. 1628, Iacomo Swanenburgh is meer curieus dan fraai (zie

J. STEEN

de afbeelding tegenover den titel). Lang na zijne terugkomst uit Italië schilderde hij deze processie op het St. Pietersplein uit de herinnering. De ontelbare figuurtjes zijn niet slecht geteekend, maar het is een „kunst" die met die van zijn leerling niets te maken heeft en het is ook alleen uit een historisch en topographisch oogpunt van eenige beteekenis. Dan heeft Rembrandt toch nog meer van Lastman geleerd!

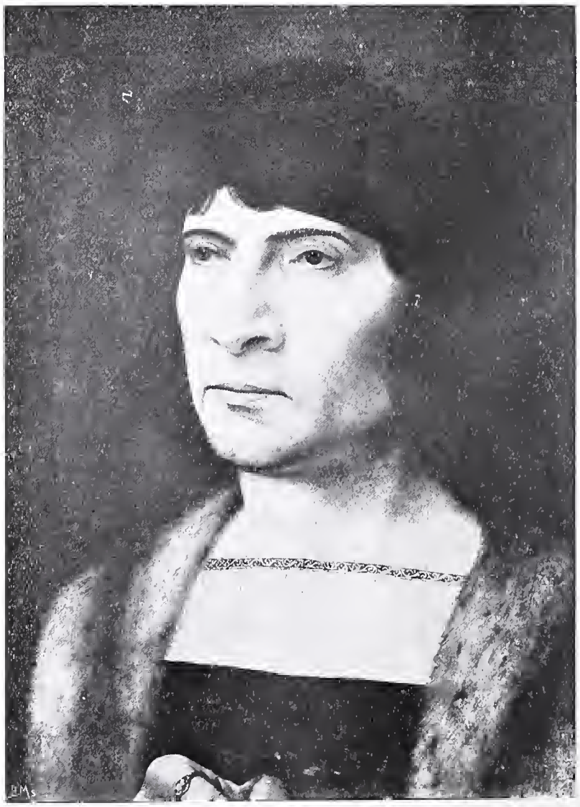
Op het mansportret (no. 345), dat lang doorging voor Tintoretto's eigen portret, is voor eenige jaren de handteekening van den merkwaardigen Greco (Domenico Theotocopuli) ontdekt. Deze zoo verschillend voor den dag komende kunstenaar is nog niet genoeg gekend. Zijn meesterstuk, een zeer groote hemelvaart van Maria, onder den invloed van Titiaan's schilderij (in de Academie te Venetië) dat ik vroeg er in Spanje zag, bevindt zich thans te Parijs bij Durand Ruel. Het is van zulk een prachtige, diepe kleur, de koppen der Apostelen zijn van zoo'n intensiteit van karakter, zoo meesterlijk van uitdrukking, de groepeering is zoo gelukkig, de eigenaardige schoonheden in de engelen van zooveel be- koring, dat dit doek tot de groote meesterwerken der Spaansche school mag gerekend worden.

Het portret te Kopenhagen is goed, doch hij heeft er beteren gemaakt; toch is het van meer beteekenis dan dat in het Louvre. Ook een Titiaan bezit Kopenhagen: het portret van Francesco Maria della Rovere, dat ondanks een minder gunstigen toestand, nog den indruk achter laat van diens groote karakter-uit-drukking en sobere deftigheid.

Bij no. 349, een brutale kop van een ongebaard man, uit het midden der XVIde eeuw noemt de heer Madsen Mabuse met een vraagteeken den schilder. Dit is zeker juister dan de vroegere toeschrijving aan Lorenzo Lotto; het is bepaald Nederlandsch en een mooi werk.

Van den niet veel voorkomenden Dirk Valkenburg, wiens stillevens dikwijls als Weenix verkocht worden een gevecht van een beer met honden, 1703 gedateerd.

Een alleraantrekkelijkst wintergezicht van Esaias van de Velde, in den geest van het

MABUSE?

ES. VAN DE VELDE

rijns, vier de Vlieger's, een vreemde Hendrick van Vliet, dien ik mij niet herinner, gemerkt H. van der Vliet, anno 1647, voorstellende een oud soldaat, halve figuur, levensgroot, waarbij een oude vrouw met een bril op en een papier in de hand en een kind dat geld telt.

Hoogstbelangrijk is de 1651 gedateerde en gemerkte Cornelis Vroom, de zeldzame schilder, die ook hier Ruisdael zeer nabij komt, ook wat het dichterlijke in de opvatting van het landschap betreft. Jammer, dat wij van dezen kunstenaar, van wien Schrevelius zegt (1647!!), dat hij „alsoo uytsteeckt „in zijn kunst dat hy qualyck niemandt sijns „ghelyck heeft van die noch leven" geen enkele schilderij in Nederland bezitten! In Schwerin is een fraai, helaas thans sterk ge-

Haagsche maar nog losser en geestiger gedaan met aardige schaatsenrijders.

Werken van Verboom, waarbij een bizonder goed exemplaar met figuren van Lingelbach; van Pieter Verelst (1643), niet minder dan vijf stukken van Jan Victors, waarbij een goed damesportret van 1657, een goed binnenhuis van den uiterst zeldzamen A. Victo-

CORNELIS VROOM

ABR. WUCHTERS

poetst stuk van hem van 1633. Reeds 1628 bezong Ampzing hem. Men vraagt wel eens verwonderd waar al zijn werk gebleven is; hij heeft dan toch van vóór 1628 tot na 1651 geschilderd!

Goede werken van Wynants, Th. Wyck, Ph. Wouwerman, een curieuse Pieter Wouwerman, namelijk een gezicht op Parijs, een Jan Wouwerman volgen in den Catalogus.

Bizonder fraai en daarbij zeldzaam is het (afgebeelde) portret van den jeugdigen Ulrik Christian Gyldenlöve, zoon van Christiaan IV en Wibeke Kruse, 1643, door Abraham Wuchters geschilderd. Deze Hollander kwam reeds vroeg naar Denemarken en was 1639 teekenmeester aan de Akademie. Men neemt aan dat hij omstreeks 1610 geboren is en 1683 overleed hij in Kopenhagen. Dit elegante portret, levensgroot, ten voeten uit, is een zeer mooi werk. Er is van het fraaie costuum partij getrokken; de kop met het lang nêervallende haar is aantrekkelijk wêergegeven en de pose, met een stok in de linkerhand, elegant Links zit een goed geschilderd Puckhondje.

De schilder teekent zijn naam in documenten die ik van hem vond Wuchter, zonder s aan het eind. Hij is denkelijk van Amsterdamsche afkomst. 27 Nov. 1637 had hij te Amsterdam ruzie met zijne hospita. Hij had voor haar 2 schilderijtjes gemaakt, waarvoor zij hem de kaarsen moest leveren die hij noodig had. Die kaarsen had hij niet gekregen; hij was ontevreden vertrokken omdat zij hem een gulden in de week had opgeslagen, en had toen nog andere schilderijen daar achtergelaten, die hij doet opeischen. Ik vind ook nog Jan en Cathalijntge Wuchters te Amsterdam genoemd; de laatste wordt 1657 beschuldigd „de pol ofte hoere van Abram Wuchters te zijn, zijnde haar broeders kind. 1646 bezit iemand te Amsterdam het portret van Abraham Wuchters door hem zelf geschilderd.

Ten slotte twee goede exemplaren van R. Zeeman.

Men ziet, de hollandsche kunst is in het Kopenhaagsche Museum rijkelijk vertegenwoordigd, en dit een bezoek overwaard.

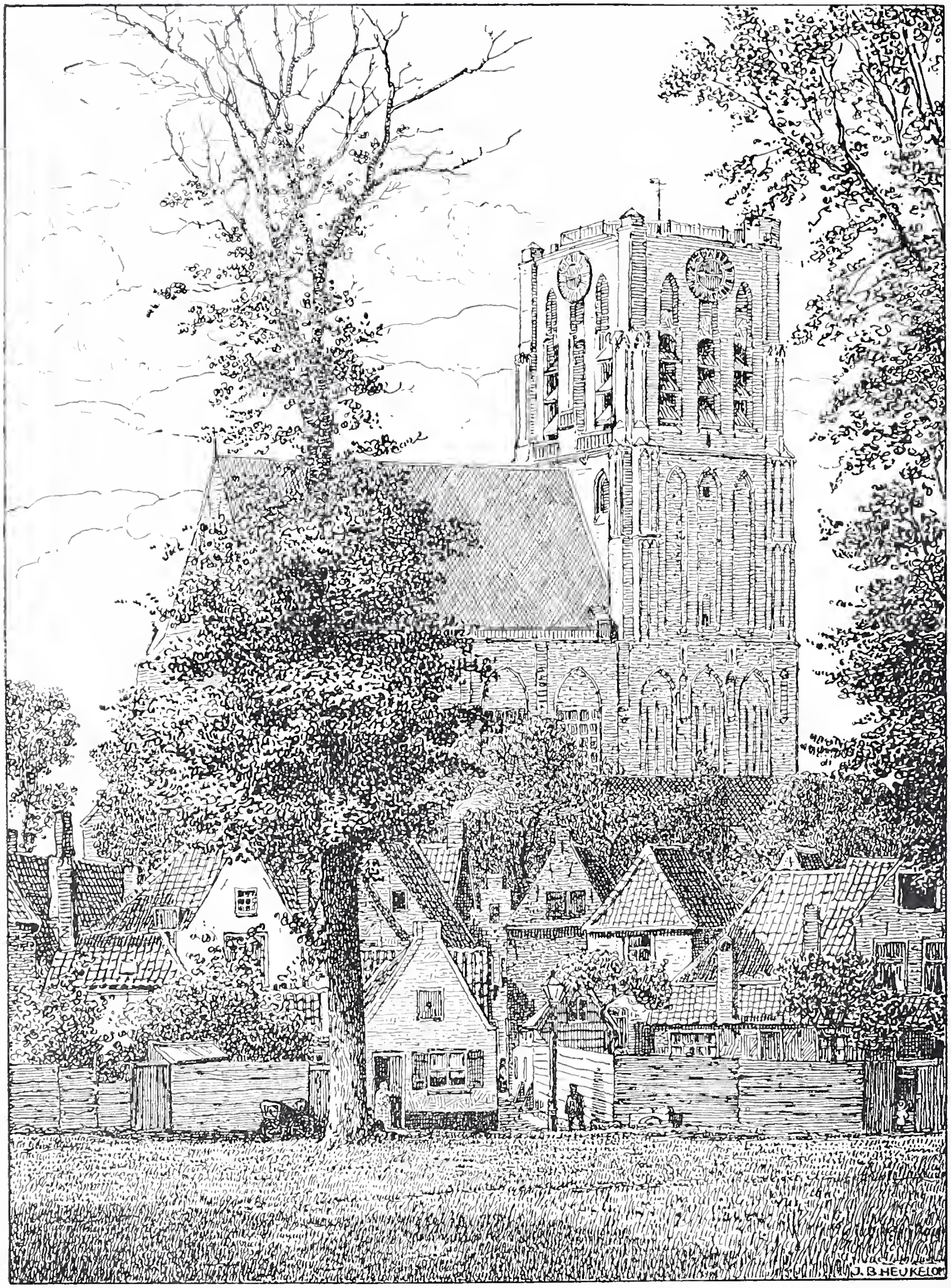
EEN WANDELING DOOR DEN BRIEL.
DOOR JOH. H. BEEN.

Als de heer Heukelom naar Den Briel wil komen, gebeurt er altijd iets bijzonders om hem dit te beletten. Spoorwegstaking, plotselinge ziekte bij zijn kinderen, een haast onbegrijpelijk verloopen van den trein. Wel, toen hij, om alle booze machten te verschalken, zonder eenige voorafgaande aankondiging het Geuzennest probeerde in te pakken en als een verschijning voor mij oprees, rijden zich de zeldzame wolken van het haast regenlooze zomerjaar onzes Heeren 1904 plaagziek om den lande van Voorne, en ruischte en plaste en kletterde het om ons heen, dat m'n eerste

vraag wel moest zijn, of hij oliejas en waterlaarzen had meegebracht om een half verdronken stad uit te teekenen. Nu is de heer Heukelom, zoo bescheiden als hij in zijn optreden is, iemand van een zeldzame taaiheid. Vandaar dat hij zich als het ware vastzoog aan het grauwe en natte en plasserige stedeke, waardoor zooveel moois, dat ik kende, voor hem verborgen moest zijn. Dat konden de wolken, die ook al niet van de kwaaiste zijn, niet langer meer aanzien. Almoeder de zon, tersluiks om een hoekje glurend, zag zich plotseling verraden. En ja, — daar is ze in onze taal vrouwelijk voor — àls zij voor den dag moet komen, doet ze zich op haar mooist voor. En zoo kreeg de heer Heukelom zijn zin.

Maar van mij kreeg hij dat niet. 't Was niet voor den eersten keer dat ik met een teekenaar of schilder te doen had. Met Johan Braakensiek heb ik eens een notariëele akte geteekend, waarbij een frissche boerendeerne van haar zieken vader de toestemming kreeg om het huwelijksbootje in te gaan — en nog zie ik het prachtige licht, dat van de door de zon verwarmde duinen in het kleine, half verborgen hutje viel Een andere maal leidde ik den toenmaals nog in opkomst zijnden schilder Heijenbroek in een door hem zelf gephantaseerd kostuum en gehuld in langen, om zijn rijzige gestalte in allerlei plooien gedrapeerden mantel, door de straten van Den Briel, waarvan de bewoners hem hetzij voor een Engelschman, hetzij voor een herrezen Spaanschen grande aanzagen. Om van andere voorbeelden nu te zwijgen, wil ik daarmede maar zeggen, dat men zoodoende wat van 's keizers kat wegkrijgt, met andere woorden: dat men ook zoowat gaat parlevinken van dat het hier schilder-, en daar teekenachtig is. En zoo wou ik den Brielschen toren anders weergegeven hebben dan in het plan van den heer Heukelom lag, die hem wilde uitteekenen gezien van een dijkje op een plaats, welke in Den Briel den eigenaardigen naam van het Scharloo draagt. Zijn reeds besproken taaiheid zou het vermoedelijk over mijn diplomatie wel gewonnen hebben, als het water, dat van ouden tijd her een Briellenaar ter hulpe wil komen, zich niet tot mijn bondgenoot had verklaard. Eventjes weer werden de sluizen des hemels geopend, en de brave teekenaar was wat blij dat ik hem onderdak stopte in 't Asyl voor oude zeelieden, waar hij, onder 't genot van het gebabbel en de herinneringen van een gezellig oud-zeeman, en de zich in kopjes koffie openbarende moederlijke teederheid van diens vrouw — door het raam heen of om het hoekje van de geopende deur, waardoor de geurige zomerlucht, de echte lucht van buiten warm-vochtig binnenstroomde, juist het tafereel schilderde, dat ik voor hem uitgekozen had.

Ik weet niet, hoe de teekening er uit zal zien als zij afgedrukt en wel in *Elsevier's Maandschrift* staat. Maar op de oorspronkelijke gaf ze het weer, het echte van den kolossus, hoog en breed en zwaar uitkomend boven allerlei oude achtergeveltjes. Een klein straatje, het Raas geheeten, vermoedelijk omdat daar eenmaal een stroom doorging, verdwijnt als 't ware met haar enkele popperige figuurtjes bij de geweldige steenenmassa van kerk en toren. Onder allerlei lichten en luchten heb ik dat zoo gezien, aan den Oostkant verlicht door de jonge morgenzon, of het grauwe gevaarte leunende tegen een lucht van avondgoud, als de zon precies achter den toren wegschool, door kleine openingen bundels stofgoud strooide en de steil omhoog rijzende kantlijnen dik met goudnevel omwolkte. En altijd verbeeldde ik mij in de middeleeuwen te zijn teruggevoerd, toen de huisjes en hutjes zich, als luisterende kinderen om den verteller, heenschaarden om het gebouw, waar binnen de gewijde muren de woning des Allerhoogsten was. Dat, wat ik zóó zag, was voor mij de hooge Heerscher aan den Mond der Maaze, het baken verre in de Noordzee zichtbaar, en over het land van Voorne heen aan het opkomend geslacht de plaats wijzend, waar de stoute zeeloopers van Den Briel woonden Dàt was het geweldige monument ook van de kinderen der zee uit ons heldentijdperk, waartoe drie onzer groote admiralen behoorden. Al het vertrouwelijke van het kinderlijk, maar bergen-verzettend geloof onzer voorvaderen, spreekt mij uit dat vertrouwelijk aanleunen dier kleine huisjes tegen het grauwe gebouw, dat voor

De St CATHARINA TOREN te BRIELLE

ieder Nederlander een verhaal heeft van goeden moed en van er te durven zijn . . . .

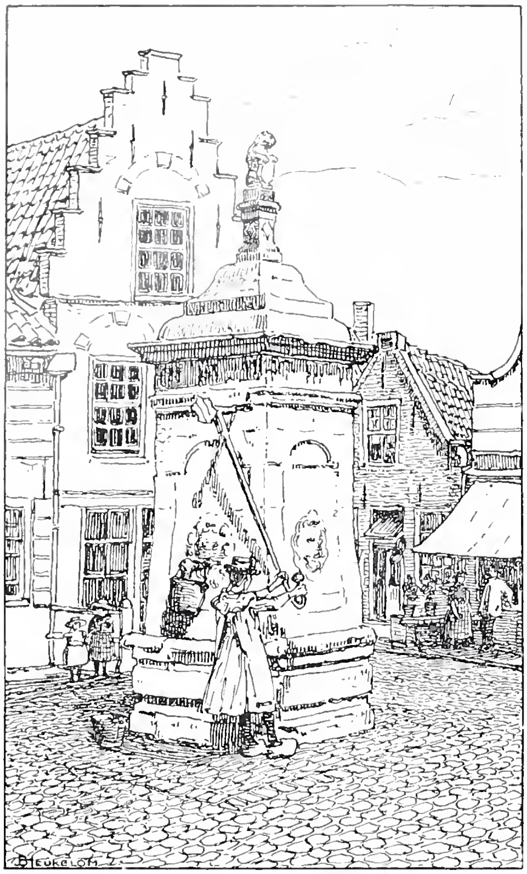
Ik heb al zooveel van dien toren en van die kerk verteld, dat ik hier slechts eenige punten aanstip. Opgericht in plaats van een vroeger gelijknamig gebouw, was de toren al driehonderd trappen hoog geworden, toen hij in 't jaar 1417, gelijk een opschrift dat naïef mededeelt, door den donder ineenstortte. In hetzelfde jaar werd de wederopbouw begonnen, maar slechts het geweldige voetstuk van wat de toren had moeten worden, en dat nog niet geheel afgewerkt, is voltooid. De ijzeren ballustrade, op een achthoekig gewelf rustend, wijst er op, dat er boven op den kolossus een achthoekige toren had moeten komen, dáárop vermoedelijk nòg een, terwijl 't geheel met een spits bekroond zou worden. Omdat alles los en lucht, rank en omhoogstrevend moest zijn, zou de indruk van het lompe van den ondersten toren weggenomen worden, doordat al de boogvensters, die nu dichtgemetseld zijn, voorzien zouden worden van prachtig gebeeldhouwde ramen met glasruiten. Ook de kerk is slechts voltooid tot het priesterkoor. Ze had een kruiskerk moeten worden van ontzaglijken omvang. Doch... het getijde van den bloei der alom bekende visschersplaats verliep. Geslagen werd het Brieltje als dat met weinige steden het geval is geweest. Branden, stormen, watervloeden, een raadselachtige wijziging in den trek van de haring (van de kust van Schonen vandaan naar de Schotsche kusten) — hebben de oude, vermaarde visschersplaats zoo doen vervallen, dat zelfs onder het bestuur van den Spaanschen Philips er medelijden mede werd gevoeld, terwijl de aanstaande ondergang voorspeld werd. Het was in waarheid een steen geworden, dien de bouwlieden verworpen hebben, maar — en de toren van Den Briel zal er nog eeuwen lang van getuigen — plotseling, geheel onverwacht, gesteld werd tot hoofd des hoeks, tot grondslag van het Gemeenebest, dat, als de Zeven Vereenigde Nederlanden, een onsterfelijke plaats in de geschiedenis der wereld verkregen heeft.

Het is vooral dàt tijdperk, waarvan de Brielsche toren een levend getuige is. Neen, laat ik daar thans niet op ingaan. Laat een oogenblik dat monument zèlf de herinneringen uit uw jonge jaren in u doen oprijzen.

Nu — loop ik even bij het oude zeemanspaar aan, en zie hoe de bekwame teekenaar, lijntje na lijntje, al dat geweldige op 't papier brengt, tot groote satisfactie van den ouden zeerob, die óók verstand van teekenen heeft. Want hij maakt vloerkleedjes, waarvoor hij zelf de phantastische patronen ontwerpt. Zijn ideaal echter is een tijger, en de heer Heukelom belooft hem er een te zullen teekenen. En zeker, de tijger zal springen en een bloedroode tong hebben en vuur-schietende oogen. En daarmede lachen wij, als echte Hollanders, schijnbaar den indruk weg, dien het middeleeuwsch tooneeltje ook op den teekenaar heeft gemaakt.

Intusschen — achter elkaâr kon hij niet blijven werken aan eenzelfde onderwerp waarvoor hij, om de eigenaardige belichting, bepaalde uren van den dag moest gebruiken. En zoo bracht ik hem op de Plaetse Welle Rondom, waar hij verleid werd om de zich daar bevindende monumentale pomp op het papier te brengen. Gelijk uit den naam van het pleintje reeds blijkt, bevond zich hier vroeger een welle, of gelijk men toenmaals zeide: een welleput. Die welle — met windas, emmers en een verdek — was er nog, toen de Gorkumsche martelaren, waardoor Den Briel voor de Roomschen een der meest bekende bedevaartplaatsen van ons land is geworden, door de Watergeuzen naar der stede gevangenis, of gelijk die oudtijds heette: „den Steen", werden gevoerd. Nog bevindt zich dicht hierbij de gevangenis, maar niet dezelfde als van het jaar 1572, die een weinig meer zuidwaarts lag. Hoewel nu volgens het jaartal, dat onder het leeuwtje op de pomp te lezen staat, deze meer smaakvolle inrichting de vroegere welle in 't jaar 1590 verving, leerden mij toch de Resolutiën, dat de pomp in 't jaar 1610 werd opgericht. Vermoedelijk zal dat jaartal 1590 met het wapenschild bij een of andere verfraaiing op het vroegere verdek zijn aangebracht.

Het pleintje, dat voorheen een typisch oud-Hollandsch karakter had en dit tot zekere hoogte nog heeft bewaard, bezit thans nog slechts één trapgevel. Dat is van een reeds

POMP OP DE PLAETSE „WELLE RONDOM".

oud huisje, zoodat men beven kan bij de gedachte, dat weldra ook dit geveltje als zoovele veranderd zal worden in iets moderns, dat door de menschen wel weer erg mooi gevonden zal worden.

Dicht bij de Welle woonde eens de bekende timmerman Rochus Meeuwiszoon, die bij den aanval van Bossu op Den Briel de zee ter hulp riep, door het Nieuwlandsche sluisje open te hakken, waardoor, gelijk Van Wijn zich uitdrukt, 's lands vrijheid hem een onsterfelijken dank verplicht is. Dat land heeft hem later in zijn droeven ouderdom, toen de door zijn heldendaad gebrekkig geworden man armoede leed, op zijn ootmoedige bede een jaarlijksch onderstandje toegestaan, dat ongeveer het negende deel bedroeg van wat men in één maaltijd met Sir Francis Vere opat, volstrekt onvoldoende ten minste om er van de twee einden aan elkaâr te kunnen knoopen. Den Briel kon zulk een koninklijke royaliteit niet beter volgen, dan door den redder van de stad af te schepen met... het portiersbaantje aan de Langepoort, op 35 stuivers per week. De vijf-en-tachtigjarige stumper stierf in 't jaar 1610, juist toen de pomp opgericht werd. 't Is dus eigenlijk maar beter dat er dit jaartal niet op voorkomt.

Dit nu is altemaal uit den Geuzentijd. Maar naar veel vroeger dagen voert ons het poortje van het voormalig Sinte-Catharinaklooster terug. 't Is het eenig overblijfsel van het dusgenaamde zusterhuis. Dat poortje, waarin op onze teekening een paar bengels geheel verdiept zijn in 't gezellig eten van een eerlijk gedeelde peen, heeft heel wat rumoerige tijden doorgemaakt. En niet alleen in de dagen van den beeldenstorm, maar ook in goed katholieke tijden. Zoo in 't jaar 1480, toen de zusters aan de schutters naar den papegaai niet het door hen verwachte geschenk van een ton bier en een ram wilden geven. Deze poort werd bestormd, opengebroken en het klooster door de verbolgen schutters in rep en roer gebracht. Groote gevolgen had deze tumultueuse beweging. De belhamels toch waren gevangen genomen, en weldra verpreidde zich het gerucht dat zij door de Vrouwe van Voorne, die Margaretha van York heette, tegen een der voornaamste privilegiën der stad in, buiten Den Briel terecht zouden staan. Alles is echter ten slotte nog goed afgeloopen, al hebben zich wederom volksdrommen voor dit poortje opgehoopt.

Maar erger was het in het jaar 1548. Toen, 's avonds om tien uur van den 11den Mei, nam in dit klooster, dat echter zelf niet in de asch werd gelegd, een dier geweldige branden een aanvang, waardoor in die dagen menige stad geheel of gedeeltelijk in vlammen opging. Men had toen op de huizen wat men noemde „zacht" dák, d.i. rieten daken, en als eenig weermiddel leeren brandemmers en ijzeren brandhaken. In dezen bangen nacht nu werden meer dan 140 huizen in de asch gelegd. En onder de wanhopige, van dak en goederen beroofde, weldra hongerlijdende menschen, ging het gerucht dat de pater van het zusterhuis het klooster gesloten had gehouden toen de brand een aanvang nam. Of hij dit gedaan had ter voorkoming van

plundering, daar werd niet naar gevraagd. In grimmigen toorn vloog men naar het klooster en plunderde het *nu*, wat nog eens dunnetjes werd over gedaan, toen de visschers, die afwezig waren tijdens den brand, van de zee terugkeerden en hun huizen in de asch en hun huisgezinnen op straat vonden. Natuurlijk hadden er wederom gevangennemingen plaats toen de orde hersteld was, maar bij den intocht van 's Keizers zoon, den lateren beruchten Philips van Spanje, dienden enkelen der voornaamste schuldigen een smeekschrift in, en liep de zaak nog al schikkelijk af voor hen, al werden er over anderen minder malsche vonnissen uitgesproken.

Dit vermaarde poortje vormt heden ten dage den ingang tot een tuin, en verkeert, gelijk op de teekening blijkt, in zeer vervallen staat. Toen, enkele jaren geleden, Jhr. de Stuers daarover zijn leedwezen uitdrukte en vroeg of geen voorkoming van algeheelen ondergang mogelijk kon zijn, moesten de schouders worden opgehaald. Vermoedelijk zal dit poortje zijn langsten tijd wel gehad hebben.

Dat zal zeker niet het geval zijn met het Merula-weeshuis, waartoe — mede op de teekening afgebeeld — zes huisjes voor oude weduwen behooren. Het geheel is de stichting van een braaf man, die, rijk gezegend met aardsche goederen, toch als grijsaard, vervuild en verwaarloosd en gedekt met de gele muts met zwarte duivelen er op geschilderd, naar den brandstapel werd geleid. Engel Willemsz. van Merle, of gelijk hij in de geschiedenis heet: Angelus Merula, werd omstreeks het jaar 1487 *) in Den Briel geboren, liep daar de Latijnsche school af, en studeerde verder aan de Universiteit te Parijs. In Den Briel teruggekeerd, werd hij tot priester gewijd en las zijn eerste mis in de — sedert verdwenen — Maarlandsche Kerk. Hij was niet alleen priester, maar vervulde ook het ambt van notaris, en bewoonde als een groot heer het huis dat op onze afbeelding te zien is, waartoe ook de zes huisjes en een ruime boomgaard behoorden. Tijdgenoot van Erasmus, was ook hij een voorstander van een matige hervorming *in* de Kerk. Toen de tijden evenwel ernstiger werden en het voor hem gevaarlijk werd om in Den Briel te blijven, werd hij pastoor te Heenvliet. Om zijn geleerdheid bekend, werd ook hij uitgenoodigd deel uit te maken van 't Concilie van Trente, waarin hij echter door ziekte verhinderd werd. Eindelijk is ook hij het slachtoffer der vervolging geworden. Maar toen hij, in de verte nog, die booze dagen zag aankomen, wilde hij er vooruit voor zorgen dat, in de te verwachten verbeurdverklaring zijner vele goederen, dit groote huis met boomgaard en de zes kleinere woninkjes niet begrepen konden zijn. Die moesten bewaard blijven voor het edele doel, dat hij zich gesteld had. Dikwijls toch was zijn hart vervuld geworden van medelijden voor schamele weezen en vondelingen, en voor de arme, oude stumperds, die mede verschoppelingen der maatschappij waren. Om den wees een beschermend dak en een liefderijke verzorging, en de oude weduwe een eigen

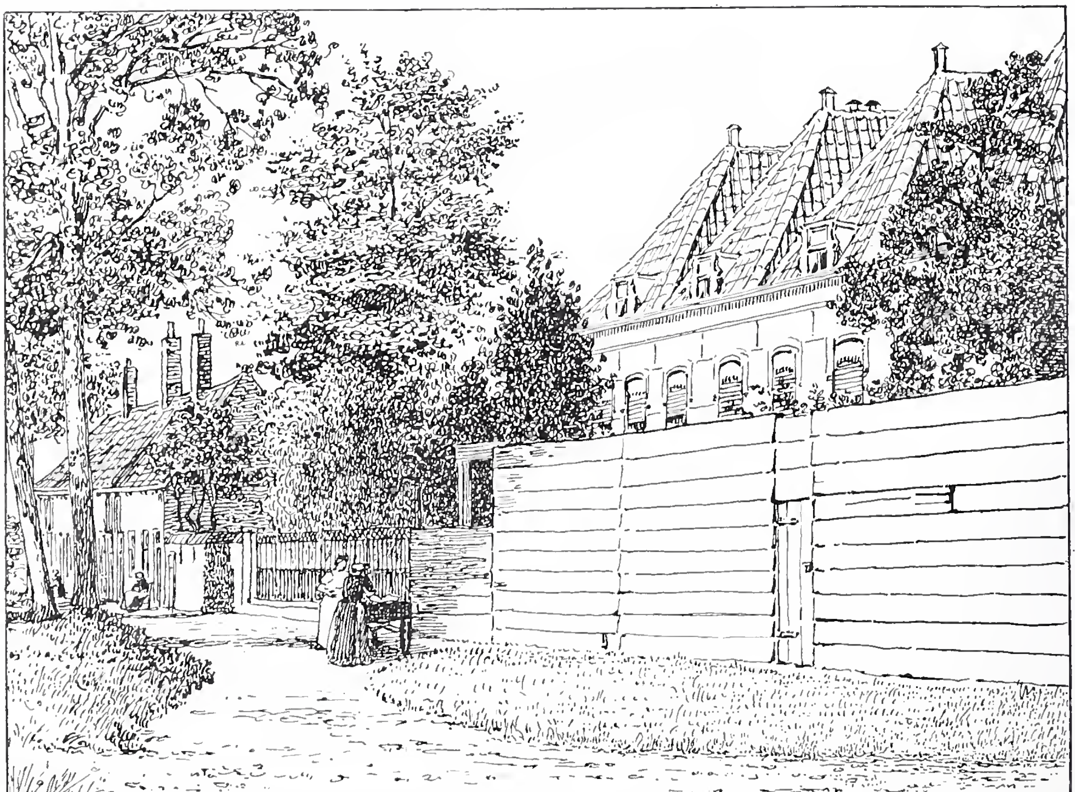
POORT VAN HET VOORMALIGE S! CATHARINA KLOOSTER

*) Waarschijnlijker dan in het gewoonlijk opgegeven jaar 1482.

plaatsje te verzekeren waar zij het hoofd ter ruste kon leggen, stond hij, die in zijn laatste dagen van het eene kerkerhol naar het andere zou gesleept worden, al deze bezittingen aan Den Briel af, en voegde er zooveel landerijen aan toe, dat uit de opbrengst daarvan weezen en weduwen vrij voldoende onderhouden konden worden.

Toen zijn neef hem te Bergen in Henegouwen aantrof op den treurigen tocht naar den brandstapel, was Merula's eerste vraag naar zijn Weeshuis; en toen hij hoorde dat de stad dit eigendom met hand en tand tegen de eischen van inbeslagneming zou verdedigen, bleef den martelaar op aarde niets meer te wenschen over. Voor het strooien hutje gekomen, waar hij in moest om den vuurdood te ondergaan, vroeg hij verlof om te bidden. Hij knielde neder, boog het mishandelde en bespotte hoofd voor Hem, die volgens de Christelijke voorstelling de Vader der weezen en de Man der weduwen is. Een opgaan in het laatste gebed, vlak voor een gruwelijken dood. Maar . . . plotseling valt hij op zij. Biddende is hij gestorven, en het is slechts zijn lijk dat men overgehouden heeft om in de vlammen te werpen.

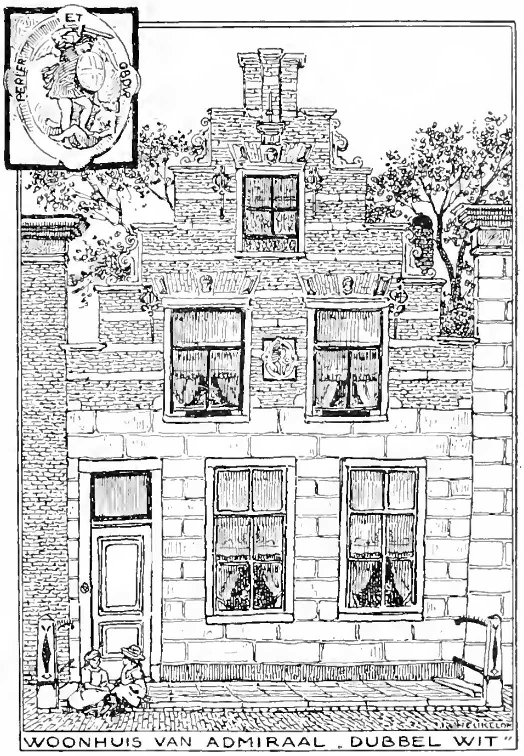
Neen maar . . . dan was Witte Cornelisz. de With — Admiraal Dubbel Wit —, wiens woonhuis op het Maarland (met vermoedelijk de ridderorde van St. Michiel als medaillon in den gevel) de vijfde onzer teekeningen weergeeft, een ander man! Men kent hem, den Voornschen boerenjongen, die zich op elfjarigen leeftijd door den Nieuwenhoornschen predikant, dominee Leo, liet doopen om alzoo een belijder der Gereformeerde religie te worden, en zich toen met zijn krachtige vuisten eerbied af kon dwingen bij de Brielsche jongens, die hem, den Doopsgezinde, zoo geplaagd hadden. Men weet hoe hij op zeventienjarigen leeftijd, omdat hij bij geen gilde als leerjongen meer terecht kon komen, als een opgegeven sujet eindelijk naar zee mocht gaan, waar hij zich zelf een weg gebaand heeft, en opgeklommen is tot Vice-Admiraal van Holland en West-Friesland. Dat was me

MERULA · WEESHUIS.

een man van aanpakken en van alles te durven ondernemen. Die stond op, als het moest, tegen alle hoogheden, en toen ook hij in de gevangenis zat, schreef hij niet als Merula vele bladzijden vol geleerdheid met talrijke aanhalingen uit allerlei schrijvers, zoo maar uit het hoofd geciteerd en schier altoos juist, — maar kortte zich den tijd met in het hout van zijn bedstede het scheepje uit te snijden, dat men nog op de Gevangenpoort in Den Haag zien kan. Zijn dood was iets geweldigs, als van een der oude Noorsche zeekoningen. En geen wonder. Hij behoorde tot dat slag van zeelieden, dat, als de Janmaat onzer 17e eeuw, voortgesproten was uit de ruwe vrijbuiters der 16e eeuw, de Watergeuzen, die op den 1sten April 1572 de Brielsche Noordpoort hebben gerammeid, en binnen de muren dezer stad, voor het eerst den Geuzenmarsch trommelden in het Dijkslop, waarop onze zesde teekening een aardig kijkje geeft, genomen van de overzijde der Maarlandsche haven. In dat Dijkslop — zooals men het plaatje voor zich ziet: aan de rechterzijde — woonde de populaire veerman Jan Pietersz. Coppelstock, die, van een klant die weinig te verliezen had, het wat verder in de wereld gebracht heeft dan de arme Rochus Meeuwiszoon. Want hij is zelfs ouderling geworden, een eer welke niet eens onzen Admiraal Dubbel Wit ten deel kon vallen. Die heeft het, na eens als zoodanig niet te zijn verkozen, slechts tot diaken gebracht, welke triomf de driftkop op denzelfden dag ten deel viel, toen hij van prins Frederik Hendrik de tijding ontving gekozen te zijn tot Vice-Admiraal. Maar met al zijn hoogheid van het ouderlingschap, is Coppelstock toch eens onder censuur gesteld, omdat er op de bruiloft van zijn dochter gedanst was, wat door een buurvrouw verraden werd. 't Arme, babbelzieke vrouwtje heeft daar verdriet genoeg van gehad, want malsch was de veerman van Den Briel niet.

Ja . . . als men van die aardige dingen uit de Brielsche historie gaat vertellen, dan weet men wel wanneer men begint, maar niet wanneer men eindigen zal. Het stadje is er vol van. Het is, gelijk ik het elders uitdrukte, als in een dier oude, geheimzinnige huizen uit de vertellingen van Marlitt, waarin men,

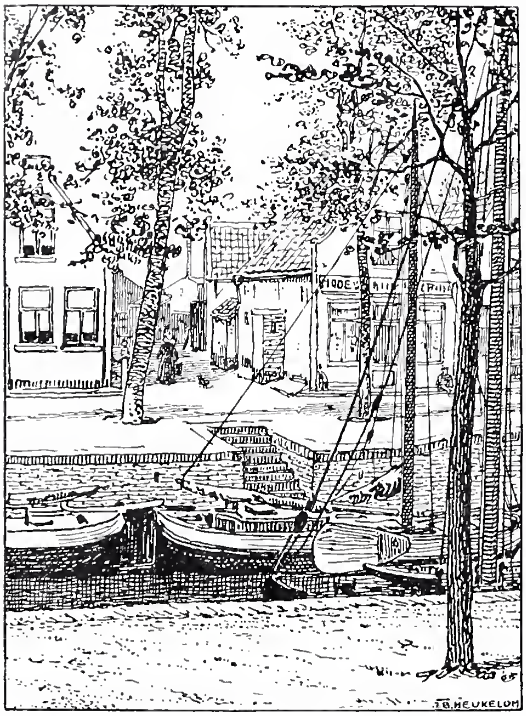

WOONHUIS VAN ADMIRAAL „DUBBEL WIT"

bij het doordwalen der gangen en kamers en zolders, telkens iets belangwekkends ontmoet. Maar de verklaring van déze raadsels moet men zoeken in de reusachtige, met schier op Hebreeuwsch gelijkende karakters beschreven folianten, voor een van welke de klerk van het Brielsche Archief gezeten is. Als 't plaatje er niet bij was, zoudt ge, bij zulk een titel, u geheel iets anders voorstellen, zoo iets van Knapwurst uit Hugues-le-Loup *) met zijn oud denkersvoorhoofd gezeten hoog op het trapje, met een foliant op de knie en de spitse kin begraven in zijn hand. Anders onze vrind hier op het plaatje heeft er ook niets tegen om zoo hoog mogelijk te zitten. Zijn lievelingsplaats, vooral in het voorjaar als het hem op de grootere werkkamer inderdaad te muf wordt, is het zoogenaamde kamertje van dominee De Jager. Daar zit hij hoog boven de stad, met een uitzicht vol zonneschijn en weidegroen en roode daakjes en nog verder de rivier, en, als je goed kijkt, de duinen. 't Raam hoog opengeschoven, stroomen zijn jong, vroolijk leven, en dat leven van zon en

*) Van Erckmann-Chatrian.

en lichte, gele wolken en blijde natuurvrijheid elkaar tegemoet. Rond hem hebben de vogeltjes hun nestjes onder de dakpannen of in de dakgoot gebouwd, en, als die jonge keeltjes opengaan, kan hij moeilijk zwijgend blijven, en vervult hij de lentelucht boven het aardige stadje met een vroolijk gefluit. Hij denkt niet dat ik het hooren kan, maar ik, heel een verdieping lager gezeten, hoor het wèl. En omdat ik zelf jong geweest ben en dat gelukkig nog niet vergeten kan, glimlach ik stil voor me heen. Ik weet wel dat er zijn werk niet onder lijden zal, en daarom zwijg ik er

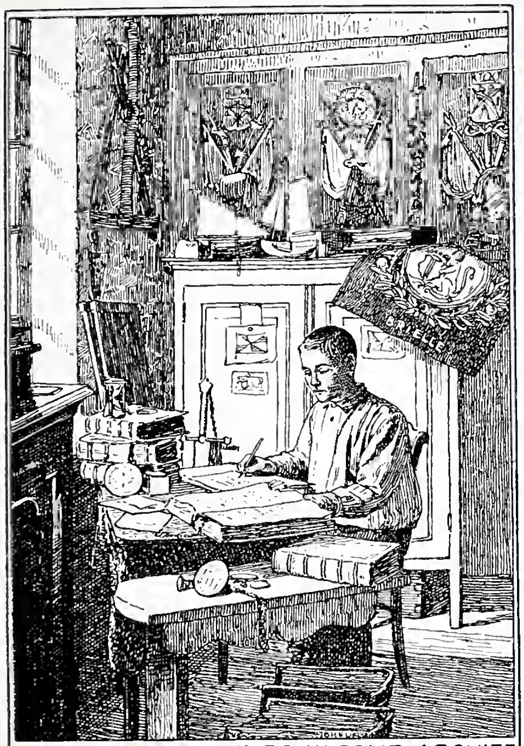

HET DIJKSLOP.

maar van. Want zijn werk is nog niet zoo diepzinnig geleerd, als ge uit zijn ernst zoudt opmaken, waarmede hij thans op het grauwwitte blad van den foliant zit te kijken. Zijn hart ligt nog niet in dat oude boek. Ze kunnen nog geen goeie vrienden zijn, die twee. Hij is nog de millionnair, de benijdenswaardige bezitter van de schatten van jeugd en onbezorgd geluk Voor hem is het nog een tooverwereld hier op het ondermaansche. Hij zal worden wat hij wil en vinden wat hij zoekt, en dwars door dat oude boek ziet hij een heerlijke, avontuurlijke toekomst, voor ons om er jaloersch en weemoedig onder te worden.

Maar dat oude boek! Waar is de hand gebleven die al schrijvende er op rustte, waar de glans van het oog dat er op staarde bij het vormen dier letters, waar die van veel andere oogen, autoritaire of schrandere of doodgewone, maar toch altijd met den gloed van het leven bezielde? Jonge, frissche, vroolijke gezichten heeft dat boek zien verflensen, oud worden, onmerkbaar voor den levende, maar steeds merkbaar voor dit oude, onbarmhartige boek, dat bij eeuwen telt, en uitwasemt haar duffe lucht van langzame vertering.

Evenwel — aan al zulke diepzinnige zaken denkt de jeugdige klerk van het Brielsche Archief, die gewoonweg in zijn sporthemd te midden van al die vreeselijk deftige voorwerpen zit, in 't geheel niet. 't Zal alles wel terecht komen. Het zeuren en tobben, en bergen en heuvelen over ons arm hoofd inroepen, laat hij voorloopig aan ons over. Wat hij zoekt zal hij wel vinden, zonder zich zenuwachtig te maken. En vindt hij 't niet, hij zal er straks het geluk van den buitengewoon mooien zomer niet te minder om genieten. Eigenlijk zou hij u liever — want dat is een deel van zijn taak die er wel in wil — ten gids en uitlegger zijn bij al die dingen om hem heen, die hij voor 't gemak ook maar tot een Archief rekent. Het eerst zou hij natuurlijk met dat twee-handszwaard komen aandragen, het befaamde zwaard van den Gerechte. En wijzen zou hij naar het houtsnijwerk dat ge boven hem tegen den wand ziet, waar vaandels en pieken en hellebaarden elkaar kruisen. Wijzen ook naar het eene der twee boeken in houten kaften gevat, waarnaar hij alle meesters in de rechten die 't Archief bezoeken, het eerst ziet grijpen, omdat het niets minder dan het beroemde Rechtsboek van Jan Matthijsen is. Ook de zandlooper, de zegels en cachetten zouden een beurt krijgen. En dat er zelfs hier een paar scheepjes staan — wel, hij zou u met oogen van niet begrijpen aanstaren, als ge daar aanmerking op durfde maken. Ziet ge dan niet aan de twee geuzenvlagjes, met punaises op de kastdeuren gehecht, en aan

DE KLERK VAN HET BRIELSCHE ARCHIEF.

het Vroedschapskussen met het geborduurde wapen er op, dat ge in Den Briel zijt?

En hiermede zijn we aan 't einde van onze wandeling door Den Briel. Feitelijk al lang. Want op 't Archief hebt ge kunnen uitrusten. Dat hebben er wel meer gedaan, die dan, als een Oostersch philosoof te midden van allerlei wijze boeken gezeten, zich ook als een Oostersch machthebbende door den archivaris en zijn klerk gemoedelijk lieten voorlichten en bedienen. Dan is het soms een heel kunstje die erg belangstellende lui de deur uit te krijgen. Waarlijk, dat gaat altijd niet zoo gemakkelijk als thans, nu ik eenvoudig u de hand ten afscheid kan reiken, u wel bedankende voor de belangstelling voor het historische stadje, dat men lief leert krijgen, niet het minst tusschen de oude en vuile paperassen, waarmede ook gij nu even hebt kennis gemaakt.

DE MAECENAS VAN MALABAR, DOOR S. KALFF.

Naast den „Indischen Plinius" (G. E. Rumphius) en den „Humboldt van Java" (F. W. Junghuhn), heeft in de republiek der wetenschap rang genomen de „Maecenas van Malabar". Nl. jonker Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein, gouverneur van Malabar en commissaris-generaal over de West van Indië, auteur van den *Hortus Malabaricus.*

Voorzeker is hij een scherp omlijnde, merkwaardige figuur uit onze koloniale geschiedenis geweest; merkwaardig ook om het dualisme in zijn natuur, dat hem veroorloofde zich te onderscheiden als wetenschappelijk autodidakt, en tegelijk als provoost-geweldiger van de Edele Compagnie. In de jaarboeken der wetenschap zou zijn naam met onderscheiding genoemd worden als de voornaamste samensteller van een botanisch standaardwerk, in de jaarboeken der koloniën daarentegen als een man die gelijk een brieschende leeuw rondging, langs al de koloniën der Comp. in Hindostan, overal hare ontrouwe dienaren schorsend, straffend, vervolgend, zelfs wanneer zij zich in 't vaderland met hun buit in veiligheid achtten.

Deze utrechtsche jonker, voorbestemd een groote rol te spelen èn in de wetenschap èn in de geschiedenis der nederlandsche koloniën, werd in 1636 geboren als zoon van jonker Ernst van Reede, heer van de Vuursche en Drakestein, luitenant-houtvester van den lande van Utrecht, en jonkvr. Elizabeth van Utenhove. Hij behoorde tot een geslacht dat reeds van de 13de eeuw af een reeks van staatslieden en krijgsoversten had voortgebracht. Daartoe behoorde ook Godard van Reede Ginkel, die Willem III naar Engeland volgde en als belooning voor de onderwerping van Ierland in den britschen adelstand werd opgenomen als graaf van Athlone en baron van Agrim. Deze Godard, die de wapenspreuk van zijn geslacht *Malo mori quam foedari* (liever dood dan geschandvlekt) in eere hield, onderscheidde zich als brigadier bij den slag bij Senef, en, na de iersche campagne, in den Spaanschen Successie-oorlog.

Door een stouten marsch behield hij Nijmegen tegen de troepen van den franschen maarschalk Bouflers, en droeg door zijne cavalerie veel bij tot de overwinning van Neerwinden. Hij stierf in 1703 aan een beroerte, te Utrecht.

Hendrik Adriaan had iets van dat strijdbaar bloed in de aderen, iets van die fiere wapenspreuk in het hart. Reeds vroeg voelde hij zich aangetrokken tot het militaire leven; en, eerder nog, tot het zeeleven. Er waren uit den echt van jonker Ernst zes zonen geboren, en vijf dochters; Hendrik Adriaan was de jongste van allen. Toen zijn vader in 1640 kwam te overlijden (zijn moeder was reeds vroeger gestorven) bleef hij als 3-jarige wees achter. De middelen om het talrijk gezin te verzorgen waren waarschijnlijk verre van overvloedig, en dit kan er toe hebben bijgedragen dat hij op den prillen leeftijd van pas veertien, zee moest kiezen. Tenzij dan dat Busken Huet de juiste reden aangeeft met te zeggen, dat hij uit smaak voor het zeeleven het ouderlijke huis ontliep. Hoe lang en hoe ver hij op zee zwalkte, is onzeker gebleven. Zelf zegt hij in de voorrede van zijn *Hortus Malabaricus*, dat hij van den aanvang van zijn veertiende jaar af buiten de grenzen van zijn vaderland zwierf, en het grootste gedeelte van den aardbodem doorreisde. Hij had derhalve reeds veel gezien en veel doorleefd toen hij omstreeks het jaar 1657, twintig jaren oud, als adelborst in dienst trad der O. I. Comp. Vier of vijf jaren later was hij vaandrig, en nam als zoodanig deel aan de expeditie onder Rijklof van Goens naar de kust van Malabar.

De Comp. voerde hier oorlog niet zoozeer tegen de inlandsche vorsten, als wel tegen de Portugeezen en hunne inlandsche bondgenooten. De verovering van Malabar moest de verovering van Ceylon voltooien, waar een paar jaar te voren (1656) het portugeesche hoofdkwartier Colombo gevallen was. Die zege had veel, en kostbaar bloed gekost; ook dat van den ridderlijken Gerard Hulft, gewezen secretaris van Amsterdam, die reeds vroeger met eigen bescheiden middelen de Engelschen had helpen bevechten en daarom door Vondel genoemd was:

> Een klaeu aen Hollandt's waterleeuw,
> Geverft met Engelsch bloedt —

die later, als directeur-generaal naar Indië gezonden, zich door de listen van den landvoogd Joan Maetsuyker naar Ceylon had laten tronen, waar hij spoedig door een portugeeschen kogel sneuvelde. (Juist hetgeen Maetsuyker wenschte).

Nadat de Portugeezen op Ceylon waren „uitgeboend", zette de Comp. de campagne voort op de peperrijke kust van Malabar, waar de epigonen van Vasco de Gama achter een snoer van bolwerken de inlandsche vorsten op den nek zaten. Van Goens zette met zijn vloot rechtstreeks koers naar het sterke Cochin en bij het eerste beleg van die plaats, toen zijne troepen stormenderhand het paleis innamen van de oude vorstin, die de zijde der Portugeezen gekozen had, onderscheidde zich de jonge Van Reede. Hij drong door tot de binnenvertrekken van het paleis, maakte zich van de vorstin meester en bracht zijne gevangene voor den hollandschen bevelhebber.

Zoo hij sedert ooit *conquêtes* maakte in de vrouwenwereld, dan was deze eerste juist de beste niet. Wouter Schouten, de bevaren chirurgijn en reisbeschrijver, die mede aan den veldtocht deelnam, verhaalt dat men haar in goede verzekering hield omdat men haar niet vertrouwde; „daar het anders om haare schoonheid juist niet nodig was, want het was een oud lelyk wyf, die het egter aan gouden ketens en kostbare kleinodiën, waar mede zij pronkte, niet ontbrak".

Het was zeker haar geluk dat redenen van staat haar persoon en daarmee hare kostbaarheden in veiligheid brachten; want hoe 't bij de gevechten tegen de strijdbare Nairos, eene kaste van inlandsche edellieden, overigens toeging, verhaalt dezelfde kroniekschrijver met de regelen:

„Wij vonden in dit veroverde paleis veel grof geschut en allerhande oorlogstuig. Zommige van ons volk, die de gauwsten waren, kregen ook grooten buit, als oorciersels, gouden ketens, ringen, juweelen, enz. Hier zag men eerst regt de begeerlykheid van Adam's nakroost: want om deze kostbaarheden magtig te worden, werden ooren en vingers van de gesneuvelde Nairos slegts vaerdig afgesneden. Van de Malabaren, welken hier omstreeks woonagtig waren, werd niemand

myn wetens beledigd, noch in hunne personen noch in hunne goederen".

Neen, maar er waren er toch die aanmerkelijke schade leden, zoo niet aan hun eigen persoon, dan toch aan die hunner dochters. Er was een oude Portugees, landgenoot wel is waar van de vijanden der Comp., maar die zich ten eenemale buiten de krijgsoperaties had gehouden en als onschadelijk burgerman sedert verscheidene jaren in deze streek woonde. Hij had den hollandschen veldheer in zijn kamp opgezocht en van dezen de toezegging verkregen dat hij niet bemoeilijkt zou worden en vrij van molest blijven, doch onvoorzichtiglijk dien gang gedaan vergezeld van zijn vrouw en twee opgepronkte dochters, voor welke hij de clementie van den overwinnaar kwam inroepen. Daarmee had hij verwaarloosd de wijze les: „Hebt ge een fraaie kat, haal geen bontwerker in huis." *Hij* had zijne katjes juist te midden van de bontwerkers, d. i. van de nederlandsche soldaten in het kamp gebracht, en het was niet te verwachten dat deze de onaandoenlijke natuur of de zelfbeheersching van een Scipio zouden bezitten. Het gevolg bleef niet uit: reeds den volgenden dag keerde deze bedrukte familievader terug en klaagde aan Van Goens dat de „moedwillige soldaten" in den afgeloopen nacht met zijne dochters betrekkingen hadden onderhouden, die geenszins als eene platonische liefde waren te kwalificeeren. Er was voor de daders de hals mee gemoeid; maar juist omdat hij die daders niet wist aan te wijzen kon geen krijgsraad met hen in 't gericht treden en moest de Portugees ongetroost weer vertrekken; *jurant, mais un peu tard* — enz.

Ook bij het tweede beleg van Cochin was Van Reede tegenwoordig, en weer haantje de voorste. Hij was destijds aangesteld tot provisioneel kapitein en onderscheidde zich in die mate dat hij, te samen met zijne krijgsmakkers Bax en Schuylenburg, definitief tot den kapiteinsrang werd bevorderd, zonder dat Van Goens hierin ruggespraak met de regeering te Batavia hield. En ofschoon deze laatste oordeelde dat zulk een benoeming in afwijking van den hierarchieken weg „grootelijks zijn bedenken had", die benoeming bleef gehandhaafd.

Sedert kwam de jonge kapitein onder den bevelhebber Hustaert te dienen en werd meer dan eens met gewichtige zendingen belast; zendingen die altijd met de sabel in de vuist

vervuld moesten worden. Aan het hoofd van een legerafdeeling maakte hij zich meester van Paroe en Paracora, den tegenstander voor zich uit drijvend, de inlandsche creaturen der Comp. in het gezag bevestigend, de contracten onderteekenend welke de vorsten des lands tot nederlandsche vasallen maakten. Van Goens waardeerde het beleid en de voortvarendheid van den kordaten jonker, die even goed de pen van den diplomaat als het zwaard van den krijgsman wist te gebruiken. Hij droeg hem verschillende onderhandelingen, verschillende functien op; de jeugdige kapitein was beurtelings garnizoenskommandant, krijgsoverste te velde, scheidsrechter, diplomatiek agent, gecommitteerde voor den handel, enz. Het was in de laatste kwaliteit dat hij, bij een onderzoek op het Tutekoryn-kantoor, een lange reeks van malversatiën ontdekte, door Comp. dienaren gepleegd; en de gestrengheid, waarmede hij die onwettige praktijken vervolgde, was als het ware een voorspel van zijne latere verrichtingen als commissaris-generaal. De speurhond was in hem geboren om van zulke praktijken den draad in handen te krijgen, en tevens de groot-inkwisiteur om ze te straffen.

Is. Tirion excud.

Terwijl hij aldus zijn noviciaat in oostersche politiek door maakte, ondervond hij vaak de moeilijkheid, bij 't beslechten der geschillen tusschen de vorsten der verschillende leenrijkjes, om door een weefsel van aziatische listen, aziatische kabalen en misleidingen heen te komen, en den knoop der kwestie te ontwarren. Aan zijn superieur, den gouverneur van Ceylon (Van Goens) schreef hij dienaangaande:

„En oock om te thoonen hoe oneygentlijk het is dat de Ed. Comp. haer inlaete in deze valsche menschen haer questie en krackeelen, daer men zoo beswaerlijk den gront van can weten, en zoo gemaeklyk qualyck mochte comen te oordeelen, aengezien wij haer tale noch belangen niet wel en verstaen, hebbende zij door haer behendigheyt en onse oncunde goede gelegentheyt om ons wijs te maken wat zij willen; behalven dat zoodanige geschillen zeer zelden tot yder genoegen wert bijgeleyt, en dan bij den een off anderen kleynen danck off oncere comt te behaelen", enz.

Maar dikwijls kwam hij tot zijn doel door, gelijk hij zich uitdrukte, met een gouden angel te visschen. Met dien hoek kreeg hij de inlandsche vorsten en grooten wel tot aanbijten; personen als de radja van Kali Koelang b.v., „een rechte orgelpijp, die geen geluid gaf dan door inblazen". En somtijds werd hij zelf begiftigd met dat gele metaal, hetwelk hem als een „kragtig instrument" diende bij zijne onderhandelingen; b.v. toen de vorst van Travancore, voor wien hij eene netelige kwestie had uit den weg geruimd, hem begiftigde met een gouden keten met penning, en zijn eigen zwaard.

Toen zijne verschillende besognes op de kust van Malabar waren afgeloopen, ontbood Van Goens hem naar Ceylon; maar eerlang keerde hij naar Malabar terug als Comp.-opperhoofd van Koelang (Coylang). Dit was, evenals Cananore, een der kustplaatsen door den strijdbaren Ryklof aan den Portugees ontwrongen; een wapenfeit dat nog lang daarna door den „braven letterheld" Jan de Marre in brommende verzen bezon-

gen zou worden, waar hij herdacht hoe Van Goens

Het wreevlig Malabaar, daar hij zijn helden dagvaart,
Alomme zette in roer, deed beven voor zijn slagzwaard,
's Lands vestingen berende, en met een vlammend oog,
Gelijk een Boschleeuw op een wal van dooden vloog;
Door bloed en schenkels van gevelde Nairos trapte,
En in 't verheerd Coulang op 's Vorsten zetel stapte!

Later voerde Van Reede het bevel over het garnizoen van de hoofdplaats Cochin; maar, alsof hem het verlangen bekroop om na zooveel jaren de Utrechtsche maagschap weder te zien, vroeg hij in 't begin van 1667 bij de regeering te Batavia zijne „verlossing" aan; d. i. de vergunning om te repatrieeren. Zoover zou 't destijds echter niet komen, want zijn beschermer Van Goens beval hem aan voor den opengevallen post van kommandeur van Malabar als iemand die in de lands gebruiken volkomen was ingewijd, een beproefd militair was, de pen vaardig wist te voeren en door zijn minzamen omgang bij de Malabaarsche hoofden zeer gezien was.

Ofschoon de regeering een ander benoemde, zij wilde Van Reede niet geheel passeeren, en hem ook niet naar 't vaderland zien vertrekken. Daarom paaide men hem met verbetering zijner gage, met eene benoeming tot 1[sten] kapitein bij het gouvernement van Ceylon en lid van den Politieken Raad; eene schikking waarin Van Reede berust schijnt te hebben. Bovendien, de benoeming zou hem niet ontgaan: Van Goens liet zijn beschermeling niet los. Hij bleef voordragen en aanbevelen, totdat in het jaar 1669, toen de post wederom vacant kwam, door de Indische regeering besloten werd om „tot Commandeur van Malabar te benoemen den Sergeant Majoor Hendrik van Reede, daartoe voor de tweede maal door den Heer Gouverneur Ryklof van Goens (onder wien hij lange jaren zoo op Ceylon als de voorzegde kust van Malabar gemiliteerd heeft) voorgedragen en een persoon zijnde die daar grondige ervarenheid heeft, en bij de Regenten en ingezetenen wel gezien is".

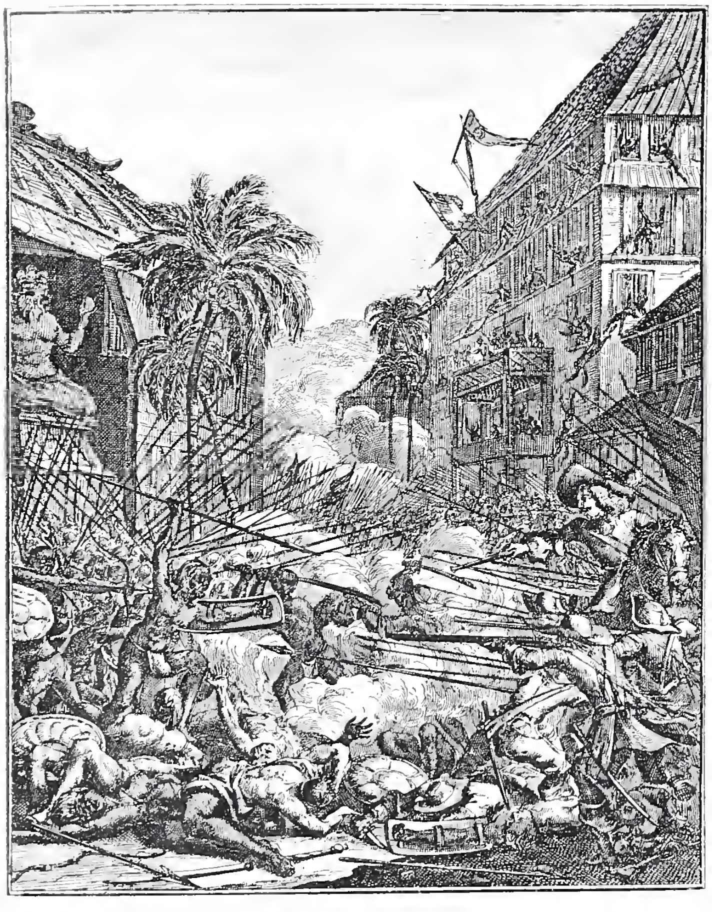

GERARD HULFT, DIRECTEUR-GENERAAL VAN NED. INDIË.

Tegelijk echter werd de kust van Malabar, tot dusver ondergeschikt aan den gouverneur van Ceylon, tot een zelfstandig gewest gemaakt, onafhankelijk van het nederlandsche hoofdkwartier te Colombo — en dit was meer dan Van Goens gevraagd had. Integendeel, het was een verkleining van zijn gezag; de regeering te Batavia gaf daarmee een „afrikaanse houw over den neus" van den vrijmoedigen gouverneur, die reeds in 1668 verzocht had teruggeroepen te worden; niet omdat hem de last des bestuurs te zwaar viel, maar omdat hem alle jaren meer en meer „affronten" werden aangedaan.

In den aanvang van 1671 aanvaardde Van Reede zijne nieuwe waardigheid. Het was hetgeen

men destijds noemde eene bekommerlijke successie, want de vorsten van Malabar lagen gedurig met elkaar overhoop en de Company was steeds het stootkussen dat de schokken moest opvangen, wilde zij hare suprematie en hare handelsvoordeelen bewaren. En nog van een anderen kant dreigden moeilijkheden. Sedert Malabar aan de voogdij van den gouverneur van Ceylon onttrokken was, zag deze zijn „conquest" met geheel andere oogen aan; of liever, hij beschouwde Van Reede's handelingen op deze kust meer en meer met vijandige blikken. De hekken waren nu verhangen: den voormaligen vaandrig was hij een vriend en beschermer geweest, voor den onafhankelijken kommandeur van Malabar werd hij een verkapte, eerlang een openbare tegenstander. Terwijl Van Reede, voor 't eerst zelfstandig gezaghebber, van zijn kant al spoedig blijk gaf van die prachtlievendheid grenzend aan verkwisting, die willekeur en autokratie, welke zijn verdere staatkundige loopbaan maar al te vaak zouden ontsieren.

GEVECHT TEGEN DE NAIROS.

Het duurde niet lang of gouverneur en kommandeur zaten elkander in 't vaarwater. Van Goens oordeelde: Van Reede was iemand wiens beenen niet sterk genoeg waren om de weelde van een zelfstandig kommando te dragen. Vroeger had hij door buigzaamheid en geveinsde nederigheid de luiden weten te blindhokken; ook hij „behoefde niet naar Italië te gaan om het veinzen te leeren." Nu hij was waar hij wezen wilde, meende hij den goden gelijk te wezen, zoodat geen zee hem te hoog kon gaan. Hij was een opgeblazen regent geworden, een verwaarloozer van 's Comp. belangen, een verspiller van 'sComp. penningen, een slecht handelsman, enz.

Over die beschuldigingen zegt prof. Veth:

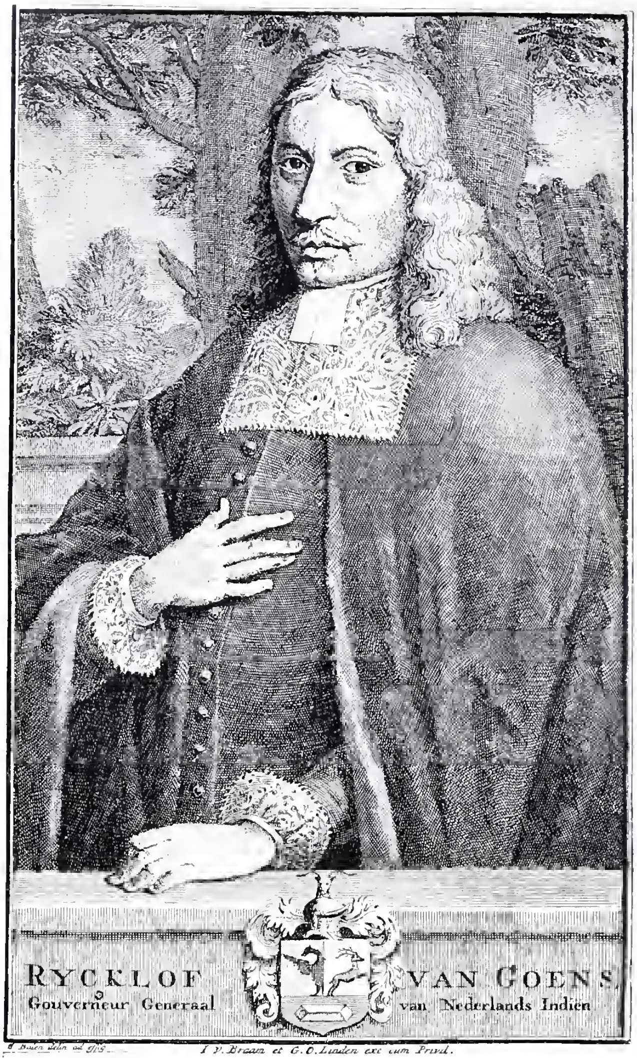
„Fier op zijn afkomst, de bewustheid in zich omdragende van groote talenten en groote wilskracht, zwanger van grootsche ontwerpen, vol prachtliefde en zucht om te schitteren, bezat Van Reede de gebreken zoowel als de deugden van een echten aristokraat. Dat Van Goens hem ondragelijk trotsch en aanmatigend vond, is hem niet kwalijk te duiden. Van Goens had gedacht in Van Reede een volgzaam ondergeschikte te vinden; maar door de Hooge Regeering in eene van zijn vroegeren superieur onafhankelijke positie geplaatst, deed deze zich kennen als een vinnig tegenstander zijner denkwijze en politieke maatregelen." *)

Het was een der grieven, door Van Goens tegen Van Reede ingebracht dat deze zooveel geld besteedde aan kostbaren vestingbouw, en aan de verfraaiing van zijn hoofdkwartier,

*) *Gids* 1887. Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein.

de stad Cochin. Sedert den val van dit portugeesche bolwerk, waarvan oudere schrijvers reeds gewaagden als van „een schone plaets van geboude huysen en kercken, oft men in Spaengien quam," was tot vereenvoudiging en bezuiniging de „ommeslag" er aanzienlijk verminderd, de stad zelve ingekrompen. In het *Dagh-register* van het kasteel Batavia leest men dat er met 't afbreken van de overtollige perceelen wel twee of drie jaren zouden gemocid wezen, want „de ordinaire woonhuysen syn gebouwt met stercke mueren, van ysersteen en kalk gemetselt, niet min dan 2½ tot 4 voeten dick. Daer syn noch 4 kercken, meest seer swaare gebouwen, ende een ongelooflyk swaar Jesuyten klooster," enz. Maar de inlandsche stad was hiermede gansch niet in overeenstemming, zelfs niet het paleis des konings, dat vergeleken werd bij een „oude vervallen Brouwerie." En over den potentaat, die daar huisde, schroomde ds. Canter Visscher, gedurende eenige jaren predikant te Cochin, veel goeds te zeggen. Integendeel, 't was een donkerkleurige schavuit, wiens uiterlijk in overeenstemming was met zijn innerlijk: beiden deugden niet veel. Hij was „zwart en ongezien van wezen," waarom men hem in de wandeling „de kolenbrander" noemde; iemand die steeds onder de overige inlandsche vorsten op de kust een vuurtje wist te stoken, en dan de E. Comp. voor het noodgaren liet zitten. Zijne soldaten werden zoo slecht betaald dat ze stroopende het land afliepen als bandieten in uniform, en soms wel zonder uniform. Door afpersing was hij rijk geworden, en door negotie. Hij was koopman in de geringste artikelen, en deed aan zijn hof niet alleen rijst, maar ook gebrande en ongebrande kokosdoppen verkoopen, waarvan hij het monopolie had. Een voorname bron zijner inkomsten waren de boeten, want er was bijna geen misdaad of ze kon met geld worden afgekocht. De heidensche majesteit wist daarmede zijne onderdanen „braaf in de beurs te slaan." Voorts de tol, die hij liet heffen van in- en uitgaande goederen; een tol die geen hooge tarieven had, en niettemin vrij zwaar drukte,

RYCKLOF VAN GOENS
Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën

I. V. Braam et G. O. Linden exc cum Privil.

omdat het aantal tolhuizen langs de rivier zoo groot was. „Het fatzoen dezer tolhuizen," schreef genoemde predikant, „is vry vreemt, want zy staan op palen boven het water en gelyken zeer wel een oud Boere Secreet, maar staan veel hoger boven 't water verheven."

Onder de belastingen in dit rijk waren er, die van een oorspronkelijke vinding, en niet minder van een overdreven fiscaliteit getuigden. Ze kenschetsten den willekeur, tevens de opvattingen van den kleinen aziatischen despoot. Zoo bezat hij (uit eigen machtsvolheid) „het recht van 't scheeren en opzetten der knevels, welke niemand dragen mag of hij moet daarvoor aan den Koning betalen een zekere geregtigheit, en dan word er nog ter eere dezer knevels een feest geviert." Een andere belasting drukte op — de kraamvrouwen. Ieder kind, dat de vrijheid nam in zijn rijk ter wereld te komen, had voor de vergunning tot die intrede ettelijke *fanums* of schellingen den vorst te betalen. De bevolking van Cochin vermenigvuldigde er zich niet minder om; geen beter bewijs dat deze belasting recht van bestaan had. . . .

Met zulke despootjes, zulke wetten in zijne onmiddelijke nabijheid had Van Reede rekening te houden. In den regel betrachtten de hollandsche gezaghebbers tegenover de inlandsche vorsten eene staatkunde van noninterventie — totdat de belangen der E. Comp. in de knel kwamen. Ook met de uitoefening der jurisdictie behoorde de voorzichtigheid betracht te worden, teneinde met de bevoegdheden van inlandsche machthebbers niet in botsing te komen. Het was bv. gebeurd op een handelskantoor der Comp. in Koromandel (waar de toestanden trouwens verschilden van die in Malabar) dat een inlandsche lijnwaadverver een zekere hoeveelheid blauw garen uit het Comp. magazijn gestolen had. Het hollandsche opperhoofd der factory, een exempel willende stellen, liet den dief een zijner ooren afsnijden en hem ruggelings op een ezel door het inlandsche dorp rondvoeren. Maar deze eigenmachtige justitie werd door den moorschen gouverneur van het gewest zoo euvel opgenomen, dat hij het dorp kwam belegeren teneinde van den Hollander revengie te nemen, en zich eerst na een brandschatting van 150 oude pagoden (circa *f* 1500), liet bewegen tot den aftocht. Dit geld werd evenwel niet betaald door het opperhoofd der Comp., maar door de inlandsche bevolking; want, al stonden zij er geheel buiten, zij overwogen wijselijk dat bij een overval van het dorp de schade zeker vrij wat meer dan 150 pagoden zou bedragen.

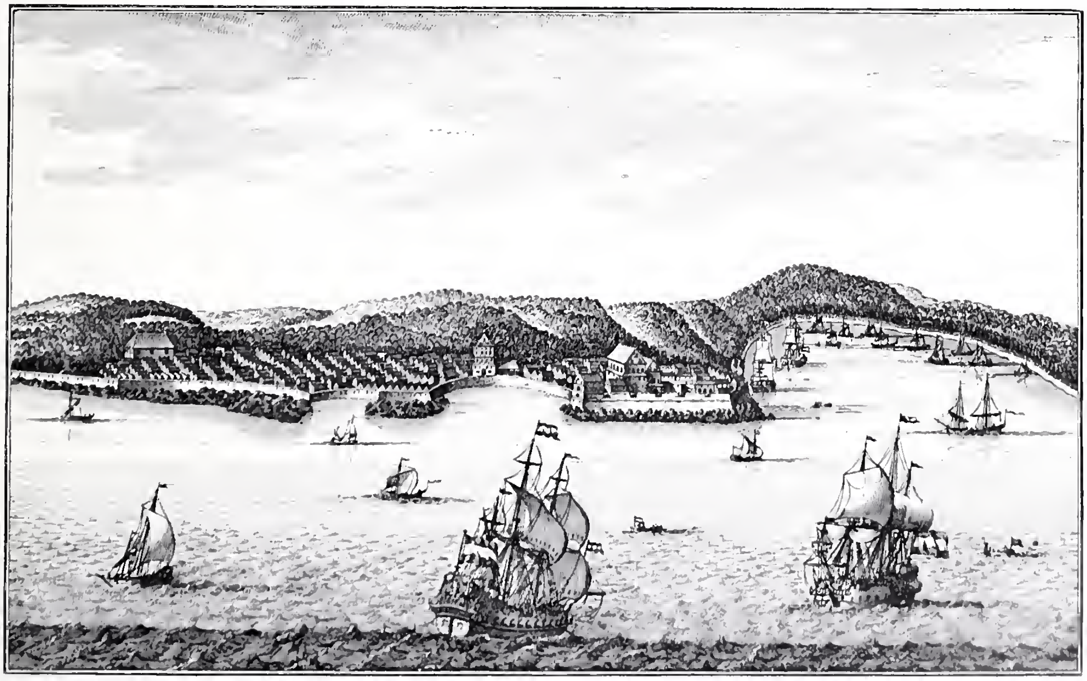
Toen onder een volgend opperhoofd eenzelfde delict zich voordeed, hield deze zich voor gewaarschuwd en bespaarde de bevolking het gezicht van een garendief met één

oor, gezeten op een ezel. Maar hij beroofde den schuldeloozen ezel van een zijner ooren, liet het vastnaaien aan het oor van den dief en hem in dien toestand het dorp uitzetten. Dit, verhaalt de kroniekschrijver, „wierd wel opgenomen, en de Muhammedaansche Gouverneurs prezen de gauwigheyd van den Hollander."

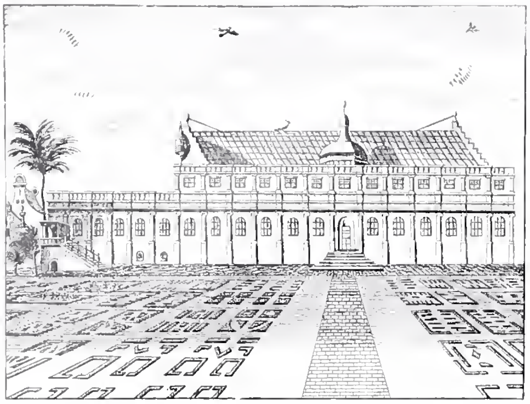
Het ging evenwel buiten alle gouverneurs, alle inlandsche vorsten om, wanneer de vertegenwoordiger der Comp. het gezag uitoefende in die voormalige portugeesche bolwerken, welke *par droit de conquête* hollandsch domein waren geworden; derhalve had Van Reede te Cochin de vrije hand. Het machtwoord der Comp. had, na Van Goens' verovering, die naar lusitanischen trant gebouwde stad doen slinken; nu hij dezen niet langer naar de oogen behoefde te zien, besteedde Van Reede aanzienlijke sommen aan hare militaire versterkingen, hare straten en pleinen — en Van Goens klaagde hem aan als een geldverspiller, een zeef voor de penningen der E. Maatschappij. Ook aan zijn eigen woning en den daarbij behoorenden uitgestrekten tuin legde de gouverneur veel ten koste, evenals aan het natuurkundig onderzoek van zijn gewest. Dit laatste was een uitvloeisel van zijn liefde tot de wetenschap, in engeren zin van zijn smaak voor de botanie. Hij had geen geleerde, integendeel een zeer gebrekkige opvoeding genoten; hij had van de plantkunde nooit een bijzondere studie gemaakt in de ledige oogenblikken welke zijn woelig leven, zijne vele bedrijven ter zee en te land hem gelaten hadden; niettemin slaagde hij er in een werk tot stand te brengen, dat in twaalf foliodeelen een overzicht geeft van Malabar's rijke plantenwereld.

Het is aan dit merkwaardige boek, verlucht met voortreffelijke afbeeldingen, voor de wetenschap een verwonderlijk en bijkans onbekend plantenrijk ontsluierend, dat Busken Huet in zijn *Land van Rembrand* de volgende fraaie bladzijde heeft gewijd:

„Een vonkelnieuw en zuiver botanisch werk was de *Malabaarse Kruythof* van Van Rheede van Drakestein, van welks latijnsche tekst in 1678 het eerste deel verscheen, bestemd gevolgd te worden door elf andere. Van dezen Van Rheede hoorden wij reeds. In de dienst der Compagnie opgeklommen tot Raad van Indië en gouverneur der Kust van Malabar, het voormalig rijk der Portugezen met Goa

GEZICHT OP CANANORE.

GOUVERNEURSHUIS OP COLOMBO (ACHTERZIJDE).

tot hoofdstad, bezat hij, hoewel een gewezen marine-officier zonder wetenschappelijke op-

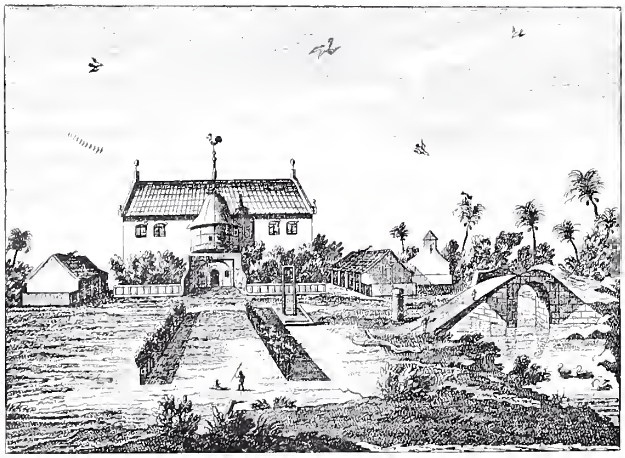

„SPEELHUIS" VÓÓR HET GOUVERNEURSHUIS TE COLOMBO.

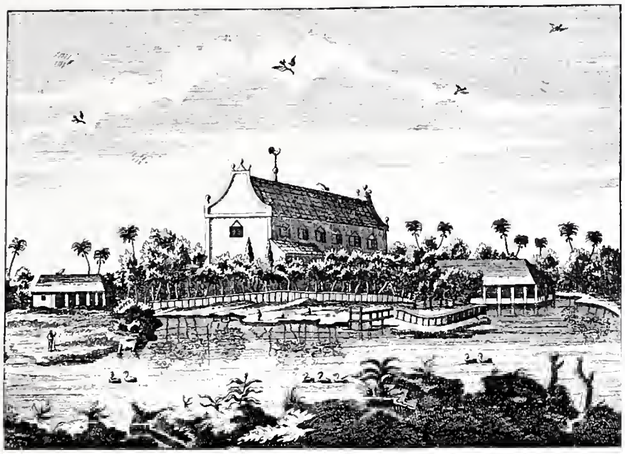
leiding, al op zijn veertiende jaar aan boord gegaan, den aangeboren botanischen zin van een geniaal dilettant. Hij is een der Nederlanders geweest die met niet veel methode, maar met eene des te harstogtelijker liefde, binnen een bepaald gebied zich op de tropische flora geworpen hebben. Hetgeen hijzelf verhaalt omtrent de wijs waarop hij aan die honderden fraai uitgevoerde afbeeldingen van boomen, planten en vruchten gekomen is, verraadt den onverzadelijken beminnaar eener onbekende, geheimzinnig weelderige natuur.

„Eerst klampt hij te Koetsjin, in zijn goevernement van Malabar, pater Matthaeus van Sint-Jozef aan; een bejaard roomsch zendeling en karmelieter monnik, afkomstig uit Napels, die al sedert langen tijd, zoo goed en kwaad het ging, met indische botanie zich heeft bezig gehouden. Daarna krijgt hij, hoewel maar voor een poos, een Nederlander te pakken: Paulus Hermanus, geneesheer in dienst der Compagnie, weldra te Leiden tot professor benoemd en naar het moederland teruggekeerd. Een gezegend toeval voert eindelijk naar Koetsjin een jong gereformeerd predikant, Johannes Casearius, in de wetenschappelijke botanie even onbedreven als Van Rheede zelf, maar bezield met eene even vurige belangstelling.

„Nu heeft hij iemand bij de hand die in vloeiend latijn, bij de te vervaardigen afbeeldingen, den onmisbaren tekst schrijven kan. De voorraad dier teekeningen groeit dagelijks aan. De Malabaren zijn een volk met eene beperkte maar eeuwenheugende beschaving; en weldra heeft de hollandsche gouverneur uit hun midden vier teekenaars gekozen welke hij aan zijn dienst verbindt, en die hem overal vergezellen. Onder zijne leiding vormt zich een kollegie van vijftien of zestien geleerde bramanen, dienst doende als adviseurs. Er wordt aan alle inlandsche vorsten en hoofden geschreven om medewerking; en daar deze lieden niets liever verlangen dan bij den gouverneur uit de verte hunne opwachting te maken, zenden zij vrachten exemplaren in. De specimens worden door de bramanen onderzocht, geschift, geklassificeerd; alles naar de regelen der oude en overgeleverde inlandsche kennis. Somtijds rijzen er

LUSTVERBLIJF VAN DEN GOUVERNEUR VAN CEILON.

LUSTVERBLIJF AAN DE ACHTERZIJDE.

tusschen die vakmannen wetenschappelijke geschillen, die echter nooit tot oneenigheid leiden. Het treft integendeel Van Rheede dat er in dezen kring gedebatteerd wordt met eene voorbeeldige hoffelijkheid en humaniteit.

„Enkele boomen en planten zijn zoo zeldzaam dat er in den loop van een geheel jaar maar één exemplaar van aangebragt wordt. Naar andere wordt door den gouverneur in persoon mede-gezocht. Hij volbrengt of verzint, namens de Compagnie, zendingen naar het binnenland, rivier opwaarts, en doet bij deze togten zich vergezellen door een paar honderd Malabaren die, zoo vaak de stroom een bosch aandoet, door hem aan land gezet en de boomen ingejaagd worden. Van den buit, dien zij aan boord brengen, worden aanstonds door de nooit ontbrekende teekenaars afbeeldingen gemaakt, en Dr. Casearius draalt niet met zijne ontwerp-beschrijving. Op die wijs komt de eenmaal beroemde Hortus Malabaricus tot stand."

Dit was slechts eene verkorting, en een klein gedeelte van hetgeen de schrijver zelf over de geboorte van zijn werk gezegd had, in de latijnsche voorrede.* Het eerste deel droeg hij op aan den regeerenden gouverneur generaal, Joan Maetsuycker, den man van wien in zekeren zin zijn lot, althans zijne positie als besturend ambtenaar, afhankelijk was. En de tijd zou spoedig komen waarin hij meer dan ooit belang had bij de goede gezindheid, ten zijnen opzichte, van dien „loozen en doortrapten vos", gelijk Valentijn hem noemt.

Te midden van zijne staatkundige bemoeienissen, zijne botanische navorschingen vond van Reede, in 1676, zich genoopt het bestuur over Malabar plotseling neder te leggen en naar Batavia te vertrekken. Over de aanleiding daartoe schreef hij in de bewuste voorrede, tegelijk eene vluchtige autobiografie:

„Het bleek mij dat, terwijl ik mij in deze onschuldige en edele genietingen verlustigde, de nijd heimelijk bezig was geweest om mij hinderlagen te spannen, en den bodem onder mijne voeten te ondermijnen — hinderlagen zooals ik ze in de afgelegenste woestenij van Malabar nooit had te vreezen gehad."

Waarschijnlijk was dit een pijl uit den koker van Van Goens, die als gouverneur van Ceylon was afgetreden om te Batavia het ambt van directeur generaal te aanvaarden. Maetsuyker was nog gouverneur generaal; het taaie jezuïtenvleesch zou 't in de indische landvoogdij langer uithouden dan al zijn voorgangers en al zijn opvolgers: bijkans een kwart eeuw. Maar Maetsuyker was oud en afgeleefd; het tijdperk van zijn langdurig bestuur spoedde ten einde tegelijk met zijn leven, hij zou op zijn post sterven. En dan was Ryklof van Goens de aangewezen persoon om hem op te volgen. Derhalve, dan was ook voor Van Reede, die als gouverneur van Malabar rechtstreeks aan den gouverneur generaal ondergeschikt was, de brij verzuurd. Ofschoon het hem, wellicht door Maetsuykers bescherming, vooralsnog gelukte zich tegenover Van Goens te handhaven en hij omstreeks dezen tijd (1677) tot raad extraordinair van Ned. Indië benoemd werd, zoo achtte hij het veiliger een vaarwater vol klippen te verlaten en vooreerst het vaderland weder op te zoeken. Na ongeveer dertig jaren afzijns zou zijn geboortestad Utrecht hem eindelijk weerzien.

Het schijnt dat hij in het sterfjaar van Maetsuyker, nl. in 1678 naar Nederland

*) Over die voorrede uitvoerig in het Gids-artikel van prof. Veth.

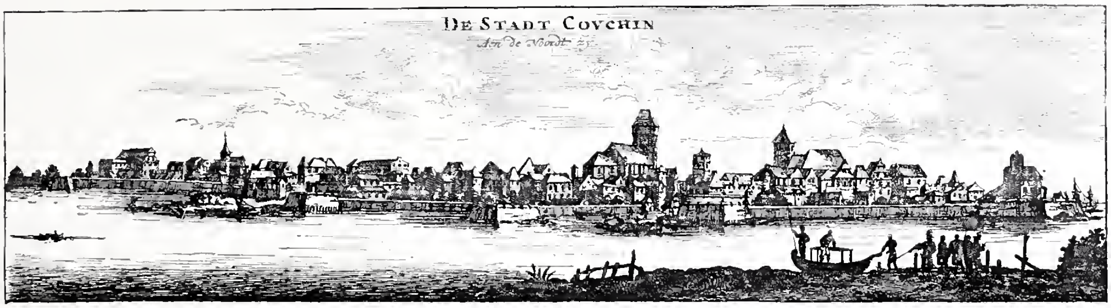
terugkeerde. In 't volgend jaar kwam hij daar aan, koos Utreçht tot woonplaats en kocht in 1680 de ridderhofstad Mydrecht, waarmede hij werd beleend. Op zijn oudsten broeder, Godard, was het vaderlijke erfgoed van de Vuursche en Drakestein overgegaan, thans had ook de jongste en misdeelde zoon der familie zijn eigen heerlijkheid. Uit dien hoofde werd hij door den prins van Oranje in de ridderschap van Utrecht beschreven, verscheen nog in 't zelfde jaar in de vergadering van Heeren Staten, bleef tot 1684 werkzaam bij de Rekenkamer en werd daarna gecommitteerd ter vergadering van Heeren Gedeputeerden. Maar onder dit alles vergat hij de indische besognes niet. Op verschillende punten diende hij bewindhebbers der O. I. Comp. van consideratie en advies, en gaf daarbij blijk van een zoo grondige bekendheid met indische aangelegenheden dat de keus op hem viel toen Heeren Meesters er op bedacht waren een regeeringscommissaris uit te zenden om de steeds toenemende misbruiken op de overzeesche kantoren uit te roeien.

Dit was een hatelijke betrekking. Het kwam er op aan tegenover de ambtenaren der Comp. in een soortgelijke rol op te treden als een inkwisiteur tegenover de ketters. De zoon van Ryklof van Goens was daarvoor eerst aangewezen geweest, maar deze had zich onder allerlei voorwendsels onwillig betoond tot het vervullen van zulk een „sinistre chargie" en had er de voorkeur aan gegeven om zijn vader als gouverneur van Ceylon op te volgen. Daarna was de keus gevallen op den oud-directeur van handel in Perzië, F. L. Bent, maar voordat deze benoeming in Indië was aangekomen, was de benoemde overleden. Thans legden Heeren Meesters beslag op Van Reede, en deze liet zich vinden. Hij kende de toestanden op die kantoren van Voor-Indië, van welke hij zoovele had „doorkropen"; hij meende opgewassen te zijn tegen de knoeierijen en misbruiken, die er gestadig voortwoekerden.

Inderdaad, daarmede was de ambtelijke hierarchie in Indië als 't ware doorwassen. De Comp. betaalde hare ambtenaren slecht, en deze vergoedden door honderd bedriegelijke praktijken hetgeen zij aan wettelijke inkomsten moesten derven. De Oost was een *dorado* voor bejagers van stille winsten, voor drijvers van verboden handel. Maar voor het machtige handelslichaam zelf geleek de wijde kreits harer overzeesche bezittingen op die stallen van koning Augias, voor wier zuivering men de diensten van een kolonialen Herakles behoefde. Het euvel was algemeen; en 't was niet enkel in den boezem van de nederlandsche O. I. Comp. dat men naar middelen zocht ter bestrijding. Aan de Engelsche werd door Sir Thomas Roe de raad gegeven:

„Absolutely prohibit the private trade, for your business will be better done. I know this is harsh. Men profess they come not for bare wages. But you will take away this plea if you give great wages to their content; and then you know what you part from."

Dezelfde raad was ook reeds aan de bewindhebbers op het Oostindische Huis te Amsterdam gegeven, die er evenmin als britsche „Directors" ooren naar hadden. „De Heer van Rhede," schreef Valentijn, „wist immers bij zichzelven alzo wel als de Heeren Bewindhebberen dat geen dienaar der E. Maatschappij daar of elders van zijne bloote soldy en eenige magere buytenvoordeelen

alleen, ofte buyten het dryven van verboden handel bestaan kon, over welke zaak er in vorige tyden by deze Heeren ook al eens overleg geweest is om alle Dienaaren nog eens zooveel soldy als zij maandelijks trokken, te geven, en er dan zwaarder straf op te stellen; dat om gewigtige tegenredenen niet doorging."

Een daarvan zal wel geweest zijn het uiterst kostbare van zulk een maatregel. Maar bovendien was de advokaat der Compagnie, mr. Pieter van Dam, van oordeel dat de ambtenaren, ondanks verdubbeld salaris, *toch* zouden blijven stelen. Het was een hopeloos pogen om aan zulke grijpvogels te geven „great wages to their content", want zij waren onverzadelijk. Aan hen inzonderheid werd de uitspraak bewaarheid dat „de fortuin geeft menigeen te veel, niemand genoeg". En het euvel van openbare dieverij was immers van ouds zoo algemeen in het Oosten, dat zelfs gouverneurs generaal van Ned.-Indië daarin voorgegaan waren; getuige die Joan van Hoorn, die een vermogen — of moest men zeggen: een buit? — huiswaarts sleepte, welk op tien millioen werd geschat.

En Van Reede zelf? „Schatten der goddeloosheid doen geen nut", leerde de wijze Salomo, maar in Holland bouwde men er zich heerenhuizen van. Of kocht men utrechtsche ridderhofsteden! — naar Van Reede's vijanden fluisterden. Maar zelfs Van Goens, die hem beschuldigde dat hij zich riemen gesneden had van het leder der Comp., sprak daarmee nog geen twijfel uit aan zijne eerlijkheid; want de sommen, besteed aan het huis en de tuinen van den gouverneur van Malabar, hadden hem zelven niet verrijkt. Alles was Comp. eigendom gebleven.

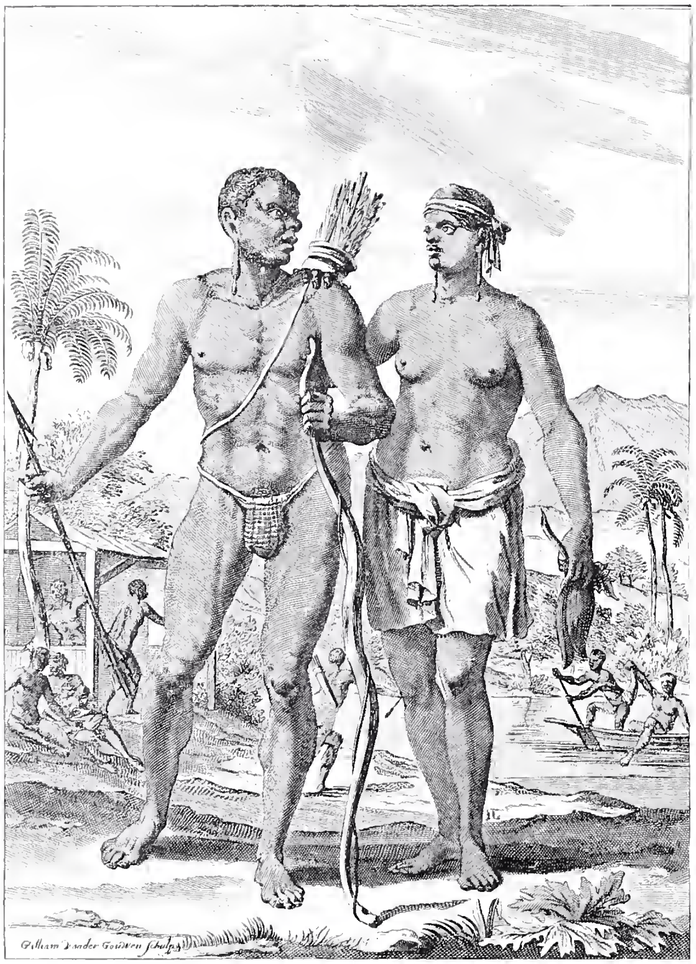
Had de nieuwbenoemde commissaris generaal reeds van nature een straffe hand, die zwaar rustte op morshandelaars en lorrendraaiers, de instructie van Heeren Meesters maakte hem sterk en plaatste hem boven die gewestelijke gouverneurs en directeurs, welke anders alleen met Zijn Edelheid te Batavia hadden rekening te houden. Hij werd in 1684 aangesteld op een traktement van *f* 1000 's maands met vrije tafel, en voorzien van eene instructie „hem speciaal dicteerende om op de kantoren in Bengale, op de kust van Choromandel, op Ceylon, Malabar, Soeratte en aan de Kaap te visiteeren, alle frauden, mesusen, malversatiën te ontdekken, zoodanige redressen te beramen en in te voeren als noodig zouden zijn, niet alleen de schuldigen, maar de verdachte ambtenaren te ontslaan en met hunne stukken en informatiën naar Nederland op te zenden". Voor uitrusting ontving hij *f* 8000 bij wijze van voorschot, en na afloop zijner Commissie werd hem een jaargeld verzekerd van *f* 3100, totdat hij in een ander ambt overeenkomstig zijne waardigheid kon geplaatst worden.

Voor zijn administratief beulswerk werden hem twee helpers toegevoegd, Isaac Soolemans, of Solmans, en Johannes Bacherus. Met de gedane zaken, die geen keer namen, behoefde dit triumviraat zich zoozeer niet te bemoeien; het zou misschien *la mer à boire* geweest zijn. „Onze intentie", zoo luidde de instructie van Heeren Meesters, „is voornamelijk niet zoozeer om gepasseerde zaken verder te straffen, dan voor zooveel tot waarschuwing en tot een exempel voor het toekomende en dienstig is". Dit bleef derhalve aan zijne persoonlijke inzichten en zijne prudentie overgelaten. Maar de macht had hij, en hij zou er gebruik, zelfs misbruik van maken.

In December 1684 nam hij zijn afscheid

van de vergadering van Zeventienen en vertrok met het schip *Bantam;* omstuwd, zegt doctor Daniel Havart, „door een groot aantal lijfknechten en vele Utrechtsche lieden, die onder de schaduw zijner vleugelen hunne toevlucht zochten en verhooging hoopten". En verder:

„Wat hij op alle die Comtoiren verrigt heeft, zijne grote ongehoorde verschanzingen,

MALABAARSCHE MAN EN VROUW.

verzendingen der bequaamste dienaars met vrouw en kinderen naar Batavia of naar Holland, daar zij nooit geweest waren, zijn groot gevolg van dienaars, uyterlijke pompe, levensmanier, verhogingen en verlagingen die hij gedaan heeft, en die mij alle van vertrouwde vrienden van stukje tot beetje overgeschreven zijn, zal ik zwijgen, om niet ten nadeele van dien groten Heer te spreken en mij aan ligtgelovigheyd schuldig te maken, want ik wete zeer wel dat een man zo hoog in staat verheven, voor wien de hollanders (tot schande en schaamte der Muhammedaanen en Heydenen) in India byna zo veel ontzag, vreze en eerbied hebben als voor God, ydereen het niet van passe kan maken, 't zy dan dat hij regt door, zonder aanzien van personen, of dat hij met oogluyking en eenzijdigheyd zijne dingen verrigt". *)

Of Van Reede destijds zijne vrouw nog bezat, en haar met zich nam, wordt door dezen kroniekschrijver niet gemeld. Trouwens, door geen zijner tijdgenooten. Hij was gehuwd met Johanna Schade, dochter van Johan Schade en van diens tweede vrouw Elisabeth de Leeuw. Uit dit huwelijk sproot slechts één kind, Francina van Reede, maar eene aanteekening in het *Journaal* van Constantyn Huygens den zoon, van het jaar 1693, zou haast doen vermoeden dat er nog een tweede kind bestond, ofschoon dan niet uit hetzelfde huwelijk. Die aanteekening luidt (eenigszins verkort):

„27 Dec. Was savonts tot joff. van Werven, daer men (kaart) speelde. Men seyde daer dat de nuna of dochter van Hr. van Rheede, in Indiën gestorven, met de oudste soon van Hr. van Voorn trouwen soude; dat de voorz. nuna een dochter was, geboren van een Indiaensche vrouw, die een man hadde, en dat Rheede die (vrouw) met noch twee andere gehadt hadde, en dat sommighe seyden, dat gedobbelt hebbende wie vader daervan soude wesen, sij hem, Rheede, te beurt gevallen was."

Dit zonderlinge vaderschap was mogelijk bij een man, die zoolang in tropische gewesten had vertoefd. Prof. Veth, die met den naam van Van Rheede's echtgenoote onbekend was,

*) Op- en Ondergang van Cormandel. III p. 88.

achtte het waarschijnlijk dat Francina een natuurlijk kind was, in Indië geboren en door den vader erkend. Zij huwde nog bij zijn leven met Maurits Caspar de la Baye, kapitein op Ceylon; en nog geen jaar na diens overlijden (1693) te Utrecht met Jonker Anthonie Karel van Panhuys tot Voorst, kapitein bij de infanterie. Ofschoon nu Huygens' *Journaal* bij lange na geen evangelie is en niet alle daarin medegedeelde *commérages* voor de moderne kritiek hebben kunnen proef houden, zoo blijft toch eenigszins betwistbaar de identiteit van iemand, die als „nuna" (nonna) en kind van een indiaansche vrouw gekwalificeerd wordt, met de dochter van Johanna Schade, zelve eene europeesche vrouw. Maar die „oudste soon van Hr. van Voorn" uit het *Journaal* kan dezelfde geweest zijn als Francina's tweede echtgenoot, kapitein v. Panhuys tot Voorn, en de dagteekeningen verzetten zich niet tegen die gissing. Huygens' aanteekening was van 27 Dec. 1693, en den 11 Jan. 1694 werd het contract van dit tweede huwelijk voor notaris Van Hees te Utrecht gepasseerd.

Het ware echter geen schade geweest voor de te weinig bekende *histoire intime* dier dagen indien over 's mans bijzonder leven, in de koloniën en in het vaderland, eenig licht ware opgegaan. Indien Huygens, zijne aanteekening vervolgend, ons het verdere had verhaald over Van Rheede's „nuna" bij eene indische moeder; en welk een drama of welk een humoreske er schuil ging achter die samenleving van één vrouw met drie mannen en de dobbelpartij om het kind.

Met beduchtheid zag men op de buitenkantoren de komst van dezen buitengewonen rechter van omgang tegemoet. Inzonderheid op de kantoren van Hindostan; want ofschoon allerwege in de koloniën de parasieten te vinden waren, die den moederstam der Comp. omkronkelden en daaraan de beste sappen onttrokken, nergens zat de kanker zoo diep als in het rijk van den Grooten Mogol. Grove winsten werden der Comp. telken jare onttrokken door het smokkelen van opium, op Malabar door den morshandel in peper en lijnwaden, op Ceylon door den clandestienen

export van edelgesteenten en kaneel, enz. Een kist opium, die in Bengalen voor 70 à 75 ropijen werd ingekocht, kon te Batavia van de hand worden gezet voor 200 à 225 rijksdaalders. Somtijds werd dat kostbare heulsap bij vaten vol ingeslagen en in het ruim onder de waterleggers verstuwd, nadat men aan de binnenzijde tegen het spongat een looden hoed gespijkerd had, die met water werd gevuld. Kwam nu de waterfiskaal aan boord om naar verboden waar te speuren, en langs de rij watervaten, die met het spongat naar boven waren gekeerd, dan mocht hij veilig zijn vinger onderzoekend in dat gat steken — er zou niet anders dan water afdruipen. Niettemin zat onder dat gevulde hoedje de „aphioen" (amfioen) en de list was gelukt.

Doch Van Rheede was te lang in deze contreien geweest, dan dat hij niet zou weten welke streken men hier op zijn kompas had. Het eerst deed zijn schip de Kaapkolonie aan, waar Simon van der Stel het bewind

voerde. Deze kreool, van het eiland Mauritius geboortig, was voorzeker een der besten onder de opvolgers van Jan van Riebeek, en had zich in hooge mate verdienstelijk gemaakt voor de volkplanting, die hij bij 't aanvaarden van zijn bestuur armelijk en slecht bevolkt vond, maar die hij door den invoer van werkkrachten, door zijne onverpoosde zorgen voor veeteelt, graan- en mijnbouw tot welvaart wist te brengen. Onno Zwier van Haren zong zijn lof, toen hij hem in zijn heldendicht *De Geuzen* eenige dankbare regels wijdde:

> Maar van der Stel zal in Woestynen,
> De vette tarw' en most doen zien;
> Het Paradys op nieuws verschynen,
> En all' de Werelds vrugten biên.
> Hy leerd de Caapsche grond gebruiken,
> Verward in d' eerste Scheppings struiken;
> Hy sprak; de Wildernisse lacht.
> Zie, tusschen 't graan de violieren;
> En d' Africaan syn Bruid vercieren
> Met d' eerste roos die d' Uythoek bracht.

Doch welk een bekwaam en verdienstelijk regent deze man ook was, de toestanden waren nog niet bezonken, de „coloniers" hadden vele grieven zoo tegen den bekrompen bestuursgeest van de E. Maatschappij als tegen den gouverneur en zijne zonen. Reeds smeulde het vuur der ontevredenheid, dat onder het bestuur van Simon's zoon, Willem Adriaan, in lichte laaie zou uitbarsten en diens terugroeping naar het vaderland veroorzaken. Van Reede vond hier de zaken niet geheel in 't reine, maar er waren voorshands meer hervormingen tot stand te brengen dan misbruiken uit te roeien. Daarbij, de oude Van der Stel was, behalve goed landontginner, goed hoveling. Ter eere van den gevolmachtigde der Compagnie noemde hij eene nieuwe nederzetting van 80 gezinnen „Drakenstein", naar de heerlijkheid der Van Reede's in 't Sticht. En nog een ander motief bezat hij om den gestrengen heer gunstig te stemmen. Hij had n.l. met dezen gemeen de voorliefde tot de botanische wetenschap. Had Van Reede de theorie, hij had de praktijk; had de een den „Malabaarsche Kruythof" geschreven, de ander had onafzienbare velden met graan en wijnstokken beplant en den vermaarden Comp. Tuin bij Kaapstad tot een zoo grooten bloei en uitbreiding gebracht, dat de bewondering van landzaat en vreemdeling er door opgewekt werd. Buitenlandsche reizigers, zeevaarders van alle natiën, geleerde jezuïtenvaders gewaagden met geestdrift van dien plantenschat, die veelheid van gewassen, dien Kaapschen lusthof waar de forsche plantenvormen van de tropen in eenzelfden grond wortelden met de vertegenwoordigers der flora van het Westen; en zou Van Reede, die zelf zulk een rijken oogst uit de tropische natuur had thuis gebracht, voor deze schepping onverschillig kunnen blijven? Zulk een geestverwant te vinden in een gewestelijk gouverneur was geenszins eene gewone zaak en moest den commissaris-generaal als vanzelf in eene milde stemming brengen.

Zoo derhalve de staatkunde tusschen beide koloniale bewindslieden al verwijdering mocht brengen, de gemeenschappelijke liefde tot het groote rijk der natuur bracht hen weer samen. Er werd aan de Kaap druk gezaaid, geplant, geploegd; het voorbeeld van den gouverneur, en vooral de uitkomsten die hij verkreeg brachten allengs een ommekeer te weeg in de sympathiën dezer koloniale samenleving, en Van Reede moest zich thuis gevoelen te midden der vrienden en beoefenaars eener wetenschap, die hij zelf boven alles lief had.

Over zijne werkzaamheid aan de Kaap geeft de geschiedschrijver McCall Theal in zijne „Chronicles of the Cape Commanders" een vrij uitvoerig overzicht. Hij noemt hem „an upright and humane man"; Van Reede's beschouwingen over het beschikken over den grond, zegt hij, waren die van een filantroop. Doch over zijn persoon geeft hij geene bijzonderheden. Dat de later zoo gehate en gevreesde man voor zachte gevoelens niet onvatbaar was, bleek wel uit de minzame wijze waarop hij de fransche jezuïtenvaders tegemoet kwam, die door de regeering van Lodewijk XIV belast waren met het verrichten van sterrekundige waarnemingen en op hun reis naar het Oosten de „halfwegstatie" aan de Kaap aandeden. Hun leider, vader Tachard, getuigde van den hollandschen commissaris die hem zoo gastvrij ontving, zooveel handreiking deed:

„C'est un homme de qualité, d'environ cinquante ans, bien fait, honnête, sage, civil, savant, qui juge et parle bien de tout."

Ook tegenover een vroegeren krijgsmakker, zekeren N. Tettero, die indertijd met hem aan dezelfde bak had gegeten en dien hij thans als baas-houtkapper aan de Kaap terug vond, gaf Van Reede blijk van eene edelmoedige, voor 't minst hulpvaardige gezindheid. Hij ging den voormaligen baksmaat opzoeken en vroeg of hij hem op zijn ouden dag ook ergens mee van dienst kon zijn. Maar Tettero had geen wenschen meer: zijn antwoord was simpel, dat hij wilde blijven wat hij was. En menig Comp. dienaar had gewenscht toen in zijn plaats te zijn, ten einde den veelvermogenden Commissaris-Generaal een ander bescheid te kunnen geven.

Nadat hij tal van hervormingen en bepalingen in het leven had geroepen, en den toestand der Kaapkolonie naar zijn beste weten geregeld, zond Van Reede aan bewindhebbers het voorstel om aan deze vestiging eene aanmerkelijke uitbreiding te geven. Van Riebeek had een vasten blik op de situatie gehad, toen hij het bezit van dezen „Uythoek" voor Nederland secureerde; wat het land thans noodig had waren inzonderheid landbouwers van het Kaukasische ras, en, in eene zoo wijvelooze maatschappij als de Kaapsche (de „zwarte skepsels" onder de Hottentotten niet medegerekend) vrouwen van het Kaukasische ras. Alleen daardoor zou men een blijvende samenleving tot stand kunnen brengen, en het bloed zuiver houden. Inderdaad had die immigratie uit Nederland plaats, ofschoon dan niet op die schaal als Van Reede gewenscht had: vijftig landbouwers, en even zooveel jonge dochters, bij het boerenbedrijf grootgebracht. Maar eerst de exodus van fransche vluchtelingen, na de herroeping van het Edict van Nantes, en hunne verzending naar de Kaap bracht schot in de zaak.

Van de betrekkelijk nog jeugdige Kaapkolonie vertrok Van Reede naar Colombo, waar hij van zijn uitgestrekte volmacht gebruik maakte om den gouverneur, Ryklof van Goens Jr., die zijn vader in het bewind over Ceylon was opgevolgd, van zijn post te ontzetten en als een misdadiger naar Batavia op te zenden.

„Hij wreekt aan den zoon wat de vader misdreven heeft," werd aanstonds door Van Reede's vijanden gezegd. Vermoedelijk zou hij zich van dezen scherpen maatregel wel onthouden hebben, ware de vader van den beklaagde nog gouverneur-generaal geweest. Maar de oude Van Goens, in 1678 tot die waardigheid benoemd, was reeds in 1681 afgetreden, en het jaar daarop te Amsterdam overleden. Thans bekleedde een gewezen zilversmidsknecht, Joannes Camphuis, de indische landvoogdij, en diens regeering vond geen termen Van Goens Jr. in rechten te betrekken. Men zond hem buiten bediening naar 't vaderland, doch hij kwam onderweg te overlijden.

(Wordt vervolgd.)

MIGUEL DE CERVANTES DE SAAVEDRA.

DOOR HENRI VAN BOOVEN.

Uit de dagbladen weet het Hollandsche publiek wel, dat er den 7den, den 8sten en den 9den Mei van dit jaar, te Madrid luisterrijke feesten gevierd zullen worden ter herdenking van het verschijnen, dan juist driehonderd jaren geleden, van Cervantes' meesterwerk: *Vida y hechas del ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha.* Het weet ook dat eenige vereerders van Cervantes hier te lande dan voornemens zijn, een adres aan te bieden aan den Koning van Spanje en tevens eenige Hollandsche vertalingen van den *Don Quichotte* te schenken aan de boekerij der Spaansche Academie.

Maar wàt weet het Hollandsche publiek van dezen grooten, buitengewonen kunstenaar Cervantes, van dien geweldig-zielskrachtige, dien edel-man, wiens enorm en voornaam talent ten grootsten deele misschien wel door het verschrikkelijke van zijn jeugd-ervaringen tot ontwikkeling en hoogste stijging is geraakt, wat weet het, wat kent het van zijn werken, zijn tooneelstukken, wat kent, wat denkt het van den *Don Quichotte*?

Miguel de Cervantes de Saavedra.

Ik geloof niet dat het meerendeel van mijn landgenooten bijster veel geeft om Cervantes en zijn werk, ik ken zeer vele zoogenaamde ontwikkelden die wel belang stellen in onze eigen letterkunde van den tegenwoordigen tijd en in de moderne literatuur van andere landen, maar die over Cervantes spreken als over een verouderd, weinig belangrijk auteur ver buiten hun sfeer staand, een man uit de oude doos, die zich hoogstens verdienstelijk maakte met de schenking aan de jeugd van een aardig jongensverhaal of een eigenaardig prentenboek.

Ik heb mij dikwijls afgevraagd: is hier waarlijk nog een misverstand op te helderen, ontbreekt het ons publiek aan kennis, aan belangstelling in iets ouds bij zooveel zorg, zooveel bewogens, in het tegenwoordige, of is men niet in staat te begrijpen, mist men het vermogen zich in de ziel van *Don Quichotte* in te denken; want het is voornamelijk de ziel van dit werk die door zijn schoonheid ontroert en niet alleen de avonturen van dien vernuftigen ridder, al deed Cervantes dat ook voornaam en dubbelzinnig-hoffelijk-ironisch vermoeden, toen hij op de vraag: „Wat is, wat beteekent het boek eigenlijk," antwoordde: „Het boek zegt, wat het wil zeggen." Ik zou er wel toe willen bijdragen dat iedereen den *Don Quichotte* in zijn ware gedaante leerde zien, en zeker zou ik uitsluitend aandacht wenschen voor dat boek, wanneer het niet mijn taak was een eenigszins uitgebreid opstel te geven over het leven van den schepper, over Miguel de Cervantes zelve. Maar dit wil ik toch vooraf zeggen: *Don Quichotte* dat driehonderd jaren oude meesterwerk, leeft in mij als een groot en edel-kleurig schijnsel, het is een boek van adel en menschelijkheid en ondanks zijn dikwijls philosophisch karakter is het voor mij *het* boek van realiteit. Of zijn dit geen menschen meer, geen levende menschen, met al hun haat en liefde, hun brave en slechte hoedanigheden, hun kleine en groote hartstochten, hun zorgen, hun vriendelijke schijnheiligheid, hun gierigheid, afgunst, eerzucht, hun brute kracht, edelmoedigheid, zwakte, geslepenheid, hun listige domheid? Van alle menschelijke deugden en ondeugden heeft Cervantes in den *Don Quichotte* de klare ontroerend-nauwkeurige, levensechte ziel, de huiver-naakte kern gegeven. Heeft hij ze niet allen aan de kaak gesteld, de boozen, de slechtaards die zoo onschadelijk zijn, wanneer men ze weet te ontwijken, geen gelegenheid geeft om kwaad te doen, heeft Cervantes ze ons niet laten zien zooals ze zijn de enkele goeden en edelen die door het gros van de minderbrave, kwaadaardige, vijandige wereld voor den gek worden gehouden, geranseld en getrapt, heeft hij van den *Don* zelf niet de groote en onsterfelijke figuur gemaakt van dien éénigen en echten nobelen man, dien wijze, die ontkent dat er een „fond" van slechtheid in de wereld is, die met een toomelooze zielskracht vertrouwt tot in het eindelooze, en die dan ten slotte, gelouterd door het ongeluk, het blijde van de Waarheid te ontwaren vermag?

En welk een grootschheid wat een breedheid van compositie heeft Cervantes ontwikkeld, toen hij zijn held dolen liet in die zon-brandende, droogte-geteisterde vlakte ten Noorden van de Sierra Morena, waarachter het beloofde land van Andalucia, toen hij hem liet hongeren en dorsten in die hel-opaarde La Mancha waarvan Jac. van Looy beschrijft: „ . . . een onmetelijke ruimte van rood zand, een urenlange, en wijde vlakte, waarop geen bekoring lag, waaruit geen opwindende lijn steeg van een boom of een rots, waar geen waasje van damp de naaktheid sluierde of de ruimte kromp. . . ." Is Don Quichotte niet de verpersoonlijking van Het Goede Woord dat uitgesproken voor die woestenij van droge en dorre zielen niet begrepen worden kan, door niets en niemand, de enkele goede en edele mensch die gehoond en mishandeld door de slechten, toch niet afwijkt van zijn weg om met altijd grooter opgewektheid het nobele en rechtvaardige te blijven verrichten?

Ja! Waar zijn de grenzen! De uitersten raken elkander! Don Quichotte, de waanzinnige, wordt in zijn simpelheid de natuurlijkeenvoudige, de volstrekt-natuurlijke, wijze mensch, die toch belachlijk blijft omdat hij niet met zijn tijd is meegegaan.

Voor driehonderd jaren, toen Cervantes dit meesterstuk van vernuft aan het Spaansche

volk schonk, zijn er wellicht maar heelenkelen geweest die het fijne sarcasme, de scherpe ironie, de atmosfeer, de ziel van den *Don Quichotte* gevonden hebben, zooals wij dat nu verstaan. Algemeen werd Don Quichotte eerst als een reactie beschouwd, een wonderlijke, vermakelijke, bijna verbijsterende verrassing, na de dwaze ridderromans die toen zeer graag in Spanje en Italië gelezen werden.

Het eerste deel van *Don Quichotte* werd door Cervantes begonnen in 1597 en in 1604 afgemaakt. Men meene niet dat de schrijver zeven jaren noodig gehad heeft voor de compositie en de ineenvoeging van zijn arbeid; Cervantes schreef zéér snel, verzorgde zijn Spaansch héél slecht, van woordkunst wilde hij hoegenaamd niets weten, die werd door hem bij den inhoud achter gesteld; maar hij werkte aan verschillende boeken tegelijk.

Een wel voorkomend verschijnsel is het bij auteurs, dat zij soms aan een werk meenen te moeten beginnen, terwijl zij nog in het geheel niet weten op welke wijze en met welk materiaal zij het kunnen voltooien. Een van de ergste wijfelaars en onvaststaande schrijvers heeft Cervantes getoond te zijn, toen hij met den *Don* begonnen is.

Het schijnt wel alsof zijn genie maar aarzelend en heel omzichtig zich tot die opperste uiting spitste. In het II[de] deel, hoofdstuk XIV (Cervantes spreekt over Cid Hamet) bekent de schrijver haast openlijk dat hij niet wist wat hij in zijn boek voor zijn generatie, en voor komende geslachten als het belangrijkste voorop moest stellen; later, als het ware zoekend-arbeidende, dacht hij aan de tegenover-elkaar-brenging van waanzin en werkelijkheid. Onder den invloed van vrienden waaraan hij zijn werk voorlas, kwam hij er na hun aanmerkingen ook toe, allerlei zoogenaamde verfraaiingen in den vorm van korte fantastische geschiedenisjes, tusschen den oorspronkelijken tekst toe te voegen.

In Duitschland is er nu een uitgaaf van *Don Quichotte* bewerkt waarin al die, het eigenlijke verhaal-ontstemmende bijfragmenten, die afzonderlijke novellen zijn, uit het werk werden gelicht. Een dergelijke editie bestond reeds in het Hollandsch, maar dat is er geene voor groote menschen. Cervantes' weifelen vond hierin wellicht zijn oorzaak, dat hij, ondanks zijn oorspronkelijkheid, zich steeds sterk door de klassieken had laten beïnvloeden. Heel zijn leven hebben de leerstellingen van zijn meesters zich tegen de ontwikkeling van zijn genie verzet. Cervantes is er na en door de geestdrift van geheel Europa eigenlijk toe gekomen met het II[de] deel van *Don Quichotte* te beginnen, en dat te voltooien zonder zich door den invloed van vreemde elementen te laten van de wijs brengen, in dat II[de] deel komt dan ook geen enkele onderbreking voor.

Het boek *Don Quichotte*, gedrukt door Juan de la Cuesta, verscheen in Madrid in 1605, uitgegeven door den boekhandelaar Francisco de Roble. Het kostte acht realen, voor dien tijd zeer veel geld. Het werk was reeds van te voren bekend geworden, de koninklijke bewilliging, noodig voor het drukken, werd in 1604 gegeven en Cervantes had er al van verteld.

Verschillende edities kwamen uit ook in Lissabon en Valencia. Het boek had een geweldig succes, nog nooit was zóó iets in Europa voorgekomen. Reeds vóór *Don Quichotte* verscheen waren de Don en Sancho Panza door overlevering populaire figuren, enkele maanden na het uitgeven bestond er in heel Spanje bijna niemand die den *Don* niet kende, er waren toen reeds 12000 exemplaren gedrukt in Barcelona, in Valencia, in Portugal, in Castilië en zelfs in Antwerpen.

De smaak van het toen levende Spaansche publiek was volkomen bevredigd met de dolzinnigste uitvindsels, de akeligste verhalen van dolende ridders, het eigenaardige Spaansche karakter scheen geen behoefte te hebben aan eenig ander geestelijk voedsel en dat in een tijd, toen er toch reeds lang nieuwe landen waren ontdekt, toen langzaam aan de regeeringen van verschillende mogendheden den grondslag begonnen te leggen voor meer uitgebreide diplomatieke en handelsbetrekkingen, toen het oorlogvoeren een kunst, een zaak van overleg geworden was en er dus voor dolende ridders geen plaats meer bestond.

Met zijn *Don Quichotte* wist Cervantes plotseling en schitterend een absolute omwenteling te brengen in de dwaze en kinderachtige letterkunde van zijn vaderland. Tegelijkertijd poogden Pulci en Ariosto dat in Italië te doen, maar hunne pogingen respectievelijk met *Morgante Maggiore* en den *Razenden Roeland* mislukten, wijl zij dezelfde heldensoort, de zelfde onwaarschijnlijke wezens beschreven als die welke Cervantes meende, en terecht, aan de kaak te moeten stellen.

Cervantes immers nam een *echten* dolenden ridder en zette hem tot groot vermaak van iedereen midden in de maatschappij van zijn tijdgenooten, een ware „ridder van de droevige figuur".

Met een bewonderenswaardige handigheid heeft Cervantes het type Sancho Panza naast dat van den Don weten te plaatsen. In dien schijnbaar onnoozelen schildknaap heeft hij den landman van zijn tijd gegeven, den armen landarbeider met zijn altijd durende zorg voor vrouw en kinderen, die man die nu in Spanje nog bestaat, die nooit schijnt te kunnen veranderen of uit te sterven, „de stevige boer met al de hebbelijkheden van zijn soort en ras, met zijn boersche babbelzucht, naïveteit en uitgeslapen slimheid, met de groote behoeften van zijn zwaar lichaam, eten, drinken en slapen, een stuk menschensoort op en top." *)

Tien jaren later, in 1615, verscheen het tweede deel van den *Don Quichotte*. Het werd natuurlijk na ongeduldig wachten met evenveel warmte ontvangen als het eerste. Het algemeene oordeel was, dat, mocht het niet zoo levendig zijn als het in 1605 verschenen boek, er een zuiverder, schooner taal was gegeven, tevens vond men de karakters van den ridder en zijn schildknaap beter naar voren komend. De samenspraken van heer en page zijn dan ook, zoo niet schitterend van vernuft, altijd belangrijk.

In dezen roman bestaan maar vier figuren die de maatschappij beoordeelen: Don Quichotte, Sancho Panza, Rossinante en de ezel.

Ondanks de waanzin van den ridder heeft hij eenige eigenschappen en deugden behouden. Bewondering vragen zijn edelmoedigheid, zedenreinheid en standvastigheid, hij is geleerd bijna en uiterst hoffelijk. Zijn krankzinnigheid sluit al dadelijk de gedachte aan alle wonderbaarlijks in zijn figuur uit, bovendien is hij waarheidlievend en rechtvaardig. Deze deugden wenschte Cervantes wel algemeen aan te treffen bij menschen die niet als de Don waanzinnig zijn.

Sancho Panza, de lekkerbek, de onwetende egoïst stelt de dwaasheid van den groven burger voor, hij herstelt zich wat door de liefde voor zijn huisgezin. Deze andere dwaas wordt langzamerhand listig en geslepen, hij dient in het verhaal om gesprekken over schoonheidszin en moraal mogelijk te maken.

Het figuur van Rossinante is treurig, dat van den ezel leidend, soms ironisch-berustend. Beiden zijn zij de verouderde overblijfsels van de ridderlijkheid, zij vragen alleen belangstelling door hun geduld en de berusting waarmee zij slagen en vermoeienis aanvaarden.

Hoe verschillend naar hun uiterlijk ook, en naar hunnen aard, deze vier figuren stellen de handelende krachten voor waarmee Cervantes een revolutie in de letterkunde der beschaafde wereld wist te doen ontstaan.

Don Quichotte is in Spanje de eerste geschiedenis uit het Renaissance-tijdperk geweest, die geheel los van ouden invloed werd geschreven. Cervantes wilde zijn natie op natuurlijke wijze tegelijkertijd onderrichten en vermaken. Hebben de geletterden van zijn tijd niet onmiddellijk den diepen zin van zijn arbeid begrepen, willen begrijpen, de massa aanvaardde den roman met een uitbundige opgeruimdheid, die wel aantoonde hoezeer de nieuwe verhaaltrant van den schrijver zijn weg naar de ziel des volks had gevonden.

(*Wordt vervolgd*).

*) Jac. van Looy. *Proza.*

IJS IN DE GRACHT.
DOOR HERMAN ROBBERS.

Vrijdags al smeten de straatbengels, over het ijzeren bruggehek heen, steenen op 't ijs; de brosse baksteen, versch van den hoop,

sprong er brokkelig langs, bleef dan liggen; een zware hardkantige kei dompte door, sloeg een waterzwart gat. 't Vroor, 't bleef vriezen, en Zaterdagsmorgens liepen de jongens, fluitend en joelend — toch nog met bange beenen, voorzichtigjes — middenop. Tegen den middag werden ze dapperder, maakten een sullebaan, braniënd, schreeuwend, met kromme sprongen, malle grimassen. En Zaterdagnacht, in de staalharde kou, werd het ijs gezond. 't Was noordoosten wind. — Dat zou me 'n dagje worden, die Zondag in Januari!

Vroegmorgens al, in de grauwe leegte, de scherpe tocht van 't eerste geschemer, klompklopten voorovergekrampte mannen, de stille gaping der zijstraat uit, naar den grachtekant, droege oude planken en tentendoek, vale lappen en sprietig hooi. — Er was anders geen mensch; in 't dorre geboomte krasten de kraaien. — Ze begonnen bruggen te maken, schuin van den vuilbruinen kant naar het schilfrige, grijs witte ijs. Ze sjouwden knieknikkend met kleumig gestommel, scholden met woedend gevloek op de kou, op den vrieswind, die in de beenen beet, stof woei met brandende pijn in de tranende oogen. Hun smijten en roepen gaf dof rumoer, klein en gedempt, in de wijde, stille luchte-ruimte der Keizersgracht, die scheen leeg-gestorven.

'n Poos later kwamen er nog een paar, met een vrouw erbij, die een ketel-en-theestoof droeg. De kerels sjouwden met latten en palen, een tafeltje en een paar houten stoelen, een oud, vaal-strepig karpetje. Ze sloegen een koekezoopie op. 't Liep tegen achten toen 't klaar kwam. Dan in 't morgenlicht, bleek en ijl, onder den wittigen winterhemel, en dichtbij 't zwarte getak, terwijl de andere mannen een baantje veegden waar aanstonds 'n stuk-of-wat jongens armwiekend op schaatsen-beenden, stond die van 't zoopie, platmagere vent, voor het dakloozе hutje zijn armen tegen zijn schoeren te slaan — hij trantelde koud in zijn klompen met hooi — en schorde voor 't eerst zijn geroep door den ijs-killen ochtend: „Leg er is 'an, — leg 'an — leg 'an! —"

'n Feestkreet!... Somber mislukkend.

De huizen waren toen meerendeels nog gesloten, stroef doodsch; bleek schaduwig fletste 't gordijnengoed achter de waterig glimmende ruiten. Bakkers- en melkboerenkarren rammelen hard, met metaligen naklank, over de keien, maar telkens schokt er een schurend stil, en dan trilt een bescheiden schel in het doffe, doove, 't diep verborgene achter de muren, de donkerbruin of zwart-roodige muren, waar enkel het ruitengeglimmer, een glanzende, pas geöliede gevel of versche vernis op een stoepleuning 't ochtendlicht ving. De steenen der stoepen bleekten leeg, strak wachtend in effene grijsheid.

Tusschen de huizengevels en 't ijs was 't zwarte, verstarde takkengewring, waren de koud-naakte boomen, de dorre, doornige winterboomen. Als koper, dat lang in vochtige kelders geborgen was, dófdonker, zwarterig groen, stonden de zware stammen vastgeroesd in den stratengrond; de ontbladerde kruinen, kronkel-krampend naar alle kanten, grepen en warden zich in elkaar, een doorzichtige heg voor de ramen boven, een krans van reusachtige kraaiennesten.

Na achten ontwaakte het dagenleven — de wittige lucht begon lichter te glanzen —, na negenen werd het al drukker op 't ijs en de wallekanten; zon brak boven de huizen door. Tegen tienen is 't feest in zijn vollen gang. Baanvegers, kniegebogen en krom, jachten hun schamele takkenbezems een-keer-of-wat langs het stuivige vlak, trantelen dan weer opzij, verkleumd in de snerpende tocht; daar steken ze armzalig de handen uit met de groote, goor witte wanten; jongens scharmaaien armgrabbelend voort, ieder voor zich of in langen slierten, ze joelen en fluiten, gilroepen, bekijven elkaar; een korporaal, keurig ventje, kruisarmelings hij met zijn glundere meid, een paar burgermeneertjes befeest met sigaren en pothoedjes zwierzwaaien aan, ze maken fratsen, grappige krassen, gooien uitbundig zoenhandjes uit naar de vroolijke meisjes in blauw katoen, die aan de kanten te kijken staan met witte slagers, mand op de rug. Plof, daar ligt er een, recht achterover, kwijt in-eens

hoed en sigaar! En 'n gierende pret aan de wallekanten. De tullen mutsjes, de Zondagsche kapsels, de stijfjes uitstaande achterstrikken der hel-witte boezels, glanzig gestreken, schudden scheef van het dolle gelach.

Ook stemmig langzame kerkgangers gluren terzij, naar de pret op het ijs, blijven staan om even te kijken. Mannen in duffelsche jassen, vaalbruin of schaduwig blauw, vrouwen met donkere wintermantels, bont en moffen, propperig dik; op de hoeden alleen soms een veer of lintje van lichter bruin of wat paarsch of geel. De jonge dames en jonge meneertjes stappen voorbij, met hun schaatsen en stokken, pratende prettig in feestverwachting, gaande naar buiten of naar „de club." Maar allemaal hooren ze, allemaal moeten ze ook even zien staan dien donker-mageren zoopiesman, die zich kouwelijk schurkend, bestampend het ijs, onvermoeibaar zijn brommenden brulroep herhaalt van: „Leg eris 'an... leg 'n... leg 'an!..."

Ontwaking, leven nu ook in de donkere huizengevels; vóórdeuren schuinen de gangen in, waar de dienstmeisjes, even naar buiten gewipt, op straat of stoep staan gekheid te maken, kijkend uit zon-overschenen gezichten naar 't zwarte gezwier, luisterend naar het gekras en gebrom, opgewonden door al die beweging, al die geluiden, hier, op de gracht — waar anders de stille Zondagen over, het olie-gladde en donkere water strak uit ligt te glanzen, enkel makjes wat kabbelen kan, tegen 't steen van de brug of tegen den boeg van een mastlooze schuit, die saai-stil aan den kant gemeerd ligt. Weg is 't geheimende spiegelgeglim nu, weg ook die druk van de stervensstilte der strak op het water starende huizen, 't is onverwacht feest op de oude gracht, 't is of er een dansvloer ingelegd is, of er bruiloft gehouden wordt, jong en losbandig....

Achter het zwemmende ruitengeglim, tusschen de groezel bleeke gordijnen, wat opgehaald en opzij geschoven, leven nu, als ontloken oogen, donker peins-stille kamerdiepten; figuren schuiven er vaak voorbij, kinderen komen er voor staan kijken, kinderen ritten ook hier en daar door de marmeren gangen de voordeuren uit om op stoep te staan, waar ze joelend de leuning beklimmen, om ten slotte met juf of de meid, met een zus of broer, naar het ijs te gaan, — een durf, want er doorzakken kun je, maar 't is er zoo leuk!... Vreeslijk gek middenop te loopen, waaronder het diepste van 't water is, en vandaar te wuiven naar 't huis dat je nooit hebt gezien zoo....

II.

Suze herinnerde 't zich.

Ze was in de laaggezolderde kamer — beneden-vóór in hun bovenhuis — aan 't stof afnemen. 'n Hééle tijd; er was veel aan te doen. De glimzwarte schoorsteen, met al wat er op stond: pendule, coupes, vaasjes en aschbakjes; de étagère, ook alzoo vol, de bruine piano met cuivre-poli candelabres, de boekenhanger, 't vergulden gasornament.... Maar even bleef ze toch staan te kijken, 't grauw-bleeke gezicht met den koudrooden neus dicht bij 't bevroren, kiltochtige raam, door een wasemgat in het bloemige witte.

Ze tuurde naar 't ijs en herinnerde 't zich, nog wonder precies, van toen ze een kind was. Zoo eentje als die daar. Een hark van een kind.... Chut ja, net zij op dien leeftijd! Die lange armen en beenen! Háár jurk was ook altijd te kort. Nuchtere blaag!.. Nou ja, maar je voelt dan toch alles net als de anderen....

Wat wist ze 't nog goed!

't Was iets verwonderends, iets uit een droom, daar zoo middenin op de gracht te staan. Of de oude, altijd eendere gracht in-eens veel breeder, wijder geworden, zichzelf niet meer was. De kanten leken ver-af, en 't huis iets van tijden geleden, alsof je op een plaatje terugzag een vroegere woning. En dan een hard, nieuw licht over alles, iets feesterigs, dat toch niet echt was....

Suze leek lang en forsch, een groote figuur in de lage kamer, zooals ze daar stond in donkere kleeren voor 't licht van het rechtsche raam, dat, bijna bedekt met gordijnen, in 't midden enkel wat zon binnenliet. Winter-

zon, bleekige bundels, stofjes-doorwaasd, en wiebel-trillend van schaduwtjes uit het takkengewar. Toch leefde er een plek in het strepig karpet kleurvurend van op. Daarin lag de schaduw van 't meisje.

Ja, maar dat was altijd — soesde ze voort, voelde terwijl in haar hand den pluizigen stofdoek broeien, ging maar weer door aan de vensterbank, het penantkastje, ma's eigen-stoel — was altijd op het ijs; nét een bal; dat schijnt ook louter feestelijkheid, en wat is er veel naars.... Het ijs ook, 't leek je zoo heerlijk, zoo licht.... Je slaat je beenen maar uit en je zwiert, je zweeft, hè, lekker gauw door de ijle lucht.... Jawèl! Als je schaatsen leert rijden, merk je 't pas, 't is niet zoo prettig als 't lijkt. Och jessus, die eerste keeren, een wanhoop! Je snapt niet hoe je 't ooit leeren mot. Je beenen zijn stokken, 't is of je geen knieën hebt. Je staat maar zoo'n beetje te schuiven, blij als je tenminste vooruitkomt, niet valt. En dan die ellendige kou waar je kramp in je buik van krijgt. Ieder oogenblik zitten je schaatsen scheef — los niet, want de banden knellen, doen pijn genoeg — en als je ze even recht wil trekken, je bukt — bang! daar rijdt er een tegen je aan en daar lig je.... 't IJs geeft niks mee!... En die kijkende, lachende menschen; akeligheden!...

Toch had zij doorgezet toen. Uit schaamte....

Maar later wel lekker gereden. Met pa op de club.... En die eene keer....

Er kwam even een waas voor haar oogen, een kleurige schittering.

Jasses, lam ding toch, de poot van die hoeketagère, 't wiebelde zoo, en je kon er niet bij.... Poe! ze werd warm!...

Nou ja, daar ook niet meer aan denken.... Tempi passati.... Als je dááraan dacht, dan werd alles zoo grauw en leeg en ijl....

Ze was in een lichte stemming vanmorgen, wou er in blijven.... Hè, hè, dat bukken.... Ze rekte zich recht.

En droomerig, neuriënd even, bleef ze weer staan voor het rechtsche venster, wasemde wijder de zwart-open plek in 't schitterwit van de bevroren ruit. 't Begon nu ook uit zichzelf te ontdooien, aan de randen 't eerst. De haard scheen het eindelijk te doen, hoor. Dat was me 'n gesukkel altijd. Die Anna had, naar 't scheen, den slag niet van kachels aanmaken.

Kijk nou die meiden daar lol staan te maken. O! zij d'r ook bij, natuurlijk. Hoort ze nou!... Nette meid anders, die van beneden. 't Flatteert ook, zoo'n muts. En dan vooral op zulk prachtig zwart haar. 'n Genot als je 't hebt!...

Kijk die met 'r kruier.... Welzeker, geef 'r een pak op d'r billen!... God! Zulke meiden toch, hè?... Dat ze zich niet geneeren.... Stel je toch voor....

En Suze stelde 't zich voor; ze voelde weer warmen gloed in haar wangen....

Deur piepte, ma kwam binnen, magere vrouw van zes, zeven-en-vijftig.

„Bejje daar nog, Suus, zeg, toe, ga naar boven, je 'ankleeden, gauw, 't is al bij half twaalf!" riep ze gejaagd en op toon van verwijt.

„Hè?... Ja, zoo meteen, ma.... 'k Ben nog niet klaar."

„Nie-klaar! Maar m'n hemel nog toe, kind, begin dan wat vroeger! Die Zondagen altijd!... Hoe laat wordt het nou vandaag weer voor we koffiedrinken!"

„Nou ja, chot, ik zal me wel haasten!... Eéns in de week mot een mensch toch 's uitslapen!..."

„'t Is je gegund! Maar je hebt er geen tijd voor! En ik kan toch ook niet meer doen dan ik doe!... Ik sjouw door 't huis!... Doet de haard 't nou wel?... Waar zit Anna?"

„Op straat natuurlijk!... Begrijpt u!... Het ijs, daar mot ze bij met 'r neus!"

„Waarachies, daar staat ze! Och toe, roep jij ze-n-is effe! 't Is hoog tijd dat ze d'r kamertje afmaakt.... Of blijf maar, ik zal 't wel doen...."

Meteen is ze weg, pantoffel-voet, klep-klep, 't portaaltje, de trap af. Dan aan de voordeur: „Anna!... Anna!... Toe, wil je wel 's een, twee, drie binnenkomen. zeg!... Wat doe je daar nou weer aan den kant te staan?"

Wakker geschrikt uit haar kijkend gesoes, haastig doende was Suze weer. Even schoof ze het raam een eind op, klopte de doek in de frischte uit.

Vervelend dat ma nu weer uit 'r humeur was, haast altijd Zondags, of ze 't 'r om dee!... Nou ja, 't is een saaie dag, maar wat had zij daar voor last van? Wat was er ten slotte voor een verschil!... Vandaag nou juist is wat anders! IJs in de gracht.... 'n Leuke drukte.... Tenminste een beetje variatie, hè?... Maar ma... och, die zag 't immers amper, keek er niet na!...

O, daar had-je d'r weer....

Ochot, ochot!...

Hijgende slofte de weduw-moeder de kamer weer in — 't magere hoofd op de gelige hals die zich wrong uit het doffe japonzwart — zakte dan neer op een stoel aan de muur, wreef zich de strammige dijen met witbeknokkelde bleek-paarse handen.

„Heeregod, is me dat op en neer draven, schrikkelijk!... Och, och... och, och!... Die meid doet niks.... Wat een klungel, die meid. Nee, zoo ies hè-je nou toch nog nooit.... Denk je dat ze me goeie laarzen gepoetst had?... Geen kwestie!... Staan zoo in de keuken!... Van gisteren ochtend!... Je zou ze toch, hè?"

„Nee, dat 's nou nie-waar, ma, bedenkt u maar, u hebt ze d'r gisterenavond gegeven, na 't eten.... Nou, en toen most ze d'r heele keuken nog doen.... En de trap.... Klaar vlóéken kon ze 't toch ook niet."

„Wat blief, hoe heb ik 't nou?... Schande genoeg dat ze na den eten d'r trap nog moest, hè, ná den éten!... Daar mot-je noodig mee 'an komme!..."

„Nou ja, chut, ik weet wel, opschiet zit er niet in. Maar och!... ze doet toch anders nog al d'r best...."

„D'r best?... Ze staat 'an de deur!... Je zegt zelf nog daarnet!... Nee, die is goed!"

Ma gaf een klap op haar dijen. Dan wrijven weer, rusteloos.

„Ach nou ja, ma... Vandaag!... 't Is ook Zondag!... Hè, maak u nou toch niet zoo zenuwachtig!"

„O, daar hebben we 't weer!... Natuurlijk!... Zénuwachtig,... ik maak me altijd zénuwachtig!... Nonsens... Wat een nonsens!... Ik ben zoo bedaard as... 'k weet niet wat!... Zelf zeg je 'r ies van daarnet, dat ze an de deur staat... Wat zei je ook weer?... Dat ze ook overal bij mot zijn met 'r neus!..."

Suze zweeg, gemelijk berustend. Het raam was weer dicht. Ze wreef, op haar hurken gezeten, den poot van de ronde tafel af.

„Ik ben schijnt geeneens meer 'n antwoord waard", zuchtte de moeder.

„Hè!... Och toe, ma, scheid u nou uit!... Wat is er dan toch?...

„Wat er is?... dat die meid een prul is, een klungel!... Dat ze niet deugt!... Die... die... stoethaspel, die... niksnut, die jij hebt gehuurd!"

„Ik heb gehuurd?... Nou nog mooier!" Suze stond schrik-schielijk op, stootte haar hoofd aan den rand van de tafel. „Au!... Ajakkes!... Dat komt er nou van!... U maakt een mensch altijd gejacht, en van streek... Dan stoot je je!..."

„Hè?..." verbaasde mama zich nu. Dan, in neerslachtige houding zakkend:... „O ja... natuurlijk... álles is mijn schuld... natuurlijk!..."

„Heb ik Anna gehuurd?" vroeg Suze. „Hoe komt u er bij, in vredesnaam!... Omdat ik het laatst met 'r heb gesproken?... U was toch besloten!... U bent toch zelf op getuigen...."

„Ja, kind, 't is goed!... Ik weet het wel... Zwijg nou maar... Doe jij me nou één plezier en ga je nou 'ankleeje, hè? 't Is hoog tijd, kwart voor twaalven, waarachtig!... En 't duurt altijd minstens een uur, dat toilet van jou... Op zoo'n manier, zal je zien, zitten we om twee uur nóg 'an de koffietafel!"

„'t Zal er ook wat op 'ankommen!... Wou u soms uit vanmiddag?"

„Uit?... Met die kou?... 'k Zou nog liever!... D'r kan toch visite komen na tweeën... 't Zal je altijd zien, juist als je laat bent... Ga nou maar, kind! In vredesnaam, ga nou!... Op mij te plezieren!"

„Goed dan!... Vooruit!... Maakt u 't dan zelf af!" En Suze gooide de doek op tafel — die slierte geruischloos het gladhouten blad langs, er af, op den grond — drifte de kamer uit, smakte de deur dicht, liep stampend de trap op en — buiten adem — haar kamertje in. Dat beroerde gezanik! Vertikt, nou eeuwig en altijd op Zondag! Ze

had lust heelemaal niet beneden te komen!... Als ma vandaag zóó bleef!... Nou hoor, kon je 't wel op, je plezier!

Hier blijven zitten?... 't Was zoo koud op het kamertje.

Och, en dan kreeg je weer hevige scènes, bedacht ze zich onder het wasschen en haar opmaken. 't Was nog 's gebeurd.. En dan kwam er net iemand....

In vredesnaam maar weer vrindelijk zijn, probeeren tenminste, niet te veel zeggen, 'n beetje gelijkgeven maar....

Ze haastte zich, bevend van kou en van zenuwen. Minstens een uur? 't Was een leugen! Nou ja, dat nare haar opmaken nam tijd. Ze had ook verschrikkelijk akelig haar, zoo vettig en piekig. En dan met dat voddige spiegeltje. Tobben, tobben, dat was 't!

Doffer hoorde ze hier, op 't achterkamertje, doffer, maar duidelijk toch nog, 't brommend gerol, als van zware tonnen, op 't hol-harde ijs, 't geschreeuw en gefluit, 't opsissend gekras van de schaatsen bij 't keeren, en telkens daaroverheen den loeienden roep van: leg àn, leg àn!...

Vreemd dat straten-geluid als je hier was, in 't stille binnen-vertrekje, vreemd vooral als je hier door 't raam keek. De wintertuintjes tusschen de huizen wisten van niets. Die lagen leeg en verlaten, schimmel-vochtig en doodsch als altijd. Zwart stonden de wrakkige schuttingen op, de witkalkige tuinhuisjes, klimop begroeid, de geverfd houten koepels, de enkele bultige hooge boomen, de dorre of oud-groene struiken. Broeiig zwart ook de omgewoelde aardeverhoogingen tusschen de paden die vaster waren en bruiner of grijzer; de kiezel was er in weggetrapt. Hier en daar glinsterde 't wit van rijp, daar leken de andere dingen nog valer en donkerder door. En alles werd immerdurend beloerd door de doodstrakke oogen der huis-achterkanten, de in 't middaglicht glimmerende ramen dier fletse, vervuilde, sierloos uitpuntende gevelvlakken, waarop de strekking der schuttingen stuitte, hun zwart in schaduwhoeken vervloeide; 't waren meest broei-bruine gevels, geölied druilig-bedropen, maar sommige, gansch met planken betimmerd, grauwden in grijze of gelige tinten. Daartegen aangeklampt hoekige bouwsels van schoorstenen, keukens, schuurtjes en pleeën. Veel glinster en glansplekjes, ramen, vocht in een goot, of vettig geschilderde steen. Maar dof-zwart treurde het stille getak van boomen en heesters.

De weduw-moeder was opgestaan na 't smakgerammel der kamerdeur. Stenende bukte ze zich naar den doek om er slapjes de tafel mee af te vegen, in mompelig peinzen.

Nou dat weer!... God-nog-toe, die opvliegendheid?... Vroeger d'r man en nou Suus!... Net zoo'n driftkop!... Wat had ze 'r nou weer 'an miszeid?... 't Was toch waar, 't kind wist 'et toch zelf.... Een uur! 't Duurde wel langer soms, 't zondagstoilet van de juffrouw!...

Belachelijk tegenwoordig, krulletjes hier, krulletjes daar.... Enfin!... Zij zou de boel maar weer afmaken.... Ze kon zich straks nog wel gauw effe kleeden.... Daar had ze geen twintig minuten voor noodig!... Geen tien!... Allemaal nonsens!...

Wat moest er nou eigenlijk nog?... Och, 't was ommers maar doordrijverij, de kamer was klaar!... Tenminste.... Wel ja, kom! ....Maar doen of 't zoover was.... Ze had er geen lust in. Doek in 't mandje.... Zoo.... En het tafelkleed....

Toen, met een zuchtend „och, och," zakte ze neer, op haar leuningstoel, aan het linksche raam, in de slapperig wijkende trijpen zitting, lei op de glanzende houten armen haar magere handen. Daar zat ze! Och, och! Wat 'n leven.... Was 't maar gedaan!... Je sjouwde, je tobde, waarvoor?... Wat had je 'r an?... Wat doe je op de wereld ... Wat was er.... Waar hoopte je op? Een klein-kind, dat was 't eenige nog. Maar Frans zei, hij wou ze niet.... Hm! Nou ja.... Wat meende zoo'n jongen.... Och, tegenwoordig....

Ze keek schichtig naar buiten, naar 't ijs. 't Werd vol! God-god! Wat een menschen! Dat schoof en dat zwierde.... Tot aan de brug, en dan keerden ze om.... Heen en weer rijen maar.... Wat je daar nou aan hebt!... Zij begreep het niet... nooit!...

Och, de menschen zijn gek!

Kijk zulke meiden d'r tijd nou staan te verdondere.... Ergerlijk!... Enfin... 't regar-

deerde haar niet.... Goddank!... Anna was nou 'an 't laarzen poetsen.... De keuken was achter in 't huis....

Hè, dat gedraai voor je oogen....

Ze tuurde de kamer weer in. Dat was beter. Al de oude, gewone dingen.... 't Groote portret....

Over de ronde tafel in 't midden dofte nu 't schaduwloos leege kleed, oud rossig en donker. Daar druilden, tegen de vale muren, de stoelen en andere meubels om heen. Stil streepte 't karpet. De zonneplek kroop en kromp langs de roomwit-en-roze kozijnen.

Een doove stilte stond in de kamer, tusschen gordijnen en 't muurpapier, een stilte van eindloos geduldigen klok-tik.

De lawaaien van buiten, 't gejoel en gekras, 't schorre geroep van den man van 't zoopie, ze werden gevangen tusschen de muren, geluidloos en langzaam gesmoord in de schaduwen.

Stil te vergaan stond de tijd in den kloktik, stonden de dingen in 't grijzige licht.

Flauw geknetter of doffe val, achter 't glimmende zwart van de haard, was 't eenige wat er nog leefde, klein.

Behalve de turende vrouw in de stoel. Die nu dacht aan het vaste verleden. En rustiger werd....

III.

Suze was toch maar beneden gekomen, en er was koffie-gedronken, achter; een smalle kamer, met één breed raam, waardoor je de tuintjesboomen zag en de achtergevels. 's Middags kwam er half uur zon, schuin doorschijnend de witte vitrage; die scheen dan van gloeiende goudstof bepoeierd. Om koffietijd was er nog leegte van licht, kilte en vochtige mufheid.

De tafel stond aan het raam geschoven. Een vogelkooi met een sijsje er in, op de vensterbank, naast een begonia-plantje en nog een paar potjes met zwarte aard, waar groenige knobbels en sprietjes uitstaken.

Suze was makjes stil, maar niet wrokkig geweest, en de moeder — eerst nog wat schuw van blik, wat schichtig van doen — was toen in-eens, mededeelzaam zich over de tafel buigend, op vrindlijk-vertrouwlijken toon, weer over de meid begonnen te praten. Want goed-en-wel, ze mocht zich dan straks misschien wat te kras hebben uitgedrukt, zeker, best mogelijk hè, een mensch is ten slotte zichzelf ook niet meer, als je aldoor geplaagd wordt, maar dat was ook zeker, die meid, 't was de rechte niet, nee, hoor! Een jongensgek was ze. Of Suze dat dan niet gemerkt had. Telkens een andere jongen! Gisteren-avond, even om boodschappen uit, natúúrlijk werd ze weer thuis gebracht! Och! 't Was geregeld!... En... zie je... dát liet ma nou nog gaan, vooruit, als zoo'n meid dan ten minste d'r werk ook maar dee!... Van goed-doen sprak ze geeneens. Als ze 't maar dee!... Maar ze dee 't niet. Dat moest Suze toch toegeven!

Jawel, dat gaf Suze wel toe, ze deed niet dadelijk wat je d'r zei, dat scheelde 'n boel.

Nou, zie je, dat wou ze maar zeggen, ma. En ze beloerde Suze's gezicht uit de kippig turende oogjes.

„Je zou toch zeggen," vond die, met een schamper lachje, „hoe is 't mogelijk, hè? Wat zien ze d'r an?"

„Wat bedoel je," vroeg ma naïef-goedig.

„Wel — zulke jongens...."

„O!... ja! .." Ma schokte de magere schouders. „Wie weet wat zoo'n meid er voor doet, hè?... Anhalen kunnen ze...."

Dat was dus weer zoover in orde. Er was weer een houding. 't Viel mee, vond het meisje.

Ze waschten samen de koffieboel om, gingen dan vóór in hun stoelen zitten, over elkaar, ma voor het linksche raam, Suus voor het rechtsche, ma met haar bril en haar stopwerk — ja, 't was een kruis, dat ging altijd maar door, zelfs op Zondag kon je 'r niet buiten blijven! — Suus met een bruingekaft boek uit de bibliotheek, waar ze niet veel in las, waar ze over heen naar de drukte, 't gewoel op de gracht en het ijs zat te kijken.

't Was daar een donkere volte nu; de twee stoeten schoven elkander voorbij zonder stilstand of gaping; in blinde hartstocht trapten de beenen, joegen de lijven vooruit, die zwiepten krampig voorover. Nu

en dan wankelde, waggelde, viel er een, dán meestal meer. Ze reden zoo dicht op elkaar, dat ze niet bijtijds konden remmen, óp en óver elkander smakten. Dat gaf dan wijdlallend gelach van de wallekanten waar onder het zwarte boomengetak lange rijen stonden te kijken: meiden en jonge vrouwen vooral, die dubbelsloegen van pret, gierend gilden en joolden. Ook tegen de ijzeren leuningen op van de grachte-bruggen drongen zich kijkers in donkere groepen; eenigen waagden zich tot op het ijs, liepen terzij van de baan, stijfstappend, bevreemd en voorzichtig. Aan hun armen, angstig gekromd, sjorden ze kinderen voort.

Er waren veel kleine jongens op schaatsen. Die jaagbeenden overal door, in een ijlende haast, schenen elkaar met hun schrille schreeuwen en snerpend gefluit onophoudlijk te waarschuwen.

Iedereen was in zijn Zondagsche plunje, donkere jassen en zwarte hoeden, grauwe mantels en bruine rokken; enkel in doekjes en wuivende dasjes, veeren of linten op hoeden wat kleur of een lichter toontje. Langzaam aan minderde 't middaglicht al en vergrauwden de tinten, overwaasden, geleken elkaar meer en meer; 't werd een woelig en wolkig snel schaduw-verschuiven, vloei-zwarte figuren op 't kil-grijze ijs tusschen donkerbroeiende wallekanten. Vlaggelappen, rood-wit-en-blauw of vuilig oranje, hier en daar aan de leuningstokken der plankige bruggen, aan opstaande latten van 't zoopie gebonden, gaven nog feestlijkheidsschijn, en je hoorde de stads-jool in 't schreeuwen en roepen, den klank van 't gezoem. Een lange sliertige jongen, voorste van dol woest jagenden, slingerenden stoet, toeterde telkens een snerpenden toon op een speelgoedtrompetje.

Bij 't koekezoopie drongen de klanten, een zwarte klomp menschen in 't valende licht; nu en dan zag je een witten kop of een glimmerig glaasje haastig geheven. De vrouw en een meisje bedienden. De donker-magere man bleef op zij staan en roepen. Al heescher, nu haast onverstaanbaar, schorde 't op uit zijn schonkige strot, het: „leg an! leg an!"

De zon was al lang uit de kamer weg; in vaal-bleeke middagschijn sluimerde 't bruin der behangselde muren, omfloersend de meubels van warm-zwarte wazen; de karpetstrepen lagen doorkruist van de vegen en vlekken der schaduw.

De weduw-moeder zat recht in haar stoel, naaldpiekend gestadig, aandachtig beturend de zwarte kous en de werkende hand, die ze ophief tot dicht bij den neus met den bril, het bleeke geglim der ovale glazen, in nikkel gevat. Nu en dan zei ze 's wat, onder het werken, vertelde, in kort voor-zich-heen gezegde, vaal-toonlooze zinnetjes, dingen van vroeger, van Suze's papa, haar gestorven man, die zoo'n liefhebber was van het schaatsenrijden, wist Suus nog wel? Trouwens al zulke dingen, zwemmen en turnen, wat hield hij er van.... Meisjes deden daar niet aan mee, vroeger jaren.... Zij peuterde tusschen die zeggingtjes door met een naald in de fletsige lippengleuf, staarde wel even peinzend naar buiten.... Ja, zei ze, daar hield-ie van, niet op kantoor zitten, ja, och ja!... En ze zuchtte... zuchtte....

Suze gaf loomige woorden terug, ze deed of ze las. Ze keek er ma nooit graag bij aan als ze praatte van vroeger. Daar hinderde haar dan voortdurend wat in die toonlooze stem, 't was of er iets weg uit was, waar je na' zocht. En ze wist, als ze dan naar haar keek, het gerimpelde voorhoofd zag en den bril, die scheef op het neusbeen hing, midden in 't wassig rechte gezicht, dan verergerde dat, werd ze geprikkeld tot tegenspreken tot hatelijkheden. Nu en... er was nu gelukkig juist niets....

Ze zou 't niet meer weten! Pa, asjeblieft, of die hield van die dingen! Ze dacht aan het groote portret, dat schuin achter haar hing aan de muur, zag hem weer voor zich. Dat lange, kin-geschoren gezicht, dat zoo rasperig ruw zag, haast bloederig rood, met den puntensnor opwippend, leuk, bij het lachen, hoorde 't gemaakt barsche praten, pa's officierenstem. Gek, ja, haast iedereen dacht dat pa officier was geweest.... Heel wat anders, altijd in zaken!... Maar nooit heel lang op kantoor, 't was waar, dat was niets voor papa.... Die had het gekend, het „er in" zijn, het mee doen, het leven onder de men-

schen.... Alles zien, overal bij zijn, hij zei 't ook altijd, dat was leven....

Dus mijmerde Suze, terwijl ze te turen zat over de bladen van 't boek naar de donkere drukte op 't ijs, te luisteren zat naar het schaatsengekras, het aanhoudende holle gebom, 't snerpende toe-toe-toe van dien jongen, de heesche roepen: leg 'an, leg 'an! Een meid op het ijs werd door een meneertje, dat achter haar aankwam, plotseling onder de armen gegrepen; een gilletje gaf ze, zou bijna gevallen zijn; hij hield haar op; maar de hoed schoot naar achter. Ze stompte lachend zijn armen af met haar ellebogen. Maar dadelijk schoven ze samen verder — in gierende pret....

IV.

Ma had een tijdlang gezwegen.

En Suze, merkend de doove rust, liet een droomvagen blik langs de stille dingen der kamer gaan; ze voelde zich zitten met ma alleen. Ze zág 't ineens, bijna of 't anderen waren, hoe ze daar samen zaten, stil in het kamergeschemer. Alle andere menschen waren aan 't joolmaken buiten, alle andere menschen zijn van die verre, zwarte figuren, die schuiven, zwaaien, zwiepen en zwieren, die lachen, joelen en roepen elkaar.... Zoo was het; zij tweeën in 't huis, samen, maar toch elkander niet rakend, haast altijd bepeinzend kleine krakeelen; dan, 't dichtste bij, in de keuken, de meid, maar die toch al vreemd; en alle andere menschen op veel grooter afstand....

Je wist het wel: onder elkaar leven die ánderen druk en vroolijk, praten prettig, doen allemaal wat.... In de wereld, dat was de wereld.... Daar was ook haar broer in verdwenen.... Getrouwd en onder de menschen.... Zij tweeën alleen bleven afgezonderd, mama en zij, keken er naar uit de verte.

Pa indertijd.... Die ging er dagelijks in, kwam dan thuis met iets aan zich van buiten, van andere menschen. In de sfeer van hun kamers iets vreemds, warm en toch frisch, storend, opwekkend. Ja, toen was er een soort van band tusschen hen en de wereld, de groote gezellige menschenwereld.... Lijf aan lijf leven ze daar.... Tegelijk zoo ópen, zoo luchtig.

Toch moesten er meer zijn als zij. Meisjes trouwen of blijven thuis. Die trouwen gaan in de wereld, leven met al de anderen samen, met kinderen, aardig — vroolijk en druk. Die thuisblijven zie je niet. Die zitten in huizen totdat ze dood gaan. Misschien zijn er veel, maar je weet ze niet.... Je weet alleen maar jezelf.

Nou ja, er waren er wel, die wouen dan toch in de wereld gaan, die hadden er werk en praatten, lachten, 't was net of ze meededen soms. Maar nee, dat wordt toch nooit het rechte. Die worden voorzichtig ontweken, ze leven niet lijf-aan-lijf....

De mannen komen ze niet omhelzen, kinderen niet aan 'r kleeren hangen....

Een mannezoen....

Suze zette zich rechter op, haalde diep adem om iets te verduwen dat drukkend lag op haar borst. De middag rekte zich kwijnend. De pendule pingde één trillenden slag, half vier, kleintikte dan rustigjes verder....

Ze zat weer te turen naar 't ijs. Je kon zien dat de zon nou al achter de huizen was.... Rrr... its! daar draaide een lange rist rijers, jongens en meisjes, kijk, wat een zwaai!...

Pa, die deed mee.... Och mannen, die kennen 't niet, dat er buiten staan, doen wat ze willen....

Doen wat je wil.... Je zég't.... 't Dringt niet tot je door....

Friesche schaatsen had pa. En een ijsstok — waar was die? Och Frans zou 'm zeker wel hebben. — Dan mocht je achter 'm rijen....

Zoo ging het toen ook. Ze reed met pa, die jongen schuinsweg daarachter. Ze wist 't aldoor. En plotseling hield ze den stok niet meer vast, pa schoot door, en hij naast haar, vroeg of ze met 'm wou rijen. Een gezicht waar je niet naar dorst kijken....

Eén — twee — één — twee.... 't Was of ze de wereld was ingezwierd toen. Maar de pret was maar kort ... En toen nooit meer.

V.

Suze merkte in-eens, dat ze zich niet met het ijs amuseerde meer, dat ze ook lang niet zoo opgeruimd was als van ochtend.... Lezen? Och nee.... 't Was vanmorgen in de zon ook veel mooier, lichter.... Nu werd alles zoo koud en grauw, de geluiden klonken heel anders....

Vier uur. „Ik kan hier al haast niet meer zien", zei mama, „kan jij zien te lezen nog"?

„Jawel ... zoo'n beetje.... "

„Wat lees je, Suus.... "

't Meisje keek voorin in 't boek. „'t Heet Wereldsche Macht".

„Is 't mooi?"

„Zoo.... Ik ben nog niet ver.... "

„'k Wou 'k ook wat had, voor vanavond, zie je".

„U kan dit wel krijgen vanavond", zei Suze, „'k mot toch noodig wat kleine verstelwerkjes doen, me blauwe bloes onder andere...."

Om half vijf vroeg ma of ze 't licht aan wou steken. Goed. Ze stond op, bleef nog even voor 't raam staan. Een joden-koopman met lampions was voorbijgekomen, baanvegers hadden er van gekocht, vijf of zes, waren bezig ze op te hangen; 't zou maar een schriele verlichting zijn.

Als schimmen schoven ze nu, de figuren, diep zwart, en het ijsvlak was barsterig grijs geworden. Er gingen voortdurend holle rumoeren. De boomen leken nu warriger, dichter, je zag de kraaien niet meer, hoorde alleen hun schorre gekras. Die jongen met zijn trompetje was weg....

Van den overkant kwam een gedempt geroep, dat toch wijd verhalde, van: mooie waar, zoete waar... láátste mooi...ee!

En over het ijs, onvermurwbaar als 't lot: leg 'an, leg 'an!

Suze sloot de gordijnen.... Ze gingen aan tafel zitten....

Even over vijven een harde schel. Suze ging achter 't gordijn voor het raam staan, keek of ze zoo nog kon zien wie op stoep stond. Nee. 't Was al te donker. Ma gooide haastig haar stopwerk neer. „Chut, nog visite, denk je?" Ze graaide haar kousen bijeen en de naalden, pikte de draadjes op van haar schoot en het tafelkleed, duwde alles gejaagd in haar mandje weg.

Ze kwamen de trap al op.

't Waren Frans en zijn vrouw maar. Hij deed op de trap al luidruchtig, zei grappige dingen, waar Anna om lachte, gooide dan wijd de kamerdeur open, zwaaiend zijn schaatsen. „Dag Ma-tje, dag Suus! Hoe hebben jelie 't, menschen?"

„Chut, jongen, ben jij 't, dag Frans, dag Jo.... Je doet me schrikken, wil-je gelooven?... 'k Docht, komt er nou nog visite!"

Zweetwarme handen van Frans; 't vrouwtje zoende mama en Suze, kreeg zoenen terug op haar gloeiende wangen. Hij was een forsche kerel, en lang, leek op 't vergroot portret aan de muur, ook zoo'n beweeglijk puntige knevel; zij veel kleiner, rood in haar volle gezicht, bont mutsje op 't bruine kroezende haar.

„Heerlijk gereje", riep Frans, „hè, wijf?... Nou, hoor, en óf. 'm Geraakt vandaag! Naar Haarlem geweest. Daar op verdronken land...."

„Ja, een genot", kwam 't vrouwtje, kroesjes plukkend van 't warm-vochte voorhoofd. „Prachtig mooi weer, hè?... 't Was er zoo vroolijk!... En goed publiek.... Voor entrée, zie je".

„Zoo, zoo, hebben jelie schaatsen gerejen?... Ga zitten, ga zitten", zei ma, „hier Jo, kom je bij me?..."

„Waarom ga jij niet'is, Suus", vroeg Frans, „je kent 't toch ook!"

„Ik?... Tjasses nee, niks geen zin meer in, hoor!"

„Zeg, jij bent ook 'n mooie", vond ma, „mot ik dan maar heel alleen blijven zitten?"

„Hm!... Ja... dat 's waar!... Nou, weet je wat, geef me dan maar een borrel".

„God, jongen, zou je 't wel doen", protesteerde 't vrouwtje; dan tegen haar schoonmoeder: „U mot weten, we hebben al twee boerenjongens gedronken.... 't Smaakt zoo op 't ijs, hè?... Maar 't gaat in je beenen zitten!"

„Niks geen nood, hoor!" riep hij, „ben

Hij zweeg, was nu niet opgewonden meer, zat nu verdrietig te kijken, tot het negen uur sloeg.

'k Ga maar naar bed, zei ie dof.

Goed, zei ze kortaf, wil je geen eten of drinken meer.

Hij schudde zwijgend het hoofd, ging den gang door, zocht zijn kamertje op.

Den heelen nacht lag ie wakker. Tot over elf hoorde ie de herrie in de zaal, de godslasterende vloeken, de zinnelijk-goddelooze liedjes, die hem 't bloed naar 't hoofd joegen.

Dan sliep hij in, benauwd-droomend, 't lichaam in onrustige beweging.

Den anderen morgen kwam ie bij Rikus en Driekske, bleek, de grijze haren verward neerhangend bij de koortsig kloppende slapen.

Hoe is 't gegaan, vroeg Rikus opgewekt, hei je kunnen slapen?

Nee, mompelde ie.

Nou, dat begrijp ik. Ze hadden een goede week gehad met overwerk.

Buiten sloeg het half negen; over een kwartier het eerste gelui voor de kerk.

Zenuwachtig-haastig at ie zijn brood, ging dan onrustig het huis door van voor naar achter, telkens luisterend, of ie niet hoorde de klok.

Bim-bam-bim-bam.... 't Eerste gelui.

Verlegen zagen nu Rikus en Driekske naar den opgewonden ouden man.

Blijf nou van morgen thuis vader, drong Rikus zacht. De volgende Zondag hebben we wel iemand gevonden, om je te brengen, je kunt er op aan.

As je 't nou maar eerder gezegd hadt, dat je er heen wou.

En Driekske weer: Toe nou vader, maak je nou niet zoo overstuur om de kerk. Toe nou, wees nou redelijk.

Maar hij werd nog meer opgewonden, door de woorden van Driekske. Nee, zei ie, je wilt me niet brengen, 'k heb nou al zoo lang gewacht, 'k kan niet langer wachten.

Bim-bam. 't Tweede gelui.

Hij ging haastig de gang door naar voren, rukte wijd-open de deur.

'k Zal den weg wel alleen vinden, riep hij ze toe, der staan overal boomen en 'k heb mijn stok.

Wat doe je nou? kreet Driekske.

Rikus hem na; blijf nou hier, vader.

Maar hij luisterde er niet naar, was al op straat, tastend met zijn stok naar alle kanten.

Rikus wou zijn hand nemen, maar de oude weerde hem opgewonden af.

'k Vin het best alleen, la me maar gaan.

Dan ging Rikus terzij loopen, zag hem voortstrompelen, de rij beuken, een voor een een tikje gevend met zijn stok, dan het armhuis voorbij, nou nog het korte eind naar de kerk, dat ie zoo dikwijls was gegaan.

Rikus nam hem ten leste bij de hand en nu gekalmeerd, liet hij zich gewilig leiden en brengen in een der vrije banken.

Toen was ie voldaan.

Traag kropen voorbij de gure dagen voor Kerstmis met ijzig-kouden wind en ruwe sneeuwjachten, — dagen, waarin ie niet gaan kon voor en achter het huis, — waarin ie zich voelde als een gevangene, niet wetend, hoe ie doorkomen moest de lange uren van alleen zijn. Rikus en Driekske hadden altijd der werk, hadden haast nooit tijd om zich met hem te bemoeien; merkbaar begon ie te voelen den invloed van eigen onvoldaanwezen op de stemming van Rikus en Driekske: niet meer het vroolijk gulhartige van vroeger, het opgeruimde prettige in der spreken. Het werd gedrukt-triestig in het Gouden Anker en het benauwde hem, dat het zoo gekomen was door zijn toedoen en toch voelde ie, dat ie niet van zich zou kunnen afzetten het somber-droefgeestige. Vaak voelde ie begeerte naar het zorgzame van Driekske en het hartelijke van Rikus uit de eerste dagen, maar wist, dat het nooit meer zoo worden zou, nu hij niet tot ze komen kon met woorden van blij waardeeren.

In oogenblikken van sterk geprikkeld zenuwleven, als ie onrustig zwierf door het huis, zich telkens buiten wagend, maar wier teruggejaagd door den ijzigen wind, nu ie ook daar geen afleiding kon vinden, die een oogenblikje kon doen vergeten, — sloop ie zijn kamertje binnen onhoorbaar, schoof de knip op de deur, trok er zich terug in eenzaamheid, gaf er zich over aan bepeinzingen, liet voorbijgaan aan zijn oog, al wat er gebeurd was, innig

scherp voelend de beteekenis van woord en daad zijner kinderen.

't Was niet te keeren geweest de aanraking met de ruwe verdorvenheid van dagelijksche kroegbezoekers; 't stond nog in volle pijnlijkheid voor zijn geest de ontmoeting in de gang met Krabbetje, den liederlijken zuiplap, nuchter bij zijn werk in de fabriek, maar al den overigen tijd van den dag dronken, een beest voor zijn vrouw, geniepigerd voor zijn kinderen. Waggelend, stomdronken was ie door Rikus naar buiten gedrongen; hij, komend uit zijn kamertje, voelde plots den kerel botsen tegen zijn lijf, rook de vieze lucht van kleeren en drank, had toen boos hem van zich geworpen, gesmakt tegen den muur. Trillend van toorn en walging waren hem straffende woorden van de lippen gerold, bittere verwijten had ie geslingerd naar het hoofd van den ellendeling, die uitbraakte godslasterlijke vloeken, den stinkenden adem drijvend in zijn gezicht. 't Gaf beroering onder de bezoekers in de tapkamer, die den kerel van hem wegtrokken, hoorde, hoe de zuiplap op straat werd gesmeten, voelde dan, dat Rikus hem bij de hand nam, hem bracht bij Driekske.

Hoe komt dat nou? vroegen ze beiden tegelijk. Je mot niks tegen hem zeggen, die dronkelap, zei Driekske, hem gevend een glas water.

Hoe kan je dat nou doen? hoorde ie Rikus. 't Geeft immers toch niks, wat mot je nou met zoo'n verloopen loeder aankomen met bestraffingen. Laat ze loopen, de dronken kerels, ze lachen je uit.

De volgende dagen zag ie telkens weer voor zich den dronken kerel, zooals ie zich dien dacht in zijn verbeelding, altijd ellendiger leek hem nu het bestaan van Rikus en Driekske Moesten ze op den langen duur niet hard en ongevoelig worden als dat ruwe volk, dat bij der in huis kwam en waar ze dagelijks mee verkeerden? 't Was hem, of Driekske al begon te vervreemden van haar vader, angstig werd ie bij de gedachte, dat er eens een tijd zou kunnen komen, van verkoeling, en ze niks meer voor hem zou voelen.

Voorbij was gegaan het Kerstfeest, zoo geheel anders dan vroeger, wanneer de kerstboom stond in de groote zaal van het Huis, kinderen en verpleegden er zongen de heerlijke Kerstliederen; nu kon ie maar niet van zich afzetten het onvoldane triestige gevoel de dagen daarna. Uren kon ie er zitten bij het haardvuur, had geen lust te dwalen voor en achter het huis. Schuw ontweek ie de tapkamer, in gestadige vrees voor een ontmoeting met een beschonkene. Zwijgend zat ie er ineengedoken, niet wetend, wat ie praten mos met Driekske, al maar bang, dat er oneenigheid komen zou, ook zwijgend tegen Rikus, alles vermijdend, wat ongenoegen zou kunnen geven. Er was voor hem geen geluk te vinden in het Gouden Anker, 't zou nooit komen tot berusting... Hij voelde zoo, dat Rikus en Driekske hem zonderling vonden, voelde, dat ze letten op alles, wat ie dee, niks van hem begrijpend. Als ie daar voorovergebogen, de blinde oogen gericht naar het haardvuur, Driekske hoorde loopen door het vertrek, voelde ie, dat ze telkens naar hem keek, als ie zuchtte, voelde, dat het haar hinderde.

Toen was het gekommen.

Wat hei je toch, vroeg Driekske onder haar werk, waarom zit je nou te zuchten, waarom zeg je al maar niks?

Hij wenkte ongeduldig-zenuwachtig met de hand, dat ze maar zwijgen zou.

La me nou maar zitten, zei ie, dat vin ik nog 't prettigst.

Nee, zei ze korzelig, ik kan je daar zoo niet zien zitten, 'k kan er mijn mond niet over hou-en. Wat hei je toch? 'k word er zenuwachtig van, 'k Sta vaak te beven op mijn beenen, 'k ben niks opgewekt en 't is ook niks prettig voor Rikus, dat ik zoo ben. As je wat hebt, zeg het dan, as je kwaad op ons bent, kom er dan voor uit. Wat hebben we dan toch gedaan? Wat wil je toch?

'k Kan het niet langer uithou-en, zei ie na een oogenblik zwijgen, 'k kan niet wennen, 'k mot maar gauw dood gaan, dat is 't beste.

Dat is nou gekkenpraat, zei ze opgewonden.

Hij weer: Nee, 't is geen gekkenpraat. Je mot wel blij wezen, je van me afbent. Je hebt maar last van me.

Wat? kreet ze, wij blij wezen, as we van

den avond, het ijs op.... Ze ging met een jongen natuurlijk.... Ja, 'n meid als zij gaat alleen!... Dat slag heeft jongens genoeg!

Ze gooide de schaar op tafel, wat ruw.

„Hè?... wat is er?", schrok Ma op.

„Niks!... Er is niks!... Maar schenkt u 'is thee in?..."

„Och jà". En ma zuchtte. 't Is me een toon, dacht ze. Tegen je moeder!... Enfin!... Lááh ze d'r gang maar gaan!...

Het ijsgedruisch was aan 't afnemen nu, maar je hoorde toch nog zonder ophouden 't dof, holbommend geroe-roe, een fellen schaatsenkras soms, en, als windloeien diep in den nacht, 't schorre geroep van den zoopiesman.

Suze stond even op om achter 't gordijn te gaan kijken Lampions, vlamdoorgeelde, roode en rood-wit-en-blauwe, waren aan lange latten gebonden, schevig geplant in het ijs hier en daar; er bengelden 'r ook, aan de plankige bruggetjes. Wind was er weinig, ze wiegelden zacht, die papieren lantaarntjes, gaven geen licht, een flauw schijnsel alleen om de plaats waar ze hingen. Maar er was maanschemer. Vol was de maan niet meer, maar dampige klaarheid genoeg op 't ijs om de zwarte gestalten te onderscheiden, die altijd nog door in twee sliertige risten — met gapingen nu — langs elkaar bleven schuiven. Poppen net, in een chineesche schim. Je kon niemand herkennen. Haast allemaal paren, maar Anna, de meid — nee, ze kende ze 'r niet uit. Misschien was ze heel ergens anders.... Wie weet waar ze zat! Gevraagd had ze: hier op de gracht. Nou ja.... Och!... 'n Stiekeme was ze, die met 'r lievigheid, met 'r schuwe bedeesde manieren.... Daar!... Ging ze daar niet! Net zoo'n kleine figuur! Kijk ze slagen maken die twee! O! Zoo'n meid rijdt natuurlijk uitstekend. Die staan gewoonlijk op schaatsen, voor ze nog loopen kunnen behoorlijk....

Vooraan de dofzwarte boom-figuren, de massaas warrig getak in de maneschijn, wereldapart tusschen zacht-lichte hemel en 't aarde donker. Daarachter het stalig weerglanzende ijs met de zwarte gestalten. Dan weer boomen en stille huizen, even beschemerd door 't zwakke gloeien van kousjes in straatlantaarns.

Ver en koel transparant, de beglansde, blauw-grijze hemel, groen-grijs daar waar de maan er in stond.

Koud aan 't raam. Huiverig, brr! Ze ging maar weer zitten.

„Leg án, leg án, leg án!" galmde de rustlooze roep.

Ja, Frans en Jo, die hadden mooi praten! Die waren er uit. Vroolijk en aardig, en kom, je mot ook weer 'is meedoen, o ja!... Maar zoodra ze de stoep af waren, ze snapte 't wel, trokken ze zich d'r geen steek meer van 'an hoe zij en ma achterbleven, hier samen zaten te kniezen.

Te kniezen ja!... 't Was soms om je dood te huilen van woedende wanhoop.... Als je dacht dat je 'r nooit, nóóit uitkomen zou.... 't Zoo altijd zou blijven.... Ze kon immers ma niet alleen laten... Als die 's doodging, nou dan was ze toch ook te oud om wat aan te pakken.... En 't geeft je ook wat!

Onnoodige concurrentie met anderen, die 't nóódig hebben, zei Frans altijd....

Had geen ongelijk....

Dat was haar vonnis....

Maar most dan zoo'n jongen je ook nog sarren, praten van druiven, die zuur zijn?...

Suze kreeg 't in-eens benauwd. „Effe wat halen, boven", mompelde ze, liep de trap op, naar 't kamertje. Daar op een stoel aan het tafeltje zittend, snikte ze 't uit even; ééne stuipige snik was 't eigenlijk maar.... „Nonsens, dat geeft nou niks", zei ze wrevelig fluisterend, wiesch zich de oogen.

't Was er een ijzige kilte, in 't kamertje. 't Raam op een kier, de gordijnen nog open. Buiten de tuintjes, ook in dien zwakken, dampigen maanschemer, vochtzwart met stille, bleeklichte plekken. 'n Muffige lucht steeg er altijd uit op. In de dorre takken rits-ruizelden windvlaagjes.

VII.

Beneden alweer, aan de tafel geschoven. Niet eens opgekeken had ma, toen ze binnen kwam. Negen uur, het zou dadelijk slaan. En om zeven ging Anna de deur uit. Dat heette een uurtje? Plotseling zei ze 't hardop: „Dat heet nou een uurtje?"

„Wat?... waar heb je 't over?", vroeg ma, wild verstrooid uit haar boek opziend.

„Ik zeg, dat heet nou een uurtje!... 't Zijn er haast twee!..."

„Om zeven uur is ze gegaan".

„Ochot, kind, begin je nou weer?... Hè, 't is zonde, bedenk 'is wat anders!... 'k Begrijp het waarachtig niet, hoor, hoe je zoo eeuwige lang over een-en-hetzelfde kán zitten piekeren?

„Zóó!... Ja, u leest... Ik mot 'an die lamme bloes zitten naaien... Dan wor-je niet afgeleid, hè?"

„O!... Is het dát?... Wil jij 't weer hebben, je boek?

„Och welnee, chot, houd u 't maar!... Dat ding mot toch af!... Vindt u 't mooi?"

„Ja", zei ma, alweer lezend. En even later „Ja, prachtig!... Hè, zoo'n boek dat haalt je 'r 'is heelemaal uit!..."

Suze bromde wat, hm! jawel, des te lammer, wanneer je 'r weer in komt... Ja, 't leek je soms heel wat, zoo'n boek. Maar aan je toestand verandert het niks, hoor, geen steek, geen bliksem, mokte haar denken.

Gedurig te ergeren zat ze zich nu, aan die meid, die niet thuiskwam; waar ze nou zat? 't Was toch beestig brutaal!... Maar licht schrok ze op in-eens. 't Was of ze soezende iets niet verstaan had. Er was iets verdwenen, en miste een geluid. Vreemd leeg in de kamer... Ze keek rond, wist niet wat er ontbrak... Ma las... De pendule betikte de stilte, die stond. Ook buiten was 't stiller nu, vreemd veel stiller, ja! O! dat geroep, — ze was er — dat schorre geroep was verdwenen...

Gelukkig, dat was dan ten minste weer uit; naargeestig, dat roepen. En toch... je wende aan alles!... nou was het weer somber, dat 't weg was, somber dood-stil...

Ze ging nog eens voor 't raam staan. Er reed nog ééne enkele man. En ook die ging er af. De lampions waren weggenomen. Nacht-zwart en staalgrijs, blauwachtig grijs in den dampigen maanschijn. Dorre kroon om de doode gracht, de zwarte in-ééngekronkelde kruinen.

„Ja", zei ma, „kwart over tienen, nou begrijp ik er ook niks meer van waar ze blijft".

Net werd er gescheld.

En Suze, die 't laatste kwartier in angst had geleefd — als ze's heel niet meer kwam! — voelde een woedende woordendrift naar haar hoofd toe koken. „Blijft u maar", riep ze, want ma wou ook opstaan. En, de kamer-deur achter zich openlatend, rent ze de trap af.

Hoofdschuddend en zuchtend hoorde toen ma hoe ze schreeuwde beneden, uitschold de meid, riep dat ze weg kon gaan, dadelijk maar of met één Februari. Anna zei dof en zacht wat terug, van „een enkele keer", en „'t zou nooit meer gebeuren".

Huilend van woede kwam Suze weer boven. Ze snikte met stuipige schokken, krijschte: „Natuurlijk, dat hebt u d'r van. Ze werd thuis gebracht!... Ik hoorde ze nog op de stoep, lachen en zoenen!... Nou doet ze nog of ze verongelijkt wordt!..."

Ma schudde 't magere hoofd, suste: tut, tut, zei: ja, hoor, 't is me een kruis...." Maar zich afwendend lachte ze even, droog-leukjes... Begreep 't wel... Zoenen kon Suus niet goed hooren. Och, zulke meisjes, hè....

„Kom kind", zei ze, maak je maar niet zoo van streek, ga nou liever na bed. Die bloes komt morgen wel af".

Toen werkte Suze, die 't lachje wel even gezien had en proefde den toon, om ma te plagen, door tot bij twaalven. Ma wou gewoonlijk niet dat het gas zoo onnoodig lang brandde. Intusschen, vandaag zei ze 'r niets van, lette ook niet op de klok, bleef maar lezen. Tot-Suze nog zeggen moest: „Nou, twaalf uur, 'k ga na bed".

„Is 't al zóó laat?", schrok ma toen op, „gunst ja, waarachtig, nou ga jij maar kind,... 'k ga ook... zoometeen...

Ze las nog een hoofdstuk, alleen. Niet verstandig, zoo tegen-de-nacht. Maar, hè, 't was zoo mooi...

Suze liet de gordijnen vallen voor 't raam van haar kamertje, zag nog even de tuintjes, waar 't maanlicht zerken in sneed.... Toen kroop ze rillende gauw in 'r bed. Koud. Nare dag geweest. Gek, 't was soms net of je 't hier nu weer hoorde, dof in de verte: leg 'an, leg 'an!...

Februari 1904.

STROEBER'S TRAGÉDIE. DOOR L. KLAVER.

(Slot.)

Nu was de zonne gereed met het stoven van den oogst, ditmaal al ruim voor zulken stuggen grond. In 't ronde stond het akkerland met geelwit graan en 't dor verfletste loof van rijpe aardvrucht, heel de streek met overvloedig ooft door 't stadig-felle licht en warmte zooveel dagen lang.

Maar Sjoert zag op zijn veld een schaal onrijp gewas, niet waard den arbeid van het winnen; stikken zou het vast in onvoltooiden groei en rotten in den guren wind en regen van den herfst.

Voor het venster zat Femme, vochtig de oogen, nou ze zag naar dat ellendige land, waar maar niet groeien wou, dacht dan aan Sjoert, zijn ongeluk, den dood van Lien.

O! Wat een lij-en die eerste dagen na der sterven, as Sjoert heel den dag niet sprak, geen slag kon doen.

Huilen moest ze van dat droevig kijken, 't strakke staren uit die groote open oogen. Wat had ze een angsten uitgestaan om 't vreemde in zijn bleek gezicht, was dan zoo bang voor ziekte en dat 't niet goed zou wezen in zijn hoofd.

En wat 't haar zeer dee, dat ie al maar onverschillig rondliep, naar zijn land niet omkeek, heel niet wiedde en sproeide, de distels groeien liet.

Toen kwam het beter worden.

Begonnen was 't den morgen, dat ie hardop lachte om de kat, die speelde met der staart; toen was teruggekomen de ouwe vroolijkheid en was ie weer de Sjoert van vroeger, maar toch het werken wou niet vlotten, 't land gebleven zoo het was. 't Waren enkel vleugen, dat ie driftig aan den slag ging. Een veertien dagen had ie hout gekapt voor 't Sulleboertje, opeens maar weggebleven, zonder wat te zeggen, dan een weekje plaggen gestoken voor de Bonker, uit was 't weer. Zoo ging 't van 't een op 't ander, maar zijn lachen was toch gebleven, maar ook zijn triestige buien, die 'r zoo benauwden. Dan was 't gebeurd een avond, dat ie dronken thuis kwam, dan nog een keer en nog eens. Wat ze daarvan was geschrokken!

De eerste maal kwam Minke van de hei 't haar zeggen:

Femme! Sjoert leit op de steenhoop an den weg, hij is vast dronken en ie zit aldoor te grienen. Gauw was ze er heengegaan. Och God! Het was zoo, zat er aan den weg te huilen. Dan had ze hem opgeholpen en was ie met 'r meegegaan, gewillig als een kind en ook de andere keeren, dat ie dronken was, gaf 't grienen.

Ach Jezus! 't Was de ellende, die ie vast eruit mos huilen, ach God, wat had ze dan met hem te doen.

Sjoert! had ze, als ie nuchter was, gezeid. Sjoert! Waarom is dat zoo? Is dat om Lien, dat drinken en dat huilen? En heel verwonderd had ie naar der opgezien. Hij? Huilen? Ach Jezus, wist ie dat dan niet?

En dan dat drinken Sjoert? Hoe komt dat zoo?

En hij weer: 'k Mot wel Femme. Als er die beroerdigheid weer komt, dan sta 'k te rille en te beve op de beene, of 'k de koorts heb; dan ga ik drinke, om er gauw een end an te make, 'k zou anders in mekaar zakke en as 'k dan een borrel op heb, voel 'k me lekker en dan komt al 't andere zoo vanzelf. Maar huilen? Hij wist niet, dat ie 't dee. Toen had ze hem nooit weer over 't dronken wezen en dat huilen gesproken. Nou wist ze er alles van, begreep ook, hoe het wezen kon, dat ie dagen achtereen niet werkte. En as ie nou eens weer een keertje aan den slag ging en haar zijn verdienste gaf, dan had ze 't altijd op een plek gelegd, dat ie stillekens ervan kon nemen en der eigen overgespaarde geld en dat, wat Sjoert nog over had, bleef achter slot.

Ook was ze er op uitgetrokken, om er wat bij te verdienen.

En al maar bleef ze soezen over Sjoert en dacht dan ook aan Stroeber, die nou ook zijn ongeluk tegemoet ging.

Een week was ie erg ziek geweest, dan weer zoetjes aan op geknapt, maar had gehou en een zware rheumatiek, die nooit heelemaal zou overgaan en 't werken zou zoo goed als niet meer geven.

Dan zag ze Sjoert aankomen, 't weggetje langs naar de hoeve, haastig voortduwend een kar.

Wat zel dat nou geven? Wat mot ie met die kar?

In spanning wachtte ze.

Dan kwam ie 't erf op, zette de kar voor het huis.

Nu stond ze op, benieuwd te weten, wat er nou wel wezen zou.

Wat mot dat Sjoert? Wat zel je met die kar?

Die kar? Van Toon, de neef van Lien. Zijn honde heb ik ook gekocht. Ik zel er mee rij-e op Gunteren en Heiveld en Sparrendaal, heel zijn zaakje heb ik overgenomen. Nou zel je wat zien. We zelle er rijk worde Femme, dat geeft er vast zeve gulde in de week. Zeg nou eens, of er Sjoert niet het geboft?

Met een blij gezicht wreef ie zich de handen.

Ach God, nou zel ie met de hondekar rij-e!

Weemoedig schudde zij der hoofd.

Vochte-sneeuwlaag, groezelig-grijs van lauwe dooilucht, dekte de hei, die wijd rondom zich strekte als grenzeloos onder grauwen hemel. Effen nu door weggezonken belten en gevulde kuilen, 't ruiggewassen kruid al lange weggeteerd, lag nu eentonig vlak het onafzienbaar veld in enge stille atmosfeer, — ontdooid het heesterbosch, nog wit-gevlekt, van kloeders sneeuw, star-klevend aan de twijgen, — de dunne stammen, glanzend-zwart van neergedropen vocht, — de sparren, loom de pruikerige koppen beurend naar beklemmend-vale lucht, — de beek een trage kronkel vinnig donkerend tegen 't soepelig wit van lagen oever.

Over den grintweg, grijzig-bruin van klebberig slijk, ging Stroeber, 't hoofd gedoken in de scheefgetrokken schouders, den rug gekromd, nasleepend 't stijve linkerbeen, ten halve 't aangezicht verwrongen, 't voorhoofd diep-gerimpeld, droeve rest van stoere kracht.

Traag-sukkelend ging hij voort met starend oog, stond dan weer stil, gebogen-leunend op den doornstok, hijgend-moe van 't zware gaan of grijpend naar zijn arm van plotse pijn. Dan snerpte een kort au-au in 't eenzaam stille, schrok hij van den schrillen klank van eigen stem, benauwend-eng in 't drukkend leege van den weg.

En somber drupte en klikte het om hem heen van zware droppels, bobbelend naar omlaag in 't doode hout of smakte dof een kloeder sneeuw, die losliet van den tak en stadig klonk het sjoeksen van zijn stap in 't mieserig slijk. En 't waasde voor zijn oog van 't zware vocht, dat hing in verre lucht, als lag de heele streek te huilen in dien wee-en droeven dooi.

Nü voelde Stroeber zich gebroken, suf van hoofd, als was een zwaar ding op zijn hersens neergesmakt en al de dagen na zijn ziekte bleef in hem dat moe-e, voelde hij 't matte in zijn vooze lijf met pijnen overal van die verdoemde rheumatiek, die als een valsch venijnig beest hem zoo geniepig knauwde, hem sarde al den dag.

Hallo! Hij zel het motten drage.

Maar 't andere. O! O! Nu was de slag gevallen, de zwaarte voortgevoeld al weken lang: zijn boeltje aan de paal. De rente van zijn hypotheek al tweemaal niet betaald. Nou was het uit, had notaris gezeid. Dat was nog 't ergst. Ze zou-en het uit gaan schreeuwen in de buurt: Stroeber is naar de weerlich, hij mot zijn spul verkoopen, Stroeber is op. O! O! Met zijn ellendig lijf was 't uit met boeren, 't was afgedaan. Dan maar een huisje aan de beek betrokken, maar òp, dat was hij niet. Hallo! Hij zal een heelen tijd nog kunnen leven van zijn geld, dat over wezen zou en als het op was, ingeteerd tot op de laatste cent, dan .... wat dan? Dan doodgaan maar En als ie niet doodgaan kon? Wat dan?

En in verbeelding zag hij de armoed', zag 't gebrek op d' ouwen dag. Een ander motten vragen brood? Hij, Stroeber? Dat zal ie vast niet kunnen dragen, liever zich verzuipen in de beek. Au, au! Gods Christus, wat geniepige scheut! En even stond ie stijf met krommen rug, verwrongen trek van lij-en op 't gezicht.

Ging dan weer zoetjes voort.

Wat beroerde leven zou er voor hem kommen! En niemand om er eens zijn nood te klagen! Zijn jongens heengegaan met booze harten en Femme ook al weg en in de buurt geen mensch, die om hem gaf. En dat

zou blijven tot ie dood ging, dan was er Stroeber heen, vergeten door de buurt, vergeten door zijn eigen kinder.

Starend voor zich uit in open verte, zag hij op den weg iets streperig zwarts, dat stijf scheen stil te staan, maar nu hij dichterbij kwam, bleek 't een kar te wezen, naast die kar een man, die morrelde aan het rad en honden zag ie ook, drie honden in 't gespan.

Sjoert met de hondekar!

Een zijweg kon ie inslaan, om hem uit 't gezicht te blijven, maar 't was Stroeber, of er iets hem naar die kar dreef. Hij hoorde 't blaffen van de honden, kwam al dichterbij, zijn handen beefden, dan stond ie na een oogenblik van haastig voortgaan plots bij Sjoert, die zat te peuteren aan het rad.

Nu stonden ze een oogenblik malkander zwijgend aan te zien; Sjoert ineen gedoken naast de kar, verbaasd de oogen, van het plotse ontmoeten, Stroeber strak-verlegen, en beiden was 't, of alle herinnering nu was weggevaagd van 't vroeger gebeurde, — geen wrok meer voelend, nou ze elkander tegenover stonden: Stroeber, lichamelijk-lijdend, Sjoert de sjofele Sjoert, geslagen keer op keer en die van zijn laatste geld zijn armelijk zaakje had gekocht.

In Stroeber kwam een drang tot spreken over al zijn lij-en, over al zijn ongeluk, een drang tot klagen van zijn leed, al opgekropt zoovele dagen, maar nou zou Sjoert het weten, Sjoert, die ook geleden had als hij.

Sjoert! Hallo! Nou kenne we same gaan, je ouwe is naar de weerlich, net as jij: Ik ben er krom van rheumatiek, ze kenne me nou wel in de kist legge, der zou er niemand gek van staan te kijke, ik ken er toch niks meer. 'k Ben er beroerd an toe met al die pijne.

Getroffen zag Sjoert naar 't verwrongen lijdend gezicht van den ouwe, 't kromme ineengedoken van dat vroeger zoo krachtig lijf.

· Dat is leelijk vadertje, kwaad ding die rheumatiek, kwaad ding die pijne. Daar zel ik niet om lache, 'k weet er ook van mee te prate, 'k had er andere dan jij, maar 't komt op 't zelfde neer, ze knauwe even erg. Beroerd ding, als ze al maar weerom komme, je in de benauwdheid drijve, dat je niet weet, waar je 't zoeke zel; — je ligt er te krimpe te morgen en avond, nee vadertje, 'k weet, wat dat zegge wil. Vraag 't maar an mijn beeste, of de baas er van lij-e weet.

Sjoert stond er bij zijn honden, streelde den kop van den grooten bruinen dog, die zijn wijd-open oogen naar hem op hief en zijn handen lekte.

Wat jij jonge!

En Stroeber knikte. Ja, ja, ik weet het Sjoert, jij hebt er ook geleje, al zooveul as ik, maar waarom heb je me ook thuis gelate toen Lien begraven werd. Je bent er niet gekomme om je nood te klage. Je had het motte doen. Hallo! Ik kan er nou niet langer zwijge, 'k mot het zegge, 'k mot het jou vertelle, al mijn ongeluk.

Dan knikte Sjoert.

Wel ja, waarom niet, 't zel je altijd goed doen, as je 't een ander zeggen kan, wat je lij-e mot, 't zel je opluchte. 't Was er met mij ook zoo, 't was er een bar ding, toen ik 't opkropte, al maar door, tot ik ten leste op de idee kwam, om 't mijn beeste te vertelle. Daar kan ik nou mee prate as met de mensche.

En tot zijn dog: Wat jij jonge! As de baas weer pijne voelt, dan gaat ie babbele met zijn beeste, die er me altijd goed verstaan. Ik ken er met ze lache.....

Dan Stroeber: Lache? Ken jij nog lache?

Wel ja, je mot er niet gaan knieze. Daar zel je niet van beter worde.

Lache? Hoe zel ik lache, as er mijn boel aan de haak gaat, as ik lig te kerme van de rheumatiek?

Zwijgend zag nu Sjoert den ouwe aan m t wee-en wazigen blik.

En Stroeber weer: Prate? Met wie zel ik prate? Ik heb geen beeste, die me kenne begrijpe. O! O! Ik heb er niemand meer, om er naar me te hoore: mijn kinder weg en Femme weg.

Dan kwam er even in de oogen van Sjoert een zwakjes flikkeren, kwam er een zacht gloeien op zijn wangen.

Dat is er nou je eigen schuld, ouwe. Je drift, je raze het ze weggejaagd. Daar mag je niet over klage, je mag het niemand wijte, dat je alleen bent, moederziel alleen, je hebt het je zelve angedaan, 't is eige schuld.

Maar Stroeber wenkte ongeduldig, dat ie zwijgen zou.

Ik zel niet klage Sjoert, ik wil het niemand wijte.

Alla! We zelle dat maar late ruste ouwe.

Dan alweer een oogenblik zwijgen, tot Stroebers plotse kreet:

Au! au! Gods Christus! En hij kromp ineen, als werd er door onzichtbre hand hem ruwe gebeukt op rug en schouders.

Nou ken je 't zien, dat gaat zoo tienmaal op den dag.

't Is slim, 't is bar, hoofdschudde Sjoert meelijdend.

En altijd in mijn arme en in mijn rug, mijn beene gaat, die benne niet het ergst, dat is wel uit te hou-e, maar mijn arme en mijn rug. O! O! Die pijne!

En 'k ken er nou geen slag meer doen, mijn vingers benne stijf, der zit geen fut meer in mijn lijf, 't is uit.

Nou mot ik intere, 'k mot nou leve van mijn cente, tot ze opbenne en dan zelle ze me motte onderhou-e.

En hij greep Sjoert bij den arm.

Onderhou-e! Ze zelle me motte onderhou-e, as de duite opbenne. O. O! En 'k ga er nou mijn spul verkoope, nou 'k niks meer ken. Dat zel me nog een zwaar ding weze. As ik dat maar lij-e ken.

Alla! Je mot er maar de moed inhou-e, je zel nog kenne opknappe. Der benne er meer as jij. Ik ben er een even groote stumper as jij vadertje. Wij ligge nou bei tegen de grond, ik zoo goed as jij, maar ik ben al gewend, ik maak er nou een zeuve gulde in de week, nou ben ik weer as vroeger, nou ken 'k weer lache en zinge, ik denk niet meer aan al mijn duite, die daar ginder zitte in mijn hei. 't Mot wenne vadertje, 't mot wenne.

Dan begon een blaffen van de honden.

De beeste wille naar huis, ouwe. Ja jongens, we zelle gaan. Nog even zag ie naar het rad, dan sprong ie vlug op de kar.

Vort jongens! Alla! Adjus ouwe! Je mot er maar niet knieze. 't Mot wenne, 't Mot wenne.

Dan vloog de kar vooruit en strompelde Stroeber over den slijkerigen weg, al maar in stadig peinzen over zijn ellend en die van Sjoert. O! O!

En voortgaande met afwisselend stilstaan om de nijdig-knauwende pijnen in den rug kwam hij op den zandweg tusschen 't druipend naakte akker-maalshout voorbij de boerderijtjes met heur puntige daken, die er zoo rustig lagen tusschen de triestig-kille twijgen en heesters.

Plots zag hij Rinke voor zich uitgaan, zag hem een der woningen binnenslenteren en nu flitste het door zijn hersens: Rinke het geld, Rinke zou zijn hypotheeken kunnen overnemen, dan had ie niet zijn land te verkoopen, dan kon ie alleen boeldag hou-en, omdat ie geen groote bedoening kon hebben, nou ie toch niet meer werken kon. Dat zou niemand vreemd vinden en híj zou de ouwe Stroeber blijven.

Dat zou hem toch zoo zwaar valle, 't monkelen van de buurt over zijn achteruitgaan. Wachten tot Rinke weer buiten kwam en dan het hem vragen? Hallo! Dat kon ie wagen. Hij zel het doen.

En al maar bleef ie wachten in de vochte kille lucht, die zijn kleeren en schoenen doorweekte, die hem huiveren deed. Maar hij bleef wachten, volhardend, tot ie Rinke zag komen. Dan schoot ie strompelend vooruit, greep Rinke bij den arm, keek hem aan met schitterende oogen.

Je mot me helpen, Rinke. Mijn boeltje zel an de paal komme. Dat zel je toch niet toelate, hè?

Helpe? Hoe mot ik je helpe?

Mijn hypotheeke overneme, die op mijn land en huis ligge. Jij ken het, jij hebt er de cente voor; — jij ken er ook onderhands van me koope, as je dat liever wil, dan zel er toch niemand merke, dat ik an de grond lig.

Met doffe oogen zag nu Rinke hem aan.

'k Ken het niet ouwe.

Jij ken het wel Rinke, jij ken het.

'k Ken het niet, hoofdschudde Rinke. Je zel naar de wijve motte gaan.

Dat zel niet geve.

Dat zel waar kenne weze. Ze zelle je de huid volraze, as je bij der komt.

Raze? Op mij? Wat heb ik ze gedaan.

Niks ouwe, 't is om Sjoert. Dat is er een

verloope sloeber, zegge ze, een schande voor ons, een jonker van de hondekar.

Lelle benne ze, dat ken je ze zegge van mij, schreeuwde Stroeber, Sjoert is geen verloope sloeber, hij ken het niet helpe, dat ie met een hondekar rij-e mot.

Welnee, ik zel het ook niet zegge, de wijve doen het.

Ransel motten ze.

Jawel, dat zou een best ding weze, as ik er mijn hande maar thuis mag hou-e. Ze zou-e me vast de ooge uit de kop krabbe; jij ken ze niet, het benne hekse, losgebroke uit de hel. 'k Zou je graag helpe ouwe, 'k voel er geen wrok meer tegen je, dat is al lang over; 'k voel nou alleen maar spijt over mijn trouwe en wrok tegen die venijnige wijve. 't Zel niet gaan ouwetje, 'k zel er niet over beginne, ze zou-e me anvliege, 'k ben te bang voor dat helletuig.

Maar jou geld het je toch Rinke, 't geld, dat je van mij het?

De wijve hebbe 't geborge en krijg jij het maar eens uit der vingers, dan zel je knap weze. Ik zel het wel late, om der moeite voor te doen, ze zou-e me treitere en sarre alle dage; nee, ouwetje, dat mot je niet van me verge.

Hallo! Je zel je toch niet laten ringeloore van die wijve?

Je heb er mooi prate. As jij me vroeger wat minder had geranseld en er niet altijd zoo tegen me had geraasd, zou ik nou beter van me afbijte. 'k Was er een tijdje wat meer bij de hand, dat weet je, je heb het zelve ondervonde, maar 't is al weer uit, tegen de wijve ken ik niet op, nou ben ik er niks meer waard.

't Benne toch maar wijve.

Je mos ze maar eens kenne, 't benne hekse. Zwijge en verdrage mot je, as je vree wil hou-e.

Dan wenkte hij groetend, keerde zich haastig om, was al uit 't gezicht, nog lang door Stroeber nageoogd

Ook al in 't lij-e, zoo goed als Sjoert en ik, mompelde hij.

Nu kwam al vroeg in den morgen een druk beweeg van boeren en boerinnen op al de menigte van paden en karrewegen door en langs de hei en 't richtte zich van allen kant naar Stroebers hoeve, waar het boeldag wezen zou. Ze gingen vroolijk luidruchtig sprekend, als gold het een feest en prettig monkelend onder malkander, in montere stemming om 't gezellige van den dag, zoo uitgezonderd van al de andere dagen, de een gelijk den ander in tobberig zwoegen, sloverig sjouwen her en der.

En 't werd allengs op Stroebers erf een gonzend roezemoezen van zoovelen, die er koopen wilden, 't een of ander stuk, of, die er kwamen om te kijken en snuffelen om en in het huis, uit louter zucht te weten, dan de vrucht van 't onderzoek te strooien fluks naar allen kant, besmoezeld met het vuil van achterdocht en babbelachtig kwaadspreken van al te losse tong.

En Stroeber doolde onrustig rond met droeve oogen, wees zijn helper, ruwen kerel van de hei nu dit dan dat te doen of stond er stil te peinzen voor zich uit in 't doffe zwijgen van een moe geslagene, die zich overwonnen weet, maar traag berustend in zijn lot.

Hij sloeg geen acht op al die menschen, gaf nauw antwoord op hun vragen, onverschillig sloop hij langs ze heen of school er weg in stillen hoek, tot in de verte een rijtuig aan kwam rollen. Dan, over de ingevallen wangen een koortsige gloed, strompelde hij voort naar 't hek, deemoedig wachtend notaris en zijn schrijver, groetend met een smartelijk lachje. Notaris knikte voornaam-gewichtig-minzaam nu naar dezen dan naar genen, bekenden uit de streek, dan stond hij op de deel met allen om zich heen en las zijn schrijver vlug condities van den verkoop, deelde tevens mee, dat Stroebers land en hoeve binnen daarvoor vastgestelden termijn was ingezet als volgt. Nu kwam een reeks van sommen en Stroeber hoorde in spanning aan de uitkomst, al te zamen zevenduizend negen honderd vijf en dertig, in drie termijnen te voldoen.

Hallo! Dat viel mee. Want stellig werd er nog gehoogd de veertien dagen voor den verkoop. Vijf en veertig honderd hypotheek en nog driehonderd schuld, blijft een en

dertig honderd vijf en dertig. En nog altijd telde hij samen en trok af, al krabbelend in zijn smoezelig zakboekje.

Hallo! Dan zel ie wel kunnen terugkoopen de wei aan de beek of de kamp bouwgrond aan den zandweg.

Dan schrikte hij uit zijn peinzen door 't vragen van notaris.

Zulle we maar beginnen Stroeber?

En Stroeber knikte.

Dan plaatsten zich notaris en zijn schrijver aan de tafel en werd er aangedragen 't een na 't ander, bekeken en betast, besnuffeld van alle kanten: landbouwgereedschap, voorwerpen van de melkerij, dan ook meubels èn andere dingen nog; wat Stroeber zelf wou houden, hield hij in; — straks ging het over deel en om het huis, partijtjes hooi en stroo en hout.

Er werd geboden onder luidruchtig roepen en kwinkslagen, boerengeestigheden van allerhande aard en Stroeber stond er zwijgend, strak-starend voor zich uit met doffe waterige oogen, wijzend en regelend de orde van den verkoop, totdat alles zijn weg had gevonden en hij haastig strompelde naar het voorvertrek. Daar zat hij nu ineengedoken, de oogen moe, het hoofd gebogen, zwaar als lood en 't schokte en trilde door zijn leden. En rustig werd het om hem heen, een enge stilte kwam allengs in huis en op het erf, nu allen waren heengegaan.

En Stroeber voelde, dat er was gekomen het begin van 't eind, zijn lijf en ziel vol leed en lam geslagen, levend-dood.

En somber droevig stond hij op en doolde rond met moe-en blik en 't gonsde in zijn arme hoofd, zoo strak gespannen, of het barsten zou, de knieën knikkend onder 't gaan.

Dan kwam hij buiten op het erf, nu leeg van menschen, zag er Sjoert, die zat er dronken op een stapel hout te huilen; tranen dropen op zijn handen, de kleeren vuil-bemodderd van 't gestadig vallen in het slijk, de pet verloren, de haren ruw hem hangend langs de slapen. En al maar huilde ie voort. O! O!

En Stroeber greep hem bij den arm.

Sjoert! Hallo! Wat mot je hier! Sta op en ga er gauw naar huis.

En wezenloos zag Sjoert naar Stroeber, knikte flauw, maar sprak geen woord en huilde al maar door — Sjoert! Sjoert! O! O!

Den ouwe stokte het in de keel; hij kon ook niet spreken.

En zwijgend stonden ze naast malkander op 't benauwend stille erf.

En Stroebers oogen werden vochtig.

O! O!

Dan kwam haastig Femme over 't slijkerig pad en zag ze den ouwe en Sjoert.

En ijlings kwam ze naderbij er greep Sjoert bij de armen vast en hielp hem op. Sjoert klemde zich zwijgend aan Femme, de triestige oogen naar den grond en Femme schudde droevig 't hoofd, en dan tot Stroeber: Ik wist wel, dat 't verkeerd zou gaan vandaag en dat ik hem zoo zou vinden, hier op het erf. Wat ik je zeg: Nou huilt ie om jou ellende baas, nou huilt ie om jou ongeluk, nou het ie zoo met jou te doen, hij het er zooveul meelij met zijn vader, zoo goed as ik er meelij met je heb. Kom nou, mijn jonge, nou zelle we gaan. Hou jij er me maar stevig vast.

Dan ging ze met hem heen en Stroeber bleef alleen in 't angstig stille van 't bijkans leege huis en erf.

In starre donkerte van den avond joeg een ijzige voorjaarsstorm over de hei, zwiepte met schokkende vlagen het jeugdige hout en wijd-alomme klonk een klagend zuchten uit de groepen van sparren en elzen, een luid grommen en klateren van bandelooze beek, die ijlde langs de somber-spokige stompen der knotwilgen. Er klonk nu een gonzen en gieren, een tergend fluiten en melancholisch huilen in hooge lucht, een bulderen en toeteren van razenden stormwind, die bijwijlen kwam ploffen op d' armelijke hoeven en hutten, dat de muren en wanden schokten, de stumperige daken kraakten in de binten. Jacht van hagel en regen vlood bij buien in dolle vaart door die rumoerige lucht, al striemend de buigende en knakkende heesters, het zwiepend en zwaaiend geboomte en 't scheen in het zwarte donker een geeselen van onzichtbare demonen, een kermen en jammeren van geslagenen en gebeukten, wild

krijtend, woest-klagend hun wee en droeve ellende. Dan bijwijlen een smalle spleet, een scheur in donkeren hemel, plots een grillig zwak geglans van licht in 't dof mystieke maangetoover, wilde jacht van reuzige loodkleurige wolkgevaarten, een angstige vlucht van lage ijle dampen, tot weer het al verzwond in 't zwaar massieve zwart.

In de schamele woning aan de beek zat Stroeber nu bij smeulend plaggenvuur. Zijn hypotheeken waren nu gelost, zijn schuld voldaan, maar van zijn land had ie niet teruggekocht. Met Mei zou hem het laatste derde worden uitbetaald, nou kon ie leven van zijn geld, interen zou ie al maar door, tot niemendal meer over was, dan mos ie worden onderhouden. O! O!

Nu zat ie daar, de kleeren groezelig en vervuild met scheuren, wijd en slap geplooid om 't mager lijf, de haren slordig-ruw hem hangend in den goren nek, de ingevallen wangen grauw gerimpeld, 't hoofd gedoken in de opgetrokken schouders, sterk gekromd de rug.

En Stroeber voelde den achteruitgang, wist dat naderen ging de tijd van hulpbehoeven en werd bang.

In diepe kassen glansden nu de oogen, koortsig gloeiden nu de slapen, 't zwakke schijnsel van de lamp bewoog stadig op den muur en schaduwen gingen her en der door ruwe tocht, die kwam door spleet en scheur in wrakken wand.

Onrustig wriemelden de dunne magere vingers, onrustig 't ooggeschitter, 't knippend oogbeweeg en banger werd het schuwe gluren, banger 't plotse schrikken bij een fellen windstoot de een na de ander.

En buiten hoorde ie 't loeien van den storm.

Hoor! Wat een raze! Hoor dat lache om de pijne, die ie heel den dag had motten lij-e met dat hondeweer, die wind, die hagel en die regen.

Lache! Lache om hem, om Stroeber, die zoo lij-en mos van zoo geniepige rheumatiek, om Stroeber, die er naar de weerlich was. O! O!

En dan weer was het hem, of daar buiten in dien wind een huilen klonk, een woest klagen en kermen.

Hoor dat krijte! Hallo! Dat zel niet geve, al dat schreeuwe. Lij-e motte we allemaal en krimpe. De wereld zit vol met lij-e en pijne, 't ligt overal te loere, 't is naar bene-je kommen rolle uit de hel.

Een hevige rukwind stiet bulderend tegen 't zwakke dak en Stroeber zat te beven, stopte dan zijn ooren toe voor 't krijten, 't huilen, dat hij in verbeelding ginder in dat luchtrumoer, die mengeling van geluiden meende te onderschei-en. O! O! Het gaf niet, hij hoorde 't nog. Dat was langer niet te drage. Dat schriklijk loeie maakte hem bang, dat kerme zel zijn kop nog doen barsten.

En heftig bleef het gonzen van den regen, 't kletteren van den hagel, 't gieren van den storm.

En Stroeber rees op met een schok; met schuwe oogen zag ie rond zich heen, onrustig gaande op en neer.

En 't was hem, of 't gestadig nader kwam 't geluid van al dat lachen, al dat krijten, al dat kermen.

Ze zelle hier nog komme, zelle er om me lache, lache om mijn pijne. Ze zelle komme, om me te sarre. Ze wille vast, dat 'k hoore zel naar al dat klage. Hallo! Ik heb genog al an mijn eige lij-e. Hallo dan! Blijf er weg met al je klage, je zel het huis nog onderst-bove keere met je dringe.

En haastig rukte hij open 't deurtje van de bedstee, greep een bundel, die er lag geborgen in het stroo.

Jawel, ze zelle mij nog levend begrave met mijn geld.

Sjoert! Sjoert! Ze zelle me jage uit mijn huis, ik mot eruit en al mijn geld dat zelle ze neme. Sjoert! Sjoert! Waar mot ik naar toe? O! O! Ik ken 't niet langer hou-e. Ziek ben ik en arm en vuil en zoo ellendig met pijne overal. Sjoert! Sjoert!

En plots een hevig gieren om het huis, een rukken tegen dak en wanden en open vloog de deur; 't licht van de kleine lamp was plots gedoofd.

En Stroeber storte zich naar buiten stevig in zijn hand geklemd den buidel, drong zich tegen wind en regen, totdat hij kwam in luwte van de heestergroepen langs het pad.

Naar Sjoert! Die was er al gewend an 't lij-e, die zou hem wel helpe misschien. Die

had er zooveul geleje, die zou begrijpe de ellende van zijn vader.

En even dacht hij ook aan Rinke. Hallo! Die zou wel wille, maar niet durve om de wijve, die hekse.

En strompelend ging hij over zand en kluiten, turend voor zich uit in 't zwarte donker.

Sjoert! Sjoert! Jij zel me niet verstoote.

Dan kwam hij afgemat en hijgend op het erf van Sjoert.

Sjoert! Sjoert! Eén langgerekte kreet! Onstuimig kloppen op het venster. Sjoert!

Nu kwam Sjoert in de open deur, de hand voor d' oogen, starend voor zich uit.

Je vader is het Sjoert. Ik ben het jonge, bang en ziek en zoo ellendig, zoo vol pijne. Jij zel me niet verstoote. La me bij je komme. Alles zel je hebbe, al mijn geld, je zel het hebbe, Sjoert!

Dan Sjoert al buiten, grijpend Stroeber bij den arm, luid-roepend Femme.

Ben jij het vader? Alla! Hoe het je kenne gaan in zulk een weer.

En haastig trok hij hem naar binnen, stond al met hem in de open deur, in 't schijnsel van de lamp.

En Femme zag het aan, der ouwe oogen vol met tranen, 't weemoedig lachje om de lippen.

Wat hei je daar nou in je handen? Die buidel?

En Sjoert maakte beweging om te nemen, maar Stroeber borg ze haastig in zijn jas.

Die buidel? La me ze hou-e Sjoert..... Ik zel ze goed beware..... stellig..... Jij zel ze hebbe Sjoert..... as 'k dood ben..... alles zal weze voor jou..... alles zel je hebbe..... as 'k dood ben..... la me ze hou-e..... la me ze hou-e Sjoert!

DE SCHRIJVERS VAN „HET LEVEN". DOOR H. R.

Een van de nieuwe litteraire tijdschriften, die in Januari van dit jaar begonnen zijn te verschijnen, is *Het Leven*, maandschrift voor Literatuur, Wetenschap en Kunst, onder redactie van P. van der Meer en J. Steynen. *) Ik ontving het eerste nummer ter recensie. Welnu, het aspect is niet leelijk, het heeft iets royaals, een breed formaat — alleen, de regels zijn daardoor, voor mijn smaak, wat rekkerig lang geworden —, aangenaam roomig-getint papier, een zwarte letter. Ook 't omslag is niet onfatsoenlijk....

Echter, vergis ik mij niet, dan bestáán en bestónden er al vóór Januari van dit jaar, tijdschriften in Nederland, waarvan het aanschijn een niet te geraffineerden smaak voor drukwerk vermag te voldoen, en dus zou het mij verwonderen wanneer wij de „raison d'être" van *Het Leven* uitsluitend, of ook maar voor een deel, in die uiterlijke eigenschappen gevonden mochten achten. Ik-voor-mij ten minste — en ik geloof niet daarmee blijk te geven van een ziekelijk grüblenden geest, die geen oogenblik door het waarom der dingen met rust gelaten wordt — ik trachtte mij den drang in de stichters tot deze hun schepping ook op andere wijze te verklaren, zocht naar ideëele of gevoels-motieven, naar iets althans waardoor zich het geestelijk wezen van dit nieuwe tijdschrift zou onderscheiden van de overige, oude en nieuwe. En ... ja ... nu zal ik het maar bekennen, ik ... ik meen iets gevonden te hebben ..., trekken, ... zekere eenheid.... Gij merkt dat ik aarzel, lezer.... Wat zal ik u zeggen, de zaak is eenigszins pijnlijk.

't Ging zóó: ik las *Nachtstad*, van Steynen. Toen was er al iets, net of 'k me herinnerde ... wat, ja wat? Ik wist het niet; en de verzen van Nico van Suchtelen brachten me heelemaal weer van de wijs. Niet dat die zoo schokkend waren! O nee, juist niet, maar zoo anders, heel anders! — Vervolgens genoot ik *Ondergang* door Pieter van der Meer, Lode Baekelman's *Kaaizot*, Drabbe's *Kladders* en 's heeren Tersteegs artikel getiteld *Literatuur*, — de schilderkunst en de muziek liet ik, bij gebrek aan de noodige competentie van oordeel, voorloopig rusten —, ik las.... En ja, ja, daar was het weer.... Daar zweefde voortdurend iets onbestemds.... Ik liet het gelezene rustig bezinken, luisterde, tastte,

---

*) Uitgegeven door D. Buijs Dzn., Amsterdam.

tuurde opnieuw.... Toen kwam het naar voren... zeilende, zwevende.... Ik hoorde, ja, 'k hóórde den wiekslag....

Wat ik u bidden mag, lezer, verwacht er niet te veel van. Bereid u voor op een teleurstelling. Ook ik ondervond die. Het was geen nieuwe visie op „het leven", schitterend als de ochtendzon, geen onverwachte richting in de kunst, stijgend, als de leeuwerik, recht naar boven, het was eigenlijk heelemaal niets nieuws — niet eens een nieuwe mode; integendeel, zou ik bijna zeggen, bakers en kleine kinderen lachen er om tegenwoordig! —, het was óók geen „verneinend" duiveltje, cynische negatie van bestaande visies, bekende richtingen, noch een donkere wolk van somberen ommekeer, dreigend verzet, uit de verte aanrollenden donder.... Het was eigenlijk ook niet iets zeer litterairs, geen bij al deze auteurs in heviger of geringer mate terugkeerende passie of ziekelijke neiging, voor de schitterende periode bijvoorbeeld, den zwierigen volzin of 't grijpende woord, niets, niets van dit alles!... Niets zoo positiefs, en niets zoo negatiefs!... Ik zou het wellicht een symbool kunnen noemen, verouderd en veel belachen, maar tóch, een symbool..., wanneer het niet énkel was een gelijkenis, nog minder misschien, een reminiscentie, een spook!

En, lezer, ik kan mij vergissen. Men ziet soms spoken waar ze niet zijn. Ik hoop, o ik hoop dat ik mij vergis! Gij weet hoe het gaat met gelijkenissen. Ook gij zijt wel eens tegengekomen een vriendlijken kennis met vrouw en kroost, hebt minzaam het oudste zoontje beknikt, gezegd: precies zijn oom Piet (die commissionnair is in manufacturen) en u met dat onschuldig en goed-bedoeld woord de vijandschap der lieftallige moeder, voor eeuwig misschien, op de hals gehaald — immers haar trots en glorie is 's knaapjes gelijkenis, sprekend, o nee maar heusch sprékend op pa, den beroemden schilder — ziet u die oogen maar eens, en die lip... die lip!... En verlegen hebt ge getracht u er uit te redden met de snedige opmerking, dat het zoo tochtte daar, op dien hoek, of door, met talentvol-gespeelde blijdschap, levendig uit te roepen: Maar lieve mevrouw, des te beter, niewaar, des te beter!... Of neen, inderdaad, gij hébt u verheugd, voor 't jonge mensch zoowel als zijn moeder; is het niet duizendmaal aangenamer een groot, beroemd man te gelijken dan... zoomaar een commissionnair in manufacturen!

En dus, lezer, hoop ik het ook maar zóó, dat ik me vergist heb, leelijk vergist, en dat Victor de Meijere 't weet, die — in het tijdschrift Vlaanderen onlangs — zei dat de schrijvers van *Het Leven*, — in hun boeken dan, wel te verstaan — met Zola overeenkomen, dat hij Steynen „niet beter kan vergelijken" dan met Guy de Maupassant, dat Baekelmans hem aan Flaubert deed denken!...

't Voorname driemanschap!...

Inderdaad dat is heel wat anders dan een....

Héél wat anders dat wat voor mijn turenden blik daar kwam aanzweven, lezer!

Aanzweven, ja, 't is het rechte woord.

Het zweefde, het scheerde, langwerpig, de puntige snavel vooruit, de roode lijn van de takkige pooten naar achter gestrekt, nu eens wiekend het witte geveerte, dan zeilende, stil...

Geen twijfel meer. 't Was de Ooievaar!

Wat kan mèn er aan doen? Ik was volkomen passief. Het was een visioen. Daar vóór mij „luidloosde" (zou v. d. Meer zeggen) het spichtig gevogelte over den weg en ik herinnerde mij, met pijnlijke duidelijkheid, van Deyssels hartlijken welkomstgroet:

„Servaas van Rooyen, Bram van Dam, Koos Kluiver, Plox en Estor waren vijf flinke kerels, flink, weet je, hartelijk en degelijk met mekaâr, frisch in het dagelijksch leven en stevig in de letterkunde, want zij waren letterkundigen, deden aan ferme letterkunde, frissche en gezonde letterkunde, opgeruimd een realistisch. Zij waren joviale bliksems onder mekaâr, fideele kerels, met een hart, een hart begrijp-je, de eerste was een flinke vent en de tweede was een fiksche vent en de derde was een ferme vent en de vierde was stevige vent en de vijfde was een degelijke vent. En allen met mekaâr waren ze echte hollandsche jongens en met behalve een hart in hun lijf ook een open zin voor het leven..."

Ik heb het u wel gezegd, ik verheel 't het

mijzelven volstrekt niet, de zaak is pijnlijk. Dat stukje van van Deyssel is van 1888, 't bestaat al zeventien jaren. En in die jaren welk een actie in litteratuur! Hoe hebben we onze kunst bekeken van alle kanten! En heusch, we verbeeldden ons er wat meer van te zijn gaan begrijpen. Je hadt de *Nieuwe Gids* (en de *Oude*, die mee ging doen met de *Nieuwe*), de *Twintigste Eeuw*, en, o ja, de *Arbeid*, zeker mijnheer Tersteeg, u kunt het ook weten!... De *Arbeid*, en de *Nieuwe Arbeid*, die streden voor, pardon, die arbeidden aan den stijl, den volzin, nietwaar (nu ja, je kon 't wel een beetje erg merken hè, al, die arbeid, er liep ook van tijd tot tijd wat rhetorica onderdoor, maar daar was toch een litterair streven, ontwikkeling, verfijning in zeker opzicht, distinctie... Is het niet zoo?) En de *Nieuwe Tijd* verscheen. Weer werden nieuwe idealen geopend. Een nieuwe kijk op de heele historie, ook die der litteratuur. De toekomst scheen uiterst belangrijk, werd diep aandachtig verbeid....

Daar kwamen ze, komen ze aan, de jonge schrijvers, 't nieuwe geslacht....

En er is een, die vraagt: zijn dat niet de zoontjes van Bram van Dam, of van Dordt, of dien anderen Bram, ze kijken zoo opgeruimd, je hoort ze —, neen, het zijn andere woorden, maar toch, die toon, — is dat niet die hartelijk-flink-joviale, van mekaar op de stevige ruggen kloppen en vragen: „Hoe staat 't nou met de schrijverij," die open en ronde van je hart er 'es lucht geven, lekker, en van — onder een borrel, een kwast of nergens onder — zitten foeteren op de maatschappij, die voos is, en rot, waar heelemaal niets meer in zit van het léven, hét leven, het groote, blijde, heerlijke, goddelijke, het daverende, het rumoerende leven, hiep, hiep, hoera!... Je krijgt de koorts als je 't enkel maar zegt: Het Leven!

Silentium, heeren, luistert eens even, een oogenblik! Ja, ik weet wel, gij meent het goed, en gelijk, zeker gij hebt gelijk! Die toestanden tegenwoordig! Het kapitalisme, de bourgeoisie!... Maar, begrijpt eens, er zijn er een paar hier, die weten dat al!... Houdt u dus liever een beetje bedaard!... Bedaard, ja, al vindt ge 't ook nog zoo verschrikkelijk.... Geloof me, nooit kunt ge mooi leeren zingen uit kelen zoo schor geschreeuwd!...

Heeren, ge moet mij niet voor een ouwe pruik of een nijdas verslijten. Ik houd van de jeugd, ben ook eigenlijk zelf nog zoo schrikkelijk oud niet. Krasse beweringen, groote woorden, 't hoort er zoo bij, 't is dikwijls zoo echt, en ik kan er best tegen. Maar... daar is een ander begrip: vulgariteit! Dat hoeft er niet bij te hooren, volstrekt niet, 't heeft niets te maken met jeugd. Ik ben overtuigd, men kan alles zeggen, maar hoe! En dan, wat men zegt, moet men meenen, heelemaal meenen, 't moet wáár zijn, niet minder, maar ook niet méér, geen „verhevigde" waarheid. 't Hoeft ook niet zoo vlak voor je voeten te liggen — die waarheden kennen we! — 't Moet op zijn gedolven, met aandacht en kracht, 't moet zijn gevonden met diepe emotie, en dat moet je dan kunnen hooren aan 't rythme der taal, aan den toon, het accent. Niet „hevigheid" is het voornaamste. *) Als iemand ontroerd en in hartstocht spreekt met grijpende, nijpende woorden, met schokkende, hakkende, snijdende zinnen, waar de bittertafeltjes van omvallen, theekransjes voor op de vlucht slaan, ik zal hem bewonderen, dankbaar. Maar niet juich ik toe wie de (zoogenaamd) vieze of schokkende woorden moeizaam heeft zitten bedenken om ze uit te brullen vervolgens, om u en mij te doen schrikken, ons uit te lachen daarna. Dat is geen kunst, dat zijn jongensstreken!... Wat zegt ge? Zoo erg niet?... Wel neen! Maar... het oprichten van een nieuw tijdschrift „voor literatuur, wetenschap en kunst," dat dient toch wat anders te zijn dan een jongensstreek!

De schrijvers van *Het Leven*.... Maar, laat ik eerst wat juister bepalen. Het tijdschrift publiceert de namen van zeventien medewerkers. Daar is Henri van Booven bij, de fantastische droomer, Van Campen, den man van *Bikoerim*, de innig-stemmingsgevoelige, Everts, de sobere, nooit zich forceerende

*) De heer Steynen ried onlangs in een recensie den jongen auteur Sonneborn aan „zijn best te doen" en „een heviger boek dan dit eerste („Wrakhout in de Branding") te schrijven.

realist, Nico van Suchtelen, dichter van nog niet bepaald sterke, maar goed-eenvoudige verzen. Daar zijn Apol, die ons ééns voor zich innam met *Phaeton en de Dwaas*, (zijn *Gouden Poort* sloot ik verdrietig. nog voor ik er doorheen was), Jan Eelen, de zoetgevooisde zanger van *Lentelinde* — die op moet passen, dat hij niet, vóór zijn tijd, simpel, onnoozel wordt — *) Anna van Gogh, sympathieke schrijfster van aangenaam-eenvoudig gestelde verhalen, verdienstelijk, juist door pretensieloosheid en leuk-bedaarde typeering.... Daar zijn er nog anderen, met de redacteuren verbonden, wellicht door persoonlijke sympathie, zeker niet door een groote overeenkomst in litterair streven.

Maar als ik de schrijvers van *Het Leven* noem, dan bedoel ik niet alle die medewerkers, maar in de eerste plaats de beide redacteuren, Steynen en Van der Meer, en dan L. H. A. Drabbe en Lode Baekelmans. Zij zijn het die 't eerste nummer met hun bijdragen vulden, zij zijn het wier litteraire physionomieën die zekere trekken vertoonden, het ik-en-weet-niet-wat, waardoor bij mij dat visioen ... enfin ... gij herinnert u wel ... Het beest heeft zijn plicht nu gedaan. Wij zullen het weer laten vliegen....

Deze vier dan — zij meenen het goed met de litteratuur, en zij hebben talent, Baekelmans 't meest zou ik zeggen — 't zit ze in 'r vingers, die duivelsche Vlamingen! — maar Steynen is ook stellig iemand; de anderen lijken mij zwakker; toch ook niet zonder de gave.... Maar 't is waarachtig hun tijdschrift niet, althans geenszins 't Januari-nummer, waaruit ik bewijzen putte voor deze bewering. Hun boeken zijn het, hun boeken alleen. Laat ons dus die wat nader beschouwen.

De grootste verdienste van Steynen's roman — *Maagdlijkheid* is de ouders-en-voogden waarschuwende titel †) — verdienste waardoor deze jonge auteur van zijn gebreken veel vergeven, vooruitgang van zich verwachten doet, is in zijn ruimte van hart en de kracht van zijn toewijding, is in de liefde voor drie van zijn hoofdpersonen gelegen. Hij, de sociaal-democratische schrijver toont voor den innig-vromen pastoor, die van het socialisme een heilige afschuw heeft, een even groote genegenheid als voor de domme dienstmeid Til en het jongentje Frits, ja klaarblijkelijk doet hij den eenigen socialist in zijn boek, Jan, den zoon van den dronkaard Harfst, lang niet zoozeer in zijn liefde deelen, anders had hij hem niet onverschillig-weg neergekwakt, daar waar hij even zoo'n vent kon gebruiken, om hem een beetje te laten razen — woorden en zinnen, die hij hem grootendeels voorpraten moet, die de jongen niet kan begrijpen, — hem dadelijk dan weer congé te geven.... Steynen is socialist, door begrip van zijn tijd, uit rechtvaardigheidszin, maar zijn liefde hebben ook ándere menschen; zijn denken over de maatschappij deed aan de inspraken van zijn gemoed tot nog toe geen schade. En toch overheerscht nog zoo dikwijls 't werkend verstand bij dezen auteur het passieve gevoel, vult hij er vaak de noties mee aan van zijn vluchtig waarnemende zinnen; zelfs in momenten van hevigsten hartstocht en daar waar hij louter bewogenheid geven moest, worden wij telkens gehinderd door zuiver verstandelijke taal. Hij heeft nog geen diepte van aandacht genoeg. Hij houdt van de menschen, maar ... nog niet voldoende. Zijn werk heeft dikwijls iets kouds en wreeds, of vulgair-onverschilligs, ondanks de telkens door kleine trekjes duidlijk blijkende neiging voor bijna al zijn personen.

Naar mijn meening zoekt hij zijn kracht nog waar die niet is, deze knappe auteur. Tot menschenmin is hij in staat, tot zijn „naasten" begrijpen, tot voelen voor ál wat menschelijk is. Groot voorrecht; hij maakt er nog veel te weinig gebruik van; hij wil overbluffen, zich toeleggen, dát voor alles, op schittering, zoogenaamd hevig zijn, in hartstocht niet enkel, ook in de uiting, in licht en kleuren, taal en gebaar. Inplaats van bescheiden, stil en geduldig, alléén te blijven met zijn personen, liefdevol met hen om te gaan, in hun harten te dringen en na te speuren wat hij bewegen ziet daar, 't allerin-

*) Op bl. 60 van *Lentelinde*, verschenen in 1904 bij W. L. Brusse te Rotterdam en De Nederlandsche Boekhandel te Antwerpen, lezen wij o. a.:

„Wij zullen dan den tuinman roepen
en zeggen, dat wij dorstig zijn."

†) Amsterdam, D. Buys Dzn, zonder jaartal.

nigste leven, met diepe liefde, heiligen schroom. O zeker, hij is al een goed eind op weg, heeft van zijn vooroordeelen veel overwonnen, — die overwinning is dan ook duidelijk, hij schijnt er wel min of meer prat op te gaan! 't Is nobel van u, geachte heer, dat ge van al die domme menschen wilt houden, maar zie, in uw zelf-ingenomenheid, hoofd in de lucht, hebt ge ze toch nog wat ruw bejegend, uw lievelingen. Kijk, die pastoor nu van u bijvoorbeeld, dien hadt ge zóó moeten geven, dat tot aan de innigst geloovige roomsch-katholiek uw liefde gevoeld had, en hém vergeven zijn zwakheid, zijn zonden .... Hij leed, uw pastoor, en gij zégt dat hij leed, maar wij voelen nog niet genoeg ... dat gij hebt méégeleden

Pieter van der Meer, die den roman: *Van Licht en Duisternis* schreef, *) schijnt wel louter bij ongeluk onder naturalisten verzeild. Schrijf zijn boek over in den taal van omstreeks 1860, en ge hebt een grogje van J. J. Cremer, een goedig romantisch verhaal van ongelukken bij noodweer, moord in een stormnacht, valsche verdenking, zelfs van de blonde, blauwoogige braafheid, de zwarte, valsch-blikkende moordlust. „Zijn oogen waren licht-blauw, van 'n kinderlijke klaarte, al hadden ze nooit anders gezien dan ruime horizon van land en luchten," zoo schrijft hij over den goeden Job, maar van neef Gerrit, den vreeslijken moorrdenaarr.... „In de venijnige zwarte kraal-oogjes die diep in de kassen flikkerden, in gansch 't gelaat met 't beestachtige van laag op 't voorhoofd beginnenden zwarten haar-groei, lag 'n wreedheid, iets fel-loerends dat denken deed aan 'n roofvogel." Hoe is 't godsmogelijk, niet waar, in één zelfde familie!

't Is wel jammer, ja, deze auteur is 'n jaar-of-vijftig te laat geboren. Hij moet nu wel schrijven in den taal van zijn tijd, maar hij voelt er zich heel niet in thuis, vergist zich telkens, schrijft: „ie praatte" en „hij boende," zegt dat „zijn schreden klónken," maar dat op een schoorsteenmantel een marmeren garnituur „parvenuude", een pet op een boerenkop „boerde" — waarde heer, geloof mij, dat gaat niet, zoo makkelijk mogen we 't ons nú nog niet maken. Wie weet, de tijd komt misschien! ...

Pieter van der Meer, de mensch in het werk, maakt een prettigen indruk, zijn goed eenvoudig gemoed komt tot z'n recht, geeft aan dat werk iets innemends. Ongetwijfeld bezit hij ook eenig talent van personen typeeren. Zijn boek zit niet kwaad in elkaar, en hij kan wel vertellen. Maar nu moest hij zich niet zoo willen forceeren, niet mee willen doen, geweldige dingen, met Steynen en Baekelmans, niet óók al den sterken, zinnelijken duivel uit willen hangen. Liever maar eens wat lezen in andere Vlamingen, Streuvels vooral. Die kent ze even goed, de romantische neiging, de moorderigheid, maar wat maakt hij er aardige dingen van, sprookjes, balladen, spokig, toch hevig-reëel en niet idealistisch. Evenwel, hebt gij, Van der Meer, de behoefte, de deugd te doen zegevieren, de braafheid te loonen, goed, wees u zelf, tracht in uw eigen sfeer uw talent tot ontwikkeling te brengen.

Dan hebben we L. H. A. Drabbe, die ook onlangs weer een lijvig romandeel heeft uitgegeven, *Ernst Gronins*, romantisch tijdbeeld *) 't Verhaal van een Hoogere-Burgerschool-jongen, zijn rampen thuis en zijn rampjes op school. Zijn lieve, gevoelige moeder gaat dood, maar Pa, die vervelende hark van een Pa, broer Niko, een minne pedant en die nare nicht Boll blijven bestaan, maken, met zijn docenten, Ernst Gronins het leven ondraaglijk. Eindlijk dan ook houdt hij 't niet langer uit, schrijft op een advertentie voor jongste-bediende, gaat in z'n eentje naar Amsterdam om zich aan te bieden. En 't lukt. Pa, op raad van nicht Boll, vindt het goed! De heerlijke Hoogere-Burgerschool heeft afgedaan in zijn leven! Hoezee! 't Kantoor is ook wel niet alles ... maar Doorweerd is er, de ferme sociaal-democratische schrijver (een echte flinkerd! hij verdiende waarachtig medewerker aan 't tijdschrift: *Het Leven* te zijn); Ernst Gronins, praat 's avonds met hem en met Cora, zijn meisje, erg prettig intiem — als je

*) D. Buys, Dzn., 1904.

* D. Buys Dzn.. 1904.

't praten wilt noemen ten minste, luisteren ware wel juister gezegd. En dan komt Marietje, het winkel-juffrouwtje, volgt er, in eer en deugd, een lief vrijerijtje.... Waarlijk, die Gronins, zoo'n sukkel op school, blijkt toch het noodige in zich te hebben om een accurate kantoorman te worden, een liefhebbend echtgenoot, één wellicht vader! — én — last not least — iemand met frisschen en flinken kijk op de maatschappij, die zijn steunpenning ook aan de S. D. A. P. wel niet... spoedig onthouden zal.... Nou ja, later misschien, als hij zelf eens patroon wordt!... Een hypotheekbank!... Je mot wat voorzichtig zijn met de klanten....

Och, dit boek..., érg kwaad is 't ook al weer niet, wel onderhoudend, ten minste het eerste gedeelte. Maar 't is toch curieus dat ook deze auteur niet goed weet wat hij kan, wat hij moet doen en wat laten. — Ten duidelijkste blijkt dat uit 's mans ordinaire geklodder, in no. 1 van *Het Leven*. — Drabbe is een opmerker, hij ziet en hoort aardige dingen, kan ze leuk weergeven; zijn realisme is nuchter, niet sterk, ietwat schoolmeesterlijknuchter soms; oppassen moet hij niet al te vlak en... vervelend te worden. Hij moest misschien liever maar niet zulke dikke boeken meer schrijven. Daar wil je dan levensvisie in geven, niet waar, en een diepen blik in de samenleving. En dat is nu eenmaal zoo ieder zijn werk niet. Met speechen, fraaie tirades, bereik je niet veel; socialistisch of libberaal... vervelen doen ze toch alle!

Het beste wat er in dat eerste nummer van *Het Leven* staat lijkt mij „De Kaaizot" van Lode Baekelmans, en 't is een fragment uit zijn boek: *De Dolaar en de Weidsche Stad.* *) Van een roman kan men hier niet spreken, zelfs van een verhaal niet. „De Dolaar" schijnt wel het eerste deel van een serie te zijn, die „Het Hommelnest" heet. Misschien dat die reeks, eenmaal afgerond, een geheel vormen zal, een werk met een kop en een staart. Maar dit boek is het niet 't Is een verzameling schetsen, van het Antwerpsche armeluisleven, meerendeels vrij realistisch gehouden, voorzoover dat een Vlaming dan mogelijk is; alleen aan het slot, waar een van de zwervers verbeeldt te doen het verhaal van dien Kaaizot, slaat de schrijver genoegelijk gansch en-al uit den toon van realistisch beschrijven, geeft hij een soort fantasie op het gulle drinkebroers leven, een beetje bombastisch, toch nog genietbaar.... Altijd de klank van die Vlaamsche taal, die smijdigheid, woorden als vettige verf, zoo glanzig en sappig! 't Is me een wilde, die Backelmans; voor jonge dames (en preutsche oude) zal 't niet precies de gezochte lectuur zijn! Bij hem geen schijn van forceeren, van overhalen of aandikkerij, geen kiezen, weloverdacht, van woorden, die moeten doen schrikken. Het zit hem in 't bloed, de brutaal-rake zegging; zijn werk schijnt louter natuur; afstammeling lijkt hij van Uilenspiegel, of Lamme, zijn vriend, van den Boeren-Breughel misschien. Edoch, ontbreekt hier gelukkigerwijs de „verheviging", innigheid is er helaas evenmin. „Zijn geloof bloeide uit," vertelt hij droogweg van Lieven, den doolaar, maar hoe dat gebeurt, hij geeft het te raden! Vlaamsch zinnelijk, Vlaamsch oppervlakkig; de buitenkant van het leven.

Eén klein boekje heb ik nog hier, het kleinste, het dunste van den stapel; 't hoort er alleen bij omdat de auteur ook onder de talrijke „medewerkers" aan het tijdschrift *Het Leven* genoemd wordt. Die auteur is Frits Leonhard, zijn boekje heet *Kleine Bandeloozen.* *) Zeven schetsen van kinderleven, straatkinderenleven, met weinig trachten naar stijl, maar ook zonder „verheviging" neergeschreven. — Wat zijn ze aardig, wat is dat een leuke beginner! — Ik houd van dit kleine boekje meer dan van dien heelen hoogen stapel romans van Steynen en Van der Meer, Drabbe en Baekelmans samen, — om in het taaltje van Toos, kleine bandelooze, te spreken, die immers zooveel van haar moeder hield „als van hier tot de muur!"

Of Leonhard „groote beloften" geeft, of hij een „artiest van den eersten rang", of zoo iets, zal worden, ik kan het u heusch niet zeggen. In beschrijvingen is hij geen held.

*) Uitgegeven te Wageningen door Johan Pieterse in Nov. 1904.

*) Rotterdam, W. L. Brusse, zonder jaartal.

Maar wat zijn die kinderen prachtig echt, hoe door-en-door levend, wat zijn ze beestig ondeugend, wreed en slim-berekenend soms, maar — wat zijn ze natuurlijk! Om te zoenen op hun vuile snuitjes, om mee te gaan dansen, hand-in-hand, in een kringetje. Als Leonhard schrijft (bl. 71): „De zon stond al hoog aan den hemel, van onder opgegroeid tot een volrijpe vrucht, een dik pret-lachend oog," dan denken we: nou ja, hij met z'n dik oog dat nog pret-lachte, hij was zeker al vol van de kinderpret waar hij 't weer over zou hebben; iets wat beschrijving zou moeten zijn, van zon aan den hemel, vindt je niet in dat zinnetje. En iets verder lezen we nog, over de kermis, dat „het leken kaartenhuisjes, ergens opgenomen door den wind en neërgewaaid naar het plein in de stad, voor één dagje feest. Een opgebroken mierennest, bevolkt met 't krioelend beweeg van de kinderen." En 't is ons niet helder hoe zoo'n kermis, om zoo te zeggen tegelijk, aan kaartenhuisjes en aan een mierennest kan doen denken, ceci tue cela..., maar we denken: nou ja, 't is mooi, Leonhard, begin nou maar over je kinderen.... 't Duurt ditmaal wat lang, maar hij dóét het toch weer, vertelt van den draaimolen en dan van een troepje dat voor een poffertjeskraam staat: „Baas," vroeg de jongen weifelend, „hoeveel krijg-je voor een cent?"

De man draaide even zijn rood verzengd hoofd van het vuur, grauwde grimmig kort naar de kinderen „mot jelui wat, hè?"

Ze bleven staan, brutaal lach-kijkend naar het grimmig gezicht.

„Wat geef je voor een cent," herhaalde er een.

„Wat een karhengst hè," mompelden ze tegelijk, toen de man zweeg, „geen bek doet-ie open."

Een klein vernietigend lachje kwam op de vroeg-rijpe gezichtjes, een minachtend trekje voor menschen van buiten.

„Wat een kaffer," smaalden ze sarrend.

Moeilijk gebukt voor het verzengende vuur, snauwde de man dreigend terug: „Als ik opkom, ransel ik een eind hout op je stuk."

Brutaal-grinnekend bleven ze staan, begonnen tartend een aftellend schimpliedje op boertjes-van-buiten, ... boerekool, savooije kool... rooiekool met slakool, bloemkool met...." Heet geprikkeld rukte de man overeind, stootte in drift zijn hoofd tegen een ijzeren stang. In zijn pezige hand schroefde dreigend een talhout. Maar de kinderen tuimelden al weg tusschen kraampjes en luierende menschen."

Ik heb er nu zoo maar wat uitgepikt, niet het mooiste gekozen.

„Zoo de ouden zongen..." heet het zesde schetsje, dat lijkt mij het best. In het heele eerste nummer van *Het Leven* komt niet zoo iets levends voor!

DRIE NIEUWE PRENTENBOEKEN. DOOR H. R.

Er worden tegenwoordig zoozeer diepzinnige verhandelingen geschreven over kinderboeken, over hun paedagogische waarde dan vooral, dat iemand, wien het aan ondervinding op het hobbelig gebied der opvoedkunde ten eenenmale ontbreekt, eenigszins huiverig wordt in een beoordeeling te treden. Maar nu heb ik een paar zoo aardige ... (daar is waarachtig al een opinie!) prentenboeken ontvangen ter recensie, dat ik er graag de aandacht op vestigen wou. Een aankondiging dus, meer niet, en eenige leeken-indrukken.

Uzeltje, een prentenboek, geteekend door Cornelis Veth *) heeft mij bizonder geboeid. Welke indrukken deze expressieve teekeningen op kinderen maken zullen — ik weet het niet. Me dunkt, ze zijn zoo gewend aan vriendlijk aansprekende lijnen, en kleuren, frisch en hel, aan zoete figuren zonder bizonder karakter, ze zullen, in den beginne tenminste, wat moeite hebben met deze prenten, waar zoovéél en zoo druk op verteld wordt, en niet even vriendelijk steeds, zelfs niet overal onverdeeld vroolijk, zonnig en zacht. En dat in die vale, ernstige tinten. 't Genot ligt hier niet voor de hand. Er moet wat over worden gedacht, en gedroomd.

Uzeltje wou niet naar school toe gaan. Of ze moest gedragen zijn, door den klaren maneschijn. Toen zei de Boer: „Dan ga ik naar

*) Verschenen te Amsterdam bij S. L. van Looij, te Rotterdam bij W. L. Brusse.

den Meester." Zoo is 't begin van het grappige nonsens-vertelsel. De Meester, waardig, ziet er van af Uzeltje te slaan, de Knuppel weigert brutaal den Meester af te rossen, het Vuur den Knuppel te branden, het Water het Vuur te blusschen, de Koe het Water te drinken, de Slager de Koe te slachten, de Galg den Slager te hangen, de Muis de Galg te knabbelen, de Poes de Muis te vangen.... En juist als ten slotte de Hond, meer meegaande, de Poes wel wil bijten — kiest Uzeltje eieren voor haar geld, loopt ze naar school, parmant of haar voeten.... Dat is het!

Maar heel wat meer vertelt ons de teekenaar daar nog omheen. Dat die maan ook zoo tooverig zacht kan schijnen, — ja, waarlijk, als je er lang naar kijkt zou je Uzeltje's mal-fantastischen wensch gaan begrijpen! — en dat haar vader, de Boer, die maar subiet naar den Meester wou, om Uzeltje 'n flink pak slaag te bezorgen, dan ook een zorgelijk norsche en lompe vent was, die 't kindje zelf wel geslagen zou hebben, als hij niet liever zijn pijp bleef rooken, zijn handen diep in zijn zakken. Grootoogend van schrik kijkt zijn vrouw hem na als hij gaat. Maar Uzeltje zet een leuk plagerig lachje, ze bedenkt dat er altijd nog tijd genoeg is als ze haar draai nemen wil. Aangekomen op school, stapte de Boer uit zijn klompen, zette zijn pet af, en was toen al dadelijk veel van zijn nijdige stugheid kwijt; vrindlijk haast deed hij en onderdanig. 's Meesters ernstige blik was ook zóó verontwaardigd-verbaasd. hij schrok met zóó'n heiligen schroom terug van wat hem de Boer daar dorst voor te stellen! En toen... maar ik kan zoo niet doorgaan! Wat vertelt hij al niet op die eene plaat, deze geestig doordenkende teekenaar! En er volgen nóg wel een tiental zoo! Ja, dat is het toch wel, vertellen, met haaltjes en verfjes boeiend vertellen, wat deze kunstenaar doet. Bedenken wij dat hij ook schrijft, en goed ook, dat zijn talent in de eerste plaats karakteriseerend-verhalend, d i. wat men noemt litterair, schijnt te zijn.

Van *Kinderversjes* door Tante Lize (Mevrouw E. Dopheide Witte), met teekeningen van C. Jetses *) laat ik hier, bij wijze van aankondiging, een prentje afdrukken. C. Jetses heeft er kans toe gezien zonder kleuren een toch aantrekkelijk kinderboekje te maken. Bekijken we zijn werk na dat van Veth, dan is het of we pardoes uit de volle, roezige wereld aangeland zijn in een vriendelijk-rustige, Duitsch gemoedlijke kinderkamer. Ook de versjes van „tante Lize" zijn lief; de kindertjes zullen er waarlijk niets dan de deugd uit leeren, en ik kan me begrijpen. dat daar een musicus-kindervriend snoezige wijsjes bij maken kan.

En zoo geloof ik ook, dat er „van paedagogisch standpunt" niets te zeggen valt tegen J. B. Heukelom's prentenboek: *Op en om het krabbelbaantje*, met Rijmpjes en Vertelseltjes van Margaretha. *) Deze bescheiden

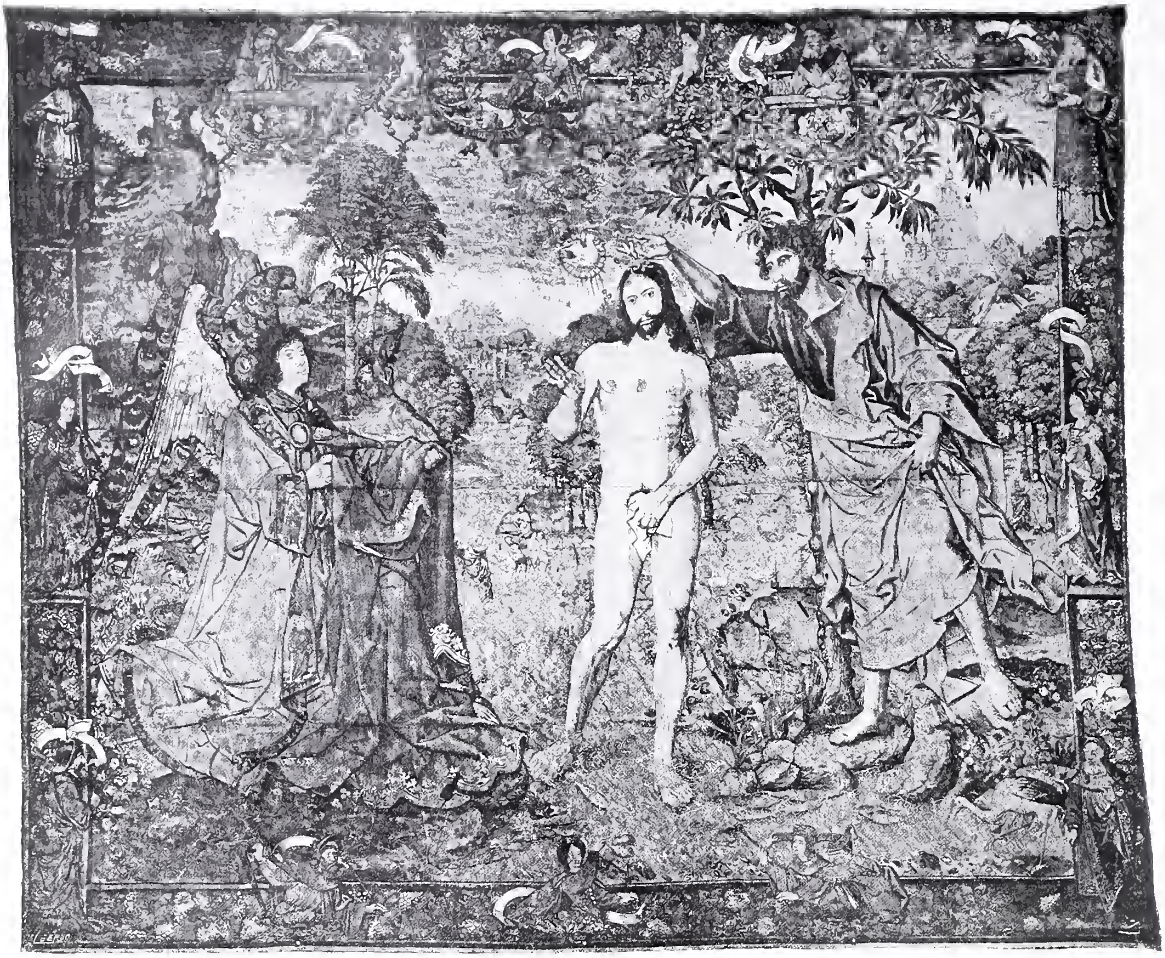
Uit „Kinderversjes".

teekenaar („'t is vallen en opstaan" schreef hij bij wijze van motto op zijn boek) mist misschien enkel nog tijd en durf om veel betere dingen te doen. Laat ons voorloopig maar dankbaar zijn voor 'tgeen hij al deed: vlugge figuurtjes teekenen, kleuren, jongens en meisjes op 't ijs. Bevattelijke prentjes, frisch van kleur, aantrekkelijk door losheid van beweging. Intusschen, dat Heukelom niet enkel figuurtjes in actie, dat hij ook stille huizensteenen wel teekenen kan, zijn werk voor dit Elseviernummer gereproduceerd kan er de overtuiging van geven.

---

*) Uitgegeven door C. A. J. van Dishoeck te Bussum.

*) Amsterdam, S. L. van Looy, Rotterdam, W. L. Brusse.

WANDTAPIJT XVIDE EEUW
TAPISSERIE DE BRUXELLES
VOORSTELLENDE
DEN DOOP VAN CHRISTUS

OVER TAPYTKUNST

EN EEN NEDERLANDSCHE TAPIJTFABRIEK.

† † † † † DOOR K. SLUYTERMAN. † † † † †

OM zich te bedekken, te beschutten, bediende de mensch zich in overoude tijden van schors van boomen en huiden van dieren.

Zoo ongeveer luidt de aanhef van menig werk over kunstgeschiedenis; .... en door het samenvoegen van deze stoffen, door rijgen en binden, door vlechten of weven — heet het verder — vervaardigt hij zich weefsels voor zijn kleederen en voor zijn woning.

Een rechtgeaard schrijver over kunsthistorie popelt om zoo spoedig mogelijk, in een van de eerste hoofdstukken van zijn boek, de Kunst ten tooneele te voeren, en de allerprimitiefste voorbeelden van textielarbeid, vlechtwerken, waarbij door het gebruik van meerdere kleuren van materiaal reeds een simpel patroon is te herkennen, neemt hij als uitgangspunt om er theoriën aan vast te knoopen over de kunst bij wilde volkeren, „de'' kunst, die u van nu af niet meer verlaat en met de geheele kultuurgeschiedenis hand aan hand gaat.

Zijt gij van meening, lezer, dat de prachtige vlechtwerken, de kostelijke snijwerken die wij kennen van wilde stammen, hun oorsprong vinden in een beschouwend, bespiegelend getheoretiseer over versieringskunst? en dat velen van die voorbeelden ontworpen zijn met een reeds ver-ontwikkeld begrip van ornament?

Neen, immers, dàt niet; al wil men het ons in boeken zoo doen gelooven

Wèl echter heeft zulk werk een zekere kunstwaarde door het totaal onpretentieuse, door het natuurlijk begrip van rhythmus en regelmaat, een eigenschap die zelfs bij de minst ontwikkelden, tengevolge van het opmerken van de regelmatig in de natuur terugkeerende verschijnselen, duidelijk is waar te nemen.

En de behoefte om zich te tooien, te sieren, uit zich bij den primitieven mensch te sterker naarmate hij op het wereldtooneel een belangrijker plaats begint in te nemen.

Behangen met veeren en pluimen, met kralen of schelpen, tracht hij een indruk te maken van geweld, van voornaamheid.

En het zijn de wilden niet alleen, die in

KERKELIJK TAPIJT XIIDE EEUW. DUITSCH.

pracht en praal iets indrukwekkends zoeken! Hoe zouden wij een zoogenaamde plechtigheid vinden zonder het kwistig gebruik van stoffen en pluimen?

En zonder in dit alles een bepaalde kunstuiting te willen zien, valt het niet te ontkennen, dat de behoefte aan tooi, aan versiering, aan opschik den mensch als het ware is ingeboren, en dat deze behoefte, naarmate hij tot een verder stadium van beschaving komt, zich tot een uiting van aan kunst naderenden aard ontwikkelt.

De wapens, de voorwerpen van dagelijksch gebruik krijgen vormen waarin zich èn een juist begrip van strikte doelmatigheid, èn een zekere zucht naar vermooiing paart, om in den bouw van de woning eindelijk, — in den ruimsten zin opgevat — als tempel, paleis of grafmonument tot de hoogste volmaking te komen.

De behoefte aan bedekking, aan beschutting heeft zich tot een kunst ontwikkeld, een kunst die alle bedrijven, alle materialen aan zich heeft dienstbaar gemaakt, maar een kunst die niettemin in den textiel-arbeid haar oorsprong vindt en zich daar als het ware geleidelijk uit ontwikkeld heeft.

Gottfried Semper wijdt er een geheel deel

aan van zijn prachtig werk: „der Stil in den technischen und tektonischen Künsten" om deze wijze van ontwikkeling van de Bouwkunst aan te toonen.

En hoe vaak doet niet de architectonische vormenspraak en menige benaming daarbij aan een symbolisch verband met textiel-kunst herinneren; benamingen en uitdrukkingen die zelfs in de gewone spreektaal blijven voortleven.

Het vlechten en weven heeft zich door alle tijden heen, bij het gebruik maken van de meest vernuftige werktuigen, tot een hoogstaande techniek niet alleen, maar tot een veel omvattend bedrijf ontwikkeld.

De vervaardiging van het Tapijt echter, voor zoover dit als handwerk wordt geknoopt, heeft weinig verandering ondergaan en loopt bij verschillende volkeren, en in verschillende tijden, wat de technische behandeling betreft, niet noemenswaard uiteen.

Tapijten, zoo men wil, waren al van ouds een essentieele behoefte in het menschelijk bestaan.

Aanvankelijk dekkleeden van sterke geweven stof, die de wanden vormden van de tentwoning, welke spoedig opgericht en spoedig weer afgebroken kon worden, verdeelden zij als voorhangsels de inwendige ruimte in verschillende vertrekken, bedekten den grond en dienden tot rustbed.

En toen na de tent de blijvende woning zich had ontwikkeld, heeft men nimmer geleefd zonder weefsels aan wanden of op vloeren; men moge rijkere tapijten en kostbare tapisseriën als pure uitingen van weelde aanzien, de oudste volken toch kenden matten die eigenlijk niet anders dan tapijten zijn, en de nomaden voerden hunne kleeden met zich, om niet gedwongen te zijn op den naakten bodem te slapen.

WANDTAPIJT XIIDE EEUW. DUITSCH.
KONING KAREL MET DE VIER WIJSGEEREN.

Over geen industrie misschien bestaan zóóveel archeologische documenten, zóó oud, zóó nauwkeurig, zóó talrijk als over tapijten en weefsels en dit is daaraan toe te schrijven dat beide sinds de hoogste oudheid in eere zijn gebleven.

Konden zij slechts spreken die stoffen, wat al zouden wij niet vernemen over de geschiedenis van de wereld, hoe menig gegeven méér zouden wij hebben over het intieme leven, het politieke, het religieuse leven van de oudheid!

Ziet ze daar soms uitgestald in museumkasten, stomme, zwijgende getuigen van zoovele wereldgebeurtenissen, verkleurd, verbleekt, die brooze weefsels, die eeuwen weerstonden, maar vaak van een ontroerende pracht zijn!

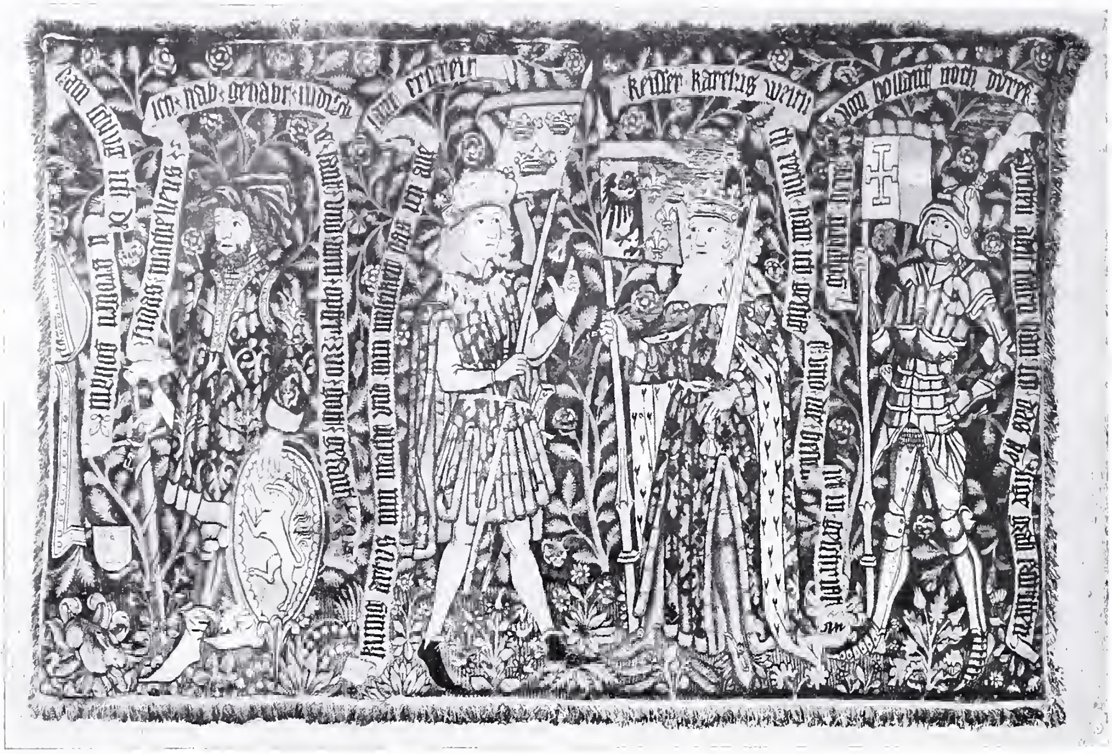
Wij lezen in den Bijbel reeds hoe de tempel met tapijten versierd was.

De paleizen der assyrische vorsten — ze schijnen behangen te zijn geweest met weefsels van goud- en zilverdraden.

Voor de geschiedenis van het tapijt van het hoogste belang zijn de basreliefs die de Egyptenaren ons achter gelaten hebben: zij stellen werklieden voor bezig in dit bedrijf en wij merken op, hoe die bewerking nagenoeg identiek is aan het handwerk van heden.

In Griekenland, waar veel tapijten in gebruik waren, zonder dat men ze er echter vervaardigde, betrok men zijn kleeden reeds uit het Oosten.

Dat evenzeer de Romeinen mooie stoffen wisten te waardeeren blijkt uit de fabelachtige prijzen die men er voor uitgaf.

WANDTAPIJT XVDE EEUW. DUITSCH OF ZWITSERSCH.

Vier millioen sestèrcen, zoo luidt de overlevering, besteedde Nero voor kleeden; een som die gelijk staat met 400.000 gulden.

En in de eerste Christentijden werden voor de orneering van de kerken veel tapijten gebruikt; volgens de kronieken bezaten de eerste christenen rijke stoffen, waarvan verscheidene met kostbare steenen bezaaid.

Een totale verandering ondergaat de vervaardiging van het tapijt in de middeneeuwen. Monniken en nonnen hielden er zich in de kloosters mede bezig en reeds in de XIde eeuw hoort men in Frankrijk van de tapijten van Poitiers gewagen. Met de kruistochten vooral leefde de tapijtindustrie op en werd het gebruik meer menigvuldig. De burchtvrouwen hielden er zich in de riddersloten mede onledig en nu nog zijn de namen van Rheims, Beauvais, Aubusson door hun tapisseriën beroemd.

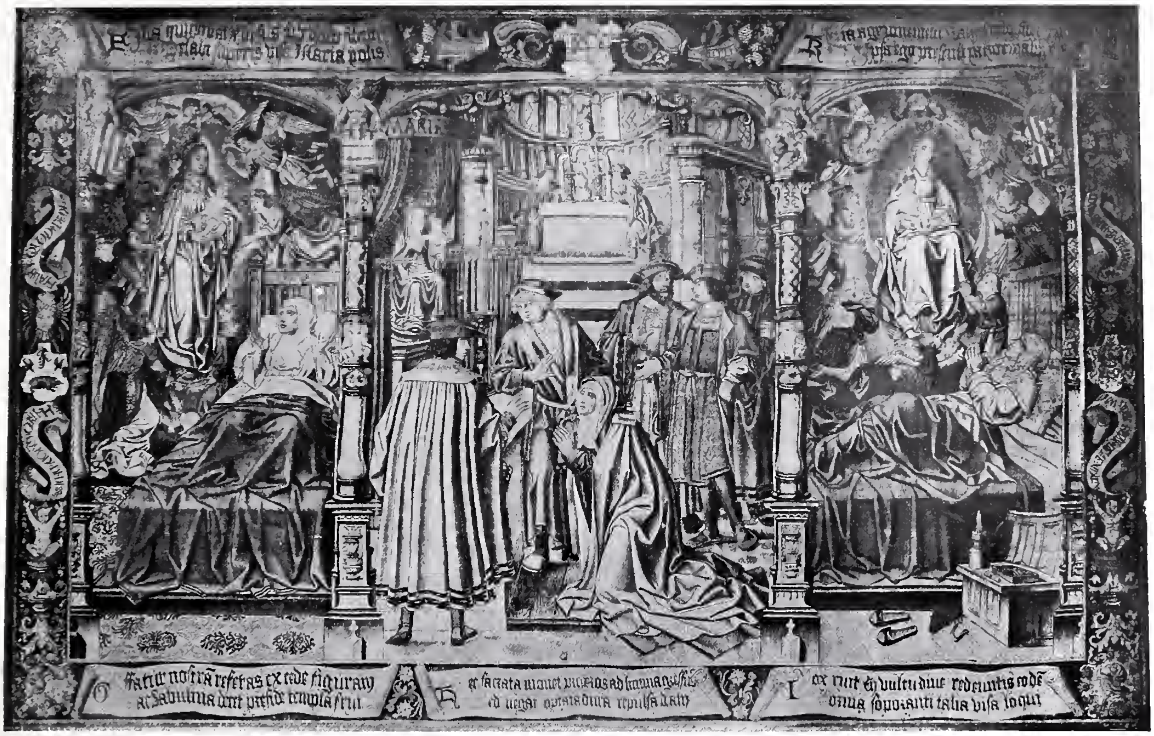
Ook in Engeland steeg in deze tijden de tapijtfabricage tot hoogen bloei en in de XIIde eeuw waren de Vlaamsche wandtapijten reeds wereldvermaard.

Tijdens de Renaissance, met haar zucht naar luister en praal, stond de tapijtkunst meer dan ooit hoog in eere en groote meesters als Raphael ontwierpen voortaan de teekeningen voor de wandkleeden van het Vatikaan.

De gebroeders Gobelin hadden in de XVde eeuw groote ateliers gesticht voor de vervaardiging van tapijten en sedert Lodewijk XIV van deze kunst een staatsbedrijf maakte is de naam G o b e l i n vereenzelvigd met die overbekende wandversiering.

Na de Revolutie verliest de tapijt-industrie veel van haar vroegeren voorspoed.

De tijden dat alleen de grooten der aarde kostbare kleeden gebruiken en men slechts enkele zéér fraaie weefsels maakte zijn voorbij; het tapijt komt meer onder elks bereik, en moge dit op een socialen vooruitgang duiden omdat het een bewijs is van een meer algemeenen welstand, het artistieke karakter, de schoonheid der modellen is er bij ingeboet, en als na de invoering van de Jacquard-machine in het begin van de vorige eeuw, de vervaardiging van tapijten en kleeden

WANDTAPIJT XVDE EEUW.

meer machinaal wordt, raakt de kunstwaarde ervan meer en meer op den achtergrond.

Met de algemeene decadentie op elk artistiek gebied, omstreeks het midden van de XIXde eeuw valt ook een veel minder smaakvolle opvatting in de tapijtkunst samen.

Voor zoover Europa betreft tenminste.

Het Oostersche kleed: Turksch, Persisch, Smyrnaasch, heeft van de wisselende kunstopvattingen, die door de eeuwen heen in het Westen toongevend waren, geen invloed ondervonden. *)

De industrie heeft mogelijk in het Oosten getaand onder den invloed van de concurrentie van de machinale vervaardiging in het Westen; haar artistiek karakter, het schoone van zuiver handwerk heeft zij nooit verloren.

*) Met de algemeene benaming van Oostersch kleed pleegt men in Europa al dien West- en Voor-Aziatischen textielarbeid aan te duiden welke daar na de latere Middeneeuwen tot het begin van de XIXde eeuw ontstaan is en waarvan de bepaalde herkomst niet altijd met zekerheid is op te geven. Japansche en Chineesche tapijten zijn hieronder niet begrepen maar Turksche worden er toe gerekend.

De Oostersche kleeden toch werden niet in fabrieken gemaakt, het waren vrouwen en meisjes die ze knoopten.

Dan, de Oostersche tapijten vertoonen nimmer de ingewikkelde versiering van onze Europeesche weefsels.

Hun ornament herinnert aan de Arabische monumenten. Het is samengesteld uit streepen, vierkanten, achthoeken of Arabische letterteekens. Hun schoonheid bestaat in onnavolgbaar coloriet.

In de oude tijden had elke tapijtwever of weefster het getouw in huis.

Men improviseerde zijn eigen patroon, bereidde uit plantensappen zijn eigen verfstoffen, in één woord, men was de ontwerper, de colorist, de uitvoerder tegelijk.

Elke werkman was tegelijk een artiest in zijn vak. De kunst ging over van vader en moeder op zoon en dochter; het was een lange en moeitevolle arbeid een klein tapijtje te maken, maar met de grootste liefde en zorg werd er soms een jaar, ja werd er soms jaren over één enkel kleed gewerkt!

PRIMITIEF OOSTERSCH WEEFGETOUW.

En toch dit weefsel werd reeds sinds eeuwen op dezelfde wijze vervaardigd.

In den tegenwoordigen tijd heeft men herhaaldelijk getracht op mechanische wijze het zelfde te bereiken; tevergeefs, het bleek steeds op een échec uit te loopen: het weefsel kreeg niet de verlangde en vereischte deugdelijkheid en miste alle charme.

Men bleef dus bij het oude, en hoewel men altijd zal gezocht hebben in de techniek verbetering aan te brengen, hier bleek men niet te mogen slagen . . . en „gelukkig" mag men wel uitroepen.

Eeuwen geleden reeds vervaardigden de Perzen en klein-Aziaten op dezelfde manier hunne tapijten, en wel op de meest primitieve wijze.

Men plaatste twee vertikale palen in den grond op een onderlingen afstand ter breedte van het tapijt dat men maken wilde, waartusschen men twee horizontale palen plaatste, één ongeveer 70 c.M. van den grond en de tweede zooveel hooger dan de lengte van het te maken tapijt.

Tusschen die twee horizontale boomen werden in vertikale richting dunne draden gespannen, zoo strak mogelijk.

Dit was de zoogenaamde k e t t i n g. Om deze dunne draden nu werden dikke wollen draden geknoopt en, wanneer een rij van deze knoopjes was gelegd, werd een dunne draad daartusschen door gebracht, om den anderen kettingdraad dezen i n s l a g er vóór of er áchter doorbrengende, zoodat men eigenlijk een kruising van dunne draden verkreeg, waartusschen de dikke, of p o o l d r a d e n geklemd werden. Deze zeer primitieve wijze van werken

is dan ook de oorzaak dat de oude Perzische tapijten zelden of nooit vlak liggen. De kettingdraden toch werden op het gevoel af met de hand gespannen, waardoor dikwijls ongelijke spanning ontstond en waarbij dan vaak de horizontale balken kromtrokken, hetgeen de tapijten dan te strakke of te ruim liggende gedeelten gaf.

Al is het weefsel tegenwoordig nog hetzelfde, de hulpmiddelen zijn wat meer geperfectioneerd.

Vroeger moesten de weefsters al naarmate het tapijt groeide, hare zitplaatsen hoogerop brengen, tegenwoordig zijn die horizontale palen vervangen door holle trommels van ongeveer 50 c.M. middellijn, van hout en ijzer, waaromheen het afgewerkte gedeelte van het tapijt wordt opgewonden, zoodat de werksters blijven zitten en het weefsel omlaag wordt gebracht.

In onze moderne fabrieken zijn de weefgetouwen dan ook zeer gecompliceerd en geheel uit ijzer en staal geconstrueerd, berekend op de spanning van de honderden draden, zoodat het tapijt daarbij zuiver recht en vlak van het getouw komt.

Die oorspronkelijke tapijten en tapijtjes zijn wonderen van schoonheid zoowel om hun kleur als hun versiering; zuivere plantenkleuren, dan helder, dan weer gebroken, prachtig in harmonie met het natuurlijke wit van de wol, zij smelten saâm, wisselen zich af en geven aan het geheel een zoo streelende bekoring als door weinig Westersche weefsels wordt bereikt.

En dan: het ornament, geometrisch als het is, eigent zich volkomen voor de stof, ook daar waar soms plant- of diermotieven tot een rhythmisch werkende compositie zijn verwerkt. *)

Nimmer zijn schaduwen aangebracht, nergens wekken de vormen eenige illusie van relief op. Nooit is van het begrip van zuivere vlakversiering afgeweken en het weefsel is, dank zij het zorgzaam knoopwerk van een groote soliditeit.

De Oosterlingen gebruiken hun kleeden zoowel op den vloer als aan den wand, ook in kleiner formaat als karpetten.

Op het ornament is dit van weinig invloed. Immer vlak versierd is het Oostersche kleed als vloerbedekking dus altijd juist, altijd stijlvol van begrip.

En in de bidkleedjes — zij er ook in het ornament een bepaalde richting te herkennen, een onder en boven — vlak blijft het immer.

Men kent voldoende die heerlijke kleine karpetten, met hun eigenaardig fijn weefsel en het verwondert ons niet dat de Oosterling wel daarop neerknielt, nimmer met schoenen aan die juweeltjes betreedt.

Want kostbaar zijn die kunstproducten der oude tijden, al leefden de menschen die ze maakten van ongeveer niets, in al hun eenvoud.

Des te meer jammer is het dat deze kunst in Perzië en Klein-Azië vrijwel geheel te loor is gegaan.

Wel worden daar natuurlijk nog tapijten gemaakt, maar men vergist zich wanneer men meent dat die zoo groote kunstwaarde hebben en daar nog werkelijk die eenvoudige artiesten zouden bestaan die met eigen fantasie werken en zelf hun prachtige verfstoffen bereiden.

Die tijden zijn voorbij; de tapijten, die nu nog in die landen worden gemaakt, zijn vervaardigd door werklieden, die machinaal voor een minimum loon werken voor Engelsche of Turksche importeurs, naar patronen door dezen hun verstrekt, van ordinaire wol uit Europa met slechte aniline kleurstoffen geverfd.

Die tapijten zijn dan ook goedkoop omdat die ongelukkige Oosterlingen voor een appel en een ei werken, ten voordeele van de importeurs en van de wederverkoopers in Europa die de hoogste prijzen durven te vragen.

Jaarlijks ziet men ze komen, die sluwe kooplieden, die u met de grootste welsprekendheid vertellen dat zij zooeven uit Konstantinopel aankwamen, en u onder een vloed van woorden een ontelbaar aantal „echte"

*) Bij sommige volken van den Islam is het afbeelden van menschen en dieren door godsdienstige voorschriften verboden; dit verklaart het veelvuldiger voorkomen van geometrisch en plant-ornament.

WANDTAPIJT XVIIde EEUW
NOORSCH
VOORSTELLENDE DE KONINGIN VAN SABA

Kherseks of Kurdistans*) voor oogen voeren, „Allen mit den reinsten Pflanzen-farben", en „niemals mit Aniline-farben" gekleurd!

En nauwelijks is Reiner vertrokken of daar komt Brüll, zooeven uit Konstantinopel gekomen, binnen en verneemt vol verbazing alsof hij nooit van een syndicaat gehoord had dat zijn collega er vóór hem was: „ach! der Reiner, war er schon da? wenn er nu r e i n war!"

Schrik niet als een dag of wat later een paar keurige Oostenrijkers: hooge dubbele boorden, in de plooi gestreken pantalons, glanzende lakschoenen, zich bij u aan laten dienen als zooeven uit Konstantinopel aangekomen, en uw kamer in korter tijd, dan ik noodig heb dit te schrijven, volleggen met „Bokharas" en „Kasaks" †), op het oog werkelijk zeer mooi, maar waarvoor dan overdreven prijzen gevraagd worden

Weet gij een probaat middel, lezer, om deze vaak lastige heeren spoedig te doen verdwijnen en u tegelijk van de eigenlijke waarde van hun tapijten te overtuigen?

Leg een duimstok aan, biedt *f* 14.50, of „in aanmerking nemend de gestegen wolprijzen" *f* 15.50 per vierkanten meter en tien tegen één dat uw koopman met zijn voorraad met de grootste snelheid vertrekt; . . . maar verwonder u niet wanneer u een half uur later het door u gemeten tapijt tegen den pas bedongen prijs wordt thuis bezorgd.

In het Westersche kleed is het verschil tusschen v l o e r- en w a n d-t a p ij t dadelijk te onderkennen.

*) *Khersek* is de persische naam voor wollige en zware tapijten. *Koerdistan* heeten de fijnste gladde tapijten die thans in Perzie worden gemaakt en waarvan het patroon uit palmetvormen en uit schijnbaar onregelmatig gestrooide bloesems en lancetvormige bladeren bestaat.

†) *Bokharas* of *Bocharas* zijn langharige tapijten, en waarvan de hoofdkleuren voornamelijk indisch-rood en oker-geel zijn.

Het geometrisch ornament bestaat veelal uit haakvormige motieven die door de vormen van spinnen, schorpioenen e. d. geïnspireerd kunnen zijn.

Kasaks heeten de Kaukasische knooptapijten. Zij vertoonen in de versiering meest verscheidene grootere vakken, waarbij zich als patroon de figuur herhaalt, die het meeste overeenkomst vertoont met tegen elkaar gelegde dubbele haken.

Het laatste is het beste te omschrijven als: nabootsing in weefsel van een decoratieve schildering, in het *Gobelin* tot de hoogste technische perfectie gebracht; hoewel er onder de Westersche vloerkleeden menige zou zijn aan te wijzen, in het bizonder uit de XVIII[de] en XIX[de] eeuw, waar in stede van een volkomen vlakke vloerversiering te vormen, naturalistische bloemen en dieren, zelfs landschappen op realistische wijze zijn uitgebeeld.

Maar het middeneeuwsch wandtapijt, weliswaar met figuren versierd, draagt een totaal vlak-werkend karakter. Rhythmisch groepeeren zich engelen en religieuse figuren in bescheiden kleursamenstellingen tot een ornament, zóó gepast, dat de zware plooien waarin deze, meest wollen, stoffen neervallen, eer aan het decoratief effect ten goede komen dan het schaden.

En men herinnere zich slechts de fraaie kerkgewaden om te weten hoe in vlakke kleuren uitgevoerde weefsels van een sprookjesachtige werking zijn.

Zoo kent men XV[de] eeuwsche wandtapijten van Arras met voorstellingen uit de Bijbelsche geschiedenis, vol figuren, maar waarvan de kleuren in enkele bepaalde tonen zijn gehouden. Men ziet perspectief, diepte, weliswaar gebrekkig weergegeven, maar nimmer modeleering noch effecten van licht en schaduw of verkeerd begrepen nabootsingen van relief.

Daardoor werken deze kleeden zoo zuiver decoratief.

Spreuken, namen, banderollen die smaakvolle letterschriften dragen, aangebracht over en midden tusschen de voorstellingen, geven nog duidelijker te kennen dat er hier allerminst naar gestreefd werd een schijn van werkelijkheid te imiteeren. *)

En daarom vermogen deze tapisseriën zoo passend met versieringen, en meubels uit welke stijlperiode ook, in zuivere harmonie te blijven.

*) In dat opzicht zijn ook de Noorsche tapijten zoo schoon, niettegenstaande de houterige en soms malle lachwekkende figuren in XVIIde eeuwsche kostuums, die helden en heldinnen uit sprookjes of, in Bijbelsche voorstellingen, koningen en profeten moeten personifieeren.

WANDTAPIJT XVIII^DE EEUW.

De moderne Engelsche wandtapijten o. a. door Morris en Burne Jones ontworpen zijn op diezelfde eigenschappen gebaseerd.

De werking van schaduw in niet-relief-ornament — zegt Morris — is niet om ronding uit te drukken maar om den vorm te verduidelijken. Over zooveel schaduw als noodig is om dat te bereiken mag de ornamentist beschikken. Maar als hij poogt er ronding en relief mede te imiteeren, dan zeer zeker zal hij elkeen kwetsen, die eenig zuiver stijl-gevoel bezit.

En Morris' arbeid blijft in die opvatting consequent.

Niet aldus de schilders der Renaissance die voor de fabrieken van Rome en Brussel teekenden.

Hunne cartons zijn schilderijen en de weefsels daarnaar gemaakt hebben al den glans van de verf; meer dan dit: de kostbaarste zijn met goud rijk doorweven, hetgeen ze echter wat verder van de nabootsing der werkelijkheid terughoudt en ze reeds daardoor juister decoratief doet blijven.

Meestal zijn die voorstellingen door breede bordures van vruchten, bloemen en arabesken omlijst, wat min of meer aan het vervangen van de lijst om de schilderij doet denken.

De onderwerpen omvatten het geheele veld van de XVI^de en XVII^de eeuwsche schilderkunst: religieuse of historische tafereelen, allegorieën en romantische landschappen of stillevens, zooals in de Hollandsche wandkleeden; en in de XVIII^de eeuw zijn amoureuse tooneelen van herders en herderinnetjes in den geest van Watteau en zijn school voor tapijten algemeen in zwang.

Nu nòg dienen al deze tapijten, in zoovele museums en verzamelingen vergaard als voorbeelden voor de gobelins; en het werk van Galland, die langen tijd aan het hoofd van de Manufacture des Gobelins stond, wijkt soms nauwelijks van die XVIII^de eeuwsche typen af, hoewel de oude kleuren door den tijd verbleekt, soms verschoten, niettemin de moderne fabrikaten in gloed en harmonische zuiverheid overtreffen.

Maar al deze tapijten verloochenen niet hunne bestemming: w a n d-t a p ij t e n zijn zij, niet om zich zelfs wille ontstaan, maar met de

bepaalde bedoeling als versiering van den wand te dienen, en zij beantwoorden nog zoo goed, misschien, nu hun kleuren teerder werden door den tijd, nog beter dan vroeger, aan het doel wandbekleeding te zijn, passend gebleven in elke moderne omgeving.

Nu behangt men de wanden met schilderijen, door vergulde lijsten omraamd, wat deze nog meer van den wand isoleert, ze vaak volkomen met de omgeving doet disharmonieeren; den wand sieren in den strikten zin, zooals de kleeden dat doen met hun decoratief behandelde bordures, kunnen schilderijen nimmer.

Doch ook de weefsels worden niet altijd in zuiver stijlvollen zin toegepast.

Bij de bekleeding van meubels, van stoelen en sofas met gobelinstoffen, met de prachtigste tapisserie d'Aubusson, is de groote kunstwaarde van die weefsels nauwelijks een voldoende verontschuldiging voor het op æsthetischen grond waarlijk afkeurenswaard gebruik.

Maar vloerkleeden hebben andere eischen.

Zij worden vlak op den vloer gespreid, zij worden betreden en zij dragen meubels.

Andere schoonheidsbegrippen gelden dus voor deze.

En dan, vloertapijten worden steeds onder een bepaalden hoek gezien, het licht valt er onder bepaalde omstandigheden op. Het standpunt van den beschouwer wisselt, hij ziet het tapijt dan van hier, dan van daar, soms in het licht, dan weer in een stemmig halfduister.

Wat het dichtst aan zijn voeten is, treft het eerst zijn oog, het onder en boven, het links en rechts wordt bij een horizontaal gespreid kleed van een andere beteekenis en de minste nabootsing van relief, die de oppervlakte oneven zou doen schijnen is ten eenenmale uitgesloten. Kortom aan de versiering zijn geheel andere eischen te stellen.

Ontwerper en uitvoerder hebben hier rekening mede te houden en eerst door hun wèl overlegde samenwerking, zal het geweven vloerkleed een kunstwerk kunnen zijn.

WILT gij wat meer zien, lezer, van artistieke vloerkleeden, laat ik u dan naar Deventer vergezellen.

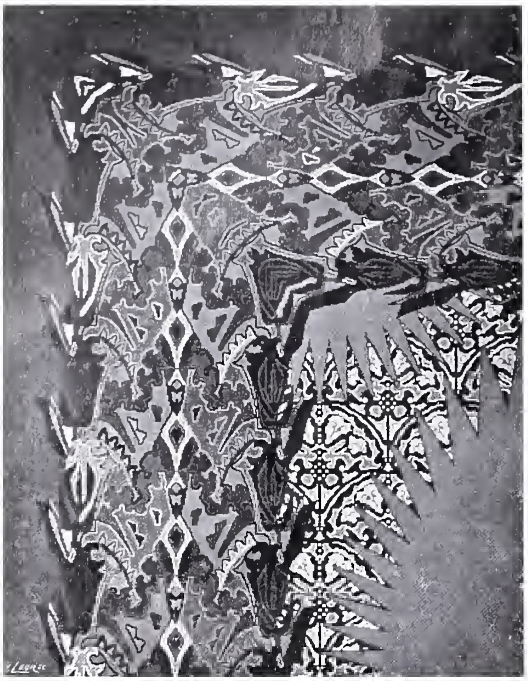
Fluks echter eerst even te Zutphen uitgestapt en ons naar het *Wijnhuis* gespoed waar de Deventer tapijtfabriek voor enkele dagen een aantal kleeden en cartons heeft tentoongesteld en waardoor wij dus wat meer van nabij, behalve met het werk van Colenbrander, ook met de teekeningen van Bouhuys, Kuit en Renssen kunnen kennis maken.

De heer Mouton, de tegenwoordige directeur der Deventer fabriek, is zoo vriendelijk ons daarbij zijn geleide en voorlichting aan te bieden en zal ons gaarne over de teekeningen en over de tapijten zelf de noodige bizonderheden vertellen; hij hoopt ons straks te Deventer tevens nog eens door de fabriek rond te voeren om ook van de vervaardiging van het tapijt iets te laten zien, en ons, al is het slechts oppervlakkig, toch een indruk te laten meenemen van de verschillende bewerkingen die de wol ondergaat vóór ze als kunstwerk de fabriek verlaat.

Vol verwachting bestijgen wij de kloeke trap van het *Wijnhuis*, interessant type van onze heerlijke nationale XVII^{de} eeuwsche bouwkunst.

En wij kunnen niet nalaten even van de hooge stoep af een blik te laten gaan over het vriendelijke marktpleintje, waar in het heldere licht van een tintelenden winterochtend aardige Geldersche vrouwtjes, in haar stemmige kleederdracht, zich bewegen met een leuk, knus gedoe van kleinsteedsche drukte, kostelijk, gezellig tafereeltje, dat ons in het gemoedelijke leven verplaatst van de provincie die wij over den IJssel zich in een wazig winterverschiet daar vèr zien uitstrekken.

Vergeet vooral niet uw sigaar in den daarvoor bestemden bak te deponeeren. De Zutphe-

TRANEN 2. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

naren zijn blijkbaar zuinige rookers en namen forsche maatregelen voor de bewaring van hun half opgerookte havannas; tenminste een van zwaar ijzer geconstrueerde straatlantaarnkap, ondersteboven geplaatst bevat ruimte voor wel zeker een paar honderd „eindjes".

Binnentredend staan we opeens midden tusschen de „Colenbranders".

Eén mollig tapijt, enkel in olijfgroen, waarop in het ivoorachtig glanzend wit van de natuurlijke wol, slechts één enkele middenversiering, hangt tegen den eersten wand van den ingang.

Hoewel zeer onvolkomen verlicht in een ongunstige vertikale positie, — een vloertapijt toch hoort te liggen, vlak, op den vloer — treft ons dit kleed als van een zéér bizondere bekoring: die twee kleuren slechts; dat op het eerste gezicht zoo grillig maar tòch zoo wèloverwogen ornament, goed gebalanceerd, het moet van een meester zijn .... het kan niet anders of dit is een Colenbrander in al diens zeer persoonlijke oorspronkelijkheid.

Iets zóó aparts, zóó individueels, het verwondert ons niet dat het geen catalogusnummer maar een n a a m draagt: *Artisjok*. Toch zien wij een klein cijfer achter het woord artisjok staan?

De heer Mouton merkt blijkbaar onze verwondering, en haast zich om ons uit te leggen dat alle Colenbrander-tapijten namen dragen; aanvankelijk gebaseerd op het oorspronkelijk motief, dat heel in het begin als allereerste uitgangspunt diende voor het ontwerp, maar aldoor werd uitgewerkt, gewijzigd, aangevuld, eindigt de benaming met ten slotte nog een vage herinnering te zijn aan den beginvorm, die zelfs bij een oppervlakkige beschouwing er niet meer zoo dadelijk in te herkennen is.

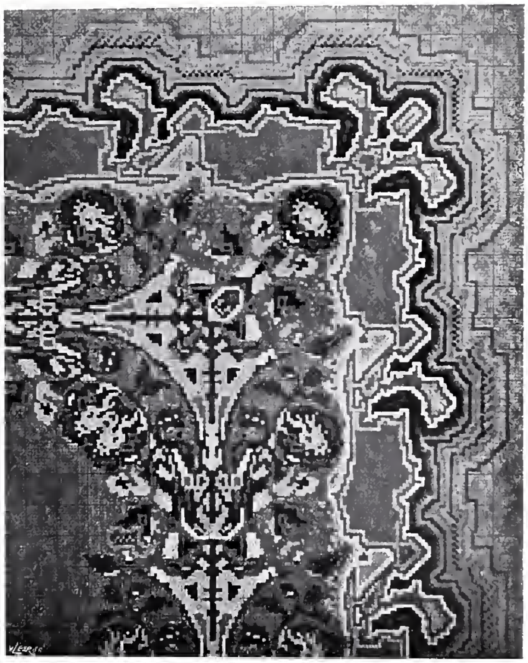
En namen als *Tulp*, *Water*, *Vlammen*, *Tuin* duiden er alléén nog op wat den ontwerper als onderwerp trof en welke zijn eerste impressie was die hij tot een symfonie van lijn en kleur vermocht uit te werken.

Die woorden echter, zij wijzen niet op den vorm alléén, ook voor den aanvankelijken kleurenindruk zijn zij de benaming, maar de kleuren worden gewijzigd, komen in geheel andere combinaties voor en als w a t e r of v l a m m e n in het begin een indruk van groen, blauw en wit, of rood en geel aanduidden,

TULP 1. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

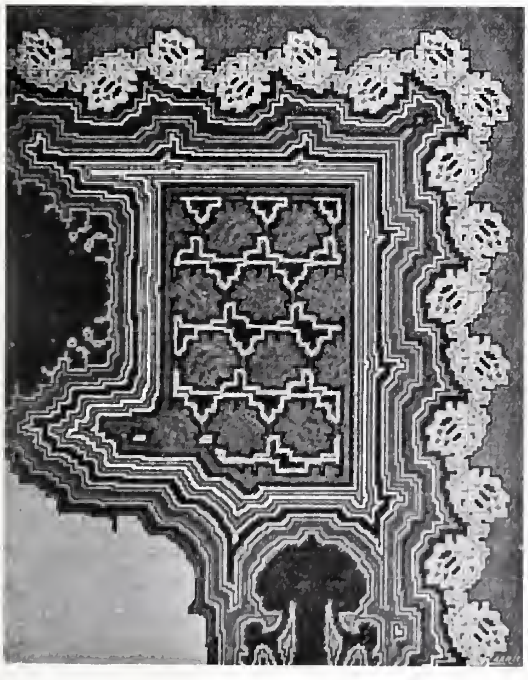
bleef die naam bij de vervaardiging van het tapijt verder behouden voor een serie waarin beurtelings òf de oorspronkelijke motieven, maar in andere kleursamenstelling, òf dezelfde kleuren in andere motieven toegepast werden, zoodat ten slotte de oorspronkelijke namen van een volgnummer voorzien als het ware registernummers werden voor geheele reeksen versieringen in één bepaald palet.

LENTE 37. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

Men versta hier wel, dat „palet" in dezen zin beteekent een zeker aantal stalen wol van verschillende kleuren en nuances, die allen behoorlijk genummerd en geregistreerd als waren zij in den Burgerlijken Stand ingeschreven, als de standaard-kleuren in het arehief worden bewaard om er telkens elke nieuw geverfde partij wol mede te vergelijken en aan te toetsen.

Hier heeft bijvoorbeeld het tapijt, dat wij zoozeer bewonderden: Artisjok 2, een palet van twee kleuren, ginds zien wij een teekening: Artisjok 4, waarin wij wèl de contouren van het eerste ontwerp terugvinden maar in een andere eombinatie van kleuren: palet 4 dus, dat niet minder dan vier kleuren: wit of grijs, blauw, rood en licht-blauw te

ARTISJOK 4. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

zien geeft; en zoo geeft één enkele omtrek, in versehillend palet dus een aantal variëteiten, in sommige ontwerpen vaak tot bijna dertig uitgebreid.

Vlak naast het sehoone wit-groene tapijt (waarvan een reproduetie in kleurendruk bij dit artikel is gevoegd) hangt een kleed, dat *Tuin* 13 heet, en waar een diep indigo met ultramarijn alléén in een heerlijk gevonden verhouding samensmelten.

Daar zijn verder *Vlammen*, dofgroen, in het midden grijs, met hier en daar een weinig geel en kleine spikkeltjes wit, of *Wellenschlag* en *Zee*, waarin veel cobalt en vaal donkergroen; maar geen van deze kleeden of zij zijn van een volkomen rust, de kleur in volmaakt evenwieht en Colenbrander bereikt in *Moeras* 2, met een palet van niet minder dan zes-en-twintig kleuren een perfeete harmonie.

Als we dan nog opmerken, dat geen van deze kleuren, hoe verschillend van sterkte, en telkens in een andere tegenstelling naast elkaar staande, nimmer ook maar het minst met het beslist vlakke van de teekening in tegenspraak zijn, en dat geen van die vele nuances ook maar eenigszins verder van of dicht bij ons schijnen te zijn, doch alle

MOERAS 2. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

zonder uitzondering op het zelfde plan: het vlak van het kleed, liggen, en als eindelijk geen valsche toon de compositie verstoort, dan gevoelen wij wèl voor het oeuvre te staan van een ornamentist en van een colorist bovenal van meer dan buitengewone begaafdheid!

Wij zijn werkelijk teleurgesteld als wij van den heer Mouton vernemen, dat wij straks als wij te Deventer komen Colenbrander niet zullen aantreffen en dat wij jammer genoeg van zijn atelier en van zijn wijze van werken geen indruk zullen kunnen meebrengen.

Want om volkomen rustig te kunnen werken, geheel zich aan zijn inspiratie te kunnen wijden, om met zijn fantasie geheel alleen met de natuur te zijn, woont de kunstenaar, die nu een goede 60er zal zijn, geheel buiten, ergens in Terborg.

Maar wij zijn natuurlijk nieuwsgierig iets meer in bizonderheden te vernemen omtrent den artiest zelf, wiens werk een zoo geheel bizondere, bijna geïsoleerde plaats inneemt in de moderne Hollandsche sierkunst, en van wien wij, behalve zijn tapijten, zoo menige mooie pul ons herinneren van het allereerste Rosenburg, waarmede hij de versiering van onze nationale fayence in een totaal nieuwe richting heeft gestuurd en waarin nevens de fantastische teekening een zoo bizonder persoonlijk en forsch coloriet spreekt.

Aanvankelijk architect, in welk vak hij geruimen tijd te Parijs werkzaam was, had de decoratieve kunst Colenbrander steeds aangetrokken en heel jong was hij reeds begonnen

ontwerpen te teekenen voor aardewerk en tapijten.

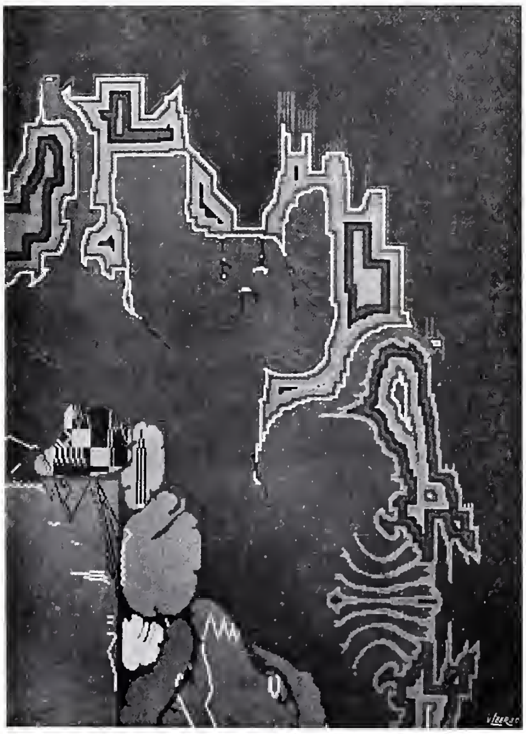
Tapijten maken vooral was altijd zijn ideaal, maar zooals het een dertig jaren geleden met onze versieringskunst gesteld was, bood zich voor den enthousiasten jongen werker nooit de gelegenheid zijn ideeën uitgevoerd te zien, noch om het tapijt zooals Colenbrander dat in fantastischen droom voor zich zag, werkelijkheid te zien worden.

De fabrikanten tot wie hij zich met zijn arbeid wendde vonden het g e k k e n-w e r k en de toenmalige directie van de Deventer fabriek, welke nu aan Colenbrander een groot deel van haar reputatie dankt, maakte hierop geen uitzondering.

Colenbrander, een zoo subtiel gevoelend artiest was allerminst de man om zijn arbeid zelf naar behooren te pousseeren en om er praktische vruchten van te plukken.

Bescheiden en stil leefde hij voort, door velen voor een zonderling gehouden en onder verschillende anecdotes die omtrent zijn eigenaardige manier van werken de ronde doen hoort het vermakelijke verhaal dat Colenbrander voor het maken van een kleurstaal voor de plafonds in „de Haagsche kunstkring", zóóveel rood had gebruikt, dat er gedurende eenigen tijd in heel den Haag geen vermiljoen meer zou te krijgen zijn geweest.

Allengs zag een clubje vrienden die den talentvollen man beter kenden en met zijn werk dweepten, zich in staat een voldoend aantal personen voor hem te interesseeren die een fabriek aankochten waarin tapijten zouden gemaakt worden alléén naar *zijn* teekeningen.

LENTE 21. TAPIJTONTWERP VAN TH. A. C. COLENBRANDER.

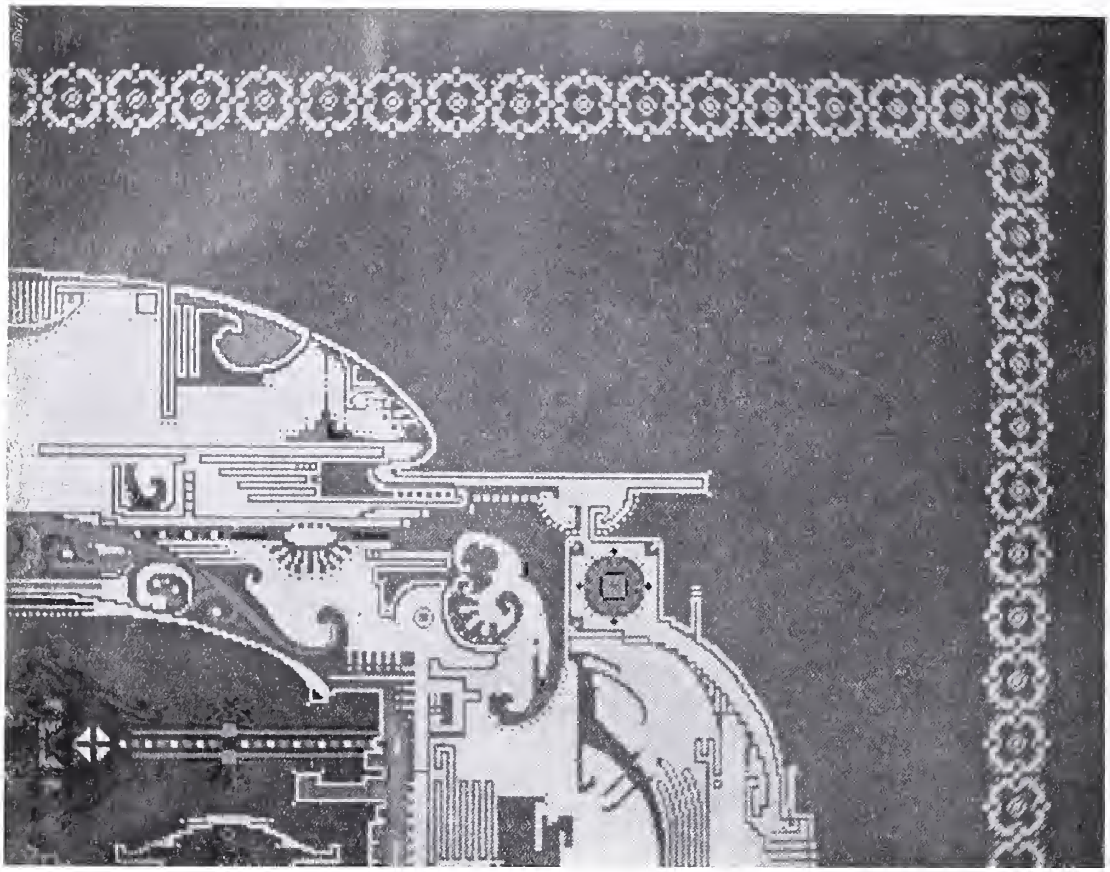
En toen er voldoende fondsen bijeen waren, werd een jaar of negen geleden de Amersfoortsche tapijtfabriek overgenomen en naast Colenbrander als de „leading artist", aan den architect Mouton de leiding van het administratieve en technische gedeelte opgedragen.

Men scheen juist gezien te hebben : de fabriek ontwikkelde zich onder het beheer van die beide mannen snel, en de „Colenbrander-tapijten" vielen weldra èn hier èn in het buitenland, om hun zéér bizonder karakter in het oog.

Toen bij den dood van den vorigen directeur van de Deventer fabriek, den heer Van Schermbeek, Mouton daarheen geroepen werd om de leiding van deze zaak op zich te nemen werd tegelijk de Amersfoortsche fabriek met de Koninklijke Deventer-tapijtfabriek vereenigd en van toen af Colenbrander dáár artistiek leider en adviseur.

De kostbare verzameling ontwerpen, losse ideeën somtijds, maar meestal door Colenbrander zelf zorgvuldig doorgedacht en met groote vastheid op ruitjes geteekende cartons behooren van nu af aan de Deventer fabriek, en met zóóveel zekerheid zijn die teekeningen gemaakt dat bij de uitvoering geen wijziging noodig is.

De formaten der kleeden of karpetten gebieden natuurlijk herhaaldelijk het verplaatsen der assen en patronen, of gedeelten van patronen worden omgezet of anders gecombineerd naar behoefte; in de kleuren volgt men echter slaafs het eens door Colenbrander vastgestelde en in de wol zelf beproefde palet;

TAPIJTONTWERP VAN H. J. BOUHUYS.

ja zelfs de fabriek heeft zich bij contract verbonden dáár zonder de toestemming van den meester geen wijzigingen in aan te brengen.

En die teekeningen op ruiten laten omtrent de beslistheid waarmede de kleur-samenstellingen zijn vastgesteld geen enkelen twijfel.

Geen effecten door het toevallig samenvloeien van doorschijnende sapverven, die in aquarellen zoo een groote verscheidenheid van nuances en gebroken half-tinten vormen, zijn hier in het spel.

Als mozaiek liggen de duizenden kleine vakjes, nauwelijks enkele millimeters in het vierkant, naast elkaar, èlk voor zich in dekverf met een van de geregistreerde kleuren van het gekozen palet ingevuld.

Elk ruitje stelt één knoop van het weefsel voor, één knoopje van de 22.000 die er bij gewoon werk per vierkanten meter voorkomen en welk getal bij tapijten van fijner kwaliteit tot 50- en 60.000 stijgt.

De eisch door de uitvoering zelve aan de teekening gesteld, geeft daaraan dat vaste, dat gedegene; de techniek hield hier de fantasie binnen de banden van regelmaat en herhaling en het „leit-motiv" werd rhythmisch verwerkt tot een strenge compositie.

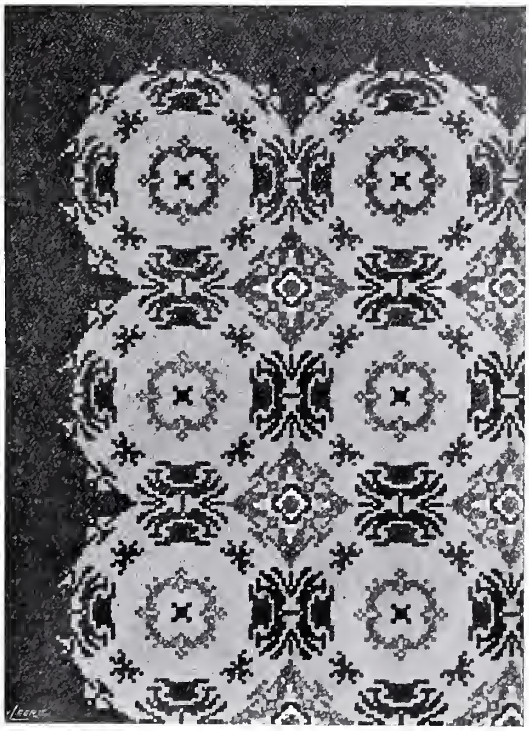
Dit is juist Colenbrander's groote kracht.

Een inspiratie uit de natuur: het rimpelende watervlak, het zwellen van een golf, een veld met kruidjes en bloempjes, of de melancholie van den grijzen winterdag — water, zee, lente, tranen — waren de ideeën in genialen scheppingsdrang, tot nooit geziene, aan geenerlei conventie van afgezaagde aesthetische formules gebonden ontwerpen belichaamd, maar alléén in zuiver gevoeld begrip van het karakter van de stof en de techniek met het meest juiste stijlbegrip tot het volkomenste evenwicht uitgewerkt.

Van de eischen der techniek uitgaande,

door vaste wetten van regelmaat en kontrast, gepaard aan een zekere fantasie tot een goed ontwerp voor een tapijt te komen is mogelijk; maar een spontane gewaarwording, diep grijpende in de ziel van den aan verbeelding rijken kunstenaar zóó te verwerken dat aan de technische en materieele eischen van de uitvoering volkomen recht wedervaart, ziet, dat is slechts de gave van een zéér enkele, en Colenbrander werd daarin nog niet overtroffen.

Toch leidt juist dat eerste spontane van de idee, slechts gaandeweg gebonden door de voorwaarden van materiaal en bewerking tot vindingen van een blijvende oorspronkelijkheid.

TAPIJTONTWERP VAN H. J. BOUHUYS.

Bouhuys' teekeningen voor tapijten hier geëxposeerd geven hiervan het bewijs.

Eén ervan in het bizonder, een groot groen vlak, waarom een smalle afsluiting: een wit randje als een fijne snoer van bloesems er rondom gespreid, en het midden versierd met een medaillon van wit, waarin een mooie combinatie van mauve, lila en oud-rood, waartusschen hier en daar groene en gele stippen tintelen, treft ons door een bizonderen rijkdom.

Men denkt zelfs even door de forsche ongebroken kleuren aan een Oostersch motief, dan weêr door de vereeniging van groen en wit met dofrood aan de frescoschilderingen van de Florentijnsche zolderingen der Renaissance, maar de teekening, het ornament herinnert nòch aan het eene, nòch aan het andere.

Hier was het in de natuur geziene de leidende gedachte.

Een bleekveldje waarop eenige stukken waschgoed, waartusschen kleine bloemgroepen, was, naar de ontwerper ons zeide, diens eerste inspiratie, en met veel liefde verwerkte hij dit gegeven tot een decoratieve vlak-vulling, zeer streng in de contouren, zuiver voor de techniek gedacht.

Bouhuys is de chef van de teekenaars en zijn jarenlange, volkomen vertrouwdheid met het weefsel is hem een waarborg voor het zuiver textiele karakter van zijn teekening, en deze heeft het spontane, het frissche van den eersten opzet behouden en behoort zeker tot de best geslaagde cartons der collectie.

Zijn ontwerpen in 't algemeen zijn streng, serieus en in alle opzichten speciaal voor tapijten gedacht.

Er is o. m. een kleed waarvan één enkel cirkelmotief, blauw op blauw, slechts hier en daar verlevendigd door kleine bruine, witte en gele kruisjes het thema vormt, maar dat in allen eenvoud als versiering van een tapijt van grootere uitgestrektheid bizonder gelukkig is.

Strenger nog dan Bouhuys is Kuit, van wien hier een dessin te zien is, dat evenals het bovengenoemde uit de regelmatige herhaling van cirkelmotieven bestaat op een in vierkanten verdeeld schema gebouwd, alleen echter nog wat soberder en in kleuren stemmiger: turksch rood waarop de cirkelmotieven in grijs-bruin, en een smal, zeer fijn bruin en wit lijntje dat middenveld en diepblauwen buitenrand bindt.

In een andere teekening gaat Kuit nòg een stap verder in soberheid en scheidt met een zuiver rechthoekig omloopend galon, middenveld en rand, welk galon hij tusschen den binnenrand en de bossing of buitenrand

ONTWERP VAN M. D. RENSSEN.

nog eens herhaalt.

Zijn middenvak is saamgesteld uit een herhalend cirkelpatroon van doffen goudtoon, door kleine ivoor-kleurige rozetjes vastgehouden op een donkerblauwen fond en de galons van grijs-blauw, bruin en wit contoureeren met groote vastheid het matte groen dat met wit afgewisseld de teekening van de bordure vormt.

De indeeling doet hier werkelijk meer aan de Oostersche kleeden denken en al zijn Kuit's motieven geheel modern, het meer geometrische ervan, de geheele opzet en groepeering heeft met de oude Smyrna-tapijten veel gemeen.

Renssen's arbeid heeft in het algemeen een bizondere distinctie van coloriet.

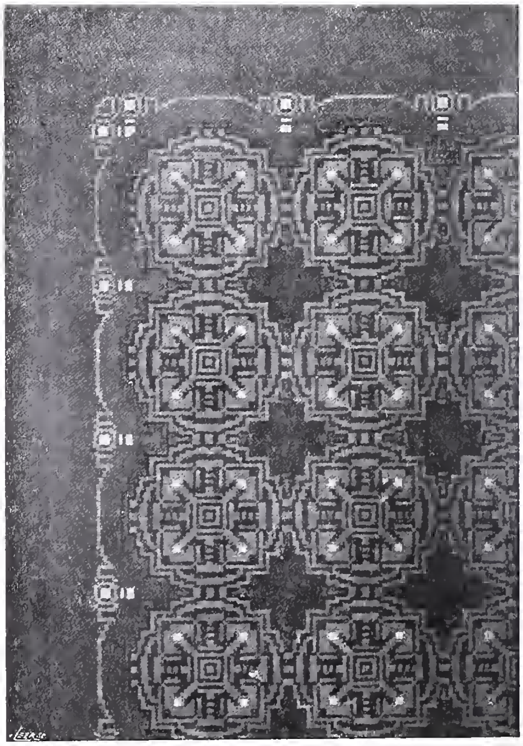
Of zijn teekening bestaat uit een doorloopende versiering, zoowel van rand als middenveld, dan wel hij weet rand en midden op zeer vernuftige wijze in elkaâr te laten grijpen zooals in het hierboven afgebeelde ontwerp, dat slechts in drie kleuren is: blauw, geel en enkele witte motiefjes, die als één keten van gevatte steenen over den rand omloopen, de bedoeling van een logische bevestiging duidelijk markeerend.

Het heeft ons aangenaam getroffen dat, bij het toonen van hun werk, ons ook met groote openhartigheid de namen van de artiesten werden meegedeeld, wat pleit voor een ruimere opvatting, waarbij industrieel en ontwerper over en weer elkaârs werken waardeeren.

Vaak, in de meeste gevallen zou men wel kunnen zeggen, is de medewerkende artiest een ongenoemde, die zorgvuldig achterbaks wordt gehouden, tenzij de ontwerper een klinkenden naam draagt, die den industrieel voor r e c l a m e van dienst kan zijn, maar de werkgevers, die rond voor de namen van hun medewerkers uit komen, zijn uiterst schaarsch.

Ons land deelt met Turkije het twijfelachtige voorrecht geen wettelijke bescherming van den artistieken eigendom te kennen en de opvatting is vrij algemeen dat de artiest eenmaal voor zijn geleverden arbeid betaald zijnde, daarvan wettelijk en moreel heeft afstand gedaan en dat de vruchten zijner ideeën n i e t m e e r h e m z è l f m a a r u i t s l u i t e n d d e n k o o p e r v a n z i j n g e e s t e l i j k e p r o d u c t e n b e h o o r e n t e n d e e l t e v a l l e n.

Bij de huidige wet is van een commercieel standpunt gezien hier misschien wel wat vóór te zeggen en zoo is het aan den anderen kant eenigszins overdreven wanneer ieder ontwerper of vervaardiger van een of ander nijverheids-kunstvoorwerp, van een eenvoudigen stoel bijvoorbeeld, of een doodgewone tafel deze dingen wenscht te signeeren als waren

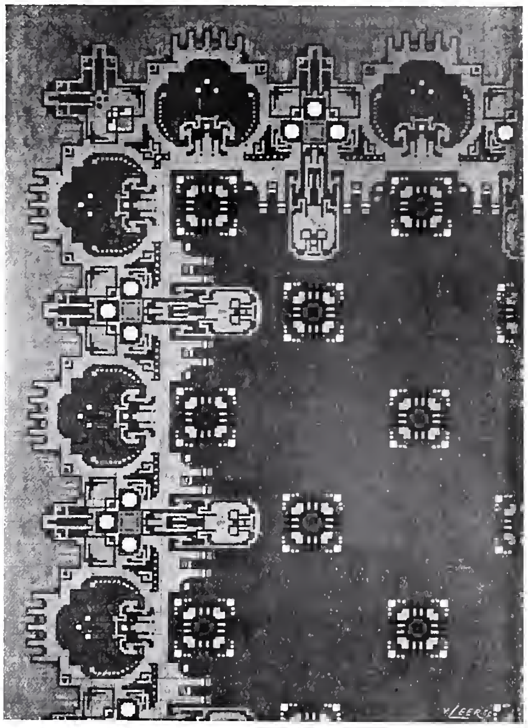
TAPIJTONTWERP VAN W. KUIT.

zij geestesuitingen van de allerhoogste orde.

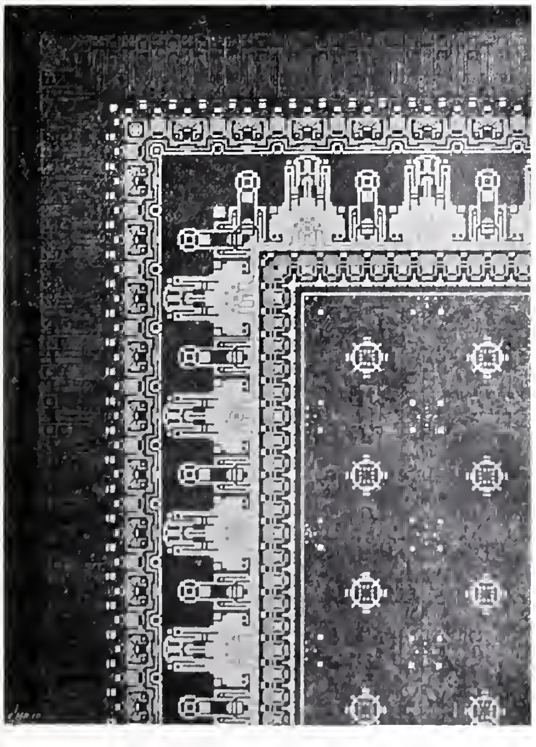
De ouden waren in dit opzicht bescheidener en nooit zelfs hoorden wij de namen van al die knappe werkers die onze gothieke kerken sierden of de verrukkelijke paneelen der Renaissance sneden.

Als wij daarentegen hier te lande zien hoe mannen van wie men bij hun ontwikkeling zou verwachten dat zij op faire wijze den ontwerpenden kunstenaar de plaats zouden geven die hem toekomt, zich niet ontzien open en bloot onder hun eigen naam werken te publiceeren, waarvan zij de teekeningen zelfs niet gezien hebben, — als wij een firma zien meubels adverteeren naar anderer ontwerp en detailteekening, het eene door een firma hier, het andere door een bekenden fabrikant elders vervaardigd — dan begint het tijd te worden dat de wetgever eindelijk ingrijpe en dat van hooger hand middelen worden gezocht om dit euvel zoo niet te keeren, dan toch tenminste binnen zekere grenzen te beperken.

Reeds werd in onze volksvertegenwoordiging op de lacune in onze Wet op het Auteursrecht gewezen en werd door den

TAPIJTONTWERP VAN W. KUIT.

TAPIJTONTWERP VAN W. KUIT.

minister van financiën de studie van een desbetreffend wets-ontwerp in uitzicht gesteld en gelukkig verheffen zich meer en meer stemmen tegen den openlijken artistieken en industrieelen diefstal. *)

De driestheid, waarmede wij in Holland van buitenlandsche werken overnemen wat ons goeddunkt, heeft ons bij menigen vreemdeling den welverdienden naam van roofstaat bezorgd en het wordt meer dan tijd dat eens ernstig worde ingezien dat wij behalve op artistiek ook op kunst-industrieel gebied onze reputatie hebben hoog te houden.

Wij hielden ons, met àl wat wij te zien kregen, reeds wat lang te Zutphen op. Onze

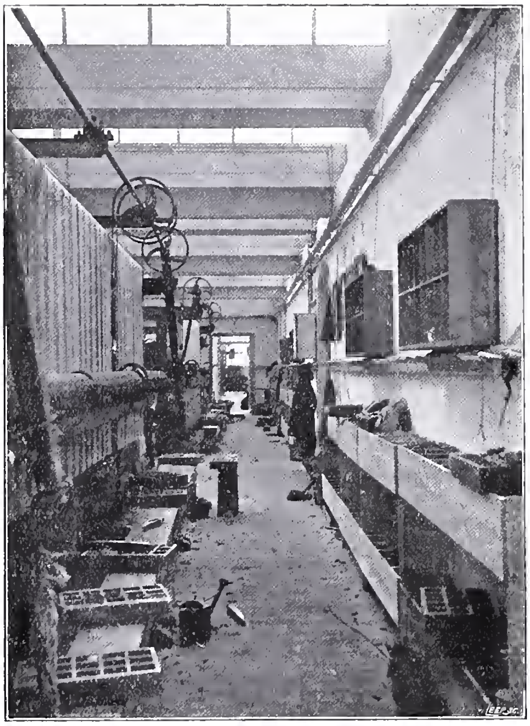
*) Juist dezer dagen werd door Mr. P. Tjeenk Willink een voordtacht gehouden over: „Industrieelen diefstal en de wenschelijkheid eener wettelijke regeling" en waarvan een van de conclusiën was dat de eerbied voor het intellectueel eigendomsrecht dan eerst weer zal ontwaken wanneer men het *onzedelijke* zal inzien van het *straffeloos imiteeren*.

Er waren bij deze gelegenheid een aantal kunst-nijverheidsvoorwerpen uitgestald en hunne imitaties daarnaast, die duidelijk het gesprokene demonstreerden en een blik gaven op de *schaamtelooze wijze waarop modellen en ideeën worden gestolen!*

Maart 1905. *Schr.*

dag spoedt ten einde, wij komen toch al te laat in Deventer aan en ons bestek gedoogt niet hier langer te verwijlen. Het huiselijke lokaaltreintje wacht.

Het eindje sporen is te kort om in dien tijd veel bizonderheden te kunnen vragen omtrent de geschiedenis van de Deventertapijtfabriek en waarvoor trouwens beter verwezen kan worden naar het „Olde wief" de oprechte Deventer Courant van 24 Augustus 1897, die ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de fabriek een uitvoerige beschrijving opnam waarin wij lezen hoe in 1797 door de burgers Birnie en Sauret de toenmalige dweilenfabriek werd gepromoveerd tot een fabriek van: „Tapijten, zeildoek enz." en waaruit de thans bestaande onderneming zich gedurende den loop van een eeuw heeft ontwikkeld.

KIJKJE LANGS DE WEEFSTOELEN.

Het vorige jaar werd zij overgebracht naar een terrein even buiten de stad gelegen en het bedrijf is thans gehuisvest in nieuwe, ruime lokaliteiten die in alle opzichten voldoen aan de moderne eischen en wettelijke en hygiënische voorschriften en tevens gelegenheid geven tot uitbreiding.

De mooie geperfectioneerde toestellen, de machines, 't electrisch bedrijf, 't ligt op mijn terrein niet daarvan een beschrijving te geven.

Vóór wij vertrekken willen wij alléén nog wel iets van het knoopen der tapijten zien en de vluchtige wandeling door de uitgestrekte lokalen langs de vele getouwen heeft ons al spoedig overtuigd dat in de behandeling van het met de hand geknoopte tapijt geen moeielijke geheimen schuilen, maar dat de vaardigheid van de werksters, gewapend met een correcte teekening, vrijwel de hoofdzaak is ook in de moderne tapijtkunst.

Van de netteekeningen ontvangen zij fragmenten op grooter schaal geteekend op geruit carton.

Ieder werkster krijgt een stukje van dit patroon te knoopen en daarbij de noodige wol, die wordt gesneden op een zoogenaamde pool-snijmachine, een eenvoudig werktuig waarbij de draad om een snel draaiende ijzeren stang met overlangsche gleuf opgewonden en door den werkman doorgesneden, stukjes draad van volkomen gelijke lengte geeft.

Wat bij de oosterlingen zoo belangrijk was: het verven van de wol is ook hier een hoofdzaak.

De woldraden, na eerst gewasschen te zijn, worden dan gesponnen hetgeen niet kan geschieden zonder het toevoegen van een zekere olie, om daarna wanneer zij getwijnd — d. i. als draden in elkaar gedraaid zijn — verder in de wasscherij en daarna in de ververij bewerkt te worden.

Eerst wordt dan de olie er uitgehaald, met zeep in groote verwarmde kuipen, waarna de draden herhaaldelijk gespoeld worden om er de zeep uit te verwijderen en daarna gedroogd in met lucht verwarmde bakken waarin, bij een hevige tocht, en een temperatuur van 120°, dit drogingproces wordt verricht.

De volgende bewerking is dan het voorloopig beitsen waarmede de wol geschikt wordt gemaakt om de gewenschte verbinding met de verf te krijgen.

Iedere kleur vereischt een speciaal verfproces; er zijn er die in 3 uur gereed zijn, terwijl voor andere anderhalve dag noodig is om de wol absoluut met verfstof te verzadigen.

Is de wol geverfd dan komt zij in de spoelmachine, daarna in de centrifuge, vervolgens in de droogmachine en is eerst dan gereed om verwerkt te kunnen worden.

Van het verven wordt een speciale studie gemaakt, en door den technischen adjunct-directeur, den heer Peters, in diens laboratorium elke partij wol grondig onderzocht, waarna ze na een zorgvuldige vergelijking in een register wordt ingeschreven.

Een speciaal daarvoor geconstrueerde kleurlamp stelt dien chemicus in staat ook bij avond of bij minder gunstig daglicht zijn proefnemingen voort te zetten.

De kleurenkamer — het arsenaal van de fabriek! — is een lokaal van 400 M². en huisvest een aantal knotten van niet minder dan 400 verschillende nuances.

MODERN WEEFGETOUW MET KNOOPENDE WERKSTERS.

Wij zagen reeds bij het oostersch getouw hoe nu het knoopen van het tapijt in zijn werk ging. Onze afbeelding vertoont een modern getouw met trommel als reeds eerder beschreven, en welk getouw van voldoende lengte is om er meerdere tapijten te gelijk op onderhanden te nemen.

Wanneer het kleed van het getouw komt, ziet men eigenlijk een vuile lap met betrekkelijk weinig kleur welke eerst na een keer of 6 à 8 door de scheermachine te zijn gegaan in een fase is gekomen om geheel gereed de wereld ingestuurd te worden.

* * *

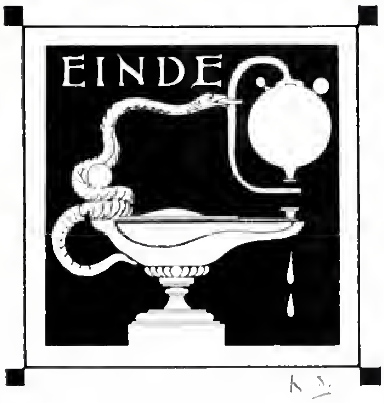
Het wordt ook onze tijd, lezer, om van de fabriek afscheid te nemen. Wij komen laat en vermoeid terug van al het interessante dat wij op één dag te zien kregen.

Onze verontschuldigingen aan de vriendelijke familie die ons met een wèlbereiden disch zoo geduldig wachtte.

Wij stellen de kunst te Deventer hoog, haar culinaire kunst niet minder.

Ook aan deze brengen wij een gepast eere-saluut.

Februari 1905.

PLANTENVORMEN UIT DEN „HORTUS MALABARICUS"

DE MAECENAS VAN MALABAR. DOOR S. KALFF.

(Slot).

Zijn weg vervolgende bezocht de commissaris-generaal het eerst Bengalen, broeinest van bedriegelijke praktijken. Zoo groot was hier de ambtelijke corruptie, zooveel openbare dieverij werd er gepleegd dat er voor een Comp. dienaar haast geen begeerlijker post bestond dan het directeurschap op het hollandsche hoofdkantoor Hoegli (Chinsurah.) Een ieder, in deze ambtelijke samenleving, knoeide; een ieder was lid van die naamlooze maatschap tot berooving van de Comp. welke men spottenderwijs „de Kleine Maatschappij" noemde. Zelfs in 't vaderland werd het een opvallend feit genoemd, dat onder de gerepatrieerde indischgasten de oudgedienden van de Bengalen-kantoren de best gevulde buidels toonden te bezitten en het meest eene brutale weelde ten toon spreidden.

In zulk een ambtelijken knoeiwinkel, meende Van Reede, moest hij er maar met de ruwe schoenen door heen stappen. In 1686 in Bengalen gekomen, begon hij met straffe hand zijn zuiveringswerk. De ambtenaren der verschillende loges mochten thans wel spreken van een „Jan Schors-al, die al schorsend ons regeert." Valentijn schreef er van: „Nadat die heer hier gekomen was, heeft hij geweldig de Bakens alomme verzet, en veel wakkere Bedienden, zelfs van het eerste aanzien, opgezonden, zommige na Batavia en zommige na Holland."

Van het eerste aanzien, ja; want onder hen behoorden de benoemde directeur van handel in Bengalen Nicolaas Schaghen, de directeur Johan Piet, de fiskaal Pieter Mesdag, de pakhuismeester Philippus Koning, en vele anderen. Voor dezen laatste had hij een zijner

PLANTENVORMEN UIT DEN „HORTUS MALABARICUS".

creaturen, Alexander Hendriksz, in de plaats gesteld: maar, verhaalt Valentijn met zinspeling op den naam: Koning, „die maakte het nog veel Koninglyker, weshalve hy (Van Reede) hem opontbood en zyne Kisten verzegelen dede; dog Hendriksz had vóór dit verzegelen al zyne schriften van belang al aan een vriend in de Engelze Logie gegeven, die hem dezelve op zyn vertrek netjes ter hand stelde, en dat er de heer van Rhede niets aan had, schoon hij een vetten haas bij den staart meynde te hebben."

Met dat al vermocht hij het kwaad niet uit te roeien. De wortel daarvan zat minder bij personen, dan bij stelsels en beginselen. Het Bengalen-kantoor bleef een vette brok, nog een eeuw na Van Reede's optreden, en volgde, op de onbeschreven prijslijst der Comp. kantoren, dicht op het gouverneurschap van Java's N.-O. kust, het gouverneurschap van de Molukken en het residentschap van Cheribon. Toen in 1786 graaf Dirk van Hogendorp met zijne jonge vrouw als secunde van het Patna-kantoor naar Bengalen vertrok, was dit een gunstbewijs dat hem 40,000 ropijen 's jaars moest opbrengen, en als zoodanig werd hem de post, door protectie van den prins-stadhouder, gegeven. Hij zou dan de aangewezen persoon zijn om ter zijner tijd resident van dat kantoor te worden; een ambt waarvan de voordeelen op 100,000 ropijen 's jaars geschat werden. Eerst gedurende zijn verblijf begon hier de voornaamste bron der stille winsten op te drogen, doordien de Engelschen, sedert het bestuur van Robert Clive heer en meester in Bengalen, den uitvoer van opium aan zich trokken en den hollandschen concurrent zijn licht betimmerden.

Van Reede maakte zich door zijne gestreng-

heid meer en meer gehaat. Hij vond voor zijn streven bij niemand bijval; de uitkomst van zijne forsche maatregelen was dikwijls alleen deze, dat hij de parasieten der Comp. welke reeds doorvoed waren en een zekere gematigdheid in hun morshandel betrachtten, verving door hongerige nieuwelingen, die de eersten in begeerigheid nog overtroffen.

In dien zin liet ook Nicolaas de Graaff zich uit, scheepsheelmeester in dienst der Comp. en schrijver van de *Oost-Indise Spiegel*, welke de vernietiging van den bijzonderen handel, de onderkruiping der Comp. door hare eigene dienaren, kortweg voor onmogelijk verklaarde. „Want", schreef hij, „niemand sou sig in gevaar willen inwikkelen en de oneindelose wydte der ongestuime golven bevaren, nog sig aan de ligte Eolus betrouwen, indien niet de winst en voordeel hem deed verstouten so verre Gewesten op te soeken, en sig voor alle gevaar bloot stellen. d'Heer van Reden, 't bevel op Cocchin seven agtereenvolgende jaren gehad hebbende, voor hy tot de bedieninge van Commissaris Generalis gekomen, wierd hem aldaar van de Hoge Regeringe op Batavia een Acte van verbod toegesonden, dat hy de Stad en 't Guarnisoen met geen onnoodig timmeren (gelyk hy beschuldigd wierd gedaan te hebben) soud beswaren, maar van 't selve afstaan, als onnut en schadelyk voor de Compagnie. Dog in Bengale komende, wat heeft hy met al syn afsetten, ontslaan, verbeurt verklaren en versenden uitgewrogt? Heeft hy niet Jan Pit, die 20 jaren in Bengale gelegen had, en tweemaal provisioneel Gesaghebber was geweest, afgeset en over Ceilon naar Holland gesonden; en Mesdag na Batavia? Sullen Pieter Willebords met syn Spaanse Lea en Swarte Slavin, daar hy, na 't seggen is, nog vier levendige kinderen by heeft, en Kasarus, die om syn dievery en andere grove misslagen van Kananor is gebannen, dewyl hy de Koopman Jonker syn kisten en 't Pakhuis van de Compagnie had bestolen, en die sonder voorspraak van syn broeder, dies tyd Predikant op Cocchin, sonder openbaar schandaal niet vry soud geraakt syn, de handel en Compagniessaken beter waarnemen en bevorderen? Soo van Reeden dese geheime Schriften (nl. die door den pakhuismeester Hendriksen in veiligheid waren gebracht) als ook die van de Fiscaal Mesdag waren ter hand gekomen, dat weinig verscheelde, soud hy eerst gesien hebben hoe de bysondere handel in Bengale toegaat, en wie de voornaamste van die bysondere handelaars waren; namelyk de sodanige die hem 't meeste wisten te vleyen, en die, die sig selve, met andere menschen te verklikken en te bederven, sogten te verryken en groot te maken".

In het jaar 1687 vertoefde de gevreesde commissaris op de kust van Koromandel, ten einde ook daar schoon schip te maken.

Hier bezat de Comp. een snoer van factorijen, waaronder versterkte. De handel was er van veel beteekenis; er was invoer van arak, suiker, specerijen, japansch koper en andere waren, terwijl onder de uitvoerartikelen de lijnwaden en katoensoorten de voornaamste waren. Een fraaie gevelsteen te Amsterdam bewaarde nog lang de heugenis aan dien „kleedenhandel", nl. in het gebouw van de drukkerij der Gebr. Binger, waar in 't laatst der 17^{e} eeuw een katoenhandel gevestigd was. Die steen stelde den nederlandschen koopman voor, welke te midden der katoenbosschen van Koromandel onderhandelde met een inlandschen notabele, wien door een knaap het zonnescherm boven het hoofd werd gehouden als teeken van rang of aanzien. Het onderschrift luidde: *D'Cormandelse Catoenbaalen.*

En de dichter Antonides herdacht in zijn werk *De Ystroom* een ander product van deze kust, nl. de suiker, welke evenens deel uitmaakte van de retourlading der Comp. schepen. Nl. met de regels:

De Kormandeller schenkt het merg van suikerrieten,
Een hemelsch manne, niet als dankbaer te genieten,
Dat yder tong vernoegt, den lekkren honger wet,
En alle spijzen maekt een aangenaem banket. Enz.

Het hoofdkantoor op deze kust was Paleacatte, waar reeds ten jare 1609 het fort *Gelria* werd gesticht. Van Reede bracht den zetel der Comp. evenwel naar Negapatnam over. Hier was de haven slecht, maar de schoone rivier kon een handelsweg worden tot diep in 't binnenland. De Portugeezen

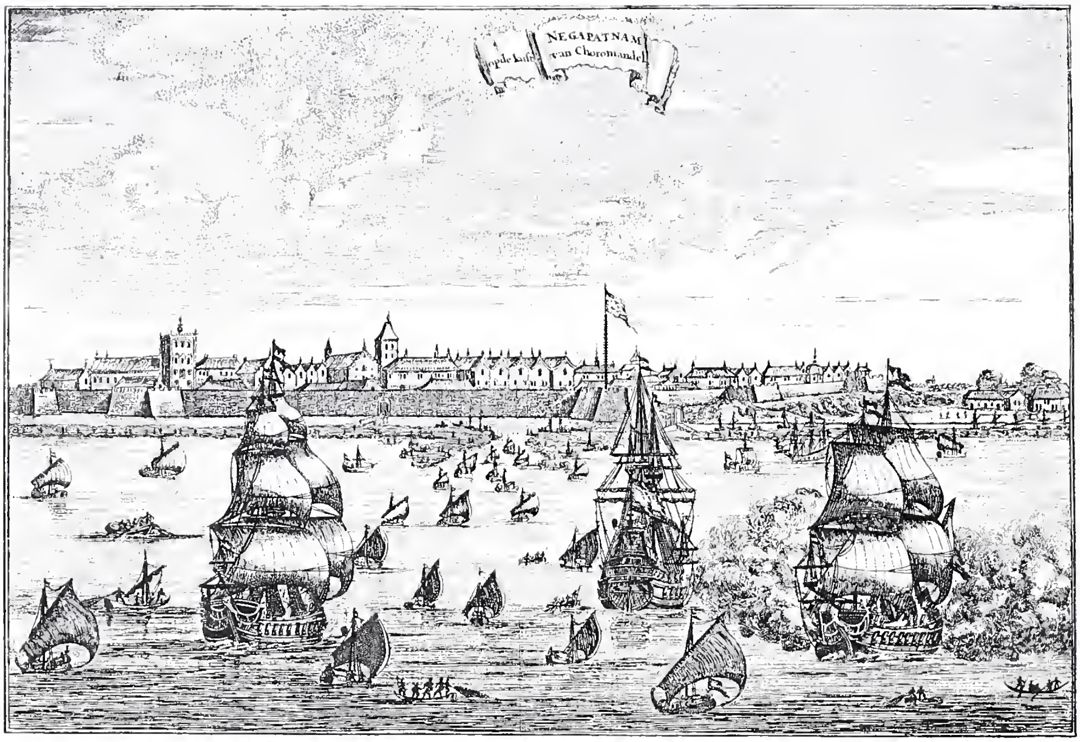
hadden de ruime straten versierd met fraaie huizen en kerken, de geografische ligging was gunstig en wees de plaats aan als een middenpunt voor de bezittingen der Comp. in westelijk Indië, gelijk Batavia dat reeds was voor het oostelijk deel. Hij besloot hier een kasteel te bouwen, dat alle andere versterkingen der Comp. zou overtreffen; zijn voorliefde tot „timmeren" ging zich weer eens botvieren. Inderdaad bracht hij dit ontwerp ook ten uitvoer, waarbij hij zich de vestingwerken van Naarden, door den vermaarden Coehoorn aangelegd, ten voorbeeld stelde. De uitgestrekte fortificatie had vijf punten of bolwerken, naar de vijf zinnen genoemd en besloot binnen hare wallen een prachtige woning voor den gouverneur en verblijven voor de meeste bedienden. Om het kasteel heen lagen de binnen- en buitenstad. De eerste was versterkt met een glacis en eenige bolwerken, en had een tweede woning voor den gouverneur waar hij frisscher lucht kon genieten, evenals de landvoogden van Ned.-Indië aan hunne officieele woning in het kasteel van Batavia al spoedig een huis op de Tijgersgracht, het Molenvliet en elders toevoegden. De buitenstad was omgeven door aarden wallen met eenige bolwerken, maar met droge grachten. Hier woonden nog enkele Comp. dienaren en eenige Europeesche weduwen; overigens mohamedanen, heidenen en een aantal roomsche christenen. In hetzelfde kwartier stonden hier bijeen de roomsche kerk en de heidensche pagode, *bien étonnés de se trouver ensemble.*

De omvangrijke versterkingswerken maakten als van zelf een groot garnizoen noodzakelijk om ze voldoende te bezetten, en dit groot garnizoen vorderde groote uitgaven. De winsten, met den handel behaald, konden die uitgaven op verre na niet dekken. Nog een eeuw na Van Reede was dit kantoor een last- en verliespost voor de Comp.; zeker gouverneur was gewoon te zeggen dat „als de muuren van Nagapatnam van zilver waren, dezelve egter in waarde niet konden opweegen teegen de ongelden die daar aan successivelyk verspilt geworden zyn".

Die „muuren" hadden dan ook aan de Comp. 10 à 12, volgens sommigen zelfs 15 à 16 ton gouds gekost. Had Rijklof van Goens destijds nog geleefd, hij zou in dit maritieme bolwerk ongetwijfeld een nieuw exempel gevonden hebben van de kostbare liefhebberijen des gouverneurs, van die zucht tot „timmeren", tot het grootsche en schitterende, welke hij reeds vroeger in zake de verfraaiingen van Cochin en Cranganore zoo streng in Van Reede veroordeeld had. Maar anderen deden het voor hem. Het was een nieuw wapen in de hand van zooveel vijanden, heimelijke en openbare, die niets liever wenschten dan den gehaten commissaris-generaal bij Heeren Meesters het beentje te lichten.

Het sterke Negapatnam zou slechts eenmaal den aanval van een Europeeschen vijand te verduren hebben, nl. in 1780, toen het tegelijk te land en ter zee door de Engelschen werd aangevallen. 't Waren er hoogstens 3000, volgens Jacob Haafner, terwijl de stad wel 8000 man binnen hare muren had, met inbegrip van de troepen van den inlandschen bondgenoot der Comp., Hyder Ali. De verdediging was echter in slechte handen bij een gouverneur (v. Vlissingen) die slechts de vermaken beminde, en een garnizoenskommandant die in Europa kleermakersknecht geweest, sedert in Indië van soldaat was opgeklommen door geen andere verdienste dan het bezit van een schoone vrouw. „De sterke plaats, aan wier versterking door Van Reede tonnen gouds waren besteed, werd thans zonder slag of stoot den vijand overgegeven. „De Engelschen zelve", verhaalt Haafner, „waren over de gemakkelijkheid dezer zegepraal verwonderd; want de kwade mousson was op het punt van in te vallen, en drie dagen later zouden zij verpligt geweest zijn het beleg op te breken. Door een hevigen wind, die tegelijk met den regentijd opkwam, werd de Admiraal Hughes, die de operatiën der landtroepen met zijn eskader ondersteunde, genoodzaakt de reede van Nagapatnam te verlaten. Hyder Ali was woedend over de lafheid van den Hollandschen Gouverneur en den val van deze plaats". *)

*) J. Haafner, Reize naar Bengalen, p. 393.

Deze overgave bewees intusschen niets tegen de weerbaarheid van het kostbare kasteel en de deugdelijkheid van de door Van Reede opgerichte muren; alleen tegen die van de regenten, welke er achter zaten. Het ging hun als in de fabel van den herder, die zijne kudde moed insprak tegen den tijd dat de wolf zou komen, behalve dat het hier juist die herders waren welke reeds voor de schaduw van den wolf op de vlucht togen

Haranguez de méchants soldats;
Ils promettront de faire rage:
Mais, au moindre danger, adieu tout leur courage.

Het administratieve zuiveringswerk op de kantoren van Koromandel liet Van Reede hoofdzakelijk over aan de hem toegevoegde secundi, terwijl hijzelf te Negapatnam bleef om op den bouw der grootsche stichting het toezicht te houden. Maar van tijd tot tijd maakte hij inspectiereizen langs de kust, en iedere inspectie beteekende den ondergang van een of meer ambtenaren. Met meedoogenlooze gestrengheid, somtijds met tirannieke willekeur ging hij te werk, en wee dengene dien zijn toorn trof. Aldus de verdienstelijke gezaghebber van Tegnapatnam, Nikolaas Clement, dien hij met zijn gezin geheel ruïneerde en tot wanhoop bracht. Aldus het opperhoofd van het Golconda-kantoor, Michel Jansz en zijn secunde Carstensz, welke hij drie jaren lang onverhoord in de gevangenis van het kasteel *Gelria* liet verzuchten alvorens hen op te zenden naar Batavia. Waar even-min recht voor hen te krijgen was; zoozeer zat de schrik voor den machtigen man er in. „Men mijdde haar als ofse melaatschen waren", getuigde Havard, „omdat ze van den groten Commissaris waren opgezonden ... hoewel wij bewijsen zouden konnen datse onschuldig zijn aan alles, dat haar te laste geleyd word, en dat zij met het spit worden gesmeten daarse niet, of ten minsten zeer weynig van het gebraad hebben gegeten; maar wat raad: „Die gevild word, moet stil leggen".

En al deze „ongehoorde proceduren", al de forsche, somtijds onbesuisde en wreede maatregelen van den commissaris generaal brachten aan de kust van Koromandel geen voordeel. Integendeel, de groote allemansgading der E. Maatschappij geraakte hier zoozeer in 't achterschip dat er spoedig slechts verlies instede van winst te boeken viel en

GEZICHT OP SURATTE.

de schippers, die van deze kust te Batavia kwamen, hunne goederen met 20 pCt. verlies een ieder aanboden.

Met zijn oude landvoogdij, de kust van Malabar, bemoeide Van Reede zich in zooverre, dat hij in 1690 het plan ontwierp voor het theologisch seminarie voor de malabaarsche taal, dat te Nelour bij Jafnapatnam werd opgericht. Deze kweekschool voor indische predikanten, schoolmeesters, tolken, enz. beleefde een zoo grooten en zoo snellen bloei, dat reeds in 't volgend jaar de latere gouverneur generaal Hendrik Zwaardecroon, destijds secretaris der Generale Commissie te Suratte — waar P. v. d. Broecke de eerste directeur was, dezelfde die bij de verovering van Jacatra ten onrechte als „de Nederlandsche Regulus" poseerde —, aan bewindhebbers schreef:

„Het concept met het Seminarium ofte queeckschool, tot Jaffanapatnam opgerigt, gaet overwenschelyk, en blyckt merckelyk God de Heere daerover sijnen zegen geevd, want de kinderen in hetzelve g'adopteerd leeren soo admirabel en advanceeren soo schielyck dat men byna seggen mag de Nederlantsche kinderen in andere schoolen daerover moeten wycken".

Doch op dien schielijken bloei volgde een schielijk verval. Deze „queeckschool" bestond slechts tot het jaar 1723, toen ze zich oploste in die te Colombo. De geschiedenis van dit malabaarsche seminarie was zeer ontmoedigend. Het was eene aaneenschakeling van teleurstellingen en tegenspoeden: onkunde en tweedracht der docenten, gedurige veranderingen in het onderwijs, gebrek aan orde en tucht, onvatbare en trage scholieren, waarvan de meesten heidenen bleven in hun hart. Men moest karwats en plak gebruiken om dit onbekeerlijk geslacht in toom te houden. Petrus Hofstede schreef er van in zijne *Oost-Indische Kerkzaken:* „de tweedragt overmande alles en werd ten laatste tegelijk Rector, Binnenvader en Schoolmeester. De meeste (scholieren) reeds bedorven in het Seminarium gekomen zijnde, bleven er bedorven; sommige hielden ligte vrouwlieden en meer kwade zaken aan de hand". Enz.

In zoover hier de schuld voor een deel ook lag aan den grondslag, waarop Van Reede deze kerkelijke instelling gevestigd had, mocht gezegd worden dat hij gelukkiger was in 't bijeenzamelen der bouwstoffen voor een plantkundig standaardwerk, of in 't ontwerpen van een uitgebreid vestingplan, dan in het stichten van „queeckscholen".

In 't laatst van 1691 bevond hij zich op Ceylon en maakte zich gereed zijn administratief beulswerk te voleindigen. Hij had nog af te rekenen met de kantoren op dat kaneelrijke eiland, en met de factorijen in het rijk van Guzeratte, waarvan Suratte de

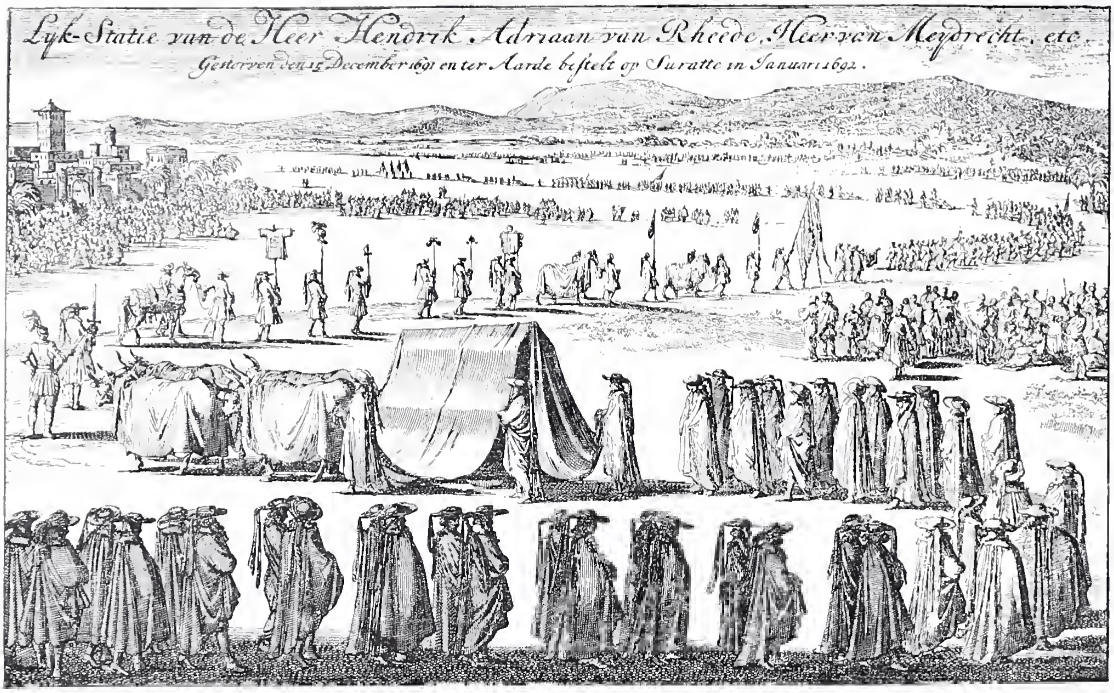
voornaamste was. Echter geen van de voordeeligste, in vergelijking met zooveel andere Comp.kantoren; het leverde nauwelijks een paar ton winst. Hetgeen wel anders geweest zou zijn, stond men hier niet gestadig bloot aan de vexaties en afpersingen van de inlandsche regenten, met den stadhouder van den Grooten Mogol vooraan. Aan dien strijkstok bleef veel hangen, en evenwel zat de Comp. voortdurend onder dien druk, omdat zij hier slechts als vreemde handelsvennootschap geduld werd. De schippers harer vaartuigen wisten vreemde dingen te verhalen omtrent de handelstoestanden op deze plaats. En ook omtrent de toestanden aan het inlandsche hof, waar de vorst somtijds handelde naar het welbehagen eener sultane favorite, en deze haren invloed weder ontleende aan een geheimzinnigen gouden keten, die haar fluks door een mededingster ontfutseld werd. Daarmee ging de passie van den inlandschen regent ook subiet op de „hoofse maeght" over, en kwam eerst weder bij rechthebbende terecht toen zij hare medeminnares heimelijk het licht had laten uitblazen, en haar eigendom hernomen. Vader Cats maakte zich dit verhaal ten nutte door er, in zijne *Tachtighjarige Bedenckingen*, een reeks langwijlige verzen aan te wijden; en daaraan toe te voegen, als kwam de zaak hem zelf apocryf voor:

Maer dat ick hier verhael komt uyt een vreemde kust.
En in een vreemd gewest daer heerst ook vreemde lust.

De Nederlanders, welke hier reeds sedert 1617 gevestigd waren, hadden er een versterkte loge, onder den rook van het kasteel des inlandschen gouverneurs; en zoo 't al waar mocht zijn dat Suratte, gelijk Ary Huysers zich uitdrukte, was „een speelpop van wispelturigheid der Moorsche Regenten", Van Reede wist wel, dat niet alleen *deze* invloed voor de Comp. de spoeling dun maakte. Vermoedelijk had hij reeds eenige harer dienaren in het oog, bij welke hij nog een ham in 't zout had.

In December 1691 vertrok hij van Ceylon en scheepte met zijn gevolg zich in aan boord van het schip *Drechterland*, koers zettend naar de westkust van Hindostan — die hij echter nimmer zou bereiken. Want onderweg ontmoette hem de Dood, en maakte aan zijn loopbaan plotseling een einde. Hij stierf in een scheepskajuit, bijna 55 jaren oud, aan eene ziekte welke niet genoemd wordt. De lijkopening (het lichaam werd gebalsemd) vertoonde een begin van ontsteking in het groote gedarmte, doch deze daadzaak voerde niet tot verdere gevolgtrekkingen. Toch werd er aanstonds gemompeld dat hier vergif in het spel kon wezen; dat ambtenaren, welke zich gecompromitteerd wisten, den gehaten man een „spaanse vyg" gekookt hadden, waaraan hij was komen te verongelukken. En ofschoon noch Havart, noch Valentijn deze lezing volgen, het was zeker opmerkelijk dat nog twee andere commissarissen, nl. Paulus de Roo en Pieter Ketting, die na Van Reede belast werden met het onderzoek der indische kantoren, weinige jaren later ook zoo plotseling kwamen te overlijden.

Voor een zoo hooggeplaatst ambtenaar als Van Reede was een statieuse begrafenis te verwachten, en deze had dan ook te Suratte met ongemeenen luister plaats. Ze kostte niet minder dan veertienduizend gulden, waarbij nog conscientieus de schellingen en de stuivers in rekening werden gebracht, De staatsie bij deze uitvaart deed maar weinig onder voor die bij de begrafenis van een gouverneur-generaal. De trein werd geopend door vijftig inlandsche soldaten, gevolgd door vier stokkedragers met zilveren stokken, vier Comp. vlaggen en kleinere dito, de standaarden met krip omwoeld; voorts door vier veldstukken welke door inlanders getrokken werden en twee compagniën soldaten met hunne officieren. Achter een drietal trompetters zag men daarna verschijnen Abraham van Helsdingen, die een Comp. vlag droeg met den wimpel daarboven, en gevolgd werd door een handpaard gehuld in rouw, evenals de beide militairen welke het aan den teugel leidden. Een tweede paard volgde het eerste, doch met den drager van een rouwstandaard tusschen beiden in. Vervolgens zag men een groot blazoen en daarachter een vijftal ambtenaren, welke de sporen, de handschoenen, den helm,

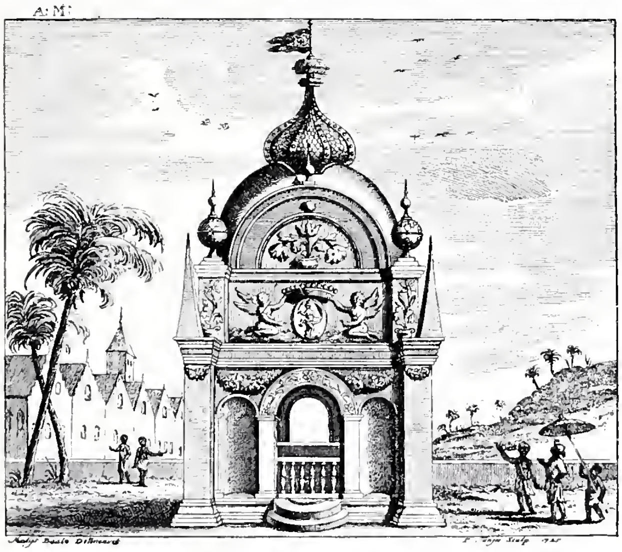
den wapenrok en den vergulden degen in de schede droegen. Nog twee paarden, het een „tot Tornoyen toegerust", het ander onder een zwart fluweelen dekkleed, stapten achter de dragers der insigniën en werden zelve gevolgd door een geharnast persoon met een regimentsstok in de hand, wien een ontbloot zwaard werd nagedragen. Ware de overledene niet van adelijken geslachte geweest, beschreven in de ridderschap van Utrecht, deze symbolische verschijning van een geharnast ridder ware allicht achterwege gebleven. Eerst na dezen voortroep kwam het „waerde lyck". De kist stond op een wagen, die door vier ossen getrokken werd; eene bespanning welke zonderling zou schijnen, ware men hier niet in een land waar het rund in een reuk van heiligheid stond als aan Buddha gewijd. Dit vierspan was met rouwkleeden overdekt, evenals de kist zelf, en op dit laatste waren de kwartieren van den overledene gehecht. Achter de vier slippedragers kwamen nu de twaalf lijkdragers, en dan een rouwkoets met degenen, welke de bloedvrienden van Zijn Hoog Edelheid representeerden. Een groot gevolg van verschillende personen, notabelen, ambtenaren, burgers, zeevarenden inlanders, enz. besloot den langen stoet, die zijn weg nam buiten de stad om naar het kerkhof.

En wellicht evenveel geld als aan deze uitvaart legden Van Reede's erfgenamen ten koste aan zijn praalgraf. Hier werd een tombe gebouwd, weidscher en schooner dan ooit voor een gouverneur-generaal van Ned. Indië werd opgericht. Stavorinus, die in 1775 Suratte bezocht, verhaalt dat in zijn tijd aan de Comp. ongeveer 6000 ropyen (*f* 9000) in rekening waren gebracht alleen voor het onderhoud van dit graf. Verder dat zich op het hollandsche kerkhof bijna geen enkel graf bevond, of het droeg een met spitsen en kanteelen versierde tombe. Daaronder bevond zich ook dat van zekeren bottelier, die levenslang broeder van de lik was geweest en op wiens uitdrukkelijk begeeren drie groote punchkommen op de hoeken van zijn grafteeken, en een vierde op de spits daarvan waren opgesteld.

Van Reede's monument werd uitvoerig beschreven door den reiziger J. A. B. Wiselius, die in 1883 of 1884 het hollandsche kerkhof te Suratte bezocht. Ofschoon de hooge achthoekige koepeltempel toen bijna twee eeuwen oud was en sedert lang niet meer onderhouden werd, zoo was alles nog vrij goed in orde:

ook het marmeren wapenbord met de namen en titels van den overledene. Behalve de *f* 14697—8—7, welke de begrafenis had gekost, reclameerden Van Reede's erfgenamen ook de kosten van dit praalgraaf van Heeren Meesters in 't vaderland. Maar deze waren blijkbaar van meening, dat de dure commissaris-generaal tijdens zijn leven hun reeds geld genoeg had gekost, en waren van eene *post mortem*-vordering niet gediend. Ten slotte werd de zaak daarmede afgedaan, dat aan de familie een gouden kop of beker ter waarde van *f* 5000 werd geschonken.

Door zijn dood ontging Van Reede, die zooveel Comp. dienaren vervolgd en geschorst had, de kans om zelf geschorst te worden, en ter verantwoording opgeroepen naar het vaderland. Allengs bekend geworden met de verbazende sommen, door hem in zijne commissie verbruikt; met de „zilveren muuren", die hij op de kusten van Hindostan had opgetrokken, en met zijne handelingen, of liever mishandelingen ten aanzien van zooveel Comp. dienaren, besloten bewindhebbers in 1692 de zending van den commissaris-generaal op te heffen, ofschoon de visitatie der verschillende kantoren nog bij lange na niet was volbracht. „Het is zeer waarnschijnelijk (aldus Valentijn), dat zij hun ongenoegen hierover — nl. over de schatten aan het kasteel van Negapatnam besteed — niet kragtiger konden uytdrukken, dan met hem die zelve eere aan te doen, welke die van Athenen Codrus om zijne groote verdiensten aangedaan hebben, dat is, noit een ander in zijn plaats aan te stellen, of te laten volgen."

PRAALGRAF VAN VAN REEDE.

De indische samenleving, van ouds vruchtbaar in 't opstellen van pamfletten en paskwillen, bedacht voor dezen wreker der Comp. een grafschrift dat naar de zienswijze van den rijmelaar-auteur geschikt zou zijn om op de zerk van dezen doode gegrift te worden. De schrijver Havart, wiens *Op- en Ondergang* wemelt van grafschriften, heeft het bewaard als het werk van „de holbollige Oost- Indische Poëten", als eene proeve van indische versificatie welke lof en blaam dooreenmengt, en aan deze ziel slechts onder voorbehoud hare zaligheid gunt:

Geef antwoord duydelyk en kort, wie rust hier onder?
Heer Hendrik Adriaan van Reede, een werelds wonder,
Een man zo groot van magt, als andre zeventien,
Nooit heeft Oost-Indien yets zyns gelyks gezien:
Was zynen eer-naam hoog, zyn aanzien groot, en staten,
Hy heeft nochtans op zee zyn leven moeten laten,
En is nu eyndelyk van zorge en opspraak vry:
Geen dienaar goed of quaad van de Edle Maatschappy
Verlangd hem weer te zien, tot nadeel of tot voordeel,
Maar laat de zaak aan God, en zyn rechtvaardig oordeel,
Daar zal van Reede, zo hy 't regt gehandhaaft heeft,
En zich noch regts, noch links door giften laten keeren.
Die reeden hooren, die de ziel vernoeging geeft,
Kom gy getrouwe knegt, ga in de vreugde uws Heeren.

De gevoelens over zijn overlijden, ten deele vertolkt in dit concept van een grafschrift, worden aldus door Havart aangevuld:

„Die van hem uyt hare bedieningen verstoten, met vrouw en kinderen naar 't vaderland gezonden zyn en niet veel hebben om van te konnen bestaan, verfoeyen zijn gedachtenis, en verblyden zich in zyn dood als in die van haren alderbittersten vijand. Andere daarentegen, die door hem ten top van het geluk gevyzeld zyn en met merkelyke voordelen begonstigd, beweenen zyn dood

en haar eigen verlies, vrezende dat zy op het minste fautje uyt hare plaatzen zullen gedimoveerd worden, maar wie kan het alle menschen zo juyst van passe maken? *Ne Jupiter omnibus idem*".

Zoo moest allicht de tijdgenoot zich uitspreken over den kolonialen staatsman, die 't inderdaad, uithoofde van zijn gestreng officie, niet iedereen kon „van passe maken"; die zich in een maatschappij als de toenmalige indische noodwendig veler vijandschap, veler vloek zelfs op den hals moest halen, en die zich bovendien schuldig maakte aan sommige onverschoonbare daden van dwingelandij en onmenschelijkheid. Maar naast — neen boven den harden meester van bedorven ambtenaren staat de getrouwe dienaar der wetenschap en vordert van het nageslacht den cijns der erkentelijkheid voor zijn groot botanisch standaardwerk. Dat is inderdaad zijn gedenkteeken geweest, duurzamer dan metaal, en schooner dan het praalgraf op het kerkhof te Suratte. De man, die eenmaal het bestuur voerde over een van de buitencomptoiren der Comp., sedert lang voor Nederland verloren gegaan, is tot een verbleekte historische figuur geworden, wegzwijmend in den drom van zooveel andere koloniale regenten der 17e eeuw; en evenzoo de ontwerper van een indisch seminarie, de tuchtmeester van een corrupte ambtelijke hierarchie, de stichter van een sterke vesting, bestemd een bolwerk te worden voor Hollands handelsgrootheid, maar waar eerlang de prinsenvlag in het stof zou zinken om plaats te maken voor den britschen *Union Jack*.

Doch ieder vriend der botanische wetenschap, staande voor de openbaring eener tropische plantenwereld te voren onontdekt, huldigt de onverdroten toewijding, het „neerstig" onderzoek, de blinkende gave van combinatie, de geduldige waarneming en 't rusteloos bijeenzamelen van den buit der oerwouden, welke het aanzijn gaven aan den *Malabaarse Kruydhof*. En acht dat de „Maecenas van Malabar" staat hoog boven den Commissaris Generaal der Vereenigde Oostindische Compagnie.

EEN BEZOEK AAN 'S WERELDS GROOTSTE VULKAAN.

DOOR THEO DE VEER.

Het was op een heerlijken Septembermorgen, dat een karretje, bespannen met drie flinke paarden, stond te wachten voor onze „bungalow" in Naalehu — een primitief plaatsje op het eiland Hawaii.

Nadat onze bagage plus de noodige proviand was opgeladen, zetten de paarden zich in beweging en begonnen wij onze 36 mijl-tocht naar de reuzachtige „Kilauea", den grootsten actieven vulkaan op aarde.

Voort ging het door weelderige suikerrietvelden, waarin Japaneezen in hunne blauwe kielen, en Koreanen, in hun schilderachtige witte nationale dracht, aan 't kappen waren, hun groote messen glinsterend in de vroege morgenzon, totdat wij Honuapo bereikten, een kleine landingsplaats op de Zuidwestkust van het eiland, waar een ouderwetsche suikerfabriek, omringd door een Chineesch- en Japaneesch kamp, het eenige bezienswaardige uitmaakte.

Van hier af liep de weg parallel met de rotsige kust en voerde ons door een ouden lavastroom, een toonbeeld van verwoesting.

Na voor uren deze sombere, doch toch zeer interessanten weg te hebben gevolgd kregen wij Pahala, het centrum der Hawaiian Agricultural Company, in het zicht en kort daarop reden wij het plaatsje binnen. Hier gunden wij de paarden een oogenblik rust, terwijl mijn vrouw en ik eenige typisch Hawaiische interieurtjes bezochten. Jammer genoeg zijn deze zeer schaarsch en zullen zij na eenige jaren totaal verdwenen zijn, daar het Hawaiische ras uitsterft.

Pahala verlatende, trokken wij langzamerhand het gebergte in. Van een pad was geen sprake meer, en ons wagentje werd zóó geschud en gebonkt, dat niet alleen alle bagage onderste boven gekeerd werd, doch wij zelf ons met beide handen krampachtig aan onze plaatsen moesten klemmen, op gevaar af er uit geslingerd te worden. Wij doortrokken kolossale wouden van grillig gevormde Ohiaboomen, afgewisseld door vlakten van verweerde lava. De tropische warmte had plaats gemaakt voor een nattige koude en 't was

reeds duister toen wij het „Volcano House", een klein hotel gelegen aan den rand van den groote krater, op een hoogte van 4000 voet, bereikten.

De hotelhouder en zijn vrouw heetten ons hartelijk welkom, en het duurde niet lang of wij zaten in de gezellige gelagkamer ons aan een hartig maal te goed te doen. Na onzen honger gestild te hebben, schoven wij onze stoelen voor een knetterend blokkenvuur en waren weldra met een gids in druk gesprek, groote plannen makende voor den volgenden dag.

VOLCANO HOUSE.

Al heel vroeg 's morgens waren wij uit de veeren en het schouwspel dat wij van uit ons raam te zien kregen, was indrukwekkend. Daar lag de Kilauea-krater in al zijn majesteit. Een zware rookwolk steeg statig op uit het midden, en op ontelbare plaatsen ontsnapten stoom en zwaveldampen den reusachtigen kratervloer. Sprakeloos stonden wij te turen naar dat enorme natuurwonder, en onwillekeurig dacht ik aan de verwoestingen door zulk een vulkaan aangericht. Hoe begrijpelijk kwamen mij de angst en eerbied der inboorlingen voor dit „Vuurhuis" voor. Mijn overpeinzingen werden echter ruw gestoord door een gebons op de deur, en met een „The horses are ready, Sir!" stond „Jack", de gids, voor ons. Volgens afspraak zouden wij dien dag in den krater neerdalen om „Kilauea" van nabij te zien Wij talmden dan ook niet lang onzen „Jack" te volgen.

Direkt na het verlaten van het „Volcano House," volgden wij een zigzagpad, leidende door tropische struikgewassen en statige boomvarens. Ofschoon dit pad bijzonder stijl was, hadden de paarden geen moeite ons naar beneden te brengen en na ongeveer 25 minuten was de kratervloer bereikt.

Voor ons lag de ontzaggelijke lavakorst; zoover als het oog reikte één koolzwarte massa, met diepe scheuren in alle richtingen er door uitgestrekt. Hier en daar was de lava, evenals ijsschotsen, opgehoopt, door de onophoudelijke vulkanische werking, en het was bepaald schrikinboezemend neer te zien in de gapende diepten, waaruit zwaveldampen voortdurend opstegen. Wij bevonden ons nu op den bodem van den hoofdkrater of zoogenaamde,, Caldera," die de enorme oppervlakte heeft van 4,14 vierkante mijl of 2650 acres, terwijl de omtrek 41.500 voet of 7,85 mijl bedraagt. De grootste breedte is 10.300 voet of 1,95 mijl bij een grootste

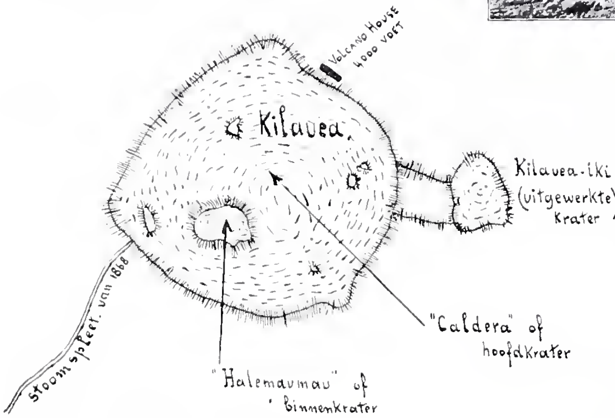
LAVA, ALS IJSSCHOTSEN OPGEHOOPT.

lengte van 15500 voet of 2,93 mijl.

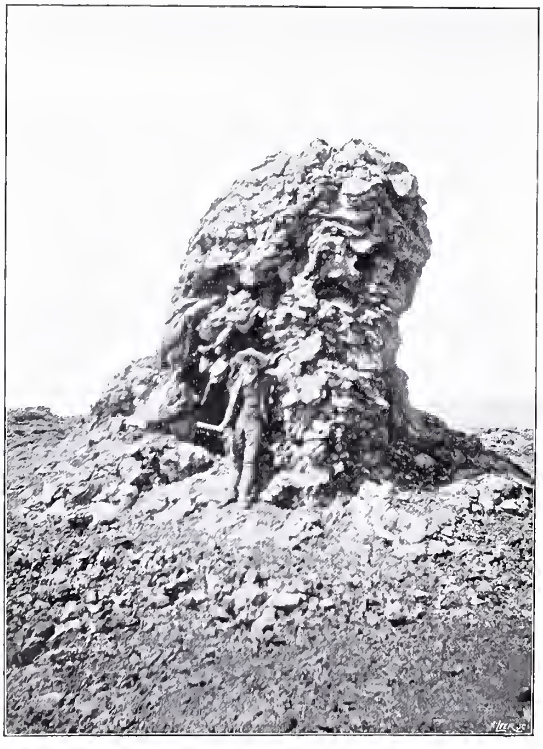
Aan drie zijden zijn de wallen der „Caldera" vertikaal en op sommige plaatsen 400 tot 600 voet hoog. Bijna in het midden van den hoofdkrater ligt de binnenkrater of „Halemaumau" — in het Hawaiisch beteekenend „Huis van eeuwigdurend vuur. — Deze Halemaumau, pl.m. 600 voet diep bij een omvang van 1,25 mijl, is het hoofdbrandpunt van activiteit. Een smal kronkelend pad, waarnaast op bepaalde afstanden

EIGENAARDIGE LAVAFORMATIE.

lavafragmenten waren opgehoopt, zoodat het gemakkelijker te volgen was, liep over den calderavloer naar den rand van den binnenkrater. Het volgen van dit pad was bijzonder interessant. — Rechts en links vertoonde de opperkorst der lava de eigenaardigste vormen en mooiste teekeningen; op eenige plekken zelfs zóó mooi en regelmatig alsof gebeeldhouwd. Nu eens deden kleur en glans aan zwarte zijde, dan weer aan goudbruin fluweel denken, terwijl hier en daar de oorspronkelijke kleur der lava door de reactie van zure dampen verwisseld was in een sneeuwwitte-, helder oranje-, vuurroode- of safraankleur. Nadat wij ongeveer een mijl hadden afgelegd, moesten wij veiligheidshalve de paarden achterlaten, om de rest van den weg te voet af te leggen. De grootste voorzichtigheid werd nu in acht genomen, stapje voor stapje gingen wij vooruit, de gids voor ons uit, zorgvuldig met zijn stok op den broozen lavavloer tikkende, totdat wij eindelijk „Halemaumau", het doel van onzen tocht, bereikten. Hier stonden wij voor het hart van 's werelds grootsten vulkaan. Neer te zien over de verbazend onvaste wanden in die, steeds met rook gevulde, diepte, welks somber binnenste ten tijde van hooge activiteit een meer van gesmolten lava bevat, maakte een onvergetelijken indruk. „Halemaumau", onregelmatig van omtrek,

TYPISCHE LAVAKEGEL AAN DEN RAND VAN HALEMAUMAU.

met bijna loodrechte wanden, is misschien 200 bij 150 yards in afmeting. Zooals reeds gezegd bedroeg de diepte 600 voet, ofschoon dit van jaar tot jaar aanmerkelijk verandert.

Vuur was er nu niet te zien, ofschoon een uitbarsting ieder oogenblik verwacht kon worden, daar op sommige plaatsen in den krater reeds werking was waargenomen en gedurende de laatste weken hevige aardbevingen over het geheele eiland waren gevoeld.

INGANG VAN HET GEWELF ONDER DE CALDERAVLOER.

Onder de verschillende grillen der natuur, die wij ook hier op vele plaatsen in de „Caldera" aantroffen, was een gewelf, 10 à 12 voet diep, en ± 8 vierkante yards groot, het meest typisch. Door een opening, in in den kratervloer gebroken, konden wij, met behulp van een houten ladder, in deze grot neerdalen en ten zeerste verwonderde het ons het daarin zeer koud te vinden, niettegenstaande de aanwezigheid van heete zwavelspleten op korten afstand. Later werd mij verteld dat bezoekers dier grot in 1896 de temperatuur hierin op ongeveer 120 Fahrenheit schatten. Eigenaardig vertakte stalactiten versierden de zoldering; voor 't overige viel er niet veel te zien en kropen wij dan ook maar weer gauw naar boven.

DIEPE ZWAVELKLOOF.

Hel-gele kristallen decoreerden de randen der vlak bij gelegen zwavelspleten, waarin de hitte zóó intens was, dat elk brandbaar voorwerp daarboven gehouden in een oogwenk verschroeide. Hiervan maakten wij gebruik om eenige briefkaarten, die de gids speciaal daarvoor had medegenomen, te branden, teneinde deze naar onze verre vrienden te zenden als een souvenir aan onzen Kilaueatocht en toen wij eenige dagen later de zelfde plaats nog eens bezochten, waren een clubje toeristen, voorzien van een braadpan, rauwe eieren, water en koffie, druk bezig hun lunch te bakken en te koken op één dier natuurlijke kachels.

Langzamerhand gingen wij terug naar de plaats waar wij onze paarden hadden achtergelaten en welvoldaan volgden wij „Jack", terug naar het „Volcano House".

Merkwaardig is het, dat „Kilauea", inplaats van asch en scoria te verspreiden, een product afscheidt dat veel overeenkomst heeft met zeer fijnverdeelde asbest. Dit vulkanisch product staat bekend onder den naam van „Pelé's haar" — naar de Hawaiische vuurgodin die, zooals de legende luidt, in Kilauea leeft — en ontstaat door de werking van den wind op zeer fijne draden van gesmolten lava. Voor ver-

zamelaars van vulkanische curiositeiten heeft dit „haar" een bijzonder groote waarde.

Niet alleen dat stoom en zwaveldampen opstijgen vanuit den grooten krater, zelfs uit de gronden die het „Volcano House" omringen ziet men voortdurend rookwolken omhoog stijgen en zwavelbanken van kolossale grootte strekken zich achter het „Volcano House" uit.

BRIEFKAARTBRANDEN IN KILAUEA.

Den volgenden morgen bezochten wij den uitgewerkten krater „Kilauea-iki" of „Kleine Kilauea", gelegen op een afstand van 3 mijl van het „Volcano House" en bekend voor zijn enorme diepte. Met een omtrek van 4,5 mijl is deze krater een klein duplicaat der „Kilauea". De stijle wanden, dik begroeid met varens en tropisch laaghout, bereiken de ontzaggelijke hoogte van 760 tot 1000 voet en een uiterst ruw pad, onbegaanbaar voor paarden, leidt naar den bodem van naakte zwarte lava, waarop wilde geiten in grooten getale rondloopen.

STOOM EN ZWAVELDAMPEN ONTSNAPPEN DE GRONDEN RONDOM HET VOLCANO HOUSE.

Nog meer belangwekkende plaatsen werden achtereenvolgens door ons bezocht en na ongeveer een week genoten te hebben van de schoonheid dezer wilde natuur verlieten wij het gezellige „Volcano House" en keerden belast en beladen met de noodige lavaspecimen, zwavelkristallen, houtsoorten en ander souvenirs, naar Naalehu terug.

MIGUEL DE CERVANTES DE SAAVEDRA. DOOR HENRI VAN BOOVEN.

(Slot.)

En in dit driehonderd-jarig feest zal Spanje zijn grooten zoon weten te huldigen nu, zal heel het Spaansche volk weer in zich voelen opleven misschien de glorie van dien gouden tijd, zal het met veel praal en luister drie dagen lang feest vieren om de onsterfelijkheid van dat heerlijke boek Don Quichotte dat in den gang der Eeuwen wel te verjongen schijnt. En bestaat er voor Holland reden verheugd te zijn, gaat ons dat feest wel aan eigenlijk? Geachte lezer, mogen wij onverschillig blijven? In de „Bibliografia Critica de las obras de Cervantes", met veel zorg door D. Leopoldo Rius *) bewerkt, vinden wij niet minder dan *zestien* Nederlandsche uit-

*) Het portret bij dit artikel gevoegd is uit het boek van Rius gereproduceerd. Een exemplaar van dit boek en van de eerste geïllustreerde uitgaaf werd ons ter reproductie welwillend afgestaan door de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage.

gaven, waarvan de eerste, een van de voornaamste Don-Quichotte-edities onder de vele die er in alle landen ter wereld het licht hebben gezien. Die uitgaaf was namelijk de eerste geïllustreerde. De allereerste Hollandsche vertaling verscheen in 1657 te Dordrecht, „bij Jacobus Savry, wonende in 't kasteel van Gent." Het Hollandsch was van den conrector der „Illustre school" te Dordrecht, Lambert van den Bos; Simon Stijl roemde die vertaling zeer. De titel ging als volgt: „Den verstandigen, vroomen Ridder Don Quichot de la Mancha, geschreven door Miguel de Servantes Saavedra, en nu uyt de Spaensche in onze Nederlandsche Tale overgeset." In zijn voorbericht zeide de conrector o. a.: „Meest al de volkeren van Christenrijk hebben het selve met hunne moederlijke tale vereert, en wij souden te groote onbeleeftheijt toonen, indien wij U dit stuk wilden onthouden."

In 1670 werd L. v. d. B. als conrector ontslagen wegens dronkenschap; hij koesterde sindsdien een heftige vijandschap jegens Cornelis de Witt, broeder van Jan de Witt en Pensionaris van Dordt. Na den moord in 1672 gaf hij een bitter pamflet uit tegen Cornelis de Witt en den Raadpensionaris, waarop een scherpe aanval volgde van Joachim Oudaen, tegen hem en ter verdediging van de de Witten. Hij schijnt in 1697 overleden te zijn. Hij heeft ook treurspelen geschreven, maar zij worden als van weinig waarde beschouwd.

Een tweede geïllustreerde uitgave kwam in 1669 te Amsterdam uit bij Baltes Boeckholt „Boekverkooper, in 't midden van de Niesel." Het boek was „met 25 kopere figuren verciert." De verdere uitgaven volgden elkander regelmatig. In 1677 de derde, een vertaling van Jacob Campo Weyerman, de vierde in 1696, de vijfde in 1699 „door S. van Broekhuysen, van vele misstellingen gesuivert en met een nauwkeurig register verrijkt", wanneer de zesde verscheen is niet bekend, maar die zesde editie bestaat toch en werd bezorgd door den uitgever Jan Graal te Amsterdam. De zevende druk kwam in 1732. Een zeer mooie achtste in het Fransch en het Hollandsch gedrukte prachtuitgave, werd in 1746 door Pieter de Hondt in den Haag ondernomen; vooral voor iconografen is dit boek van belang, daar het alleen Don Quichotte's voornaamste avonturen beschrijft, met tusschen den tekst zeer mooie kopergravures naar het werk van Coypel, Picart le Romain en anderen. De negende zag het licht in 1802 en verder verschenen er nog in 1808, 1819 en 1859. Dit is de bijna letterlijke, maar toch heel goed in den aard van het werk gedachte vertaling van mr. Schuller tot Peursum, *) en eindelijk die met de platen van Doré in 1870, de geïllustreerde uitgave van Noothoven van Goor in 1877, de kinder-boeken door Goeverneur en Titia van der Tuuk bewerkt in 1871 en '89, en eindelijk de allerlaatste in het najaar van 1904 uitgekomen editie, die klaarblijkelijk naar de vertaling van mr. Schuller bewerkt is.

De lezers die meer mochten willen weten van de Spaansche en de andere buitenlandsche edities van den Don Quichotte, raad ik aan de bibliografie van Leopoldo Rius in te kijken, een vrij volledige opgave vinden zij ook in Fitzmaurice-Kelly's boek: „The Life of Cervantes", en zij die belang stellen in al wat er aan oud prentwerk †) naar aanleiding van het boek is vervaardigd, kunnen geen beter en mooier iconografie raadplegen dan die van den Engelschman H. S. Ashbee. Veel keus onder de iconografieën bestaat er niet, er zijn er mij slechts twee bekend: bedoelde Engelsche die in 1895 te Londen verscheen en de eerste Spaansche uit 1879 te Barcelona. Ashbee's verzameling was de tweede. Het komt mij echter niet onwaarschijnlijk voor, dat er nu gelijkertijd met het in Spanje verschijnende, groote prachtwerk, een fraaie, nieuwe Spaansche iconografie het licht zal zien.

Vele tooneelstukken zijn er naar aanleiding van den Don Quichotte verschenen. In Nederland kent iedereen Langendijk's: „Don Quichotte op de bruiloft van Kamacho" 1699. Minder bekend is het werk van Soolmans 1681 en van Cornelis Wils in 1682.

* * *

*) Deze heer hield in het jaar 1842 in het Leesmuseum te Utrecht eveneens een voorlezing over den Don Quichotte; die rede werd in brochurevorm uitgegeven.

†) Zie in verband daarmede ook een artikel van Dr. A. S. Kok in *De Nederlandsche Spectator* no. 10. „Het werk van Jan en Casper Luyken."

Langen tijd is het een onuitgemaakte zaak gebleven waar en wanneer Cervantes geboren werd. Aan het einde van den Don Quichotte verhaalt de schrijver, dat Cid Hamet niet juist de plaats verkoos aan te duiden waar zijn held vandaan gekomen is, opdat alle steden en dorpen van Spanje onderling zouden kunnen beweren dat de eer, zulk een groot man te hebben voortgebracht, aan hen toekomt. In zooverre schijnt Cervantes nog een laatste blijk van ironie te hebben willen geven, alsof hij er misschien een voorgevoel van heeft gehad, dat de wereld eenmaal gedurende vele jaren datum en plaats van zijn geboorte zou vergeten.

Bijna honderdvijftig jaren na Cervantes' beroemd worden, ontdekte men eerst waar hij geboren werd. Die ontdekking is gedaan in 1752 door Augustin de Montiano y Luyando. In Alcazar de Henares wist hij Cervantes' geboorteacte van 7 October 1547 te vinden. Al dien tijd hadden de bewoners van Madrid, Sevilla, Toledo, Esquivias, Lucena, Consuegra en Alcazar de San Juan graag gewenscht dat hun stad beschouwd zou worden als de plaats die eens Spanje's vermaardsten schrijver voortbracht.

PORTRET VAN CERVANTES, NAAR DE MARMERBUSTE VAN DEN CATALAANSCHEN BEELDHOUWER ROSENDO NOBAS, IN HET BEZIT VAN DON ISIDRO BONSOMS.

Miguel de Cervantes was de zoon van Rodrigo de Cervantes en Leonor de Cortinas. Don Rodrigo had zes kinderen: Andrés, Andrea, Luisa, Miguel die te Alcala, en Rodrigo en Magdalena die te Madrid geboren zijn. De eerste stierf spoedig, men veronderstelt het ten minste, want nergens wordt van hem gesproken, en hieruit heeft men besloten dat er dáárom zooveel zorg aan de opvoeding van Miguel besteed geweest is. Rodrigo na zijn bevrijding uit Algiers, sneuvelde in Holland gedurende Alva's bewind, met den graad van kapitein.

In die dagen bloeiden er te Madrid twee scholen, een waar de zonen van de „grandes van Spanje" werden opgevoed en de andere de „Estudio" genoemd, waar de kleine adel en de rijke burgers hun kinderen heen stuurden. Miguel volgde de colleges van de „Estudio" en schijnt heel jong nog reeds een bizondere voorliefde voor de schoone letteren aan den dag te hebben gelegd. Een van de leeraren die er het meest toe hebben bijgedragen Miguel's talenten te ontwikkelen, is doctor Lopez de Hoyos geweest, waarschijnlijk werd zijn onderwijzerstaak wel vergemakkelijkt door het feit dat op het rooster van werkzaamheden in de „Estudio" ook vermeld stond, dat de leerlingen zich moesten oefenen in het maken van gedichten in de Spaansche taal.

Toch schijnt de schrijver van den „Don" als knaap een bizonder lastig en dikwijls ongehoorzaam en ondeugend kind te zijn geweest. Hij werd meermalen om onhandelbaarheid afgerost en in zijn werken kunnen wij wel tusschen de regels door lezen hoe overtuigd hij er van was, dat „el detras era el fiador de los muchachos", dat „het achterste der knapen voor hen aansprakelijk is". Sancho zegt zelfs dat de bestraffing nogal gestreng was en dat „la letra con la sangre entra", de les er met het bloed inging.

Zeer weinig bizonderheden zijn er uit het leven van den jongen Miguel bekend; wij moeten zijn latere werken oplettend lezen om bij benadering iets omtrent zijn persoon

te weten te komen. Een oogenblik raken wij in de war, wanneer hij zich (overigens zonder persoonlijke aanwijzingen) voorstelt onder den naam van Saavedra in „El Trato de Argel" en „El Gallardo Español."

Wij bezitten echter een kostbare beschrijving van Cervantes op twintigjarigen leeftijd in de page uit de „Gitanilla":

De page heeft een innemend uiterlijk en een bekoorlijke gestalte. Hij spreekt goed. Ofschoon hij „noch rijk, noch arm" is, is hij edelmoedig, en hij heeft altijd een goudstuk of twee over voor een vriend. Hij beschouwt zich niet als een dichter; maar het is het jaargetijde van de liefde, en hij maakt zelf zijn verzen. Hij is ook van meening dat men geene der menschelijke wetenschappen moet minachten, „zonder de Muzen te willen vernederen." Dit gezegde typeert Cervantes, hij stelde zich werkelijk voor dat de kunst zich aan alle wetenschap moet verbinden.

Cervantes' ouders schijnen betrekkelijk eenvoudige menschen te zijn geweest, niet buitengewoon gefortuneerd, maar ook niet zonder middelen, in elk geval was Miguel's vader edelman, zij het dan ook slechts hidalgo.

Zooals ik reeds zeide, omtrent veel uit het leven van Cervantes doet de geschiedenis het zwijgen, slechts bij stukjes en brokjes kunnen wij van hem verhalen. Zoo moet hij omstreeks 1568 in dienst van den koning geweest zijn en wel nu eens als page, dan weer als gewoon soldaat. Toen na den dood van den Infant Don Carlos, het hof van Rome den cardinaal Acquaviva als buitengewoon gevolmachtigde naar Madrid zond, om Philips de Tweede te begroeten, kwam Cervantes zeer in genade bij dien cardinaal, die zijn verzen wist te waardeeren.

In 1569 nadat de Mooren gepoogd hadden zich van Granada meester te maken, belastte de koning Don Jan van Oostenrijk met de taak, de Mooren geheel uit Spanje te verdrijven. Cervantes zou zonder twijfel mee onder de wapenen geroepen zijn om naar het Zuiden te trekken, wanneer een duel met zekeren Antonio de Sigura niet de oorzaak geweest ware van een zeer strenge veroordeeling. Waarschijnlijk heeft hij den edelman Sigura gedood, want anders had men hem niet zóó zwaar willen straffen als toen het geval was. Nu luidde het vonnis: dat Cervantes te kiezen had tusschen het afkappen van zijn rechterhand òf een verbanning voor tien jaren.

In de „Gallardo Español" spreekt Cervantes van die straf.

Het voorjaar van 1569 zocht Cervantes een goed heenkomen naar Italië. Hij nam zijn weg over Barcelona en Toulon tot Genua, van daar reisde hij naar Luca, naar Venetië, hij bezocht Florence, daarna Sienna, maar het meest trok Rome hem.

Die stad moet op hem een geweldigen indruk gemaakt hebben.

Het zonderlinge in het leven van Cervantes is dat hij de schoone letteren bijna nooit als bezigheid of levenswerk heeft genomen. In tegenstelling met onze tegenwoordige opvattingen gold iemand die zich alleen kunstenaar wenschte noemen, in die tijden voor een nul, een verachtelijk mensch. Altijd heeft Cervantes zich tot de wapenen aangetrokken gevoeld en zijn vurigste verlangen was als soldaat of officier zijn koning en vaderland te dienen.

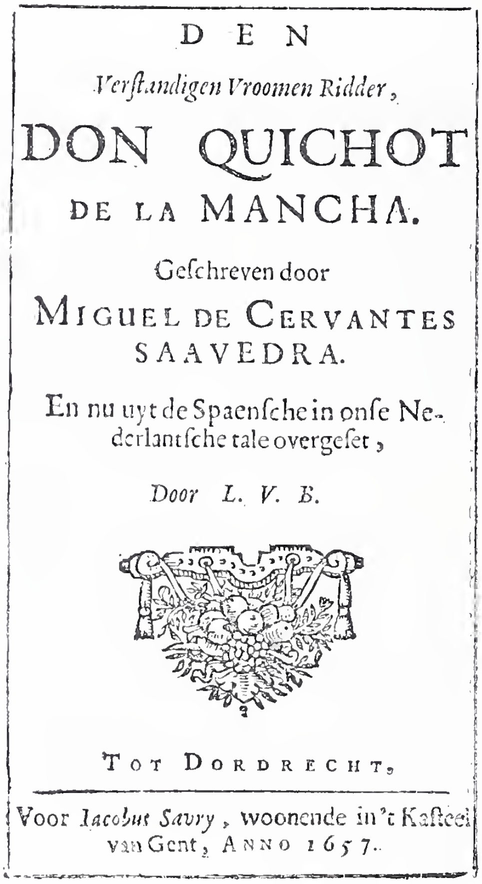
In Rome vervulde Cervantes eenigen tijd het ambt van kamerheer in het paleis van den cardinaal Acquaviva die den jongen Madrileenschen dichter niet vergeten had. Het kleine hof van den prelaat, dat bijna uitsluitend uit geleerden, letterkundigen en enkele edellieden bestond, was een school voor de zonen van den Italiaanschen adel. Miguel vond in Rome de zelfde omgeving terug van Madrid, maar hoeveel malen superieur?

In die jaren maakten de Turken de wateren van de Middellandsche zee onveilig, soms in vereeniging met de roovers uit de Noord-Afrikaansche staten. Vooral Selim de II[de] Sultan van Constantinopel nam een zeer dreigende houding aan, hij scheen zich meester te willen maken van Kypros dat toen aan de Republiek Venetië toebehoorde. Onderhandelingen werden gevoerd door den paus, Venetië en Philip II om den gemeenschappelijken vijand te bestrijden, want de Turken lieten het niet bij zeeschuimerij maar landden dikwijls op de Italiaansche en Spaansche kusten en voerden massa's Christenen als slaven mee.

Kardinaal Acquaviva stond in nauwe betrekkingen tot de familie Colonna, waarin Marco Antonio toen een van de beroemdste

nakomelingen was, het hoofd van de pauselijke vloot en van het leger. Miguel noemde hem: „el sol de la guerra," de zon van den oorlog.

In het jaar 1570 toen er tot een tuchtiging van de Turken besloten was, verkreeg Cervantes van den kardinaal verlof dienst te nemen in het leger van Colonna. In 1571 nam hij deel aan den roemrijken zeeslag van Lepanto. Door de vereenigde eskaders werden de Turken den morgen van den 7den October, (Cervantes' geboortedag dus) aangevallen. De Christenen hadden een vloot van 250 schepen, de Turken in het geheel 157. Cervantes lag met een hevigen koorts te bed op het schip genaamd de „Marquesa". Na herhaald aandringen verkreeg hij de toestemming bij den slag tegenwoordig te zijn. De „Marquesa" werd vele malen aangevallen en meer dan eens kwamen er gevechten op voor van man tegen man, Cervantes werd daarbij twee keeren in de linkerhand geschoten, een derde kogel schampte op zijn harnas af. Toch bleef hij tot het einde toe doorvechten. Na een verwoeden strijd waarbij 7000 christenen en 30000 Turken sneuvelden en waarin de vereenigde eskaders 12000 christenslaven, die op de vijandelijke schepen roeiden, hadden bevrijd, bleven de Italianen en Spanjaarden meester van de zee, verscheidene duizenden Turken in gevangenschap meevoerend. Langen tijd lag Cervantes te Messina ziek aan zijn wonden. Toen hij eindelijk herstelde, was hij ongeschikt voor den militairen dienst geworden. Hij bleef nog vier jaren in Italië, en er is nagenoeg niets van bekend welke betrekkingen of welke bezigheid hij dien tijd heeft vervuld. Hij moet gedongen hebben naar het kapiteinschap over een compagnie infantrie, want ondanks zijn invaliditeit voelde hij zich nog altijd krachtig en volhardend genoeg om opnieuw den oorlog in te gaan. Natuurlijk werd hij afgewezen, wat hem veel verdriet bezorgde. Niettegenstaande zijn liefde voor het militaire leven, erkende hij dat de oorlog een der vreeselijkste onheilen is die de volken en koningen kunnen treffen. Toch zeide hij trotsch te zijn op de wonden die hij in den strijd ontvangen had, en dat hij in het leven de eer het hoogst schatte.

DEN
Verstandigen Vroomen Ridder,
DON QUICHOT
DE LA MANCHA.
Geschreven door
MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA.
En nu uyt de Spaensche in onse Nederlantsche tale overgeset,
Door L. V. B.
TOT DORDRECHT,
Voor *Iacobus Savry*, woonende in 't Kasteel van Gent, ANNO 1657.

TITEL VAN HET EERSTE DEEL DER EERSTE NEDERLANDSCHE, TEVENS EERSTE GEÏLLUSTREERDE, UITGAVE.

Cervantes schijnt in het algemeen lang geen vrouwenhater te zijn geweest, in Italie moet hij menig galant avontuur beleefd hebben, de vrouwen waren er geen „modelos de piedra", beelden van marmer. Soms heeft hij ze zeldzaam fijn ironisch geteekend o.a. ook in den Don Quichotte: (Hoofdstuk XXXIII Deel I).

Es de vidrio la mujer;
Pero no se ha de probar
Si se puede ó no quebrar
Porque todo podria ser. *)

. . . .

* * *

In 1575 besloot Cervantes naar zijn vaderland terug te gaan, de zaak van het duel was vergeten, hij kon dus zonder gevaar voor verminking weerkeeren.

Hij scheepte zich met zijn broeder Rodrigo te Napels in op het schip „El Sol". In het gezicht van Genua werd de „Sol" door Algerijnsche zeeroovers aangevallen. In boek V van de *Galatea* wordt over deze gebeurtenis gesproken. De kapitein van het zeerooverseskader Dali-Mami meende dat hem een zeer hooggeplaatst persoon in handen gevallen

*) De vrouw is van glas. — Maar men moet haar niet op de proef stellen. — Om te weten of zij al of niet breken kan. — Want alles zou kunnen gebeuren.

was, daar Cervantes aanbevelingsbrieven voor den Spaanschen koning had meegekregen van Don Juan en den Hertog van Sessa. Miguel en Rodrigo werden in Afrika met veel wreedheid behandeld opdat zij bij hun bloedverwanten op een hoog losgeld zouden aandringen. Hij hongerde geketend langen tijd in een donker en vochtig hol. Daarna gebruikte Dali-Mami hem als slaaf, Cervantes moest mais malen en allerlei vernederende diensten verrichten. Rondom zich zag hij andere gevangenen wier neus en ooren waren afgesneden. *)

TITELPLAAT VAN HET TWEEDE DEEL DER EERSTE NEDERLANDSCHE, TEVENS EERSTE GEÏLLUSTREERDE, UITGAVE.

Zonder zich te laten ontmoedigen ontwikkelde Cervantes integendeel een geweldige geest- en zielskracht. Hij droeg zijn lijden geduldig en gedwee en wist, omdat hij zeer scherpzinnig was, spoedig de zwakke punten in een individu te ontdekken en te treffen, en zijn beulen minder hard voor hem te stemmen. Hij slaagde volkomen. Kostbare documenten, dezen reuzenstrijd beschrijvende, bezitten wij in de aanteekeningen van monnikken uit Algiers en uit het werk van Cervantes zelf, zooals de novelle „De gevangene" in „Don Quichotto" en de tooneelstukken: „El Trato de Argel" en „Los Baños de Argel." Bijna vijf lange, droeve jaren waarin hij honderdmalen aan den dood ontsnapte, bracht hij in die ontzettende gevangenschap door. Meermalen poogde hij te ontvluchten maar telkens mislukte het en telkens werd hij na zijn terugvoering wreed en bloedig, dikwijls met stokslagen gestraft. Hij had echter dit geluk dat zijn gelaat nooit geschonden geworden is, zooals dat het geval was met de andere rampzaligen die hun vlucht moesten opgeven. In die vijf jaren heeft Cervantes tientallen van menschen op de meest afschuwelijke wijze zien ombrengen, hij zag vluchtelingen en ongehoorzamen doodslaan, ophangen aan de voeten, verhongeren en wurgen. Eenige keeren heeft hij moeite gedaan bij den koning om hem uit die hel te verlossen maar op zijn smeken is geen acht geslagen.

Intusschen hadden zijn bloedverwanten in Spanje toch niet gerust voor zij een som gelds bijeen hadden, naar hun meening groot genoeg om den schrijver los te koopen.

Het was nu de hoogste tijd, want in het najaar van 1580 liep Cervantes gevaar, ingedeeld te worden als roeier op een Turksche vloot die naar Constantinopel terug zou varen.

Cervantes wist dat er gelden voor hem in Spanje gezameld werden en hij beidde de komst van de priesters die den prijs zouden brengen in een martelende ongerustheid.

Twee zusters van Cervantes die ongetrouwd waren gebleven offerden beiden haar bruidsschat op, eene andere, gehuwd te Alcala droeg eveneens een groote som bij, verscheidene particulieren voegden er het hunne aan toe; onder hen vinden wij den naam van een huisknecht, Thomas Carabanchel, die vijftig „doblas" schonk. Op deze wijze bracht men het tot ongeveer vierhonderd Spaansche matten die aan de goede zorgen van de geestelijken Juan Gil en Antonio della Bella werden toevertrouwd. Den 29[en] Mei 1580 voeren die mannen de haven van

*) Wijl zij gepoogd hadden te ontvluchten.

Algiers binnen. Asan-Baja eischte duizend goudstukken, de meegebrachte som was dus niet groot genoeg.

In de maand September maakten de slaven van den Dij zich voor de reis gereed. Cervantes leed ontzettend, honderd goudstukken ontbraken; zonder die zou hij zijn vaderland waarschijnlijk nooit terugzien. Toen boden de geestelijken aan het ontbrekende geld uit de kas der broederschap te betalen, de Dij ging nog juist bijtijds op hun voorstel in, en den 19den September 1580 toen Cervantes reeds geketend op een der galleien aan de riemen zat, herkreeg hij zijn vrijheid, na een afschuwelijke gevangenschap van bijna *) vijf jaren.

In het begin van 1581 zeilde hij naar Spanje terug en ontscheepte te Valencia. Volgens het gebruik van de bevrijde gevangenen wierp hij zich op de knieën op den heiligen Spaanschen bodem en kuste die, toen ging hij barrevoets naar een kerk aan welker muren hij zijn ketenen bevestigde. Hij had den leeftijd van eenentwintig jaren toen hij naar Italië reisde, nu was hij eenendertig jaren oud.

Tot 1584 beleefde Cervantes moeilijke tijden, de landsbetrekkingen waarnaar hij solliciteerde waren in die dagen verbazend lastig te verkrijgen. Toch schreef hij ook en in dat jaar verscheen de „Galatea" te Madrid, te Alcala en Lissabon. Ook in Parijs kwamen er twee drukken van uit, een in 1591 en in 1611. Den 12den December van hetzelfde jaar waarin de „Galatea" werd uitgegeven, toen de schrijver zevenendertig jaren oud was, huwde hij met een meisje van zeer oude en deftige familie, met Doña Catalina de Palacios de Salazar y Vozmediano.

Er brak toen een tijdperk van welverdienden rust voor Cervantes aan. Hij leefde kalm te Esquivias van het geld dat zijn werken hem opbrachten, doña Catalina schonk hem een dochter, hij was zeer gelukkig, en toonde zich in gesprekken altijd dankbaar om dien voor hem zoo ongewonen, rustigen voorspoed.

Later, waarschijnlijk toen de inkomsten, hem door zijn letterkundigen arbeid verschaft, niet meer in zoo ruime maţe toevloeiden, beproefde hij opnieuw een plaats als staatsambtenaar te verkrijgen. Onder den schijnbaar gewichtig klinkenden titel van commissaris des konings, werd hem ten slotte opgedragen in de provincie Andalusië de belastingen te innen. Hij werd benoemd in 1588. Dit ambt van ontvanger heeft Cervantes meermalen in de grootste onaangenaamheden en moeilijkheden gebracht. Zoo zien wij hem in 1592 tot gevangenisstraf veroordeelen. In 1594 had hij een boete van zevenduizend vierhonderd realen te betalen en in '97 ontdekte men een tekort in zijn kas wat hem opnieuw gevangenisstraf kostte. Het grootste gedeelte van den tijd die Cervantes in Andalusië doorbracht, heeft hij in Sevilla gewoond, wanneer hij niet in des konings dienst het land afreisde.

Het is meermalen voorgekomen dat het talent van een schrijver zich eerst in zijn ware gedaante vermag te toonen, nadat groote levensgebeurtenissen, een diepe, plotseling ondervonden smart, een zware ziekte, bijvoorbeeld, zijn persoonlijkheid hebben bevestigd. Cervantes schijnt voorbeschikt geweest te zijn eindelooze physieke en moreele kwellingen te doorstaan vóór hij in staat was een meesterwerk als den „Don Quichotte" te scheppen. Reeds de „Galatea" in 1584 was een enorme vooruitgang, hoewel niet te vergelijken met het 1e deel van den Don van 1605. Dikwijls is beweerd geworden dat Cervantes het grootste deel zijns levens in armoede heeft doorgebracht. Dit is een legende. Hij heeft nu en dan zeer moeilijke tijden gekend, o. a. toen hij in '94 na betaling van zijn boete bijna geruïneerd was, maar in het algemeen heeft Cervantes in betrekkelijk goeden doen geleefd, vooral na de verschijning van den „Don Quichotte", toen hij welgesteld en overgelukkig door zijn ongehoord succès in hetzelfde huis woonde als de weduwe van Garibé, „coronista", chroniqueur des konings, en Pedro Lainez, thesaurier van het hof. Het is licht te begrijpen dat die woning niet die van zeer behoeftige menschen is geweest. In Valadolid waar het hof toen vertoefde, was het tevens zeer duur leven en er viel een groote

*) Op zeven dagen na.

familie te onderhouden: Doña Catalina, en haar dochtertje Isabel, Cervantes' zusters Andrea, Doña Magdalena, met haar dochter en Doña Costanza.

Cervantes was op dat oogenblik de meest gevierde man van Spanje. Vele Spanjaarden en vreemdelingen brachten hem bezoeken, letterkundigen en hooggeplaatste personen wilden om zijn vermaardheid met hem in kennis gebracht worden. Hieraan is het waarschijnlijk ook te danken dat Cervantes' dochter Isabel zulke goede en rijke huwelijken heeft gedaan: In 1606 verliet het hof Valadolid om zich te Madrid te vestigen. Cervantes ging toen eveneens in de hoofdstad wonen. Isabel de Saavedra huwde daar in Februari of Maart 1607. Zij trouwde met den hidalgo Diego Sanz. Als bruidsschat ontving zij verscheidene huizen in de voorsteden, waarvoor haar vader vierhonderd ducaten betaalde; in December kreeg zij een dochtertje dat Isabel gedoopt werd. D. Diego Sanz stierf nog vóór de geboorte van zijn kind en den 28sten September 1608 huwde Cervantes' dochter voor de tweede maal, met den hidalgo Don Luïs de Molina, uit Cuenca. Ditmaal ontving zij een bruidsschat van tweeduizend ducaten. Deze gebeurtenissen zijn van groot belang, zij bewijzen ten stelligste, dat de bewering als zoude Cervantes altijd in behoefte geleefd hebben, van allen grond ontbloot is. Bekend is ook geworden, dat hij een vaste, jaarlijksche geldelijke bijdrage ontving van den graaf van Lemos en van den kardinaal-aartsbisschop van Toledo, Don Bernardo de Sandoval y Rojas.

Van 1605 tot 1613 heeft Cervantes niets aan het Spaansche volk geschonken. In 1613 en 1614 verschenen de zeer bekende en populair geworden „Novellas Ejempleras" en „El Viaje al Parnaso".

Van belang is het dunkt mij te weten welke ongeveer de winsten geweest zijn die Cervantes met zijn „Don Quichotte" gemaakt heeft. Wanneer het ons bekend is dat Cervantes zelf den „Don" als kunstwerk verre beneden het prozadicht „Bernardo" en zijn „Persiles y Sigismunda" stelde, dan besluiten wij er al spoedig toe geloof te slaan aan een geschiedenis, volgens welke Cervantes zou gezegd hebben, dat hij het tweede deel van zijn roman schreef alléén om er eventueel geldelijk voordeel van te trekken, en dat hij zelfs het recht verkregen heeft om onwettelijk nadrukken te verhinderen, eerst in Portugal en Aragon alléén en later in geheel Spanje. Ernstig gewag is er echter van bedoelde winsten nooit gemaakt, en het is bij enkele vage berekeningen gebleven. Ginès de Passamonte, in zijn onderhoud met Don Quichotte, zegt, dat hij het boek dat zijn geschiedenis behelst, in de gevangenis verpandde voor tweehonderd realen en dat hij het zou terugnemen al zou hem dat ook tweehonderd ducaten kosten.

„Is het een zeer goed boek?", vraagt de ridder.

Men heeft hieruit nog willen bewijzen dat een „zeer goed" boek als Cervantes' werk wel met tweehonderd ducaten betaald geworden is. Iets later stond Espinel zijn „Marcos Obregon" voor „honderd goudstukken" aan den boekhandelaar af.

Uit deze inlichtingen is wel opgemaakt geworden dat elk dier boekdeelen tegen acht of negen realen verkocht werd. Iedere oplaag telde tweeduizend exemplaren; per uitgave zou dat den auteur dus ongeveer zevenduizend realen hebben opgebracht.

* * *

In 1615 toen Cervantes acht en zestig jaren oud was begon zijn gezondheid minder te worden. Hij bewoonde toen een huis in de Calle del Leon te Madrid, welk huis heden ten dage met nummer 20 aangeduid is. De ziekte nam zeer snel in hevigheid toe, hij werd door een altijd durende, onleschbare dorst gekweld; toch bleef hij opgeruimd en zijn lust tot arbeiden verminderde niet. Hij was in die dagen lid van de Broederschap van Het Zeer Heilig Sacrament waartoe ook Filips de Derde, de Hertog van Lerma, Espinel en Lope de Vega behoorden.

Getrouw is hij de verplichtingen nagekomen die zijn verbintenis hem oplegde, en die o.m. bestonden uit het dagelijks bijwonen van de mis, het biechten, het maandelijks bezoeken van het Heilig Avondmaal en van ziekenhuizen. Hij was tevens lidmaat van de derde-orde van den Heiligen Franciscus.

Aan het slot van dit opstel vestig ik de aandacht op de eigenaardige overeenkomst die er bestaat tusschen den aard der levenservaringen van Cervantes en die van den grooten Portugeeschen dichter Camoens (1517? 1524?—1580).

Toen Cervantes zijn onvrijwillige tocht naar Italië begon, werd Camoens *) in een gevecht met zeeroovers bij Gibraltar zwaar gekwetst en hij verloor het rechter oog. Een generatie later werd Cervantes in den slag bij Lepanto verminkt. Camoens diende als soldaat in Noord-Afrika en ook Cervantes heeft bijgedragen tot het bezetten van Tunis en La Goletta. Camoens onbevorderd naar Portugal terugkeerend, wondde in een straatgevecht Gonçalo Borges en werd tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld. Cervantes naar Spanje huiswaarts reizend werd vijf jaren lang door Algerijnsche roovers gevangen gehouden. Het zou niet moeilijk zijn de parallel nog verder door te trekken, maar dit zij voldoende.

In de maand Januari van het jaar 1616 reisde Cervantes naar Esquivias om er voor zijn kwaal genezing te zoeken, hij kwam spoedig in Madrid terug er was geen beterschap mogelijk.

Hij vertelt dat hij, met twee zijner vrienden uit Esquivias naar huis rijdend, onderweg aangesproken werd door een student, die later op zijn ezel hen vergezellen mocht. Toen een der reizigers Cervantes' naam zeide, toonde de student zich verbaasd en verwonderd en, terwijl hij den linker arm des schrijvers nauwkeurig bezag, riep hij uit: „Ja! Ja! Dat is de vermaarde man met één hand! . . . De aangename schrijver, die de troost der muzen is!"

Cervantes die niet onverschillig voor dergelijke loftuitingen was, antwoordde hem: „Gij vergist u, zooals anderen dat ook wel doen; zéker, ik ben Cervantes, maar de troost der muzen ben ik niet, en ik verdien geen enkele van uwe complimenten . . . . laat ons maar wat praten en onzen weg vervolgen."

Cervantes sprak hem over zijn ziekte, en de student maakte de opmerking dat het de waterzucht was waaraan hij leed en dat al het water uit den Oceaan, hem nog geen verlichting zou kunnen geven. „Neem u in acht met het drinken en vergeet het eten niet, dan zult gij zonder eenig ander middel genezen", zeide de student. Cervantes antwoordde dat men hem dien raad al had gegeven, maar dat het hem onmogelijk was niet te drinken wanneer hij er behoefte aan had, en hij voegde er later nog aan toe: „Ik ga zachtjes aan heen, en naar mijn polsslag te oordeelen zal ik reeds Zondag niet meer leven. Gij zijt op een slecht oogenblik gekomen om met mij kennis te maken; ik heb nog maar weinig tijd over om u te danken voor de goede gezindheid die gij mij toont". En Cervantes besluit zijn verhaal met het volgende: „Wij kwamen aan de brug van Toledo, die ging ik over en de student wilde het pad naar Segovia inslaan. Ik omhelsde hem. Hij bood mij zijn diensten aan, toen gaf hij zijn ezel de sporen en vervolgde zijn weg, flink doorgaloppeerend, terwijl hij mij zoo droevig liet en slecht gestemd om van de gelegenheid gebruik te maken die grappen op te schrijven. Vaarwel scherts, vaarwel vroolijkheid, vaarwel opgeruimde vrienden; ik ga sterven, en ik wensch dat ik u allen weldra tevreden weer mag zien in het andere leven".

Dit is de proloog voor „Persiles y Sigusmunda" dat later verschijnen zou.

Den 2[de] April toen zijn toestand snel begon te verergeren, liet Cervantes zich kleeden in het gewaad der broeders van de Heilige Franciscusorde. Dag en nacht waakten de broeders bij hem. Toch is langen tijd als historisch aangenomen dat hij verlaten gestorven is, „als een bedelaar!"

Hij ontving den 18[den] de Heilige Sacramenten der Stervenden en maakte zijn testament. Den 23[sten] April stierf hij. Cervantes' lijk werd met groot eerbetoon door de broeders der orde bijgezet in het klooster van Trinitarias Descalzas, maar de tombe bleef zonder opschrift zooals de broederschap dat wenschte. Toch is naderhand de tekst van twee grafschriften ontdekt geworden, en wel een door een der leden van de orde gesteld en

*) Camoens vatte te Coïmbra een verboden liefde op voor de hofdame Catharina van Attayde en werd door den koning naar Gantarem verbannen. Uit wanhoop nam hij dienst op de vloot die tegen Marokko werd uitgerust.

een ander vervaardigd door Calderon. Het klooster Trinitarias Descalzas werd vele jaren later verwoest, in ook van Cervantes' graftombe is niets overgebleven.

De familie Cervantes is in het einde der achttiende eeuw uitgestorven.

* * *

Wij zijn zoo gelukkig geweest enkele weinigbekende portretten van Cervantes te vinden, waarvan wij er één geplaatst hebben tusschen de regels van dit artikel; de lezer zal de beschrijving die Cervantes van zich zelf geeft zeker niet onbelangrijk vinden:

De schrijver heeft ook voor de „Novellas ejempleras" een proloog gegeven, dit is zoo gesteld, dat als zeker mag aangenomen worden dat een afbeelding van den auteur op het titelblad gegraveerd geweest is. Ik laat hier het voornaamste gedeelte van bedoelden proloog, bijna letterlijk vertaald, volgen:

„Die gij hier ziet, met het arendsvoorkomen, de kastanjebruine haren, het ongerimpelde en hooge voorhoofd, de opgewekte oogen, de gebogen maar welgemaakte neus, de zilverwitte baard, die goudig was, twintig jaren geleden; de lange snorren, de kleine mond, de weinige tanden, want er zijn er nog maar zes, in slechten staat, en niet goed gerangschikt, want zij staan van elkander af; het lichaam niet groot, niet klein; de frissche gelaatskleur, eerder licht dan donker; de wat hooge schouders, en de niet kleine voeten; dit portret... stelt het gelaat voor van den vader van de „Galatea" en den „Don Quichotte van de Mancha," van „De Reis naar den Parnassus"... en verscheidene werken die hierheen verdwaald zijn, (descarriadas por ahi) en wellicht zonder den naam van hunnen schrijver. Men noemt hem gewoonlijk Miguel de Cervantes de Saavedra. Hij is gedurende vijf jaren gevangen geweest, toen leerde hij geduld oefenen in de tegenspoed. Hij heeft de linkerhand in den slag bij Lepanto verloren door een schot uit een vuurroer; deze verminking die leelijk lijkt, beschouwt hij als zeer schoon omdat hij haar kreeg in de vermaardste gebeurtenis die de voorbije eeuwen gezien hebben en die de komende eeuwen zullen zien onder de banieren van den zoon van dien oorlogsheld Karel de Vijfde, gelukkiger gedachtenis."

In enkele trekken, aanduidingen heb ik getracht den lezer een beknopt-zakelijke levensschets van Don Quichotte's schepper te geven. Er bestaat een kolossaal uitgebreide literatuur over Cervantes, de eene auteur is ernstiger te werk gegaan dan de andere, sommigen zooals Navarrete, Calderon, Merimée, Watt, Fitzmaurice-Kelly en Luïs Carreras hebben zeer nauwkeurig werk gegeven, anderen hebben met minder enthousiasme, met onverschilligheid, sommigen met een lichte geringschatting gearbeid. Geen enkel auteur echter heeft een volledige, heldere biografie gemaakt, (volledigheid was trouwens niet mogelijk) en het is bij een aandachtig verzamelen en rangschikken van voornaamste levensgebeurtenissen gebleven.

Behalve Fitzmaurice-Kelly dient onder de schrijvers van onzen tijd vooral opgemerkt Luïs Carreras, die van allen misschien wel het meest en met de grootste geestdrift over Cervantes heeft geschreven. Dit werk van Carreras is nog onuitgegeven, en bevindt zich te Parijs. Het is een levensarbeid, gedeelten er van zijn van 1867 tot 1868 geplaatst in het te Barcelona verschijnend blad, *El Principado*. Het manuscript bestaat uit drie duizend pagina's, ineengedrongen schrift, vol doorhalingen, renvooien en tusschenvoegingen die wel van de innigste toewijding des schrijvers getuigen.

Naar aanleiding van dit werk heb ik mijn aanteekeningen gemaakt om ze in dit opstel bij elkaar te brengen.

Nog enkele weken en Spanje zal feest vieren, een algemeen, groot feest, waarin wellicht een verre gloring, een even oprillende, blijde atmosfeer, uit gouden verganen tijd, zal neerhuiveren, en de menigte doorgloeien. En nog eenmaal zal Spanje groot zijn, sterk en dringend naar zich toe lokkend de heerlijkheid en den roem van rijke en edele tijden, en zich koesteren in de luisterrijke onvergankelijke schittering van Cervantes' wondermooi boek.

9 April 1905.

toon, griende: „Ja, ja!...", en hij strompelde weg, snotterend en met zijn beide mouwen zijn nat-gehuilde gezicht bevegend. Toch had hij in 't vluchtende weggaan nog éven een nijdig gevoel van machtlooze spijt en chagrijnige bitterheid, om het dessert, dat hij misliep nu, de lekkere pudding vooral, die juist binnengebracht werd. Hij staarde ernaar in 't voorbijgaan. De dokter zag het, glimlachte, zei zacht-bedaard tot den jongsten kelner: „Zeg, leg jij straks 'es een flink stuk pudding voor meneer Dikkeboer op een bordje, en wat vruchten, en breng hem dat dan, hè, boven, op zijn kamer, met een vork en een mes, en netjes, hoor! En beleefd!..."

't Was buiten den regel, maar tegen den dokter dorst niemand op. De ober was met een verlegen lach — hij had pret, maar was ook bang voor een standje — van 't gekke geval gaan vertellen aan den patroon, die, kwaad om de stoornis, aanstonds de zaal in kwam loopen, servet in de hand, waarmee hij zich de na-kauwende mond nog liep af te vegen. Hij wilde zich streng verontwaardigd toonen, berispend doen met waardige hoogheid, maar toen hij — al in de gang — het luide geschater hoorde, en daarna zag de glansroode gezichten, de pretmonden open, de glinstrende oogen en tandenrijen, dorst hij 't niet aan, zei enkel met zuurzoeten glimlach: „Nou hebben de heeren 't toch wel wat bont gemaakt met meneer Dikkeboer, dát moesten de heeren nou heusch toch niet doen, 't is toch zoo'n goedige ouwe man, is 't niet waar, en zoo ongelukkig."

„Kinderachtig! Misselijk! verdomd misselijk!", bromde de dokter, zich, strak opmerkzaam, een appel schillend; zoetigheid at hij niet.

„Deur!", riep Jansen, „je hadt er bij motte zijn, de vent was... nee! onbetaalbaar!"

„God-nog-toe, we dejen 'm niks," zei van Asselt, „as-ie zich maar niet zoo kwaad had gemaakt! Verbeel-je, hier meneer Boom vindt naast zich op tafel liggen een wit lappie, een stuk luur, en vraagt bedaard of een van de heeren die ook verloren kan hebben... En daar gaat me die ouwe kerel in eens aan 't razen en tieren en schelden, nee-maar, bezopen, zie je"

Hernieuwd geschater op dit relaas.

„Waar is 't lappie?" vroeg Kuipers. „Hier, Deur, laat jij 't netjes wasschen en zet 't in een lijstje en hang 't hier op, als een souvenir!"

De dokter stond op, hij ging weg, een gebogen figuur met een dikken rug. „Heb maar lol, jelui," grauwde hij, „wacht maar, je beurt komt ook!... As je zoo oud bent as die man nou, en je hebt er geen slag meer van je prulleboel 'an de man te brengen..."

„Ongeluksprofeet," lachte Stokvisch.

„Nou, wat mij betreft," zei van Beest, „as 't zóó ver komt word ik ook maar dokter."

Dat was een oneerbiedigheid. Ze lachten er wel om, maar dof, onderdrukt, kijkende op hun borden of loerende even naar elkaars oogen. Over 't oude gezicht met den witten baard strakte plotsling een masker van haat en nurksche bitterheid; brommende, iets onverstaanbaars, deed hij een-stap-of-wat naar de deur. Maar dan in-eens keek hij den onbeschaamd, vettig lachenden reiziger aan met minachtenden spot om zijn stroeven mond: „Dat zou 'k je ook raaien, ja!... Maar, as je dan dokter bent, zeg, doe dan je best om onder je soort te blijven, geef je vooral niet af met commis-voyageurs!"

„Hahaha!" schaterde 't nu weer over de tafel. „Raak, hoor! Nou!... Dag, dokter!... Dag, dokter!... Tot ziens, dokter!..." De stemmen hadden een klank van hartelijken eerbied.

En de reizigers staken sigaren op, die de jongste kelner kwam presenteeren, maakten 't zich makkelijk, bleven nog na zitten kletsen, of koekjes en kaas eten. Als echte meneeren deden ze. Maar langzamerhand werden ze onrustig toch, dropen ze af. De een had een afspraak, de ander ging „schrijven," een derde voor op de kanapee liggen slapen. Zoo verdeelden ze zich; een half uur daarna was er niemand meer in de eetzaal over.

Boven, in zijn half-donkere kamer, zat Dikkeboer. Er was daar geen gas; bij een kaars had hij zijn pudding opgegeten, en de vruchten, hem gebracht door den jongsten kelner — spotlachend tersluiks, de kwajongen, maar dadelijk ernstig-strak als de oude opkeek. — Hij had er toch even aan gesmuld,

voldoening gevoeld dat hij er ten minste van 't lekkere eten niets bij verloren had.

Nu zat hij in een hoek van de kanapee, die tegen den muur stond. De kaars brandde nog, walmend een beetje; telkens flakkerde de vlam. Eigenlijk was hij wel wat bang dat hij die kaars extra zou moeten betalen, als hij 'm op liet branden, geheel, maar hij had toch 't hart niet het blauw-omstraalde, mooi gloeiende vlammetje uit te blazen; 't was ook het eenige van licht en warmte wat er nog over was, om en in hem en overal.

De tafel stond voor de kanapee, en links het groot-donkere ledikant; de groene gordijnen, hoog en stil, hingen neer in zwaarmoedig duistere plooien. Rechts waren de ramen — hij had de gordijnen niet dicht gedaan — maar buiten in de steeg was 't nu ook bijna heelemaal donker. Er schemerde enkel wat zwakke schijn van een straatlantaarn, die voor de steeg-opening stond, in de pleinwijdte daar.

'tWas dof en vreemd-warrig in Dikkeboers hoofd, zooals altijd als hij zich zoo had opgewonden; eigenlijk denken kon hij niet; allerlei visies van drukte en narigheid verdrongen zich in zijn hoofd, en al de geluiden die hij hoorde in 't huis-inwendige — 't bonzende loopen van kelners en meiden — en de andere, die van buiten kwamen, van 't plein in regen, deden hem aan als vage dreigingen. Telkens zag hij zijn nijdigen patroon, hoorde hem schreeuwen en met de knokkels op 't hout van zijn lessenaar slaan; hij zag zijn verlamde vrouw in haar stoel zitten, hulpeloos, met haar arme scheeve gezicht, hij zag Wiesje, die van haar man af was, haar ingeholde wangen en, van 't altijd huilen, roode, knipperige oogen. Hij zag Frans, zijn wanhopige gezicht, toen hij dan eindelijk toch failliet was en ook de nurks-ontevreden trekken van zijn door 't eeuwige tobben versjagrineerde jongste dochter stonden hem voor. Dat kind had nou toch ook letterlijk geen jeugd gekend!...

En 't was telkens of ze hem allemaal dreigden, hem verweten: had hij maar nog harder gewerkt, had hij maar minder gedronken... O! dat besef, dat 't allemaal zijn schuld was!... Net een kramp in je lijf!....

Toch waren ze in werkelijkheid nooit zoo, waren ze... nou ja, wel 's kort aangebonden, ongeduldig met hem, maar anders toch goed en lief, nooit meer zóó als vroeger, als hij thuis kwam en zelf wel wist, wel voelde... dat hij bezopen was...

Toen hadden ze wel dikwijls verschrikkelijk tegen hem aangegaan, de kinderen.... God, god, god... wat een ellende was dat geweest!... Hij had er nooit tegen gekund, tegen 't borrelen, had toch mee willen doen, om kranig te zijn, joviale flinkert, mannetjeskerel net als de anderen.... En later was 't dan toch ook wel dikwijls alles geweest wat hij had, op reis dan vooral, zijn eenige troost, zoo'n lekker glas bitter dat warmte en lol in je buik gaf. Hoe dikwijls had hij zijn best gedaan om er af te komen, had hij gezegd dat het hem was verboden, maar dan hadden ze'm uitgelachen, gesard, hem de glaasjes opgedrongen, ze voor 'm betaald!... Of hij had na een standje van den patroon er in-eens weer vijf of zes achter elkaar naar binnen gejaagd in nijdigen onwil en verlangen naar een roes.... Och-god, hij wist 't waarachtig wel, dat hoefde je 'm niet te vertellen, dat hij 't nóóit had moeten doen, dan was hij niet zoo gauw op geweest, en had ook wat kunnen overleggen misschien....

Nou moest hij altijd maar voort, vooruit, naar de trein, naar de klanten.... Op zijn leeftijd, met z'n beroerde, slappe corpus.

Nou liet-ie 't wel, het drinken, nou ja... had er ook geen centen meer voor.... En hij wist nou ook van den dokter, dat hij 'n hartkwaal had, erg voorzichtig moest zijn; ieder oogenblik.... Brr! nee, daar niet aan denken, niet aan den dood denken, dan voelde je dadelijk jezelf in zoo'n benauwde kist liggen.... Of je zag vuur, vuur, overal vlammen, je wist toch maar niet.... Och, heere-jesus nee, asjeblieft nog niet dood... nog niet dood!...

Hij zat met zijn handen voor zijn gezicht, huilerig mompelend, snotterig snikkend. Die jonge kerels, die hem sarden, dat was nu 't ergste; hij dorst haast niet meer op reis. Vroeger was hij voor niemand bang geweest. Zelf sterk, een zware pootige man, had hij ze allemaal aangedurfd, maar nu waren ze 'm

AAN DE ZON.

O Zon, onze god, die heen zijt gegaan!
Die de dingen zoo dood-alleen laat staan,
In den bevenden schemer, die alles omtrilt,
Die de waters bewaast, die de lucht doorrilt
Waar uw licht in verzonk, o, gij zon!

O Zon, onze god, langs bermen en bochten
Bukken de boomen tot donkre gedrochten.
Langs het pad staan verangstigd hun steen-stille stammen;
Van het land laait hun loof, of behekste vlammen
Er verstilden in schrik, o zon!

O Zon, onze god, in het dol, waar het hemelt
Nog donkerder, dreiging het alles omwemelt,
Staan gehuld in hun huivenden bladeren-val
De boomen als boetenden overal,
In vreeslijk verwachten, o zon!

O Zon, onze god, van de bergen lijken
De zwaar-zwarte kronen naar u te reiken.
Van wanhoop, van uiterste doodsangst wringen
Ze in bochtige lijnen hun takken, en dringen
Zich op naar ùw hemel, o zon!

O Zon, onze god, aan de hellingen klauwen
De wortel-pezen of reuze-pauwen
Met uit-staande staarten klemmen zich vast
Aan de aarde, vereenzaamd in eigen last
Nu gíj haar alleen liet, o zon!

O Zon, onze god, uit de tuinen streven
De kleine heesters, als smeekend geheven
Bid-handjes van kinderen, die begroef
Een lievende moeder, wijl naar hun behoef
Het leven te zwart was, o zon!

En langs de wegen, en in de dalen
En op de bergen de menschen dwalen
Verlaten als hadden ze kwaad gedaan.
Ze staamlen en zien elkaars oogen niet aan,
Van eenzaam verwachten, o zon!

En stil in hun oogen, en stil in hun handen
Is angstig reiken, is angstig branden;
Verlangen naar u, die heen zijt gegaan,
Die de dingen zoo dood-alleen laat staan
Is smachten naar ú, o zon!

WITTE NACHT.

De nàcht . . . de gansch doorgonsde
De stil-besneeuwde nacht;
De nàcht . . . de blank-bedonsde,
De witte winter-nacht.

Welig wisschen wei en wegen,
En waters wisschen weg.
De boomen houden tegen,
En tegen houdt de heg.

De hekken en de huizen,
De heinings, star en zwart,
Staan stil in 't stage suizen,
In 't wit gewar verward.

De nàcht . . . de gansch-doorgonsde,
De stil-besneeuwde nacht;
De nacht . . . de blank-bedonsde,
De witte winter-nacht.

„DE DOODE MAN." DRAMATISCHE SCHETS IN ÉÉN BEDRIJF. DOOR FRANS MIJNSSEN.

Het recht van opvoering voorbehouden volgens de Wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124).

Personen:

DORA.
ALFRED BURKNER.
KAREL BURKNER.
DE OOM.
MEVR. VAN WEST.
MARIE, dienstmeisje.
Genoodigden voor de begrafenis.

Speelt in een stad in Nederland. Tegenwoordige tijd. Het tooneel verbeeldt een goed-gemeubelde huiskamer van menschen uit bevoorrechten stand. In den achtergrond porte-brisée; links daarvan deur naar portaal. Zijwand links deur naar zijvertrek. Zijwand rechts vensters.

Bij den aanvang van het stuk zijn de deuren van de porte-brisée nog weggeschoven; men ziet de achterkamer in, waar in het midden een pas verlaten déjeuner-tafel.

Gedempt licht; alle gordijnen zijn nêer.

Eerste Tooneel.

DORA, ALFRED BURKNER, DE OOM, Mevr. VAN WEST, de genoodigden.

Dora en Mevr. v. West zitten in fauteuils; voeren een sleepend gesprek. Sommige genoodigden zijn gezeten, andere staan. Er wordt bijna niet gepraat. Zelfs nu, nadat het begrafenismaal is afgeloopen, moet er worden getoond dat men onder den indruk is. En dan 't moeielijke oogenblik: men behoort weg te gaan, is aangebroken.

Doch Alfred Burkner, die zich op den achtergrond heeft bevonden, gaat nog even naar den Oom toe, die met een van de genoodigden op den voorgrond staat.

BURKNER (*tot den Oom*).

Wat waren dat treffende woorden die U gesproken hebt. Ik had nog geen gelegenheid...

DE OOM.

Ja jongen, ik heb 't met plezier gedaan. Ze kwamen me uit 't hart. — 't Was een beste kerel. — Wie had dat gedacht, hè, dat ik..., dat de oue man... Ja! (*ander onderwerp*). Maar... (*hij ziet om naar Dora; tot Burkner*). Me dunkt 't wordt tijd dat... (*hij gaat naar Dora toe; zegt tot haar:*) Nou kind, wees nou maar sterk, hoor; en als ik soms nog wat voor je kan doen (*hoofdbeweging naar Burkner*) maar je zwager, is 't niet?, die...

DORA (*is opgestaan; geeft hand*).

Dank U Oom, dank U — voor alles. En ook voor wat U vandaag... (*zij nemen afscheid; de oom af*).

De genoodigden nemen een voor een afscheid; Dora bedankt ze met een: Dank u voor uw belangstelling. Dank je voor al wat... etc. of met handdruk. Genoodigden af. Mevr. van West aarzelt nog.

BURKNER (*tegen Dora*).

Nu Dora, dan ga ik ook. Maar schikt je dat ik dan morgenochtend...?

DORA (*geeft hand*).

Ja, morgenochtend, da's goed. (*zij kijkt op, Burkner in de oogen, even langer dan gewoon; hei haalt dan werktuigelijk*) Da's goed.

BURKNER (*geeft mevr. van West de hand:*)

Adieu! Tot ziens.

MEVR. VAN WEST (*staat op; aarzelend:*)

Ja... (*zij ziet Dora aan*) Ik weet niet... (*onechtbesloten*) Ja, *ik* blijf nog wat bij je..., is 't niet? Ik kan je niet zoo heelemaal alleen achterlaten, Dora, hè?

DORA (*glimlacht; zwak:*)

O, ik vind heel lief van je..., maar je hoeft heusch niet voor mij... (*glimlacht weer*) Ik heb nog wel te doen, dat zal me bezighouen.

MEVR. VAN WEST.

Nou als ik je heusch niet... Dan ga ik maar. — Ik ben nooit gerust zoo lang van huis, met de kinderen. Maar als je me noodig hebt... Dan hoor ik wel, hè? (*kust Dora; meewarig:*) Hou je nou maar goed.

Mevr. van West en Burkner door deur naar portaal af.

Tweede Tooneel.

DORA, later MARIE.

Dora blijft even, aarzelend staan, gaat dan langzaam achterkamer in; overziet, zonder aandacht, de verlaten tafel. Slag van huisdeur, die wordt dichtgetrokken. Dora heeft gehoord; komt, wat sneller nu, uit achterkamer terug; tuurt langs een neergelaten gordijn naar buiten; laat het gordijn, langzaam, weer los; gaat naar achtergrond en drukt op een electrische-schelknop; gaat dan een paar schreden naar voorgrond; blijft staan; wanhopige blik over de omgeving, de zoozeer gesloten kamer; laat zich dan nêerzinken in een fauteuil.

Marie door portaaldeur op.

DORA (*keert zich gedeeltelijk tot Marie; zwakke stem:*)

Je kunt wel opruimen.

MARIE.

Ja mevrouw.

Marie in achterkamer af; sluit van daaruit de porte-brisée.

Derde Tooneel.

DORA, later BURKNER.

Dora leunt het hoofd achterover tegen fauteuilrug aan; sluit de oogen; pijnlijke trek op haar gelaat. Er wordt aan de huisdeur gescheld. Dora blijft in haar houding. Deur van portaal open en Burkner op.

DORA (*is bij 't opengaan van de deur opgeschrikt; gerustgesteld bij 't zien van Burkner*).

O, ben jij 't?

BURKNER.

Ja. Je bent zoo alleen in dit huis. — Achter die dichte gordijnen.

DORA (*laat hoofd zinken; kan Burkner niet meer in de oogen zien*).

Ja

BURKNER.

Waarom... Wie dacht je...? (*hij gaat zitten*).

DORA (*zwak:*)

Hij kan toch ieder oogenblik...

BURKNER.

Karel, — z'n zoon, hè? Nee, — dat kan immers nog niet. Niet voor morgen. (*een stilte*) Wij hebben die dagen niet kunnen praten... (*hij wacht; tracht Dora in de oogen te zien*). *Dora heft het hoofd niet op; antwoordt niet.*

BURKNER (*herhaalt zijn poging*).

Dora!

DORA (*springt plotseling op; bijna ruw:*)

Nee! (*doet een paar snelle schreden van Burkner weg; blijft staan en brengt hand aan 't hoofd*).

BURKNER (*nu ook opstaand*).

Wàt nee!?

DORA (*ziet nu Burkner aan; als boven:*)

Ik begrijp jou niet.

BURKNER.

. . . . ?

DORA.

Je bent toch z'n broer!

BURKNER (*rustig*).

Ja — en?

DORA.

Dat je nou; nu ie...!

BURKNER (*met beteekenis; zéker:*)

We hebben dáar toch geen schuld an!

DORA (*dof*).

Dat weet ik niet.

BURKNER (*naar Dora toe; tracht haar hand te vatten; zacht:*)

Dora, toè!

DORA (*zij trekt hand, zonder ruwheid, terug; hevig-smartelijk:*)

O god, Fred, ik vind 't zoo verschrikkelijk allemaal!

BURKNER (*tracht zijn onrust te verbergen*).

Maar kindje, dat is immers ònzin. Hoe kom je d'r nou toe... om... Je hebt me deze dagen telkens al zoo àngekeken, zoo... ik kan niet zeggen... maar ik wist toch niet dat je...

DORA (*als boven*).

't Is zoo gemèen wat we gedaan hebben... Jij ook, als z'n broer...

BURKNER (*nu wat boos*).

Hoor es, Dora, je moet nou... jij hebt minstens net zooveel schuld...

DORA.

Maar jij bent toch 't eerst...

BURKNER (*doorgaand*).

En z'n broer, z'n broer...! Hij was 't huis al uit toen ik geboren werd. En hij heeft zich immers nooit om me bekommerd; ook niet toen m'n ouers dood waren. Vaderlijke raadgevingen, ja, als ik er niet om vroeg... Altijd uit de hoogte, van z'n standpunt van... als voortreffelijk mensch! (*even stilte; dan kalmer:*) Ja, ik moest nou misschien... hij is nu dood hè... Maar god, jij bent jong, en ik ben jong... Natuurlijk, als je de moraal van alle menschen, de dòoie moraal... (*hartstochtelijk*) Wij houen toch van elkaar; wij zijn sàmen jong en hij was zooveel ouer; hij had nòoit mogen...

DORA (*snel op Burkner toe; hem om den hals; kust hem hevig; stamelt:*)

Je bent toch zoo lief, zoo goed!

BURKNER (*kust haar terug, slaat arm om haar heen*).

DORA.

Ja, ja, hou me zoo vast! In joù armen!...

BURKNER (*innig*).

Liefste, hoù je van me!?

DORA (*antwoordt niet, maar zij heft 't hoofd naar Burkner op, ziet hem in de oogen; op haar gelaat komt een blije lach*).

BURKNER (*drukt haar vaster aan zijn borst; klemmender:*)

Hoù je van me!?

DORA (*innig:*)

Dat weèt je wel! (*Zij blijven nog zoo vereend, dan maakt Dora zich vrij*).

DORA (*angstig:*)

Als hij nu komt... z'n zoon! En als die vraàgt....

BURKNER (*bij haar; troostend:*)

Toe nu... Wat is dat nou?

DORA (*afwerend:*)

Nee — Nee — (*doorgaand:*) Hij heeft me nooit mogen lijen; daarom is ie immers weggegaan... En als ie nu vraagt ... als ie vraagt waarom z'n vader dat ... gedaan heeft!

BURKNER (*als boven*).

Dat zal ie niet vragen. En dan, dan nog....

DORA (*steeds zenuwachtiger:*)

Jawel! Zeker! Hij zal willen wéten. Je doet zoo iets toch niet zonder réden, je zelf ... (*ze begint te schreien*).

BURKNER.

Toe nu, liefste, toe, ik smeèk je... Wij weten immers òok niet; wij weten toch òok niet waarom....

DORA (*schreiend nog, knikt van wel*).

Ja ... ja....

BURKNER (*sterk, overtuigend:*)

Dat is onzin! Onzin! (*een stilte*). Kom, haal je nu niet zulke dingen in je hoofd... Je bent overspannen door die vreeselijke... En daardoor....

DORA (*uitbarstend weer:*)

Och, ik ben 'r immers zéker van! Hij heeft 't me nooit gezegd, nee — wanneer spraken we nog met elkaar! Als er ménschen bij waren! — Maar ik weet nou zéker dat ie gemerkt heeft.

BURKNER.

Maar... (*hij aarzelt, maar hij moet het wel zeggen; met beteekenis:*) maar je hebt je toch niets te verwijten!

DORA (*wil doorgaan*).

Och!.. (*ziet Burkner dan even aan, wendt haar blik af*) nee, dat niet. (*een stilte*) En als ie nu gedacht heeft....

BURKNER.

Dat zou jij toch niet kunnen helpen! Kom, en jullie gaven immers niets meer om elkaar; hij net zoo min om jou als jij om hem... En zou ie dan... dàt gedaan hebben, alleen maar om....

DORA (*nadenkend:*)

Ja, dat is wel zoo.

BURKNER.

Ziè je nu wel!

DORA.

Ja. (*innig:*) Och, dat hadt je me eerder moeten zeggen!

BURKNER (*blij over zijn succes:*)

Maar kindje, hoe had ik nu kunnen weten....

DORA (*ziet Burkner groot aan; heeft niet geluisterd*).

Jij maakt me altijd zoo rustig. (*zij gaat naar hem toe; hij neemt haar weer in zijn armen*).

BURKNER (*gesmoord:*)

Ben je nu van mij!? Heelemaal!?

DORA (*diep*).

Ja.

BURKNER (*in zware zucht van ontspanning:*)

Heelemaal. (*hij streelt haar; zij heft de oogen naar hem op*).

BURKNER (*hij zal iets gaan zeggen*).

En nu... (*maar de schel bij de huisdeur klinkt*).

DORA (*zich vrij makend*).

God!

BURKNER (*sussend:*)

Wat zou dat nu!?

DORA.

Wie kan dat zijn!?

BURKNER (*als boven*)

Wat ben je toch zenuwachtig. D'r wordt toch wel meer gescheld overdag... En ik dacht nu trouwens....

DORA (*antwoordt niet, luistert; dan, ontzet:*)

D'r is iemand; hóor je niet!?

BURKNER (*nu ook wat onder den indruk*).

Ja. (*lacht zenuwachtig*) Ik zal zien... (*hij doet een paar stappen naar portaaldeur, komt dan tot bezinning, keert zich weer tot Dora; wrevelig:*) Bedwing je toch wat. Je zou waarachtig mij ook nog....

Portaaldeur gaat open. Karel Burkner op.

Vierde Tooneel.

DORA. BURKNER. KAREL.

Karel ziet even vluchtig van Dora naar Burkner, gaat dan het eerst naar Burkner toe, drukt hem de hand, lang, en ziet hem aan; hij heeft moeite zijn aandoening te bedwingen.

BURKNER (*hij is even teruggeschrikt bij het zien van Karel, is vrij passief gebleven bij Karel's doen; zegt nu maar het eerste 't beste wat hij te zeggen vindt:*) We hadden je nog niet verwacht....

KAREL (*hij ziet weer naar Dora; aarzelt, maar gaat dan ook naar háar toe; geeft haar de hand; wil iets zeggen, doch hij ziet haar aan en dan zwijgt hij en keert zich weer tot Burkner; moe:*)

Ik had nog zoo gehoopt... Was dat nu noòdig; zoo gauw...?

BURKNER (*haalt schouders op van niet kunnen helpen*).

KAREL (*nu geheel met den rug naar Dora gekeerd; met zachter stem tegen Burkner, want dit is niet voor Dora:*)

Ik had 'm nog zoo graag gezièn. (*een stilte; dan bedenkt Karel zich; hij wijst op kamerdeur links; tegen Burkner*) Dáár was 't...? *Burkner knikt bevestigend. Karel gaat langzaam naar deur toe, opent die; Karel in zijvertrek af; deur blijft open; Burkner en Dora blijven op de plaats waar zij stonden, zien elkaar nu aan, turen dan, in spanning, naar den jongen-man die in het nevenvertrek is.*

KAREL (*komt met gezonken hoofd in kamer terug; zucht:*)

Ja. (*een stilte; dan, met matte stem, vooral tot Burkner:*) En... niets...? Hij heeft niets achtergelaten? Geen lètter ...?

BURKNER.

Niets.

KAREL.

D'r is geen aanwijzing...? Hij heeft ù ook nooit...? *Burkner haalt schouders op en schudt van neen.*

KAREL (*hij wendt zich plotseling af, gaat naar achtergrond; hij kan zich bijna niet meer bedwingen; met zijn rug naar de anderen gekeerd veegt hij zich met een zakdoek langs de oogen. Hij keert zich weer tot de anderen; zegt, met stem als boven, tot Dora:*)

Ik zou u graag 'ens willen spreken... alléen.

BURKNER (*tot Karel, om te voorkomen:*)

Wees nu toch verstandig. D'r zal nog zoo veel voor je te doen zijn. En je hebt zoo'n vermoeiende reis achter de' rug....

Karel maakt beweging van geringschatting.

BURKNER.

Rust eerst wat uit.

KAREL.

Nee. (*hij ziet naar Dora*) Ik zou nu toch nog geen rust....

BURKNER (*aarzelend tot Dora:*)

Ja ... ik weet niet ...

DORA (*uitbarstend tegen Karel:*)

Ik heb geen hoòfd voor zulke... Wat wil je!?

KAREL (*flink nu:*)

U begrijpt toch wel... Als zijn zóon heb ik nu wat met u te bespreken. Dat móet nu. (*tot Burkner; zenuwachtig-lachend:*) U zult me niet kwalijk nemen

oom, als ik u verzoek... Ik heb zoo veel gelegenheid gehad... D'r zijn zoo veel dingen in m'n hoofd omgegaan, die dagen in de' trein... En 't zal maar heel kort zijn. — Even maar. —

BURKNER (*als boven*).

Ja .., je ... moeder moet weten... Maar je moet bedenken dat ze...

DORA (*plotseling met vreemde stem, terwijl ze Burkner aanziet:*)

Och waarom ook eigenlijk nù niet, hè!? (*haalt schouders op*) Waarom nù niet!?

BURKNER (*aarzelt nog*).

Ja .. (*hij ziet nog even naar Karel en dan naar Dora; hij wil nog iets zeggen, maar hij neemt een besluit en gaat*). *Burkner door portaaldeur af. Bij de deur gekomen heeft hij nog even naar Dora omgezien.*

Vijfde Tooneel.

DORA. KAREL.

KAREL (*na een stilte:*)

Als ik wat te bruusk....

DORA (*als zonder gehoord te hebben; met stem als boven:*)

En wat wou je dan van me!?

KAREL (*met zijn oude moeë stem:*)

Toen ik de vorige keer hier wegging....

DORA (*in herinnering; schamper:*)

Ja.

KAREL (*vervolgend:*)

We zijn toen niet zoo heel vriendelijk van elkaar gegaan....

DORA (*onwillig:*)

Wiens schuld was dat!

KAREL (*als boven*).

Ja... ik had misschien... (*korte stilte*) ik zou wel willen dat u even kon vergeten wat ik toen... en vroeger... tegen u heb gedaan.

DORA (*haalt schouders op, zwijgt*).

KAREL (*als boven*).

U weet dat ik zoo veel van hem heb gehouen.

DORA (*schamper:*)

Zoo. Heb je laten blijken?

KAREL (*nu wat oplevend*).

De laatste tijd niet. Da's waar. Maar u kent de reden... u weet waarom ik ben weggegaan.

DORA (*als boven:*)

Om mij!

KAREL (*weer kalmer*).

Het spijt me dat ik nu... ik wilde juist nù niet... (*sterker*) u is de eenige die mij misschien....

DORA.

Wat wil je dan toch! Ik..., god... je hìndert me.

KAREL (*nu recht op, Dora strak aanziend:*)

Kunt u me niet zeggen waarom hij dat heeft gedaan?

DORA (*kort:*)

Nee.

KAREL.

Heeft u nooit iets gemerkt.... Heeft ie nooit iets gezegd.... Toe, spreekt u ronduit met me. Als u 'ens wist wat ik in die dagen... door die onbegrijpelijke.... Ook zelfverwijt.

DORA (*als boven:*)

Ik weet 't niet.

KAREL.

D'r is zoo'n verschrikkelijke... twijfel in me opgekomen.... Zoo iets doe je toch om'en réden. En... z'n zaken waren immers heelemaal in orde.... En niemand kon iets kwaads van 'em vertellen.... Och als u me nu zou willen zeggen... dan.... U moet toch iets weten.... U zou me mogelijk weer rùst kunnen geven.

DORA.

Wat bedoel je. Ik weet niet. Ik weet héusch niet.

KAREL (*na een stilte, zacht doch met nadruk:*)

Hij was misschien niet gelùkkig...!?

DORA. (*zenuwachtig hevig:*)

Wil jij zeggen, wil jij zeggen dat ìk, dat ìk....

KAREL (*als boven:*)

Ik weet niet. (*korte stilte*) 't Is vroeger zoo heel anders geweest alles.

DORA (*als boven:*)

Dus je méent 't, je méent 't, dat 't mìjn schuld....

KAREL.

D'r moet 'en reden zijn.

DORA (*maakt heftige beweging; dan, zonder te antwoorden, snel naar portaaldeur; maar Karel is haar voor, en voor de deur belet hij haar, met kort handgebaar, de kamer te verlaten*).

KAREL.

Ik wil zekerheid. U zùlt me zeggen....

DORA (*ziet Karel in de oogen; haar vrees is weg*).

't Is goed; goed. Wacht maar. (*Zij knikt met het hoofd, besloten; gaat naar fauteuil voorgrond rechts; in fauteuil, rug naar Karel; weer korte hoofdknik. zij weet 't nu, vast, wat er gebeuren moet*).

KAREL (*hij heeft in opgewondenheid het vertrek doorgestapt: blijft nu staan; gesmoord:*)

U is z'n ongeluk geweest. Z'n òngeluk. Altijd. Van de' eerste dag af.

DORA (*steeds met rug naar Karel; knikt weer. kort, trotseerend:*)

Ja — ja. —

KAREL (*voortgaand, maakt soms een paar stappen door het vertrek, blijft dan weer staan; hij wordt meègesleept door wat hij in zijn herinnering ziet*).

Och 't is immers alles zoo anders geweest vroeger. D'r was altijd zoo'n vrede in huis, zoo'n harmonie. Toen me moeder nog leefde! Ja, tòen natuurlijk!

veel te vlug af was en lang 't begeerde zelf veroverd had, vóór hij het haar verschaffen kon.

De hooge, steile, donkere rotsen van de kloven, waar de bergen tot elkander naderen, voor haar hadden ze geen verschrikking, want van kinds af was zij daarbij opgegroeid, en in de school was er nooit iemand, die zoo goed als Elsbeth Hacke wist te zeggen, welke bessen wèl en welke niet te eten waren, waar men 't eene kruid voor moest gebruiken en tegen wat voor kwaaltje 't andere helpen kon.

Sinds hij getrouwd was, had hij niet veel meer van haar gemerkt; zij danste op de feestjes, die de avondjes besloten, waarop de meisjes bij elkander kwamen spinnen; ze bleef ook van de kermissen in 't dorp niet weg, maar men hoorde van geen boerenzoon of houtsnijder of uurwerkmaker, van geen molenaar of boschwachter, die boven een ander door haar werd begunstigd.

Hans bleef nog even over het meisje denken. Als hij die getrouwd had, zou hij niet zoo spoedig weduwnaar geworden zijn, die zou wel met haar krachtige natuur, haar sterk gestel in moeilijke oogenblikken getriomfeerd hebben! Maar hij had Ella liefgehad, zoo innig lief; hij kon toen toch niet Elsbeth vragen, omdat zij een echt kind was van 't Schwarzwald en in de natuur van 't bergland zooveel beter paste? Hij had gedaan, wat moest, en hij zou nooit het groot geluk vergeten, door zijn vrouw hem al te kort, helaas, geschonken, nooit haar nagedachtenis ook maar in gedachte ontrouw zijn.

Het zachte voorjaarsweêr hield eenige dagen aan, en hoog op de bergen smolt snel het sneeuwkleed weg; de voorjaarsbloemen kwamen overal voor den dag tot op de hoogste kammen van 't gebergte, en waar op de plateaux de veengrond lag, die 't water niet gemakkelijk doorliet, ontstonden poelen en moerassen. Het water gaf den toon aan in het landschap, en de doorweekte grond der 's zomers vroolijk lichtgetinte wegen nam een donkere kleur aan, ja, waar zoo hier en daar de rotsen, die elkander naderen, slechts voor het stroompje en den straatweg plaats vrij lieten, daar stond de laatste blank van water. De zandsteengroeven waren vol, toen regendagen op het zonnig lenteweder volgden, en moesten door de gravers worden verlaten, tot het weêr zich wilde beteren.

Over de steenachtige paden op de hoogte gleden trage stroompjes voort, die bij 't bereiken van de lagere hellingen toenamen in waterrijkdom, zoodat het pad op een beekje ging gelijken, en zelfs de wegwijzers op druk bezochte wegen werden losgerukt. Honderden van al die kleine beekjes, nog gevoed door 't uit moerassen sijpelend water, deden de groote bergstroomen zwellen, die den eigen voorraad nauwelijks bergen konden.

In de meren steeg de waterspiegel, en de afvoerwegen werden overvuld. Op Titi- en op Mummelsee zou nu geen bootje met hôtelgasten, geen huurgondel zich wagen, zoo hoog gingen de golven er; de lange Schluchsee, waar het 's zomers druk en vroolijk toegaat, leek een woeste watervlakte, en, gezwiept door wind en regen, had het water er een deel der badinrichting weggeslagen. Ook de eenzame en stille bergmeertjes, die slechts door jagers en door houtkloovers bezocht worden, hadden een loodgrauwe kleur en spatten dreigend op tegen de hen omsluitende rotswanden. Want de wind begon al feller uit het westen te blazen en de riviertjes, die van 't Feldbergstelsel kwamen, zwollen onrustbarend aan.

De grootere, die bij laag water te vol met steenen en met rotsblokken liggen, om voor geregelden houtafvoer te dienen, werden bij dezen stand van 't water onbetrouwbaar, en de vlotters hielden rust, hoe ze op veel water anders ook gesteld zijn voor het vervoer van 't hout der groote wouden. Lang hielden de zaagmolens 't werk nog vol; maar 't moest ook daar ten slotte worden opgegeven.

De Braunach had eerst zich vrij kalm gehouden; ze was langs Streber's woning springend, schuimend, dartelend lustig blijven voortgaan; maar zij begon toch al teveel haar naam van Braunach te verdienen, door het slib, dat ze afvoerde in de snelle strooming, zoodat het bruine water een volkomen troebele massa was. Ze hield zich eerst binnen de gewone oevers; maar bij 't stijgen van het water had ze reeds een houthut, die wat wankel stond, omvergehaald. En altijd ruischte

het nog in de buurt langs paden en in bosschen van ontelbare bronnetjes en waterloopjes, die elkander zochten en dan samen sterker gingen ruischen, als ze langs een steile helling zich door rotspuin tusschen sparregroen een weg baanden naar 't dal der Braunach.

Beneden, in Unter-Braunach, 't dorp, waartoe behoorde het afgelegen en bouwvallig huis van Hans, den houtsnijder, zag men met zorg het water wassen. Al talrijker werden de boomstronken en takken, die de beek op haar weg door het plaatsje meevoerde, en groote palen en balken begonnen al voorbij te snellen, zoodat de Braunach er zeer dreigend uitzag. Reeds waren op de plekken, waar de bedding zich vernauwde, of waar het riviertje een bocht beschreef, veel dorpelingen saâmgestroomd, om met harken en schoppen, stokken en latten het voorbijgaande hout een vrijen weg te banen, opdat het zich maar niet zou ophoopen en een verstopping veroorzaken. Zoolang het water alles meesleepte naar beneden, was er geen gevaar; maar 't leed zou niet te overzien zijn, als de massa vastraakte, en de doortocht werd belemmerd voor het steeds van bovenaf sterker toestroomende water.

Dan zou immers een overstrooming moeten volgen, een ramp, als alleen ouden van dagen zich in het dorp herinnerden te hebben beleefd, toen twee menschen waren omgekomen en dertig stuks vee verdronken, afgezien nog van de bijna onherstelbare schade, aan de huizen en aan 't bouw- en weiland op de hellingen toegebracht.

Hans had beloofd, des Woensdags zijn werk in Badenweiler af te leveren, en een paar dagen lang had hij zich moeten haasten, om gereed te komen. Nu moest hij er wel op uit, en gelukkig deed de natuur zich wat kalmer voor dan de beide laatste dagen. Het water was ontwijfelbaar gezakt; hier boven was het pad nog niet overstroomd geweest en in volkomen gerustheid nam de vader afscheid van den kleinen jongen, dien hij in het lage stoeltje, van houten latjes getimmerd, met zijn speelgoed om zich heen veilig onder Hanni's opzicht in de keuken achterliet. Voor alle zekerheid had hij nog aan de oude vrouw gezegd, dat, zoo er iets gebeuren mocht, zij met het kind hoogerop een toevlucht zoeken kon in de hooggelegen veehut aan den overkant der weide. Hij wou op 't onvoorziene zelfs bedacht zijn, maar rekende eigenlijk zijn voorzorg overbodig; het water was toch reeds van zijn hoogsten stand teruggeweken!

Zoo was het ook; maar de kobolden en gnomen van den Kandel en de andere hoogten waren niet tevreden met den roof, door 't water aan de bosschen en de wegen, aan de hout- en veehutten gepleegd; zij zonnen nog op meer verwoesting, op vernielingswerk van grooter omvang. Daartoe riepen zij te hulp de krachten, die er sluimerden in 't groot moeras der hoogvlakte. Omgeven door de hooge sparren, lag daar op den rotsgrond 't diepe, waterrijke veenland, waar hooge adelaarsvarens tusschen dikke moskussens den gansch doorweekten grond nog schenen vast te houden. Maar 't was slechts schijn, want in de diepte raakte op de rotsen heel de massa los van den ondergrond, en langzaam schoof zij af naar lagere terreinen.

Een paar der groote boomen boden even weerstand, doch ze werden losgerukt met 't breede wortelstelsel, gleden mee en voerden lage struiken voor zich uit. De beekjes, door de veenmassa, de schuivende geweldenaarster, aangeraakt, ze ruischten sterker, werden dan tot watervallen, om alras zich bij den dollen wedloop naar beneden aan te sluiten, wedloop, die gericht was op het Braunachdal.

Wat baatte nu de zorg der dorpelingen, om den afvoer vrij te houden? 't Geen daar van boven kwam met groote snelheid, joeg met zooveel vaart het water in de beek omhoog, dat een paar schuurtjes werden meegesleurd en in het dorp geen tuin of akker bleef gespaard voor overstrooming, terwijl men in de woningen met groote moeite 't water buitenhield. Toch lag de eigenlijke plaats der ramp veel hooger, veel dichter ook bij 't eenzaam huis, waar Hanni passen zou op 't aardig jongske met de perzikwangetjes.

„Mocht er iets gebeuren, dan zoek je in de hooge veehut maar een toevlucht," zoo had Hans gezegd bij 't weggaan. Maar hoe dat te doen, als heel de weide, die men oversteken moest om aan het eind van een steile helling de bedoelde hut te vinden, in een schuimend, bruisend meer veranderd was?

Het was vreemd, zoo onvatbaar vreemd. ... 't Hielp je niet of je al dacht, en dacht.... Een fijne, geestige jonge man was zijn vriend, gedistingeerd, een correcte dandy, wat cynisch soms.... Och, dát!... Was 't niet enkel maar schijn?... Iedereen was zoo; 't was een gemaklijke pose.... Een beetje cynisme, dat komt te pas....

En wat kenden ze elkaar nu al lang; al maanden waren ze daaglijks samen; haast iederen avond gingen ze uit, naar theaters of 't Casino de Paris, namen wel eens een vriendinnetje mee, soupeeren, bleven ook vaak zitten praten samen.... Over alles, intiem en vertrouwlijk.... Over de liefde, het leven..., 't bestaan van God....

En toch — in-eens kon hij 't woedend haten, dat lange, strakke, mat-bleeke gezicht met het dunne glanszwarte baardje, die witte langnagelige handen, die hooge, soms schelheesche stem, was hij plotseling vol, tot benauwens toe vol van wrevel, ergernis, afkeer, ... en smart.... Ja, dat werd het dan, onverklaarbaar en redeloos..., smart, doffe smart....

Vreemd was het..., vreemd!...

't Kon dat oude gevoel van zijn jongensjaren toch nu niet meer zijn. Toen had hij dat soort van gezichten gewoon niet uit kunnen staan, de oogen vooral niet, die glimmende ballen van zoetelijk bruin, die zoo glad en glijerig dreven in 't matter glanzende wit... O! heelemaal... die fransche gezichten!... Er kwamen bij hun in de zaak wel franschen, en vader bracht ze mee boven, aan tafel of 's avonds in 't geel-rosse gaslicht. Hij kon het nog navoelen, heel precies, hoe hij daar dan bij had gezeten, stroef wantrouwig, schuw en vijandig. 't Waren roovers, die vleiende mannen, ze hadden zijn goeden vader zeker bedrogen. Harde, strakke gezichten. Al lachten ze nog zoo beleefd, zoo zoet-lievig en vriendlijk. Sommigen ook waren week en slap, gloezel-bleek, hun neus en hun wangen. Dat waren de ergsten. Vreeslijk wreed en zelfzuchtig, gemeen en niet te vertrouwen....

Nu ja... een jongen!... Een jongensvooroordeel!... Hij had er zich later om uitgelachen, dikwijls genoeg.... De franschen zijn eenmaal een ander type, een ander ras.... Maar een kind heeft een hekel aan alle menschen, die anders zijn dan zijn huisgenooten, anders in taal en stem, vreemd in oogen en mond.... Gek toch zoo'n ventje, dat zit dan te droomen, te fantaseeren, en heeft wat van roovers en dieven gehoord.... Maar nú, God, nú!... Die kinderlijke gevoelens en indrukken, naïveteiten, daar was hij waarachtig toch wel overheen!... Genóót hij niet dagelijks 't gemakkelijke leven, de fransche spijzen, het fransche tooneel, genoot hij niet van de boeken vooral waar 't groote Parijs een levende, pracht-illustratie bij was? O! hij kénde 't nu wel, het fransche karakter, wist immers ook dat het slechter noch beter kon zijn dan elk ander, 't Hollandsche, Noorsche....

Hij had koffie besteld, dat was goed als je soesde, koffie en dan een Parijsche krant. Bier scheen wel frisscher maar maakte toch warmer. En 't was al benauwd, 't was een zwaar-zwoele avond. Zijn nauwe dubbele-boord voelde zweterig aan. Hij stak soms even den top van een vinger tusschen zijn hals en zijn boord, voelde dan ook of zijn dasje wel recht zat.

't Werd langzaam-aan vol aan de tafeltjes vóór hem, met koffie en pons'-jes drinkende franschen in zwarte wijde gekleede jassen en bloempjesvesten, dikke met wijngezichten en puisten, paarsroode neuzen en wangen, stoppelbaardjes en onderkinnen, goedige en gemoedelijke, met bezweette koppen — achterover de zwart-strooien hoeden —, fel fanatieke, als uitgedroogde, met mat-geel glanzigen, strak harden huid. Blonde baardjes ook wel, aschblond of rossig als koper, maar verweg de meesten toch zwart, in 't donker gekleed en met portefeuilles van oud zwart zeildoek of leer. Er kwamen ook enkele Engelschen zitten en Amerikanen, met sportpakjes aan, en met houten pijpen, die in de mondhoeken hangen bleven, wibbelende, als ze praatten. En andere vreemden: Spanjaarden, Duitschers, Russen misschien. Een neger, modieus gekleed en met grijs-glacé-handschoenen aan. Ook vrouwen, bleek en donzig-bepoeierd, met glanzende tanden en gloeiende oogen.

Op het breede trottoir was soms bijna gedrang nu. Heele stoeten kwamen uit res-

taurants, zochten een plaats om te zitten of trokken al op naar theaters. Arbeiders gingen daaronderdoor, in hun vaalblauwe kielen, en ouvrières blootshoofds in het rouwige zwart. Bedelaars, mand op de rug, speurend met spijkergepunte stokken naar eindjes cigaar. Hun vurig ontstoken oogen puilden tot barstens toe uit de verwezen dronkemanskoppen.

Daarachter, in 't midden der straat, tusschen de rijen verschroeid-vale boomen, ging nimmer eindend het rijtuig-gedaver, het bussengeweld en getetter van auto's, 't paardengestamp op het houten plaveisel. Van den overkant zag je enkel de huizen, den hoogen, grijs-donkeren huizenmuur, met de honderden ramen en zonneschermen, zwart ijzeren hekjes en dikke, oud-gouden reclame-namen; hoog in de hoogste flitste nog zongoud; van onderen op kroop de sombere schemer; en hier en daar, in de donkere diepten, gloeide het vurige kunstlicht aan....

De hollander, over zijn tafel gebukt, waar de krant op lag, deed zijn best wat te lezen. Maar 't ging niet gemaklijk, het licht was te slecht, en zijn wilde gedachten niet te verzamelen. Dwalende waren ze, snel en gejaagd, verweg of dichtbij, en versomberend in die verwildering.

Telkens zich oprichtend, schichtig, liet hij de krant, en keek voor zich, willende zien 't boulevard-gevoel en beluisteren 't roezig gedaver, had schrille momenten van wakker en helder zijn. Eensklaps schoten dan wild naar voren aparte geluiden, hoorde hij 't schorre mannengeschreeuw: v'là le soir, sa dernière edition, le soir! En een schellere vrouwestem gilde: V'là Paris! Toutes ses merveilles, tous ses monuments, cinquante centimes!... En dan, even later, zeer scherp onderscheiden, ofschoon 't uit een jonge-mannengelaat, als een masker zoo strak, gedempt en op éénen toon, onafgebroken werd opgedreund: Voilà pour nettoyer les pipes, fume-cigares, fume-cigarettes, trois pour un sou, quat' sous la douzaine!... Maar telkens, daarboven, en boven het breede stratengeroes, boven al wat daar stond en bewoog, kwamen onkenbare verre galmen, kwam een geroep dat hem smartelijk beroerde, dat zwaarte gaf diep in zijn borst en zijn keel... En het zwol dat gevoel, hij zonk er in weg, met al wat er verder bestond en deinde... Zijn wilde gedachten verdoolden er dwaaslijk in en omheen... Wat was er?... Ze wisten het niet... Toch was het soms of hij herkende, roepen van vroeger, van ginds in zijn land, heel oude geluiden....

En langgeleden avondstonden doorleefde hij haastig, in schokken van weemoed, wijd smartlijke schokken van droevig herinneren.... Alles weg, en te loor! Alles verleden... Avonden aan een rivier, of aan zee, of in kamers en straten van hollandsche steden. Snel kwamen en gingen die stemmings-vizioenen, een pijnlijke kwelling; het was als in nachtlijke droomen; herleven moest hij in ijle haast lange uren van vroeger....

De huizen, waarin hij gewoond had en wat je daar uit de vensters zag, de straten waardoor hij naar school ging en later, naar zijn kantoor, hij doorproefde die stemmingen zeldzaam fijn-zuiver, toch hadden ze een bijsmaak van droefheid nu, geur van treurnis om dood en vergaan. De luchten zag hij, de wolken en 't licht, de damp die over de tuinen hing, en de wazige sfeeren boven de vijvers — zwaar werden zijn doove leden gedrukt. — En de zon, de zon in de mist, als de vonk op het hoofd van de fee uit het sprookje, de zon en de regen... goudene sluiers, goudene stralen... tranen in zon....

En de wind... o! hij voelde den hollandschen wind, den holbollen vochtwind, den westen-, den zeewind.... Hij woei er in weg, maar zijn borst was benauwd....

„V'là l'art et la manière d'attraper les puces, cinq centimes!" De Hollander keek er verschrikt van op. De schreeuwende jongen een lange scharminkel, stak hem 't geschrift uit de verte toe, met dwaas vertrekken van wenkbrauwen, wangen en scheeven mond, waar boven het schrale kneveltje piekte: „Le soir, sa dernière edition, v'là le soir!" schorde een oude, versleten stem en daar dadelijk achter gilde die andere weer: „Voilà Paris! toutes ses merveilles!"....

De Parijzenaars aan het tafeltje voor hem, twee paren, bepraatten luidruchtig de courses.

Een van de mannen, bezweet in zijn drukte, veegde zich voorhoofd en hals. Een kelner was met een trekpot bezig water te sproeien tusschen de tafels en op het trottoir daarvoor; hij teekende cirkels en slingers van druppels, zijn voeten beknarsten het zandige stof. Het was bijna donker geworden, overal gloeiden nu gaspitten aan en electrische lampen, schroeien de roodig of geel-lichte vonken de vale schemering in. Ook de fietsen, tuf-tufs en fiacres hadden hun lichten nu op, die zweefden voorbij, door elkaar krioelend. De avond had weinig koelte gebracht. Er hing zwoelte en zweetlucht, stof en benauwing. . . .

. . . Maar dan weer liep hij op plassige wegen, langs boerderijen met honden en kippen, in vallenden avond. Vrienden spraken vertrouwlijke woorden, eigene woorden, ze fluisterden soms, hij verstond niet . . . en ja, toch wel . . . En thuis, in kamers. . . . Hij zag zijn vader het baardige hoofd naar hem opheffen, levendig, broers en zusters gebaren en lachen, zijn moeder kwam langs, zei iets liefs; hij ging naast haar zitten, vlak aan haar schoot, op een stoof, en zij streelde hem zachtjes zijn achterhoofd. . . .

O! die hand, de zachtheid en warmte dier hand. . . .

Hij keek op naar haar oogen, haar moederoogen. . . .

Toen gingen zijn peinzingen dieper bezinken, waren niet wild meer, maar droef en zwaar gaande. Het leven was wreed en vreemd, 't glipte ijlings en smartelijk heen; niets kon je behouden. Al het goede was in het verleden, was weg, was voorbij en te loor. Het goede, het dierbare lieve, het echte, diep-eigene. . . . Toekomst? . . . Een schrale troost, dat wijde, leege en onbekende, angstig enorme. Eenzame velden en kilte van ochtend. 't Verleden was in den avondschemer, in eigenen tuin, en daar gingen de lijven der lieven. . . .

Zat hij nu hier, in Parijs? Waarom? Wat deed hij toch hier, in Parijs, Parijs, Pa-rijs. . . . Vreemde naam dat opeens! Oneigenlijk, leeg; 't drong niet door tot zijn voelen. Parijs, dat was immers ver in het Zuiden, in Frankrijk. Daar las je van in de krant, aan 't ontbijt, dat er opstootjes waren geweest, of de Mi-carême. . . . En toch was hij daar nu, 't was geen droom. Wat deed hij er dan? Hij werkte er, op een kantoor, had dat zelf zoo gewild. Gewild, gewenscht, . . . o ja! hij herinnerde 't zich, naar verlangd. . . . Verlangd naar Parijs! . . . In verblinding, dwaas ongeduur, weg-willen, weg uit het eigene, veilige, goede. . . . O! hij, naar-oppervlakkige, vreemde, vreemde, vluchtige geest zonder diepte van voelen, onbekend in 't eigen gemoed. . . . Hij haatte de franschen? . . . Zichzelf moest hij haten. . . . Was hij hier ooit gelukkig geweest? . . . Uiterlijk ja, uiterlijk leefde hij licht en plezierig, innerlijk duister, angstig en — eenzaam. Hij ging naar theaters en restauraties, kleede zich fattig, coquet, met fijne jassen, met dure dasjes, hoeden en handschoenen. Deed dat maar zoo. Gaf er eigenlijk niets om. Maar hij had altijd gedaan, juist wat hij niet wou doen, 't vreemde, dat wat die anderen deden, niet wat hij zelf wou, zelf in zijn hart, wat hij lief had. . . .

Je zelf zijn — was 't dan onmooglijk?

Je diep eigen zelf, je diep eigen leven. . . . Och! dat was in je droomen alleen, in je diepste verlangens. . . .

Haatte je dat . . . of hield je er van?

Hield hij — hield hij wel van zich zelven? . . . Met liefde? En als je 't nu wás, zelf wás, kon je 'r dan ook van hóúden?

Neen, neen, dat kon niet, je zelf zijn dat kon niet, je híeld van je zelf, juist omdat je 't niet wás. . . .

En anderen hielden van je. . . .

Die hielden van je, zooals ze je zagen. . . .

Maar was hij niet naar om te zien, een akelig fatje?

Hielden er menschen van hem?

O ja, zijn moeder. . . . Ver weg was zijn moeder. . . . Die hield van hem, die verlangde naar hem, zooals hij naar haar. . . .

God, hoe verlangde hij. . . .

God, dat verdriet, die pijn van verlangen, zwaar en diep in je borst. . . .

Nu zaten ze thuis rond de avondtafel, onder de lamp, met hun boeken, kranten en brieven, theelepeltjes tinkten tegen de kopjes. . . .

Als je opkijkt, haar aan kijkt, dan knikt ze je toe, met haar moeie, door-aderde oogen, haar glimlach, haar zachten weemoedigen glimlach.... Haar lieve, ronde gezicht.... Zou zij nu, op dit oogenblik, ook aan hem denken, zou zij....

Hij zag haar....

O God!

Hij schoot recht op zijn stoel, staarde star voor zich uit, staarde zonder te zien dien langen straatventer vlak in 't gezicht....

Ze was ziek ze was ziek geworden van middag. Van nacht zou ze doodgaan.... God, God, hoe kwam die gedachte! Hij zag dat in-eens! Was 't een voorgevoel? Was hij daarom zoo treurig? Wat was dat? Hoe kwam je aan zulke gedachten?

O! als hij zijn moeder eens nooit meer terugzag... De lieve vrouw die zijn moeder was....

Toen trok die kerel, die camelot, weer dat scheeve, malle gezicht; hij grijnsde hem over de hoofden toe, hield een boekje in de hoogte, en schetterde recht in zijn starre gelaat: „V'là l'art et la manière de corriger les femmes, sans les battre, cinq centimes, en voilà, m'sieur!"

Nu wou hij, nu zou hij niet soezen meer, niet aan thuis meer denken, en vroeger. 't Was wreed en 't was vreeslijk. Hij wilde dat niet. Waarom zoo te lijden? Leven maar, trachten te leven, bij 't oogenblik, kijken naar wat om je heen is, niet naar 't verleden, naar 't verre, verloren geluk.

In het avondlicht, dat nu duizendvoud straalde, de duisternissen naar boven drong, naar de boomenkruinen en hoog in de lucht, waar de sterren stonden en pinkten ver, oneindig hoog-ver..., in het avondlicht — o! er bleven toch heimelijk schaduwen hangen onder de tafels en tegen de muren en, schuiflend geluidenloos, tusschen de lijven — in 't avondlicht gingen de heeren en dames, de bussen, fiacres en equipages, de karren, de auto's en fietsen. Menschen, veel menschen vooral, franschen vrouwen en mannen, dandy's en fraaie cocottes met deinende lijven, ruischende rokken, kanten en zij. Hel waterig glimmerde 't licht in de zij, en de hooge hoeden der heeren. Ze blikten loerend, de mooie cocottes, en glimlachten fel in de haar bestarende mannengelaten, ze gingen trotsch, zonder wenden of keeren, ze liepen langzaam in kalmen, kalm-wreeden triomf..., de wanhoopsvrouwen.

Die mooie Parijsche meneeren, hoe vreemd... En de Engelschen, Amerikanen en Russen, de kleine Japanners, de negers en kleurlingen, vreemd, o vreemd, onwezenlijk vreemd, oneigen en angstig....

De drukke straat en het lichte café, het marmeren tafeltje, alles zoo vreemd, kil, droomachtig ver, onverschillig, vijandig, hem hatend, vreeselijk hatend....

Hij rilde soms.... Want die verre galmen van schemeravond, die waren nu weg, dat kon nu niet meer, want er was geen verte meer hier beneden, 't was alles licht en begrensd, een kleine, vlam-lichte, schel-goudlichte hel, dat was alles.... Doch hoor, daar waren geluiden als doodsnikken, gillen en kreten, om hem en over hem.... Dieper, dieper zonk hij nu weg in den chaos der smart, in wanhopig verlangen, in de eenzaamheid en de liefde-ontbering.

God, als 't eens waar was, dat zij lag te sterven.... Zijn moeder, de eenige heelemaal goede, de vrouw, de lieve, de moeder-vrouw.... Waar je altijd van weg wou... en levenslang naar terug verlangde....

Toen wrong zich die jongen uit Holland dicht tegen den muur van 't Parijsche café, tot in den hoek waar de schaduw stond van een steenen pilaar; hol bonkte zijn stijve cylinderhoed tegen 't gesteente; hij sloot zijn oogen, vouwde zijn handen onder de krant, de *Echo de Paris.* Hij hoorde voortdurend het dreunen en roepen, hoorde dien franschman, die opsneed van winst met het wedden op paarden gemaakt....

Goeie God, laat mijn moeder nog leven!... Laat me haar weerzien!...

„Voila l'art et la manière.... Le Soir — La Lanterne... Paris, toutes ses merveilles, ses monuments, ses plaisirs!", schrilden de stemmen dooreen....

VAN NACHT-DONKERTE EN WINDGEDAVER.

DOOR LOUIS CARBIN.

Nachtdonkerte en windgedaver! — Wildwoeste waterchaos en donderend zeegebulder!

's Avonds bij stormachtig weer in de Spaansche Zee, ongeveer zestig zeemijl bewesten Oporto.

Acht glazen trilden zwakjes op, — fijn-teere metaal-klank in 't gierend luchtgehuil. Acht uur!

Mijn wacht van acht tot twaalf uur had een aanvang genomen.

We stoomden met een twaalfmijlsvaart om de Z.W., recht tegen wind en zee in. Om ons zwarte nacht.

Eerst stond ik nog eenige momenten in de luwte achter 't glas-beraamde halfrond van 't stuurhuis op de brug.

Daar stond de roerganger, vaag meewiegend met de beweging van 't schip, dat zwaar stampte doch weinig slingerde.

Ik keek er naar hoe zijn gelaat beschenen werd door 't kompaslicht, dat door 't ovale kijkglas uit de koperen kap straalde. Gedachtenloos zag ik, hoe hij zijn sterk-beschenen gelaat bijwijlen iets meer voorover boog om beter de bewegingen van de kompasroos waar te nemen, en dan vlug 't stuurrad een eindje omhaalde.

Rond den roerganger boogden zich in halfcirkel de zwarte, rechthoekige glasraampjes, waarop vaag lichtschijnsel weerkaatste, evenals tegen 't witte platte dak, 't welk 't voorste zoeklicht droeg.

Dat was de eenigste, eenigermate verlichte plaats op de van-boord-tot-boord-loopende commandobrug.

Stil stond daar de zwijgende figuur van den roerganger in oplettend-gespannen turen door 't ovale, lichtende kijkglas. Naast hem beweegloos, vaag zichtbaar de beide telegrafen van de machinekamer en nog een paar spreekbuizen.

Even liep ik op hem toe, zelf kijkende in 't kompas.

„Welke koers?" vroeg ik als controle.

„Noord 207 Oost, meneer!"

Zwijgend verwijderde ik me om aan den kant van 't stuurhuis, nog juist in de luwte, te kunnen uitkijken.

Vooruit rees en daalde, daalde en rees zonder ophouden de scherpe boeg, krachtig doorsnijdend de wild-aanschietende zeeën.

Soms spatte 't witte schuim hoog op, aan beide kanten, als twee reuzenknevels, naar buiten omkrullend en te niet plassend in de zwarte nachtwateren, welke waren in wildwoest gedoe. Schitterend-witte schuimbogen waren 't beglansd door licht-schijnsel uit de voorste patrijspoorten.

Dat was als de steven daalde en snijdend de aanrollende golven wegzette.

Wanneer hij langzaam weer opkwam, leek alles rustig en was er slechts 't donkere golvende water.

Dan daalde weer de voorsteven, plots, snel, terwijl juist een witte-kop-golf kwam aangestoven.

Krachtbewust doorsneed de trillende boeg van den stoomer die watermassa, welke met donderend geweld, hoog-òp, uitéén spatte. En dan kwam de wind aangegierd, die 't schuim naar achteren en omhoog deed stuiven, over de plecht, tegen de waterkeering, dan weer omhoog-kletsend zoodat enkele druppels mij op de elf-meter-hooge-brug bespetterden.

En onderwijl floot al maar de wind langs mijne ooren, met schok-flapperend huilen. Onder mij rommel-dreunde hij tegen en tusschen de vele stutten en hoekijzers; boven mij gierde hij met hoog-uit gillen door 't tuig, terwijl nauw-merkbaar daarin was 't monotoon kleppergeluid van 't tegen masten en raas slaande loopend tuig: 't weinige, dat nog aan boord der moderne stoomers is.

Ik keek eens naar boven. Groote bogen doorcirkelden de toppen der masten van 't regelmatig stampende en maar weinig slingerende schip. 't Touwwerk stond in strakke booglijning te trillen van den er-door-fluitenden wind.

Vreemd gezicht was daarbij heel in de hoogte 't heldere, nuchter-kalme lichtschijnsel der beide electrische stoomlichten aan vóór- en achtertop.

En tusschen de twee masten stonden massaal, stijf, onwrikbaar ten opzichte van 't schip de beide zware, dof-gele schoorsteenen, kalm

meewiegend. — Zware rookwolken nauwelijks er uit werden door den wind aan flarden gescheurd — flarden, die snel langs 't positielicht *) gleden, gevend tijdelijke verduisteringen. Roodig-gloeiende spijkerkop in zwarte grauwe nevels was zoo 't licht, dat dan plots weer begon te stralen, onverstoorbaar, rustig.

En boven dat alles, boven 't bewegende schip, boven de heftig-bruisende nacht-water-woelingen, weefden zich stil-beweegloos, drukkend-laag de zwart-grijze, bewolkte nachtluchten, maan en sterrenloos.

— Ik keek weer naar voren, scherp spiedend den horizon, — vage afscheiding tusschen 't egale zwart der zee-in-de-verte en 't tintenloos grijs der lucht: Geen lichtje, niets, absoluut niets was er te zien Om ons was wijd-uit, 't wild-woeste gewir-war der ruw-opgezweepte golven, wier wit-schuimende koppen uitééństoven door den er-over-heen-gierenden wind.

Ruischend, plassend gleden golven met schuimplekken langs 't boord naar achteren om dan opgenomen te worden in de woelende, kolkende, schroefwateren en zich dan te verliezen in 't zwart van den nacht. Om ons wijd-uit was de desolate, eenzame zeewoestenij.

En te midden dier gure schijn-oneenigheid stoomden wij steeds maar voort, gedreven door de al maar ronddraaiende machines, die werkten daar diep beneden, en 't schip regelmatig deden schok-dreunen. Je voelde de brug trillen onder je voeten èn door den aanbulderenden wind, èn door den tril-bons der machines.

Steeds maar daalde en rees de voorsteven voor de aanrollende golven, voortgezweept, voortgejaagd, voortgewaaid, voortgeblazen door den harden wind.

— „Wit licht aan stuurboord op drie streken!" praaide de uitkijk, die bij 't zoeklicht op 't stuurhuis stond.

— „Ai! Ai!" riep ik tegen de wind in, ten teeken hem verstaan te hebben.

Steeds nog staande in de luwte, keek ik langs 't stuurhuis schuin naar voren, maar zag niets.

— „Waar?" riep ik schel omhoog.

— „Daar meneer, op de kim, aan stuurboord op drie streken!"

Ik zag de schimmige gestalte in donker een armgebaar maken. Ha, ja, daar meende ik ook een lichtje te zien.

Om beter te kunnen waarnemen, trad ik wat op zij.

Plots nu gierde de wind met helsch gefluit en geflapper langs mijn ooren, drukte al mijne kleeren belemmerend tegen mijn lichaam en deed mijne oogen van pijn sluiten.

Een oogenblik stond ik te wankelen, leunend tegen de vluchtstrooming, zoo in 't volle windgedaver, terwijl mijne oogleden gegeeseld werden door voortgezweepte zeespetters.

Op een kiertje trachtte ik mijne oogen te openen. 't Gaf niets, ik kon niets zien, verblind door wind, en water.

Weer ging ik maar in de luwte staan van 't stuurhuis, nu een eindje achteruitgaande om ruimer gezichtskring te hebben.

Nu kon ik duidelijk een lichtschijnsel waarnemen, 't was nog steeds op de kim ongeveer. Ik zette mijn binocle voor oogen, voortdurend gehinderd door windvlagen, die schoten om 't stuurhuis en dan rukten en trokken aan mijn opgeheven armen.

Eindelijk had ik de binocle ingesteld. Duidelijk kon ik nu in de nacht-donkerte twee stoomlichten herkennen.

't Schip kwam ons tegemoet, 't duurde niet lang of we hadden 't dwars, veel dichter bij nu.

De romp — zwart tegen zwart van zee — was niet waar te nemen, maar wel 't groene boordlicht als 't schip opkwam uit een golfdal. 't Scheen een klein vaartuig te zijn, dat vrij heftig te keer ging, te oordeelen naar de veranderende standen der lichten.

Weldra hadden wij 't schip gepasseerd; 't begon weer te vernevelen, om dan te verdwijnen achter den noordelijken horizon.

Er was een blij-gerust gevoel in mij te staan op de hooge brug van ons schip, dat zoo kalm zich hield en zoo krachtvol door koerste.

Even dacht ik aan de vroegere tijden, toen er nog met zeiltuig gevaren werd, en de jannen, die stoere kerels met zulk weer belangrijke taken hadden te verrichten in 't slingerend want.

Hoe anders is 't thans; waar zijn ze die stoere krachtkerels van vroeger? . . .

. . . Stil, peinzend, stond ik te luisteren naar 't gebulder van zee en wind, terwijl zwaar stampte 't schip onder mijne voeten, die trilden

*) Achterste stoomlicht.

door den monotonen tril-bons der machines.

Achter mij, daar beneden, zag ik de in-'t-licht-der-dekhuizen-bewegende figuren tusschen de sloepenstellingen door, daarom heen 't zwart der nachtwateren.

Boven mij gierde steeds maar de wind met hoog-uit fluiten in de takelage, onder mij brom-zoemde hij dreunend tusschen stutten en hoekijzers.

Voor mij uit de kokende nachtzee in wild-woeste wanorde, vervagend tegen de kim — de zee, die nu uitbulderde zijn daverend lied van kracht-bewuste razernij.

Stil stond ik daarbij, scherp uitkijkend, beweegloos, terwijl windvlagen, welke schoten om 't stuurhuis, langs mijne ooren flapperden en telkens deden heen- en wederslaan de einden van mijn regenjas.

En de roerganger stond er al maar onveranderlijk met dien aureool van licht, komend van uit 't ovale kijkgat.

Onverstoord stoomden wij voort tegen zee en wind in, naar zuidelijker streken.

17 December 1903.

JULES VERNE, IN MEMORIAM. DOOR H. R.

Een oud vriend, een vriend mijner jeugd is gestorven, een dien ik nooit zag, in levenden lijve, maar met wien ik toch drukker verkeerde misschien dan met den trouwsten der schoolkameraden, een vriend die tevens mijn leermeester was en wiens lessen — o wonder! — ik velen kon, ja gretig zocht, uit liefde voor hem en belangstelling in wat hij mij vertelde. Ik hield van Verne, en — ik wist het — hij hield van mij, hij hield van álle jongens.

Daarenboven, er was nog een hechter band: ik vócht voor hem. Er was toentertijd bij ons op school een Verne-partij en een anti-Verne-partij. De klasse-meester en eenige nette, neuswijze jongens, die waren anti. Verne was een leugenaar, zei de voortreffelijke onderwijzer, die nooit had gelogen — misschien kón hij zelfs geen leugen verzinnen! — en die stuk-of-wat brave jongens praatten het hem en hun wijze papa's gehoorzaam en degelijk na. Verne beweerde, dat je naar de Maan reizen kon, en onder zee, en naar het middelpunt der aarde. Ja, hij vertelde van menschen die dat hadden gedaan. Hij loog, er was niets van waar. En Droogstoppel wist het al, men mag niets zeggen dat niet waar is; daarom is het immers ook niet geoorloofd in een gedicht te zeggen dat het vier uur is, want het kan zijn dat zoo'n vers om kwart voor drieën gelezen, onwaarheid blijkt te bevatten....

Ai! — ik hoor het u al zeggen — deze vergelijking gaat niet op, in litteratuur is fantasie geoorloofd, maar Verne's boeken behooren niet tot de litteratuur. Waarde heer, geef u zelf eens een por in de zij en lach wat om uw eeuwige systematiseering! Geen litteratuur! Best! Maar wat kon dat ons jongens eigenlijk schelen! Rechtstreeks tot de fantasie dan, tot de poëzie van de verbeelding behoort Verne's werk. Hij kon niet schrijven, maar... hij deed 't gelukkig toch maar. Hij loog, maar hij loog zoo heerlijk boeiend, en hij leerde ons zooveel, al liegende. Ik verzeker u, op mijn woord, en met alle respect voor mijn duchtig geëxamineerde onderwijzers, bijna al wat ik weet — o! 't is weinig, maar ik doe het er mee! — bijna al wat ik weet of begrijp van geografie en ethnografie, van natuur- en scheikunde, van astronomie, van luchtscheepvaart, van 't werk in de mijnen, van de geschiedenis der ontdekkingsreizen, der Noordpooltochten vooral — 't is uit Verne dat ik het gehaald heb. Hij wist mij belangstelling in te boezemen, liefde te geven voor al die wetens-waardige dingen, en dán alleen leert een jongen, onthoudt hij, neemt hij in zich op wat hem meegedeeld wordt. Door Verne leerde ik wat er allemaal te kennen is op de wereld en wat men er mee doen kan. Ik kreeg groote achting, die zich verinnigde dikwijls tot liefde. Van niemand heb ik meer geleerd dan van hem, van dien eeuwig liegenden Verne!

In een alleraardigst en van groote sympathie getuigend feuilleton over Verne in de *N. R. Ct.* van 29 Maart j.l. las ik o.a.: „De „lezer denke nu niet, dat dit zal uitloopen in „een ophemeling van Jules Verne's werk. „Nooit wordt een jongen geheel ongestraft „zóó geboeid. 't Gevaar moge veel geringer „zijn dan bij Aimard's Indianenverhalen of

„bij Sherlock Holmes, gevaar ligt zeker, om „het nu eens deftig uit te drukken, „in elke „overprikkeling der verbeeldingskracht". En „wat een doodzonden heeft Verne al begaan „tegen de grondbeginselen zijner geliefde „natuurwetenschap! Had hij ons niet behooren „te waarschuwen dat de Nautilus op 8.000 „meter onder den zeespiegel zoo plat gedrukt „moest worden als een schol? Dat een wande-„ling door het onderzeesche Atlantis onmoge-„lijk zou zijn, waar de beste duikers reeds „op enkele tientallen meters diepte bijna niet „kunnen werken? Dat de schok de reizigers „in het projectiel, dat naar de Maan vloog, „onvermijdelijk moest dooden?..."

Maar, mijn beste heer, wat zoudt ge dan wel willen? Dat Verne niet alleen duizend uitvindingen gefantaseerd, dat hij ook duizend ontdekkingen zelf gedaan, duizend van de wonderbaarlijkste machinerieën inderdaad tot in de kleinste bizonderheden voltooid had? Dat ware toch wel àl te veel gevergd van een man, voor wiens intellect — al was dan zijn schrijverstalent nog zoo poover! — gij toch ook grooten eerbied hebt. Beteekent het niet al veel, al heel veel, dat Verne tallooze nieuwe uitvindingen op natuurkundig gebied vooruit gedroomd, gezien en, in zijn verbeelding, in werking gezet heeft? Is het niet merkwaardig, dat nu nog, als wij in de kranten iets lezen over wéér een nieuwen Nautilus die gebouwd is, er geregeld bijstaat: de droom van Jules Verne zal eindelijk verwezenlijkt worden. De droom van Jules Verne! Kunt gij nagaan tot hoeveel prachtige vindingen die werker met fantasieën, die oneerbiedige leugenaar, den eersten stoot heeft gegeven?

Ik zou wel eens willen weten hoe Thomas Edison denkt over Verne.

En dan die eeuwige „overprikkeling der verbeeldingskracht." Nooit hoort men daarover spreken in verband met de vechtverhalen van een Andriessen, een Louwerse. Die zijn puik, die zijn uit de vaderlandsche geschiedenis, die kweken de vaderlandsliefde aan, niet waar? Maar er is toch heusch ook nog al wat verbeeldingskracht noodig om die verhalen te volgen, en ik weet al niet wat meer opwindt: „De Vaandrig van Frederik Hendrik" of „Het Zwarte Goud". Niet dat ik iets tegen Louwerse heb, maar waarom van die bekende overprikkeling altijd alleen te gewagen als 't Verne geldt of Aimard?

Trouwens, zoolang als ik nu leef — 't is al weer niet heel lang, maar 'k ben toch tevreden met nóg zoo'n portie! — heb ik nog nooit waargenomen, dat een door jongensboeken overprikkelde verbeeldingskracht inderdaad verwoestingen aangericht had of zelfs maar schade gedaan in een menschenleven. Wel heb ik dikwijls, al te dikwijls, naar een klein beetje meer fantasie, ietwat sterker verbeelding in 't hedendaagsche menschdom gezucht. Ik zou zoo zeggen, dat het heel wat meer de dagelijksche allerwerkelijkste narigheden zijn, dan de verbeeldingskracht, die ons overprikkelen!

Zeker, Verne heeft ons menigmaal listigjes wat op de mouw gespeld; zoo gemakkelijk als hij 't wil doen voorkomen wordt b.v. het kruit niet gemaakt, de Maan niet bereikt, noch de pool of het middelpunt der aarde? Maar die fouten, we vonden ze zelf als we, *nadat door hem de belangstelling gewekt was,* met lust gingen werken in de natuurwetenschap, in „zijn geliefde natuurwetenschap", gij zegt het terecht.

Nog meer ware woorden zegt gij, feuilleton-

schrijver in den Nieuwen Rotterdammer: „zijn „bewondering voor deugd, zelfopoffering, geest-„kracht had niets brave-hendrikachtigs. Zijn „verhalen zullen de jongens niet slechter maken, „maar hen opwekken en hun geest verleven-„digen."

Bravo! In dat zinnetje heb ik gejuicht! Want de brave-hendrikgeest dreigt in onze kinderboeken weer op te leven; met grooten ijver wordt tegenwoordig door oude en jonge-juffrouwen in de boeken geneusd of er ook wat in voorkomt over schieten, op menschen of beesten, of andere slechtigheden. Dat is uit den booze, daar mogen de jongens niet van weten! Ik zou geneigd zijn te vragen: zijn wij, van onzen tijd, dan zóó moordlustig of zoo avontuurlijk geworden, wij die genoten van Verne, Cooper, Aimard? En wordt er dan geen waarde meer gehecht aan de op-wekking, de „prikkeling" als ge wilt, bij kinderen van gevoel voor persoonlijken moed, opoffering, en voor geestkracht, wilskracht en werkkracht? Bijna geen boek van Verne of er komt iemand in voor — Fogg, Glenarvan, Strogoff, Hatteras — die weet door te zetten, geduldig en moedig vol te houden. Welnu, als onze jeugd dát leeren kan van Verne, dan mag men er gerust wat overprikkelde verbeeldingskracht voor over hebben!

't Was een heerlijke tijd toen die boeken verschenen, Hector Servadac, Een Kapitein van 15 jaar, De Wonderlijke Avonturen van een Chinees, Eldorado en het Monsterkanon van Staalstad! — Ik wist er, bij ons op school, altijd wat meer van dan de anderen. Mijn vader was de uitgever van Verne's boeken. En zoo hoorde ik al vooruit, wat er komen zou, wat er weer nieuws van Verne stond in het Magasin d'Education et de Récréation van Hetzel. Op school blufte ik op dien voorrang, ik was trotsch en blij als ik bestormd werd om inlichtingen. Thuis mocht ik meedingen in het uitdenken van pakkende titels voor de Hollandsche vertalingen. En 's Zondags, den heelen dag, speelden wij, evenals vroeger „Robinson Crusoë" nu „Reis-om-de-wereldje". Mijn broer was Fileas Fogg, ik Passe-partout, — och, dat men de handigheid van zoo'n kerel, partout te passeeren, óók kon leeren uit een boek! — en al de avonturen van die twee werden verbeeld zoo'n dag. 't Was als een charade en action. Al de noodzakelijk-heden, de plichten, onze maaltijden, onze wandelingen werden er listig in te pas ge-bracht. Of er kwamen vriendjes bij, er werden groote wandelingen gemaakt, en wij zochten Kapitein Grant door Zuid-Amerika, door Australië, door de Stille Zuidzee. . . .

„De boeken van Verne" — nogmaals citeer ik den feuilletonist — „met de plaatjes die „er zoo goed bij pasten, waren innig amusant. „Wie het geluk heeft gehad, ze te lezen in „het goede tijdperk van zijn leven, toen hij „al oud genoeg was om ze ten volle te ge-„nieten, en nog niet oud genoeg om de ge-„breken er van te beseffen, hij zal een dank-„bare herinnering behouden aan dien wel-„doener van zijn jeugd."

Zoo is het. Ik had dat geluk. En ik wensch het nog duizenden jongens toe. Verne is nog niet verouderd.

DE VLAMINGEN.

DOOR H. R.

Vlaamsche Oogst, Proza en Poëzie van hedendaagsche Zuid-Nederlandsche schrijvers, bijeengebracht door AD. HERCKENRATH, met een voorwoord van Aug. Vermeylen, en een Historische Inleiding door Prosper van Lan-gendonck. Amsterdam, S. L. van Looy, 1904.

Keur van Nederlandsche Leesstukken, I, Proza, Mechelen, Drukkerij Paul Rijckmans, 1904.

Eerste Bundel van Aug. Vermeylen's Ver-zamelde Opstellen, Bussum, C. A. J. van Dis-hoeck, 1904.

Stijn Streuvels, Dorpsgeheimen, 2 dln., Amsterdam, L. J. Veen, 1904.

Herman Teirlinck, 't Bedrijf van den Kwade, Bussum, C. A. J. van Dishoeck, 1904.

Gustaaf Vermeersch, De Last, roman in 2 dln., Bussum, C. A. J. van Dishoeck, 1904.

Cyriel Buijsse, Tusschen Leie en Schelde, Amsterdam, Vennootschap „Letteren en Kunst", (zonder jaartal.)

Victor de Meijere, Het Dorp, Utrecht, H. van Romburgh, 1904.

De Vlamingen.

„Ja, al is onze taal dezelfde niet, er is in ons iets dat ons allen gemeen is, wij kunnen, wij kunnen elkaar begrijpen."
Aug. Vermeylen: „Eene Jeugd."

Wij kunnen ons waarlijk niet genoeg verheugen over de aanzienlijke versterking, die onze litteratuur sinds 1890, — want ook Gezelle, Verriest en Rodenbach waren hier niet vroeger bekend —, in steeds breeder stroom uit het zuiden van Groot-Nederland, uit Vlaanderen, toegroeien komt. Het is niet alleen onze rijkdom, het is ook onze macht, die daardoor wast, ik bedoel niet de politieke, nog minder de krijgs-macht — hoe slinkt het aanzien dier mogendheden! — maar die meest reëele en hoogste macht, het overwicht eener volksziel. De tijd schijnt geen lange eeuwen meer ver, waarin het Nederlandsch als een der rijkste en meest ontwikkelde talen — rijk in woorden, rijk ook in litteratuur — zich naast het Engelsch, het Fransch, het Duitsch, het Noorsch, het Italiaansch, aan de volken ter bestudeering opdringen zal. Een nieuw bloeitijdperk, niet door scherpte van wapenen of uitgebreidheid van handelsrelatiën, maar door volkskracht, zich uitspre kend in „het woord", zal dan aangebroken zijn voor onzen alouden stam.

Zou wel ooit Noord-Nederland alleen tot zulk een machtsontwikkeling in staat zijn geweest? Wij mogen het betwijfelen; zijn wij niet al te klein in getal? De opbloei van den Vlaamschen geest was noodig om ons te versterken. Niet Vlaanderen, maar ook niet Holland alleen. Groot-Nederland.

„Groot-Nederland: zien ze dan niet hoe „schoon het daar ligt in Europa, tusschen de „grootste naties in, aan den samenloop der „Duitsche, Fransche, Engelsche geestesstroo-„mingen?"

Zoo roept Aug. Vermeylen uit in het laatste zijner in „eersten bundel" verzamelde opstellen. En in zijn blijdschap over „het zelfstandiger optreden van den Vlaamschen geest, de rijke ontwikkeling onzer nijverheids- en handelskrachten, de groei onzer sterk ingerichte volksbeweging", vermeit hij zich in de hoopvolste bespiegelingen:

„Maar wij zouden evenmin als de Hollan-„ders door het Fransch ontaard worden. Wij „zouden met meer onderscheidingsvermogen „dan nu niet alleen de Fransche denkbeelden „in ons opnemen, maar ook nauwere voeling „hebben met de letterkunde, de kunst, de „wetenschap, het maatschappelijk streven, „heel het oorspronkelijk rijk leven van ons „Bataafsch „achterland"; en precies-lijk Noord-„Nederland, dat ons een altijd steviger rugge-„steun moet worden, zouden wij, laat me „maar zeggen: zullen wij, door 't makkelijker „aanleeren van Engelsch en Duitsch, niet „meer doof en blind staan voor de groote Ger-„maansche beschavingen van Oost en West...."

„De Noord-Nederlander glimlachte wel eens", zegt Vermeylen op een andere plaats, „als wij hem onze „verbroedering" opdrongen.

„Want: Wat heb ik aan de Vlamingen, „dacht hij, zoolang zij me slechts kongres-„toosten en Vlaamsche-Leeuw-gebrul aan-„bieden, maar met geen zelfstandig werk „voor den dag komen? Nu staat de zaak al „veel beter..."

Inderdaad, bij den aanvang dezer eeuw, toen het intellectueele hoofd der Vlaamsche Litteratuurbeweging, toen de zeer fijne denker en stilist Vermeylen dit schreef, stond „de zaak" al veel beter. En de laatste vijf zijn jaren geweest van toenemenden groei en bloei, thans, in 1905, behoeven de Vlamingen ons „de verbroedering" waarachtig niet meer op te dringen; wij reiken beide handen hun toe, verheugd en vereerd door hun waardeering en genegenheid, hun gemeenschapsgevoel met ons. Want het Vlaamsche „zelfstandige werk", het is er nu. Wel verre van ons enkel „kongrestoosten en Vlaamsche-Leeuw-gebrul" te herinneren, zien we de stapels hunner mooie boeken voor ons liggen.

En het was stellig om den band nog te verinnigen, 't begrijpen gemakkelijker te maken, om ons den weg te wijzen in dien snel groeienden rijkdom, ons te toonen, niet zonder trots al, de groote verscheidenheid, waar toch eenheid in is, de diepte en wijdte, de innerlijkheid en de kleurige pracht van dien hedendaagsch-Vlaamsche kunst van het woord, dat Ad. Herckenrath zijn bloemlezing, de „Vlaamsche Oogst" heeft uitgegeven.

Vlaamsche Oogst, de titel is wat zwaar.

Het is inderdaad maar een zeer klein deel van een éérste oogst, die ons hier wordt geboden; hetzelfde seizoen gaf nog een rijken napluk; ik hoop er u straks wat van te toonen. Met u welnemen, Herman Teirlinck!

„Men heeft nu ginder hooge al veel gesproken over deze bloemlezing en meerendeels in vleiende woorden," zoo begint deze voortreflijke schrijver en redacteur van „Vlaanderen" zijn bespreking in het tijdschrift der jonge Vlaamsche schrijvers *). Doch voortgaande blijkt hij met die „vleiende woorden" niet onverdeeld ingenomen te zijn; hij vindt ze heel hartelijk, maar mist er iets in, en dat is „het begrijpen." Zélf deze bloemlezing nog maar als zeer voorloopig, als niet veel meer dan „een aardigheid" beschouwend, wenschte hij wel dat wij er in Holland wat minder om juichten, wat dieper in keken. „De Hollandsche kritiek," zegt hij, „houdt zich over 't algemeen verwijderd van onze duurbaarste inzichten" en „kan nog niet naspeuren de bronnen van ons herkomen leven en... waar 't eens uitslaan zal in ganschelijke heerlijkheid." Doch „de tijd zal alles tot zijn recht brengen," vertrouwt hij, „en daarom treur ik niet, en daarom verheug ik mij niet."

Het komt mij voor dat de heer Teirlinck met deze, zijn woorden, eenigszins onbillijk is geweest, dat hij wel degelijk reden had zich te verheugen, evenals zijn collega-redacteur Vermeylen, over Boekens opstel b. v. in de „Twintigste Eeuw."

In hetzelfde nummer van Vlaanderen wijst Vermeylen op dat artikel en schrijft: „Het verheugende in dit opstel van Boeken is dat hier, voor de eerste maal misschien, een Hollandsche dichter met echt gevoelde „Vlaamsche geestdrift" over Vlaamsche schoonheid schrijft, *met eene liefde die begrijpen kan*, omdat zij in die schoonheid niet zichzelf zoekt, maar de ziel van anderen.

„Hier spreekt niet die bewondering alleen „voor wat, als zuiverlijnige beelding van „sensatie, overeenstemt met wat de Noord-„Nederlander lief heeft in zijn eigen literatuur, „maar een heerlijk onbedachtzame genegen-„heid voor dat leven zelf, geniaal, dat wij „in een vers van Rodenbach voelen kloppen."

De liefde die begrijpen kan, ik cursiveerde die woorden, Herman Teirlinck, want zoo is het, en gij weet het zelf zoo goed: niet enkel met kennis, maar ook met liefde kan men begrijpen, en al zijn wij niet zoo thuis als gij in de geschiedenis van het ontstaan uwer beweging — uw andere collega, de nobele Prosper van Langendonck hielp ons in zijn Historische Inleiding een heel eind op weg — wij staan toch voor uw werk geenszins als voor een ten eenenmale onverklaarbaar wonder, een schoon geheim. Wij houden van uw werk. „Waar 't eens uitslaan zal in ganschelijke heerlijkheid...," ja, dat zult ge zelf ook wel niet met zekerheid kunnen profeteeren, maar zooals het nu al is hebben wij het lief, en er is ook wel Hollandsche geestdrift, August Vermeylen, en er is nog wel meer dat wij hier bewonderen dan enkel de „zuiverlijnige beelding van sensatie," wij proeven haar wel, de eenheid, die niet in den vorm is te vinden, en — andermaal tot u, Herman Teirlinck — wij zijn hier gewóón „kunstig werk" te wegen „naar de zwaarte der menschelijkheid."

Geen zuiver individualistische (ze spreken hier van „ikkige") kunst wilt ge meer, een nieuwe „volkskunst" verlangt ge te stichten. Nu dadelijk al? Voorwaar, hadt ge minder talent, ik zou uw streven gevaarlijk achten. Volkskunst — populaire kunst — het schrijven voor publiek, voor de massa — nog een schakel en ge zijt aan de grenspalen der litteratuur, daar waar het rijk der kunstlooze nijverheid zich opent! Maar gelukkig, bij u is geen gevaar. Daarvoor zijt ge te gevoelige artiesten-naturen, te krachtige poëten. Gij wilt u meer en meer één gaan voelen met het gansche volk? Omgekeerd! Het gansche volk zal zich opheffen, het zal zich emancipeeren, het zal den tijd winnen aan zichzelf te arbeiden, het zal komen tot de aanschouwing en tot de vreugde der dingen en dan zal het zich één voelen met u. Dan zal uw kunst, zeer zuiver individueel, diep uit uw

*) Vlaanderen, Februari 1905. Dit tijdschrift der Vlamingen wordt door onzen Hollandschen Van Dishoeck te Bussum zeer smaakvol uitgegeven. Ik kan het den Nederlandschen lezerskringen niet dringend genoeg aanbevelen. Het is de frissche uiting eener mooie, krachtige beweging, het is een verheuging, iedere maand opnieuw, door de innerlijke waarde zoowel als de uiterlijke aantrekkelijkheid.

eigen, eigen wezen voortkomend, die ziel van Vlaanderen vertolken. Andere volkskunst is er niet. „Onze kunst is het verbeelden van ons eigen innige voelen," herinnert Streuvels in den laatsten *Nieuwe Gids.*

Ook Vermeylen heeft het, in dat artikel van 1895.: „De Kunst en de Vrije Gemeenschap", zoo prachtig gezegd: „Wanneer, uit een nieuw geloof, uit de nieuwe gevoelde waarheid die ons met God kan verbinden, uit de erkenning, door allen, van den naar buiten werkenden natuurwil, de eenheid der maatschappij zal ontstaan, zal het kunstwerk het puurste beeld der eenheid weergeven, het monumentaal gewrocht waarin alle kunsten hand aan hand samenstreven naar een grootsche verwezenlijking van 't bewustworden der gemeenschap, synthesis van kunst en religie, die eenzelfden oorsprong hadden en weer ineenvloeien, hoogste wetenschap en metaphysiek, ritus van vreugde, waarin alle geheimenissen die den mensch omringen hem spiegels zijn van zijn eigen goddelijk-geheimzinnig wezen, zuiverste uitdrukking van 't levensmysterie zelf. En als de dichter, verheiligd door het herboren leven, dat zijn oorsprongrein gevoel vatbaar maakt voor de ontvangenis van wat geen noemen kan, als hij, de priester, opgewassen uit het lijf van het geheele volk, naar de diepten van zijn eigen zelf zal luisteren en het echtste en innigste in zich, zijn rythmus, zal uitzingen, dan zal hij tevens het levensmysterie der gansche gemeenschap uitgezongen hebben. Maar ditmaal zal het kunstwerk niet meer alleen het symbool zijn des grondigsten zelfs van een nationaliteit, maar van heel een opkomend menschdom".

Nog een enkel woord over de „Vlaamsche Oogst". Het kan mijn doel niet zijn te trachten in deze korte bespreking recht te doen weervaren aan de zoo verscheiden talenten, waarvan in dit boek proeven gegeven worden, noch zelfs ieders karakteriseering in enkele, wel overwogen woorden te beproeven. Daarenboven, met alle waardeering voor den pieuzen verzamelaar, ik ben lang niet overtuigd dat voor een dergelijke ingaande kritiek voldoende materiaal, en het réchte, voorhanden is in deze bloemlezing. Ik meen van verschillende schrijvers mooier, van sommigen karakteristieker arbeid gezien te hebben. Ook brengt een bloemlezing als deze — en als de meeste, kan ik er bijvoegen — de verhoudingen eenigszins in de war. De keuze is al te democratisch, zij schijnt het „suum cuique" averechts op te vatten. Noch Streuvels' veelzijdig talent, noch dat van Buysse, Teirlinck, Van de Woestijne, Langendonck schijnt mij hier eenigszins voldoende vertegenwoordigd. Daarentegen lijkt het mij dat de gaven van Stijns, D'Hondt, de Bom, Sabbe, de Meijere, Baekelmans op hun voordeeligst uitkomen. Doch om zoo iets met eenige verwachting van juistheid te beoordeelen dient men al de werken dier schrijvers te kennen, en zoover zijn we hier nog niet — ik weet zelfs niet of het in dezen tijd voor iemand mógelijk is ál het werk zelfs van land- en tijdgenooten te kennen.

Ook ik las met een bizonder genot het geestdriftige proza van Hugo Verriest over Albrecht Rodenbach, een genot alleen telkens overtroffen door lectuur der ingevoegde verzen van den jonggestorven dichter. Ik kende Rodenbach al. Willem Royaards had mij voorgelezen uit zijn werk en ik had er ook toen van genoten. Maar Verriest gaf mij een dieper, inniger kijk op dat talent, zoo „veelvoudig in zijn eenvoudigheid". Hij doet zoo heelemaal niet wijs in dat stuk, de goede priester. Hij „weet niet waarom", als hij uit Freier geciteerd heeft, *De Zwane* hem „in de oogen komt spiegelen", waarom het hem „schijnt, dat *de Zwane* de diepten volledigt van dien geest, en de diepte latend, er stilte in dalen doet, ingetogen stilte en eindeloos avondgenot". Hij aanvaardt de geheimzinnigheid der kunst, bekent zich agnost waar het de diepe werkingen van rythme, klank, toon en accent geldt. Dus schrijft hij het gedichtje eenvoudig over, en wij willen het hem nadoen; en scheiden van de „Vlaamsche Oogst" met een weemoedigen groet aan den gestorven zanger.

De Zwane.

Des hemels spiegel, mild en frisch
de lucht in 't ronde lavend,
daar ligt de vijver maagdelik schoon
in stillen zomeravond.

En kalm in haren avondlust,
bij 't zoet gesching der mane,
ligt langzaam drijvend op het meer
de droomerige Zwane.

De dichterlike vogel mint
het maagdelike water,
en baadt wellustig, spiegelt, drinkt,
aanhoort het lief geklater.

En onbewust bemint hem 't meer
en streelt zijn blanke veder,
En klatert zacht en spiegelt hem
zoo teer zijn beeldnis weder.

Doch weiger en bescheiden in
bewondering verslondèn,
Nooit heeft des vogels reine min
die maagdelikheid geschonden.

Nog een andere bloemlezing werd mij toegezonden, een, die meer met het oog op zekere schoolpraktijk vervaardigd, dan uit ideëele overwegingen geboren schijnt. De titel is *Keus van Nederlandsche Leesstukken*, de inhoud waarlijk verwarrend verscheiden, en ik zou er misschien van gezwegen hebben, wilde ik niet wijzen op een feit, dat mij kenschetsend lijkt en niet zonder verheuging: Naast „leesstukken" uit Schaepman, Van der Palm, Des Amorie van der Hoeven, om van meer onbekende predikheeren te zwijgen, naast werk van Justus van Maurik en A. J. de Bull, vindt men hier niet alleen moderne Vlamingen, Streuvels, Teirlinck, maar ook onzen Jac. van Looy, Willem Kloos, Louis Couperus vertegenwoordigd. Dit wijst, zou ik zeggen, op een erkennen van deze schrijvers in Vlaamsche kringen, waarvan men dat misschien nog niet verwacht zou hebben.

Reeds gewaagde ik, en met bewondering van „Aug. Vermeylens' Eerste Bundel Verzamelde Opstellen." In geen tijden herlas ik essais van dezen aard met grooter genoegen. Wie verlangt te genieten van heldere, diepe gedachten, van echte geestdrift en innigste bezieling, uitgezegd in de fraaie, rustige volzinnen eens fier overtuigden, hij leze dit boek. De heer Vermeylen heeft, zegt hij, bij de uitgaaf van dezen bundel geen enkel „idee" gewijzigd, al spreekt het vanzelf dat menige opvatting van negen of tien jaar geleden met zijn tegenwoordige zienswijze niet meer strookt. „Maar de vroegere opstellen leeren later geschrijf beter begrijpen, en dan — ik hecht meer aan den toon, dan aan de onfeilbaarheid der gedachte."

Hoe artistiek is deze opvatting, en tevens hoe breed en ruim klinkt dat „spreekt het vanzelf". Geen twijfel of de heer Vermeylen kent ook aan zijn tegenwoordige meeningen geen onfeilbaarheid toe, en hij zal wellicht menigmaal in twijfel verkeeren, of zijn vroegere opvattingen wel zooveel minder reden van bestaan hadden, dan die waarvan hij thans getuigt. Maar hij weet, dat iedere gedachte zooveel waard is als er kracht van overtuiging spreekt uit den toon waarop zij gezegd is. Hij „hecht" meer aan den toon. Want hij weet dat in dien toon zijn aandoening ligt bewaard, en dat wij van die aandoening genieten zouden, zelfs al achtten we de idee ten eenenmale verwerpelijk. Maar dit doen we in verweg de meeste gevallen geenszins, en het is niet énkel kunstgenot, het is nog daarenboven intellectueele verrijking, wat zijn werk ons schenkt.

Uit Vermeylen's werk heeft Ad. Herckenrath in zijn „Vlaamsche Oogst" stellig een goede keuze gedaan. „Eene Jeugd" is een prachtig stuk proza en de diepste menschelijke dingen worden er in aangeraakt.

Stijn Streuvels is toch een wonder van een kerel! Hoe hij, bij zijn groote vruchtbaarheid kans ziet zijn boeken zoo litterair te verzorgen, hoe hij daarbij nog tijd vindt... als „Jantje Verdure"..., neen, misschien niet zoo goed en licht als Verduurke, maar dan toch ook met zorg en vlijt „muizekes" te blijven bakken, 't is mij een raadsel!

Wat een heerlijkheid was het weer, zijn *Dorpsgeheimen* te lezen. Zes nieuwe verhalen, alle min-of-meer realistisch, alle min-of-meer romantisch, alle min-of-meer fantastisch, alle min-of-meer symbolisch, zooals we dat van Streuvels, ja bijna van alle Vlamingen gewoon zijn. Het absolute realisme (noteering van werkelijkheid) en het absolute symbool zijn de polen der kunst. En de meeste schrijvers neigen naar het absolute, zij zijn realisten of symbolisten; toch is er geen realistische kunst of zij houdt symboliek in,

toch grondt zich het zuiverst symbool op de werkelijkheid, of — is geen kunst meer. De Vlamingen, Streuvels vooral, ze weten het wel, of — misschien ook niet, 't zijn ruim en zinnelijk levende menschen, zij hechten niet zeer aan de theorie, en het absolute laat hen met vrede. Zij grijpen hier en zij grijpen daar, geven het heele leven met zijn stemming, die somtijds verijlt tot het sprokige of spokige, verpoëtiseert tot het idyllische, met zijn dramatiek die soms melo zou worden, als de humor er niet was. Zij hebben het leven lief onder alle aspecten.

Dorpsgeheimen. Al naar uw stemming is, klinkt u die titel ironisch of fantastisch. Soms worden die aardige dorpsmenschen in Streuvels' handen bijna tot speelgoed, ziet ge ze als gesneden uit hout en geverfd met frisch-vroolijke kleurtjes, of ze lijken u weggeloopen van oude prenten of schilderijtjes, waar ge ze net zoo karikaturig of zoo fel karakteristiek op hebt zien staan, een andermaal voelt ge hun groote ontroeringen, vreugden of smarten, zoo zwaar en diep mee, alsof ze vlak naast u stonden, alsof ze uw broers en zusters waren, zóó dichtbij levende menschen.

,,De Lawine'' heeft dadelijk al iets geheimzinnig-fantastisch, maar leeft toch te druk om u lang aan een fantasie te doen denken; net zoudt ge aan 't mijmeren gaan, daar krijgt ge een sneeuwbal in 't gezicht en ge hoort de lui lachen. ,,Bertken en de Moordenaars alle twaalf'' is veel meer verstrakt tot een sprookje, 't is ons oude verhaal van ,,Het huis met de hoofden.'' Maar een kindervertelsel is 't lang niet, 't heeft een mooien toon van ballade, 't is een winternachtfantasie. ,,Maneglans lag over de zuivere sneeuw...'' Dan volgt ,,Jantje Verdure,'' het prachtig levende bakkertje, een grootendeels scherp realistisch gehouden verhaal met een slot dat er daarom, voor mijn gevoel, niet best aan past, al te fantastisch, zonder voldoende reden. ,,Kinderzieltje'' heeft — ondanks 't geheim van Alientje, 't geheim waar ze niet aan gelooft, dat haar moeder haar moeder niet zijn zou! — niets geheimzinnigs. Behalve de teerheid dan en de liefde, het leven zelf, dat er dartel in tintelt! 't Is eenvoudig een diep bekorend gevalletje, door den gevoeligen schrijver zoo voor de voet weg gegrepen en beschreven eens en voor goed.

Maar daarna komt wat voor mij van de zes wel het allermooiste verhaal is: ,,Martje Maertens en de Misdadige Grafmaker.'' Hoort hoe het begint, en bewondert de meesterlijke zekerheid waarmee Martje, het aardige schoenlappertje, dadelijk neergezet is:

,,Van alles wat er op Gods wijde wereld ,,roerde en bestond kende Martje enkel de ,,helderheid van den dag en de donkerte ,,van den avond.

,,Zijn huizeke stond aan den uithoek van ,,'t dorp, een boogschieten ver van alle andere ,,woningen verwijderd.

,,Het was een toegetakeld leemen ding, ,,tegen den hoogen aardbarm geschoord met ,,een deur om erin te kruipen en een enkel ,,venstertje, als een keldergat zoo laag bij den ,,grond; en het euzie, de jongens konden er ,,aan reiken met de handen en de bouwvallige ,,schouw stak boven het strooien dak, niet ,,hooger dan de aarden barm zelf. Maar 't ,,stond er goed beschut tegen wind en weer ,,en Martje zat er bij dage veilig en warm ,,bachten dat éene venstertje, gerust aan zijne ,,werkbank te loeren over den weg al kloppend ,,en kleunend aan de schoenen die de dor- ,,pelingen versleten hadden.

,,Al de menschen kenden hem, gelijk hij ,,daar altijd gezeten had, bachten zijn ven- ,,stertje aan de werkbank: zijn hoofd en zijn ,,bovenlijf bloot tegen de zwarte inwendig- ,,heid van het huizeken: — Martje in zijn ,,hemdsmouwen, altijd gelijk, met 't glimmende ,,schootvel voor zijne borst, zijn wezen over ,,de knieën gebogen, dat glimmend, donker- ,,vellig wezen met rimpels diepe en zwart, ,,als waren ze met pek ingewreven; en de ,,de vinnig zwarte oogbollen, die onrustig ,,keerden bachten de groote, ronde glazen ,,van den ijzeren bril die op zijn grooten ,,neus hing. Zijn haar had Martje nog als in ,,zijn jongde: een verwerrelde stekelbos die ,,in noesche en rechte tressen, dikke dooreen ,,stond als een zwarte helm, over zijn voor- ,,hoofd, over zijn ooren, over zijn hals. En ,,dat hoofd was in gedurige beweging, vlug ,,en koortsig, mede met elk gebaar van zijn ,,grove knoestige handen, die nepen en bonden

„en klopten aan 't leder op den leest. En „bij 't minste geruchte hief zijn hoofd met de „verwonderde nieuwsgierigheid, en al wat er „voorbijging of gebeurde, Martje was er bij „en loerde of bezag het."

Martje Maertens is, behalve schoenlapper, de „lanteernman" van 't dorp en — hij houdt van zijn lanteernpalen. Zij hadden „iets eigens." Als „heel heimelijk en afzonderlijk, diepzinnige wezens stonden ze in Martje's gedacht"... „Van 's morgens vroeg, binst den helderen dag waar hij te werken zat, wist hij ze staan, alle zes, — als onnuttige dingen nu — in den zonneschijn, maar hij verlangde reeds om er 's avonds naar toe te gaan, ze weer te zien, en er tegen te kouten van heel dichte bij."

Ik zou wel aan 't citeeren willen blijven, 'k zou het heele verhaaltje wel af willen schrijven; 't is overal even mooi en bij 't oververtellen gaat bijna alles verloren. Maar dan kreeg ik den uitgever Veen aan mijn hals...

In 't kort dus: Martjes wijf, de oude Siska, komt binnen weinige dagen te sterven. Hij „had er nooit aan gedacht dat ze sterven zou, want hij wist schier niet dat ze leefde, zoo eigen, zoo één waren ze met malkander geweest," maar nu heeft hij verdriet. Hij gaat er weer op uit met de ladder, maar „zijn lanteerns hadden al het belang en eigenheid verloren — ze stonden er als doode dingen." Dienzelfden dag, toen Siska stierf, is ook boer Vanneste's wijf overleden en vooraan op 't deel van 't kerkhof waar enkel de „betalende menschen" begraven worden is een versch gedolven graf; Martje ziet het, als hij de lantaarn opsteekt die daar vlak bij staat. En hij is jaloersch op Vanneste. Als hij bij zijn vriend Sander, den grafmaker, aanloopt, om hem te vragen de maat te komen nemen, zucht hij 't uit: „Dat ik rijk ware, ik zou Siska al vooren doen begraven — als zij daar kon liggen, 'k zou haar alle avonden zien, onder mijn lanteern."

Nu rijpt er een plan in Sanders hoofd. Hij heeft iets gewichtigs aan Martje te danken, een dienst die hij hem vergelden wil. Martje wil er eerst niet aan, is bang, maar ze doen het toch samen, in den nacht na de begrafenis; ze graven de beide kisten op en leggen Siska in 't graf, bestemd voor de renteniersvrouw. Maar Sander die 't plan met zooveel animo gemaakt had, schrikt nu telkens bij de herinnering van zijn eigen daad. Hij is bang, op zijn beurt, bang dat het uitkomen zal, maar Martje, de vroolijke Martje, plaagt hem er vaak mee: ze weten 't! En dat loopt heel tragisch af. Sander kan zijn booze droomen niet verjagen, hij ontvlucht ze in een strop; de schoenlapper en Ko, de timmerman begraven hem 's nachts in het moordenaarshoekje. En als Martje dan thuis komt vraagt hij in zijn eigen: „Wie geeft er ons gedachten in, die zulk een sleep van rampen meebrengen?"

Ziet ge, in dit eenvoudige verhaaltje lijkt mij nu bijna alles bijeen te zijn wat Streuvels' kunst zoo rijk en zoo vol maakt: gevoelige opmerking, milde menschenliefde, fantasie en de huivering voor het duistere en het onkenbare, de aanvoeling van 't noodlot. Men kan het lezen als realisme zonder meer, men kan er een zinnebeeld van leven en menschheid in zien, altijd is 't even mooi. Ziedaar een kenmerk van 't groote, dunkt me.

Het laatste der zes verhalen: „Op het Kasteel," valt er wat bij af — voor mij tenminste. Hier was wel eenigszins de bedoeling — zoo wil het mij schijnen — gróót, fantastisch-symbolisch te doen. En het lijkt soms wel of het diepe symbool zich bij voorkeur laat vinden door hem, die er niet bewust naar zocht met zijn denkend verstand, maar wiens kunstenaarsziel als vanzelf in symbolen spreekt, onbewust, uit eigen diepte en ruimte van menschelijkheid.

Ik genoot ook weer volop van Streuvels' taal. Ik weet wel, wij Hollanders hebben er weinig contrôle op, wij weten niet wat „schurdig vertij" is, wij begrijpen de woorden niet precies als wij lezen over de „twaalf zwarte ventjes", die Bertken ziet in den nacht: „Ze waren vernukkeld en katijverig, dobbeltoe en krom." Maar de klank doet vaak al genoeg, en dan... ons, juist ons, Hollanders en veellezers, bekoren ze zoo, die nieuwe, die frissche woorden, als ongerepte karakters zoo pittig en mooi.

(Wordt vervolgd.)

STILLEVEN
OLIEVERFSCHILDERIJ
EIGENDOM VAN DEN HEER
WILLEM MARIS

BIJ DE STEENFABRIEK KRANENBURG — OLIEVERFSCHILDERIJ

Eigendom van den Heer John. C. Bignell.

C. F. L. DE WILD. DOOR ED. BECHT.

Wie zich een schilder van tegenwoordig nog voorstelt met lange, golvende haren, maar voor driekwart gedekt door een breedgeranden flambart; met een woesten baard en knevels, in openlijken opstand verkeerende tegen het genus „coiffeur"; met een fluweelen jasje, desnoods wat erg kaal op de naden en een wuivenden das losjes om een wijd hemdsboord gestrikt; wie dat doet, welnu . . . die heeft ongelijk.

Zulke schilders komen nog alleen maar voor in de comediestukjes, die liefhebberij-acteurs vertoonen.

Dat was het type van voor vijftig jaar, toen kunstenaar-zijn en van zijn kunst leven metterdaad nog was zich aan den zelfkant der samenleving bewegen.

Maar met de tijden zijn

NAAR EEN OLIEVERFSTUDIETJE VAN 1890
Eigendom van den Heer H. van Raama.

de zeden veranderd. De maatschappij begon langzamerhand een schilder niet meer a priori als een verloren zoon te beschouwen; en ook de artisten naderden toe.

De wilde haren werden à la Capoul gekapt of en brosse geknipt, de heeren artisten van heden dragen up-and-downboorden trots den besten dandy en ze gaan op avondbezoek in rok of smoking.

Er is ook hier verflauwing der grenzen; het bohémien-type is verdwenen of althans zoo goed als.

Ik geef graag toe, dat het bovenstaande alleen loopt over uiterlijkheden, die met het waarachtig kunstenaar-zijn weinig of niets te maken hadden. Een andere vraag is het: hebben de schilders, met het aantrekken van den zwarten rok, die edelman en koffiehuisjongen, kruidenier en artist zoo bedrieglijk op elkaar doet lijken, eigenschappen ingeboet, die misschien minder salonfähige voorgangers op hun eigen terrein hooger deed staan?

Vroeger was het een durf, een waagstuk, schilder te willen worden. Den gezeten burger, wiens zoon de onbedwingbare trek naar verf en borstels was ingeboren, was de ontdekking daarvan een desillusie en hij slaakte de verzuchting: „moest ik den jongen nu dáárvoor groot brengen?"

Dat is voorbij. Voor wie gedekt is tegen *financieele* moeilijkheden is er inderdaad haast geen enkel bezwaar meer. Schilder zijn is tegenwoordig geclassificeerd onder de „fatsoenlijke" beroepen.

Er is ook een zekere modieuze belangstelling voor kunst onder het publiek ontstaan.

Was het aantal der ridders van Sint Lucas een halve eeuw geleden slechts klein, te strijden als ze hadden tegen vooroordeel zoowel op maatschappelijk als op artistiek gebied, thans

nu door hen de weg gebaand, het terrein geëffend is, is de kring veel wijder.

Na de baanbrekers van toen zijn de volgers van nu gekomen, die met meer of minder talent de voetstappen hunner voorgangers drukken.

Een eigenlijk gezegd verschil in richting, opvatting, formule bestaat haast niet. Daarbij we leven in een klein land. Iedereen kent iedereen en weet wat hij kan en zal geven. Verschijnt een nieuweling op de vlakte, dan blijkt al gauw waar zijn plaats is in de rij. Buiten de rij gaan, doet hij meestentijds niet. Verrassingen op artistiek gebied komen op de schilderijen-exposities haast niet voor.

Ik generaliseer natuurlijk en verval daarmee vanzelf in een zekere mate van onjuistheid. Er komen gelukkig nog wél eens verrassingen.

Het optreden van Carel De Wild, een paar jaar geleden, was zulk een verrassing.

't Was dan ook een min of meer bizonder geval.

Toen onze man zich aanmeldde voor het lidmaatschap van het schilderkundig Genootschap Pulchri Studio, wist zoo goed als niemand, dat De Wild schilderde. In ruimeren kring had hij sedert eenige jaren bekendheid als intelligent restaurateur van schilderijen, maar dat hij zelf ook de kunst beoefende was nieuw, zelfs voor het meerendeel van hen, die hem persoonlijk kenden.

Zijn werk in het publiek laten zien, deed hij hoogst zelden, zoo goed als nooit.

Op aandringen van De Bock, die toevallig met zijn studies had kennis gemaakt, was hij lid geworden van den Haagschen Kunstkring maar op geen der door die vereeniging gehouden tentoonstellingen zond hij in.

De Wild zelf was met zijn kunstproducten zóó weinig ingenomen, hij vond het zóó overbodig de exposities met zijn werk aan te vullen, dat hij het lidmaatschap van den Kring maar weer opzei. En zeker zou hij er in 1903 niet aan gedacht hebben zich te laten voorhangen voor werkend lid van Pulchri indien daarop van buiten af geen sterke pressie was uitgeoefend.

Zoo gebeurde het dan, dat in de zaal waar de ballotage zou plaats hebben ook van De Wild een groepje werk was neergehangen, ten einde den leden de gelegenheid te geven om te beoordeelen of onze candidaat waardig was in de confrerie te worden opgenomen.

Onmiddellijk was er rumor in casa, dat was het grappige ervan.

Deze nieuweling was lang niet de eerste de beste, dat zagen de kunstbroeders allen zonder onderscheid. Maar zijn werk liet zich maar niet zoo gemakkelijk etiqueteeren. Niet dat het zocht in evidentie te komen door

PINKEN OP HET DUIN — OLIEVERFSTUDIE

vreemdsoortigheden in keuze, in opvatting of in uitvoering. Hier was er geen, die, zich zelven wijsmakende: il nous faut du nouveau, was ter jacht gegaan op het bizarre.

Ware 't zóó geweest, de afloop van de ballotage zou weinig twijfelachtig geweest zijn en De Wild had als gewogen en te licht bevonden naar huis kunnen gaan.

Wat de gemoederen in beweging bracht, was iets heel anders. Daar kwam er hier op het onvoorwachtst een voor den dag, van wien zoo goed als niemand ooit gehoord had, met dingen van een even fijnen als vasten smaak getuigende en waaruit zulk een kennis van het métier, een zóó volledig onder de knie hebben van het ambachtelijk gedeelte sprak, dat velen — althans zich zelven — moesten bekennen, dat hij in *dit* opzicht zeker hun meerdere was.

Er waren enkele stillevens, een paar dierstudies, een landschapje, een stadsgezichtje. Dat alles was even malsch van peinture als deftig en diep van coloriet en had in voordracht en houding een noblesse, die . . . ja, die deed denken aan de schilderijen uit de zeventiende eeuw. Geen slecht gezelschap, zou men geneigd zijn te zeggen.

VENETIË KRIJTSCHETS

En toch, volgens sommigen mag dat niet. Wen u de eigendommelijkheden der penseelvoering van Jacob of Willem Maris aan, kijk het geheimzinnig halfduister van Jozef Israëls af; al hebt ge overigens weinig of niets te vertellen, uw schilderwerk zal vrijwel genade vinden.

Maar dat De Wild de stoutigheid had gehad in een andere richting te zoeken, dat was contrabande voor verscheidenen.

Nog iets kwam daarbij. Iets heel nuchters.

De Wild werkt heel lang over zijn schilderijen. Zelden of nooit verlaat iets zijn atelier dat niet ruimschoots den tijd heeft gehad om — met een atelierterm gesproken — te besterven. En zooals hij zijn werk onder het schilderen verzorgt, zoo soigneert hij het wanneer het klaar is en onder de oogen van anderen moet komen. Ingeschoten, vertroebelde plekken, hij haat ze hartgrondig. Een vernisdag op tentoonstellingen heeft hij niet noodig, om de eenvoudige reden, dat hij zijn dingen zoo lang bij zich houdt, dat ze zonder gevaar vóór het wegzenden gevernist kunnen worden. Reeds emailachtig door de wijze van schilderen, draagt de glanzende glaslaag van de mastiek er toe bij, ze in al hun rijpheid

en volheid te doen uitkomen. En dat ook, geeft ze iets „ouds".

Ziet ge, daar wrong de schoen.

— „Hij heeft er een foefje op," zei de een. „Hij maakt z'n schilderijen kunstmatig oud."

— „Sausjes," leeraarde een ander, die dacht aan de bekende Galerieton van antieke museumschilderijen en dit in verband bracht met De Wild's restaureerwerk, „allemaal sausen! Ik zou die dingen wel eens willen zien voor ze onder de vernis zaten."

— „Nonsens," verklaarde een derde, en als ik namen mocht noemen zou de zijne klinken als een klok. „Jullie ziet toch wel de verf, de behandeling, het neerzetten van de kwast? Die kun je toch niet vernissende zoo krijgen? Is zoo'n visch mooi geschilderd? Is de stof uitgedrukt? Is het heele stilleven goed van compositie? Al smeerde hij er ik weet niet wat op, dan zou dat alles toch nooit veranderen, nietwaar?"

— „Nu ja, 't is dan ook niet zoozeer de vernis. Maar je kunt toch heel goed zien, dat er over andere kleuren heen is geglaceerd en dat dit er iets aardigs aan geeft, een zekere oppervlakkige charme, maar dat noem ik tricheeren, handigheid, kunstjes".

— „M'n hemel, sedert wanneer is het dan verboden, ook met *dunne* olieverf te schilderen? Omdat Jan met kluiten en klonters tracht te bereiken wat hij zoekt, is Peter er toch niet aan gehouden dat ook te doen? Dat de eerste grijs schildert met grijs, direct, ineens, is toch voor de tweede geen verbod om hetzelfde grijs uit te drukken door eerst wit te schilderen en er later, heel transparant en dun, zwart over heen te smeren? Kom, kom, geen Prinzipienreiterei. Bovendien de grootste meesters van vroeger en later hebben hetzelfde middel niet versmaad."

STEEGJE OLIEVERF

Eigendom van Dr. Edw. B. Koster

En zoo werden De Wild en zijn werk bediscussieerd, meer dan gewoonlijk bij ballotage van candidaat-leden en vooral levendiger dan anders. De uitslag van de stemming was dat hij werd toegelaten.

Ik stond hierbij nog al lang stil, niet omdat ik het lidmaatschap van 't zij dan *Pulchri Studio* of een andere schildersconfrerie als iets van hoog belang beschouw. Aangenomen of gedeballoteerd, De Wild's schilderijen zouden er geen haar beter of minder om zijn geworden.

Maar 't gaf mij gelegenheid op twee dingen te wijzen.

Vooreerst dat zelfs onder de schilders,

STRAND OLIEVERFSCHILDERIJ

onder de vaklui, de kennis van het eigenlijke handwerk vaak beperkt is. Dat ze somtijds niet weten, dat er, behalve hun eigene, ook nog andere manieren zijn om tot een gewenscht doel te geraken. En dat er, als het er op aankomt om, bij technisch zoo hoog staand werk als dat van De Wild, te doen wat de dames bij een haakpatroontje „uitkijken" noemen, verscheidenen incapabel zijn de steekjes te tellen.

Zoo is die niet meer dan oppervlakkige métierkennis er de oorzaak van geweest, dat zich bij sommigen het vreemde denkbeeld vestigde, De Wild zou iets „op" zijn schilderijen smeren, een soort geheimpje, een panacee, in staat al wat leelijk was te vermooien.

't Is haast te dwaas om te vertellen, maar gebeurd is het, dat schilders — geen leeken dus, die van verf en de behandeling ervan niet af behoeven te weten en alleen naar 't resultaat hebben te zien — maar dat schilders onzen man in vertrouwen namen en hem vroegen ook aan hen te leeren de samenstelling van dat wondermiddel waarmee hij zijn werk zoo mooi, zoo diep, zoo warm van toon kreeg.

En ten tweede bewees De Wild's ballotage reeds, dat hij een van de weinige schilders onder de jongeren is, over wien nog werkelijk verschil van opinie mogelijk is. Zijn werk is dus blijkbaar niet zoo gezien, zoo beoordeeld.

Ik acht het dan ook een buitenkansje, in de gelegenheid te zijn, te dezer plaatse een artist aan te kondigen over wien de meeningen zoowel van kunstbroeders als van critici verdeeld zijn; die door sommigen met evenveel ijver wordt geprezen als door anderen veroordeeld; over wien met vuur is geredeneerd; op wien heftig is gescholden door enkelen, die alleen zijn groote *kennis* zien... en misschien benijden, en die door anderen — inderdaad niet de minst gezaghebbenden — hooglijk wordt gewaardeerd om echte en groote schildersdeugden.

PAARDENSTAL — *Eigendom van den Heer H. J. de Rouville* — OLIEVERFSCHILDERIJ

En zulk een schilder, om wien men zich reeds bij zijn debuut heeft warm gemaakt, die zonder reclame of marktgeschreeuw, ja eigenlijk zonder het zelf te ambieeren met den eersten stap is op den voorgrond getreden, zulk een schilder — dat is de conclusie die ik er uit meen te kunnen trekken — moet wat in den mars hebben.

Een buitenkansje noemde ik het, De Wild te bespreken. En ik blijf er bij, al plaatst het me ook voor het bezwaar, zoowat voor biograaf te moeten spelen van een schilder... zonder geschiedenis.

Want wat ik van zijn levensloop zal kunnen verhalen is al akelig oninteressant en voor liefhebbers van de levensbeschrijvingen van wonderkinderen en -mannen zal het ondervolgende al buitengewoon onbeduidend zijn. Er komt niets in voor van een vermogend kunstliefhebber, die den genialen knaap „ontdekt", zijn schoolboeken en schriften volteekenende; niets van een archi-millionnair die zijn schilderijen met goudstukken wil beleggen.

Niets van dat alles.

De Wild heeft zijn vader al vroeg verloren, en voor zijn moeder, die vrijwel onbemiddeld achterbleef met vier kinderen, was het een heel ding fatsoenlijk door de wereld te komen en vijf monden te vullen.

Toen Carel dan ook een jaar of veertien was geworden, werd besloten hij zou een vak leeren en op die manier trachten zoo spoedig mogelijk te helpen bijdragen in het gezamenlijk levensonderhoud. Zoo kwam hij in de leer bij een timmerman....

Ziet ge, hoe weinig interessant?

... om het later, als het kon, tot architect te brengen.

De opleiding tot bouwmeester schijnt middelerwijl te wenschen te hebben overgelaten. Althans De Wild zegt zelf, dat zijn voornaamste bezigheden bestonden in kromme draadnagels recht slaan en driemaal gillen als de baas aankwam, als sein voor de oudere knechts, die lanterfanterden.

Dat was niets gedaan. 't Ging zoo niet: de jongen verwilderde maar op die manier. Hij had er geen lust in en wou veel liever schilder worden.

Want dat zat er al van heel jong af in. Maar ofschoon zijn moeder hem zeer zeker daar niet van zou terug gehouden hebben, een onoverkomelijk bezwaar er tegen was de financieele zij van het vraagstuk. Een aankomend schilder brengt niet alleen niets thuis, maar zijn opleiding kost bovendien nog geld.

En dat, helaas, was er niet disponibel.

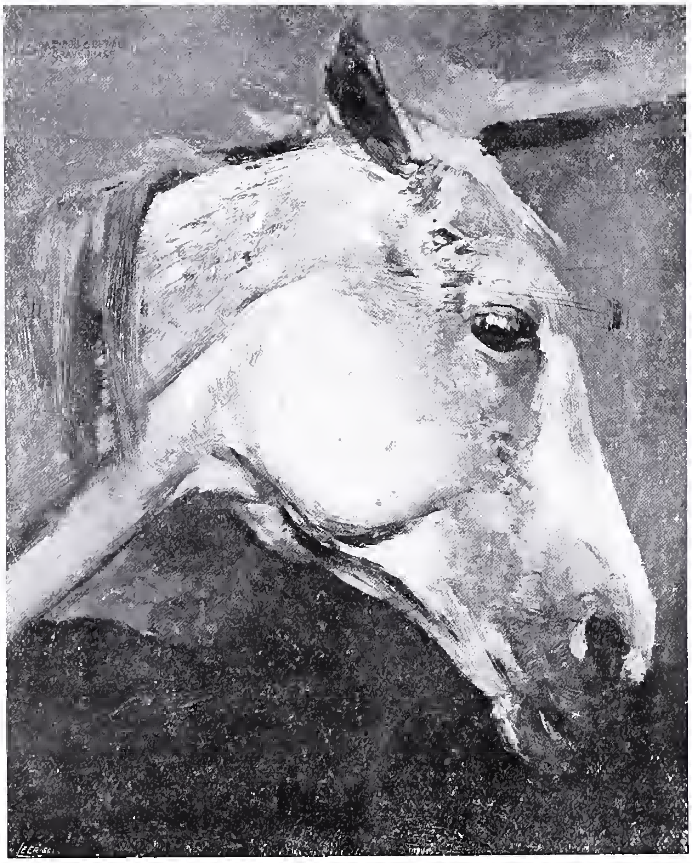
Er zou dus iets anders voor hem gezocht worden. Wat gevonden werd was nog al vrijwel naar zijn smaak. Hij zou namelijk bediende worden in de Haagsche branche van den kunsthandel Goupil & Co. Zou hij dus niet zelf schilderen, den heelen dag en iederen dag, hij zou dan toch althans altijd met schilderijen omgaan, aldoor andere en mooiere zien. Hij zou al om te beginnen een bagatel verdienen en de heer Tersteeg, de chef van de zaak, zou hem wat privaatlessen in vreemde talen laten geven om zijn opvoeding zoo goed als 't ging te completeeren.

En 's avonds, dat was wel het grootste genot, zou hij naar de Academie gaan en daar op de teekenklasse een cursus volgen.

Dit is zoowat het eenig eigenlijk vakonderwijs dat De Wild heeft gehad. Als schilder is hij een selfmade man en niemands of iedereens leerling.

Onnut zijn de jaren in den kunsthandel doorgebracht voor De Wild in geenen deele geweest. Hij leerde door hunne relatiën tot de zaak verschillende groote kunstenaars kennen, hij zag ze dikwijls aan 't werk en was als aankomende jongen op den besten voet met Jacob Maris, die voor iedereen vriendelijk en goedig was.

Dezen ook liet hij wel eens wat van zijn studiën zien en, wat meer zegt, deze zag er wat in en moedigde hem aan om voort te gaan.

STUDIE VAN EEN PAARDENKOP
Eigendom van den Heer P. C. Hamburg

Dat De Wild een model van een bediende was of werd voor een zaak, als waarin hij geplaatst was, zou ik niet graag willen beweren. Aan den omgang met het publiek — en dat was dan toch wel in de eerste plaats zijn bestemming — had hij, naar zijn eigen terminologie, „een broertje dood".

Veel beter was hij er voor te vinden om, wanneer dat eens voorkwam, het een of ander „materieel" gebrek aan een schilderij te herstellen. Een krasje, een barstje, een beschadigd plekje, hij wist ze met zijn toen reeds ongewoon groote vaardigheid, uitstekend te retoucheeren.

Maar zijn passie was en bleef zelf te schilderen. Zijn vrije dagen, zijn vrije uren waren daarmee geheel in beslag genomen en hoe langer hoe meer rijpte in hem het plan, zich, het kostte wat het wilde, geheel aan de kunst te geven. En ook Jacob Maris gaf hem den raad daartoe.

't Was evenwel geen geringe onderneming, onder De Wild's omstandigheden. Hij was nu om en bij twintig jaren en het eerste

gevolg van zijn schilder worden zou zijn, dat hij zonder eenige vaste verdienste geraakte.

En toch, hij deed het.

„Hoe ik me den mond open hield", zegt De Wild, „weet ik eigenlijk zelf niet goed. Ik waschte randjes voor opzetcartons van waterverfteekeningen voor een dubbeltje per stuk. Ik maakte schilderijen schoon, restaureerde ze zoo goed en kwaad ik dat toen kon, en was heel blij met een goudtientje. Ik werd zelfs reiziger, commis-voyageur met een uitgave van etsen. En onderwijl al maar schilderen, schilderen, schilderen. Ik heb volgehouden met den moed van de wanhoop, arm als een kerkrat. Want m'n financieele resultaten, ze waren bedroevend klein. Wel had ik meermalen wat van mijn werk kunnen verkoopen, maar dan werden er concessies geëischt die ik niet mocht doen, vond ik. Met mijn handigheid had het me geen groote moeite gekost van die „verkoopbare" schilderijtjes te flikken en ik zou er ook wel een afnemer en een exploitant voor gevonden hebben. Geldelijk had ik het dan zeker een eind gebracht, al was het dan ook even zeker dat ik als kunstenaar zou zijn ondergegaan. 't Eenige waarop ik trotsch ben, is dat ik nimmer, zelfs niet in mijn meest penibele oogenblikken, op die wijze de kunst heb op den nek getrapt".

Vier jaren duurde het, en toen moest De Wild het schilder-worden andermaal opgeven: Il faut vivre pourtant. En zoo kòn hij niet leven.

't Was dus letterlijk een uitkomst, dat hem werd aangeboden opgeleid te worden in het restaureeren van schilderijen. En nu niet maar zoo'n opleiding half en half, als het meerendeel van hen die zich daarmee bezighouden gehad heeft, maar een wetenschappelijk-technische vorming, die hem, geholpen door zijn reeds verkregen vaardigheid als schilder, in staat zou stellen op dit gebied welbeslagen ten ijs te komen. Dr. Hofstede de Groot, de bekende kunst-historicus en kunstkenner interesseerde zich voor den intelligenten, talentvollen jongen man en deed moeite de benoodigde fondsen bijeen te krijgen om De Wild in staat te stellen zich eenigen tijd te Weenen te vestigen, waar hij — hooge uitzondering, en dank zij den invloed van den heer De Groot — aan het Restauriranstalt, behoorende tot de keizerlijke Gemäldegalerie, onder leiding van den Directeur August Schaeffer zou kunnen studeeren.

Allereerst werd getracht een kleine rijkssubsidie te verkrijgen en in dien zin gerequestreerd. Groot was het succes daarvan niet. De Wild presenteerde zich bij den referendaris voor schoone kunsten. Deze vroeg hem — niet bepaald ten onrechte — wat de Staat er toch voor belang bij kon hebben hem in het buitenland een opleiding te verschaffen. Enfin, de Minister wou hem wel eens zien, en met deze boodschap en een kaartje van den referendaris mocht De Wild zich aanmelden bij zijne Excellentie.

„Ik heb toen zeker een heel mal figuur gemaakt," vertelt De Wild me. „Ik was toen nog veel minder dan nu gewoon aan de conversatie met zulke autoriteiten en wist niet, dat het reeds heel wat was ontvangen te worden door een Minister, die vermoedelijk wel wat meer aan het hoofd zal gehad hebben dan mijn particuliere belangen. Ik werd aangediend en kon binnen gaan."

„Excellentie, zei ik, „U wenscht me te spreken."

„Pardon, jongmensch," kreeg ik ten bescheid, „niet ik wensch u maar u wenscht mij te spreken. Wat verlangt u?"

„Ben ik verbouwereerd geweest, omdat de Minister, die me misschien voor een brutaaltje aanzag, me min of meer op m'n plaats zette? Heb ik m'n zaak daardoor niet goed verdedigd? Ik weet het niet. Misschien woog slechts het bezwaar dat de referendaris al dadelijk geopperd had. Hoe het zij, ik ontving een officieel papier, waarop stond, dat er geen termen aanwezig waren om aan mijn ter requeste gedaan verzoek om een Rijkssubsidie gevolg te geven."

Gelukkig was H. M. de Koningin-moeder wel genegen den jongen man te steunen, van wiens aanleg zulke gunstige informatiën werden versterkt. En zoo vertrok De Wild naar Weenen.

Ik zal omtrent zijn studiën daar, die den *schilder* slechts zijdelings raken, niet in bijzonderheden treden. Hij werkte er hard, voldeed er blijkbaar goed en ontving tegen het einde van zijn leertijd bij wijze van te-

STRANDSTUDIE OLIEVERF

vredenheidsbetuiging de opdracht zelf, persoonlijk en eigenlijk onafhankelijk van het Restauriranstalt eenige der van de keizerlijke kasteelen afkomstige kunstwerken te herstellen. Behalve de onderscheiding, was hieraan dit mooie verbonden, dat hij voor deze herstelling mocht declareeren, hetgeen hem in het bezit stelde van een klein sommetje geld, waardoor het hem mogelijk was een van zijn idealen te verwezenlijken.

Hij wou namelijk Italië zien.

Welnu, met tweehonderd gulden in den zak ondernam hij de reis, vergezeld van een ook in Weenen vertoevenden broer, een soort pierre qui roule. Van die tweehonderd gulden hebben ze beiden in Italië een maand, een volle maand, weten rond te komen.

De Wild van dien Italiaanschen uitstap te hooren vertellen, is op zich zelf een amusement. De heele reis moet om „gulden" redenen natuurlijk gebeuren eerste klasse van achter-af.

Hoe de twee trekvogels in den nacht in Venetië arriveeren, weg nog steg wetende. Hoe ze de kanalenstad dwars door sukkelen, langs de groote, prachtige hotels als Bauer en Sandwirth dwalen, begrijpende dat hun beurs daar te spoedig den bodem zou vertoonen. Hoe ze eindelijk verzeilen bij een ouden Duitscher, die, overgelukkig dat hij weer eens zijn landstaal hoort spreken, in het holste van den nacht voor hen opstaat en hen onder dak brengt bij een landgenoote, wonende in een Venetiaansch paleis waar de maan door de muren scheen. Hoe ze eindelijk den slaap vinden, dien eersten nacht, te midden van een helsch concert van muggen en hoe ze den volgenden morgen elkaars tot onkenbaar wordens toe gezwollen koppen bekijken. Hoe ze genieten van al het moois in Florence, Rome zelfs halen, en in Pisa, op de terugreis, wanneer de schatkist een bedenkelijke ruimte begint te vertoonen, op het Campo Santo in het hotel de blauwe lucht logeeren.

Dat alles, ik zou het, stond me De Wilds eigenaardige verve ten dienste, in bijzonderheden verhalen. Nu bepaal ik mij tot het vorenstaande en geef dat alleen als bewijs dat er in De Wilds aderen nog een droppeltje van dat Bohémien-bloed vloeit, dat helaas zooveel jonge schilders van tegenwoordig missen.

Na zijn leertijd in Weenen vertrekt De Wild naar Berlijn en werkt daar een poos onder leiding van den op zijn gebied een Europeesche vermaardheid genietenden Professor Alois Hauser. In 1896 is hij in den Haag terug, waar hij zich vestigt als schilderijen restaurateur.

Dit alles lijkt eigenlijk al heel weinig op de loopbaan van een schilder, zal men licht opperen. Toegegeven! Maar mijns inziens is het een reden tot verwondering te meer, dat De Wild, onder deze inderdaad niet gunstige omstandigheden als schilder geworden is, wie hij op dit oogenblik reeds is.

Er is meer verwonderingwekkends in De Wild. Hier is een jong man, wiens volhouden, ondanks allen tegenspoed, wijst op een echte vocatie. Die de ijdelheid zóózeer onder de

UIT MIJN ATELIERVENSTER — OLIEVERFSCHILDERIJ

knie heeft, dat hij twintig jaar lang ongeveer schildert, zonder ooit moeite te doen met zijn werk in het publiek te komen. Die begint haast zonder eenige leiding, die voortgaat haast zonder eenige aanmoediging of succes en die in doorgaande ontevredenheid over eigen voortbrengselen, het meerendeel daarvan na zekeren tijd zonder genade weer vernietigt of in zijn atelier zorgvuldig houdt weggesloten. Die aldus, bijna alleen voor zich zelven schilderende, voortgaat met zich als artist te vervolmaken, zóó dat zijn werk bij een eerste deelnemen aan een tentoonstelling in het buitenland — te Sint Louis — een der hoogste onderscheidingen wordt waardig gekeurd.

Een schilder in stilte, zou ik bijna zeggen; een amateur in den gunstigsten zin van het woord.

En dat wenscht De Wild te blijven. Zijn schilderijen wil hij vrijhouden van elke commercieele bijbedoeling, geen schilderij wil hij verkoopen, wanneer het niet heel en al uitzegt, wat hij er zich mee voorstelt.

Zijn kunsthandwerk van restaurateur maakt hem dit mogelijk; zijn kunsthandwerk, dat hem behalve een behoorlijk bestaan, nog het voordeel aanbrengt in bijna onafgebroken aanraking te zijn met meesterstukken van vroeger en later, dat hem ongemerkt dwingt tot een nauwkeuriger, diepgaander bestudeering daarvan dan op eenige andere wijze mogelijk is.

Als vanzelf keer ik daarmee ten slotte terug naar De Wild's eigen werk.

Indien ergens, dan zeker is het in de schilderkunst waar, dat het doel de middelen heiligt. Nimmer kan het „hoe is het ontstaan" bij de beoordeeling van een kunstwerk gewicht in de schaal leggen. „Wat is bereikt," dat alleen telt mee bij de waardeering. Als ik dus in een critiek over De Wild's werk afkeurenderwijze gesproken vind over zijn „savante vernissen," dan is dit voor mij een bezwaar, dat niet gelden mag. Aangenomen dat het waar was, dat men alleen door kundig aan te brengen vernissen een mooi schilderij kon maken, dan zou hij, die daartoe in staat was, er toch waarlijk niet minder knap om zijn.

Maar inderdaad, die savante vernissen, ze doen het niet. Dat ze bij De Wild's schilderijen meewerken is zeker, maar ook alleen omdat zijn ongemeen fraaie, gave schildering daartoe gelegenheid geeft.

„Geraffineerd technicus" vind ik hem elders genoemd, *) terwijl van zijn werk gezegd wordt „dat het door het fijn beschaafd aspect telkens, als een mooi Japansch lakwerk te midden van bazar-spullen, zoo bescheiden aantrekt. Het is," heet het verder, „van een uitgekozen

*) P. C. Hamburg. *Kroniek* 23 April 1904.

smaak en van een aanstekelijk verliefde neiging voor volmaakt gave peinture, waaraan gulweg alles werd geofferd, zooals b. v. een plateelbakker zijn vermogen zou opofferen om een mooi glazuur te vinden."

Me dunkt met deze karakteristiek van zijn werk en van zijn streven zal De Wild volle vrede hebben. Dat raffinement toch, zijn voornaamste zoeken, doet hem voor het tegenwoordige een geheel eigen plaats innemen onder de moderne Hollandsche schilders.

En het hem een en ander maal gedaan verwijt van gebrek aan originaliteit, aan persoonlijkheid in zijn werk, hij kan het rustig over zich heen laten gaan. In het maken van die aanmerking gaat dan ook meestentijds een groote mate van oppervlakkigheid schuil, een niet verder zien dan de voorstelling, het sujet, het minst belangrijke kortom van het kunstwerk.

Aan den lust om van deze, laat ik maar geen ander woord bezigen dan oppervlakkigheid, een klein staaltje te geven kan ik geen weerstand bieden. In een bespreking in een der dagbladen van eenige werken door De Wild een tijd geleden te Amsterdam geëxposeerd, wordt allereerst gewag gemaakt van zijn gemis aan „eigen kijk op de dingen".

„Zijn werk doet in onderwerp en *in opvatting* (ik cursiveer) meestal sterk aan Breitner, soms aan De Zwart denken, dan weer herinnert zijn palet aan Jacob Maris of in de tentoongestelde strand- en duingezichten aan soortgelijke van Anton Mauve".

Een complete staalkaart alzoo.

Dan volgt een quasi-diepzinnigheid, dat kunst als de veraanschouwelijking van een idee eerlijkheid in sluit. En eindelijk besluit het artikel aldus:

„Toevallig hangt in dit zaaltje een „vischstukje" uit de bloeiperiode onzer zeventiende-eeuwsche schilderschool. Bescheiden van omvang vertoont het slechts een tweetal visschen, maar welk een liefde, eenvoud en deftigheid spreken niet uit dit schilderijtje van zulk een eenvoudig gegeven.

Hier in keuze van onderwerp geen zweem van aanstellerij, geen pronken met penseelvaardigheid, zorgzaam in stille, voortdurende bewondering wilde deze Oud-Hollander de voorname kleurenpracht der visschen tot een voldragen kunstwerk van schoone harmonie en eenvoud opvoeren.

Dit is een werk van echt Oud-Hollandsche degelijkheid, van persoonlijken schildertrant en zedige verschijning, voor den ingewijde, die kunst begrijpt en oprecht waardeeren kan, een bron van altijddurend oogengenot. Eerlijk, niet opdringend is dit schilderijtje, daarom houd ik er van; het werk aan De Wild kan mij niet bekoren, omdat ik het niet als het geestelijk eigendom van dezen kunstenaar kan beschouwen".

Dit komt voor in de *Amsterdamsche Courant* van 31 Januari 1903. Ik zou wel eens willen weten hoe groot de bewondering van den critiekschrijver zou zijn geweest voor dit „eenvoudige", „deftige" schilderijtje „van persoonlijken schildertrant en zedige verschijning", indien hij eens had bevroed, dat hij zich vergaloppeerde en dat ook dit van de hand van De Wild was.

Ik eindig met nog een citaat, al zijn citaten dan ook min of meer uit den booze. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 April 1904, 1e blad, vind ik:

„Er is over De Wild in zekeren zin de horoscoop getrokken; men heeft ons gewaarschuwd tegen te groote verwachtingen, men heeft hem alles verweten behalve te veel originaliteit. Nu, dat woord maakt op mij niet meer indruk dan de vele in gebruik zijnde slagwoorden waarmede men allerlei gaten stopt. Wat nu dezen schilder betreft, ik koester van hem geen overdreven verwachting, kondig hem niet aan als een nieuwen bolleboos, maar vraag u in gemoede: Hoe komt het toch, dat men zulk onoorspronkelijk werk zoo uiterst zelden op tentoonstellingen ziet?"

Zeker, Zeker!

Laten we geen overdreven verwachtingen koesteren. De bescheiden De Wild zou er niet mee gediend zijn als een nieuwen bolleboos te worden geconsidereerd.

Maar een feit, een onloochenbaar feit is het, dat zulk „onoorspronkelijk" werk als het zijne weinig wordt gevonden.

Juister, nauwkeuriger uitdrukken wat ik van De Wild denk, ik zou het niet kunnen.

Februari 1905.

GIETHOORN.
DOOR H. SCHUURMANS.

Giethoorn . . . is niet te beschrijven!

Al de *Wandelingen door Nederland* van Craandijk heb ik gelezen en daarbij altijd een vrij goede voorstelling gekregen van wat deze onvermoeide wandelaar gezien en goed gezien heeft, maar het zou mij niets verwonderen, als hij met opzet Giethoorn onbeschreven heeft gelaten. Hij zal er geen kans toe gezien hebben. Want hij kende Giethoorn wel, al is hij er, tien tegen één, niet doorgewándeld; zoo iets doet men hier niet; wat gewone menschen onder wandelen verstaan, 't is hier een sottise; de vreemdeling beproeft het wel, maar is dra overtuigd, dat wat hij doet, allerminst wandelen is.

En wat Craandijk niet aandurfde, ik zou het ondernemen? Ik zal mij wel wachten! Wat Giethoorn dan is, vraagt ge? „O! het moet er heel erg mooi wezen," zegt wellicht iemand, die er enkele jaren geleden, iets over las in *De Aarde en haar Volken.*

Welnu, waarde lezer, zoo is het ook; en daaraan dankt het plaatsje ook zonder twijfel zijn roem van te zijn zoo iets als een rijzende zon of minstens een opkomende ster aan den hemel der toeristenwereld. En dan niet te beschrijven? Onmogelijk, lezer! Neen, ik bedoel niet in den zin, dat het schoone in de natuur nooit voldoende met woorden is weer te geven, maar eenvoudig om dat geen enkele geregelde beschrijving, op de manier van Craandijk, of van wien dan ook, ook maar het zwakste beeld van de werkelijkheid zou kunnen geven. Daarom is het zoo goed dat dit stukje vergezeld gaat van de mooie foto's, genomen door Elsevier's medewerkster, Marie Bijl van Steenwijk. Oneindig meer dan de pen vermag hier de camera.

BINNENKOMEN IN GIETHOORN. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

In gewonen reporterstijl van Giethoorn sprekend, zou ik b.v. kunnen zeggen: Het ligt in den zoogenaamden kop van Overijssel; men reist er het gemakkelijkst heen van Steenwijk of Meppel uit. Van Meppel fietst men er heen door de heel mooie dorpen Nijeveen, Kolderveen, Dinxterveen, Wanneperveen, langs Belter en Beulaker Wijde. Van Steenwijk af peddelt men ruim drie kwartier langs een goed onderhouden straatweg, met in het begin aan de linkerhand een interessant vergezicht op den Havelterberg, aan de rechterzijde uitgestrekte veenderijen en weilanden, omzoomd door de boschgroepen van een drietal eendekooien.

Deze reisgelegenheden zijn waarlijk *up to*

FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

date, vergeleken bij wat ze enkele jaren geleden waren. Men mag veilig zeggen: vóór het jaar 1900 was een reis naar hier, in het slechte jaargetijde, een onderneming van belang. Kwam men van Meppel, dan ging alles goed tot daar, waar de grenzen van Dinxterveen liggen; hier begon een afschuwlijke modderweg, die in den zomer een zandwoestijn geleek; gelukkig dat er in 't hartje van Wanneperveen, bij het zoogenaamd „Haagje" gelegenheid was om deze woestijn te ontvluchten. Een veerman „zette" hier „over" naar Giethoorn, en hij doet dat nog. Deze tocht over water duurt een uur, gaat over een reeks poelen en plassen, die tot een vaart zijn aaneengeschakeld, en vormt met de binnenkomst, over het Giethoornsche „Wijde" een ware idylle. Nooit zag iemand zulk helder water, zooveel waterlelies en pompelbladen als op dezen tocht, nooit ook zulk een verbijsterend rijke flora als op de weiden, zomend het water hier, nooit zulk een groote verscheidenheid van elders haast onbekende vogels, insecten. Wie ooit van Meppel hier naar toe reist, hij late zich dan ook vooral in Wanneperveen overzetten.

Van Steenwijk naar hier was de tocht minder moeilijk, maar dan ook zonder eenige afwisseling. Wat nu de straatweg is, was toen een groene dijk, in den winter altijd drassig en meermalen onder water, in den zomer meer dan eens — net zoo! 't Is mij overkomen, dat, midden in den zomer, de Steenwijker stalhouder weigerde, zijn paard en rijtuig te wagen aan dezen weg — en dan moest men er maar zien te komen. Hoe goed herinner ik me de eerste reis, op een Zondagochtend in Augustus; lustig draafden de paarden over den dijk, totdat we een hooge brug naderden; mij werd toen verzocht uit te stappen, want de bruggen waren niet al te veilig! Bij de derde brug werd wederom halt gehouden en de koetsier opende, met een „daar zijn we al, meneer," het portier. Ik keek tamelijk verbouwereerd rond, zag nog geen enkel huis, geen mensch... totdat een inboorling aan den voet van de brug me toeriep: of ik de dominee was, dan moest ik maar hier komen. Ik kwam — al ging het niet zeer vlot, — ik zag en... was

HUIS TEN KLOOSTER. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

overwonnen. In den slanken punter ging het nu boomende naar het dorp toe, en bij iederen zet van den boom steeg mijn verwondering; het dorp kwam dichterbij en recht voor mij uit kijkende, voelde ik bij instinct het wonderbare; toen ik binnen was aanschouwden mijn oogen dat waarvan zij nimmer verzadigd zullen worden. Maar ... laat ik toch vooral geen pogingen gaan doen tot beschrijven, het lukt mij niet, ik ben er zeker van.

Daarom, in reporterstijl, verder: de straatwegen door Wanneperveen en van Giethoorn naar Steenwijk hebben gelukkig een eind gemaakt aan de antediluviaansche toestanden, zelfs rijdt er nu eens per week een omnibus van Giethoorn naar Steenwijk, vice-versa, en van Giethoorn naar Meppel, vice-versa, en wie weet hoe spoedig de tram den omnibus zal hebben verdrongen, als maar eerst de spoorweg Zwolle—Blokzijl in exploitatie is. Profeten voorspellen tenminste een lijn Meppel—Vollenhove, in aansluiting op den zooeven genoemden spoorweg, en Meppel —Steenwijk, over Giethoorn.

Wat nu het dorp zelf betreft, het ligt in de richting Noord-Zuid, telt tweeduizend inwoners, is een oude veenkolonie met een hoofdvaart, waarlangs een voetpad en tallooze zijvaarten, vonders en bruggetjes; de bevolking is voor bijna tweederden Doopsgezind, een derde Ned. Hervormd; men leeft van veeteelt, hooibouw, veenderij, vischvangst, rietgewas en eendekooien. Schoolboekjes vertellen er nog bij, dat Giethoorn een der weinige plaatsen in ons vaderland is, waar men eertijds hoogveen vond op laagveen.

En werkelijk, dit alles kan van Giethoorn worden gezegd. Maar wát zegt ten slotte, ook de meest gedétailleerde beschrijving dezer dingen? Immers niets!

Ga nu b.v. eens op een zonnigen zomerschen dag — want Giethoorn wil goed belicht zijn zal het zijn karakteristiek kunnen toonen

— laat ons zeggen van Steenwijk uit, naar ons toe. Gij moet dan in 't hartje van 't dorp zijn en fietst daarom naar café Prinsen, aan boven al genoemden straatweg. Ge ziet, vooral gedurende de laatste tien minuten, al eens om u heen, wáár het dorp toch begint, ge zoekt al iets bizonders, maar tevergeefs; aan weerszijden van den straatweg doodgewone akkers en weilanden; alleen vele en volle slooten. Ge stijgt ten slotte af bij café Prinsen en vraagt den weg naar het dorp. „Dit *is* immers Giethoorn", zegt ge, niet al te zeker van uwe zaak? „O, zeker, maar het dorp ligt doargunter, Oosterd op; as ie nou 't peerdepad, doar op de grafte langs, moar opgoat, dan koom ie der van zuls; op 't ende van 't pad koom ie an 'n breeje schutting om domeneerstuun en an 't ende van die schutting stoa ie zoo pardoes midden in 't dorp".

DWARSSLOOT NAAR HET „WIJDE". FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

Ge volgt deze aanwijzing — het zoogenaamde paardepad is ongeveer tien minuten loopens — en aan „'t ende van domeneerstuun", ja, daar bent ge er.

INGANG VAN HET DORP. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

Nu, wat zegt ge? Uw eerste gewaarwording is, tien tegen één, ik ben hier in een sprookjesland, en als ge van de eerste verbazing bekomen zijt, loop dan maar eens een kwartiertje naar rechts of naar links, en ga eens staan op dat hooge bruggetje daar, en stap dan maar eens in een punter en boom naar hartelust; of zeil eens over het zoogenaamde Boven-Wijde, een prachtig watervlak beoosten het dorp, naar een eendekooi en leg de boot daar maar eens vast en kijk dan in 't rond: voor u het Wijde en de boschage van het dorp, achter u de geheimzinnige kooi, ter rechterzijde Steenwijk in zonnige hoogten, ter linkerzijde wuivend riet . . ., maar genoeg, ik wed dat ge me toestemt: neen, dat is niet te beschrijven, dat moet men zien eenvoudig.

Hoe dat komt? Wel, het dorp is, zooals gezegd, een oude veenkolonie, de oerveenkolonie van ons land; hier is, naar luid der legende, door monniken op hun kloostergronden voor het eerst in Noord-Nederland turf gestoken. Maar historie, in 't

„DULEN”SNIJDEN IN DE PLASSEN. DEZE „DULEN” WORDEN OP HET LAND GEDROOGD EN DIENEN OM ER 'S WINTERS RIET MEE OP TE BINDEN. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

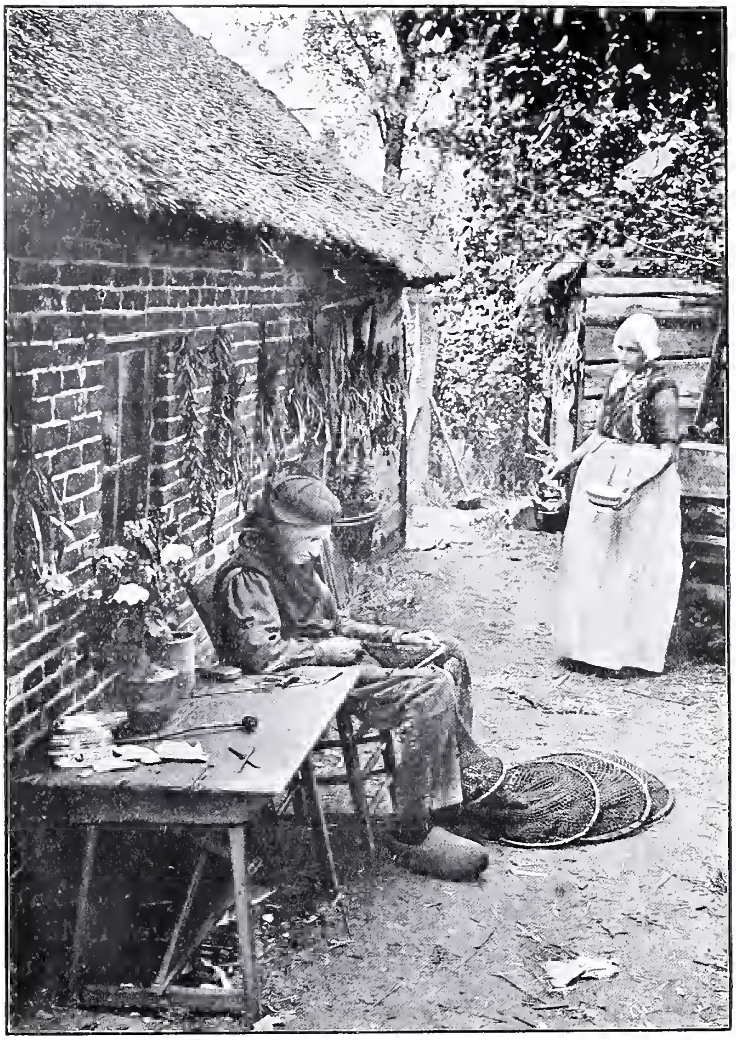
licht waarvan immer legende kwijnt en ten slotte bezwijkt, heeft ook hier gansch andere dingen geleerd en zelfs het huizencomplex, dat men 't klooster noemt, en waar dan de inventie zou hebben plaats gehad, de moedigsten beweren: er is allerminst reden te denken dat daar vroeger een klooster zou hebben bestaan. Het zij zoo; maar zeker is, dat den inwoners hier het turf maken in 't bloed zit, en nu de veenspecie zachtkens aan opraakt binnen de eigen grenzen, trekt men in 't voorjaar her- en derwaarts in de z.g. „mengbak”, om 't daaglijksch brood te verdienen voor zich en vrouw en kinderen thuis. Zeker is ook, dat men van hier uit de Friesche en Groningsche venen aan de snee bracht.

Maar wat nu in iedere andere veenkolonie gewoon is, dat is hier buitengewoon, omdat de vaderen dit land ontveend hebben, niet naar een vast model of van te voren opgemaakt plan, maar louter en alleen naar ieders behoeften en belangen, en dat is het juist wat aan alles het eigenaardige karakter heeft gegeven, aan het geheel, aan de huizen, aan de boomplantingen, aan de vonders en bruggen, aan de punters en aan de menschen.

RIETARBEID. OP DEN ACHTERGROND STAAT IEMAND GEREED EEN ARM VOL RIET DIEN HIJ JUIST HEEFT GESNEDEN „UIT TE KAMMEN” MET RIETSNIT. HIJ VERZAMELT HET RIET TOT BUNDELS. OP DEN VOORGROND WORDT HET TOT BOSJES OPGEBONDEN, WELKE PER „VIM” (101 STUKS) WORDEN VERKOCHT. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

De menschen ja, zulk een slag vindt ge in ons land nergens anders. Ge zijt, om iets te noemen, een hooggeplaatst persoon, minister b.v., ge gaat bij den eerste den beste binnen, noemt uw naam en titel ... en verwacht op z'n minst, dat men u heusch of verbouwereerd tegemoet zal komen. Geen sprake van, hoor! De éene mogelijkheid is, dat men u kalm en rustig een stoel aanbiedt; veel waarschijnlijker zegt de aangesprokene, zonder een zweem van verwondering of zich niet op z'n gemak voelen: „krieg moar 'n stoel, jong, goa d'r

EEN PAAR OUDJES. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

moar 'n gaankie bie zitten". Ofwel: ge komt de dorpsherberg binnen, waar juist de jaarlijksche verhuring wordt gehouden. De notaris — in dit geval de heer Kamp uit Steenwijk, die mij deze indiscretie wel ten goede zal houden — zit in al zijn waardigheid achter de tafel aan het einde der zaal; hij roept iets tot een der aanwezigen, ge begrijpt natuurlijk niet wat, maar de aangesprokene valt plotseling in de rede: „Moar Kaamp, jong, dat begriepen ie glad verkeerd". Ik vraag u, waar in ons land zou men anders zeggen dan: notaris, of meneer de notaris, u begrijpt verkeerd. Welnu, hier doet men zoo, hier noemt men dezen magistraat bij zijn naam, geenszins uit oneerbiedigheid, veeleer uit toegenegenheid; men kent hier geen standen, geen heeren, dames, mevrouwen of juffrouwen.

Of wel, ge zijt in onderhandeling met een oud moedertje over een stuk antiek; ge kunt het niet eens worden; al pratend komt ge weer naar buiten en zet daar den handel voort; welnu, zij is in staat om u te zeggen: „Ie kennen dat zudersche stel op de westersche kaste in de noordsche kaemer kriegen veur zooveul" of wel: ge zegt tot den boer, die zijn koe in den punter leidt: „Dat is een vet beestje, vader"; tien tegen één, dat hij met de getrouwen

VONDER IN HET „NOORD-EIND". FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

van MacLaren u antwoordt: „Joa, dei is niet zoo heel maeger." Ge vindt het warm, men antwoordt u: „Joa, niet zoo arg kold."

En dan hun uiterlijk en temperament! Hoe verschillen zij uiterlijk en innerlijk van de hen omringende Friezen, Drenten en Overijsselaars. Ieder ziet onmiddellijk dat de bewoners een bijzonder type vertoonen, al zou ik niet gaarne beweren, dat hier de invloed van klimaat, arbeid, bodem enz. te onderscheiden is. Legende zegt — en dat zou wellicht, wie weet, een verklaring geven — dat een groep Flagellanten van den bisschop van Utrecht verlof zou hebben bekomen zich neer te zetten in deze streken. Dat zou misschien ook verklaren (!) hun zuidelijk temperament; niets hier vàn de Friesche stugheid, de Drentsche stijfheid en den Overijsselschen eenvoud. Uren in den omtrek staan de Gieterschen bekend als vroolijke kameraden, en, als er goed verdiend wordt, durven ze 't geld gebruiken ook.

Maar wat hebt ge ten slotte aan zulke bijzonderheden? Men moet de luidjes zelf

NOG EEN PAAR OUDJES.

FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

en ge kent deze dingen beter, in eenen dag, dan de beste aardrijkskundige verhandeling ze u ooit duidelijk zou kunnen maken.

Hoe eigenaardig zijn ook de vervoermiddelen te water, die punter, dat platboomde vaartuigje, door de inboorlingen geboomd met zulk een gemak en zwier, dat ge 't dadelijk ook denkt te kunnen; de bakker, de slager, de winkelier, allen venten ze hun waren in den punter; de jonge dochters gaan er mee uit om te melken, de een boomende, de ander breiend of aardappelen schillend; de moeders „goan" er mee „uut proaten," de wieg in den punter.

En dan die onophoudelijk veranderende stoffage van bokken (de grootste soort vaartuigen) vol hooi of vol koeien, punters vol gras, hooi riet en dulen, en de behendigheid, waarmee men elkander weet te ontwijken ook bij het drukste verkeer — ongelooflijk! Bestuurd al hooren in hun entourage om het typische te leeren kennen.

„NIESJE" BIJ MOEDERS SCHOTELBANK.

FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

Zoo de huizen ook, ik kan ze waarlijk niet beschrijven, 'k zou bang zijn het aardigste, het mooiste te vergeten. Kijk liever de foto's goed aan, maar ook die doen het nog maar weinig; tienmaal meer zeggen de dingen zelve. Daarom kom zelf en zie zelf.

En dan die bruggen, zoek ze eens op in de illustraties en zeg dan zelf of dat met woorden is uit te drukken, en dan weet ge nog niet eens, dat ik bij zulk een beschrijving zou moeten spreken, en heel veel zou moeten spreken van „kraggen," „kraggebonken" en „kraggesleepen' en dat ik duizend woorden zou moeten gebruiken om u eenig besef te geven van wat dat is; daar komt werkelijk een aardig brokje aardrijkskunde bij te pas. Daarom, kom zelf,

die vaartuigen door mannen, gekleed in bevertien, waarvan niet zelden de eene helft donkernieuw, de andere helft licht en oud is. Wat? Een Gietersche huismoeder zou een mansbroek op den mesthoop werpen als het tiende deel van de eene pijp nog gaaf is? Neen, hoor, aan dat eene tiende oude zet zij negen tienden nieuwe broek. Kijk het maar na op de foto's!

Maar dan ook, en vooral, het water, de plassen! Dat „Wijde", waarvan ik u sprak, hoe heerlijk om er te zeilen, te dobberen, te zwemmen, te visschen; nergens is het water zoo helder, zoo aantrekkelijk, zoo bekorend, zoo geheimzinnig, zoo vol sprake en sproke als hier. En dan op het water datzelfde dorp bij maanlicht — tooverachtig!

VENTENDE BAKKER.
FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

Hierbij moet ik ook nog even iets zeggen over de Gietersche blijmoedigheid, hun gezelligheid onder elkaar, hun onverzaadbare lust om wat de Boeren noemen te „gezelzen", en hun echten slag om alle samenkomsten, die er zich maar even toe leenen, bovenal de openbare feesten, zoo gemoedelijk mogelijk te maken. Het onfeilbare middel daarvoor hebben ze in hun zang. Van de Grieken wordt wel gezegd, dat ze altijd zingen, maar van de Gieterschen geldt dat evenzeer. Jongens en meisjes zeggen, dat ze 's avonds „uut proaten goan", ze konden gerust zeggen: uut zingen goan. Stemmen hebben ze als bazuinen, helder als koper! Ik heb nog nooit gehoord, dat een inboorling valsch zong of niet kon zingen. Wel heb ik op stille zomeravonden meermalen hun liederen van verre en nabij tot mij hooren komen en hoe dikwijls heb ik daarbij gedacht: Gelukkig een dorp, dat zoo zingt. Eens in het jaar nu geeft de Gietersche Zangvereeniging een uitvoering op het „Wijde". Een paar bokken — grootste soort voertuigen — worden daartoe vast aaneen gelegd en vormen het dobberend podium, dat trouwens vast voor anker ligt. Tientallen punters, meermalen ook boeiers

GIETERSCHE WINKEL.
FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

BIJ HET „WIJDE". FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

en tjotters van elders, zeilen dan in breede kringen rondom de zangers en zangeressen (een honderdtal) of liggen als een verward kluwen rondom de bokken, om straks met het grootste gemak zich weer uit elkander te boomen, de zeilen hijschende en voortzwierende over de wateren. Dan zingt heel Giethoorn tot laat in den nacht — het is de nationale dag!

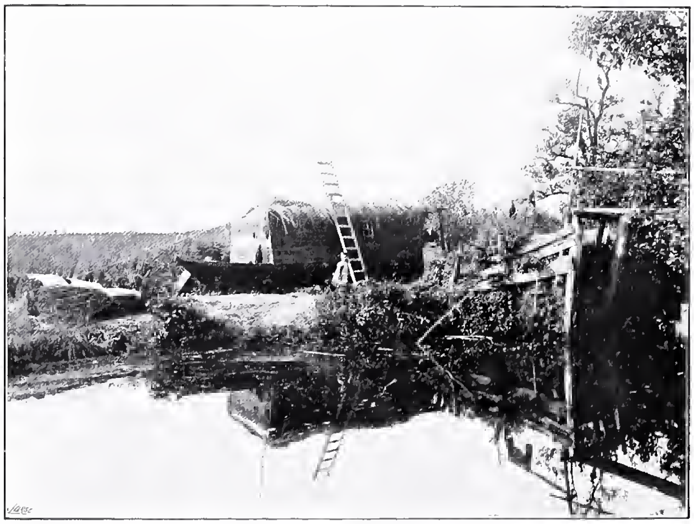

FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

Hoe gezellig ook is het in 't kwade seizoen. Zijn elders 's winters de akkers en weiden doodsch en kaal en is de weinige arbeid teruggedreven binnenshuis; hier is 't dan buiten overal leven en beweging. Het is de tijd om 't riet te snijden en te verwerken. Bij open water trekken mannen en jongens er 's morgens, zoodra 't licht is, met den punter op uit, in gezelschap, liefst van drieën of vieren, om den ganschen dag in het water rond te plassen, oogstende het riet; klompen met tot aan de heupen reikende lederen beenbekleeding, de z. g.

BOONTJES DRADEN. FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

„leerzeklompen," zijn bij dezen arbeid onmisbaar. Bij vriezend weer rijdt men per schaats naar 't werk en heeft men veel gemakkelijker arbeid. Het riet wordt in den regel thuis op den wal opgestapeld aan groote bossen en daar tot bosjes verwerkt; dat geeft een vroolijke bedrijvigheid op schier ieder erf, dat weert ook de armoede uit schier iedere woning. In het riet, zegt men, wordt een flink stuk geld verdiend. De arbeider neemt het werk van den baas aan; hij ontvangt 50 cents voor iedere vim, die hij snijdt (een hoeveelheid die tot honderd bosjes verwerkt worden kan), terwijl de „ruigte," die hij met het riet afsnijdt en die dadelijk door het z. g. „uitkammen" met het rietsnit wordt verwijderd, des arbeiders overige loon is. Deze „ruigte" wordt als strooiing in den handel gebracht en is voor bloemkweekers als dekking en voor handelaren in wijn en andere vloeistoffen als verpakking zeer begeerlijke waar; pakhooi wordt het daar genoemd.

— Maar genoeg — wilt ge een denkbeeld hebben, lezer, van Giethoorn, dan moet ge zelf hier komen; het zal u, als ge maar eenig oog hebt voor natuurschoon niet berouwen. Jammer alleen, dat uw opmerkzaamheid er op deze manier op gevestigd werd; nietwaar, dan valt het wel eens tegen. Maar des ondanks: waag het gerust; misschien ook, dat ge tot andere conclusie komt, tot deze: de helft was mij nog niet aangezegd. En als ge besluit te komen, neem dan ter harte deze paar goede wenken: Vooreerst, kom hier, tenzij ge schilder, kunstenaar zijt, niet langer dan

„DE DRIE MOLENS" OP WEG NAAR HET „NOORD-EIND".
FOTO MARIE BIJL, STEENWIJK.

een of twee dagen, want het dorp is klein en daar buiten is alles heel gewoon. Vervolgens: bestel vooraf uw maaltijd in Meppel of Steenwijk, tenzij ge met een zeer eenvoudige keuken voor een dag u tevreden kunt stellen, en ook zelfs in dat geval raad ik: gebruik uw maaltijd elders, want met het hier te willen bezorgt ge de kasteleines een onrustigen dag en doet niemand ook maar het geringste genoegen.

„Gelukkig voor uw rustig dorp, dat het in dit opzicht nog zoo primitief is", zegt ge? Ik ben het dankbaar met u eens! Dat ze wegblijven de mondaine hotels met kelners achter hooge schorten, dat ze wegblijven de echte pensionlui, die zoo wanhopig in disharmonie zijn met elk stukje bekoorlijke natuur, die alles zoo ordinair, zoo beangstigend ordinair maken met hun luie stoelen en laffe pretenties. Maar komt gij hier, gij allen vol levenslust en levenskracht, die fietst, zwemt, roeit en puntert, wien het een lust is om voor een dagje op en af te gaan met eenvoudige landmenschen — maar, uw hand er op: niet langer dan een dag! . . Wij willen gaarne blijven, die wij zijn: gelukkig door eenvoud.

Giethoorn, Januari 1905.

HET GODSGERICHT, DRAMA IN DRIE BEDRIJVEN IN VERZEN,

DOOR ALB. J. J. SEIDEL.

(Het recht van opvoering voorbehouden volgens de Wet van 28 Juni 1881 Staatsblad No. 124.)

PERSONEN:

FULCO VAN ANJOU, koning van Jeruzalem. (1131-1143)
MELISENDA, zijn gemalin.
HUGO, graaf van Joppe.
WALTER, graaf van Caesaraea.
LUCIA, zijn gade, behoorende tot het gevolg der koningin.
BEATRIJS, jeugdige speelnoote der koningin.
Baronnen, enz.

Het stuk speelt in 1132 te Jeruzalem in het Paleis van Salomo.

EERSTE BEDRIJF.

Zuilengalerij in het Paleis van Salomo, uitkomende op een breede marmeren trap van enkele treden, die naar buiten voert. Daar, onder palmen, in het schijnsel der maan: graaf Hugo en Melisenda, elkander omhelzend. Lucia bespiedt hen in de schaduw der zuilen.

Eerste tooneel.

LUCIA, in het paleis. HUGO en MELISENDA, buiten.

LUCIA (*tusschen de tanden*).

Reeds lang heb ik vermoed... nu *zien* deze oogen! —
O, Satan...! En de derde lange nacht...
De derde nacht... de derde! Hel en duiv'len!
Al wat dit brein nog denken kan is wraak! —
(*Melisenda heeft afscheid genomen van Hugo en spoedt zich naar de trap: Hugo ziet haar na*).
Wie is zijn minnares?... ik wil haar zien.
(*Lucia buigt zich iets voorover, om te zien; op hetzelfde oogenblik snelt Melisenda haar voorbij en verdwijnt tusschen de achterste zuilen, links*).
Mijn heil'ge Jezus! 't is de koningin....
(*Ze gaat naar het midden van de trap op het oogenblik, dat Hugo zich wendt om heen te gaan*).

Tweede tooneel.

LUCIA. HUGO.

LUCIA (*streng*).

Heer Hugo, graaf van Joppe!

HUGO (*keert zich om: met schrik*).

Lucia!

(*Lucia treedt naar den voorgrond; Hugo volgt haar*).

LUCIA (*sarcastisch; doelend op zichzelf*).

Uw lief... de nacht... het maanlicht... en ge ontstelt?
(*eensklaps bitter:*).
Of *ben* ik niet uw lief en was er nooit
Een nacht, waarin ik de bedwelming dronk
Van uwe woorden... tot ik, eer-vergeten,
Mijn ziel verspeelde in zulk een vlaag van dolheid,
Dat ied're bloeddrop in mij tot dit hart
De taal van Satan sprak!... Wat voert u hier?

HUGO.

(*half afgewend; wrevelig; met verholen zelfverwijt*).
Een vraag, die met méér recht uw echtgenoot
U stellen kon, waar' hij hier in mijn plaats;
Keer naar de sponde, waar u Walter mist.

LUCIA.

Ellendeling! Gij hebt die spond bevlekt,
Gij hebt mij 't gif van uwe booze lust
Zoo lang in mijns gewetens oor gedrupt
Tot dat het doof werd voor de stem der eer...
Ik ben meineedig,... overspelig... 'k weet het.
En 'k dank het *u*, dat ik het ben en weet;
Dat, opgeschrikt uit weelde van bekoring,
Mijn ziel de diepte peilt van haren val.

HUGO (*als voren*).

De Kerk schenkt absolutie voor de schuld,
Die met berouwvol hart beleden wordt;
'k Geef u den weg tot boetedoening vrij.
Ga, en vergeef mij, die u zond'gen deed.

LUCIA (*heftig*).

Wat raaskalt gij van boeten en vergeven!
De minnares vergaf den minnaar alles;
Niets de bedroog'ne hem, die trouwloos werd
En haat weet niet van boeten; wel van wreken!

HUGO (*heftig*).

Maak mij niet dol van woede met uw taal,
Die al te fier klinkt voor een zondares!
Misdeed ik, gij hebt méér dan ik misdaan;
Ik *maakte* u overspelig; maar gij werdt het!
De dief zijt gij, ik ben de heler slechts. —
Wat wilt ge van mij? 't Vuur is uitgedoofd,
Dat aan uw blik zich in mijn borst ontstak.
Wat wilt ge van mij? Ga uws weegs! Vaarwel!
Ons bindt *geen recht* en *liefde* deed het nooit!

LUCIA.

En zulk een monster schonk ik alles weg,
Heb ik verafgood, eer en plicht verzakend!
O, wapen deze hand! Een dolk! Een dolk!
Dat die zich verve met uw minziek bloed!
Zult ge eens tot haar, die mij verving óók spreken:
„Ons bindt geen recht en liefde deed het nooit!"

HUGO

(*weer tot zich zelf gekomen; niet zonder schuldgevoel*).
Ik voel, dit woord heeft u wel zeer gegriefd;
En toch, dat het gesproken werd, is goed.
Het bant den leugen tusschen u en mij. —
Ja, 't was de Satan, die ons samenbracht. —
Had ik u nooit gekend, in deze borst
Zou ware liefde thans een drift van 't bloed
Niet hebben te overstemmen; ons geweten
Zou met een zonde *minder* zijn bezwaard! —
Beschouw mijn heft'gen uitval als een schild
Voor 't bloeden van mijn hart, — dat wreed moest [zijn.
Ik bid u tot mijn troost, word eerbaar. — Ga!
(*Hij wil gaan; Lucia treedt hem in den weg*).

LUCIA.

Ge zult niet. . (*met sarcasme:*)
„Ware liefde" heet het dus,
Wat aan de vrouw u bindt, die ik u zag
Omhelzen: — geeft die „ware liefde" u recht
Elkander te bezitten, — (*bitter:*) naar ge mij
Bezeten hebt, — schoon zónder „liefde of recht"?

HUGO (*afgewend*).

De vrouw, die ik vereer, is ongehuwd.

LUCIA (*uitvarend*).

Ge liegt! — 'k Heb haar herkend! Uw vuige lust
Bezoedelt zelfs den troon der Heil'ge Stad;
De gade eens Konings van Jeruzalem
Verlaagt ge tot uw bijzit. — Ducht den haat,
Die zich zijn werktuig in een *koning* kiest;
Mijns wrekers naam is Fulco van Anjou!

HUGO (*met schrik*).

Ge wilt...?

LUCIA.

Den koning de oogen oop'nen wil 'k!
De graaf van Caesaraea, mijn gemaal,
Toog hem met and're Grooten tegemoet,
Om zijn terugkeer in Jeruzalem
Met eerbetoon en feest'lijk te geleiden: —
Dees nacht kampeert het leger voor de stad.
Nog weinige uren slechts en Fulco weet,
Dat, tijdens hij voor 't heil van 't Christenvolk,
Tot glorie van den naam van Jezus kampte,
Zijn koningseer geschandvlekt werd in haar,
Die zijn gewijden troon en scepter deelt!

HUGO.

O, vrouw, uw haat treft vlijmender dan staal!
Niet voor mijzelve ducht ik 's konings toorn,
Ge doet voor háar mij sidd'ren: Melisenda!
En denken, dat zij schuldig voor het oog
Van haar gemaal zou treden; diens verwijt
Haar zou verplett'ren met het volle wicht
Van hare schande en zij mocht leeren vloeken
Den dag, gezaligd door onze eerste kus...
Mij is het meer ondraaglijk dan de dood!
Een dolk hebt gij begeerd? (*trekt den zijnen*).
Hier is een dolk!
Ge hebt nog straks mijn dood gewild: stoot toe!
Ik wapen zelf uw wraak en toon u stervend
Hoe eindeloos ik Melisenda min!

LUCIA (*grijpt den dolk*).

Ah! (*werpt het wapen weg*).
Ik doorstoot u niet! Weg met dien dolk!
Meent gij, mijn haat zou Melisenda sparen,
Die zulk een liefde in u te wekken wist,
Dat gij vrijwillig voor haar sterven kunt?
Nu ga, werwaarts gij wilt: — Ik *laat* mij wreken:
Haar *schande* laat ik roepen om mijn wraak!

(*Hugo staat roerloos met gebogen hoofd, terwijl Lucia zich snel naar den achtergrond verwijdert. Bij de trap keert zij zich om; naar Hugo ziende:*).

Hij toeft nog... Zoo ik nu door Walter...? Ja!

(*wil de trap afsnellen: ziet den weggeworpen dolk aan haar voet liggen: raapt hem op en steekt hem bij zich; daarop spoedt zij zich heen*).

Derde tooneel.

HUGO, alleen.

HUGO (*somber*).

Het moest zoo komen deze of gene maal...
Nu is 't zoover en treft der zonde vloek
Den schuldigen; hun noodlot wordt vervuld.
Hoe geeselt Lucia reeds de ijverzucht
En drijft haar op een weg van misdaad voort! —
'k Ducht van heur einde schade voor mijn ziel. —
En Melisenda, 't juk der schande torsend,
Allengs bezwijkend onder schuldbesef...
En ik, vergiftigd door der wroeging gal,
Gemarteld door visioênen van vergelding,
Drievoudig zondig, om ons aller schuld...
O Gij, die éenmaal onze daden richt,
Doe onze liefde wegen in Uw oordeel! —

. . . .

Wat nu?... Wat?... Heengaan?... Als mijn teed're [duif.
Uit argeloozen slaap straks opgeschrikt,
Zal staren in den slang-blik van 't verraad?
'k Vermag het niet, mijn God!... En 'k zal het niet!
Dat ik den haat verrasse, die het beeld
Van onze schande onthuld ten toon wil stellen!
Wij scheuren zélf 't kleed van geveinsde deugd
En treden in de naaktheid onzer zonde
Voor 't oog der wereld, zeggend: dit zijn *wij*,
Dit onze schuld en liefde, die haar loutert! —
Nog is het nacht! — Voor zonsopgang terug
In Joppe! — 'k Verg mijn hengst dees dienst af.

(*Naar den achtergrond gaande*).

Duif,
Het kopjen uit den dons... 't Is vliegenstijd!
Ontwaak!... Mijn lieve ontwaak! Hoe wek ik haar?

(*Hij is de trap af en naar buiten gegaan en staat nu voor de vensters van Melisenda*).

Ontwaak mijn oogenlust, mijn zielehelft!
Rijs uit uw droomen op; rijs op; rijs op!
Men wil uw morgendrank met alsem kruiden!

Vierde tooneel.

HUGO, MELISENDA.

MELISENDA (*opent het venster*).

Zijt gij het Hugo?... O, uit werk'lijkheid
Werd zoete droom en zoete werk'lijkheid
Wordt nu wat droom was! — Liefste, ja ge waart
Ook wel te spoedig van mij heengegaan.
Ik zal 't geheime deurtje u oop'nen... wacht...

Hugo.

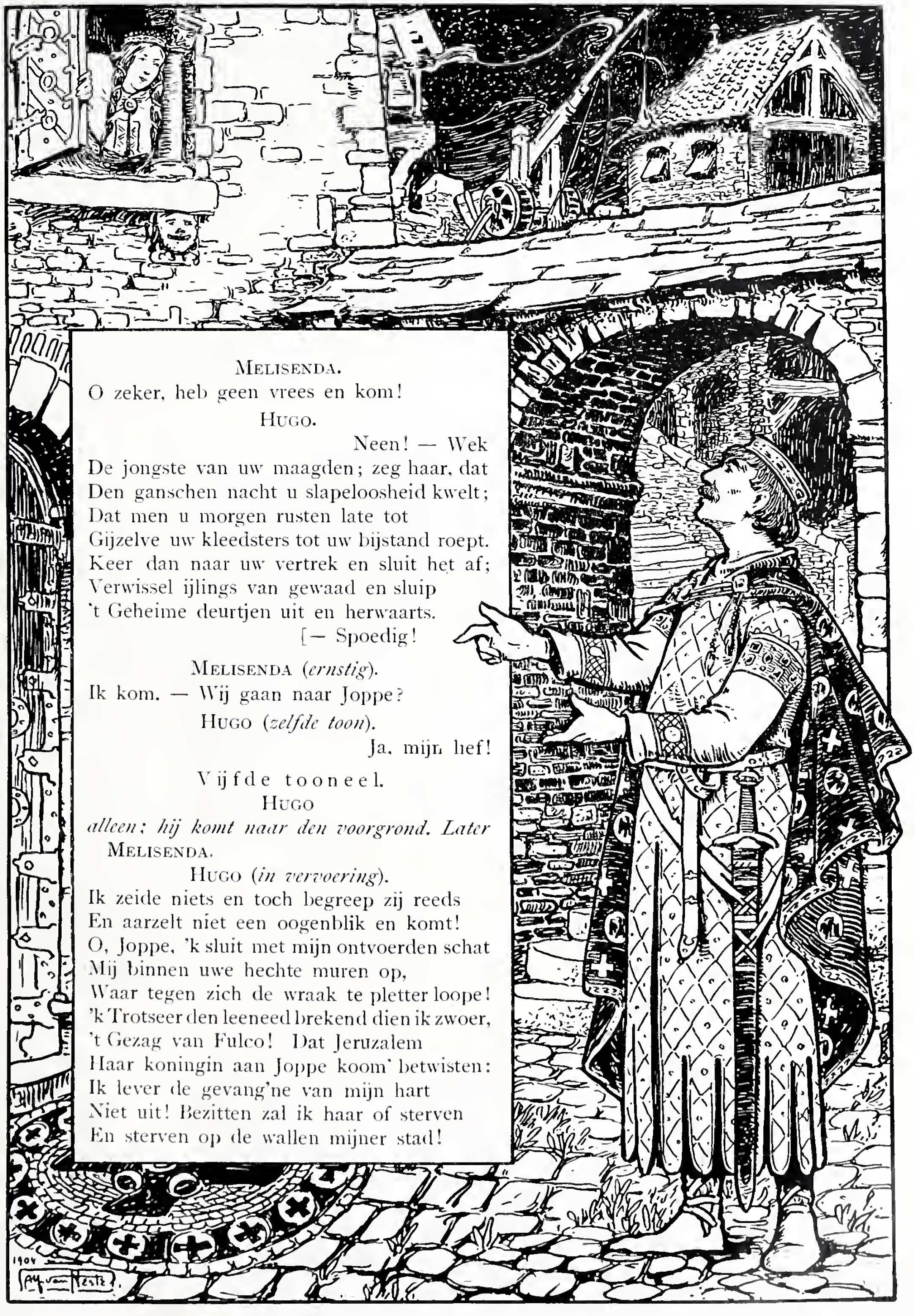
Neen, lieve, neen!

MELISENDA.

Hoe zegt ge!

HUGO.

Uw vrouwen slapen nog?

MELISENDA.
O zeker, heb geen vrees en kom!

HUGO.
Neen! — Wek
De jongste van uw maagden; zeg haar, dat
Den ganschen nacht u slapeloosheid kwelt;
Dat men u morgen rusten late tot
Gijzelve uw kleedsters tot uw bijstand roept.
Keer dan naar uw vertrek en sluit het af;
Verwissel ijlings van gewaad en sluip
't Geheime deurtjen uit en herwaarts.
[— Spoedig!

MELISENDA (*ernstig*).
Ik kom. — Wij gaan naar Joppe?

HUGO (*zelfde toon*).
Ja, mijn lief!

Vijfde tooneel.

HUGO
alleen: hij komt naar den voorgrond. Later MELISENDA.

HUGO (*in vervoering*).
Ik zeide niets en toch begreep zij reeds
En aarzelt niet een oogenblik en komt!
O, Joppe, 'k sluit met mijn ontvoerden schat
Mij binnen uwe hechte muren op,
Waar tegen zich de wraak te pletter loope!
'k Trotseer den leeneed brekend dien ik zwoer,
't Gezag van Fulco! Dat Jeruzalem
Haar koningin aan Joppe koom' betwisten:
Ik lever de gevang'ne van mijn hart
Niet uit! Bezitten zal ik haar of sterven
En sterven op de wallen mijner stad!

MELISENDA
(*opkomend tusschen de achterste zuilen links*).
Hier ben ik, Hugo!

HUGO
(*snelt op haar toe en omhelst haar*).
Lievling!

MELISENDA (*ernstig*).
Fulco keert
Terug, niet waar?

HUGO (*idem*).
Ja, Melisenda, morgen!

MELISENDA.
Mij duchtte 't, toen voor enk'le dagen reeds
Er boden kwamen, — 't heir vooruitgesneld
Op rossen wit van schuim — Jerusalem
Met Gode's lof en Fulco's roem vervullend! —
En ik begreep, wat komen zou — voor mij!

HUGO.
Wat zou dan komen?

MELISENDA.
Wat gekomen *is*!
Ge zoudt me ontvoeren. 'k Wist het, wachtte 't af
In kalm vertrouwen; want ge hebt mij lief!

HUGO.
En zoo ik dit vertrouwen had beschaamd?..

MELISENDA.
Waar' slechts een oogwenk zúlk een mooglijkheid
Geworden tot een denken van dit brein,
Ik had me uw liefde niet meer waard gekeurd
Uit twijfel aan mijn liefde jegens u,
Mijn groote liefde, die het eenige is,
Wat mijn geweten met mijn trouwbreuk zoent.

HUGO.
En zoo, nochtans, ik *niet* gekomen waar'
Voor Fulco's komst?...

MELISENDA.
Een denkbeeld vol verschrikking
Dringt ge aan mij op! — Wat réstte mij dan nog?
Had ik dan kunnen leven als een sloor
En dezen veinzen, wat ik genen schenk?
Maar neen, zoo laag dacht niet mijn Hugo van
Zijn Melisenda! — 'k Heb u immers lief!
Ik acht den koning, ik eerbiedig hem;
Maar 'k heb u immers lief! En eerloosheid
Kan toch niet samengaan met liefde, wel?
En eerloos is die huichelt... 'k Wil niet huichelen...
Een looze halm is achting; liefde een aâr
Vol gouden kor'len... En ik acht den koning,
Ik was zijn echtgenoote; ik ben 't niet meer;
En wil niet huichlen, wat ik niet meer ben.

HUGO.
Ge meent, als Fulco mij waar' voor geweest...?

MELISENDA.
Ik niet zijn welkomstkus had overleefd!

HUGO (*juichend*).
Lankmoedig God, een zondaar dankt u! — Kom.
Mijn liefste, kom! Niet ver wacht ons mijn ros...
(*Beiden elkander omarmd houdend naar den achtergrond*).

Zesde tooneel.

De Vorigen, buiten. Fulco en Walter komen van rechts: tusschen de achterste zuilen op.

FULCO (*opent het vizier van den helm en slaat den tempeliers-mantel over de schouders terug; gejaagd*).
Wie zeidet ge?

WALTER.
Mijn echtgenoote, vorst:
Schier ademloos van 't snelle rijden zeeg
Zij aan mijn voeten neer.

FULCO.
Zoo 't leugen blijkt,
Wat ze u vertrouwde, Walter, dan, bij God,
Zal zij dien leugen, die mijn majesteit
Beleedigt, boeten met haar hoofd!

WALTER (*de gelieven bemerkend*).
Zij sprak
De waarheid, vorst.
[Zie, ginds in 't maanlicht gaat
De koningin op Hugo's arm gesteund!

FULCO.
De koningin!... Ik straf u voor dien laster...
(*zeer smartelijk*).
Maar neen!... En kussen doen ze elkander,
[kussen!...
Die lippen, op wier kuischheid 'k mij verhief!...
Dat laat Gij toe, mijn God! In Uwe Stad!
Zoo zwaar bezoekt Gij den Beschermer van
Uw Heilig Graf! — Zij kussen weer! — (*tot Walter*):
Geen woord,
Bezweer ik u, tot and'ren over 't geen
Ge hier gebeuren ziet! — Zij kussen... Nu...
Nu is 't genoeg! (*Hij trekt zijn zwaard en stormt de trap af*).
Sta, eerloos minnepaar!

(*Hugo en Melisenda keeren zich ontsteld om. Fulco komt op hen toe met getrokken zwaard. Walter*

volgt verschrikt. Hugo slaat de hand aan het zwaard. Melisenda plaatst zich vóór hem en ziet driest en met opgerichten hoofde Fulco in 't gelaat. De koning steekt het zwaard toornig weer in de schede. Hij plaatst zich naast Melisenda en wijst haar met streng gebaar voor zich uit. Melisenda, als door plotseling schuldbesef aangegrepen, buigt het hoofd en spoedt zich met de handen voor het gelaat weder de trappen naar het paleis op. De koning volgt; daarna Hugo in gebroken houding. Het drietal komt op het eerste plan, zóó, dat de koning tusschen hen in staat en hij, met den rug naar Hugo gekeerd, met doorborenden blik op Melisenda ziet, die sidderende en met diep gebogen hoofd vóór hem staat; Walter houdt zich op den achtergrond).

FULCO.

(*Onder zijn toespraak valt Melisenda eerst op de knieën, buigt zich al dieper en dieper en strekt zich ten slotte met het gelaat ter aarde aan 's konings voeten uit, verpletterd door de ernst van diens verwijten*).

Gij steldet u zoo *fier* straks vóor mijn voet;
Uw oogen riepen: „Zie, ik heb hem lief,
Zóó lief, dat voor uw zwaard geen and're weg
Is tot zijn borst, dan door mijn hart alleen!"
Toen sprak de stemme Gods: „Sla néer dien blik,
Die zoo hoogvaardig van uw liefde tuigt,
Alsof zij grooter dan de zonde waar',
Die heur bestaan is," en ge boogt het hoofd.
Nu luister verder naar die strenge stem,
Die uw geweten wakker roept en vraagt:
„Waar is uw deugd? Waar is uw eerbaarheid?
Of meent ge, dat voor Mij bezworen trouw
Een loos verbond is, dat men strafloos schendt,
Stoutweg verklarend: „'t Staat op valschen naam?"
Want zoo uw liefde *waar* is voor dien man,
Zoo was het *logen*, wat ge spraakt voor *God*! —
Doch dieper zult ge u bukken in het stof
Van uwe schande! Mij bedroogt ge, mij,
Die *niet* gelogen heeft, toen 't heilig „Ja"
Den echtband samensnoerde tusschen ons;
Mij, die zoo teeder u heeft liefgehad
In zoet vertrouwen op uw wedermin
En nu hier staat als arm, rampzalig man,
Die al den rijkdom zijner liefde ziet
Verzinken in verachtings vunzen poel!
Doch lager heeft de zelfzucht van uw hart
U nog doen vallen! Wentel uwe ziel
In schaamte! Niet den naam van vrouw alleen,
Den naam van „koningin" hebt gij onteerd!
En koningin, gezeten op een troon
Het *Heilig Graf* en *'t Ware Kruis* ten schut! —
Zoo, wijl gij uit dit hart de liefde scheurt,
Zoodat het bloedt en samenkrimpt van wee,
Roept *Christus' eere* wrake voor den hoon
God in Zijn Schatbewaarder aangedaan,
En sidder, overspeel'ge, voor dien toorn!

HUGO (*in hevige gemoedsbeweging*).

Ik smeek u... Ge vernietigt haar... O, zwijg!
Slechts *ik* ben schuldig; koel uw wraak aan mij,
Ge hebt het recht om mij te dooden!

FULCO (*keert zich tot hem*).

Neen!
Want voert de koning van Jeruzalem
Het zwaard om eigen wraakzucht te voldoen?
Dat ik het trok, was zwakheid van den slaaf,
Die naar den zweepslag van den hartstocht hoort!
Mijn zaak is die van God! *Hij* richte hier!
Keer naar uw stad en leef in wroeging voort
Tot u de Hooge Rechter vóór zich daagt!
(*keert zich weder tot Melisenda; met smartelijk verwijt:*)
Dit wederzien hebt ge uw gemaal bereid! —
Bij 't grievend wee van mijn gebroken hart
Een ander weerzien dan ik juub'lend droomde!
(*keert zich tot Walter*).
Graaf Walter, volg mij, als de koningin
In haar vertrekken is teruggekeerd.
Ik rijd thans spoorslags naar het kamp, opdat
Men niet mijn afzijn daar bemerke; zwijg
Voor ieder oor 't gebeurde hier. Mijn troon
Blijv' onontwijd voor 't oog der wereld....
(*Hij wendt zich om heen te gaan: toornig tot Hugo*).
Gij.
Nog hier?

HUGO.

Ik ga en wanhoop met mij... 'k ga....

(*De koning sluit het vizier van den helm en trekt den mantel om zich samen; met haastigen tred rechts tusschen de achterste zuilen af. Hugo wankelt de trap af en verwijdert zich over den achtergrond. Melisenda richt zich snel op; ziet verwilderd om zich heen en spoedt zich weg tusschen de achterste zuilen-rij, links*).

Zevende tooneel.

WALTER, alleen. Later LUCIA.

WALTER (*Hugo na-oogend*).

Hoe kan men voor wat dartel minnespel
Zijn ziel verkoopen! Bah! Is dat een man!
Hij is niet waard, dat hij een ros bezit
En heeft een graafschap, waarbij Caesaraea
Een woestenij is. — (*Lucia op van rechts*).
Lucia! Reeds hier?

LUCIA.

Herstelt niet de uitgeputte kracht zich ras,
Wanneer de geest vooruitjaagt naar een doel
En zich vertoornt op 't zwakke lichaam, dat
Gekluisterd door vermoeinis nederligt?
Hoe ging het hier?

WALTER.

Des konings toorn ontstak zich
Zoo hevig over Melisenda's hoofd,
Dat zij geheel verplet ter aarde viel
En 't aangezicht verborgen hield in 't stof.

LUCIA (*terzijde met triomf*).

Zoo is het goed. — (*luid:*) En Hugo leeft niet meer?

WALTER (*met bevreemding*).

Dat schijnt de toon wel van verholen haat!
Wat scheelt het u, of Hugo leeft of niet?
De koning droeg den hoon hem aangedaan
Als Christen en liet God de wrake! Ook wil
Hij niet dat het gebeurde ruchtbaar wordt.
Hij acht daarmede Jezus' eer gemoeid!

LUCIA (*in woede*).

Waartoe kwam hij dan hier, dewijl 't niet was
Om zich te wreken? Is zijn hart zoo lauw,
Dat straffeloos 't zich laat verguizen? Dat
Hij met wat vrome woorden zich ontslaat
Van mannenplicht en zijn geschonden eer
Niet wreekt in 't bloed des schermers? Dan, bij God,
Waar' beter in zijn plaats een *vrouw* geweest!

WALTER.

Ge spreekt met zooveel hartstocht, Lucia,
Alsof gij meer nog dan de koning zelf
Te wreken hadt!

LUCIA.

Ge zijt een botterik
Of hebt geen eerzucht! Schijnt het graafschap Joppe
U niet begeerlijk toe?

WALTER.

Het graafschap Joppe...?

LUCIA.

Ja, 't graafschap Joppe, dat na Hugo's dood
Weer aan den koningskroon zou zijn vervallen.

WALTER (*peinzend*).

En Fulco wis had *mij* er mee beleend...
Dat zou een rijk zijn! Joppe en Caesaraea!..

LUCIA (*demonisch*).

't Ontgaat u niet, indien ge hand'len wilt
Naar 't geen ik u zal voorslaan...

WALTER (*ontstelt*).

Lucia!
Gij wilt mij maken tot een moordenaar!
De gloed die u uit de oogen straalt, ontzet mij!
O, nimmer, zeg ik u, zal ik mijn hand
Tot bloed'ge misdaad leenen!

LUCIA.

Maar indien
Het doel bereikt kan worden onder schijn
Van Recht?...

WALTER.

Verzoekster zwijg! Ik wil u niet
Doorgronden!... Zwijg!

LUCIA (*vervolgt*).

En gij den koning kunt
Verplichten door hem Rechter te doen zijn,
Waar hij geen Wreker zijn wil?

WALTER.

Lucia!

LUCIA.

Ge kunt toch in den raad van 's lands baronnen
Een aanklacht...

WALTER (*valt in de rede*).

Zwijg, o, zwijg!

LUCIA (*vervolgt*).
Een aanklacht doen,
Dat Hugo leenbreuk pleegde...
WALTER (*valt in de rede*).
Hij heeft *steeds*
Aan zijn verplichting als vasal voldaan;
Steeds de aan de schatkist van Jeruzalem
Verschuldigde besanten....
LUCIA (*valt in de rede*).
Doch hij kan
Verraderlijke plannen smeden; met
De Sarracenen heulen....
WALTER.
Wie bewijst dat?
LUCIA.
De Assizen van Jeruzalem bepalen,
Dat, waar 't een aanklacht aan bewijs ontbreekt,
Een Godsgericht...
WALTER (*valt vol schrik in de rede*).
Waar wilt ge heen, vrouw?
LUCIA.
Luister!
Ge klaagt hem aan. Bewijzen zijn er niet.
Graaf Hugo wordt gedaagd voor 's konings raad,
Om in gerechtelijken tweestrijd zich
Te zuiv'ren van den blaam op hem geworpen, —
En hij verschijnt niet!...
WALTER.
Niet verschijnen! Hij?
LUCIA (*vervolgt*).
Want *ik* belet hem dat.
WALTER.
Dat kúnt ge niet!
LUCIA.
Ik zal met sluwen tong de koningin
Tot een geheime samenkomst met Hugo
Verleiden... en de ridderlijke graaf
Gehoorzaamt, als zijn vorst'lijk lief hem roept;
Geen Godsgericht houdt hem daarvan terug!
WALTER (*met sidderende stem*).
Maar... zoo hij *niet* verschijnt...
LUCIA (*valt hem in de rede*).
Dan heet hij *schuldig!*
WALTER (*vervolgt*).
Zoo kost hem dat het hóofd!
LUCIA.
En gij wint Joppe!
WALTER.
O, Lucia.... Waartoe verzoekt ge mij?...
Ik: Walter, graaf van Joppe en Caesaraea....
Dat is een titel!... Dat is eerst een rijk!...
Doch zulk een aanklacht.... Als hij niet verschijnt.
LUCIA (*valt in de rede*).
Dan spreekt toch immers óók het Godsgericht
En straft voor *and're* schuld den zondaar...
WALTER.
Ja....
Zoo wasch ik mijn geweten schoon... Goed, goed,
Ik zal het doen... Ik ben een werktuig in
Gods hand... Ik, graaf van Joppe!... Lucia,
Gij doet het *booste* werk... de koningin....
Niet waar, ge zult toch....
LUCIA.
Slagen? — Ja, dat zal ik!
WALTER (*gejaagd*).
Vaarwel dan! 'k Spoed mij heen! De dag breekt
[aan! (*snel af*).
LUCIA (*alleen*).
Zoo sust de lafaard zijn geweten met
Schijnheil'gen logen! Werktuig in Gods hand!
In Satan's hand een werktuig zijt ge en weet
Het wel, maar durft het niet uzelf bekennen,
Dat niet de *boete* u afschrik' van de *daad!* —
Nu laat hij *schipp'ren*, wat hij *schipp'ren* kan;
Ik zal mijn weg met vaste schreden gaan;
'k Heb voor mijn wraak mijn zaligheid verkocht!

(*Einde Eerste Bedrijf*).

TWEEDE BEDRIJF.

(*Zaal in het paleis van Salomo. Links vóor een troon met twee zetels. Breede ingang tot de zaal links achter. Van het midden in een gebogen rij naar rechts zeven zetels. Iets meer naar links en meer op den voorgrond een achtste zetel. Een draperie links voor naast den troon*).

Eerste Tooneel.

De BARONNEN. *Later een* PAGE.
EERSTE BARON (*in gesprek met den tweeden*).
Heeft 's konings houding u niet zeer verbaasd?
Zoo somber, zoo gedrukt.... Was dat een held,
Die van een blijden zege keert?
TWEEDE BARON.
Des volks gejuich
Ging aan zijn oor onopgemerkt voorbij
En zelfs de toespraak van den patriarch....
EERSTE BARON (*valt in de rede*).
Niet waar? wat was zijn houding koel en vreemd
Er school iets dubbelzinnigs in als sprak
De Koning anders dan de mensch gevoelde.
DERDE BARON (*zich in 't gesprek mengend:*)
En toch was hij den voor'gen dag in 't kamp
Zoo opgewekt en bleek vol geestdrift voor
Den feestlijke' intocht, die aanstaande was.
VIERDE BARON (*met den vijfden in gesprek*).
Eén nacht heeft hem verouderd en vergrijsd!
VIJFDE BARON.
'k Vrees tusschen 't onverwacht beleggen van
Dees raad en Fulco's kommer droef verband.
VIERDE BARON.
Dat komt mij ook waarschijnlijk voor.
EEN PAGE (*in den ingang*).
De koning!

Tweede Tooneel.

(*Een page posteert zich links, een tweede rechts van den ingang. De Koning komt op, gevolgd door Walter. De baronnen staan vóór hun zetels. Fulco gaat voor hen langs naar den troon. Walter groet den Raad eerbiedig en plaatst zich voor den zetel op den voorgrond. Fulco staat voor den troon*).

FULCO (*den Raad toesprekend*).

Hoogeed'le Heeren, Grooten van dit rijk,
Wij steunen need'rig op uw vroeden Raad,
Dat deze Ons, onder Gode's Albestier,
Moog' leiden tot rechtvaardig oordeel. (*De koning gaat zitten: de baronnen eveneens*). Zij
Thans 't woord aan de' eedlen graaf van Caesaraea
Tot de aanklacht, die hij meent te moeten doen.
(*Belangstelling onder de baronnen*).

EEN BARON (*half luid*).

Een aanklacht?

EEN ANDER (*idem*).

Wien dat gelden zal?

EEN ANDER (*tot de sprekers*).

Hoort toe!

WALTER.

Geëerbiedigd vorst en Koninklijke Raad,
Vergunt mij, die tot Christus' eere beter
Het zwaard kan voeren dan welsprekend zijn,
Dat ik mijn klacht in korte woorden vat!
'k Beschuldig Hugo, graaf van Joppe, (*De koning richt zich verrast op*). van
Den snoodsten leenbreuk, dien Gij straffen kunt!

DE KONING (*met trillende stem*).

De graaf van Joppe?...

WALTER.

Hem *beschuldig* ik
Te heulen met de vijanden van God! (*De koning laat zich weder op zijn zetel vallen*).

EEN BARON (*half luid*).

De graaf van Joppe!

EEN ANDER (*idem*).

Wie had dit verwacht?

DE KONING (*ter zijde*).

'k Moet Rechter zijn ... en 'k vrees, dat Walter ... [*liegt!*

EEN BARON (*tot anderen*).

Zie hoe den koning deze mare ontzet!

DE KONING (*tot Walter; met moeite zich beheerschend*).

Graaf Hugo was ons steeds getrouw vasal
En zoo wij ook den graaf van Caesaraea
Vereeren als verknocht aan onzen troon,
Wij hebben reed'nen om te meenen, dat
Hem *al* te groote aanhanklijkheid aan ons
Vervoert tot overijling, die lichtzinnig,
Het willig oor aan vuigen laster leenend,
Allicht geruchten voor bewijzen neemt. —
Wij brengen dit graaf Walter onder 't oog
En drukken hem op 't hart wél te overwegen,
Op welke gronden hij zijn aanklacht steunt.

WALTER (*fronst de wenkbrauwen*).

Mijn vorst, 'k heb niet te wikken waar ik *weet*
En moet vertrouwen, wat mijn oogen zagen.

DE KONING.

Ge zegt: ge weet?... ge zegt: ge hebt gezien?...
Ge trekt dus uw beschuldiging niet in?...

WALTER.

Ik handhaaf haar.

DE KONING.

Zoo neem' het recht zijn loop.
Ontvouw de feiten, dat dees Raad hen wege.

WALTER.

Mijn pijl trof dezen morgen in de vlucht
Een havik, die juist neerstreek op een duif;
Dood vielen beiden aan mijn voeten neer
En de eene bloedend in des and'ren klauw.
In samenvoeging zulker nietighêen
Betoonde zich Gods Hand mij wonderbaar.
De duive was een bode, die haar weg
Van Joppe nemend langs den Libanon
Den sultan, die nog Ascalon bezet,
Bericht zou brengen van graaf Hugo, dat
Zich deze hield bereid met kracht van waap'nen
Hem bij te staan in een beraamden aanslag
Op 't Christlijk Arsur! — 't Stond beschreven op
Een kleinen perkamenten rol, vervat
In rieten huls, het duifken om den hals
Gehangen en geteekend was het: Hugo!

DE KONING (*in spanning*).

En 't stuk, dat zulk verraad onthult?

WALTER.

Helaas,
Mijn koning, 'k had het juist ontcijferd
En wilde 't veilig bergen aan mijn borst,
Toen plots een windvlaag 't mij ontrukte ... ik [greep ...
Ik greep ... en miste ... en 't eenige bewijsstuk
Voor mijn beschuldiging ontglipte me in
Een diepe kloof, die 't oog niet peilen kon.

EEN BARON (*vrij luid*).

't Bewijs ontbreekt!

EEN ANDER (*driftig*).

Doch de aanklacht is geschied;
Zij mag niet weder ingetrokken thans!

EEN ANDER.

Stil toch, de koning kan hierin beslissen.

DE KONING (*tot Walter; met nadruk*).

Wij wenden ons voor 't laatst tot u, heer graaf
En vragen: *Handhaaft* ge uw beschuldiging? —
Daar wij u achten als een edel ridder
Betwijflen wij de waarheid niet van 't geen
Ge ons hebt verhaald, hoe *vreemd* die klinken moog?
Doch hier, waar de Aardsche Rechter zijne taak
Uit handen geeft aan God, — is 't onze plicht
U ernstig te doordringen van 't besef,
Dat 's Hemels Oordeel nimmer falen kan. —
Kunt ge onbeducht u onderwerpen aan
Het vonnis, dat de Heere wijze zal? —

Nog schenken we u gelegenheid uw aanklacht
Te niet te doen.

EEN BARON (*verontwaardigd*).
Hij aarzelt!

WALTER (*ter zijde*).
'k Ben te ver
Op dezen weg en kan niet meer terug....
Zie, hoe men mij reeds thans met blikken smaadt!

EEN BARON (*driftig en luid*).
Hij is een schurk als hij zijn aanklacht intrekt!

DE KONING (*streng en waardig tot den spreker*).
Maar méér nog zal hij 't zijn, zoo hij haar *valsch*
Waagt vol te houden tegenover God!

WALTER (*ter zijde*).
O, Lucia... Ik steun op *u*... Het moet!
(*luid, tot Fulco gewend*).
Mijn vorst, verklaarbaar zult ge 't achten, dat
Uw ernstig woord een oogwenk me aangreep en
Ik in mijn binnenste overwoog al 't wicht
Van de onafwijsb're taak, die op mij rust.
Doch 't was geen aarz'ling, die mij zwijgen deed
En vol vertrouwen op God's oordeel neem
Ik niets van mijne beschuldiging terug.
(*gaat zitten*).

DE KONING (*ter zijde*).
Dus *waarheid* toch? God wreekt zijn dienstknecht snel!
(*tot de baronnen en allengskens meer en meer als in zichzelf.*)
Mijn eed'le heeren, droeve tijding was 't
Die ons de graaf van [Caesaraea bracht.
Wij waanden ons gelijk aan eenen zeeman,
Die huis en hof in trouwe hoede laat
En zorg'loos over 't ongewisse diep
Zijn scheepsken stuurt naar vergelegen land
En keert met kost'bre lading en vol vreugd
Zich naar zijn woning spoedt, verzekerd, dat
De trouwe wachter op zijn drempel waakt! —
Doch 't huis staat open en de wachter zelf
Ontsloot de deur voor roovers, maakt met hen
Gemeene zaak!... Ja, wèl *gemeene* zaak...
Dat is toch grievend voor den zeeman, die
Zoo braaf het roer hield....
(*tot zich zelve komend*). Doch genoeg hiervan!
Doorluchte Raad van uwe vroedheid wordt
Hier niet gevorderd; de aanklacht is geschied:
Waar geen bewijzen zijn, kan God slechts richten.

WOORDVOERDER VAN DEN RAAD (*staat op*).
Zoo zij dan namens dezen Raad beslist,
Gelet op de' eersten brief van 't Heilig Graf,
Dat tusschen Walter, graaf van Caesaraea,
Beschuldiger, en Hugo, graaf van Joppe,
Beklaagde,
Op morgen één uur voor zonsondergang
En aan den voet van den Calvarieberg,
In tegenwoordigheid van Raad en Koning,
Een tweestrijd plaats vinde op het zwaard, opdat
God richte tusschen klager en beklaagde: —
En wijders, dat, wie niet op tijd en plaats,
Als vastgesteld, verschijnt, zich schuldig geeft
Hetzij aan hoogverraad, hetzij aan laster
En wordt veroordeeld tot de straf des doods; —
Ten slotte, dat een renboô wordt belast
Met de overbrenging van dit Raadsbesluit
Aan Hugo, graaf van Joppe, den beklaagde.

DE KONING.
Zoo zij het! — (*opstaande*). Wij verklaren deze [zitting
Gesloten en bevelen, eed'le Heeren,
U in de hoede Gods. (*De baronnen en Walter zijn ietwat verrast opgestaan; de Koning gaat hen haastig en blijkbaar in heftige gemoedsbeweging voorbij en verlaat de zaal, gevolgd door de pages. Walter valt weder op zijn zetel terug en staart vóór zich uit. De baronnen verwijderen zich, met elkander in gesprek*).

EERSTE BARON (*verbaasd*).
Hoe gaat de Koning
Zoo haastig heen?

TWEEDE BARON (*idem*).
Wat kan zóo diep hem schokken?

EEN ANDER (*tot den vorigen*).
't Is vreemd... Graaf Hugo was zijn vriend toch [niet!

EERSTE BARON.
Maar Walter is het wèl... (*op dezen doelend*).
Zie hem daar zitten!
Zou men niet zeggen, dat... (*met elkander in gesprek af*).

VIERDE BARON (*met een ander in gesprek*).
Ik twijfel nog! (*allen af*).

Derde Tooneel.

WALTER, zittend. LUCIA, haastig op.

LUCIA.
Hoe zit ge zoo verslagen en versuft!

WALTER (*klagend*).
O, Lucia, wij roeien tegen stroom
En halen d'oever onzer wenschen *nimmer!*
Een Heil'ge Wil verzet zich tegen ons.

LUCIA (*ontsteld*).

Ge doet me ontstellen! Wat is dan geschied?

WALTER.

Men twijfelde aan de waarheid mijner woorden
En liet tot tweemaal mij gelegenheid
Mijn aanklacht in te trekken....

LUCIA (*uitvarend*).

En ge déedt het!

WALTER.

Ik deed het *niet* en dit is, wat mij rouwt;
Als Hugo *komt*, ben ik verloren!

LUCIA.

Bloodaard!

Hij komt niet, zeg ik u!

WALTER.

Gij wilt dat, ja;
Wil God het óók? Wil Hij dat in Zijn naam
De leugen zegeviert? Kan Hij dat willen?

LUCIA (*ongeduldig*).

Ik weet, wat *ik* wil slechts en stel geen vragen,
Waarop ik 't antwoord schuldig blijven moet. —
Op wanneer is het Godsgericht bepaald?

WALTER.

Het Godsgericht!... Bedenk, o, Lucia,
Een *Godsgericht*.... Kan 's menschen eindig brein
Dit keeren?

LUCIA (*toornig*).

Terg niet langer mijn geduld!
De tijd voor zulke vragen is voorbij!

WALTER (*somber*).

Helaas, ge hebt gelijk; wij moeten verder
Dit duist're pad op, dat ter helle voert!

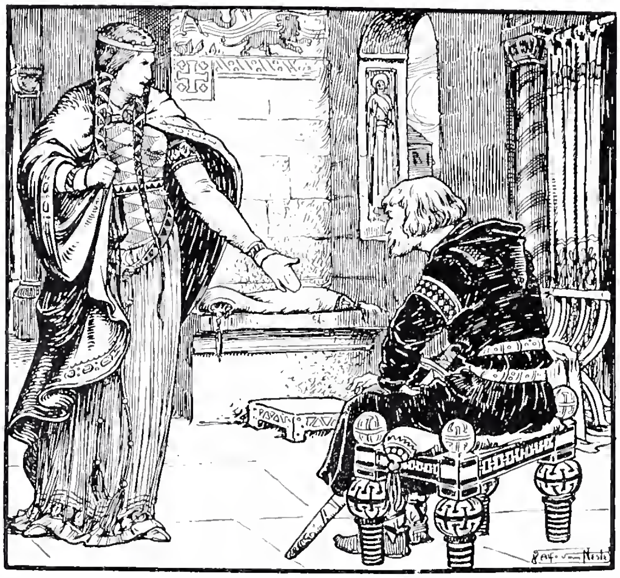
(*Melisenda op*). LUCIA (*fluisterend tot Walter*).

De koningin! — Wanneer zal 't zijn? Zeg haastig!

WALTER (*idem*).

Op morgen één uur voor zonsondergang.

(*Lucia geheel rechts op den voorgrond, De Koningin langzaam in diep neerslachtige houding op. Walter tracht achter haar heen onopgemerkt den uitgang te bereiken. Melisenda ziet toevallig op en bemerkt Walter*).

Vierde Tooneel.

DE VORIGEN. MELISENDA. Later zonder WALTER.

MELISENDA

(*tot Walter, die de knie voor haar buigt*).

Verschoon mij, graaf, van dit vertoon van eerbied,
Dat, onoprecht, mij als bespotting krénkt.
Indien uw hart nog medelij gevoelt
Met haar, die gij zoo diep vernederd zaagt,
Zoo kleed niet uw verachting in den vorm
Van bitt'ren hoon; doch mijd de zondares
En doe haar niet uw aanblik ondervinden.

(*Zij heeft zich afgewend; Walter af.*)

LUCIA (*met gehuicheld meegevoel*).

Mijn arme koningin... Gebiedster, ach,
Uw trouwe Lucia veracht u niet!

MELISENDA (*met diepe schaamte*).

Ook *gij* nog, Lucia!... Ach ja, ik zelf
Sprak woorden, die u duidlijk moesten zijn...
Ik had u niet bemerkt... ik wist niet... O,
Ga heen! Ik kan u niet in de oogen zien!

LUCIA (*a. v.*).

Ik zal *niet* gaan, mijn dierb're meesteres!
En zoo 'k u in mijn armen sluiten mocht
Als mijn vriendin, dan kondet ge aan dees borst
De troost evinden, die uw hart behoeft.

(*Vertrouwelijk fluisterend*).

Ik *weet*, hoe liefde zondig maken kan ..
Ik zelf...

MELISENDA.

Gijzelf...

(*aan Lucia's schouder; smartelijk*).

O, Lucia, 'k heb hem lief!
Mijn wroeging is mijn *liefde:* ik heb hem lief!

LUCIA.

Zoo had ook *mij* met [smeekende oogentaal,
Met teed'ren druk van heimelijke handen,
Met zoete woordenkeus en wat niet al
Een minnaar 't hart beslopen, tot ik hem
Mijn eer en huwlijkstrouw ten offer bracht.
Nog groeit de bloem van dezen hartstocht door
De wroeging héén, die mijn geweten schrijnt
En tranen van het bitterst schuldbesef
Vermengen op mijn bleeke kaken zich
Met wanhoopstranen om zijn vroegen dood

MELISENDA.

Hij is gestorven?

LUCIA.

Voor Edessa liet
Hij 't leven als een vrome held.

MELISENDA.

Wij, armen,
Dat wij beminnen, wien ons 't lot ontzegt!

LUCIA.

De dood trad scheidend tusschen mij en hem
Met al het leven dat nog vóór mij ligt; —
U scheidt van Hugo enkele uren afstands.
Mijn echtgenoot, die tegenover mij
't Gebod des konings, om te zwijgen, schond,
Ontgingen niet de woorden, die de graaf
Bij 't smartlijk heengaan in zichzelven sprak:
„Ik sterf, mijn lief, dáar 'k u niet wederzie!" —
O, roep hem weer terug, die zonder u
Het leven haat en zonder wie gij kwijnt
Gelijk een duive, die haar doffer mist!

MELISENDA.

Ik zal een afscheidsgroet hem zenden en
Hem smeeken, dat hij leve en mij vergeet. —
'k Vergeet hém *niet*... en 't zal mijn boete zijn!
Want drágen moet ik, wat me is opgelegd.
Zou ik niet lijden door mijzelve, waar
Ook Fúlco lijdt — en zónder schuld — door mij?
Hoe sneed het niet mij door 't geweten toen,
Met een gelaat vol eed'le droefenis,
Hij straks in mijn vertrekken vóor mij stond
En me aanzag met de tolken zijner smart,
Dat ik het oog moest neerslaan voor dien blik; —
En roerend sprak zijn stem: „Laat mij alleen!"
En moeilijk snikkend als een sterke man,
Wien 't hárt moet breken, eer hij tranen laat,
Verborg hij 't hoofd in 't kussen, waar het nooit
Weer naast het mijne vredig rusten zou.

LUCIA.

Ge schijnt nog meer begaan met *Fulco*'s lot
Dan *Hugo*'s wanhoop!

MELISENDA.

Wat verwijt ge mij!
Ik draag met Hugo éénen lijdenslast
Van liefde, die haar schuldig paradijs
Verloren heeft en toch niet sterven kan,
Doch wat wij lijden is der zonde stráf!

LUCIA.

En nimmer wilt ge Hugo wederzien?

MELISENDA.

Niet willen? Hem niet weerzien willen? O,
Mijn lijden is, dat ik 't zoo *gaarne* wil...
En 't niet mag zijn...

LUCIA.

Dat hield u vroeger niet
Terug!

MELISENDA.

Toen had ik Fulco's tranen niet
Gezien!

LUCIA.

Bedenk wat tranen Hugo schreit!

MELISENDA.

Géen tranen van een arm, bedrogen hart!

LUCIA.

Die vloeien eenmaal en gij droogt ze niet!

MELISENDA.

Helaas!

LUCIA.

Doch Hugo troosten kúnt ge!

MELISENDA.

Noemt
Ge u mijn vriendin en foltert mij met woorden,
Die zijn als grove handen, wroetend in
Een versch geslagen wonde! O, Lucia,
Bedoelt ge mij 't gewéten uit de ziel
Te rukken, nu het God tot spreken bracht?

LUCIA.

Ik wil u slechts het ongeneeslijk wee
Besparen, dat mijzelve aan 't harte knaagt.
Mijn lief ging zonder afscheid van mij heen,
In haast, op 't naad'ren van mijn echtgenoot;
Toen sprak oók *mijn* geweten en ook *ik*
Heb toen de boete me opgelegd hem niet
Terug te zien. — En 'k *zag* hem niet terug
En, ongetroost, is hij ter dood gegaan. —
Nu roept mijn ziel naar hem, maar ach, vergeefs! —
O, ik bezweer u, dat ge uw hart bewaart
Voor zulk een wreede pijn als 't hunk'ren naar
Een liefste, die in wanhoop van u ging,
Om, eer ge hem weer tot u riept, te sterven!

MELISENDA (*op den voorgrond; zittend.*)

Gij maakt mij 't kruis nog zwaarder, dat ik tors!

LUCIA.

Ontzeg uw hart den troost eens afscheids niet.
Bedenk, dat komen kan een dag, waarop
Ge uw haren uitrukt en uw kleed'ren scheurt
En op den grond u nederwerpt en weeklaagt:
O, had ik slechts nog éénmaal hem gezien;
Nog eenmaal slechts zijn stem gehoord; nog slechts
Een enkle maal zijn mond gekust voor 't laatst! —

MELISENDA.

Houd op! houd op! Ge beukt mijn hart aan bloed
Met knodsen.

Vijfde Tooneel.

DE VORIGEN. BEATRIJS.

BEATRIJS (*komt haastig op en knielt bij de koningin neer.*)

Lieve meesteres, ik zocht u!
Zoo hoog reeds dag en nog heb ik u niet
Mijn morgenkus op de eed'le hand gedrukt!
(*Zij kust de koningin de hand.*)
Ge hieldt u lang in uw vertrekken op.
Gevoelt ge u thans weer wel? Maar neen, ge ziet
Zoo droef en bleek... (*De koningin neemt het hoofd van Beatrijs tusschen de handen en ziet haar weemoedig in de oogen.*)

LUCIA (*ter zijde*).

Wat moet dat kind nu hier!
Ik martel gruwzaam 't eigen hart om tot
Mijn wraak te komen en nu loopt een kind
Den valstrik stuk, dien 'k juist heb uitgezet.

MELISENDA (*tot Beatrijs, haar de lokken streelend*).

Ik stoorde uw zoete droomen dezen nacht,
Mijn Beatrijs; och, had ik 't niet gedaan!

BEATRIJS.

Wel, kom! Ge hadt mij nauw gewekt, of zie
Ik sliep weer in. — O, ik verweet mij 't nog
Dees morgen bij 't ontwaken, dat mij niet
De zorg om u den vaak uit de oogen dreef!

MELISENDA.

Dat is uw blonde, reine jeugd, mijn kind:
Zij leeft zoo schuldeloos en slaapt zoo vast.

BEATRIJS (*staat op; tot Lucia, groetend*).

Gravin!

LUCIA.

Ge stoort ons onderhoud! Ge moest
Nu gaan!

BEATRIJS (*tot Melisenda, teleurgesteld*).

Mijn koningin, een handkus en
Ik ga. (*ze kust de koningin de hand*).

MELISENDA.

Neen, blijf, mijn kind, uw aanblik doet
Mij wel. (*ze houdt haar bij de hand*).

BEATRIJS.

Hoe treurig klinkt uw stem. 't Is of
U *leed* drukt! O, 'k ben jong, 't is waar, en lach
Mijn leven weg uit louter dartelheid;
Doch slechts als 'k *u* zie lachen; en ik kan
Ook met u schreien, lieve koningin!

LUCIA (*verwijtend*).

Zóó wordt dus de inspraak van mijn hart miskend,
Waaraan, 'k mijzelf verradend, uiting gaf,
Dat thans een kind mij 't zwijgen op moet leggen!

MELISENDA (*laat de hand van Beatrijs los en deze achteruit getreden, luistert verwonderd toe*).

O, Lucia, waartoe zoo bitter? Gunt
Ge mij den troost dier kinderoogen niet?

LUCIA (*nadert haar; met nadruk*).

Ik gun u beet'ren troost. Ge wijst dien af.

MELISENDA.

Op uwe woorden dobbert mijne ziel
Gelijk een brooze hulk op barre zee...
O, denk om Fulco!... Zoo een tweede maal...

LUCIA.

Ik weet door Walter, dat de koning morgen,
Het uur, voorafgaand aan zonsondergang,
Niet op 't Paleis vertoeft... Een vlugge boô...

MELISENDA (*a. v.*)

Wie moet die bode zijn?

BEATRIJS (*met kinderlijke geestdrift*).

Kan ik een *dienst*
Voor u verrichten, dan ben *ik* die bode!

MELISENDA.

Mijn kind, ge weet niet, wat de zending geldt!

BEATRIJS.

Een bode, die zijn meester werk'lijk dient,
Vraagt nimmer verder dan men hem betrouwt!

LUCIA (*ter zijde*).

Zoo zendt mij Satan de onschuld tot een hulp!

MELISENDA (*tot Beatrijs*).

Het is een verre rit... En gij, alleen,
Een jonge maagd...

LUCIA.

De weg naar Joppe is vrij
Van elk gevaar.

BEATRIJS.

O, heb om mij geen zorg!
Ik smeek u, laat mij gaan! Het schijnt een dienst
Van groot gewicht en 'k zou er trotsch op zijn,
Zoo *ik* het zijn mocht, die u dien bewees.

LUCIA.

Geef 't kind haar bede toe, die u den weg
Tot de vervulling uwer wenschen effent!

MELISENDA.

Het zij dan zoo!... (*opstaande; terzijde smeekend*).
Een laatst vaarwel, mijn God!
(*tot Beatrijs:*)
Neem dezen ring, mijn blonde Beatrijs;
Meld aan graaf Hugo, dat de draagster hem
Een onderhoud afvergt, op morgen. 't Uur,
Dat aan zonsondergang voorafgaat.
(*met nadruk*). Hier
In deze zaal. — En zwijg uw opdracht voorts

BEATRIJS (*kust haar de hand*).

Ik dank u en begeef mij blijde op weg.

LUCIA (*bij de ingang*).

Kom, moedig meisje, ik help u aan een ros,
Dat snel en veilig u naar Joppe brengt!
(*met Beatrijs af*).

MELISENDA (*het meisje naziende*).

Mijn schuld'loos kind, uw reinheid denkt geen kwaad!

Zesde Tooneel.

MELISENDA (*alleen*).

In deze zaal zal ik hem zien voor 't laatst;
In deze zaal, waar ieder oogenblik
Men ons bijeen kan treffen, want ik wil
Dat zúlk besef ons samenzijn beheersch'
En 't make tot een kalm en moedig afscheid,
Waarin niets zondigs is. Mijn ziel wees sterk!
En wie van 't Hof ons hier verrassen mocht,
Ontware niets, wat aan kwaadsprekendheid
Tot voedsel strekken kan. Ons moog' 't gezicht
Op dezen troon een teugel zijn aan 't hart,
Zoodat het niet verval' in de oude zonde
En zwijgend zich in 't onafwijsb're schik'! —
(*Ze laat zich op een troontrede neder en steunt het hoofd tegen den troon*).
Ja, éénmaal nog hem zien en dan niet meer
En dan maar lijden tot het einde toe!
Ach, 't weerzien zelf zal louter lijden zijn...
Een foltering, een afscheid zonder kus...
. . . .
O, Lucia, waartoe bewoogt ge mij!
Maar och, gij waart het niet alleen: dit hart,
Dit smachtend hart was u een bondgenoot!
Ja stel vrij reed'nen op, vernuftig brein,
Dat met mijn zielsverlangen samenspant

Om mijn geweten te misleiden, ach:
Hem weerzien en niet kussen, kán ik niet!
Of hier, of elders, kussen móet ik hem!...
Zij hand, zijn stem, zijn kus... o, zaligheid!
En toch zoo bitter daar zij zondig is, —
En toch zoo wreed, daar zij voor 't laatst
[moet zijn...
(*ze blijft gezeten in mijmerende houding, zonder te bemerken, dat Fulco haar nadert*).

Zevende Tooneel.

FULCO. MELISENDA.

FULCO (*achter haar; bitter:*)
Peinst ge over hem?

MELISENDA (*richt zich ontsteld op*).
Mijn koning en...
(*Fulco's blik treft haar en zij buigt het hoofd; dof:*)
niets... meer...

FULCO
(*van smartelijke in toornige verontwaardiging overgaande*).
Ik heb mijn hart
voor altijd uit-
geweend

En nu is 't leeg en doodsch ... Ge zaagt, hoe wrééd
Mij 't scheiden viel uit al den stervensgeur
Dier blanke kuische bloemen van geluk,
Die gij vertrapt hebt met een vuilen voet!
Dat kondt gij zien en tháns, een uur daarna,
Weer naar uw minnaar hunk'ren, en wellicht
Op midd'len zinnen, die hem fluks de deur
Heroop'nen van uw gastvrij slaapvertrek.
Maar 'k zeg u, vrouw, uw hoererij heeft uit
En *nimmer* zult ge uw minnaar wederzien!
Een Heilig Vonnis velt hem morgen neer
Als Godsverrader, die met *Turken* heult!

MELISENDA (*hevig ontzet*).

Dat is niet mooglijk!

FULCO (*smartelijk*).

Zúlk een schúrk ontvingt
Ge in 't bed des konings van Jeruzalem!
Is 't wónder, dat ik bloedig heb geweend!

MELISENDA.

Mij duizelt ... Godsverrader! ... Morgen! Ah!
(*ze slaat op de troontrede neer*).

FULCO

(*na een oogenblik zwijgend op haar te hebben neergezien, langzaam, weemoedig*).

O, lage ziel, wat zijt gij schoon behuisd!

(*Einde Tweede Bedrijf*).

DERDE BEDRIJF.

(*Tooneel als in het tweede bedrijf. Een rosse gloed uit de ingang schuin over het tooneel vallend, toont aan, dat de zon spoedig onder zal zijn*).

Eerste tooneel.

MELISENDA. Later HUGO.

MELISENDA (*rechts vóór; zittend*).

Eén woord gonst mij in 't oor en maakt mij doof....
Het Godsgericht... Het Godsgericht... Dat dreunt
Als doodsklokgalmen... 't Heeft den ganschen nacht,
Den ganschen dag geluid en luidt steeds voort
En dreunt steeds doffer.... Door mijn bidden heen
Weerklinkt het diep en droef: Het Godsgericht...
't Is thans het uur, waarop men Hugo wacht
Aan den Calvarieberg... ik wacht hem hier;
Waar zal hij komen? O, mij ducht, dat God
Nog ánders richten zal dan Fulco 't hoopt.
(*Hugo op*; *Melisenda opstaande roept smartelijk uit*).
Want zie, daar *is* mijn Hugo, 'k vreesde 't al.

HUGO (*wil op haar toesnellen*).

Mijn lief! (*Hij wijkt terug voor het afwerend gebaar van Melisenda*).

MELISENDA (*in de hoogste opgewondenheid*).

Ge koopt ons weerzien met den dood!
Men wacht u ginds aan den Calvarieberg!
O, snel er heen, dat men uw onschuld lees
In 't schurkenbloed des klagers!

HUGO.

't Is te laat!
Reeds neigt de zon ter kimme.

MELISENDA (*als voren*).

Doch dan zal
Men u als schuldig vonnissen!

HUGO.

Ik weet het!

MELISENDA.

Dat kost u 't hoofd en mij de levenskracht!

HUGO.

Maar twijfelt ge aan mijn onschuld?

MELISENDA (*met bevreemding en schrik*).

Hugo! Neen!

HUGO.

Welaan, zoo richte God den valschen klager
Op ánd're wijze dan een simp'le raad
Het heeft beschikt; — wij zetten 't op één worp
En drijven 't eens verijdeld opzet door.
Waar toe ons koning's afzijn gunstig is; —
De dalende avond helpe ons op de vlucht!

MELISENDA.

O, Hugo, mijn geweten *lijdt* dat niet! —
Nog éénmaal slechts u zien en de afscheidshand
U moedig reiken op der zonde weg
Was al mijn doel! — O, 'k smeek u, snel toch naar den Calvarieberg!

HUGO (*ongeloovig*).

En zulk een moed zoudt gij
Bezitten?

MELISENDA (*ziet vóór zich*).

Ja....

HUGO (*als voren*).

Mij weerzien en mij koel
De hand tot afscheid reiken?

MELISENDA (*zwakker*).

't Is mijn plicht!

HUGO (*met lichten spot*).

Zoo réik mij dan die dapp're hand — en 'k ga!

MELISENDA (*afgewend*).

Hier is mijn hand!

HUGO

(*de hand vasthoudend en haar langzaam naar zich toetrekkend*) En gunt ge mij geen blik?
(*Melisenda wendt langzaam het hoofd; zij zien elkander in de oogen*).

MELISENDA

(*overmeesterd; werpt zich aan zijn borst*).

Ach Hugo, mijn geliefde! (*zij kussen lang; eensklaps rukt Melisenda zich los; met angst*) O, ga nu heen!
En spoed u naar de plaats van 't Godsgericht!
De zon is nog niet onder! 't Is nog dag!

HUGO

(*die haar niet losgelaten heeft en haar weer naar zich toetrekt; droomerig:*).

Niet lang genoeg om den Calvarieberg
Nog te bereiken in dit eigen uur....
O, kus mij nogmaals! (*Hij buigt zich tot haar over*).

MELISENDA (*angstig rukt zich los*).

'k Smeek u: neen! — O, ga!

HUGO (*woest*).

Waarheen?

MELISENDA (*angstig smeekend*).

Werwaarts de plicht u roept! Bevleugel
Uw ros met scherpen spoorslag en wellicht
Helpt God u met zijn laatsten zonnestraal!

HUGO (*als voren*).

Ik zeg u: 't is te laat!

MELISENDA (*wanhopig; zinkt op een stoel*).

Wat rest ons dán?

HUGO (*nadert haar; buigt zich tot haar over; fluistert overredend, met klimmenden hartstocht*).

Slechts onze zonde, die zoo zalig is!
Ik deelde uw diep berouw en dacht, wij zien
Elkander nimmer weer, en toch, ge riept
Mij weder tot u... en ik draalde niet
En ben gekomen... en gij kúst mij weer,
En heel ons hart is weer van zonde vol,
En slechts de dood geneest der liefde kwaal
In onze borst.... Waartoe het leven dan,
Als wij 't niet sámen leven.... Vlucht met mij,
En Joppe's wal beveilige onze min!
(*De zon is onder; schemering*).

MELISENDA (*tegenstrevend*).

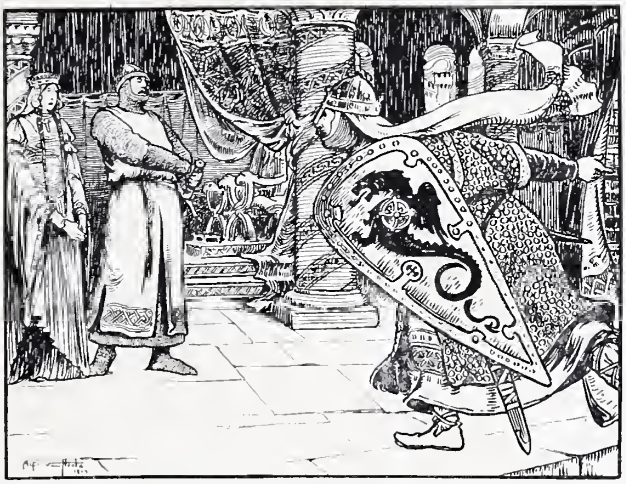
De wraak van Fulco breekt die muren door!

HUGO.

Zij houden stand zoo lang mijn leven duurt!

MELISENDA.

Voor de overmacht bezwijken zij!

HUGO.

Niet spoedig!
En de overwinning blijft ons steeds een káns!

MELISENDA (*loopt over*).

Gód strijdt niet met u! Neen! (*zij slaat de hand aan de leuning van den troon*). Zie, dezen troon!
Hier is mijn plaats! Wij moeten scheiden! Ga!

HUGO

(*slaat de hand aan 't zwaard; woest*).

Zoo scheide ik stervend!

MELISENDA (*hevig ontsteld; snelt op hem toe en grijpt met beide handen Hugo's rechter-arm*).

Hugo!

HUGO (*tracht zijn arm los te krijgen*).

Meent ge dat
Ik knielen wil voor 't doodsblok van den beul,
Of 't leven rekken achter Joppe's wal
Tot 's rechters zwaard mij uit mijn schuilhoek drijft!

(*Hij heeft Melisenda van zich geworpen; het zwaard trekkend*).

De zon is önder en de nacht breekt aan!
Mij blijft geen keus! Gij vonnist mij ter dood!

MELISENDA

(*die op de knieën is neergevallen, de handen naar hem uitstrekkend en naar hem toe kruipend; in radelooze angst:*)

Houd op, mijn lief, ik volg u, waar gij gaat!
O, Lucia!...

HUGO

(*haastig het zwaard opstekend; verrast*).

Wat noemt ge dezen naam?

MELISENDA (*op ééne knie; de hand onder 't hoofd*)

Zij was het, die mij dreef u weer te zien
In deze stonde... en 't hart gaf willig toe....

HUGO (*begrijpt*).

Zij was het!... Ah!...

MELISENDA (*staat op; met bevreemding*).

Hoe treft u dit zoo zeer?

HUGO.

Kent gij mijn's klager's naam?

MELISENDA.

Ik ken dien niet....

Tweede tooneel.

(*Bijna nacht*).

WALTER — *hij draagt een schild aan den arm — haastig op.* DE VORIGEN.

WALTER

(*gejaagd tot Hugo*).

De koning!... Vlucht!... Verberg u!...

MELISENDA

(*schrikt hevig*).

Fulco!

(*Ziet rond: snelt naar de draperie naast den troon; tot Hugo de draperie oplichtend*). Hier...
Om Godswil....

HUGO

(*met de hand aan 't zwaard: tot Walter*).

Schurk, ik zal....

Derde Tooneel.

(*Door den ingang komen op vier fakkeldragers; bij hun binnentreden beweegt de koningin met een smeekend gebaar Hugo zich achter de draperie te begeven; zij zelf werpt zich dan op haar troonzetel, waar zij, met de armen op de leuningen en voor zich uit starenden blik, tegen den rug aan gesteund, neerzit. Walter sluipt snel naar den ingang, aan weerszijden waarvan de fakkeldragers zich paarsgewijze opstellen, om doorgang te laten aan de baronnen, bij wie de graaf zich ongemerkt*

aansluit. De baronnen splitsen zich in twee rijen doorgang latende aan den Koning, die zich met zijn gevolg van twee pages naar den troon begeeft, waarop de baronnen en Walter naar hun zetels gaan. Andere fakeldragers sluiten den stoet. De eerste vier sluiten zich weder aan en posteeren zich voor den ingang. Een volgend drietal houdt op den achtergrond stand. Twee loopen achter de zetels der baronnen om, naar den voorgrond en plaatsen zich met den rug schuin naar het publiek. De fakkeldragers zijn Turksche gevangenen: ongewapend, bruine gelaatskleur, om den linkerpols en den linker-enkel een ijzeren ring dragend, welke ringen door een ketting aan elkander verbonden zijn. Zij staan onbeweeglijk).

MELISENDA (*op den troon; somber*).

Het oordeel naakt!

FULCO

(*den troon naderend bemerkt met schrik Melisenda*).

Gij Melisenda! Maar gij moet van hier!
Ik ben geen beul, die u wil mart'len.... Kom,
'k Geleide u uit de zaal....

MELISENDA (*met bewogen stem*).

Als gij 't gedoogt, zoo blijf ik....
Ik smeek u....

FULCO (*koud*).

Mij te smeeken hebt ge niets
En ik heb niets u te gedoogen hier;
De koningin kan gaan of blijven naar
Heur welbegagen is. (*Tijdens dit ter zijde tusschen Fulco en Melisenda spreken de baronnen zacht onder elkaar en maken elkander op de aanwezigheid der koningin opmerkzaam. De pages posteeren zich op eenigen afstand van den troon. Fulco, vóór den troon staande, vervolgt tot den Raad*).

Hoogeed'le heeren,
De Koningin woont deze zitting bij
En hoort met ons naar 't vonnis van den Raad!
(*gaat zitten; de baronnen en Walter nemen plaats, behalve de woordvoerder*).

DE WOORDVOERDER (*staande*).

Gehoord de klacht van den beschuldiger,
Heer Walter, graaf van Caesaraea, tegen
Beklaagde, Hugo, graaf van Joppe, houdend: —
Dat deze schuldig zij aan hoogverraad,
Vermits hij heult met vijanden van God
En tegen Arsur met hen samenspant; —
En wijders overwegend, dat bewijs
Voor deze klacht ten eenenmale ontbreekt: —
Gelet op de' eersten brief van 't Heilig Graf,
Bepalend, dat alsdan een Godsgericht
Hetzij beklaagde of valschen klager tref',
Zoomede, dat als schuldig geldt, wie van
Partijen zich op eenigerlei wijze
Aan deze wet onttrekt: — beslist dees Raad: —
Dat — bijaldien het uur verstreken is,
Waarop het Godsgericht was vastgesteld,
En *niet* verscheen: beklaagde, Hugo, graaf
Van Joppe — de aanklacht is: *gegrond en waar;*
Verklaart mitsdien beklaagde schuldig aan
't Geen hem bij klachte werd te last gelegd
En vonnist hem, ter zake hoogverraad,
Op 't openbaar schavot te sterven door
Het zwaard des beuls, tot zijn gerechte straf!

MELISENDA

(*zij wil zich oprichten, als om te spreken, doch zakt weer in haar zetel terug; ter zijde:*)
O, onrecht... onrecht... onrecht....

FULCO.

Eed'le Raad!
Het smart ons diep, dat onder ons bestier
Zoo eerloos werd gezondigd en zoo streng
Geoordeeld worden moest, en 't stemt ons droef,
Dat we ons verplicht zien, op 't geweten af,
Naardien de wet ons hier geen twijfel laat,
't Gewezen vonnis te bekrachtigen,
Gelastend, dat met alle middelen,
Die ons ten dienste zijn, en onverwijld,
Beschuldigde — zoo hij niet willig is —
Gedwongen worde tot het ondergaan
Der tegen hem door u gevraagde straf! —
En nu, dewijl wij niet ongaarne 't oog
Des geestes wenden van 't onguur gezicht,
Dat God-vergeten trouweloosheid biedt,
Ten einde ons dankbaar te vermeiden in
't Beloonen van gebleken ridderdeugd, —
Beleenen wij den graaf van Caesaraea
Met Joppe, dat, vervallen aan den Kroon,
Ons ter beschikking staat, en vord'ren hem
In onze hand den plecht'gen leeneed af. —
Kniel neder, Walter, graaf van Caesaraea,
Voor onzen troon en zeg den eed ons na:
(*Fulco opstaande, steekt de drie vingers der rechterhand omhoog*).

WALTER

(*den troon naderend en een knie buigend met trillende stem*):
O, deze gunst, mijn vorst.... (*Hij steekt de drie vingers der rechterhand omhoog*).

MELISENDA

(*opstaande, heftig; hartstochtelijk. — Walter staat op en wankelt terrug; algemeene belangstelling*).

Nu is 't genoeg!
Niet langer hoor ik dezen leugen aan!
En spreken zal ik en vergeten alles
En werpen mij de schaamte van het lijf,
En tuigen, hoe verdoemde schurkenlist
Het broedsel werd van snoode hebzucht, die
Op 't eerlijk eigendom eens and'ren azend,
Zich met den Duivel tegen God verbond!

FULCO (*hevig ontsteld tot Melisenda*).

Bezeet'ne, zwijg!

EEN BARON.

Dat klinkt als waanzin!

EEN ANDER.

Wat
Beteekent dit?

MELISENDA (*op niets achtend*).

Graaf Hugo, 'k roep u voor!

(*Hugo treedt terstond achter de draperie te voorschijn, en blijft er voor staan, met de beide handen op zijn zwaard geleund en steeds den somberen blik op Walter richtende; in deze houding volhardt hij tot men het woord tot hem richt*).

EEN BARON.

Graaf Hugo hier!

WALTER (*zinkt op zijn zetel neer*).

Ik ben verloren!

FULCO (*ontzet; zit neer*).

Hij!

MELISENDA (*in opgewondenheid*).

Mijn koning, Raden, allen hoort mij aan;
Ik zeg u: 't Godsgericht heeft *niet* beslist
En *moet* nog spreken, en het vonnis dus
Gewezen en bekrachtigd, steunt op niets
Dan ijd'len schijn en Satan's overleg.
Het moet herroepen, naar het Gód beveelt,
Door mij, wier mond Hij open breekt met kracht
En tot getuigen onweerstaanbaar dringt! —
Onttrekt zich Hugo aan het Godsgericht?
Neen! Want hier staat hij, tot den kamp bereid!
Heeft Walter, die gevloekte lasteraar,
Gepoogd aan 't Godsgericht te ontkomen? Ja!
Want door zijn echtgenoote heeft hij sluw,
En op de macht der liefde bouwend, die
Mijn hart aan dat van Hugo... zondig bindt...
(*Ze houdt op in plotseling schaamtegevoel.*)

EEN BARON.

O, eeuw'ge schande ontwijdt den heil'gen troon!

EEN ANDER.

Vloek over haar en Hugo!

FULCO (*verplet; terzijde*).

Dolken!

MELISENDA (*fier tot den Raad:*)

Zwijgt!

Want gij vergeet, dat ik mijn schuld beken,
Gedreven door God's heil'gen Rechterswil!

WOORDVOERDER.

Vervolg! Wij hooren tot het einde u aan!

MELISENDA.

'k Herhaal hier dan, dat Walter's pogen was
Met Satan's hulp op God te zegevieren,
Mij, die niet wist van de aanklacht, overredend
Met Lucia's geslepen tong, dit uur
Graaf Hugo tot een samenkomst te roepen.
En tot hier toe stond hem de Helvorst bij!

EEN BARON.

God straf' hem! Zulk een schurk!

EEN ANDER.

God straf' hen allen!

EEN ANDER.

God straf' hen allen!

EEN ANDER.

'k Eisch het Godsgericht!

WOORDVOERDER.

Zwijgt voor den koning!

FULCO

(*opstaande; hij duwt met de hand Melisenda van den troon*). Wég van dezen troon!

(*Melisenda wankelt den troon af en valt op de knieën naast den troonstijl links, dien zij omklemt, het gelaat verborgen houdend; Fulco vervolgt met ontdane stem tot den Raad*).

Wat vordert hier de Raad?

EEN BARON.

Het Godsgericht!

EEN ANDER.

Het wáre Godsgericht!

EEN ANDER.

Het vonnis zij

Herroepen!

FULCO (*a. v.*).

Wij bewill'gen in dien eisch;
Herroepen vonnis en bekrachtiging
En vorderen beklaagde en klager op,
In naam van God, tot een gerechten tweestrijd!
Ontslaat mij van veel woorden! — Tot den kamp!
(*gaat zitten.*)

WOORDVOERDER (*plechtig*).

Graaf Walter trede voor! (*Walter staat op en treedt wankelend en verslagen voor den Raad.*)

EEN BARON.

Hij wankelt, zie!

EEN ANDER.

Bleek staat de schuld hem op 't ontsteld gelaat!

WOORDVOERDER (*a. v.*).

Graaf Hugo trede voor! (*Hugo treedt met vasten schred nader; zijn blik blijft op Walter gevestigd*).

FULCO (*zich vermannend; terzijde*).

God wil het dan!

Mijn kracht zij ootmoed en mijn troost in Hem!
(*tot een page:*)
Spoor wachten op, die Walter's weeuw hier voeren,
Is straks de strijd beslist.
(*Hugo en Walter trekken hun zwaarden; de Woordvoerder bepaalt den afstand*).

WOORDVOERDER (*tot Hugo*).

Ge hebt geen schild, graaf.

HUGO (*ernstig en somber*).

Het is onzichtbaar, doch weert elken slag!

WOORDVOERDER.

De strijd vange aan op 't derde teeken... Eén...
(*Bij de derde maal, dat de Woordvoerder een teeken geeft, begint het gevecht. Waltert pareert aanvankelijk de slagen van Hugo met zijn schild, doch slaat zelf telkens in de ijle lucht, laat het zwaard telkens tot op den grond vallen, alsof hij het nauwelijks torsen kan, wankelt, en geeft zich eindelijk, als machteloos van uitputting, bloot*).

HUGO (*vechtend*).

Uw slagen treffen niet!

Alfr. van Neste 1904

WALTER (*idem*).
Mijn arm is lam!

HUGO (*a. v.*)
Ge valt niet uit, schoft!

WALTER (*op de knie vallend, laat het schild zinken*).
Maak het kort.

HUGO (*brengt hem den doodelijken houw toe*).
Ziedaar!

WALTER (*stervend*).
Verdoemenis!... Het nadert... Help mij!...
'k Sterf!...

(*Sterft; Woordvoerder neemt van den arm van een der fakkeldragers een zwart kleed, dat hij over het lijk heen werpt*).

WOORDVOERDER
(*plechtig; het hoofd ontbloot*).
God heeft gericht! Geprezen zij Zijn Naam!

(*Hugo staat op zijn zwaard gesteund roerloos bij Walter's lijk*).

Vierde Tooneel.

DE VORIGEN. DE PAGE met twee wapenknechten en LUCIA op.

(*Lucia wordt voor Fulco gebracht; de page neemt zijn plaats weer bij den troon in*).

MELISENDA (*met schrik zich oprichtend*)
Hoe? Lucia!

LUCIA (*tot Fulca; somber*).
De koning liet mij roepen!

FULCO.
Een dienares van Satan deden wij 't...
Nu *zie*, hoe ge u een meester koost, wiens wegen
In de Oppermacht van God een einde vinden,
Dat u voor 't offer uwer ziel zelfs niet
Het aardsche loon, door u bedongen, schenkt!...
Daar ligt een doode, die met stommen mond
U dat betoogt welsprekender dan wij!

LUCIA (*met sinistere geslotenheid*).
Ik zie dat Hugo *leeft*.

FULCO (*tot den Raad*).
Het was Gods wil,
Dat voor ons allen Satan's onmacht bleek.
Hier grijp' geen Aardsche rechter verder in. —
Wij dragen nu de wonde voor u bloot,
Die ons door 't hart vlijmt en wij buigen 't hoofd,
Erkennend: 't Is Gods wil!... Ook onze gade
Zien wij, en voor uw aller oog, bezoedeld
Om 's Heeren Wil alleen... Ons rest tot plicht
Berouwvol te getuigen: Dwaling was 't,
Te meenen, dat om de eere Gods dit kwaad
Verholen blijven moest... *Gods* eere blinkt
Door 't zwarste helleduister als een Zon!...
Zoo gaan wij allen onzen weg!... (*tot Lucia*).
Gij kunt
Uw doode naar uw woning laten voeren...

LUCIA (*heftig*).
Hij ging vóór mij ter helle... Sleur hem heen!
Werp ergens in een ongewijden kuil
Dit aas voor honden!... Lafheid was zijn ziel!...
Hij is mijn doode *niet*!... Ik *heb* geen doode,
Want Húgo lééft en 'k heb zijn dólk niet meer!

MELISENDA (*ontsteld*).
Wat heeft die taal voor zin?

EEN DER WAPENKNECHTEN (*toont een dolk*).
Mijn koning, herwaarts
Sloop zij met dezen dolk, dien 'k haar ontnam!

FULCO (*grijpt den dolk; tot Lucia*).
Wat was uw doel met dezen dolk?

HUGO (*opziende*).
Mijn dood!

LUCIA (*zeer luid; tot Hugo*).
Omdat gij levend mij ontstolen waart,
Wilde ik u *dood* bezitten,... tot *mijn dood!*

HUGO (*steekt zijn zwaard op*).
Kom, volg mij dan... ik maak dat werk u licht.

(*gaat langzaam met gebogen hoofd tusschen de baronnen door naar den uitgang*).

LUCIA (*vol triomf*).
Zoo zegeviert dus Satan! (*wachten houden haar* [*tegen*).

FULCO (*vol overtuiging*).
Laat haar vrij!

(*men laat haar door*).
Zij lastert God!... Haar hand zal eer verlammen
Dan dat zij Hugo treft... (*Lucia af*).

MELISENDA (*die als wezenloos alles heeft aangehoord, plotseling ineenzinkend*).
De straf... de straf...

(*Fulco buigt zich over haar heen; zij komt in zijn armen tot zich zelf; het scherm valt snel*).

Einde van het Derde Bedrijf.

VAN DE TEVREDENHEID. SPROOKJE VOOR GROOTE MENSCHEN. DOOR MARIE METZ—KONING.

Op een dag dat God, de Goede, moe was van 't scheppen dat hij sinds eeuwen deed, liet hij zijn peinswijs hoofd zinken op zijn milde hand en rustte....

En van de aarde die hij liefhad bovenal, kwamen jammerklachten, bang als geuren van in duister zoekende, te lang gesteelde bloemknoppen, die eindelijk boven openbarsten in licht.

Toen, de diepe liefde-oogen vol wonderende droefheid, riep God, de Goede, zijn schoonsten engel die ijlings kwam.

— Ik was moe, sprak hij smartelijk: Ik was moe van 't schoonheidscheppen en van 't

geluk geven; en ik rustte. En toen ik rustte, klommen rond de treden van mijn troon klachten instee van jubeltonen. Ze kwamen van de aarde die ik liefheb bovenal, die ik bekleedde met pracht, omgaf van warmte, bestraalde van licht. En de klachten van die ik liefheb warren mijn gedachte, pijnen mijn hart, en ik wéét niet meer....

Ben ik God, de Goede, of ben ik een booze geest die zijn slechte droomen doet leven, om ze zóó te straffen dat ze hem kwelden?

Ben ik God, de Goede, of ben ik een duivel die in luimige lust het beeld van eigen vuigheid kneedde uit stof, en dit leven inblies met viezen adem?

Ben ik God, de Goede, dat wat Ik schiep kermen kan?

En God boog het gedachte-groote hoofd in de rijkdom-rijpende handen, en weende de vreeselijke tranen die tot nieuwe zonnen neer-vlamden in 't heelal, daar, door hun groeikracht werelden wellend uit het Niet, werelden waarop alle leven in leed van streven op-wil tot de zonnen, geschapen uit Gods-smart.

Toen, in Gods droefheid, knielde de engel en sprak, troostend:

— Gij zijt God, de Goede! Hoor! hoe de wanden van uw wolkenpaleis weergalmen in de juichtonen uwer engelen!

Zie, hoe van de goudene hemelstad zij uit-bazuinen hun geluk, dat klank-daveren alle luchten!... Gij zijt God, de Goede!

Maar moedloos richtte God het goud-omwolkte hoofd, en kloeg:

— Waarom weenen dan daar omlaag mijn schepselen die ik schiep? Waarom danken ze dan met klachten voor de daden waarmee ik ze wel-deed?

— Het zullen de stemmen der duivelskinderen zijn, o Heer! der duivelskinderen wier vaders neergebliksemd werden uit uw heil-oord. Het zullen de stemmen zijn dergenen die uitgeworpen onzen hemelvrede willen storen, omdat verstoring hun doelwit werd.

Nu, machtig, hief God het goud-omwolkte hoofd en sprak:

— Neen, ik kèn de stemmen van mijn kinderen! Ze dringen zich aan mijn borst als kiekens aan 't moederhoen; ze ranken zich langs mijn hart als klimveil aan den veilgen stam....

En ik wéét niet meer... wéét niet meer, wie ik ben....

Toen was daar tusschen God en zijn schoonsten engel de stilte der hemeldroefheid die hier beneden vreugde heet.

Tot God weer sprak:

— Mijn oogen blonken in de vreugde van mijn werk; mijn hand rustte niet van geluk. Kan het zijn dat vreugde zich vergist, dat geluk dwaalt?

Blindde mijn blik zich aan zijn eigen glorie? Schiep mijn hand dingen die mijn hart niet zag?

Zie gij, wijzer in uw niet-weten dan ik wellicht, naar de aarde omlaag, en zeg me wàt ge ziet!

En met gulden lichtspeer stiet God een wolkenvenster òp, waar de engel juichende voor trad, dan lovende in verheerlijking:

— Ik zie zeeën zilver en gronden goud! Ik zie blauwe wouden en witte bergen! Ik zie blanke wateren als blinkende linten slingeren van bron naar monding! Ik zie grijze rotsen tronen in roos-roode golven, bepluimd van schuim! Ik zie door de lichtende blauwte boomen met kronen als varens, varens met kronen als boomen! Ik zie statig-stille stammen en zoet-groene weiden, en heiden als paarse tapijten waarin de zon blonde zandbeken groef!

En ik zie méér! Op de zeeën, zilver, zeilen booten als vlugge visschen, en zilverflitsende visschen schieten door de blinkende wateren. Ik zie over de gronden goud ploegen kloeke paarden, ik zie ze openrullen aan voren voor de hand van den zaad-zaaienden landman. Ik zie op de grijze rotsen wonen sterke vogels; op de zoet-groene weiden graast tevreden vee; langs de paarse heide weiden blonde schapen. De schèper rust; zijn hond springt rond hem om; uit zijn herdersfluit ruischen juichtonen. De heide, stil, lijkt te luisteren, en reikt heur rijpe halmen de schuime schapen die dankbaar knagen. Ginds, in een zilverig water baden knapen. Hun blanke lijven juichen op in 't blanke licht.

Het heffen van hun handen is als een hozanna-zang; en de druppelen droppelend langs hun rug zijn als glanzende parelen, die terug-vloeien naar der parelen moeder. Daar is een zee-strand. Visschers trekken er trotsch òp, de netten vol blinkende visschen. Hun armen zijn bespannen met rankende aderen die zwellen van kracht; in hun naakte nekken rekken de spieren zich naar de gebogen hoofden, die ze sterk-blij dringen-in tegen den wind. Op de duinen wuiven hun goud-harige vrouwen; „vader" roepen hun blauw-oogige kinderen en steken de handjes uit naar de breed-baardige mannen beneden, die dan opzien, snikkend van geluk.

O God, de Goede, zoo zie ik alom de schoonheid der aarde, de schoonheid die ge schiept in het licht der U-lovende zon.

Daar, verder, valt de nacht. Maar uit haar òp trillen de lichtende steden: weelde-spuwende vuur-kraters. Zóó God, de Goede, gaaft gij den menschen wijsheid, schoonheids-zin en vernuft, om nachten om te scheppen tot dagen. Ik zie door het glazen dak van een zaal heerlijkheid, van schijn schitterender dan uw engelen kennen. In licht, tintelend uit kristallene kronen, vouwen wondervolle vrouwen zich uit tot lichtende vlinders. Hun gewaden zijn als engel-vlerken rond de rankte van hun armen; voor hun ooge-lonken smelt weg àl andere glans. Zie, hun lach licht als zon op zee; hun borsten, blank, vonken van diamanten als dauw-kralen in ochtend-komen; hun haren stralen, of van heiligen-tooi ze roofden ondoofbaren aureool; hun lippen lokken, als waren het honig-tippen in speels-open bloem-kelken.

O God, de Goede, en altijd méér nog zie ik! In een bosch, blank-beschenen, wandelen hand aan hand gelieven. Hun oogen zijn open naar omhoog; hun lippen lispen. Hun open oogen zijn als blauwe bloem-kelken bij zon-ochtend: bekers van licht! boordevolle bekers, vol licht! En door hun kleed lees ik hun ziel, in gedachten zacht en zoet als de zangen uwer engelen. . . .

O God, de Goede, schóón, vòl-schoon prijs ik uw werken!

En zich wendend om tot God, hief de engel zijn handen hoog, juichend een hozanna-zang die weergalmde door alle de hemelen, waarin aan-wemelden de witte engelen, met stemmen, die mee-stemden in de Zijne. En wondervolle koren klonken om, juichend, juichend van God's goede schoonheid, van zijn schoone goedheid.

Maar in het hem om-juichende licht der engelstemmen bleef peins-wijze God, de Goede, donker van voorhoofd. En hij sprak tot zijn schoonsten engel:

— Het zal dan zijn, al het goede dat ge ziet; maar geen God-vrede komt weer in mij, vóór ik weet, dat al mijn kinderen te-vreden zijn. Ga, gij schoonste engel: ik bekleed u met mijn geloof tot een goeden gang! Ga gij, onder alle de engelen mij het meest nabij, naar omlaag, naar de aarde, en vraag, vraag van de kleinste mijner schep-selen tot de grootste, of ze tevreden zijn; en breng me dàn hun antwoord.

De wondervolle koren waren weggezonken in God's ééne stem, en de engel knielde in den zegen die God uitbreidde boven zijn hoofd.

En tusschen God en zijn schoonsten engel was de stilte van zich in gansch vertrouwen overgeven aan anderer goedheid, die op aarde dood zijn heet.

Toen breidde de engel zijn wieken wijd en vloog uit, uit de zonne-gloriënde poort van God's wolkenpaleis; en hij liet zich zinken in de geluidlooze geheimenis der aard-om-hullende luchten.

En hij zonk tot op een rotsspits, die stil in den blauwen dag stond, en voet-tipte daar neer, en zag verwonderd af naar het dal, op een stad, waar rijzige paleizen en kantwerke kerken waren, en waar in pleinen en straten en stegen veel fraai-gekleede menschen gingen.

En met plotselingen schrik wist de engel dat hij naakt was. Hij keek af langs zijn glanzend engelenlijf en peinsde:

Hoe schaf ik mij kleederen om mij te be-wegen op aarde?

En hij keek neer in de stad en dacht:

Het is zonderling, dat God ons, engelen, geen kleederen gaf!

En hij stond verwonderd neer te zien, tot hij opschrikte van slepende voetstappen vlak bij; en toen hij omkeek zag hij een man,

moeilijk gaande onder den zwaren last van het hout dat hijdroeg.

— Héla, hoor mij! riep de engel, eensklaps hunkerend naar de afgedragen kleeren die den man om zijn moe lijf hingen.

Stil staande liet de man zijn last vallen, en staarde den engel met hevige angst-oogen aan. Toen sloeg hij een kruis, en knielde; smeekend:

— Ge zult me niets doen, niet waar? Want ik ben een arm man.

— Is het op aarde iets goeds, arm te zijn? verwonderde zich de engel. Waartoe gaf God dan de pracht?

— Ik weet het niet, bekende deemoedig de man; maar doe mij niets!

Toen, wat moediger wordend in den stillen blik van den engel stond hij op, en vroeg dringend, zich nogmaals bekruisend:

— Ben je een engel? Moet ik dan sterven? En wàt wil je ànders, als het mijn leven niet is?

— Ik wou alleen je kleeren, om mij te kunnen bewegen op aarde, sprak vriendelijk de engel.

— Mijn kleeren? kwam de man wantrouwig.

Toen sloeg hij zijn stem om en klaagde:

— Heer! als je mijn kleeren neemt, geef èr mij dan zooveel voor terug dat ik nieuwe koopen kan! Ik ben een arm man!

— Waarom klaag je nu, arm te zijn, terwijl je er zooeven op roemde? vroeg de engel, zich weer verwonderend.

— Ik weet het niet, antwoordde de man en schoot haastig zijn bovenkleed uit. Maar hier is vast mijn buis. Ik heb er zes goede daalders voor betaald, en laat het u nu voor drie, omdat het al erg versleten is.

En lokkend hield hij het gelapte buis den engel vóór, loerend met gretige oogen, of de daalders komen zouden.

Maar hulpeloos keek de engel hem aan.

— Waar haal ik u drie daalders vandaan? stamelde hij.

Zonder aarzelen schoot de man zijn buis weer aan.

— Ik ben een arm man, sprak hij vastbesloten; en ik wil niet bedrogen worden.

En meteen rukte hij zijn houtlast weer op den rug.

Even verwonderde de engel zich er over, dat de man zijn armoe nu wéér op andere wijze gebruikte; maar hij nam geen tijd tot vragen en zei trotsch:

— Geef hier uw buis! Ik bied er u de eeuwige gelukzaligheid voor!

Maar met grimmigen oogen-lach van onder de borstelige brauwen keek de man hem aan.

— Meen je, dat je een arm man zijn laatste kleed kunt koopen met een belofte? vroeg hij.

En hij schokte den houtlast vaster op zijn rug en wees arm-gestrekt naar de stad onder aan de rots en sprak:

— Zie naar omlaag! Allen die daar gaan, kennen de belofte der eeuwige gelukzaligheid; maar hier op aarde worden ze liever betaald met zichtbare munt!

En hij lachte schor dat zijn reutel-borst borrelde, en smaalde:

— Ga naar God, en vraag hèm dat hij u kleeren schaft zonder geld!

Toen werden zijn oogen weer bang, en hij bekruiste zich en zei kermend:

— Ik ben een arm man! Het is niet mijn schuld dat ik u mijn kleed weigeren moet!

En hij ging, rondgerugd en hoofdgebogen heen, langs den engel, die mismoedig ter aarde zag en dacht: Het is dan wel zoo, dat God ons, engelen, slecht behandelt!

En mismoedig zette hij zich aan den rotsrand en zag neer in de stad, en peinsde:

Wat helpt het mij, een van God's uitverkorenen te zijn, als men op aarde geld behoeft om kleederen te koopen!

En hij zat, en zag mismoedig neer op de stad, waar in volle straten fraai-gekleede menschen wemelden; en hij voelde zich zeer verlaten.

Tot plots een sterke stap achter hem klonk, en hij omziende zag een man, rijk gekleed in zijde en fluweel en met wapperende veerenhoed. Hij hield het hoofd geheven; en aan den greep van zijn degen, waar hij zijn hand klemde, vonkelde 't van diamanten.

— Héla, hoor mij! riep de engel.

In toorn voorhoofd-fronsend bleef de man staan, en klemde de hand sterker om het schitterend gevest.

— Wat wilt ge? vroeg hij, met in donkeren trots flitsende oogen.

— Ik ben een engel, zei de engel, nader tredend; en ik vind mij zeer in verlegenheid.

— Dat is onzin! antwoordde de man. Ik heb op aarde nog nooit engelen gezien; en velen twijfelen er aan, of er daarboven wel zijn! Ge hebt zeker uw kleed verpatst voor drank. Ga op zij en laat me door! of bij God....!

— Wáárom dreigt ge bij God, als ge aan zijn engelen twijfelt? vroeg de engel, heffende de blanke hand. Ziet ge dan niet mijn vleugelen die me van God hierheen brachten?

Smalend lachte de man.

— Ge zijt een grappemaker, sprak hij. Wacht tot er kermis is in de stad en vertoon u dáár! Er zal rond u en uw aangeplakte vleugels evenveel toeloop zijn, als rond de tent van een veile vrouw, die haar borsten vertoont, zeggende dat ze een vischstaart heeft en meermin heet!

En trotsch wilde hij verder gaan.

Maar de engel trad hem in den weg en sprak:

— Ga niet heen, gij die dreigt bij God! maar hóór mij! Ik bied u de eeuwige gelukzaligheid voor uw kleed!

Met hoonenden oog-blik mat de man den engel, en zei toen:

— Wie meent ge dat ge vóór u hebt? Ik ben rijk, en ik ben een koning! Voor mijn eeuwige gelukzaligheid wordt gebeden in alle kerken; daartoe behoef ik uw voorspraak niet! Maar zonder kleed kan ik geen drie schreden gaan, of ik waag mij aan spotternijen van den eersten kinkel!

En breed in zijn koningstooi vervolgde de man zijn weg.

Droevig staarde de engel langs zijn blank engelenlijf, en dacht:

— O God, de Goede, waarom hebt gij ons, engelen, dàt onthouden wat uw aarde-kinderen méér is dan de eeuwige gelukzaligheid?

En hij keek omhoog en peinsde:

— Niet meer kan ik goed noemen u, die zóó hooge gave geeft, aan schepselen minder dan ik ben!

En terwijl de engel zóó omhoog keek en leed-peinsde, voltooide zich in zijn hart het altaar der ontevredenheid, waarop alle aardeschepselen leggen hun liefste offers.

Maar toen hij weer neerzag, knielde daar dicht bij hem een klein meisje, wier lichte stapjes hij niet had hooren komen in zijn zware smart. Ze had vruchtjes geplukt, die groeiden in de holten van de rots; en het liedje dat ze daarbij neuriede, lag nog in zonnige blijheid op haar gezicht. En het was of ze zijn wijsje veranderd had in woorden, terwijl ze sprak:

— Je bent een engel! Je bent een engel! Ik wil je àlles geven, als je mijn naam noemt bij God!

— Alles is niet noodig, zei de engel; en hij glimlachte voor het eerst weer na lang. Ik wilde alleen maar een kleed om me te kleeden... maar het jouwe is me te kort.

— Wat lach je lief! antwoordde het meisje. Ik zal het mijne lengen!

— En je schoentjes zijn me te klein, zei weer de engel, zijn hand leggend op het hoofdje naar hem òp van het meisje.

— Wat is je hand zacht, kwam weer het meisje. Ik zal mijn schoenpunten afknippen!

— Wel wil ik je naam noemen bij God, sprak de engel, de twee gevouwen handjes van het meisje tusschen de zijne nemend. Maar je kleertjes kan ik niet dragen!

En hij voelde zich gelukkig als in lang niet.

Nu sprong het meisje op.

— Dan zal ik kleeren voor je stelen! riep het, de rots afrennend naar beneden, waar de stad lag.

En met zijn glimlach zag de engel haar na, want hij wist niet wat stelen wàs...

Maar in den schemer, die nu viel, stal het meisje een fluweelen kleed; en niemand wilde haar gelooven, toen ze schreiende zei, dat het was voor een engel, die daar boven op de rots haar wachtte....

En haar moeder en broertjes kwamen schreiende, en haar vader kwam woedende, om te zeggen dat ze zoo slecht was....

En de engel wachtte vergeefs, met zijn glimlach die weer verstierf in den vallenden nacht, op het meisje dat hem kleeren zou stelen, als hij haar naam noemde bij God. Maar hij wist niet wat stelen was, en wist niet dat stelen gestraft wordt door de menschen, ook al doet een van hen het om kleeren te

brengen aan engelen, die naakt wachten in den nacht...

Wel, toen het meisje niet kwam, voelde de engel de gansche verlatenheid van een aardenacht alleen.

En hij lei zich aan den rotsrand en zag in de lichtende stad waar hij zich naakt niet durfde wagen, en peinsde:

— God heeft mij dan wèl verlaten!

En hij keek naar de komende sterren, en dacht:

— O God, de Goede, ik wist niet dat ge zóó wreed kondt zijn!

En hij boog zich tegen de aarde, en sloot de oogen, en voelde zwaar in zich liggen, het bewustzijn dat God van deze aarde een goede boodschap wachtte....

* * *

Bij 't eerste morgen-komen ontwaakte hij en wendde stil het gezicht naar 't kim-lichten waar de zon kwam, langzaam de lucht aanaanvlammend.

O God, de Goede, hoe kunt gij, die zóó schoone werelden schept, zóó wreed zijn voor uw liefste kinderen, peinsde hij weer.

En hij dacht:

Zou het misschien zóó wezen, dat alle schepselen gelukkig zijn, en maar alleen niet de engelen?

En lichter in zijn hart werd het bewustzijn dat God hem naar de aarde gezonden had om een goede boodschap te brengen.

En hij wendde zijn oogen om naar den grond, en zag een wormpje dat er zich kronkelend uit omhoog wrong.

Zie, dacht de engel, dit wormpje al dadelijk lijkt mij gelukkig: het behoeft geen kleed om te kunnen leven! Het kruipt weg in de aarde en kan licht naakt zijn!

En hij boog zich bij het wormpje en vroeg:

— Je bent zeker gelukkig?

Maar nijdig stak het wormpje zijn spits kopje op.

— Waarom vraag je dat? vroeg het dof. Is het om mij te bespotten? Of ken je ellendiger dieren dan wij? Moeten we niet in de aarde wroeten en ons voeden met vuil? Zijn we niet ons halve leven in donker? Azen niet alle vogels op ons?

In het dichte hout, wat lager aan de rots, lachte een specht.

— Hoor! zei het wormpje. Hij kan licht lachen! Hij vliegt langs de lucht en wiegt zich in 't groen! En hij voedt zich met ons! Ik mag wel maken dat ik wegkom; want misschien loert hij op me!

En met een wanhopige om-kronkeling boorde het wormpje terug in het gaatje waaruit het opkwam, en trok er zich heelemaal in weg, zoodat het leege zwarte stipje in de aarde den engel aankeek als een klein uitgestoken oog, waarin de waarheid der ziel dood was.

Even keek de engel nog naar dat roerlooze stipje; toen stond hij op. Verwondering hield zijn hart wìjd open in verwachten; en verstild in zijn verwondering daalde hij de rots af en ging waar de specht-lach lokte en vroeg, omhoog ziende tusschen het blauw-vochte loof:

— Jij, die zoo lacht, bent dan zeker wel tevreden?

Spits-snebbig keek de specht naar beneê, van af den boomstam waarin hij vastgeklauwd zat; maar toen zag hij weer vóór zich, om te tikken tegen den stam, er zóó een oorworm uitjagend, dien hij eerst opat. Daarna boorden zijn donkere oogjes naar beneden en lachte hij verachtelijk, dáárachter roepend:

— Je lijkt wel gek! Is er een ellendiger dier dan ik? Denk je dat 't prettig is, altijd in de lucht te moeten blijven? Gisteren heb ik mijn jongste dochtertje verloren! Een rat at het op, toen het even op een mos-propje tusschen de stammen zat. En toen ik daarom huilen wou, toen lachte ik! Meen je dat het plezierig is, altijd te moeten lachen, ook al heb je 't ergste verdriet?

— Neen; maar... wou de engel beginnen, nog wijder in verwondering zijn hart; maar de specht snibde bits:

— Praat niet tegen! Dat helpt niet! Gisteren zocht ik wormpjes op een boomtak die over het water hing. In dat water zag ik de visschen springen. Die hebben het eerst goed! Och, wat zou ik graag een visch zijn! En je kunt ook wel merken dat ze het goed goed hebben! Altijd zwijgen ze!

En met een langen lach, die nu den engel

klonk als een mismaakte jammerklacht, vloog de specht verder.

De engel boog het hoofd.

Dat is heel zonderling, peinsde hij.

En hij dacht: Ik wil dadelijk de visschen zoeken!

Toen, donkere peinzing over het lichte gelaat, hief de engel het hoofd op en daalde zoekend nog meer naar de laagte, tot hij aan een breed, blauw water kwam, dat zilverlichtte in de morgenzon. Ernstig stonden er rond de bronzen boomen, en staken hun loovers als groote, groene vaandels uit, of ze de zon welkom toe-vlagden. Overal streepten en bogen en stipten frissche schitteringen: tusschen het blauw-glanzende lisch en het blonde riet langs den kant, en rond de dikke randen van de groote, gladde waterleliebladen middenop; en waar de wind het water even rimpelde, was 't als een geflits van lichtend zilver-strooisel; en als hij ruischrebbelend weg-schoot door de dan traag wuivende loover-vaandels, vielen zilver-lichtende droppels in 't aan zilverende dobberingen op-bobbelende water, en cirkelden zilver-lichtende kringen naar elkaar toe en dooreen, zoodat 't leek of een lichtende feeë-hand lichtende letterkrullen kraste op 't blauwe water.

Eerst zag de engel niets dan al dat zilvergeschitter; toen begon hij ook het andere te zien en te hooren, en zag langs den kant de kijkende bloemen, die haar spiegelzusjes zochten in het water, en de glanzende halmen, die alle aan hun spits een dauw-diamant droegen. En hij hoorde de vele vogels die overal waren, in de boomen en in het riet en onder de varens, die langs de boomstammen waaierden, wild dooreen, in speelsche weelderigheid.

En hij hoorde ook nog de andere stemmetjes, die overal opkwamen van uit het mos en de boomschors, en zag de kleine insecten, die overal woonden, klimmen en kruipen naar elken tip om de zon te zien.

De donkere peinzing op het gelaat van den engel verhelderde.

Wie hier wonen mòèten gelukkig zijn! dacht hij hoopvol, en keek over het lichtende water, waar boven-uit telkens een vlug vischje sprong, met een korte schittering, die dan wegschoot als een kleine bliksemflits in 't opbobbelend water, weg-schoot tusschen de lichtzoekende waterplanten op den bodem, dan buigzaam wendend en voort-bewegend als een water-wandelaar in een wonder-bosch.

Hoopvol zette de engel zich aan den waterkant tusschen varens en lisch, en keek de zon in 't gezicht, die aan een open plek tusschen de stammen rees. Als glanzende schilden stonden achter hem uit zijn witte wieken; als een aureool was zijn blond hemelhaar rond zijn lichtend gezicht; en als ronde, blauwe sterren straalden zijn oogen hoop uit naar de zon. Toen liet hij de armen rusten op de knieën, deed het gezicht in de handen zinken, boog zich over het water, en glimlachte . . . .

En aangelokt door de blinking van zijn glimlach, kwamen honderde visschen gezwommen en keken nieuwsgierig naar hem op, stilstaande in het water met alleen bewegen van de golvende vinnetjes.

Dieper boog zich de engel over het zonnekaatsende water, en zei:

— Wat zul jullie wel gelukkig zijn!

Maar heffend de domme kopjes, en slaande de snelle staartjes, riepen de visschen dooreen:

— Gelukkig? Wie? Wij? Vraag je dàt? Bekláág ons! Bekláág ons! We zijn gevangen! Voor àltijd gevangen! Gelukkig is wat gáán kan! Wat stáán kan! Wat rond kan loopen over de aarde! Wat leven kan in de lucht! Maar wij! Maar wij! O! Ach!

En de vischjes begonnen zóó dooreen te schetteren, dat de engel niets meer verstond; tot ze plots alle wegschoten voor een grooten snoek, die wijd den scherpen tanden-bek sperrend begon:

— Ik hoorde in de verte je domme praat, en kom eens even de waarheid zeggen, omdat dat grut maar dooreen schreeuwt. Je vroeg of wij niet gelukkig waren; en ik zeg je: neen! neen! we zijn de ongelukkigste wezens op aarde, want we zijn levenslang gevangen in dit ellendige water! Toevallig vannacht dacht ik dat nog. Toen kwam er hier een hert drinken. Wat zijn wij toch achtergesteld bij alle dieren, dacht ik; maar vooràl bij het hert! Zóó te kunnen rennen!

De grond dreunt, het water trilt er van als er een voorbij vliegt! En hoe sterk is niet zijn gewei, en hoe groot is niet zijn lijf! O! hoe ver staan wij achter bij hem! En 't ergste is, dat we alles zwijgend moeten lijden! Een stem hebben we niet! Spreken kunnen we niet; we moeten altijd zwijgen.

Nog verder sperde de snoek zijn bek, en hij zou zeker nog heel veel gezegd hebben, als er niet juist vlak bij hem een kikvorsch in 't water gesprongen was, wat hem onder deze omstandigheden zóó verschrikt weg deed schieten, dat hij vergat er naar te happen.

Eenzaam zat de engel in de omhoogkomende zon, die alles in brand begon te zetten. Als blanke vlammen laaide zijn vleugels achter hem; zijn blond haar gloeide ros, en met blauwe vlammen brandde de smart in zijn oogen. Zou hij dan God deze boodschap moeten brengen? Zou hij moeten zeggen: God, de Goede, géén van uw schepselen is tevreden? God, de Goede, het schoonheidscheppen dat ge sinds eeuwen deedt, was vergeefs: géén geluk geeft ge daarmee uw kinderen?

Hij staarde over het nu nog feller lichtend water, en hoorde in de grashalmen tusschen de stammen de krekeltjes tjirpen, en hoorde een lijster omhoog de alleene-stem zingen tusschen het koor, en zag om de bloemen bijen zoeken, zacht zoemend als van vrede, en merkte hoe verderop in 't bosch eekhoorntjes elkaar hun vreugderoep toe-gilden.

En hij dacht: er is toch vreugde in dit alles! En hij peinsde: mij maakte toch de lieflijkheid van dit alles zóó zalig, dat ik een poos vergat, hoe God mij een kleed onthield!

En peinzend hief hij zich, en wandelde door de smaragden lanen van een zon-doorzegen bosch, tot plots van achter een dikken boomstam een hert hem aankeek, in angstig staren of wie daar kwam geen kwaad wou.

Vóór-vrees voelend bleef de engel staan, en vroeg, zóó zacht dat het hert niet schrikte:

— Ben je gelukkig?

Het angstig oog van het hert verzachtte in weemoed.

— Kun je dat mij vragen? vroeg het. Weet je dan niet, hoe mijn heele leven is: vluchten van eenzaamheid naar eenzaamheid? Is er schriklijker lot? Soms denk ik dat alles jacht op me maakt! Menschen en dieren. O, ik leef in eeuwige vrees! Daags durf ik me niet onder den onbedekten hemel wagen! Dan lijd ik liever dorst, dan dat ik me toon op een open plek waar water is. En 's nachts, als ik dat even durf, kijk ik zelfs in angst naar de dan bloot komende sterren, of die niet òp me zullen vallen, en dan doet hun licht, trillend in de golfjes die mijn drinken maakt, me wegschrikken.

En droevig boog het hert zijn gewei-gekroonde hoofd.

— O, spreek zoo niet! smeekte de engel. Het kàn niet zijn, dat je zoo ongelukkig bent! Hoe snel zijn je voeten! hoe sterk is je gewei?

— Sterk is mijn gewei, zuchtte het hert; maar zwaar maakt het mijn vlucht. En als mijn voeten snel zijn, dan is het alleen omdat ze angst dragen....

Met hield het hert den nek dood-stil en snoof, dood-bang de oogen, met trillende neusgaten de bevende boschlucht in.

— Hoor! fluisterde het. Ze komen! Menschen en dieren komen! Maar gelukkig zijn ze nog ver! Ik kàn nog vluchten...! Vaarwel! En als je wéér één van de onzen ziet, bespot ze dan niet, door ze te vragen naar hun geluk!

En werpend het gewei in den nek sprong het hert met razenden vaart weg, achter de stammen die hem stil nazagen.

Ook de engel zag hem na; en als een klauw omklemde droefheid zijn hart, toen hij hoofd-gebogen verder wilde gaan.

Maar uit de verte klonken hoornsignalen; en snuivend langs den grond stoven groote honden voorbij, weg-pijlend langs de stammen. Ook paarde-gedravel naderde en deed den grond dreunen.

Snel verborg de engel zich achter een breeden boomstam.

Na een poos kwam de jachtstoet voorbij. Daar, trotsch te paard, zat de trotsche man die den engel gisteren zijn kleed geweigerd had; en het kleed dat hij nu droeg, was nog fraaier dan dat van gisteren. Naast hem, op een fluweel-behangen schimmel, reed een vrouw, zóó schoon gedost, dat de engel

even de oogen sloot, om maar niets meer te zien van de fiere ridders en schoone ridder vrouwen die volgden, met vroolijke gezichten, en vluchtige woorden van scherts tot elkaar.

Eindelijk, toen de engel de oogen weer opende, keek hij langs zijn naakt engelenlijf en peinsde:

Het is alles leugen wat anderen zeggen van hun ongeluk! Ik zie ze gelukkig zijn! En ik vind dat ze tevreden kunnen wezen elk naar hun aard!... Maar ik! Heeft God mij niet een kleed onthouden? Ga ik niet naakt over de aarde, waar mijn minderen pronken in schoonsten dos?

En verdolend in gepeins wandelde de engel verder. En hij wandelde nog vele dagen en nachten, altijd vragend naar geluk, en het nimmer vindend bij dengene dien hij er naar vroeg. De roos, die stak, wees hem in afgunst den netel, die brandde. De anemoon, die kroop, beleed haar ontevredenheid, benijdend den klimop die klom.

En zoo verwees de egel hem naar het zwijn, het zwijn naar den stier, de stier naar het paard, het paard naar den tijger, tot eindelijk de leeuw hem verwees naar den mensch, den eenigen die hem, den allersterkste, door list overwinnen kon.

De engel nu was moe geworden van moedeloosheid; en daar hij wist, naakt, bij dag de menschen niet te kunnen naderen, zocht hij een eenzame plek en lei er zich te rusten, wachtende den nacht. Als die gekomen was wilde hij gaan en vragen de menschen naar hun geluk.

Maar in zijn groote moeheid sloot hij de oogen en sliep, tot hij wakker werd van een zware zucht in diep nacht-zwart.

Loom richtte hij zich op, en zag een donkere gedaante die langs hem ging.

Een mensch, dacht de engel, bevende van vrees om te vragen; en hij vroeg:

— Waarom zucht je?

Pal bleef de gedaante staan; zij was nog zwarter dan de haar omhullende nacht, en daardoor zag de engel hoe zij het hoofd wendde, terwijl ze vroeg:

— Wie ben je?

— Ik ben iemand die er zich aan wondert dat een mensch zuchten kan, zei de engel, zich aanjagend tot moed.

— Dan ben je zeker een engel, antwoordde smartelijk de gedaante. Alleen die kan zich wonderen aan een zucht. Wij menschen wonderen ons alleen om een lach!

— Ik ben iemand die er zich aan wondert hoe 't hoogste wezen der wereld zuchten kan, herhaalde de engel, in laatsten hoop-wil zijn stem verheffend. — Wie gaat als hij geheven als een god? Wie draagt als hij fraaie of nuttige gewaden? Wie heeft als hij macht over planten en dieren dat ze hem dienen. Gaf God, de Goede, hem geen wouden en waters en statige steden? Schonk God, de Goede hem geen wijsheid en weten boven àlle andere schepselen?

Even zweeg de engel: ze hoorende uit zijn eigen lof, overstelpte de groote rijkdom der menschen hem, en met felle stem voer hij voort:

— En gaf God, de Goede, hem niet de macht om zich schoonheid te kneden uit stof? Maakte hij hem niet tot een schepper, evenbeeld van zichzelf? En welfde God, de Goede, boven hem niet denzelfden hemel die blauwt boven al het andere? En zendt hij hem niet alle dagen dezelfde zon die licht laait overal? Schaam u! Schaam u! die zuchten kunt, en zóó rijk zijt!

Méér nog wilde de engel zeggen, zoo stapelend waarde op waarde, tot een toren van verwijt; maar met ontzachlijke stem benam de gedaante hem de zijne.

— Zwijg! riep zij. Zeker gaan wij menschen rechtop; en bekleed zijn wij met waardigheid als een God; maar onze oogen boren vergeefs naar het raadsel achter de sterren. Voorwaar, òns zijn de wouden, de waters en de statige steden; maar in ons ligt zwaar als een steen op beekjesbodem het geheim van ons leven, en uit ons rijst als een in smart wortelende, door smart gevoede boom, de onvrede met onze door God geknotte wijsheid. Zie, ik ben niet een der minsten onder de menschen. Ellende noch armoe heb ik gekend, en sterk is mijn lijf, en sterk noemen velen mijn denken; maar nimmer was vrede mijn deel, en ik heb den worm benijd, die gedachteloos voortleefde in vuil, en ik heb gebeden om vrede tot mijn adem brak, en ik heb geknield om vrede tot mijn knieën kneusden.

Toen heb ik gehuild om waanzin: waanzin die me een weten vóór-tooveren zou, dat niet bestaat op aarde; maar boven mijn huilen uit rees als een wreede bloem mijn rede, zoekend het licht, God, de Kern der Kennis.

En nu blik ik in den nacht en vloek het leven, vloek de rede, vloek het gevoel: God, die in ons lei dat onmachtig verlangen naar Zichzelf, en ik vloek mezelf, en laad mijn vloek op mijn kinderen, die na mij zullen kermen naar het onweetbare.

En ik ben moe, met de allen die rondom mij zijn.

Zoo ge een engel zijt, zeg dàt God!

En hoofd gebogen ging de gedaante weg, in het donker dat hem opnam.

Tot ijskou verkild stond de engel in den nacht, als vlammen van kou waren zijn vleugels achter hem, en zwarte kou kroop hem tusschen de trillende leden.

— O God, God de Goede, kermde hij.

En op den kouden, zwarten grond liet hij zich neervallen, als een waardeloos ding dat zichzelf weggooit.

Lang lag hij daar, verstild in medelijden met God, dien hij deze boodschap zou moeten brengen; tot een weenende stem hem voorbij-zong:

— Ik zoek een engel, ik zoek een engel!

— Hier ben ik, antwoordde zacht de engel, die de stem herkende.

En in het donker boog zich bij hem, het meisje dat hem een kleed had willen stelen. Ze zoekende, kuste zij zijn handen, en zei snikkende van vreugd:

— O, ik heb je gezocht! Ik heb je gezocht! Zie, mijn kleertjes zijn lang, al tot over mijn enkel; en mijn haren hebben ze aan strengels rond mijn hoofd gelegd. Moeder ze[illegible]: dat paste zoo. En àl die jaren heb ik je gezocht. . . .

— Jaren? . . . vroeg de engel die niet wist van tijd.

— Jaren, jaren, o, zoo lànge jaren! vreugde-snikte het meisje. En ik werd zoo bang dat ik je pas wéér zou zien, als ik alles vergeten was wat ik weet. Want telkens als mijn jurkje langer werd, merkte ik, dat ik wat vergeten was; en toen ze mijn haar rond mijn hoofd legden, was het of ik vleugelkleppen hoorde van een engel die uit me wegvloog. En ik werd zoo bang dat ik je mijn kleeren niet zou willen geven, zoodra ze lang genoeg waren. Want moeder zegt, dat je wijzer wordt met de jaren; maar wat zij wijzer noemt, noem ik slecht; en wat zij slecht noemt, noem ik goed. En dat zal zoo zijn tot mijn kleedje sleept. Dan ben ik alles vergeten wat goed is, en weet nièts meer, nièts meer; net als de andere groote menschen.

— Als je dan nog wéét, meisje, als je dan nog wéét, zeg mij dan, wat ik God antwoorden moet, kermde de engel, de handen van het meisje in de zijne nemend, en naar haar opziende in den nacht. God heeft mij naar de aarde gezonden, om te vragen aan al zijn schepsels of ze gelukkig waren; en overal waar ik kwam waren het leed en de onvrede; en overal waar ik vroeg antwoordde mij een klacht.

— Neem mij in je armen; dan zal ik je alles zeggen wat ik weet, zei het meisje. Mijn oogen wil ik dan sluiten en kijken in de stilte van mijn hart, waar al vergeten dingen op zullen staan: dingen die ik wist, toen ik nog zóó klein was, dat ik niet spreken kon, en dáárom schreide.

En ze boog haar hoofd aan de borst van den engel, en hij spande zijn armen om haar heen en luisterde.

En ze sprak:

— Zeg God, dat al zijn schepselen tevreden zijn in elkaar; want zóó is het hier, waar ieder maar het geluk van den ander ziet en niet zijn eigen . . . .

Maar zeg God niet wat ik je nog meer vertellen zal.

Op aarde kan er geen leven zijn zonder de onvrede van het verlangen; want uit verlangen wordt het hoogere geboren. En verlangen naar hooger is in de lucht van de aarde die we inademen; en verlangen naar hooger ademen we uit.

Vroeger heb ik zeker nog meer van dit alles geweten; maar in de stilte van mijn hart zie ik al veel doode dingen: die zijn vermoord door de slechte wijsheid van hen die al lang slepende kleeren droegen. . . .

Toch weet ik nog dit:

Zonder verlangen zijn alleen de dooden, die opgelost werden in God. Want God is het Verlangen zelf; en het Verlangen kan niet naar Zìch Verlangen. En omdat God het erlangde Verlangen is, het einde van alle Verlangen, weet hij ook niet de pijn in ons, diè nog verlangen.

Maar zeg dit God niet...!

Gisteren is er in de stad een vrouw ter dood gebracht, die haar kind vermoord had. Toen ze haar vroegen, waarom ze dit deed, antwoordde ze: „Ik had medelijden met God". Al de menschen meenden toen dat ze zich gek hield en slecht was; maar ik begreep wat die vrouw bedoelde, en dat ze niet gek was en niet slecht; maar beter dan àl de anderen: ze had medelijden met God die ons misschien hoort kermen zonder te kunnen helpen, die ons misschien ziet lijden zonder ons te kunnen begrijpen, omdat hijzelf het volstreden Leed is; en ze wilde niet dat God haar kind zou hooren kermen zooals zij dat gedaan had.

En nu weet ik niets meer! Morgen zal mijn kleedje slepen, én dan zullen ze zeggen dat ik wijs ben; en ikzelf zal meenen dat het een droom was, toen ik weende aan het hart van een engel.

En snikkend boog het meisje haar hoofd, weenende om het vele dat ze vergeten was en om het vele dat ze nog vergeten zou.

Maar een lichtende juichtoon vloog op uit het hart van den engel; want hij wist dat het meisje waarheid sprak. Had ook hij niet gekermd in onvrede van verlangen, omdat de menschen een kleed droegen en hij niet?

Onvrede en smart van verlangen was het leven der aarde; en God's schepselen konden alleen maar elkanders geluk zien, en niet hun eigen.

— Schrei niet, schrei niet, troostte hij het meisje. Je hebt mij hoop gebracht. Ik zal God zeggen wat je me vóórzei: God, de Goede, uw schepselen zijn tevreden in elkaar. En van de smart die ik zag, zal ik niet spreken, uit medelijden met Hem.

Maar plotseling zonk weer moedeloosheid over het hart van den engel.

— Alleen vrees ik, dat God de smart die ik zag, in mijn oogen zal zien, zei hij.

Nu stond het meisje op, en trok den engel tot zich omhoog.

— Kom mee, zei ze, ik zal uw oogen uitschroeien.

Sprakeloos gingen beiden nu in den nacht, tot ze bij een hut kwamen waar houtvuur glom. De hut stond open, en er was niemand in. Die er woonden waren nog niet thuis uit de stad, waar ze de terechtstelling gezien hadden, van de vrouw die haar kind vermoordde.

— Kniel nu en zie me aan, zei het meisje.

En terwijl de engel knielde, gloeide ze een pook aan in het opvlammend vuur, en brandde er hem sissend de oogen mee uit.

— Morgen zal ik meenen dat ik dit gedroomd heb, zei ze. En overmorgen zal ik zeggen dat de vrouw die haar kind vermoord heeft slecht was. Gelukkig dat ik je gevonden heb vóór mijn kleedje sleept; want anders zou ik niets meer geweten hebben.... Kom nu mee en ga naar God. In jouw oogen, de eenige die weten, zal Hij de waarheid niet zien.

En ze leidde den engel naar buiten, en kuste zijn voeten, en ging waar haar moeder wachtte met haar langere kleed, en de gewone wijsheid der menschen....

* * *

Langzaam klapwiekend vloog de engel omhoog: hij wist waarheen; en toen hij de hemelvreugde zich voelde omglorieën, zonk hij in God's armen en sprak:

— God, de Goede, het was wijs, en wel, en waardig wat ge deedt; want al uw schepselen zijn tevreden in elkaar, en het is op aarde als een kringloop van geluk.

En toen God hem in de oogen wilde zien, om er de waarheid van zijn woorden in te lezen, vond hij twee leegten, waarin hij nooit de waarheid vinden zou.

En hij her-begon zijn werk van schoonheid-scheppen en van geluk geven; want hij had niets dan de woorden van den engel

. . . .

En zoo is het gebleven tot op dezen dag.

WATERLOO 1815—1905. DOOR C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

Veel is er reeds over den laatsten worstelstrijd van Napoleon geschreven, weshalve het in onze bedoeling ligt den eigenlijken veldslag onbesproken te laten, doch ons in de volgende regelen te bepalen tot het mededeelen van eenige weinig algemeen bekende bijzonderheden, welke met het Waterloodrama in nauw verband staan.

Het Napoleontische tijdvak toch blijft om zijn kort bestaan, de snelheid waarmede de gebeurtenissen afwisselden en zijn onvergankelijken wapenroem een eigenaardige bekoring uitoefenen.

Vooral nu we leven in den tijd van het nu en dan herdenken der historische feiten van beteekenis, zij 't vergund het onderwerp in quaestie onder het oog van belangstellenden te mogen brengen.

Na een reeks van zegepralen zag Napoleon zich ten slotte in 1814 op zijn beurt verslagen. Hij deed afstand van de regeering — 6 April 1814 — en verkreeg als souvereingebied het eiland Elba. Lodewijk XVIII kwam nu in zijn plaats op den Franschen troon, dien zijn broeder Lodewijk XVI had verlaten om het schavot te beklimmen. Voorts bracht het verdrag van Parijs Frankrijk binnen zijn oude grenzen terug en vereenigde België met Holland. Al spoedig bleek, dat de Fransche uitgewekenen door de revolutie niet wijzer waren geworden, daar zij meenden het oude régime met zijn privilegiën te kunnen herstellen. De geest in het leger werd de regeering vijandig gezind, geheel Frankrijk morde, waarvan Napoleon natuurlijk niet onkundig bleef en waarin hij het middel zag, om zich nogmaals van de verloren heerschappij meester te maken. Zijn rustelooze natuur dreef hem nu eenmaal tot forsch ingrijpen, terwijl hij meer dan eens zich in zijn omgeving uitliet, dat hij op het eiland Elba niet verkoos te sterven daar voor hem, voor zijn roem zelfs, een tragisch einde te verkiezen was boven een rustigen ouderdom in gevangenschap.

Eindelijk wanneer de omwenteling door zijn zendelingen is voorbereid, wanneer de troon der Bourbons reeds genoegzaam ondermijnd is, doet Napoleon den beslissenden stap. Heimelijk scheept hij zich den 26sten Februari 1815 met duizend man in en ankert den 1en Maart d. a. v. in de golf van St. Juan. Snel verbreidde zich nu de mare van zijn landing in het zuiden van Frankrijk, terwijl de troepen, welke Napoleon tegemoet gezonden werden om zijn opmarsch te stuiten bij het terugzien van hun keizer, door dezen als 't ware geëlectriseerd, zich zonder te bedenken bij hem aansloten. Wat baatte de grootspraak van den Minister van Oorlog, Maarschalk Soult, die in een proclamatie aan het Leger de soldaten aanspoort om de leliën-banier geschaard te blijven*) of de holle woorden van Maarschalk Ney, die zijn vorst plechtig verzekert, dat hij Napoleon „als een wild dier in een ijzeren kooi" naar Parijs zou brengen?

Het wederzien van den Corsikaanschen overweldiger was hun evenals anderen te machtig; hij hypnotiseerde hen als 't ware, van daar dat zijn opmarsch naar Parijs een triomftocht gelijkt.

Bij het aanbreken der honderd dagen komt de rentestandaard van 78.75 fr. op 71.25 fr.

Napoleon had tevergeefs pogingen aangewend, om het onheil af te keeren, dat om hem samen trok, niettegenstaande hij getracht had de bondgenooten tot vredelievende inzichten te brengen, of verdeeldheid onder hen te zaaien.

Geheel Europa wapent zich en machtige legers richten zich naar Frankrijks grenzen. Midderwijl concentreert Napoleon in alle stilte binnen weinige dagen 125.000 man in de omstreken van Maubeuge. In België heeft Blücher aan de Maas 120.000 Pruisen en Wellington aan de Schelde 100.000 Engelschen en Hollanders vereenigd. Dit doet Napoleon inzien, ten einde zijn veldtochtsplan kans van slagen te geven, zich snel tusschen beide legers te moeten plaatsen, met het voornemen zich eerst met zijn overmacht op Blücher en daarna op

*) Vergl. A. Sallé. Het staatkundig leven van den maarschalk Soult, uit het Fransch vertaald door J. M. A. E. van Swieten, 1835.

Wellington te werpen. Dit plan was voortreffelijk bedacht en weinig deed vermoeden dat het niet zou slagen; alles hing echter van den eersten uitslag af, zoodat er met voortvarendheid gehandeld moest worden.

Het verloop van den slag te schetsen ligt — zooals reeds gemeld — buiten ons bestek doch we zullen beginnen met ons te bepalen tot het geven van de weinig bekende opgaaf, waaruit het gevolg, dat Napoleon's laatsten veldtocht meemaakte, bestond. Het waren de volgende personen:

Groot Maarschalk Graaf Bertrand
Generaal Drouot
„ Corbineau
„ Flahaut
„ Dejean
Kolonel Bussy
„ La Bedoyère
Letort
} Adjudanten.

De heer De Turenne, Kamerheer.
„ „ De Guerchy, Hof-Fourier.
Generaal Foulert, Opperstalmeester.
Baron Mesgrigny
„ Canisy
} Stalmeesters.

Twee pages.

Ordonnans-Officieren: Kolonel Baron Gourgaud, St. Yon, Dumoulin, Lariboissière, St. Jacques, Planat, Lannoy, Résigny, Regnaut, Alfred de Montesquiou, Autru, Amillet en Chiappe.

Bernard, adjudant.
Fain
Authery
Fleury
} Secretarissen van 's Keizerskabinet.

.... Heelmeester.
Marchand, 1e Kamerdienaar.
St. Denis-Halix, 1e Jager.
Hovera, 2e Jager.

Wanneer Napoleon te velde trok vergezelde hem steeds een reisbibliotheek, bestaande uit werken van verschillenden aard en strekking. Op zijn laatsten veldtocht bestond zij uit niet minder dan zes volle kisten, en ten einde een overzicht te geven van het genre van 's Keizers litteratuur zullen we hier enkele zijner meegenomen werken vermelden. *)

Bible	8	vol.
Bossuet, Discours sur l'Histoire Univers	4	„
Du Bury, Histoire de Henri IV	4	„
Voltaire, Histoire de Charles XII.	1	„
„ La Pucelle	1	„
Histoire de Guillaume de Nassau (le Taciturne)	2	„
Histoire des Guerres Civiles d'Angleterre	1	„
Mémoires de la Corse	2	„
Révolutions de Corse	3	„
Mémorial de la Révolution	2	„
Almanach hist. de la Révolution		
De Martens, Traités de Paix	11	„
Anarchie de Pologne	4	„
Le Moniteur	48	„
Homère, Oeuvres	12	„
Ossian, „	3	„
Voltaire, „	70	„
Prévost, Manon Lescaut	2	„
La Fontaine, Psyché	2	„
„ „ Contes	2	„
Gilblas	4	„
Don Quichotte	6	„

Men weet niet welken grond Napoleon had om op den afval van het krijgsvolk en en de hulp der ingezetenen van België te rekenen. Hieromtrent werd hij door zijn spionnen kwalijk ingelicht, als zij den keizer mededeelden dat 't hem niet aan sympathie in de meeste provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden zou ontbreken.

Maar er waren ook andere redenen waarom Napoleon naar België oprukte en zich niet tot een verdedigende houding bepaalde. Bij het aannemen eener defensieve houding moest men kunnen rekenen op de bevolking, doch de toestand, waarin Frankrijk zich in 1815 bevond, was nu niet van dien aard om daarop te steunen. In Frankrijk was een sterke partij den Bourbons toegedaan die in sommige gedeelten van het land reeds de wapens had opgevat, zoodat het te voorzien was dat, wanneer de vijandelijke legers op Franschen bodem doordrongen, de opstand zich snel zou uitbreiden. In deze omstandigheden was het dus voor Napoleon raadzaam den vijand niet in Frankrijk af te

*) Deze opgaaf en die van 's Keizers gevolg is ontleend aan het geschrift „Bonaparte's Brieventasch," 's Gravenhage 1815. Op den 18en Januari 1815 werd te Charleroi een groote brieventasch buitgemaakt, welke naderhand naar Brussel opgezonden, als die van 's Keizers eersten Secretaris Baron Fain erkend werd en waarin zich o. a. eenige door Napoleon zelve eigenhandig geschreven stukken bevonden. De in die tasch gevonden documenten werden na, in het Hollandsch te zijn overgezet, in 1815 in 3 afleveringen uitgegeven, waarvan de netto winst ten bate van den onderstand der gekwetsten was bestemd.

wachten, maar snel daarbuiten tegen hem op te rukken. *)

Verplaatsen wij ons thans naar Brussel waar het Britsche hoofdkwartier in de „Rue Royale" gevestigd was. Het wemelde toenmaals in die stad van aanzienlijke vreemdelingen, inzonderheid van Engelschen, terwijl vele der sinds eenigen tijd in België vertoevende gehuwde officieren allengs door hunne huisgezinnen gevolgd waren. Tot de meest gezochte salons dier dagen behoorde die der hertogin van Richmond, wier echtgenoot er op rekende bij het Britsch-Nederlandsche reserve-leger met het een of ander commando te worden belast. Algemeen werd het gevoelen gedeeld dat Napoleon het voorloopig te volhandig had met den opstand in de Vendée, om een aanval in de Zuidelijke Nederlanden in den zin te hebben, doch zij die van Napoleon's voortvarendheid nimmer ooggetuigen waren geweest — en daartoe behoorde o.a. de Hertog van Wellington — zouden hieromtrent ingelicht worden. — Wel liepen er geruchten van Napoleon's nadering, maar dergelijke berichten waren reeds zoo dikwijls onjuist gebleken, dat men er weinig geloof aan hechtte.

In den avond van den 15en Juni zou het bekende bal bij de hertogin van Richmond in het „Hôtel de Galles" plaats vinden, waarop al wat Brussel schoons en aanzienlijks bevatte was uitgenoodigd en waar de Hertog van Wellington zeer laat verscheen. Alvorens naar het bal te vertrekken had de Hertog eerst nog een conferentie met den Pruisischen militairen attaché generaal von Müffling welke hierop neerkwam.

De hertog deelde dien attaché mede dat hij van den generaal Dörnberg uit Mons de tijding had ontvangen, dat Napoleon met zijn gansche macht naar Charleroi was opgerukt, en dienaangaande bevelen had afgezonden. Hij noodigde vervolgens von Müffling uit hem naar het bal te vergezellen, ten einde aldaar door hun verschijning de geheime aanhangers van Napoleon onder de genoodigden te misleiden en de welgezinden wegens de loopende geruchten gerust te stellen. Tegen middernacht verschenen beide in de schitterend verlichte zalen van het „Hôtel de Galles", welke vol genoodigden waren en waar zij den Prins van Oranje aantroffen, dien de Hertog aangemoedigd had zich, in de gegeven omstandigheden, niet te laat daarheen te begeven.

Juist toen het souper was aangevangen werd den Prins van Oranje door een kamerdienaar op een zilveren schaal een depêche van generaal de Constant Rebecque aangeboden. De brenger kapitein Webster had deze depêche, welke het bericht aangaande het verschijnen van den vijand te Frasnes inhield in een prachtigen rit van uit Braine-le-Comte in 1 uur 35 minuten — een afstand van 34 kilometer — overgebracht.

De Hertog van Wellington inmiddels van den inhoud dier depêche onderricht wilde eerst niet gelooven dat de vijand reeds op den straatweg naar Brussel verschenen was. *) Na eenige oogenblikken van overpeinzing zag de Hertog de noodzakelijkheid in zijn vroegere inzichten, namelijk de concentratie te Nivelles, prijs te geven, daar, in verband met een en ander, het bericht Quatre-Bras aan-

*) Vooral de geest in Bordeaux was in die dagen verre van gunstig hetgeen o. a. blijkt uit een rapport van den ordonnance-officier de Résigny aan den keizer dat luidt:

„De geest te Bordeaux is allerongunstigst. De burgerlijke ambtenaren zijn zonder moed, de vaderlandsgezinden worden eer verdrukt dan ondersteund, men scheldt hen voor JACOBIJNEN uit en belet hen werkzaam te zijn. Zij behoorden in een federatie te worden vereenigd om als een tegenwicht te kunnen dienen tegen de koningsgezinde partij, die zich overal in het Zuiden uitbreidt en dagelijks krachtiger wordt; deze laatste deelt geld aan alle kanten uit en beschikt over een menigte ondergeschikte agenten. Het kasteel Trompette wordt in staat van verdediging gesteld." (Bonaparte's Brieventasch, 's Gravenhage 1815).

*) De Engelschen, zooals door Robert Picard's penceel vereeuwigd is, doen het echter voorkomen alsof niet den Prins van Oranje maar den Hertog van Wellington die sensatiewekkende depêche was geadresseerd. Dit wordt ons verduidelijkt in het bekende werk van Kolonel F. de Bas „Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd" waaraan we de mededeelingen over het bal hebben ontleend en waar we op blz. 554 vermeld vinden „dat de Prins van Oranje eigenhandig op den brief van generaal Constant heeft aangeteekend: „Lettre du Génl. Constant m'annonçant que mes postes étaient attaqués à Frasnes. Je la reçus à Bruxelles et en donnant desuite connaissance au Duc de Wellington qui ne voulut pas le croire."

wees als vereenigingspunt voor het Engelsch-Nederlandsche leger. *)

Zoodra de dansmuziek na het souper zich weer deed hooren, nam de Hertog den Prins ter zijde. In 't kort deelde hij dezen zijn besluit mede om, ten gevolge der onrustbarende tijding, het vertrek der reserve uit Brussel een paar uur te vervroegen en deze naar Quatre-Bras te laten marcheeren. In stilte verliet de Prins nu het bal; hij vergat zelfs zijn sabel aan te gespen en na eenige rust genomen te hebben vertrok Oranje in galakleeding te paard naar Braine-le-Comte waar hij te half vier aankwam. De Hertog van Wellington vertrok eerst te drie uur. Al spoedig drongen trom en hoornsignalen om de troepen onder de wapenen te roepen tot de danszaal door, hetgeen alle feestvreugde deed verstommen. De militairen haastten zich afscheid te nemen, dat voor velen een eeuwig vaarwel werd, van wat hun sinds kort dierbaar was geworden. Zij spoedden zich vervolgens naar huis om van kleederen te verwisselen en daarna op marsch te gaan. De teerling was geworpen.

Een ooggetuige verhaalt ons omtrent het afmarcheeren naar Quatre-Bras der reservetroepen uit Brussel: †)

„Het was ruim één uur in den morgen van den 16en dat hoornsignalen door de straten weerklonken om den soldaat naar zijn loopplaats op te roepen. Het signaal trof tal van ooren, maar aangezien het nog duister was wekte het niet dadelijk ieder krijgsman uit den vasten slaap. De officieren evenwel waren sedert den vorigen avond in de weer geweest, sinds zij den last hadden ontvangen zich marschvaardig te houden. Te Brussel heerschte onrust en angst en in menig huis vielen smartelijke afscheidstooneelen voor. Bloedverwanten en vrienden tot de verschillende regimenten behoorende, snelden voor een oogenblik te zamen teneinde elkander nog even de hand te drukken of iets op te dragen dat degene had te volbrengen, die uit den strijd mocht wederkeeren.

Het schouwspel dat deze troepenverzameling bood was treffend. Hoewel de duisternis plaats ging maken voor de eerste morgenstralen bleef het kaarslicht nog hier en daar door de ramen schijnen, hetgeen toonde dat men daar niet ter ruste was gegaan. Het bleeke licht dat uit die woningen neerzeeg spreidde een melancholiek schijnsel over de straten hetgeen wel in harmonie was met de gedrukte stemming der toeschouwers die zich buiten verzameld hadden om de wakkere militairen te zien wegmarcheeren. *). Het was nog vrij donker toen de afmarsch begon, om de aangezichten der manschappen te kunnen onderscheiden, zoodat men slechts pluimen, bajonetten en vaandels boven een beweegbare massa zag voorbij golven."

Officieren te paard, wier luide commando's weerklonken, kwamen als donkere schimmen te voorschijn. Vele vrouwen, nog eenmaal degenen, die bij hen ingekwartierd waren geweest, willende begroeten, stonden in lichte onachtzame kleeding op de hoeken der straatgedeelten waar hare militaire vrienden passeeren moesten. Hoewel min of meer beschaamd over haar vreemd toilet, konden die dames de verzoeking niet weerstaan om nog een blik hunner vrienden te mogen ontvangen of een handdruk met hen te kunnen wisselen.

Eenige dagen later had de stad een ander aanzien, toen zij overstroomd werd door gewonde krijgslieden waarvan het meerendeel

*) Het journaal (m. s) van de Constant Rebecque bevat omtrent het veranderen der bevelen nog eenige regelen, welke belangrijk genoeg zijn om te vermelden; hij zegt dan: „Nadat kapitein Webster aan den Prins van Oranje tusschen elf uur en half twaalf 's avonds op het bal bij de hertogin van Richmond te Brussel de tijding betreffende het verschijnen der Franschen nabij Quatre-Bras had overgebracht, „le Prince le communique à Lord Wellington au bal chez la duchesse de Richmond. Les ordres de marches avaient déjà été donnés dans la soirée mais c'est sur ce dernier rapport que Lord Wellington a fait donner l'ordre aux troupes stationnées à Bruxelles de marcher sur Quatre-Bras."

†) Vaderlandsche Letteroefeningen 1816. I. p. 526.

*) Het waren de Hooglanders van Pack aan het hoofd der divisie Picton, die, onder de schrille krijgsmuziek van Schotlands bergbewoners, op eenigen afstand werden gevolgd door het korps van Brunswijk, met den hertog aan het hoofd zijner zwarte huzaren. De Nassauers sloten de lange kolonne, welke tusschen twee en drie uur langs de „Rue Haute" de Zuidelijke hoofdstad verliet en vervolgens de route de Namur" insloeg.

F. de Bas, Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd afl. XXV p. 557.

in den meest beklagenswaardigen toestand verkeerde.

Het in die dagen te Brussel verschijnend blad „l'Oracle" publiceerde dagelijks berichten over den slag en de gekwetsten. Eene niet onbelangrijke mededeeling bevat haar nummer van 21 Juni 1815, welke, overgenomen in „le Petit Bleu" van 28 Juni 1904, we niet ongeschikt achten hier te laten volgen. Zij luidt:

„Parmi les traits d'humanité de toute espèce qui honorent les habitants de cette ville, nous en citerons quelques-uns, dignes d'être connus. M. le Maire de Bruxelles avait invité les brasseurs de faire conduire de l'eau à Waterloo, et sur la route, où se trouvait une grande quantité de blessés. Cet appel a eu le plus grand succès, et quinze voitures chargées de 70 tonnes de bierre ont été expédiées de suite pour les lieux désignés.

Un habitant de cette ville, nommé Troyaux, a établi dans sa maison une espèce d'hôpital, où l'on reçoit les blessés. Là, ils reçoivent le premier pansement, des secours en vin, bouillon et autres aliments jusqu' à l'instant où ils se rendent dans les hôpitaux.

Le beau sexe de tous les rangs s'occupe avec activité à préparer les linges nécessaires pour les pansements, ainsi que la charpie. Nos aimables Bruxelloises montrent dans cette occasion une généreuse sensibilté qui leur merite à la fois les hommages et reconnaissance publique".

Het aantal gekwetsten was zoo groot dat, niettegenstaande al het mogelijke in het werk werd gesteld om de ongelukkigen zoo snel mogelijk naar Brussel te vervoeren, de laatsten eerst vier dagen na den slag aldaar binnen kwamen.

In de hospitalen werden zelfs de gangen en binnenplaatsen door de patienten ingenomen, terwijl voorts tien kerken, eenige openbare gebouwen en tal van particuliere woningen voor de lijders beschikbaar waren gesteld. *).

Een droevig beeld van het Waterloo-drama geeft ons iemand, die kort na den strijd het slagveld bezocht en hetgeen hij daar te zien kreeg in korte trekken schetst in de Vaderlandsche Letteroefeningen van 1816. Niet ondienstig achten we het zijn mededeelingen in meer modernen vorm hier te laten volgen.

„Degenen die aan de bloedigste gevechten in Spanje hadden deelgenomen, verklaarden dat zij nimmer zulk een ontzettend bloedbad als te Waterloo hadden bijgewoond, terwijl de Pruisen getuigden dat zelfs de slag bij Leipzig daarmee niet te vergelijken was. Tal van lijken lagen naakt of uitgeschud op den grond, daar de „hyena's van het slagveld" bij zwermen waren komen opdagen om ze te plunderen. De weg tusschen Waterloo en Brussel, die gedurende drie mijlen door de donkere schaduwen van het bosch van Soignies loopt, was met allerlei bagage, gebroken wagens en doode paarden bedekt. Door de zware regen en het drukke vervoer was die weg bijkans onbegaanbaar geworden, zoodat de met gekwetsten beladen wagens ter nauwernood voort konden. Overal lagen gewonden, die kruipende het slagveld verlaten hadden, en vele dier arme drommels stierven van uitputting. Holen aan den kant van den weg dienden tot grafplaatsen en nog weken na den slag lag het bosch bezaaid met de overblijfselen van kleeren der begravenen.

„Mijlen ver zag men rondzwervende gekwetsten, terwijl de gewonde Belgen en Nederlanders al hun krachten inspanden om Brussel te bereiken.

„Van weerszijden was in dezen veldslag geen kwartier of lijfsgenade geschonken en ontzettend was de verwoesting der plaatsen waar men gestreden had. De korenvelden waren vertrapt, terwijl het koren zoodanig den grond was ingedrukt, dat het op stoppels geleek. Op vele plekken was de grond door de cavalerie-aanvallen geheel omgeploegd en de diep in de aarde gedrukte paardenhoeven wezen de plaatsen aan waar menig drama was voorgevallen. Het geheele slagveld was bezaaid met van kogels doorboorde chacots, tal van koperen adelaars, die er op hadden geprijkt, voorts kurassen, eereteekenen, sabels, helmen, riemen, degenscheden, Fransche romans, Duitsche bijbels, legermuziek, pakken speelkaarten, een aantal papieren van allerlei

*) Mr. Jacobus Scheltema. De laatste veldtocht van Napoleon Bonaparte, Amsterdam 1816. Bijlagen bl. 61.

soort, die de plunderaars uit de zakken der gesneuvelden geworpen hadden, als Fransche minnebrieven, brieven van moeders aan hare zonen of van dezen aan hun ouders."

Niet minder belangrijk is hetgeen Jacobus Scheltema, die als toerist in September 1815 aan de verschillende plaatsen, waar de dood zijn lange zeis gezwaaid had, een bezoek bracht, in briefvorm publiceert in de Vaderlandsche Letteroefeningen van 1815, 2e deel. Van zijn interessante mededeelingen zij 't vergund een in 't kort saâmgevat relaas den lezer voor te leggen.

. . . „Wij passeerden per rijtuig het dorp Ixelles, dat aan een breeden vijver is gelegen. Vandaar kwamen wij in het bosch van Soignies, waardoor de groote straatweg loopt en waarin wij geen zware, doch hooge boomstammen ontwaarden.

De weg bood een levendig aanzien door de drukke passage der met kolen en eetwaren beladen karren voor de hoofdstad. Voorts waren tal van straatmakers bezig den weg te herstellen welke ten gevolge van het drukke troepenvervoer in de Junidagen zeer geleden had.

Te Waterloo komende bracht de voerman ons naar de herberg „de oude Jean de Nivelles" waar de kastelein, die met zijn witte muts voor den dag kwam, ons aan de tafereelen van Teniers deed denken. In deze herberg werd de nacht gepasseerd, ten einde den volgenden dag den vermoeienden tocht naar het slagveld te ondernemen. In den vroegen morgen van dien dag werd eerst aan het koepelkerkje van Waterloo een bezoek gebracht. Tegen den muur binnen dit gebouw waren twee marmeren platen aangebracht, waarop de namen van verscheidene gesneuvelde Engelsche officieren van het 1e Garde regiment te voet en het 15e reg. Huzaren stonden gegrift „Dulce ac decorum est pro pratia mori". [Het is zoet en schoon voor het vaderland te sterven] prijkte aan het slot van het opschrift op een dezer steenen.

Op het kerkhof zagen wij de grafzerken van den gesneuvelden kommandant van het 1e bataljon van Bremen, de Langrehr en van Richard de Fitzgerald. Het grafschrift van den eerste is eenvoudig, doch dat van den laatste is zoowel in het Fransch als in het Engelsch in zulke hoogdravende termen vervat dat het ons onwillekeurig het gezegde van Pope over de grafschriften te binnen bracht dat luidt: „de eene helft wordt niet gelezen, de andere niet geloofd."

Wij ondernamen daarna onzen tocht naar het slagveld onder geleide van een Genieofficier en vijf sappeurs, welke gedurende den veldtocht op dit terrein geweest waren, en nu de Ingenieurs met het opmeten van de kaart voor het militair archief behulpzaam waren. Deze militairen waren derhalve met alle omstandigheden bekend en konden ons dus betrouwbare inlichtingen verstrekken.

In het dorp Mont St. Jean troffen wij vele vrouwen en kinderen aan, die er werk van maakten om verschillende op het slagveld gevonden voorwerpen den toerist te koop aan te bieden. Sommige hunner toonden ons livrettes en portefeuilles welke in de zakken der gesneuvelden gevonden waren. Een dezer portefeuilles bevatte een gedrukte memorie van den Prins van Neuchâtel en Wagram [Berthier] aan het Fransche leger, waarin deze ten sterkste protest aanteekent tegen de veronderstelling als dat hij zich bij Frankrijk's vijanden zou hebben aangesloten, en zijn oude wapenbroeders aanspoort om hun ouden roem te blijven handhaven. Het stuk was van een keizerlijken adelaar voorzien en waarschijnlijk niet van de hand van Berthier, maar op last van Napoleon gedrukt, die hiervan tal van exemplaren in het leger had doen uitdeelen. *)

Den straatweg naar Nivelles inslaande ontrolde zich het geheele panorama van het slagveld voor ons oog. Op de noordelijke hoogten en in de glooiing had het Engelsche leger gestaan en over de zuidelijke waren de Franschen komen opdagen en hadden daar stelling genomen.

Wij zagen ook de pachthoeve „Marbe Braine", als ook het plaatsje „Braine la Leu" en sloegen den weg in, welke naar de pacht-

*) Mr. Jacobus Scheltema zegt in zijn laatste veldtocht van Napoleon Bonaparte, op blz. 14, dat behalve Napoleon's proclamatie de geest der soldaten nog meer opgewonden werd door allerlei verdichtselen, zooals de memorie. op naam van den Prins van Neuchâtel en Wagram.
Berthier overleefde „Waterloo" niet; hij overleed den 1en Juni 1815 te Bamberg.

hoeve Hougomont leidde, welke de Engelschen tot het voornaamste punt hunner verdediging gekozen hadden en waar een der hevigste gevechten was voorgevallen. Hier waren de aanvallen der Franschen vruchteloos geweest. Bij hun retraite bergden velen zich in de om den voorhof staande bijgebouwen, de deuren werden gesloten en toen deze woningen tegen den avond in brand geraakten kwamen allen om. Van Hougomont wandelden wij naar „La Belle Alliance", die kleine zoo vermaard geworden herberg, welke nu herdoopt was in „Grand Hôtel de Wellington". In een der huisjes ten zuiden van deze herberg woonde zekere Jean Baptiste Lacoste, (De Coster), die den 17^{en} Juni 1815 voor Napoleon gebracht werd om als gids te dienen. Hij zou tot den 19^{en} in de nabijheid van den keizer zijn gebleven, wanneer hij niet in het dorp Marzenel tegenover Charleroi zijn verzoek om ontslag had verzocht aan den generaal Bertrand, van wien hij toen een Napoleon d'or voor zijn diensten ontving. *)

Op onzen verderen tocht wees men ons den hollen weg aan ter hoogte van de pachthoeve La Haye Sainte, waar de Engelschen eveneens een voorname positie hadden ingenomen, en het terrein daarachter waar de Fransche cavalerie zooveel nadeel bij haar stoutmoedigen aanval was toegebracht. Wij kregen van deze hoogten het juiste denkbeeld van den strijd en beaamden ten volle dat het een bittere ontgoocheling voor de Franschen moet geweest zijn, toen de Pruisische troepenmacht, tot Bulow's korps behoorende, op de tegenovergestelde hoogten aan de oostzijde kwam aanrukken.

Op den heuvel, van waar de Hertog van Wellington de bewegingen had gadegeslagen en geleid, bevond zich de Wellingtonboom, welks stam de sporen droeg dat er tegen gevuurd was. Van deze hoogte zag men ook de plaats waar de Hollanders gestaan hebben en hun dappere kroonprins gekwetst werd.

Toen wij te Genappe kwamen, namen we onzen intrek in „de Koning van Spanje" en troffen in den kastelein een wel onderricht persoon, die ons verscheidene bijzonderheden verhaalde. Onder meer vernamen wij, dat toen de Hertog van Wellington op den 16^{en} s'avonds ten zijnent het middagmaal gebruikte, een als voerman gekleed Fransch officier, den Hertog bespionneerd had, die hierover aan Napoleon, toen deze den volgenden dag in genoemde herberg verscheen, verslag uitbracht, met aanduiding van de plaats waar de Hertog gezeten had. — Het lijk van den Hertog van Brunswijk was in diezelfde herberg gebracht en door waskaarsen omringd voor de Brunswijksche officieren ten toongesteld geworden. Toen zij bij het lijk van hun aanvoerder toegelaten waren, vond er een aandoenlijk tooneel plaats. Deze officieren vielen van aandoening in elkanders armen en zwoeren den dood van hun vorst te zullen wreken waaraan zij met Duitsche trouw woord hebben gehouden. *)

Men wees ons de plaats waar de Generaal Duhesme, de aanvoerder van Napoleon's Jonge Garde, aan zijn wonden was bezweken †) en verhaalde ons tevens hoe zelfs vrouwen te Oud-Genappe verscheidene Franschen hadden doodgeslagen.

Bij ons bezoek aan Quatre-Bras werd ons de plaats aangeduid van waar de Franschen den 16^{en} uit het bosch waren komen opdagen. Hier had de Hertog van Saxen Weimar den vijand met zijn brigade en de rijdende batterij van kapitein Bijleveld weerstand geboden. Eerlang kwam de kroonprins, die ten allen tijde aan de spits was en alzoo de zijnen aanvuurde. De verdediging was even woedend als de aaval. Des avonds te zes uur hield

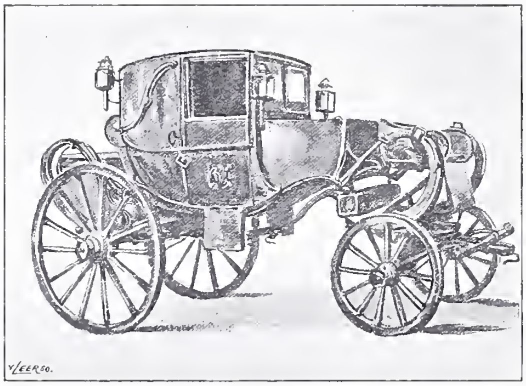
---

*) In Léon van Neck's interessant werk over Waterloo lezen we op blz. 104 dat de Coster herhaaldelijk beproefde te vluchten toen hij naar den Keizer werd gevoerd zoodat er moest worden overgegaan om zijn handen op den rug vast te binden. Napoleon ontving hem welwillend en sprak hem aldus toe: „Mon ami il faudra répondre à mes questions comme si vous parliez à vos enfants. Renseignez-moi exactement et je vous récompenserai bien plus que vous ne pouvez vous l'imaginer. Ne cherchez pas à me donner, des titres. Portez simplement la main à votre bonnet et répondez brièvement et clairement quand je vous interrogerai."

*) Zij behoorden tot de zwarte huzaren op wier chacot een zilveren doodskop prijkte.

†) Duhcsme werd den 18^{en} Juni 1815 te Planchenoit doodelijk gewond en stierf twee dagen later te Ways, nabij Genappe, alwaar een gedenkteeken op zijn graf, door zijn nagelaten betrekkingen werd geplaatst.

de weifeling der kans op; de Franschen trokken terug tot Frasnes en lieten het slagveld aan onze troepen, die er bleven bivouacqueeren. De retraite van ons leger volgde, naar de zijde van Brussel in den morgen van den 17en in de beste orde, terwijl in den namiddag van dien dag de opmarsch der Franschen een aanvang nam, die met lange colonnes langs den Namenschen straatweg en door de velden aanrukten. Napoleon passeerde Quatre-Bras dien dag met zijn staf, tusschen vijf en zes in den namiddag. *) De Fransche soldaten vroegen aan den kastelein van de herberg aldaar, hoe ver Brussel nog van Quatre-Bras verwijderd lag. Zes uren, was het antwoord. Zoo, zeiden zij, dan zullen wij er nog wel een diner vinden! Zij vonden echter, volgens genoemden kastelein, reeds de soep te Mont St. Jean en hebben den bouilli niet begeerd. Welk eene debâcle moet het geweest zijn, toen het overschot van het Fransche leger hier den volgenden dag (den 18en) wederom doortrok. Onbeschrijfelijk was de wanorde; de Franschen sneden de strengen der paarden voor de caissons door en met hun tweëen of driëen op één paard gezeten, vloden zij heen, zoodat de achtergelatene caissons en ander voertuig de passage langs den weg niet weinig belemmerden. Als gewoonlijk had Napoleon eenige gensdarmes van de Garde in de achterhoede geplaatst om op de vluchtelingen en deserteurs een waakzaam oog te houden. In het eerst gelukte dit eenigszins door geweld, totdat er in den avond een officier verscheen, die hun toeriep: »Maakt de menschen niet ongelukkiger dan zij reeds zijn. Loopt maar eens naar het slagveld en ziet hoe wij toegetakeld zijn. Maakt liever ruimte voor den Keizer die spoedig volgen zal!" Die gensdarmes zochten toen ook hun heil in de vlucht, terwijl zij die geen paarden bezaten, naar de boeren trokken ten einde daar hun monteering tegen een blauwen kiel en witte muts te verwisselen.

DE REISKOETS VAN NAPOLEON I IN HET MUSEUM TUSSAUD TE LONDEN. [NAAR EEN SCHETS].

Gedurende de vlucht waren er verscheidene officieren van hoogen rang die Napoleon vervloekten, als vooruitziende de rampen welke zich boven Frankrijk samentrokken. De ellende steeg hier bij de Franschen ten top. Door vermoeienis en honger gekweld zagen zij bovendien het dreigende zwaard der Pruisen, waarvan geen genade te verwachten was, al nader en nader komen. *)

Wat echter tot de meest belangrijke zaken mag gerekend worden welke door de geallieerden tijdens den slag werden buitgemaakt is de reiskoets van Napoleon, waaromtrent ons Léon van Neck in zijn interessant werk „Waterloo Illustré," †) een uitvoerig relaas geeft en we hier laten volgen.... Op een

*) Ter verduidelijking diene wat Generaal Knoop omtrent het bovenstaande schrijft in zijn populair geschreven werk „Quatre-Bras en Waterloo," blz. 63-64: „Wellington had gedurende den nacht van den 16den op den 17den Juni te Quatre-Bras verschillende versterkingen gekregen, en nog niets wetende van Blücher's nederlaag bij Ligny, maakte hij zich gereed om, in verband met het Pruisische legerhoofd, op den 17den den strijd van den vorigen dag voort te zetten. Eerst op den ochtend van den 17den kreeg de Britsche veldheer het bericht van den aftocht der Pruisen, en dit veranderde zijn besluit en deed hem nu bevel geven tot den terugtocht naar de zijde van Brussel Om 10 uur 's morgens begon het Engelsch-Nederlandsche leger die beweging. Ook hier valt het gemakkelijk aan te toonen, dat Napoleon weer de beslissing van den oorlog in handen had."

*) De Engelsche overste Ponsobey die den 18en zwaar gewond werd, geeft omtrent den slag de volgende merkwaardige mededeeling: „Vele verwarringen en misverstanden ontstonden door gelijkvormigheid der monteering. De Belgen in 't bijzonder leden zeer wegens hun overeenkomst met de Franschen, daar zij nog *dezelfde* uniform droegen, welke zij onder Bonaparte hadden gedragen."

Vaderlandsche Letteroefeningen 1817, deel II, p. 763.

†) O. Lamberty, éditeur, Bruxelles 1903.

halve mijl afstand van Genappe deed de generaal Petit, die het niet meer noodig achtte de gevechtsformatie te handhaven, de carrés verbreken en in collonnes bij secties marcheeren. Op dat oogenblik verwijderde de Keizer zich om Genappe te bereiken, waar hij den vijand hoopte tegen te houden en het overschot van het leger te verzamelen. Hierin mocht hij niet slagen. Hij stapte in zijn reisberline, die te midden der verlaten rijtuigen teruggevonden was. Men was nog niet met inspannen gereed, toen hoera's der Pruisen zich deden hooren. Haastig verliet Napoleon het rijtuig, besteeg weer zijn paard en slaagde er in met een klein gevolg te ontkomen. De Pruisen beroofden de berline, die een necessaire, een degen, een ijzeren ledikant en een uniform bevatte, in de voering waarvan eenige ingezette diamanten, van een millioen waarde, genaaid waren. *) Men zegt dat zich ook in het rijtuig een pak proclamaties van den Keizer bevond: „Aan de Belgen en aan de bewoners van den linker Rijnoever", bij voorbaat gedateerd: Brussel, Keizerlijk Paleis te Laeken.

De koets is tegenwoordig te Londen te zien in het Museum Tussaud waarvan in den catalogus staat: „Het beroemde militaire rijtuig van Keizer Napoleon, waarin hij den tocht naar Rusland maakte. Het werd op den avond van den slag bij Waterloo buitgemaakt en door den Pruisischen officier, die er zich van meester maakte, den Prins regent (George IV) aangeboden, die het later aan den heer Bullock, den directeur van de Egyptian Hall te Piccadilly van de hand deed voor de som van 2500 pond sterling." †)

De toevloed van nieuwsgierigen was zeer groot toen dit merkwaardige rijtuig ten toon gesteld werd. Het was te Brussel gemaakt en werd te Waterloo bestuurd door den militairen koetsier Jean Horn, een hollander van Bergen-op-Zoom geboortig en sedert 1805 in 's Keizers dienst. *)

---

*) In het *Nieuws van den Dag* van 15 Februari 1893 komt over die juweelen het volgende bericht voor:

„De Duitsche Keizerin heeft dezer dagen op een hofbal een sieraad gedragen, dat algemeen de aandacht trok. Het was namelijk de hoedgesp van Napoleon I, door den Keizer gedragen bij de kroning in de Nôtre-Dame en na den slag bij Waterloo door Pruisische huzaren met het rijtuig van den verslagen Keizer meegenomen."

Deze gesp was met diamanten omzet.

†) Het rijtuig heeft een donkerblauwe kleur met vergulde afzetsels en het keizerlijk wapen op de portieren. Bij hare komst in Londen deed het inwendige dezer koets zien hoe praetisch het er voor Napoleon ingericht was. De blinden achter de raampjes werden door middel van veeren geopend en gesloten en konden aan weerszijden worden vastgemaakt. In de kap van het rijtuig bevond zich een netwerk om kleine reisbenoodigdheden in te plaatsen, terwijl het vooreinde verscheidene kleine kastjes had, deels voor berging van landkaarten, telescopen, enz. Ter zijde van deze kastjes was een schrijftafel, welke zoodanig uitgeschoven kon worden, dat men er onder het rijden op kon schrijven. Onder deze schrijftafel was de bergplaats voor 's Keizers saamgevouwen ijzeren ledikant met toebehooren dat in een oogenblik in elkaar kon worden gezet. Aan een der portieren waren twee pistoolkokers aangebracht, waarin zich een koppel geladen pistolen uit de wapenfabriek van Versailles bevond. De zitplaatsen voor den Keizer en zijn Adjudant waren geheel afgescheiden. Achter in de koets was een lantaarn met een reverbère en een pijp met een veer er voor, om waskaarsen in te steken, waarvan een menigte aanwezig was. Beneden de kastjes met de kaarten was er ruimte voor den nécessaire en 's Keizers likeurkeldertje. De nécessaire was een fraai uit een stuk hout vervaardigde mahoniehouten kist, met het keizerlijk wapen op het deksel, welke verschillende gouden toiletbenoodigdheden bevatte: zooals een tandenborsteltje, scheermessen van paarlemoer, een scheerdoos, een klein inkt- en zandkokertje, een trekpot met den suikerpot er in, twee elegante kandelaars, eenige kleine ontbijtborden en een fretboordje. Dat de Keizer niet verzuimde behoorlijk toilet te maken bleek uit de fleschjes eau-de cologne, eau-de-Lavende, vlugzout, enz. Ofschoon hij poogde alle Engelsche voortbrengselen uit Frankrijk en het vasteland uit te sluiten, zoo gebruikte hij toch voor zich zelf een stuk zeep uit de fabriek van Windsor. Dit alles was op een zeer practische wijze geborgen in een kistje van nauwelijks $^1/_4$ voet lengte en 8 duim breedte. Het likeurkeldertje dat evenals de nécessaire van mahoniehout was vervaardigd, bevatte een flesch rhum en een flesch zoeten wijn, voorts een peper- en zoutbusje, een mosterdpot, een langwerpig kastje voor broodjes, vorken, lepels en zilveren ontbijtbordjes. In een laadje van het keldertje lag een geweerkogel die vermoedelijk na een veldslag in 's Keizers kleeren was gevonden. Behalve alle reeds genoemde zaken bestond de inventaris nog uit een paar rood marokijnen pantoffels, een groen fluweelen muts, benevens een groot zilveren horloge met dito zilveren ketting, om het te kunnen ophangen; het was van een wekker voorzien en zag er over het geheel uit als een zakuurwerk van buitengewone grootte. Een karmozijn fluweelen zadelkleed, toebehoorende aan Jérome Napoleon, waarop initialen, adelaar en bijen in goud geborduurd prijkten, voltooide het geheel.

Toen het rijtuig buitgemaakt werd was het bespannen met vier bruine Normandische paarden.

*) Johannes Koenraad Horn staat in het doopboek te Bergen-op-Zoom ingeschreven op 9 April 1787. In zijn „Souvenirs" — gedeeltelijk overgenomen in den Intermédiaire van 10 Sept. 1894 — schrijft hij dat toen de

Ten slotte zullen we ons bepalen tot het geven van een paar mededeelingen uit een dagboek van den sedert jaren overleden Haagschen ingezetene J. S. Hurau, over den indruk dien de tijding van den slag te 's Gravenhage veroorzaakte.

Na eerst over de bewegingen der legers uitgeweid te hebben zegt Hurau, dat in den morgen van den 20sten Juni de aard der verwonding van den Prins van Oranje — een geweerschot in den linkerschouder — nader bekend werd, welke ongerustheid baarde, hoewel die spoedig op zijde werd gedrongen door de tijding van eene groote overwinning.

Tegen den middag werd de behaalde zege door het losbranden van het geschut in den Koekamp en het spelen van het carillon der Groote of St. Jacobskerk den inwoners bekend gemaakt, hetgeen alom groote vreugde veroorzaakte; vele vlaggen werden uitgestoken, terwijl 's avonds een algemeene illuminatie volgde. Voorts werd ingevolge 's Konings bevelen bepaald, dat ter eere der behaalde overwinning een algemeene dank en bededag in alle kerken van het Vereenigde Koninkrijk zou gehouden worden. In België werd den 2en Juli in de Godsgebouwen een plechtig Te Deum gezongen dat door den Prins van Oranje in de St. Gudule te Brussel bijgewoond werd. In de noordelijke provinciën vond de algemeene bededag drie dagen later plaats.

vlucht der Franschen in den avond van den 18en algemeen werd, hij 't raadzaam oordeelde niet met het rijtuig van den verslagen Keizer bij de troepen op den weg naar Genappe te blijven, maar langs een omweg dat plaatsje door de velden te trachten te bereiken. De weg door het land bleek echter onbegaanbaar te zijn, zoodat hij dan maar besloot te blijven waar hij was. Eenigen tijd daarna kwamen er Pruisische lanciers en infanteristen opdagen en daar Horn ongewapend was vermeende hij dat zij hem slechts gevangen zouden nemen, doch in plaats hiervan ontving hij lanssteken in den rug, geweerschoten in de beenen en in zijn rechterarm, in 't geheel tien kwetsuren. Hij viel vervolgens buiten kennis en toen hij weer bij kwam bevond hij zich te Genappe in een woning vol gewonden, opgenomen. Vandaar zag H. zich naar Brussel vervoerd waar zijn zwaar gekwetste rechterarm werd geamputeerd. Een maand daarna werd hij bij een aantal krijgsgevangenen te Ostende ingedeeld. Na zijn invrijheidstelling keerde hij naar Parijs terug en mocht door het Fransche Gouvernement voor zijn bewezen diensten een jaarlijks pensioen van 400 francs worden toegekend.

Sedert is er nog geen eeuw verloopen en wat schijnen die tijden al veel verder achter ons te liggen. Toch wordt ieder jaar die gedenkwaardige slag door het uitsteken der vlaggen op de kerktorens herdacht hetgeen ons herinnert aan de spreuk: „Magno usui est memoria rerum gestarum" (van groot nut is de gedachtenis aan het verledene).

DE VLAMINGEN.

DOOR H. R.

(Slot)

Herman Teirlinck, 't Bedrijf van den Kwade, Bussum, C. A. J. van Dishoeck. 1904.

Gustaaf Vermeersch, De Last, roman in 2 dln., Bussum, C. A. J. van Dishoeck, 1904.

Cyriel Buijsse, Tusschen Leie en Schelde, Amsterdam, Vennootschap „Letteren en Kunst", (zonder jaartal.)

Victor de Meijere, Het Dorp, Utrecht, H. van Romburgh, 1904.

Die andere Vlaamsche romanschrijver van zeggingskracht en zoete woorden, gratie en oorspronkelijkheid, Herman Teirlinck, gaf ons een boek, dat, dichter bij het realisme staande dan vroeger werk, zijn persoonlijkheid niet zoo direct en ten volle schijnt uit te spreken als 't die andere boeken deden: De Wonderbare Wereld, Het Stille Gesternte. Dat waren proza-gedichten — indien die term ons geoorloofd is — verbeeldingen, die niets dan de maat en het rijm te ontberen schenen om door ieder terstond als poëzie, als de loutere, maar tevens strengste stileering van gevoel en gedachten te worden herkend. Ze deden zelfs niet meer denken aan realisme in engere beteekenis. Want in ruimeren zin bestaat er geen kunst zonder realisme. Maar wat wij gewoon zijn onder het woord te begrijpen, het streven ons werkelijk menschenbestaan in zijn uiterlijke aspecten en geluiden zoo dicht mogelijk te benaderen, in hope van zoo, door dat innigst verkeer met de werkelijkheid, iets van de wáárheid, het diepere, verborgene zijn, te leeren vermoeden, dat realisme ontbrak haast geheel in Teirlincks

vorige boeken. Hij tastte, op zijn wijs, stout naar de waarheid, hij stileerde zijn menschen zooals een ornament-teekenaar een bloem stileert, nam uit hen enkel wat hem scheen het essentieele, de groote lijnen, de zielelijnen — 't was raden natuurlijk; de bewijsstukken, de werkelijkheid der feiten en uiterlijkheden, hij keek er ternauwernood naar. 't Was raden, ja, maar — de schrijver was kunstenaar — het was een raden met intuïtie, met inspiratie en fijn gevoel, 't was fantaseeren, maar dat door iemand die heel veel weet en nog meer begrijpt door zijn kunstenaarschap en zijn diepe liefde. Teirlinck wist ons te overtuigen, wij geloofden hem terwijl wij hem lazen, wij droomden en fantaseerden mee, ja, ook wij dachten: zóó is het leven, wat is het toch schoon en vol poëzie, wat is het toch rijk en diep mysterieus!

Nu zij 't ver van mij te willen beweren dat Teirlinck veranderd zou zijn, in zijn visie, zijn levensopvatting, zijn eigen diepere wezen; alléén... in de richting van zijn streven, van zijn kunst schijnt wel een kleine zwenking ontstaan; misschien is 't ook enkel zijn werkmethode. Hij zocht in 't „Bedrijf van den Kwade" naar meer contact met de werkelijkheid, naar meer documenten, meer houvast en bewijs in 't concrete. Wel is er ook hier nog stileering — en dat niet enkel in compositie en taal van den schrijver, dien aartsstilist, neen, óók in zijn boek-figuren — maar aanmerkelijk meer dan de boeren, tuinlieden en molenaars van zijn vorig werk gelijken de stadsmeneeren en dames van 't nieuwe boek in hun uiterlijk en hun handelingen op hen, die wij dagelijks plegen te ontmoeten, op de herkenbare, bewijsbare werkelijkheid. Ja, geheele bladzijden soms zijn sterk realistische kunst te noemen.

Toch werden in den regel de gedachten en gevoelens der personen, en vooral de taal waarin zij zich uiten, als 't ware gewied, van onkruid gezuiverd, teruggebracht tot het essentieele, 't „hoofdzakelijke", ze werden — het is toch het beste, het eenige woord — gestileerd. Zoo diep-wijsgeerig en krachtig bewust, zoo logisch en zich precies uitsprekend, zoo fraai, elegant en kunstig praten de menschen nog niet, zelfs in de wereldsteden! En daar deze menschen nu tegelijk in hun uiterlijk en hun doen zoo scherp realistisch, vaak tot in kleinigheden nauwkeurig, gegeven zijn, is er hier niet altijd, als in de vorige boeken, die prachtige overeenstemming tusschen de figuren en hun uitingen, tusschen mensch-beschrijving en dialoog. In 't „Stille Gesternte" hindert ons de onrealistische, de gestileerde gesprekvorm nooit, zij past in 't gedicht, bij 't lezen van dit „Bedrijf van den Kwade" struikelen wij er herhaaldelijk over. Van daar dat dit nieuwe boek voor ons niet dien vollen en diepen klank van echtheid en gaafheid heeft, die de vorige werken bezaten, dat het ons schijnt alsof zich de schrijver er niet zoo vrij en voluit, naar zijn eigenste, diepste zijn in heeft uitgesproken, alsof hij somtijds geaarzeld heeft. En zoo'n boek is als een muziekinstrument, iedere aarzeling wreekt zich, vervalscht of verkleint een weinig den toon. Dat wat ons, bij een behandeling als in die vorige boeken, poëtische fantasie, romantische ballade zou geleken hebben, wordt nu somtijds verromantiseerde werkelijkheid, een enkele maal bepaald sterk aan 't melo-drama herinnerend, aan den draak, die ons hindert of lachen doet, doordat er de stijl niet in opgevoerd is tot een hoogte en een volledigheid, waarbij niet meer gedacht wordt aan realisme.

Zou toch wellicht dit boek een overgangsperiode beteekenen, zou Teirlinck meenen door dichter bij de objectiveering der dingen en menschen te komen, te eer tot het algemeene, minder individueele stijlbegrip te geraken, dat hij en zijn Vlaamsche kunstbroeders schijnen te zoeken?

Ziehier ongeveer het verhaal: In een groot, stil huis, luguber en geheimzinnig van uiterlijk, en door de sombere leegte der ongebruikte vertrekken, woont de rijke familie Wilder, de nullige man en de kil berekenend schrandere vrouw, haar vader, de oude half-kindsche Rik, en hun dochter, Goedele, 't volle en groote, 't mooie, zachtzinnige meisje. Romaan, de zoon, is het huis ontvlucht; tot bitter verdriet en voort-ziedende woede der machtige moeder leeft hij in vrije liefde samen met Madeleen, lief meisje maar zonder geld; ze hebben een

kindje: Wiezeken. Goedele is verloofd met Sebastiaan Vrebos, een lieven, „djentelijken" man, geleerd archivaris, rijk, goedig, vroom, maar onnoozel in zijn verwaandheid, verwijfd in zijn zoetige, hoofsche manieren en taal.

De oude Rik, vroeger visscher van beroep, is al jong begonnen rijkdom te vergaren, en dat wel op een hoogst romantische en meer dan verdachte wijze: als strooper en smokkelaar. Later heeft hij een handel gedreven in koloniale waren en daarbij heeft zijn eenig overgebleven kind, Ursule, nu met Wilder getrouwd, hem dapper geholpen, ja zij is hem in sluwe schranderheid en vrekkige berekeningen ten slotte over het hoofd gewassen. Thans zijn die zaken aan kant gedaan, de familie leeft stil; Rik is oud en kindsch, doch zijn dochter heeft de hoop niet opgegeven den rijkdom nog te vermeerderen. 't Is op haar kinderen, Romaan en Goedele, dat zij die hoop heeft gebouwd en 't is het verdriet van haar leven dat ze zich, althans wat den jongen betreft, in haar verwachting totnogtoe zoo deerlijk bedrogen heeft. Toch is er nog kans, ook wat hem betreft. Wiezeken is ziek. Sterft het kindje, dan, hoopt de moeder, zal Romaan zijn Madeleen wel verlaten om terug te keeren in 't ouderlijk huis.

Wiezeken is ziek, . . . en de moeder zendt Goedele naar de woning van broer Romaan om te vernemen, hoe 't er mee gaat. De altijd gehoorzame dochter, die zich ook in haar, half-bewusten, slavigen eerbied voor moeder de verloving met Sebastiaan heeft laten welgevallen — zij mag hem wel, maar van liefde is geen sprake — Goedele, die anders „haast nooit uitgaat", begeeft zich er heen. Zij vindt het broederlijke gezin, waar ook Madeleens oude tante Olympe bij inwoont, om 't bed van het doodzieke kind, zij vindt er ook een jongen man, die haar al op straat ontmoet en, eenigszins lastig, gevolgd heeft, Johannes Ameye, een schilder, een zinnelijk-robuste, doelbewust levende, frisch-brutale natuur, man van beschaving toch ook, en vol hartelijkheid. Bij een volgend bezoek treft ze er hem weer aan, hij blijkt haar broers beste vriend te zijn, en nu . . . met een uiterst teer-voorzichtige aantoetsing der ontwakende gevoelens verhaalt de schrijver hoe tusschen die twee een liefde ontstaat, die in hartstocht uitbreekt, zoodat ze — hij al vier jaar getrouwd, zij, een verloofde — zich al spoedig ten uiterste aan elkaar geven. Het is vooral in de verteedering der gemoederen bij den dood van Wiezeken — sticht niet vaker het doodsbesef verwarring in de menschelijke verhoudingen? — door „de ziekelijke demora-„lisatie van de omstandigheden gekomen, „maar Goedele was daarvan niet bewust. Ze „leefde nu daarin, met onzeglijke drift opase-„mend het koortsige geluchte, en ze wist niet „dat er een andere weelde der zinnen kon zijn."

Johannes heeft een klein huisje gehuurd en aangenaam ingericht (is 't niet wat al te romantisch-aangenaam, wat 18e eeuwsch weelderig?) en daar komen ze bijeen, daar vieren ze hun passie, hij en Goedele. Maar ze gaan ook wel samen naar buiten en aan de beschrijving van zoo'n uitstapje der gelieven naar de heerlijkheid der zomer-natuur zijn zeer mooie bladzijden gewijd. Ik moet er u eenige regels van overschrijven:

„Ten oosten nevelde de grauwte al dikker „en dikker en, als ze zich ommekeerden, „zagen ze 't donkere schaliedak van de hoeve „mee vergaan met de duisternis, die ginder „trage werd opgestapeld. Even riemde om-„hooge langs de schouw een lintje witten „damp, en 't begon heel subtiel rond te ringe-„len, wispelturig en speelsch, tot het open-„pluimde en uiteendonsde en dood was.

„Goedele drong dichter bij Johannes aan. „In haar rustte al 't geweld van den schoonen „dag en ze had nu een zachte behoefte om „'t niet in gichtigheid weer op te jagen. Ze „wilde rustig zijn. Ze voelde zich meegroeien „tot eene effene vrede, met den peiselijken „avond, en ze zou niets hier breken, noch door „onsierlijk gebaar noch door kwetterend ge-„zegde. Ze leefde even sterk als in den „nanoen, maar 't was tegenwoordig een be-„wustvolle, rijpe leven, de moutere uitslag „van 't schaterend rumoer over dag.

„Sprakeloos gingen ze en drongen binnen „'t nachtelijke woud.

„Hij vroeg of ze entwat vreesde. Het docht „hem dat hare hand beefde en ze meteen de „bangheid taakte, die onder 't somber gewelf „der beuken varende was. Hij omvatte haar

„leen en drukte haar lijf zoetekens tegen „het zijne. Ze blikte naar hem dankbaar op „en hij zag een vluchtige straling opflikkeren „in hare oogen.

„— Weent ge?

„Ze boog haar hoofd diepe aangedaan en „schudde 't nadien ontkennend. Ze stamelde:

„— Het is hier alles zoo plechtig, zoo „heerlijk....

„Hij zei dat het de endeloosheid was van „hunne liefde...."

Eenige maanden duurt de zaligheid voort. Goedele gaat, om haar moeder — die haar laat spionneeren — te misleiden, altijd eerst naar haar broer, en vandaar naar Johannes. Dus is zij in druk verkeer met Romaan en ze voelt zich geruggesteund door diens vrije-liefde ideeën. De eerste schok nu komt als Romaan, 't gedurige aandringen van tante Olympe gehoorgevend, gewoonweg met Madeleen zal gaan ... trouwen!

„— Trouwen!

„Het woord weergalmde in haar hersens· „en 't deed meteen een heele doening nade-„ren, die — sinds wanneer? — och! al „zoo lange verwijderd was."

Zij neemt zich eerst voor — niet meer te gaan! Dat duurt natuurlijk niet lang! Doch — of er door hetgeen zij Romaan's karakterloosheid acht een wantrouwen tegen de mannen gerezen is in haar hart — de eerst maal, dat Johannes en zij weer samen zijn geweest, wil ze mee, naar zijn atelier. 't Is een „plotslinge gril," maar als ze merkt dat Ameye „subiet heel bleek" wordt, is ze er niet meer van af te brengen. En dit is het einde.

Twee portretten staan gereed in Johannes' werkplaats. Het eene stelt Mariette voor, het vroolijke meisje, dat, met haar blinden vader, boven Romaan en Madeleen woont, „Mariette, „half-naakt in een weelde van blauwe zijde „en thee-rozig fluweel, een wulpsche Mariette „met natte lippen en min-zware oogleden", Mariette, maar met Goedele's haar, Mariette met „alles wat zij, Goedele, geworden was."

Het tweede portret verbeeldt Ameye's vrouw en kind. „Uit een duisteren achtergrond „drong vlak naar voren, met intense uit-„drukking, 't gezichte van een vrouw en 't „blonde koppeken van een kindje" — — — „Deze vrouw was niet schoon door uiterlijke „schoonheid, maar diep-menschelijk was ze, „en schoon daardoor. Een onzeggelijke „droefenis verzwaarde hare blikken en ook „niet leutig staarde het kindje nevens haar".

En Goedele gaat weg om niet terug te keeren. „'t Was haar alsof ze midden puinen „stond en allentwege om haar kwam de „wijde droefenis, die nievers een einde zou „krijgen"

Mevrouw Wilder, al erg in de war door angst over veel onverklaarbaars in Goedele's gedrag, angst dat de verloving verbroken, ook dát schoone plan haar mislukken zal, wordt ernstig ziek na 't vernemen van Romaan's besluit om te trouwen. Goedele past haar voorbeeldig op, doch zij begint eigenlijk eerst te herstellen als het meisje haar belooft dat zij althans haar hulp aan de verwezenlijking van moeder's financieele illusies niet zal onttrekken, dat zij trouwen zal met den rijken Sebastiaan. Maar Goedele wist toen nog niet wat ze 'n dag-of-wat later ervaren zou: haar zwangerschap. Nu moet ze wel alles zeggen. Ze spreekt het eerst met Sebastiaan. Maar moeder komt binnen, in nachtgewaad. En valt dood van schrik.

Kil en treurig, zoo'n „korte inhoud" van een rijken roman, iets doods en geraamte-achtigs

Laat ik u nu dan nog met een paar citaten iets mogen toonen van wat de rijkdom en het leven dezer kunst is. Mevrouw Wilder's portret in de eerste plaats:

„Mevrouw Wilder stond in 't deurgat. „Mevrouw Wilder was groot boven de mate, „grooter nog dan hare dochter, en struisch „ook daarenboven, breed geschouderd en „grove gelend. Haar hoofd was lijk in bru-„talen steen gebeiteld, zonder nuttelooze „kleinigheden — een laag, plat voorhoofd „tusschen vlakke slapen, blauwe oogen in „vierkante holten, sterke kaken en een stevige „kin. Ze zag er uit wel een van tenden de „vijftig jaren, maar effenzwart bleven heur „haren, zorgvuldig te midden open, in gladde „vlechten gekamd en bezij hare ooren in een „nat, regelmatig krulleken vastegeleid. Ge-„rimpeld en was zij niet: haar gezichte bleef „gedurig effen en eenvervig, en nooit en

„speelde er een vouwken of tintelde er een „kleureken in dat toonloos, gelijkvormig ge- „laat. Haar breede hals, ten halve bloot boven „de korte krage, was een paal van stoere „kracht. Zij boog zelden. Zij stond, keers- „rechte, in haar zwarte mevrouwskleed; zij „droeg haar hoofd daar hooge, waar 't blij- „vend was en rijzekens roerde. Zij en droeg „oorbellen noch armband noch eenig ander „sieraad; haar trouwring was heel smal en „in haren zwellenden vinger vergroeid. Zij „was koud. Ze vereenzaamde zich in een „killige atmosfeer, die zij om haar geschapen „had en allerwege meesleepte, overal stichtend „een ongewoon ongemak bij de naderende „menschen. Maar, in haren „witten blik, lag anderzijds „een verre treurnis, een verre „klacht over leed, dat niet te „heelen was. Seffens echter „wist zij die zwakte met een „stalen schicht te duiken — „en seffens herkwam van wijd „de droef heid, kalm en zon- „der deernisse."

Wilt ge nu een uitstekend realistisch tooneeltje? Goedele, opweg naar Wiezeken, koopt lekkers voor het kind. De bakker prijst zijn waren aan:

„— Kletskoppen . . . puur „honing en een hemelsche „bete, dat verzeker ik u.

„— Ja, dat wel.

„Ze keek in de wissen mandekens, die bij „'t venster stonden, vol met veranderlijke „zoetigheid, en bloosde meteen als ze Ameye „herkende, welke vóor het raam te wachten „stond. Hij groette haar met een buigen van „zijn hoofd, en ze was daardoor subiet in de „war. Ze werd ongedurig en wilde maar „dadelijk gedaan maken met den dikken „bakker, die 't haar met zijn uiterste vriend- „lijkheid lastig maakte. Hij moest zich spoe- „den. Ze voelde eene wrevelige warmte naar „heure slapen opschieten, als de brave „man, een guitig lachje zettend, gulhartig „verklaarde dat hij *sito-sito* klaar zou ge- „raken.

HERMAN TEIRLINCK.

„— Even nog een koordeken . . . hier . . . „met een strikje . . . Zóo!

„Ze keerde zich fluks omme en hoorde hoe „hij haar met dienstwillige woorden achterna „volgde, overdreven en stilspottend, alsof „hare aandoening belachelijk bloot lag op „haar aangezicht:

„Als 't u zal believen, juffrouw . . . tot een „naaste keer . . . Anders, juffrouw, ánders de „klinke draaien . . . zóo . . . let op de trap . . . „zóo . . . danke wel!"

Ge ziet ze leven, ge hoort ze praten, deze menschen! Maar nu een ander gesprek. Sebastiaan heeft zitten vertellen van zijn onderzoekingen omtrent Hieronymus Bos. Opéèns verveelt zijn praten Goedele al te erg en. . . .

„Is dàt uw werk?" valt zij hem bruusk in de rede.

„— Is dàt uw doode werk?. . „En zal ik leven in 't bijzijn „van al die schimmen? Zult „ge nievers een woord vin- „den, dan om die oude namen „tot levende gepeinzen herop „te wekken? . . . Maar voelt „ge niet dat ik uitkwijnen „moet in dien fantastischen „rommel, in die beschimme- „lingen zonder kleur noch „gedaante? . . . Ik weet niet, „wat ik noodig hebbe. 't Is „mij te onduidelijk, omdat „ik ziek wordt stilaan. Maar „mijne armen, mijne handen, „mijn nekke dien 'k plooien moet, mijn „gansche lijf wil lucht en beweging. Van „wat is en voelbaar is, wil ik genieten. . . . „Ik vraag het mij dagelijks af, 'k betaste „mij en 'k vraag . . . waar 'k zeer heb, waar „ge mij zeer doet, gij allen, die niet leven „wilt. . . .

„Ze stond rechte, lengde zich uit, groot- „wordend en hare sterkte uitspreidend om haar.

„— Mijn vleesch is struisch — maar binnen- „waarts zegeviert de pijne. Ge martelt mij „aldus, ge nijpt mijn herte thoope in enge „banden van koud metaal. Waarom is alles „dood wat ge mij te geven hebt? Waarom „en toets ik niets dan doode dingen, allen-

„twege doode dingen? Hebt gijlie geen pol-„slag? hebt gijlie geen warme handen? hebt „gijlie geen voelenden geest?"

Is dit spreektaal die harmonieert tusschen realistische beschrijvingen?

Ik kan niet meer missen van mijn kort bestek voor dit eene boek. Anders bewees ik u gaarne nog Teirlinck's neiging tot het hyper-romantische, melo-dramatische door b.v. de bladzijden aan te halen waarin oude Riks nachtelijke tocht naar de leege vertrekken beschreven staat — hij heeft daar onder een plank van den vloer een verzameling, meerendeels weggekaapte, blinkende voorwerpen. En ik zou u ook nog den schrijver op zijn best willen toonen door het einde van hoofdstuk VIII, Wiezeken's sterfbed en dood, voor u over te schrijven.

Maar . . . . 's heeren Teirlinck's collega's wachten. Scheiden wij dus van hem met een hartelijk „tot weerziens."

GUSTAAF VERMEERSCH.

Een nieuw talent, en weer andersoortig, is Gustaaf Vermeersch, die „De Last" heeft geschreven, een werk, in de eerste plaats, om ontzag voor te hebben, een roman van meer dan 400 pagina's, die van 't begin tot het eind goed-litterair geschreven en diepbelangwekkend is. Dat het boek toch wat vermoeit, en wij de lezing niet onafgebroken voortzetten kunnen komt wel voornamelijk door 't gebrek aan verdeeling, aan rustpunten. Hoofdstukken zijn er niet; zonder ophouden en op gelijken toon doet de schrijver het lijdensverhaal van zijn „held" — 't woord kreeg wel nooit een meer „overdrachtlijken" zin! — van Jan, den „duts," den half simpelen sukkel, die dieper en dieper gebukt gaat, eindlijk bezwijkt onder den „last" zijner vleeschlijke passies.

Het boek deed mij herhaaldelijk denken aan den helaas eenig gebleven roman van den talentvollen Alfred Vallette (later uitgever van den „Mercure de France"), Le Vierge. Het staat over 't algemeen der groote fransche naturalistische school nader dan één der andere, mij bekende, Vlaamsche auteurs. Het herinnert zelfs een enkele maal — schort uw verbazing een oogenblik op! — aan Flaubert. O! 'k weet wel, natuurlijk, hoe ver van de schittering, de intense schoonheid, de poëzie van den stijl des grootmeesters van den modernen roman, 't werk van Vermeersch is verwijderd; ik zal niet trachten de verschilpunten op te sommen, de vergelijking waar' al te onbillijk, 'k zou zelfs den onvergelijklijken romancier hier niet hebben genoemd, wanneer mij een enkele overeenkomst niet reeds de vermelding ten volle waard, ja een onderscheiding te zijn scheen. Wat mij in Vermeersch aan Flaubert heeft herinnerd, 't is zijn absoluut en voortdurend vermijden van al wat aan interessante intrige, aan boeiende wisseling van gebeurtenissen deed denken. Een negatieve gelijkenis, zult ge zeggen. Toch niet! De zaak zit dieper. Het is een kwestie van kunstopvatting. Het zou mij niet verwonderen als 't ook Vermeersch voornamelijk wel om „den toon" was te doen, den klank en kleur van een ziel, een gemoedstoestand, véél meer dan een verhaal. Evenals in „Madame Bovary" wordt de voortgang der levensgeschiedenis nu en dan slechts, in enkele zinnen, gegeven, en ook bij Vermeersch

is de dialoog zeldzaam en dan zoo eenvoudig, zoo samengedrongen, en toch natuurlijk, als mogelijk schijnt.

En toch, een franschman is hij lang niet, deze Vlaming, zijn zinnelijkheid is van Vlaamsche soort, wij worden ook bij hem niet zelden aan Brueghel en Uilenspiegel herinnert.

Ik kan in dit tijdschrift nu niet verder ingaan op de kwaliteiten van dit bizondere boek. Den uitgever mijn groote waardeering voor 't feit van de uitgaaf. Hij zal er slechte zaken mee maken en de schrijver zal zelfs van zijn onaanzienlijk ambt (hij is hoofdconducteur) materieel meer voldoening hebben dan van zijn geschriften totnogtoe. Een uitgebreide roman als deze, duur noodzakelijkerwijs — en met louter litteraire deugden, pleegt niet verkocht te worden. Maar hun, die het goed-litteraire zoeken, die aan een kunstwerk andere eischen stellen dan „boeiendheid" en „fatsoen" en „gekuischte" taal, hun zij het aanbevolen, dit knappe werk, van diepe en rijke humaniteit, kind van een ruim gemoed en mannelijk forschen geest.

Intusschen, lezer, ook ik, al beken ik tot hen te behooren, die door de litteraire kwaliteit van een boek meer worden aangetrokken en vastgehouden dan door de boeiendheid, de „gang" van een verhaal, ook ik weet wel levendigheid, geest en afwisseling te waardeeren, vooral wanneer die goede dingen tezamen-gaan met echtheid van aandoening, frischheid van voordracht en stijl. Met heel veel plezier las ik Buijsse's bundel: „Tusschen Leie en Schelde", vier nieuwe verhalen, aardig en pakkend verteld, en toch . . . litterair! De Steunpilaren der „Ope van Vrede", Het Roomwittekoetje, De Bedevaart naar Sint Cornelius ten Hove, en Paatros, zij zijn weer een aanwinst voor onze, waarlijk al groote, moderne-novellenschat. Buijsse is nooit vervelend, hij spit misschien niet zoo diep als een ander, hij ziet niet altijd zoo hevig, hij voelt niet altijd zoo fijn, hij is veeleer ondeugend dan scherp en fel hekelend, veeleer luchtig dan zwaar-op-de-hand, hij is toch ook niet vaak oppervlakkig, maar altijd de moeite zeer waard, altijd prettig gezelschap.

Wij ontwennen er langzamerhand aan Cyriel Buysse tot de Vlamingen te rekenen. Zijn taal lijkt veel meer op de onze dan op die van Streuvels of Teirlinck. Toch is dit boek weer een nieuw bewijs dat zijn gemoed wel heel vlaamsch-gevoelig, zijn geest vlaamsch-vroolijk gebleven zijn.

Nog een enkel boekje rest mij van den stapel: Het dorp, door Victor de Meijere, curieus en aantrekkelijk wel van aspect met die gekleurde-houtsneeprentjes op den omslag en binnenin, op het licht koffie-kleurige, ruwe papier. Het zijn gedichten en er zijn er verscheiden die mij zacht bekoorden door taal en zegging, lieflijkheid van beeld en klank. Diepte van aandoening vond ik maar zelden. Misschien kan ik niet beter doen dan hier uit het boekje wat overschrijven:

DE VAGEBONDEN.

De armoede in hun magere armen,
haat en opstand in het hart,
zonder t'huis en zonder t' onzent,
moe-gekweld en moe-gesard,
steeds van dorp tot dorp verdreven;
stadige onrust vult hun leven!

's Avonds, in de schemeringen,
gaan zij schuchter 't dorp voorbij,
haafloos in versleten plunje,
Meestal twee en soms eens drij,
naar een onderkomen zoekend,
voortgejaagd met ruwe vloeken.

En zij gaan den grooten weg op,
slapend in een gracht, een kant,
etend wat een enkle gaf soms
met een schaamle vriendenhand,
en dan voort, naar 't onbekende...
't doolaarsleven heeft geen ende!

De heer de Meijere is ook prozaïst, in de Vlaamsche Oogst staat een stukje van hem, dat mij — maar och! 't is zoo persoonlijk, zoo subjectief, een oordeel als dit! — dat mij meer heeft gedaan dan die verzen alle.

Vlaanderen is een rijk land. 't Is met vreugde en groote verwachting dat wij „hier hooge" den volgenden oogst uit het Zuiden verwachten.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00609 6230